

ՎԱՔՈՍՅԱՆ

ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԻ
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА им. Р. АЧАРЯНА

В. А. КОСЯН

РАЗВИТИЕ МОДЕЛЕЙ
СЛОВСОЧЕТАНИЙ
В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1990

8091981

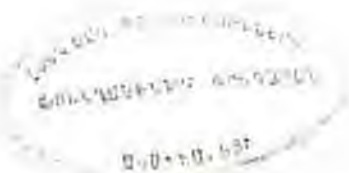
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՇ ԴԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԳԵՄԻԱ

2. ԱՏԱԹՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱԶԳԻ ԻՆՏԵՐՆԱՏ

Վ. Ա. ՔՈՍՅԱՆ

ՅԱՌԱԿԱՊԱՅՑԱԿԱՆ ԿԱԴԱՊԱՐՆԵՐԻ
ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

A II
82265

Տպագրվում է ՀԽՍՀ ԳՖ լեզվի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
բանասիրական գիտությունների թեկնածու Պ. Ս. Բեդիրյան

Գիրքը հրատարակության էն էրաշխտվորել զրախոսներ՝
Խ. Արովյանի անվ. հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի
հայոց լեզվի ամբիոնը
և բան. գիտ. թեկնածու Լ. Հ. Հովհաննիսյանը

Փոսյան Վ. Ս.

Ք 845 Բառակապակցական կաղապարների զարգացումը հայերենում՝
[Պատ. խմբ. Պ. Ս. Բեդիրյան]։ ՀԽՍՀ ԳԱ Հ. Աճառյանի անվ.
լեզվի ինստ.—Եր.։ ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1990.— 193 էջ

Աշխատությունը նվիրված է հայերենի բառակապակցությունների ուսումնասիրությանը գիտաբանական ասպեկտով։ Քննվում էն զուգահեռական, ածականական, բաղական, մակրոպական բառակապակցությունները կաղապարները՝ նրանց պատմական զարգացման մեջ։ Բացահայտվում էն բառակապակցական կաղապարների զարգացման ընդհանուր մեթոդները։ Վերլուծվում էն բառակապակցությունների բաղադրվել խմբերը՝ հետաքրքիր էն բառակապակցությունների, առանձնացվում էն զարգացող կառուցվածքները՝ ցույց տալով բառակապակցությունների գլխավոր և կախյալ անդամները։

Աշխատությունը նախատեսված է հայոց լեզվի պատմության ուսումնասիրողների համար։

Ք 4602020100
703 (62) — 50

ԳՄԴ 81. 2 Հդ

ISBN 5-8680-0188-9

© Հայկական ԽՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 1990

**ԲԱՌԱԿԱՊԱՅԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԻ
ՉԱՐԳԱՅՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ**

(Ե ր կ ու խ ո ս Բ)

Սույն հետազոտությունը նվիրված է հայերենի բառակապակցությունները զարգացմանը: Այստեղ նկարագրված են հայերենի պատմական երեք շրջանների բառակապակցությունները, նրանց փոփոխությունները և առաջընթացը: Հետազոտության հիմք են ծառայել մեր շուրս ուսումնասիրությունները¹, որոնք կատարված էին համաժամանակյա պլանով: Հայերենի բոլոր շրջանների բառակապակցությունների համաժամանակյա հետազոտությունը ավարտելուց հետո ձևափակեցինք հույն իրողությունների տարժամանակյա ուսումնասիրությունը:

Պետք է ասել, որ հիմնական կադապարների տեսակետից որոշակի բնդհանրություն կա հայերենի տարբեր շրջանների միջև: Դա ակնհայտ է նաև ուսումնասիրության մեր մշակված մեթոդի գործադրումից: Լրացական հարաբերությունների և դրանց արտահայտման միջոցների տեսակետից զբարարը, միջին հայերենը և ժամանակակից հայերենը (արևելահայ և արևմտահայ տարբերակներով) երևան են բերում բնդհանուր շատ գծեր: Եվ դա հասկանալի է: Որքան էլ փոփոխվել է հայերենը պատմության ընթացքում, այնուամենայնիվ այն մնացել է որպես նույն լեզվի բնդհանուր հիմնավիճակ: Մեր հետազոտությունները, սակայն, միաժամանակ ցույց են տալիս այն տեղաշարժերն ու փոփոխությունները, որոնց ձեթարկվել են հայերենի բառակապակցական կադապարները V—XX դարերում: Ընդ որում փոփոխվել են ոչ միայն լրացական հարաբերությունների դրսևորման շատ միջոցներ ու ձևեր, այլև երևան են եկել շարահյուսական նոր հարաբերություններ, որոնք ստացել են համապատասխան ձևավորում:

¹ Վ. Քոսյան, *Ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունները*, Երևան, 1975; Գրաբարի *բառակապակցությունները*, Երևան, 1980; Միջին հայերենի *բառակապակցությունները*, Երևան, 1984; Արևմտահայերենի *բառակապակցությունները*, Երևան, 1986:

Յույց են առված նաև այն կաղապարներ, որոնք աստիճանաբար զուրս են եկել և դուրս են գալիս գործածությունից: Առհասարակ սույն հետազոտությունը բացառապես է հայերենի բառակապակցական կազմադրանքի զարգացման միտումներ: Մասնավորապես յուր լուրջ փոփոխությունների է ենթարկվել բայի և ածականի խնդրառությունը, որը հենված է նամապատասխան փաստերի նկարագրությամբ: Առանձնակի հետախնդրում է ներկայացնում գրաբարյան նախդրավոր և հախադրությամբ դրսևորվող լրացումների պատմական բնությունը: Բանն այն է, որ լրացական հարաբերությունների բարդ ու բազմազան համակարգում, աստիճանաբար, նախդիրները և հախադրությամբ լրացումները լեռնեց տեղը գիշել են անհնալսյի և ոչ հախադրությամբ կառույցներին: Այս առնականից հետախնդրական պատկեր է ներկայացնում միջին հայերենը, որտեղ եռանկ էն գալիս, մի կողմից, գրաբարյան նախդիրների իմաստային բազմազանության միօրինակացման և մյուս կողմից, անհնալսյի լրացումների գործածության միտումներ, որոնք գնալով հասկանում են ժամանակակից հայերենում (արևելահայերեն և արևմտահայերեն տարբերակներով):

Գոյականի լրացումների համակարգում հետախնդրական է պատմական այն տեղաշարժը, որի շնորհիվ գրաբարյան մի շարք համաձայնագր լրացումներ առտիճանաբար լեռնեց տեղը գիշում են շահմանափակներին, որոնք ի վերջո տիրապետող են դառնում ժամանակակից հայերենում:

Բառակապակցական կաղապարների պատմական բնությունը ենթադրում է հանում նաև նախորդ շրջանների կաղապարների վերադրուկային գործածությունները հաջորդ շրջաններում: Լեզուներին հատուկ հետազոտական պատմական ներքին առկայությունը հայերենի շարահյուսական մակարդակին ևս բնորոշ է: Մի կողմից, գրաբարյան կառուցվածքային շատ իրողություններ են առկա միջին հայերենում, մյուս կողմից, գրաբարյան և միջինհայերենյան շատ կառույցներ են գործում սեղանահարում: Ե՛ր չենք հասնում այն մասին, որ ժամանակակից հայերենով ստեղծագործող մի շարք գրողներ դրսևորում են գրաբարամիտություն և գործածում են գրաբարյան շատ կառույցներ: Այս առումով անհամապատասխանություններ ստեղծվում են նման ձգտում դրսևորում:

Ուսումնասիրության փաստերը վերցված են գրական լեզուներից (գրաբար, միջին հայերեն, արևելահայերեն, արևմտահայերեն): Բառարանային բառակապակցական կաղապարները բնությունը չենք առնել: Առաջինը: պատմաբան, մի կողմից, դրանք հիմնականում գրական լեզուներ

րից բիշ Նն տարբերվում և, մյուս կողմից, այդ բնույթի ստումնասիրություններ չկան մեր ձեռքի տակ: Եթե ասպագայում մասնագետները ցանկանան հայդպիսի ստումնասիրություններ վատարել, ասպա դա աղջունների կլինի:

ՊԼՈՒԲ Է ՆՇԵԼ. որ օրինակների ուղղագրության մեջ հեղինակը հավատարիմ է մնացել իր սկզբունքին. այն է՝ պահպանել գրաբարյան, միջիննայերենյան, արեւելաֆայերեն նոր և արեւմտաֆայերեն բնորոշված ուղղագրությունը:

ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒԲԱՆԵՐԸ ՈՒՂՂԱԿԱՆ ՀՈՒՈՎՈՒ

Հայոց լեզվի բոլոր փուլերում գոյականն ստանում է ուղղականով լրացում: Ընդ որում ելակետային շրջանում՝ գրաբարում, ուղղականով որոշիչն ուներ և՛ նախադաս, և՛ հաղաս գործածություն: Ետագաս լինելիս ուղղականով որոշիչը, մյուս խոսքի մասերով արտահայտված որոշիչ նման (ածական, թվական, դերանուն, դերբայ և այլն) հիմնականում համաձայնվում էր:

Օրինակներ՝ Զկնոջէն Բանանացոյ մեծ զհաւատոցն ասէ (ԿՎՄ, 6): Գրեա... զեւթն նրազարանս ոսկիս (Յայտն., Ա): Շինեաց քաղաք փոքր ի վերայ գետոյն Ախուրեւնոյ (ՄԽ., 2, Խ): Խնդրեաց զքէն ձեռակերպին իւրոյ Արշակաւանու (Ն. տ., 3, ԼԱ): Լուր յառա յերկրէն Հայաստանէ (Բուզ. 3, Ժ): Զսէր զնայր հասանիլ... զկողմամբք մայրաքաղաքին Դվնայ (ՅԳՊԶ, 120):

Նախադաս գործածվելիս գոյականն որոշիչները հիմնականում չէին համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Կէսքն անցեալ քնդ կամուրջն Վաղարշապատ Բաղաբի (Ադ., 33): Որ հուպ ի քաղաքն Երուանդայ ի վերայ Ախուրեան գետոյ (Մխ., 3, ԽԸ): Ժողովեցան Բիրոն և Բիկենդ Երիցոսք ի Հոռմ Բաղաբէ (Ն. տ., 2, 3Թ): Անցանէ առ նոր Շիրակ Երկրան (ՍԵր., Ա): Եկեալ նստեալ զԵրէշ բլրով, զԱւարիմէղ Բաղաբալ զՔաաղ գետով (ՄԽ., 3, ԿԵ): Յինքն գրաւէր զսեպհականութիւն տանն և զբնակիչս Սիմ լերինն (ՅԳՊԶ, 133):

Նախադաս որոշիչները Երբեմն նաև համաձայնվում են:

Օրինակներ՝ Զոր տուեալ էր թագաւորին Տրգատայ առ մեծան Գրիգորի Բանայապետի (Բուզ., 5, ԼԱ): Ետուն հրաման տեղ զերիցունս Էկեղեցւոյն Տիսպոնի Բաղաբի (Բուզ., 4, ԺԶ): Անց ընդ գետան առ Վարդանակերտան աւանալ (ՍԵր., ԴԶ): Որ էր մերձաւոր Գանիկի աւուրոյ Էպիսկոպոսի (ԿՎՄ, 12): Եւ հրաման յիմնակալէն Կոստան-գիանոսէ (ՄԽ., 2, 2Թ):

Գրարարի ուշ շրջանում հանդիպում են երկրառունի նախադաս լրացումով բառակապակցություններ, որոնք ախպով աշխարհարարն են հիշեցնում:

Օրինակներ՝ Մեկն է բերան ոսկի ֆովկան, Լթէ զաստուածութիւն կոչէ որդի մարդոյ (ՄՍՊ, 3, ԻԱ): Ռեւանն ոսկի ֆովկան տաէ (ն. տ.):

Գրարարում բավականաչափ տարածված է գործիականի իմաստով անուն բառի ուղղականի գործածությունը:

Օրինակներ՝ Այլ այր մի Անատուլ անուն... առաքեաց առ նա բազում գանձիւք (Եղ., 1): Երեք մի Զանգակ անուն, սարկաւազ մի Սահակ անուն, սարկաւազ մի Մուշի անուն, զորս չղէր առ անմեղ մարդիկ... սուրբ աւետարանաւն երգնուին (ն. տ., 4):

Միջին հայերենում գոյակցում են դրարարյան և ուշ-դրաբարյան կառուցվածքները: Մի կողմից գոյականով լրացումները համաձայնվող են, մյուս կողմից՝ չհամաձայնվող: Անշուշտ ավելի շատ հանդիպում են չհամաձայնվող որոշիչներ, որոնք հիմնականում հանդես են գալիս նախադաս գործածությամբ:

Օրինակներ՝ Մայր նորա փռանդ էր ազգաւ ի Կիպոսս կղզոյ (ԿՏՊՀ, 173): Առջև Զիօնիս բերդին արարին մեծ կոթի (ՄՍՊ, 31): Արծիւն ու շահեն բազան հետ երամ կախին գնացին (ՆՔՀԿ, 279): Ի ձմեռն աւուրի գայս զրեցի (ԺԵՀՀԳ, 380): Որպէս տաէ Պօղոս ի Հոռմ քխտին (ՆՄԺԱՎ, 15): Անկառնէին ի վերայ քուր՝ զօրաց (ՄՈԻԺ, 347): Եւ Բէ ոք Իրիսաւուն, ծառայի աշբն հանէ կամ խոռէ կամ զակոսյն ձգէ, նա ազատէ զծառայն (ՄԳԴ, 66): Սպանաւ ի Հովատուն զանէն (ՄԱՊ, 19): Փրկիս ի դժոխոց հոռ զեկեկոյն (ՆՄԺԱՎ, 108): Վարսերդ ոսկի քելով քաշած (ՀԹՏ, 158):

Պատահում են նաև համաձայնվող որոշիչներ՝ ավելի շատ Լաւադաս գործածությամբ:

Օրինակներ՝ Ժողովեցան իշխաննն Հայոց հրամանաւ մեծին Գրիգորի որդոյ Վասակայ (ՄՍՊ, 40): Մարդոյ մի բագրկանի գրեհներն տարան (ՆՄԺԱՎ, 221):

Կան գեղբեր, երբ դոյական որոշիչը, ինք հոլովածով լրացչայի մոտ դրվելով, լիովին չի համաձայնվում նրա հետ, սակայն դաշնալ թեր հոլովածով է գործածվում:

Օրինակներ՝ Գնեցի զՎարարակ չորն յաստուածուպահ տեառն Գլխիպպէն՝ Սիւնեաց տեառնէ (ՍՕՊՆՍ, 254): Մեռաւ թաղաւորն Լաւա նոս մահաղեղով ի կնոջէ իւրմէ Կեռա Զոյեայ դասեւ թագաւորին Կոռտանդեայ (ՄՍՊ, 34):

Միջին հայերենում քնդվանվում են անբաժան լրացումով ուղղական որոշիչ գործածության սահմանները:

Օրինակներ՝ Բազում ախարժ կերակուրս և խորտիկս ուտէիր. և ա-
յապ ևս Գինի. բմայէիր (ԻՄԺԱՎ., 267): Երբ Լս. Ի Ռոխաթ մտայ, բա-
բայ մեջ կողալ մի տնայ (ՆՔԶԿ, 215): Երբ սէր ի յիսնէ ելաւ, եօրն
տակ մաշտակ կարեցի (Ն. տ., 59): Կամ պաղ աղբիւր ջուր լին'ի՝ քո հե-
րանց ի պաղան մտնէի (Ն. տ. 102):

Ժամանակից արեւելահայերենում լայնորեն գործածական են
ուղղական որոշիչ+որոշյալ կաղապարները: Ընդ որում այստեղ որոշիչ
կարող են լինել և՛ անձի հատուկ անունները, անդանունները, և՛ հաս-
քակ անունները բոլոր կարգի դոյականների համար: Այստեղ գործածա-
կան են նաև գրաբարյան կաղապարները, որոնցում լրացյալ են դառ-
նում գոյականաբար գործածված թվականները, ածականները (առա-
ջին, երկրորդ, մեծ և այլն), ինչպես՝ Արշակ քաղաքուր, Շապուհ արեւ,
Թաբուզ իշխան, Պողոս վարժապետ, սպարապետ վասակ, վարժապետ
Մալո, Թամար մայրիկ, Տիգրան Մեծ, Արշակ եփեռորդ, Արա Գեղեցիկ,
Արաբատ լեռ, Արախ գետ, Մասիս սար, մայր Հայաստան, կոշկակա-
ր աղա, գնդակ մարդ, ուսու գինվոր, բուրդ հովիվ և այլն:

Այստեղ գոյական որոշիչը չի համաձայնվում լրացյալին՝ անկախ
շարահասությունից:

Օրինակներ՝ Նաիրի երկրից իմ ողջույնը ձեզ (Չ, 268): Դեկտեմբեր
ամսի ցուտ օրերից մեկին էր (Մուր., 1, 7): Եվ նա գիտե արդեն Լենին
ֆեռուն (Չ, 354): Ո՞վ չէր ճանաչում կալվածատեր և հանճատեր Մարկոս
Ալիսյանին (Շիրվ., 3, 7): Նորից կիսողեն դագաղում ոսկի (Չ, 240):
Սա էլ էր փախչում այս վայրից գեներ (Չ, 232): Ողջ քաղաքը նրան
Մանուկ փեսա էր կանչում (ՎԹԵ, 116):

Արեւելահայերենում լայնորեն գործածական են լրացում ունեցող
ուղղականով բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ Բացվեց նրա ոգնու գույն մազերով գլուխը (ՍԶ, 4,
179): Ամառ-ձմեռ կտեսնեիրք Մուկուշին նույն կեդտի գույն հագուստի
մեջ (Արա, 72): Էդ կառավարիչը մի կոպիտ, հաստ կաշի մառդ էր (Ն.
տ., 87): Ես վախենում եմ, որ նրանց տա՛մ Էլուխ դեկավարը գործը
փշաքնի (ՎՄՍՆ, 238): Հետո Ռուստամինց հակապը նշան ձին տարան
(Բակ, 213):

Այստեղ արտակարգ ընդլայնվել է գեռես միջնադարյան դեղար-
վեստական գրականությունից եկող ուղղական մակդիր որոշիչ+որոշ-
յալ բառակապակցությունների գործածությունը:

Օրինակներ՝ Պտույտ է գալիս ծաղիկ տիրուհին (ՀԹ, 2, 141): Ար-
ծաք ջգլեծներ են գահավիժում (ՀՍՀԵՄ, 412): Ես քեզ մոտ եկա հրաշք
հրքիռով (Ն. տ., 414): Արևի ոսկի մատները իջան (Չ, 221): Գոհա-
րաստե՛լի քարավանները թափառում էին երկնի ճամփեքով (Իս., 2,

47); Անցորդներն են գերակի թո՛՛նով գեղեցկաւրյամբ (ՀՄՇԵՄ, 209: Մեքէթ գրինու մէջ կուգես խեղդել ծով ցավերդ կրակ (ՀՇԹՀ, 2, 239):

Արեւմտաւայրենեամ ուղղականով որոշիչը նույնքան լաւն գործած ծովայուն ունի, ինչպէս արեւելաւայրենեամ: Անշատանքը ավելորդ է. սից ազատելու միտումով բերենք մի քանի օրինակներ՝ Հշելով, որ այստեղ եւ համաձայնութիւնն չկա որոշիչ եւ որոշչալի միջեւ:

Պիսմաւր՝ իշխանին խօսքին սա կը հասկցուի (ՀՊՇԺ, 4, 282): Ս. խլէն մայրիկին, ազան Ամերիկա մեկնեցաւ (ՀՊՄՆ, 105): Վերջի համասեայ քննութեան տակն գերօ մը տուած էր քաղեցի ունեւորի մը աղուն (ՆՅՇԺ, 1, 254): Էրիկ մարդ ծառաներուն ձեռ պէտք չէ որ խօսքի բրնձուտ (ԳՁՇԺ, 1, 6): Զուգայի Բահանայ հայրերէն մէկն է լալանապէս (ՎՄՀԲ, 127): Հովերը կը սիրէն բանտար Գովմաւին հետ կատակել (ՀՆԱԳԱ, 334): Պատեցաւ բոլոր այն գեղ տեղուպներ, որոնք սպասուհիներու արտածումը կ'ընեն (ԳՁՇԺ, 1, 5): Մարտելով զ'ըլլալ անհետ՝ Դեռ հագույղ մէջ սրտիս տառն (ՄՄՇԺ, 146):

Այստեղ լայնորեն դործածական են լրացում ունեցող ուղղականով բառակապակցութիւնները:

Օրինակներ՝ եթէ քոյլ բերան ու ապուշ մարդ մ'ըլլայի (ՀՊՇԺ, 3, 318): Երկու տող համալով մը փրկիչ զրկելու է ուրեմն զինքը (Ն. ա., 408): Արեւի զայն մագերը իր տներէն տելի անցորդին աչերը կը շոյէին (ՆՆՇ, 187): Մեծ գլուխ Երեխաներն տեղում լացին անոր զարկարի տաղերուն կսկիծին տակ (ՀՅՇ, 152): Պինդ գլուխ մարդու ձեւեր տառ (ԳՁՇԺ, 1, 258): Որոնցմէ զուրս կը կախուի զանգակն ձեւ ծաղկներ (ՇՇ, 1, 199): Ոնգունքը միբճելով անոր ցորենի հասկ մագերուն մէջ՝ կը շշնջար (ՍՎՄ, 14): Հեռուոր տեղերու մեծ բաներու վրայ՝ ամեղ լեցում բերան նկարագրականներ կը կարգար (ՕՂՇ, 35): Սարսափն զայն ստուերներ կան զժնէտեսիլ (ՊՍԿԱ, 61):

Գործածական են այնպիսի կառույցներ, որոնցում ուղղականի հետ գրգռած բառը ենթակայի կամ պարագայի արժեք ունի:

Օրինակներ՝ Նոյնիսի նիտերնին ոսկի նշանուած աղբիկներ խօրհուր էին (ՀՅՇ, 116): Տակաւին, քանի՜ քանի՜ խելիք գոլիք հայեր իջւաւան ճիւղատոտտարաններու զաները ափ կ'առնեն (ԵԹԺՇ, 158):

Արեւելաւայրենեամ ուղղականով որոշիչը երբեմն կատարում է իր նշույթաւոր կամ տծականի պաշտոն: Այսպէս, երբ տուած էր հայ համայնք, ապա հայ ուղղականը կատարում է հայերի կամ հայկապէս մեղերի գեր:

Օրինակներ՝ Դու թուխ ցորեն հառիկ համբուր՝ բնկած հասկեց (ՄՄՆ, 34): Բարձրացավ, տեսավ մի մեծ մարմար բար (ՀԹ, 2, 106): Թող կարծրանա ոգիդ, որպէս տողգաս դաշույն (Չ, 126): Փունջ ծա-

մերդ Կայսրայն (Իս., 1, 53): Վերցրից տեղական ուսու քերթերից մեկը (ՆԴ, 1, 180): Անքով էր տեսել հայ կառուածը (ՀՇՔՀ, 3, 283): Խիստ և դաժան է ծայր հյուսիսի բնությունը տարվա բոլոր եղանակներին (ՎԱԱ, 290): Հովնանի ոտքին փաթաթվել է մի ձիգ, Մի ձյուն ու ցելս նամփա (ՎԴԵ, 2, 83):

Արեմտահայերենում ևս ուղղականով որոշիչը կատարում է ածականի կամ գոյականի թեք հոլովածների դերը Այս դեպքում երբեմն լրացումը երկբաղադրիչ է լինում, նաև դարձվածքի արժեքով:

Օրինակներ՝ Գօտիէն արծաթ շղթայ մը կախուած էր (ՆԵ, 48): Ու միտքով կ'երթամ ետ, դէպի աղայ օրերը (ՀՕԵ, 29): Ատենօր քահանայութիւնը շէնք շնորհի գործ էր (ԵՕԵԺ, 1, 8): Յոյն քերթերը խնդիրը կը գրեն մանրամասնօրէն (Ն. տ., 4, 425): Մեր միակ սեփականութիւնը թէյի Թիթելը, գաւաթներն էին և պղինձ դգալները (ԱՄՄՁՄ, 10): Ու օրերը կաղապար գրան հագած կու գան (ԲԹԱ, 27): Ես չեմ կրնար բաւականանալ կառուաւնէ գգաջամներով (ԼՇԸԵ, 92): Չմեռ գիշերները իր շուրջը կը ժողովուինք ամէնքնիս (ԳՁԵԺ, 247): Այս թաղին մէջ կայ քար ու կիր մեծ եկեղեցի մը (ՀՊԵԺ, 3, 191):

Երբեմն էլ ուղղականը դերբայի արժեք ունի:

Օրինակներ՝ Գօտիին վապ դանակը դողալէն յանձնեց հօրը (ՀՕԵ, 114): Ես կը փափաքեմ ձեր լուսանկար պատկերը քաշել (ՀՊԵԺ, 3, 49): Ծովակին ափունքին վրայ առկայծ լսյս մը կը դողողալ (ՌՁՑ, 169): Շատեր այն կողմը՝ Բուն աշխարհով ազօթք մը կ'երթան կատարել (ԹԲԱ, 77):

Այստեղ ևս շատ էն գործածվում այնպիսի որոշիչները, որոնք շրջված ստորագրական վերադիր են:

Օրինակներ՝ Անագորոյն մահն գեղեցկութեան տիպար կնիկ մը յափըշտակեց մեր ձեռքէն (ՀՊԵԺ, 5, 93): Իր մէջ չէին պակսէր հզօր երեւակայութեան տէր մարդիկ (ԵՕԵԺ, 1, 236): Տասնեակներով գիրներու հեղինակ գրագէտը ինչու էրիւ խօսք չէր գտած մեզի բսելիք (ԱՄՄՁՄ, 53): Կը տեսնես, կը գգաս ընկէտ հոգիի մը մեռելութիւնն ու շերմութիւնը (ԲՆԿՀ, 230):

Այստեղ գործածվան էն լրացում ունեցող ուղղականով կաղմված այն բառակապակցութիւնները, որոնցում լրացյալի չափն է արտահայտվում:

Օրինակներ՝ ԺԼԵրուն կողքին ոտ մը տեղ կը հարէր (ՀՕԵ, 186): Տասն յարկ շէնքի մը բոլոր բարձրութենէն մար իննող մէկը այնչափ տակնուվրայ չլիտի ըլլար (ԳՁԵԺ, 1, 199): Ոսկի մաղերգ ամի մը ձիւնի պիտի փոխւին (ԱՁԵ, 45): Դէզ մը գործաւորներ կ'աշխատին (Ն. տ., 199): Ձեռքերուն մէջ խոշոր կոյտ մը արմաւ կար (ԱՄՄՁՄ, 80): Մայ-

լըր պատմեց այդ երկու կանգուն կերպասին պատմութիւնը (ՏԿՎԱ, 54)։
Գեո Բաւն վայրկեան ասուն կայ կառախումբին (ԵՕԵԺ, 2, 13)։

Արեւմտահայերենում անշափ շատ են մակդիր որոշիչով կազմված
բառակապակցութիւնները, ինչպե՛ս՝ բոլլ մը նայումսձ, փունջ մը
ծպլտ, Բուրայ մը խօսմ, հուր աչեր, գոհաւ աչեր, ծով կարիք, ձիւն
մարմին, հրաշք արեւ և այլն։

Օրինակներ՝ Քունդ ոսկի երազներով քաղցրանայ (ՍԲ, 213)։ Աւե-
քականեր կը ծխան հուր զայրոյթով (ն. տ., 230)։ Եւ նոյն ոսկի տենչան-
քով հեռուէն զիրար կ'ողողէին (ն. տ., 352)։ Ամէն կողմ մենք տեսնենք
խիւնդ մը ծով (ն. տ., 399)։ Եւ Բուրայ աշխերով մէջ արցունքի կաթիլ
մը պիտի ըլլամ (ն. տ., 482)։ Մետաքս երեսդ պիտի թոռմի ու կնճռոտի
(ԱԶԵ, 45)։ Պարոնը ջուր Բաթինմ մը կը սրբէ ձակտէն (ԹԳԿ, 97)։ Կամ
ձեռք ձեռքի երբ կ'անցնէիք նրբաշղարշ գիշերնհրու համբոյր զիրկէն
(ՊՍԿԱ, 79)։

Արեւմտահայ որոշ գրողներ շարունակում են գրաբարի ավանդույ-
թով անուէ բառի ուղղականը գործածել գործիականի իմաստով։ Սրի-
նակ՝ Բաբկէն անուն մանչ մը ունէր (ՍՊ, 380)։

2. ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԼԲՈՅՈՒՄՆԵՐԸ ՍԵՌԱԿԱՆ ՀԱՆՈՎՈՎ

Սեռական հոյովով լրացումները հայերենում ունեն իմաստային
չափն ընդգէշում։ Այդ իմաստները մասամբ արարելաւից են բաղի և
նրա լրացումների միջև արտահայտված իմաստներին¹։

Հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում սեռականով լրացումն
արտահայտել է ստացական, ծագման, պատճառի (ազգակի), փոխհա-
րաբերութիւն, հեղինակութիւն, ենթակայական, խնդրալին, արտացոլ-
ման, մասնական, հատկութիւն կրողի, փոխարինութիւն իմաստներ,
որոնց ղեպքում այն հատկացուցիչ է, և նշութի, բաղկացութիւն, պա-
րունակութիւն, վերաբերութիւն, համեմատութիւն և գերազրութիւն,
սահմանափակման, միջոցի, ներգործող խնդրի, որակական, տեղի, ուղ-
ղութիւն, ժամանակի, շափի, նպատակի, հատկացման, համապատաս-
խանութիւն իմաստներ, որոնց ղեպքում այն որոշիչ է։

Սեռականով լրացումները տքձակ խոսքում հիմնականում նախա-
դաս են Գործածվում, թեև չի բացառվում դրանց ետադաս գործածու-
թիւնը, իսկ չափածո խոսքում նրանց դիրքը պայմանավորված է դա-
նազան հանգամանքներով։

¹ Տե՛ս մեր «Ժամանակակից հայերենի բառակապակցութիւնները», էջ 52—56։

Գրաբարում հատկացուցիչը մեծ մասամբ ետադաս էր գործածվում, միջին հայերենում՝ համասարապես և՛ ետադաս, և՛ նախադաս, ժամանակակից հայերենում՝ հիմնականում նախադաս:

Ստացական սեռականով կապակցութիւններ.— Գրաբարում, մասնավորապես դասական շրջանում, ստացական սեռականը գոյականով համեմատաբար քիչ էր արտահայտվում: Պատճառն այն է, որ պատկանելութեան հարաբերությունն արտահայտվում էր հոգեբով կամ դիքանուններով:

Օրինակներ՝ ժառանգեսցէ զաւակ քո զլաղաֆս ևսկառակորդաց իւրոց (ծնն., ԻԲ): Առ ծառայն տասն ուղտ յուղտոց տեսուն իւրոց (ն. տ., ԻԴ): Նա արածէր զխաշինս հօր իւրոց (ն. տ., ԻԹ): Մնայր զագանացն Արտաշէի (եղ., 5): Եթէ գրաւեսցես զրանկոն ընկերի քո (եւթ., ԻԲ): Սուրբ սպանողաց բթեցան (եղ., 3):

Միջին հայերենում հաճախակի են գործածվում ստացական սեռականով կազմված բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ Եւան յևտոյ սուղտանայ ևնծելագօրֆն (ԺԵՀԶԶԲ, 273): Գտաւ զտաճիկ իշխանին ձին (ՆՄԺԱՎ, 73): է սպիտակ հաւ մի ի րազաւորաց տունն (ն. տ., 81): Աղուէսն էգիտ զըրեհ մի և կարծեաց, իէ Աղամայ պատմունայն է, զոր կորուս (ն. տ., 95): Զրկեն և առնեն զինչի մարդոյ (ն. տ., 75):

Արեւելահայերենում ստացական սեռականը հիմնականում նախադաս գործածություն ունի:

Օրինակներ՝ Մոտ չեկավ դուշման Մելիքի քրին (ՀԹ, 2, 99): Տոմսոնի կոշիկն էր քաղաքում տիրում (Զ, 396): Ու կրկին շառաչեց Շավարշի մառլգերը (Զ. 415): Արշավեր, հողմեր, իմ հօր տան վրա (Իս., 2, 64):

Պատահում է նաև ստացական սեռականի ետադաս գործածություն:

Օրինակներ՝ Նստում տխուր մի քարի, Գերեզմանին Մարոյի (ՀԹ, 2, 8): Բարձրանամ կապույտ զանր լեռների (ՀՇԹԶ, 108): Ճամփա կա՛ւ փ է հանում նավակն իմ կլանֆի (ն. տ., 13):

Արեւմտահայերենում ևս ստացական սեռականը շատ է գործածվում:

Օրինակներ՝ Շատ անգամ աղֆատին խրնիքը կը մտնէ (ՀՊԵԺ, 1, 194): Սավրիչի մը խառնուրը ածիլուելու մտայ ևս (ՀՊԵԺ, 6, 38): Հարսնիքի երկուշաբթի օրը հարսին սնուովը մօրը տունէն հարսին ետեւէն փեսին տունը կը զրկեն (ն. տ., 88): Հովութի վրանն ալ արդէն օտար չէր (ԼՇԸԵ, 17):

Մագնա՝ սեռականով կապակցություններ.—Այս խմատը հալա-
սարապես առկա է հայերենի բոլոր շրջաններում գործածվող բառակա-
պակցություններում:

Օրինակներ՝ զրաբարից՝ խաարեցաւ լոյս տեսանելիաց աշացս իմոց
(Բու., 3, 1): Կոյր զրկի ի նառագայրից արեգական (եղ., 2): Դու սպան
գլեւմութիւն արեգական (եղ., 7): Թոյնք ի ժից էին ի ներքոյ շրթանց
(ՂՓԹ): Զի քո է փրկութիւն... և ցօլով շնորհի քոյ զուարթութիւն
(ԳեՄՈ, Թ):

Միջին հայերենից՝ Ահա հոռն դար զարնան (ԿեՏ, 153): Եւ լոյս
լուսնի նուաղի (Հե, 245): Կիկ տուր ի վերայ զլիսոյն կնկան կարն կամ
իշու կարն կամ աշու կարն (ՄՀՁՄ, 42):

Արեւելահայերենից՝ Մեխակի բույրով հովն էր շշնջում (Իս., 2, 47):
Ղեկանի ծախսը թեւ երկիրն էլներ (ԳՍԲ, 247): Եվ չեք տեսնի զուր բնավ
Հուրն ու մթխիւրն իմ սիրո (ՎՏ, 1, 257): Նրան հասավ կերակրի անուշ
հոտ (ՍՁ, 1, 21):

Արեւմտահայերենից՝ Աստղերուն ու լուսնկային ցուրտ ցովքը կ'իյ-
նայ բաբներուն վրայ (ՎՇԵՀ, 248): Քաղցր է այն տառն հովանին հրա-
կայ մայրիկն (ՎՄՀԲ, 167): Շունչիս մէջ դեռ վառօղի հոտը կար
(ՀեԱԳԱ, 394): Միախառն ծովսր բուլայ-բուլայ կը բարձրանայ
(ՎՇԵՀ, 193): Մոմի լոյսը տարօրինակ պատկերներ կը գծէր գետնին
վրայ (ԳՍՍԿ, 16):

Պատճառի, ազգակի սեռականով կապակցություններ.—Սրանք հա-
մեմատաբար քիչ են հանդիպում դասական գրաբարում՝ բնորոշ լինե-
լով բանաստեղծական խոսքին: Այնուամենայնիվ գործածվել են գրա-
բարում:

Օրինակներ՝ Եղիցի քեւ սա մեզ լուր ցնծութեան, ձայն ուրախու-
թեան, բարբառ բերկրութեան (ԳեՄՈ, ՂԲ): Դառնաշխատ բրտնամբր
յերկունս մանու վտանգեալք՝ և իրրե զխոյն ինչ ի հոգմոյ տարարե-
րեալը դանդաշէն (ՅԳՊՀ, 276):

Սրանք համեմատաբար շատ են հանդիպում միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Սառնամանեաց դադն է կայեալ (ՖԳ, 253): Գլխա-
ցառութիւն որ ի գինու խումարէ լինի (ԱՕԲ, 131): Դա յանկ, սպանմանն
տաաց (ՊԷԴ, 83): Իսկ նորա ի դուրս վազեալ ի դրամին կսկծոյն, լի
գնամ դայն քարն լծօք բերեմ (ՆՄԺԱՎ, 255):

Արեւելահայերենում պատճառի սեռականը շատ է գործածվում:

Օրինակներ՝ Մոտալուտ վառագիւ Երկուդը հնչում էր նրա սիրտը
(Մուր., 4, 202): Ու թնդում է Թմուկ բերդը էն ազմուկից խնդրոյան
(ՀԲ, 2, 140): Սիրտս բարբոթիր, բարձրոյնքան բերկրանք (ՎՏ, 1, 61):

Հողն է մայրության հրեմանքից դողում (ՀՄԵԴԲ, 220): Սիրո խայտանքը տվեց ամենքին (ՀՇՔԶ, 453):

Արեմտահայերենում նույնպես պատճառի սեռականը շատ գործածական իմաստ է:

Օրինակներ՝ Չափազանցեալ ու անհերեղ համարեց ձերբակալման վախերը (ԾԾԺ, 1, 305): Զարդի երկիւղները հետզհետէ կը սաստկանային (ն. տ., 4, 511): Զրկումի ցաւն լացս եկաւ (ԱԶԵ, 377): Յաղթանակի հրեմունքս կարճ տեւեց սակայն (ԱՄՄԶՄ, 13): Այդ միջադէպին մէջ կը մոռնայ օտարութեան վիշտն ու տառապանքը (ԳՊՍՄ, 143):

Փոխհարաբերության սեռականով կապակցություններ.— Այս իմաստը հաւասարապես շատ գործածական է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ՝ գրաբարից՝ Որոյ արեամբ փրկեցան անգրանիկը որդւոյն Իսրայելի յԵփրատոս (Եղն., 4, ԺԲ): Ուտերք և դատերք ազատաց' և շինականաց կրթեսցին ի հրահանգս նոցուն մոգաց (Եղ., 2): Միայն երանելիքն շմայեակ, եղբայր սպարապետին Հայոց Վարդանայ ...կատարեցաւ նահատակութեամբ (ն. տ., 4): Լուաւ ծառայն Աբահամով զբանս նոցա (Ժնն., ԻԴ):

Միջին հայերենից՝ Քեզի բերեմ հալու դատրիկ (ՀԺՏ, 228): Քորնկերին հոր մի փորել (ԿԵՏ, 205): Զէշն մեծարեցին և կոչեցին ի հարսանիս ողոյ բազաւորին (ՆՄԺԱՎ, 97):

Արեւելահայերենից՝ էն ժամանակ Մարոյի Հայրիկն առաւ արալի Լիքը բաժակն ու ասաց (ՀԺ, 2, 9): Գալիս են նրանք՝ Դավթի ցեղը բաց, Եմ Տարիելի սերունդներն արի (ԳՍԲ, 179): Այդ երեկո խոժոռ էր հայրն Իվանի (Զ, 352): Դիժ Հոռոմսիմը Անանի սկեսուրն էր (ՆԴ, 1, 68): Ուրախ կլամիքն բնկերն եմ ես (ՀՇՔԶ, 263):

Արեմտահայերենից՝ Դասատուներն ազգի ծառաները համարուած են (ՀՊԵԺ, 3, 77): Ես իրենց պարգեւեցի հերոսի և հաճատակի հարագաւները ըլլալու փառքն ու պատիւր (ՍՍԼԸ, 392): Մեռելին տէրեր խորհրդարանին մէջ պատուոյ տեղը բազմեր էին (ԴԶԾԺ, 1, 117):

Ենթակայական սեռականով կապակցություններ.— Այս իմաստով կազմված բառակապակցությունները շատ են գործածվում բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ասպաքէն Աստուծոյ վկայութիւնն մեծ իյցէ (Ա. Յովհ., Ե): Դարձցուր անդրէն ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակմանն ի Պարսս (ՄԽ, 2, 29): Սոյնչափ Թանձրացաւ լանախութիւնս տփոյն (ԹԽՊՏԱ, 3, ԻԶ): Հրամանաւ բազաւորին ստիպէին դամենեստան (Եղ., 3):

Միջին հայերենից՝ Բարեկամք նորա ասացին զհարախօսութիւն արջոյն (ՆՄԺԱՎ, 114): Այլ դեռ վասն հարեցութեան եկեղեցականաց

կու հրամայել օրէնքս (ՄԳԴ, 69): ժողովեցի և գրեցի գէշն և զնորք ժշկապետացն զխօսարն (ԱՕԲ, 5):

Արեւելահայերենից՝ Խարխուլ մակուշկով հանձնվիր ծովին, բան թե հաճախ կնոջ երգումին (Իս., 2, 52): Թշնամու մանն եմ տեսնում ես կրկին (ԳՄԲ, 179): Որդիաբար եմ հիշում մաւրոյութունը ին եղի, Անծալբաժիկ դաշտերից բերրիութիւնն անարատ (ն. տ., 189): Արդաւ ժպիտով դրախտ է դառնում աշխարհը աշխիս (ՀՇՔԶ, 208): Հովի զբաւցին ունին զնկով՝ Աբու Մահարին խոսում էր տնձաւի (Իս., 2, 57): Երևեմ, ծաղկումն է անծաղիկների (ՀՇՔԶ, 198):

Արեւմտահայերենից՝ Տղուն դիտողութիւնը ընդհանուր ծիծաղ մը առաջ բերաւ (ԵՕԵԺ, 255): Դարիպներու դարձին տակնն էլ (ԻԶՁՅ, 70): Աշտի ցորեկուան մտմտութիւն կամաց կամաց ցրուել էր (ն. տ., 266): Աղջկան առաջին զգացումը վախի պէս բան մը եղաւ (ՀՇԸԵ, 186): Երկուան իրենց ընկերական հաւաքովին Հրաշ կնոջ մերկ պաշակեր ցուցուց (ՀՇՇ, 1, 92):

Խնդրալին սեռականով կապակցութիւններ.—Այս իմաստով բառակապակցութիւնները նուշնպես շատ են գործածվում բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ դրարարից՝ Յարուց հալածանս եկեղեցւոյ (ՄԽ, 2, 57): Հաւատու աշօր զբարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն (Ես., 5): Խնդու թեամբ ընկալան գլախտակութիւն ընչից բազմաց (Եզ., 4): Տուեալ է հրաման թաղաւորին յաղագս սպանման Բանակային (ՀՇՔԶ, ՅԱ):

Միջին հայերենից՝ Անէժա կարգային հննգաւորացն Գազկայ (ՄՄՊՅ, 47): Զի իւրովն լինի յառաջագիտութիւն կենացն ու մահուն (ՄՀԶՄ, 134): Մայրաքաղաքաց եպիսկոպոսաց ձեռնադրութիւն ինրն աւար (ՄԳԴ, 36): Վասն եկեղեցոյն հնազանդութեան պարտի մեղա տակ անտառովանաճօրն (ն. տ., 69): Շրանց համբուրից արա տեժանի (ԿԱՏ, 248): Տրքերեցմանէ զոց ես զազարեալ չեմ (ԱԲ, 276): Ընդ պարոն Թուրք սպանումն յոյժ տրամեցաւ (ՄԱՊ, 40):

Արեւելահայերենից՝ Տուր ինձ աճցալի անդարթ մոռացում (Իս., 2, 52): Ան ծովից մարդու զեռ վալրի սրտին Յավի զգացումն ու աշխատանք (ՀՇՔԶ, 455): Օ, դուր արշինի երկրագոյներ (Զ, 106):

Արեւմտահայերենից՝ Այն տան զազափար Յզացայ կանոնաւոր բերքի մը հրատարակութեան (ԵՕԵԺ, 4, 291): Ոնրագործին ձեռքով լուրջաբար անակնկալ մըն էր (ն. տ., 440): Դարեւ ի վեր զգուշութեամբ տգիտութեան զանրն են (ԳԶԵԺ, 1, 159): Զուրկ կը անալին այդ պարի մասնակցութենէն (ՏԿՎԱ, 97): Դանակի զուր մարդասպան է (ԻԶՁ, 180): Լուսիններու քերթեցումով դրաղված էի (ՀԲԸԵ, 258): Պատեհաւում էր հաւատի և հաշտենաց փրկութեան (ՎԹԵ, 390):

Անտագորման: վերադասարման սեռականով կապակցություններ.— Այսպիսի բառակապակցությունները գործածական են բոլոր շրջաններում:

Շրինականեր գրաբարից՝ Պատմէնք հրովարտական սփռեալ գրէին բնդ ամենայն գաւառսն (Եսթ., ԺԳ): Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զնա (Ժնն., Ա): Որ ունի զօրինակ Միածնիդ քոյ ... զանխափան լուսոյ (Ն. ա., ԳԷ): Ի մէջ նորա անսիլ արեգական (Ագ., 550):

Միջին Հայերենից՝ օրինակ է պուտուկն չոր և պինդ անդամացն (ՄՀԶՄ, 4): Ու աստուծոյ պատկերէդ զաստուած հանաչես (Հե., 190): Առին զիմ եարին սուրաբն, տարան Զին-մաշին արմաղան (ՆՔՀԿ, 74):

Մերեկահայերենից՝ Անա մարդը միշտ—պատկերն աստուծու (Խ., 2, 74): Կատից նայում է Պուշկինի դիմանկարը (ՌԱԶ, 333): Մրկադի ուրվագծեր նրբաշուս (ՎՏ, 1, 16): Նա դուրս էր հանել դարականերից ու պաշարաններից իր բոլոր հարագատների լուսանկարները (ԱՍՄ, 425):

Արեւմտահայերենից՝ Ապագայ գիտնականին անուշ հեռապատկերը ամէն արգելք կը վերցնէր (ԵՆ, 81): Անմիջական ջարդի տեսիլքը ունեցալ այդ պատկերին հանդէպ (ԵՕԵԺ, 4, 515): Ու կ'ունենամ անդրադարձումը կենսին (ՄՄԵԺ, 183): Եղիշէ Եպիսկոպոս համեստութեան տիպարն է (ՄՄԵԺ, 259): Մօտալուտ թշուառութեան մը ուրուականը զեռ կը առնէր այդ կնոջ խախտած երեւակայութիւնը (ԵՆ, 291):

Մասնական սեռականով կապակցություններ.— Այս իմաստով կազմած բառակապակցութիւնները հավասարապէս գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում: Ընդ որում մասնական իմաստի 3 դրսևորումներն էլ առկա են (բուն մասնական, տարածական-մասնական, ժամանակային-մասնական):

Օգիւնականեր գրաբարից՝ Բերին զտասանորդս ցորենոյ և գինոյ, և ձիթոյ (Գ, Եդր., ԺԴ): Ոչ կային նշխարք սրբոց ի վանքս (ՄԿՊԱԱ, 2, Ժ): Եւ որ է տարւ հոյ (Եղն., 1, ԻԴ): Պատմեա զվեծամեծս Աստուծոյ զօրութեանցն (Ղև., Պատմ., Ի): Զկէս արեանն Էհեղ առաջի սեղանոյն (Ն. ա., ԻԴ): Ոռգանէր զամենայն երեսս երկրի (Ժնն., Է): Երեկոյան պոռնի տեսնց (Ն. տ., Ը): Իշեալ զգնայր ի դրախտին ընդ երեկս ամուռն (Ագ., 281):

Միջին Հայերենից՝ Զեռ հաւիթի դեղնոց լինալ (ՅԴ, 24): Զկերակրին աղկէն կեր (ԱՕԲ, 86): Տես, զի զարոյ հատ փակեալ չինէ ի յոտս (ՆՄԺԿ, 23): Զկէս նախին թողեր է ի բաղ (ՆՔՀԿ, 111): Հիւանդին ցառի ստամոքաց բերանն (ՄՀԶՄ, 30): Սատանան ետես զԱղամ՝ Դրախտին դուռն էր նա կանգնած (ՅԴ, 523): Ամուսն ամուսն շատ ի

շորք մի դալ (ԱՌԲ, 123): Նա ստանաու ժամուն շրջէն ընդ լազաքն (ՆՄԺԱՎ, 210):

Արեւկաճայերենից՝ Հիմա ով է ձամում աչն Հացի (ԳՄԲ, 48): Բոցավառվում են աճա կառաւներ շենք (ԳՄԲ, 141): Հողի ամեն մի բունն ճազար անմահութիւն կծնի (ՀՇՔԶ, 111): Պատաստամ ամպի ծվեններ կաշին (ՀՄԵԿԲ, 205): Նրանցից առաջինը աշտը է բռներ նովտի մի զառիվալը (Մուր., 3, 328): Հասել է իմանալ աշնան օրերը (ՀԲ, 2, 97):

Արեւմտաճայերենից՝ Հիմակուան երիտասարդներուն աշտը աշնան շեն ազատը (ՀՊԵԺ, 1, 149): Օր մը աչդ բնակիչները աշտաւորները կը հաւարուին (ԵՈՆԺ, 4, 636): Սրահին խաւով երկու հոգի նստած են (ն. տ., 1, 433): Այս տարի, ձմեռուան առաջին երեւոյթիցէն, ճրաշարի աշունի մը երկարատեւ վերջաւորութիւնը միայն տեսնանք (ԱՁՆ, 126):

Հատկութիւն կրողի սեռականով կապակցութիւններ — Այս իմաստով կազմված բառակապակցութիւնները եւս գործածվում են աշտերին բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Բազում անգամ ի կանաց կեպա ճղեալ, զարս խորէ յերազի (Եզն., 2, 14): Նորա ե ոյժ բազմա (ՀՇԳ., 4): Ի նայեցուածոցն դմութենէ, տսեն պայթել սրձարար վիտայն (ՄԶ., 2, 16):

Միջին ճայերենից՝ Ձիմ խելաց ոյժն յինէն զինին կուտանի (ՅԲ, 449): Տեսն ալ՛աւաաց դաշ ինձ զիժար (ն. տ., 486): Բճարիւն տարուն շորս եղանակաւն է (ԱՌԲ, 84):

Արեւկաճայերենից՝ Թուրքերի կանանց կեպարանը առած էրեւում են միշտ միայնակ մարդկանց (ՀԲ, 2, 15): Վարդի գույքը թշուար օժէք (ԻՄ., 2, 134): Փուշ անգամ շարժէ մենութեան զրկում օղակեցկութիւնը վարդ ու աղջկա (ՀՇՔԶ, 25): Դու ես, կյանքի իմաստն աշտը (ՀՇՔԶ, 115):

Արեւմտաճայերենից՝ Թաղուկ տուտուն իր ձեռագործն ու ձեռման կառաւերութիւնովը կը խորխտայ (ԳՁԵԺ, 1, 247): Դաշտի մարշուն բախում ու երջանկութիւնը ամէն վայրկեան մազի մը թելէն կախուած է (ԹՁՃ, 11): Անոր նիկհը արեւնի կարմիր գոյնով կը խորը՝ (ն. տ., 195): Կը սիրէի ձեւերով ընտանութիւնը ազուր (ՎԹՆ, 40):

Փոխաբերութեան սեռականով կապակցութիւններ. — Այս իմաստով կազմված բառակապակցութիւնները գործածվում են բոլոր շրջաններում:

Յոթնականեր գրաբարից՝ ինգրեցաւ յինէն վրէժ շարեաց մեղացն ի-
մոց (Բուգ., 3, Ի): Մեր Լմբ գին՝ արեան Որդոյ քոյ (Ագ., 85): Ապուր
զվարճս վաստակոց (Ագ., 171):

Միջին հայերենից՝ Չարեան գինն այն շէնն վճարէ, որ մօտ լինի
(ԱԳԴ, 68): Կայ հատուցումն գործոց մարդկան (ՆՄԺԱՎ, 12): Գառոյ
հասապն կու խնդրեն յիւրմէ (Ն. տ., 23):

Արեւելահայերենից՝ Մինչև որ յուր կրած պարտութեան վրեժը չլուծի
(Մուր., 4, 336): Ինչ գիտե Կնոջ գինը աշխարհում (ՀՇՔՀ, 260): Բայց
ստիպված էր կառնիս փողը տալ (ՆԴ, 2, 464): Ամեն անգամ այդ կո-
պեկները և մյուս ծառայությունների վարձը ստանալու օրվա երեկոյին
նա ալէհեր գլուխը բաց նստում էր երկար սեղանի քով (ՍԶ, 1, 234):

Արեւմտահայերենից՝ Մեր Յամառութեան պատիժը քաշենք հիմա
(ՀՊԵԺ, 4, 130): Այցելութեան վարձը կ'ընդունի (Ն. տ., 423): Ուսկից
պիտի հասցնէ քաւիղի դրամ (ՀԵԱԳԱ, 335): Պահանջեցէք անկէ իմ
հօրս արեան գինը (ԻԶԶ, 183): Մեր կերած գաւազաններուն ռիսը առա-
ւօրէն թափեցինք անոնց վրայ (ԱՅՄՁՄ, 123): Դուն քու նստած խա-
նութիւն վարձը չես կրնար վճարել (ՀՊԵԺ, 3, 136):

Հնդկականության սեռականով կապակցություններ.—Այս իմաստով
բառակապակցությունները գործածական են արեւելահայերէնում և արեւ-
մջտահայերէնում: Միջին հայերէնում այսպիսի կառուցների չենք
հանդիպել, իսկ գրաբարում քիչ օրինակներից մէկն է առկա, թեև են-
թադրվում է, որ այդպիսի կառուցներն ազատորեն գործածվել են բո-
լոր շրջաններում:

Գրաբարի օրինակը՝ Առակի Աղոյմունի որդոյն Դաւթի թագաւորի
Իսրայէլի (Առակ.):

Յոթնականեր արեւելահայերենից՝ Թումանյանի Լեզերում Կա և «էս»
և «էն» (ՎՏ, 2, 98): Փարիզի որովայնի մոտ մենք հիշեցինք էմիլ Զո-
լայի համանուն վեպը (ՆԶՍԴ, 308): Ես այսօր Գորկու բոլոր գրքերը
կ'ընթեմ (ՍԶ, 5, 230):

Արեւմտահայերենից՝ Երբեմն Հայր Արսէնի փերուածները կարգա-
յու կը ղբաղէր (ՀՊԵԺ, 2, 53): Գուրեանի տաղերուն վրայ գրածներս
անշուշտ պահած եմ անփոփոխ (ԱԶՊԴԿԴ, 10): Քանի մը օրէն հրապա-
րաւ, կ'ըլլէր Սուրենին առաջին հատորը (ՇՇ, 1, 148):

Որոշիչ-որոշչալ բառակապակցություններ

Որոշիչ են նյութի, բաղկացուցչան, պարունակութեան, վերաբերու-
թեան, համեմատութեան և գերադրութեան, սահմանափակման, միջոցի,
ներգրծող խնդրի, որակական, անվանման, տեղի, ուղղութեան, ժա-

մանակի, չափի, նպատակի, հատկացման, համապատասխանության իմաստներ ունեցող լրացումները:

Այս հարաբերությամբ կազմված բառակապակցություններում լրացումը գրաբարում և միջին հայերենում գերազանցապես հտադաս էր, իսկ արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում՝ գերազանցապես նախադաս, թե՛ն պետք է ասել, որ այլ լեզուներում, մասնավորապես չափածո խոսքում, հանդիպում է նաև սեռականով որոշչի հտադաս կիրառություն:

Նշուքի սեռականով կապակցություններ.— Այսպիսի բառակապակցությունները, գրաբարից սկզբնավորվելով, առավել շատ են գործածվում ժամանակակից հայերենի երկու տարբերակներում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եհան ծառայս անօրս ոսկոյ և անօրս արծաթոյ (Ժնն., ԻԴ): Եւ այլ կան ոսկոյ քսան և երիս և կան պղնձոյ սուրբ և մարտր ոսկեզօծ (Բ. Նգր., Ը):

Միջին հայերենից՝ Ապա առ բակլայի արուր (ՄՀՁՄ, 14): Առ զգմի կտի ձէք (ն. տ., 21): Տար դեղերուն ջրովն լվա զտեղին (ն. տ., 371): Բերեմ քեզ նոան զինի (ՆՔՀԿ, 121): Բեր զսուրն պողպատի (ՆՄԺԱՎ, 60):

Արեւելահայերենից՝ նա կարող է մետաքսի քելերից Պարտեղներ հյուսել անթառամ (ԳՄԲ, 248): Կզնգան ուխտեր երկարի (ԳՄԲ, 155): Զարկում են, զարկում օծի մտրակով (ՀԲ, 2, 18): Հոսում է արեւի զինին (Զ, 287): Դու չըրունքներ ունես վարդի (ՇՀՔՀ, 168):

Արեւմտահայերենից՝ Քանի մը օր բրինձի ապուրով աւցուցէր (ՀՊՆԺ, 4, 260): Այսօր վարդի անուր կը պատրաստեն (ԶՆՆ, 158): Վաղը նարինջի ջուր կու տան քեզի (ՊՄՏՀԳ, 214):

Բաղկացույթան սեռականով կապակցություններ.— Այսպիսի կառույցները հավասարապես գործածվում են հայերենի բոլոր դրսեւորումներում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Առեալ երանելոյն Մաշտոցի դաս մի մանկաւ... խաղայր գնալը (ԿՎՄ, 13): Անու զրազմութիւն զօրաց խորոց (ՄԽ, 1, ԺԵ): Դային հասանէին յանկարծակի բազմութիւն զանեացն (ՂՓՊՀ, ԾԲ): Թափեցին ի նոցանէ Եւամակս ձիոց և ջուրեաց և ուղտոց (ՍԽ., Ա):

Միջին հայերենից՝ Անդ ժողովեցին առ նա բազմութիւն եղբարց (ՊԱԴ, 254): Քաղեմ վունը վարդի ալգոյս (ԳԱՏ, 274): Տար ինձ արտասուաց վտակ (ԽԿ, 140): Բազում ծառայր և հօտմ ոչխարաց անմարդ շրջին (ՍՍՊՅ, 43):

Արեւելահայերենից՝ Թափում էին փաշտերի կույտը (Մուր., 4, 218): Մենք ունենք էստեղ դեղին ոսկու դեզ (ՀԲ, 2, 11): Եվ ո՛վ էն մար-

դիկ... ազվեսների հոտ (Իս., 2, 73): Արագիկների երամն էթոշուրմ (ԳՍՔ, 111):

Արեւմտահայերենից՝ ծիծառներուն կը սուրայ լուռ Բարաւաք փութով (ԹՍԵ, 87): Գաղթականներու հաւանքը կը շարունակուէր (ԵԾԵԺ, 4, 462): Կիսաշխարհիկ կիներու ամբողջ լէգէոն մը կայ (ՇՇ, 1, 17): Տեսաւ կրակներու ու ծովներու բուրգերը (ՍՍԼՃ, 341):

Պարունակութեան սեռականով կապակցութիւններ. — Այսպիսի լրացմամբ բառակապակցութիւնները եւ լայնորեն գործածվում են հայերենում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Առցես զսրտակը իւղոյ (Գ. Խաչ., Թ): Զեղան շանմարանի ցորենոյ ի ժողովանակի լրովեսան հնծոց, լցան զարբի փնոյ ի կուծա ալգեստանակայց (ՅԳՊԷ, 199): Փլուզանէր անդէն ի փորին գծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ (Եղ., 2):

Միջին հայերենից՝ Քո ծոցդ է գրախա, մեզաց անդաստան (ՀԹՏ, 153): Ի վիկ մեղացս էմ գլորած (ՀԵ, 180): Ամէն հետ շահու դատին, եւ գեղու բեռներ կապեցի (ԵՔԶԿ, 260): Զօթիանս ի ծոցդ արա, զիս արեան ծովէն հան ու տար (Ե. տ., 203):

Արեւելահայերենից՝ Բարդիների պուրակում սիրեց աղջիկն ուրիշին (ԳՍՔ, 232): Որսով մեջը լի որսի սար ուներ (ՀԹ, 2, 104): Ռեհրների աշխարհը մեր Զի մեռնելու հավիտյան (ԳՍՔ, 298): Դաշտը իջավ արշույնի (ՀԹ, 2, 135): Իմ դեմ խոհերի շահած արտեր (Զ. 104): Խմաստութեան ծովս էլ ցրես ձյունների հետ իմ գլխի (ՀՇՔԷ, 393):

Արեւմտահայերենից՝ Կէս գիշերէ վերջ մըն էր, խոնաւ փշեր Բանձրեւի (ԹՍԵ, 99): Հաւի պնակի վրայ ծռած է (ԵԾԵԺ, 1, 433): Ամէնքս միասին գացինք վրաներու դաշտը (ԵԾԵԺ, 100): Նստաւ իր լէշին բաժակին առջեւ (ԼՇԸԵ, 131): Աշքերս զոհարի տուփեր են մէջ մէջ (ՎԵԵ, 13):

Վերաբերութեան սեռականով կապակցութիւններ. — Մտանք էւ հաւատարմութեան գործածվում են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որովք այժմ զիւղից ե զաւառաց. եւ իւրաքանչիւր տանց առանձնականութեանց, ե հանուրց հակառակութեանց ե դաշանց այժմ առ մեկ գտանին անբաւ գրուցաց մատեանի (ՄԵ, 1, Գ): Դարձցուր անդրէն ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակմանն ի Պարսս (Ե. տ., 2, 32): Դան հասանեն յերկիրս այս մեր, բերելով զաւառիս արձակման գերիւոցն (ԹՍՊՏԱ, 3, ԺԴ): Թերես ի համբաւէ մահուանն զարհուրեցաւ (Եղն., 4, 6):

Միջին հայերենից՝ Ի սորա տէրութիւնն ելաւ քաղաքին համբան ու ձաւնն (ՍՍՊՅ, 110): Առ ժամս ոչ կայ կասկած կոտոյ Հ պատն ագմի (ԵՄԺԱԿ, 76): Ի մանկութենէ ի վեր զիս ուսման հոգին կու մաշէ

(ՀԵ., 145): Արարին բուլք Երդման և հաստատութեան (ՆՄԺԱՎ, 41): Սիրու բաներս ասցի յսուլ (ԿԵՏ, 165):

Արեւելահայերենից՝ Երեք գիշեր ու երեք օր Բարը ավին Դավթի մանկան (ՀԹ, 2, 127): Նրա գեղեցկության համբավը կարկառուն Զիջում է անկասկած այն վիպապայլ սիրուն (ՆԶՄ, 577): Հիմա կուղեմ անվերջ լսել ոսկի հնէիարն իմաստության (ՀՇՔՀ, 272): Նա նոր մըր-րիկներէի ավեախ էր բերում (ԳՍԲ, 178): Վասիւ են այն, որպէս կ'ավի ու տագնապի ազդանշան (Զ, 254):

Արեւմտահայերենից՝ Հրդեհի նշան կը տրուի միշտ այս լեռներն (ՀՊԵԺ, 3, 22): Հաշտութեան գոյցները մեծ ապատարովին ըրին (Ն. տ., 4, 131): Ծակուած ապակիներու պատմութիւնը շարադրելու վրայ էի (ԵՅԵԺ, 4, 497): Վաղը պիտի պատրաստենք այլ հաստատութեան բուլքը (Ն. տ., 592): Վարժի բարժի խառնուրտու (ԳԶԵԺ, 1, 6):

Համեմատության և գերադրության սեռականով կապակցություններ.— Այս իմաստով լրացումներն ավելի շատ գործածական էին գրութարում, իսկ հետագայում դրանց գործածությունն աստիճանաբար նւղանում է. դրանք հիմնականում հանդես են գալիս վերամբարձ ոճի մեջ:

Որինակներ դրաբարից՝ Քաւեսցէ զարուքին սրբութեանցն (ՂԵ., ԺԶ): Ես գրեմ և ցուցանեմ ի դուռն մովպետան մովպետի (ԵՂ., 3): Դատաւորն դատաւորաց յաբեաւ դատել զերկիր (Բուդ., 5, 7): Զի բագունեաց բագունի լիցի (ՄԽ, 1, ԻԸ): Սա է պաշտամբ պաշտամեաց (ՄԿՊԱԱ, 2, Է): Եկին և յանդիման եղեն Յազկերտի արեալից արեալին (ԵՂ., 7):

Միջին հայերենից՝ Զկայ բան զբեզ լեզի, Ի ամենայն լեզոյ լեզի ևս (ՀԺՏ, 173): Եւ զի իշխանքս դատէ իշխանաց իշխանն (ՍԳԴ, 47): Այ իմ քեափուրի քեափուր, մի վառիր առջի քեափուրի (ՆԲԶ, 43):

Արեւելահայերենից՝ Դու մեծերի մեծագույնը վիթխարի, նոր պատմութեան ռահահորդ ու ռահվիրա (ՎՆԻԱ, 45): Դու ևս միտի իմ գանձը, դու ևս զանձերիս զանձը (ՀՇՔՀ, 46): Դու հրաշքներիս հրաշքն իմաստուն (Ն. տ., 459): Հիմա բացվում են այնտեղ վարդեր ծով դու վարդերում վարդերի վարդ (ՎՏ, 2, 19): Բայց երգելից երգն անհուն՝ բայց է է, մայրը սրբասուրբ (ՀՇՔՀ, 3, 112): Քո յարն անցա՛վ՝ դու մայրիկ յարերի յար, Սայաթ-Նովա (Ն. տ., 2, 169):

Արեւմտահայերենից՝ Ատիկա է, ատիկա. ունայնություններն ունայնությունը (ԼՇԸՆ, 226): Մոռցիր արեւն ու իր ծագումը, որ ծագի քեզի ծագումներուն ծագումը, որ արեւէ քեզի արեւներուն արեւը (Ն. տ., 279): Իր պաշտած սրբություններուն գերագոյնը հօրս ձին էր (ՄԱԼՂ, 182): Պաասնիի աչքերուն մէջ նկատուող գեղեցկութեանց գեղեցկու-

քիմն էիք դուք (ԲԹԱ, 57): Որուն մէջէն ողջ ասողջ դուրս գալս երաշխ-
ներու երաշխ է անշուշտ (ՕԶԵ, 281):

Սահմանափակման սեռականով կապակցություններ.— Այսպիսի բա-
ռակապակցութիւնները համասարաչափ գործածական են հայերէնի: Բո-
լոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Դու չար հիւանդութեամբ ու ախտի տա-
վայնի հաշեցես (Բ Մնաց., ԻԱ): Գրիշ ոմն հեղինակաւն դարութեան:
Հոսփանոս անուն գտեալ (ԿՎՄ, 15): Նա էր ի ցեղէն Նեփթաղիմայ, և
հայր նորա այր Տիմացի, նաւարապետ պղնձոյ և լի աքունասէ: և
իմացութեամբ և գիտութեամբ՝ գործել զամենայն զարծ պղնձոյ (Գ
Թագ., է):

Միջին հայերենից՝ Գտաւ ի նոցանէ դարբնութիւն պղնձոյ և երկա-
թոյ (ՎԱՊՏ, 11): Մարդոյ չարն հանց վատ է (ՅԴ, 464): Մինչև գտա-
նէ օր բարի և աստղարաշխութեան արհեստն գիտենալ (ՆՄԺԱՎ, 380):
Յիշեսցիք... պզոց աշակերտներն (ԺԵՀՀԶԲ, 446):

Արևելահայերենից՝ Դպրոցի ընկերներ են եղել (ՍԶ. 4, 11): Եղ
մնացեր հավիտյան փերթութեան վարպետներ (Չ, 173): Այս տան հեղի-
նակն իրենց հյուրանոցի հարեանն է (ՍԶ, 4, 320): Ամէն որ շտապեց-
նում է իր գործի ընկերոջը: (ՍԶ, 5, 424): Նա ևս դարձաւ փարի վար-
պետ (Բաղ., 271): Տեսնում եմ անդադար միայն խոսքի մարդիկ (ՎՓԵ,
212): Երևում է նախառգրի Եղբայրներ են մեր ժողովուրդները (ՄԵԻՅԶ,
121):

Արևմտահայերենից՝ Ատիկա իր հակառակորդն էր, հո սիրո: Գր-
ցակիցը (ԵԵ, 222): Ու անոնք հեղեցիք համբոյրիմ հետոսը (ՌՍԵ,
197): Կերովսումի լատագոյն ընկերն էր (ԳԶԵԺ, 1, 327): Կար լուսնի
մայրիկը, նաչի մայրիկը, անկողիններու և ներմակեղններու մաշակը
(ՌՄՄՉՄ, 28): Ճիւղէի շուրջը բուրդի լաւ գործ կալ (ԹԲԱԵ, 456):
Հինգ տարի առաջուան մեր պատումանի մտերմութիւնը էր բաւէր ան-
կարծ քովը երթալու (ԳԶԵԺ, 1, 211): Նոյնիսկ ունեցայ կոտի թանկա-
գին ընկերներ (ԱՀԳԶ, 272):

Միջոցի սեռականով կապակցություններ.— Այս իմաստով լրացում
պարունակող բառակապակցությունները սակավ գործածական են հա-
յերենում, փոքր-ինչ ավելի են արևմտահայերենում: Նշենք սակավա-
թիվ մի քանի կառույցներ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Անկաւ Բաբելոն մեծն, ի գլխոյ արք: Դու-
թենն (Յայան., ԺԴ): Սիրեցեր զսեղծուածս ձեռաց քոք (ԱԳ., 15):
Հարկանէին զգօրս նորա կոտորմամբ սրոյ (ՂԼ., Պատմ., Բ): Քեզուս
ասէ՝ թէ աղքատն ի զոգն Արրահամու չըգաւ, և մեծատունն ի աղքատն
հրոյ (Եղն., 4, ԺԲ):

Միջին հայերենից՝ Որք հեղձմամբ ջրոյն մեռան (ՊԱԳ, 44): Դո-
ղալով մատենացին նրալ տանջանաց (ԱՌ, 192):

Արեւելահայերենից՝ Մարթան էր նրան կերակրում, հագցնում իր
ձեռքի աշխատանքով (ԵԳ, 1, 4): Արլան անհաղ արեւցումի Տենչով
վառված սուրն ահաւոր ծանշում էր հույժ Աթիլլային (Իս., 2, 189):
Առաստաղից նավթի լամպ էին կախել (ՌԱԶ, 9): Տեր Ստեփանոսը
մինչև անգամ տեսով յուրի նրաքը (ԶԴՄՆ, 2, 419):

Արեւմտահայերենից՝ Ի՞նչ է մանուան պատժէն արտադրուած ար-
դիւնն ընկերութեան համար (ԳԶԵԺ, 2, 159): Գրչի աշխատութիւն ու
գրականութիւն այն տարրերն են՝ որ հիմնաքարը կը կազմեն այդ զգաց-
ման (ԱԶԳՃ, 213): Ապա ասեղի սրսկումէն ետք, վերան աթոռ բերով
(ՍՍԼՃ, 380): Տարածուած խաղը պարսառիկի մրցումն էր (ԱՄՄԶՄ,
101): Այնքան սակաւաթիւ են մաքուր ոսկին, զուտ արծաթը, և այնքան
չարաչար ու յաճախակի ստիպուած ենք փորձելու մեր յուսախաբութիւն-
ներով դառնացած հասկացողութիւնը՝ կապարի և պղինձի զնանատու-
րիւններով (ԱԶԳՃ, 263):

Ներգործող խնդրի սեռականով կապակցություններ.— Սրանք հագ-
վազեզ գործածություն ունեն հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Այլ դու Արիոր վարձկանն Ամօնայ՝ որ խօ-
սեցար զբանս զայս յանիրաւութեան քում (Յուդիթ, 2): Մի սիրեր զյա-
ցուրդ կերակրոց կամ զրմպիեաց (Եզն., Խրատք):

Միջին հայերենից՝ Բանական մարդիկըն ծնօղաց բարոյն չար հա-
տուցանեն (ՆՄԺԱՎ, 229): Առաքեալն Քրիստոսի մեծն Պօղոս զայս
վկայէ (ԿԵՏ, 213): Զբոլոր կարգն Անտոնի տեսանեմք ի վերայ քո (Ե.
տ., 64):

Արեւելահայերենից՝ նրան չեմ ընտրել իմ նաչակի պատվիրակ
(ՆԶՍԳ, 202): Գալիս էին գորամասերի պատվիրակներ (Բակ., 281):

Արեւմտահայերենից՝ Ինքն ալ կարդաց Նորայրին քղբիկը (ՇՇ, 1,
88): Ուժգնօրէն պատռեց պահարանը, որուն մէջէն դուրս ելաւ Թաղէոս
աղային աղւուսագիրը (ԵԵ, 26): Վեց տւուրեանց դեսպանները քիչ օրէն
նորէն սալբարազաքս պիտի գան Էդէր (ԶՊԵԺ, 4, 220):

Անվանման սեռականով բառակապակցություններ.— Այս լրացումը
չբացալի հետ բաղադրչալ անուն է կազմում: Այսպիսի կառույցները
հավասարապէս լայնորեն գործածական են հայերենի բոլոր շրջան-
ներում:

Օրինակներ գրարարից՝ Ի թիկնաց կուտէ լեւինն Մասեաց շինեաց
ձեռակերտ (ՄԽ, 3, Իէ): Զուեցին... յաշխարհէն Ազուանից յերկիրն
Հայոց ի գաւառն Այրարատոյ (ՂՓՊԶ, ԼԶ): Վերացաւ ի լեռնէն Զիթե-
նեաց յերկինս (ԵԳ., 2):

Միջին հայերենից՝ Դարձաւ մրմռալով ի վերայ բերդին Ասայ (ԺԵՀԶԶԲ, 273): Խնդրեցի զսուրբ Աւետարանս Ես՝ Յովանէս, գնեցի և տվի ի գեղս Դսեղոյ (ԺԵՀԶԶԳ, 165): Եւ բառերն գրեցաւ ի վանքն Կողբայ, որ այժմ ասի Լուսաւորչի վանք (Ն. տ., 416): Դարձեալ յիշեցէք զԳրիգոր եպիսկոպոսն, որ է Շատիկի վանքի առաջնորդ (Ն. տ., 522):

Արեւիահայերենից՝ Հավքն էլ չէր անցնում Սասնա սարերով (Հժ. 2, 97): Կրարձրանա անհուն ծովը Սիդոնի (Իս., 2, 150): Ննջիր խաղաղ Կոմունարների այգում (Զ, 421): Ես քո Շիրակի դաշտն եմ ներածիլ (ՀՇԲԶ, 375): Գնում է՝ դեմ դիմաց լեռներն Լն Կովկասի (ԳԱԲ, 227):

Արեւմտահայերենից՝ Ամբողջ Երևանի գաւառը կը հեծէ ահաւոր բարբառոտութեանց տակ (ԱԶԵ, 320): Որ կը տանի Սեւանա լիճը Երկնաւէտ (ՄԲ, 98): Խելակորոյս, առ խարխափ կ'երթան փշուր առ փշուր Ամերիկա, Գանատա, Արժանդինա, Պրազիլ, մինչև Երկիրը Հոռ ու կղզիները թափուր (Ն. տ., 192):

Տեղի սեռականով կապակցություններ.—Այսպիսի լրացումով կառույցները շատ Լն գործածվում հայերենի բոլոր շրջաններում: Ընդ որում մի դեպքում լրացյալը բայանուն է, երկրորդ դեպքում՝ ոչ: Նշենք բառակապակցություններ անկախ լրացյալի ծագումից:

Օրինակներ գրաբարից՝ Կաղմեայ թոռին իւրում բազում փնչս յանկածէ պատերազմին պարգեւէ (ՄԽ, 1, ԺԲ): Յաւուրս սորա միաբանեալ բնակիչք հիւսիսոյ Կաւկասու... հասանէին մեծաւ ամբոխիւ (Ն. տ., 3, Թ): Ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն (Եղ., 1): Յարեւից պատերազմէն կորակոր և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ (Ն. տ.): Պատմեալ նոցա զգործս կողմանց այնոցիկ (ԿՎՄ, 27): Աստեղք երկնից թօթափեցան յերկիր (Յայտն., 2): Եւ կայ ի վերայ աւագոյ ծովու (Ն. տ., ԺԲ): Որ էր նորա սպարապետ արեւից (Եղ., 1): Ընդ զազաւս աւապատի եղեր զբնակութիւն նորա (Ադ., 179):

Միջին հայերենից՝ Սոյնպէս լիցի բերդի բնակչացն և աւանի (ՄԳԴ, 32): Այլ աւագանի ծնունդ չի սիրեմ, երբ զրեզ տտեմ (ՆԺԶԿ, 174): Զներեսի դուռն փակեցին դէմ հետեակացն (ՍՍՊՅ, 76): Նա կոչէ... գեղջին երէցն (ՄԳԴ, 65): Բանք բերանոյդ սպառի (ՅԴ, 368): Ես արծիւ հաւ պիտէի, որ զգետնի կուտն շուտէի (Ն. տ., 527): Զփորու մէջն անդամն և զօղվածն անվնասս պահէ (ԱՕԲ, 29): Ունի բամբի հարաւայ (Ն. տ., 94): Ես գովի ծաղկնին եմ հանել (ԺԴԶԶ, 637): Մտին այլ ներսի մաղազայն (ՆՄԺԱՎ, 137): Ի շուկային կերակրոյն չէր կէրէալ (Ն. տ., 131):

Արեւիահայերենից՝ Բնակիչը մռայլ փառալի վաղրեր է բռնել կացինով քարե (ՀՇԲԶ, 97): Ոչ մի բան բաց չէին թողնում նաւապարհի

անցուղարձից (ՌԱԶ, 274): Չորան Կարոն սարերի Մի հովիվ էր լիթ-
խարի (ՀԹ: 2, 9): Հրճվում էր անգուսպ ամբոխը գլուղի (ՀԹ) ն. ա.,
55): Նալակի հացը զրեց թախտի վրա (ԵԴ, 1, 29): Նույնն է խանու-
րը դեմի (ՎՏ, 1, 260): Գեմբին դեռ մնացել էր զործարանի մուրը (Զ,
352): Անմեղուժյուն հավարեց եղնիկներից աշխարհի (ԳՄԲ, 287).
Հանեմ գանձերը հայոց լեռների (ՀՇՔՀ, 367):

Արևմտահայերենից՝ Շաբաթ երեկոները կ'երթայինք փողոցի ցույցի
(ՎՇԵՀ, 351): Դուք դժգոհ էք ձեր վանքի կեանքին (ԼՇԸԵ, 169): Հար-
մանքով դիտեց այդ մեծ տունին անցուղարձը (ՎՀՀՄ, 107): Իզմիրի
հարդեն փերջ աղաստաններ են Յուհաստան (ՎՀՄԲ, 38): Քաղաքնե-
րու կը պլպլայ լոյսն հեռուն (ՌՄԵ, 21): Լիճքի ճամփայեն յայտնուեցաւ
զեղին հաւուստը իր ձիովը (ՀՈԵ, 246): Տորտորը իմ դէմի սենեակիս
վարձակալն էր (ԳԶԵԺ, 1, 74): Բայց դարձեր ես արդեն եկեղեցիի ա-
պարանձ (ՄԲ, 283):

Ռուդուրյան սեռականով կապակցություններ.— Այս խմատի սե-
ռականը սահմանափակ թվով լրացյալների հետ է բառակապակցու-
թյուն կազմում: Իբրեւ այդպիսին էլ դրանք նման են հայերենի տարրեր
շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Դարձաք չուեցաք յանապատն բնդ նանա-
պարե Կարմիր ծովուն (Բ, Օրէնք, Բ): Գնաց բնդ նանապարեն Աւարայ
(Դ, Բագ., ԻԵ):

Միջին հայերենից՝ Դառառաց Արապիկըն յոյժ նեղովին տրեանէն
զզօրսն Հոռոմոց ի Սամասառայ նանապարհին (ՄՌԻԺ, 63): Գողորմա-
րեան քո զրուոն բաց ինձ (ՀԵ, 181): Զձեռքդ համբարձ ի գիշերի յա-
ղօքս Աստուծոյ (ՀԵ, 202): Խելաց դռուի ցուցնեմ առատ (ԿԵՏ, 184):

Արեւելահայերենից՝ Զինվորները ձիաները հեծան ե Աւարատյան
զաշտի ճանապարհը բռնեցին (Մուր., 4, 326): Հաճի աղան դուրս եկավ
խանութից և բռնեց տան համփան (ԴԴ, 1, 17):

Արևմտահայերենից՝ Դատողութիւնը փորձառական դատեր կը ստա-
նայ Տշմարտութեան ուղիներու ճանաչումով (ԳՊՄՄ, 95): Վանառա-
նոցիս նամբան սորված էր (ԹԲԱԵ, 478): Քանի մը մանուկներ ցույց
տուին Գասպար էմիրին տան ուղղութիւնը (ՀԵԱԴԱ, 123):

Ժամանակի սեռականով կապակցություններ.— Այս խմատով լրա-
ցումը կարող է գրվել և՛ բայանման, և՛ այլ գոյականների մոտ: Այս-
պիսի բառակապակցությունները համատարտուկն գործածական են հա-
յերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Աբրոյն կատարեալ գիտնոն երեկոյին պաշ-
տամանն՝ վալիէին սուղ ինչ (ՂՓՊՀ, ՅԱ): Բազում անգամ զհեշտական
հանգիստ գիշերոյն և զհարկ բնոյ... ի թօթափել ական վճարէր (ԿՎՄ,

10): Զգիշերոյն աղօթքն և ցայգոյ, ի Զիթաստանեաց յերկինն առանձինն մատուցանէր (հ. տ., 35): Տաց նոցա զաստղն առաւօտուն (Յայտն., Բ): Զայդ ևս ընդ մօտոյ առաւ Կորուսանեոց ևս (Եղ., 4):

Միջին Հայերենից՝ Ի մանկութեան խել կատակին հիմիկ մէկ մէկ համար կու տամ (ՅԴ, 253): Ես չեմ ցորկեալում որսիկ, զիս կ'երբան ի մութ գիշերով (ՆՔԶԿ, 122): Երկու ևարուկ զիս կ'ուզէ, չգիտեմ, թէ որն է սիրուն: Մէկն ցորկեալում արեւ, մէկն լուսին մութն գիշերում (ՆՔԶԿ, 75): Պատմէր գյետին ժամանակի դառնութիւնն (ՄՄՊՅ, 35): Արեւկ աշնան պայծառ լուսին (ՀԹՏ, 120): Այն առաւօտուն լուսունն ձայնն գայ զարնան ձագերուն (ՆՔԶԿ, 221):

Արեւելահայերենից՝ Տարեկերջի Բնությունը մոտ էր (ՌԱԶ, 71): Հետաքրքրութեամբ սպասում էր նրա վաղվա հայտարարութեան (Մուր., 3, 286): Գրբաց Գրիգորը նստեց իր առաջվա տեղը (ՆԴ, 1, 14): Եվ ներկայիս մարդուն կերգի (Զ, 114): Ամռան արեւն է կանգնել զենիթում (Զ, 104): Դարնան անձրեւն է խշշում Իմ հին տան վրա (ԳՄՀ, 137):

Արեւմտահայերենից՝ Թող մեր աշտօրումն Բայլերը վաղուան կոփին մէջ անոնց քայլերը որոշեն (ՍԸՆ, 37): Աշոտի ցերեկուան մտմտութիւնը կամաց կամաց ցրուի էր (ԵՕԵԺ, 1, 266): Խանութին մէջ հին օրերու վաստակին տասներորդը անգամ չունէր (ԴԶԵԺ, 1, 64): Ու լսէի ևս ցալգուն, Քովը կրակին ճարճատուն՝ երգն իրիկուան Եկուորին (ՄՄԵԺ, 111): Հիմակուան երիտասարդները ամէն բան ունին (ՀՊԵԺ, 6, 176): Յորեկուան սեղանը պատրաստ էր (ԵԵ, 135): Կ'ուզէի ալգեկութի օրերուն ձերմակ վրանն բլլալ (ՌԶՅ, 279):

Չափի սեռականով կապակցութիւններ.— Չափը լինում է ժամանակացին, տարածական, ծավալային, արժեքային և այլ կարգի: Գրաբարում գերազանցապէս գործածւում էին ժամանակային չափի, միջին հայերենում՝ ժամանակային և արժեքային չափերի, ժամանակակից հայերենում բոլոր տեսակի չափի սեռականով կազմված բառակապակցութիւնները:

Օրինակներ գրաբարից՝ Տուեալ լիցի թեկ քագաւորութիւնն ինն հազար ամի (Եղն., 2, Կ): Դնաց յանապատ ամուր միոյ նաւապարհ (Գ, Թագ., ԺԹ): Երթիցուր Երից ամուրց նանապարհ (Ելք, Ե):

Միջին հայերենից՝ Թող զպարտիս բիր Բանբարաց (ՅԴ, 315): Կէս կորեակի չունի հաւատ (ԱՄՄՂ, 91): Ոչ գտաւ միոյ դանականի ևչ (ՆՄԺԱՎ, 105): Մատս մանկադով կտրել ի ... ոչխրի արիւն զնաց (ԺԵՀԶԶ, 359): Ինչ ղեկանի մի խելք բեր (ՆՄԺԱՎ, 340): Փողոցովս ի վայր կուգի բան հազար տարու միակեց (ՆՔԶԿ, 197):

Արեւելահայերենից՝ Դու օխտը տարվան խաբըր չես տուել (ՀԹ, 2, 107): Հազար տարվա կարոտ ունի իմ երազը հազարաթիւ (ՀՇՔԶ, 245):

Յի ժամվա հանապարհ էր մնացել (ՍՆՄՍ, 155): Տո, երկու գրռչի նավթն ի՞նչ ա, որ շես առնում (ՆԴ, 1, 78): Որոնց գլխից երկու կռպե-լի խել հազիվ կարելի է քամել (ՆԴ, 2, 429): Մանդակյանի համար ավելի հեշտ էր հրաժարվել իր տոնական սև կոստյումից, քան թե ուրիշին զիջել ամբողջ մի վեպի թուղք (ՆԶՄԳ, 107): Նայեց թե չէ, զգաց՝ իր մեջ Տասը գոմշի ուժ պակասեց (ՀԹ, 2, 122): Բոլորն էլ իմ տա-րիքի պատանիներ էին (Շիրվ., 8, 24): Գնալիս էլ մի քանի օրվա պաշար միանգամից էր առնում (Բակ., 402): Թոնրից հանած լավաշի համար տասը ուրլու աշխատանք կաներ (ն. ա., 533):

Արևմտահայերենից՝ Ես բուկին Բսան տառուան յանախորդոյ եմ (ՀՊԵԺ, 3, 281): Կր դգամ թէ վայրկեանի մը ղեղևումը անդունդ պի-տի տանի գիս (ՄԶԵ, 226): Ամիսներու խնայողութիւն կար այդ տես-րակին մէջ (ԱՄՄՁՄ, 182): Քաղցր է այն տառն հովանին հսկայ մայ-րիին, որ հասակ կ'առնէ բանկին սիրտէն երկու գիրկի լայնք ունեցող իր բունով (ՎՄՀԲ, 167): Տասներուք օրուան համբալ էին կարեր (ՌԶՅ, 186): Չորս մարդու գործ էր ստանձնելու ու Բսան մարդու գործ կը տես-նէր (ԳԶԵԺ, 2, 25): Երեւ հարիւր ոսկիի գումար մը անցաւ Արշակի ձեռ-քը (ՆԵ, 258): Շատ աւելի բան խօսած էինք իրարու քան շատ տարի-ներու բարեկամներ (ՕԶԵ, 290):

Նպատակի սեռականով կապակցություններ.—Այսպիսի կառույց-ները լայնորեն գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Թրինականը գրաբարից՝ Յառաջ բերեալ և գԱւետարանն երգման՝ ունէին առաջի երանելոյն վարդանայ (ՂՓՊԶ, 1): Մատուցին սպասա-րագս փրկութեան և օրհնութեան (Ա, Մակ., Գ): Առեալ գխաշն պատ-ժանաց ելանէր զկնի ամենակեցոյց խաչելոյն (ԿՎՄ, 10): Սոցա պատ-րաստեցան տեղիք բնակութեան և արժանի եղեալ շիրիմ հանգստեան (Բուգ., 3, Բ): Խնդրէին ապաշխարութեան զղեղն (ն. ա., Գ):

Միջին հայերենից՝ Հիւանդն լուծման ղեղ չի կարէ տոնուլ (ՄՀԶՄ, 33): Եւ թէ որ վասն աւեր եկեղեցոյ շինման իրե՛ տայ (ՍԳԳ, 42): Բայց Բարոզ փրկութեան և սէր ցուցանէր (ՅԴ, 249): Որ ոչ ոնիմը շաշաւ փախտի, ոչ Բաւանձաւս ապաւինի (ՅԴ, 532):

Արեւելահայերենից՝ Հալլիկ, երկ ևն մրցության Կառուցման մեծ պալատում (ԳՍԲ, 153): Բլուրին վանքն է ազոթում, դռանը՝ մեծաղի մի գառ (ՀՇՔԶ, 365): Խաղաղության տաշած Բարր երբեք գեանին չի մնա (ն. ա., 365): Կանգնեցիր՝ ձեռքիդ պալաւարի շեփոր (Զ, 129):

Արևմտահայերենից՝ Ազգիկ մը կամ կնիկ մը որսի բոշուն մ'է (ՀՊԵԺ, 6, 118): Մինչև աչսօր խորհելու ազատութիւն ունէինք, բայց խօսելու ազատութիւն չունէինք (ն. ա., 1, 125): Իսկոյն բարձր գալուստի այցելութեան եկաւ մեզի (ԵՕԵԺ, 1, 352): Պատեւագով էր հաստատի և

Հայրենեաց փրկութեան (ՎԹԵ, 390): Դադրած էր հացի կոխը (ԱՍՄՁՄ, 85): Կը գլխէր բաշխումի գործողութիւնը (ն. տ., 129):

Հաւագացման սեռականով կապակցութիւններ.— Հատկացման սեռականը քիչ է տարբերուում նպատակի սեռականից: Այսպիսի կառուցները Լս հաւասարապէս զարծածուում են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Երթիցուր ի տուն, դի հաշոյ ժամ է (Դատ., ԺԳ): Նէն ժամ դատաստանի ներս (Յայտն., 2): Եկն ժամանակ հնձոց (ն. տ., ԺԴ): Կերիներ և ներքինը Լոկեն մեզ գործի տանջանաց (Եղ., 5):

Միջին հայերենից՝ Յիշեցէր ի սուրբ յազօթս ձեզ զՀօրմղենց Ղարիպշէն... և զսրգին զՀօրմղն, որ զգրոց կաշին Երևո (ԺԵՀՀԶԲ, 406): Գեղած է և բեռին ջուրին (ԲԶ, 53): Մի ժլատնայ՝ տալ գտապէլաց վաճճ կամ գլառտեկոց իրաւունքն (ՍԳԴ, 75): Ոտիցդ տուր միշտ ընթանալ ի տուն հաւատոյ (ՀԵ, 202): Այսօր էհաս ու օր խնդման (ԿԵՏ, 132):

Նրբեկահայերենից՝ Բարձրանում եմ տղամարդկանց լողավազանը (նԶՍԳ, 323): Երեկոնեքը մարդիկ ժամանակ են անցկացնում պարի նրապարակում (ն. տ., 333): Հայրն ամեն առավոտ ստուգում և մարբում էր գնացքի գիծը (ՄԱՊ, 123): Հանգստի տան շենքը Երեւոց հանկարծակի (ՄԱՊ, 410): Հիմա գնումների պայուսակը ձեռքին, մանր ու շտապ քայլերով գնում էր շուկա (ՍԶ, 5, 9): Այժմ կանանց բանտ էլ են շինել (ՎՓ, 3, 84):

Արամտահայերենից՝ Իր սուգի հանդերձաններովը կը ծածկուէր (ԵԵ, 118): Գեղին մէջ դպրոցի շէնքին վիճակը օրուան խօսակցութեան սիւթն է (ԵՅԵԺ, 1, 328): Նոյնիսկ դատարանի ու ոստիկանի պաշտօն կը կատարէինք (ն. տ., 4, 422): Փաշուած են նաև նորոյթի կամ արդուզարդի խաւորները (ն. տ., 473): Աղէկ բան չըրի քու մոմիդ դրամը կարկանդակէն տալով (ԱԶԵ, 121): Նրբեմն խոշոր ու ապրանքի շոգեմանը կու գան, կ'անցնին (ՕԶԵ, 122): Հերկի, խոտի ամիս էր (ՀՄԿ, 173):

Համապատասխանութեան սեռականով կապակցութիւններ.— Այսպիսի կառուցները քիչ են հանդիպում հայերենում: Բանն այն է, որ սեռականը այս դեպքում սակավաթիվ լրացյալների մոտ է գրգռւում:

Օրինակներ գրարարից՝ Միեզ գտեաւ նշմարութեան պնդերին զմէջս արք և կանայք (Նզ., 3): Բոլով և յատիճան իսկ վարդապետութեան քնդեցիկ Երանեկին հասաւ էր (ԿՎՄ, 13): Զունէր գլխոյի բանահայութեան (Ազ., 782):

Միջին հայերենից՝ նա պարտ է գրել, որ եպիսկոպոս արևելեպիսկոպոսի գաւառ կէնայ (ՄԳԴ, 24): Ասկն, թէ այս ցաւուս դեղն այն, որ եփեն զսիրտ և յաւանջ իշոյն և զչորն տան, որ խմէ առիւծն (ՆՄԺԱՎ, 5): Պատասխանեաց արեգակն, թէ ո՞ր հասակի շոր կտրեմ. վասն թո, զի օր մի ոչ մնաս ի միոյ շափի (ն. տ., 339):

Արեւելահայերենից՝ Գնաց Օհանը Երեխի ուրի Մի գույզ ոսնամաճ. բերաւ Երկաթի (ՀԹ, 2, 100): Զի շղթայովի մարգու հագին ոչ մի Կապով արտաքին, եթէ դարի, ժամանակի զրան ունի իր հագին (Գ, 176): Ինքն կարող է գնել ամեն գույնի և սեզոնի տափիկներ (ՍԳ, 5, 231): Գնաւ ու գալլի գիշերներ կգան (ՀԾՔԶ, 3, 262): Վերջին մի բառի փրաններն չգիտեր (Շիրմ., 8, 305):

Արեւմտահայերենից՝ Ռեթէս բնաւ չէր անգրագատնար թէ ինք այդ գործին մարդը չէր բնաւ (ԵԾԵԺ, 4, 43): Այդ օրուան ստացած ապարդիւրանքին ապրանքները դնեց (ՎՀՀՆ, 235): Կը պնդէր թէ այդ մարդն այդ պաշտօնին մարդը չէ (ՀՊԵԺ, 3, 135):

Որակական սեռականով կապակցութիւններ. — Այս իմաստի դրսևորումներից հատկանշային որակի սեռականը համասարապես գործածական է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակների գրաբարին՝ Թագաւորն վաղէն նեղէր գերխառնէկէ ժողովուրդն (Բուզ., 4, Թ): Յախտենից և անանց գեներին եղեալ տղիկի աշրեացի (ՂՓՊԶ, 2): Խօսէին ընդ իմա բանիւմ ողորմեաց (ն. տ., ԳԺ): Զգեցաւ նա բուռն նեղութեան և սգոյ (Եսթ., ԺԴ): Նստէր լաքոսս քաղաւորութեան իւրոյ (ն. տ., ԺԵ):

Միջին հայերենից՝ Տացին ցուպ շրշողութեան (ՄԳԴ, 36): Զօրն աղաչել պիտի զԱստուած, որ գիտութեան հոգի մեզ տայ (ԶԴ, 297): Ունէար ընդ ներքոյ աղէկ ֆրանկի շարխուորք (ՍՍՊՅ, 114): Ուրանան զգուր և զսէր Եղբայրութեան (ՄՈՒԺ, 72): Եկէր զարմար և հիացման իւր տեսէք (ՆՄԺԱՎ, 7): Երթամ հանց վկայ բերեմ, դու սիրոյ նշան ձորն առեր ես... Մոխիրս աչերուդ վրայ, դու սիրու մարդն թէ գէտես (ՆՔԶԿ, 160):

Արեւելահայերենից՝ Տխուր էր թվում նրան իր կյանքի վաճառքան (ԳՍԲ, 309): Բայց մանի մարդ է նա (ՀՍԵԴԲ, 140): Արեւստի մարդիկ են երկուսն էլ (ՎեԳԼ, 70): Ոչ մի պատերազմ այնքան բազմամբօթ Ուրարի կամփի գորք չի համարել (ՀՇՔԶ, 116): Աչտեղից գիտեմ էի ամեն երկրի, ամեն ցեղի, ամեն գույնի ու հասակի կանանց այդ խառնիճաղանջ և երանգավոր բազմաթիւներ (Շիրմ., 8, 303): Շուտով ես առիթ ունեցա ծանոթանալու մի այլ տիպի տղուկի հետ (ՆԴ, 1, 100): Եթէ խելագար է, ինչո՞ւ գոյի բաներ չի անում (ՄՄԵ, 112): Ասում էին տրամադրության մարդ է (ՌԶԶ, 2, 26):

Արևմտահայերենից՝ Մանկավարժին շուրթերուն վրայ երանութեան ժպիտ մը թրթռաց (ԵԵ, 53): Կ'ատեն սենեակի ու գրքի մարզիկը (ՎՇԵՀ, 76): Խենդի խօսքն ու կ'ընէ (ՀՊԵԺ, 4, 504): Ուրիշները չհաւաքի աչիւն չէին նայեր իրենց (ՌԶՅ, 130): Տակաւին միտի երիտասարդութիւն մը կայ վրան (ՇՇ, 1, 199): Երկուքդ ալ առաջին կարգի սրիկանէր էք (ԵՕԵԺ, 1, 217): Սուտ պարկեշտութիւններու, կեղծաւոր կամուրթիւններու կիներ չէր այն կինը (ԳԶԵԺ, 1, 92):

Որակական-արդյունաւորին սեռականը ևս գործածական է բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Տունկը և խտտոց բոլսւ... անկողին երեւին՝ թէ գնացունք են (Եզն., 2, ԺԴ): Մի յափշտակեսցէ թաշունն մահացան զսեմանիսն բուռոյն կենաց (Ազ., 143): Իբրեւ զճառ արմատոյ բազում ժամանակս կեցից (Յովր..., ԻԲ):

Միշին հայերենից՝ Այր մի ցանկաւ էր յրկնայգի ծառի տակն պարտէզ ձմերուկ (ՆՄԺԱՎ., 149): Յանէին առաջի թաղաւորին սեւմն խոտի (ն. տ., 266): Մարմարս տանձի փայտ էր (ԺԵՀԶԶԴ, 289):

Արեւկահայերենից՝ Հագի խմորը հասել էր (Խ, 2, 133): Խնձորի ծառը ծաղկել է նորից (ԳՄԲ, 121): Նա ինքն էլ անցել էր քաղաքական պայքարի բեղմնավոր մի դպրոց (ՌԱԶ, 337): Տես, խփում է աշտակ մի սիրտ, Ուժի հսկա մի մեքենա (ԳՄԲ, 139): Մեր արտերում ցանկցին զխուրճան ու բարձու, նշմարտի և գեղեցիկ սեւմեր (Մուր., 6, 163): Քաղաքում հայտնի էր իր սապոնի գործարանով (ՆԴ, 1, 224):

Արևմտահայերենից՝ Շերամի ուղը ութ օր անգամ մը կը քնանայ (ՀՊԵԺ, 6, 47): Վարդին քով դղումի ծաղիկ չես ուզեր տեսնել (ն. տ., 5, 43): Կեանքի վարդենիքն ինձի ցուցուցիր (ՄՄԵԺ, 200): Ուսկից վրէժի և առկուրեան սեւմեր պիտ ծնին (ՄԲ, 252): Օր մը յանկարծ դուն գտար սիրոյ ծաղիկը բացուած (ՄԲ, 205):

Որակական սեռականի գրսեորումներից մեկը վերացականի գործածութեանն է թանձրացականի փոխարեն: Այսպիսի խմաստով լրացմամբ կառույցները, լայնորեն գործածական լինելով գրաբարում, մասամբ և փոխանցվելով միջին հայերենին, ժամանակակից հայերենում գործ են ածվում միայն հանգիստավոր խոսքում՝ ստեղծելով վերամբարձ ուն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ոչ կայ հաց պիղծ ընդ ձեռամբ իմոյ, այլ հաց սրբութեան (Ա, Թագ., ԻԱ): Բնակեցուց յանդիման դրախտին փաշկութեան (ծնն., Դ): Արբոյց մեկ ջուր դառնութեան (Երեմ., Բ): Դաւազանաւ եկից առ ձեզ, եթէ սիրով հոգոյն հեզութեան և արգարութեան և խոնարհութեան (Ա., Կորնթ., Դ): Առ նորա տնրհնութիւն ընծալութիւն անգիտութեան մատուցանելի է (Եզն., Ա): Կոծ մոլութեան

սղիակամբն չալլէին (Բուլ., 1, ԺԵ): Բազում գործք ստուրբան գտանին գործեալ և ի մերում աշխարհիս (Մե, 1, Գ): Մածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ (Եղ., 1):

Միջին Հայերենից՝ Հոգ տրամութեան մաշէ զոսկերս (ՅԳ, 146): Արեգակն արդարութեան բացաւ մեզ զուռն ողորմութեան (ԳԱՏ, 177), Չմեռն սաստկութեան մեզ պատահեցաւ (ԽԿ, 137): Մոցց է զբախաւն մահութեան (ՀԺՏ, 120): Հոռ գարշութեան կեանք թուի նոցա (ՆՄԺԱՎ, 230):

ԱրեւիաՀայերենից՝ Լուսիւրան Երկինք, խոսիր. զու ինձ հետ (Իս., 2, 59): Եվ ետ վերցրու, ինչ որ մտքով իսկ ցանկացար, Քանզի ումերը շարութեան գործում են անխնա (ՆՁՄ, 88): Եթէ մուկեցնութեան հրդեհն է Շամիրամ, Նուարդ արեւն է հեգութեան և բազնի հուր (ն. տ., 663):

Արեւմտահայերենից՝ Զուարթութեան արեւը նորէն փայլեցաւ անոր խնդուն Երեսին վրայ (ԳՁԵԺ, 2, 58): Նարեկացին, հմտութեան մարդ մը բլլալով հանգեծ, զգայնութեան մարդ է ամէն բանէ առաջ (ԱՁԵ, 272): Գառնութեան բաժակի վերջին կաթիլը զեռ ըմպած չէր ան (ԵՆ, 34):

Սկսած միջին Հայերենից Երեան է գալիս ձեռն ուրակական սեռականը, որը անշուշտ, բնորոշ լինելով գեղարվեստական խոսքին, լայն գործածութիւն չունի:

Միջին Հայերենից՝ ծառ մի կայ հազար հողի (ՆՔԶԿ, 287):

ԱրեւիաՀայերենից՝ Իրենց աղեղի պարանոցները՝ Ուղտերը լարած հետերի նման, Զիլ վազում էին, իրենց հետքից Թողնելով փոշու անծայր քարավան (Իս., 2, 76): Մեզ դիմավորեց հիւրած խնամքի ղեմով պառավ տանտիրուհին (ՍԶ, 4, 162): Շինեց գտնազան շափի և ձեռն ամաններ (ՎԺԵ, 180): Ռուսական կառուցվածքի զուրանոց է (ՀՄԱԶԶ, 3, 380): Գեմները նույնպէս երկարուկ, նեղ, կոպիտ շինվածքի սեղաններ են (ՍԿՔԴՔ, 12):

Արեւմտահայերենից՝ Երկու ճաթնոտած ու տարբեր ձեռն բաժակներով թեյը արդէն փայտէ սեղանին վրայ էր (ԼՇԸԵ, 139): Ահա երեւցաւ Բարթող աղաչին կիների գլուխը (ԵՆ, 111):

Գրաբարում բաղական լայն գործածութիւն ունեւ սեռականով աղեղագորութիւնը (ինչպէս և աղեղագորութեան մշուս տեսակները՝ դերբայական, դիմավոր բայերի, ածականական և այլն): Ինչպէս հայտնի է, համանիշ կամ նույնանիշ բառերը միասին գործածվելով իմաստի սահմանութիւն էին արտահայտում, և նրանցից մեկը սեռական հոլովով էր գրվում: Իրականում աչդ բառերի միջև լրացական հարաբերութիւն չկար: Սեռականով աղեղագորութիւնը ժամանակակից հայերենում վերացած է:

Օրինակներ դրաբարից՝ Բաբելոն մեծ յիշեցաւ առաջի Աստուծոյ տալ նմա դրաժաղն գինւոյ ցասման բարկութեան նորա (Յայտն., ԺԶ): Տային ընդ միմեանս մարտ պատերազմի (Բուզ., 3, Դ): Հատին զնոսրով սուսերի (Մե, 3, Իէ): Յարութիւնս փաշութեան վատութիւն մի՛ խառնեցուր (Նղ., 5): Յոյժ էին զարմացեալ ընդ առողջութիւն անխիւանութեան նոցա (ն. տ., 7): Զորացան ազազեցան բուրասանք ծաղկոցաց նոցա (ն. տ.):

Սեռականով ավիւղադրութիւնը կարող էր արտահայտուիլ նաեւ երկու կամ ավելի բառերով:

Օրինակներ՝ Յանդիմանէր զնա սուրբն վասն գաղտնի շնութեան կծծութեան բարոյից պոռնկութեան (Բուզ., 3, Դ): Եւ հզեւ իբրեւ սայա ամենայն լուաւ, բորբոքեալ ի բռնաւորութիւն դառնութեան ամբարշտութեան ցասման իւրոյ (ն. տ., ԺԴ):

Ավելագրութեան դրսևորումներից մեկն էլ լրացման բառաձևի կրկնությունն է լրացյալի մեջ: Գրաբարում սովորական էին հրամանակատար հրամանաց, աւարառու աւարաց, զանաւան զանաւաց, զերեզարձ զերեզարձ տիպի բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ Արք պատուականք կրկիւղածք հրամանակատարս վարդապետական հրամանաց (ԿվՄ, 40): Զերկիր սեղմացեալ տեսանեմք, և բարձեալ բերէ զհրաման հրամանատուին (Նղ., 1, ԺԱ): Թագաւորն Յունաց առնէր զերեզարձ զերութեան արքային Պարսից (Բուզ., 3, ԴԱ):

Ավելագրութեան դրսևորումներից մեկն էլ այն է, երբ նույն լրացյալն ունենում է սեռականով զրկած նույնիմաստ երկու լրացում, որոնցից մեկն ավելի հաճախ արտահայտւում է որ հարաբերական գերանվամբ, իսկ մյուսը՝ դոյականով կամ այլ բառով: Ընդ որում հարաբերական գերանունը համատեղում է կապակցող և լրացական գերերը:

Օրինակներ՝ Խրատեն զիս ի միասին, զորոց պախարակէի զհարսնոցա (Յովբ., 1): Յարեան ի վերայ իմ գողք, որոց տունք խրեանց էին ծակը վիմաց (ն. տ.): Բաց սակայն մեծ էր Խոսրովու բաժին նորաքան զԱրշակայ (Բուզ., 6, Ա): Զորոց դու առեալ զնոցա պատին՝ ունալէս կարգաս արարիչ (Ազ., 68): Ընտրեաց և էառ ընդ իր՝ զորոց գիտէր զթուլութիւն հաւատոյ նոցա (Նղ., 3):

3. ԴՈՅԱԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՄԸ ՄՅՈՒՍ ԹԵՔ ՀՈՒՈՎՆԵՐՈՎ

Հայերենի բոլոր շրջաններում դոյականն ստանում է թեր հոլովներով լրացում: Ընդ որում առաջին հերթին հշեի եւ բայանունների և ածականական ծագմամբ դոյականների լրացումները:

կրացումները գրվում են տրական, հայցական, բացառական, գործիական, արեկլահայերենում նաև ներգոյական հոլովներով: Այսպիսի լրացում պարունակող բառակապակցությունները կտրող են մի դեպքում հանդես դալ վերնադրային-անվանողական կառույցներում, մյուս դեպքում դիմավոր նախադասություններում:

Գոյականի լրացումները տրական հոլովով.— կրացումը մեծ մասամբ կառուցված է լինում: Առաջին հերթին նշենք այս կառույցների գործածությունը գիմավոր նախադասություններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Ուր բնակեալ բայանայր զօրավարն Տաճկաց, զօրհասական արշոյն բերելով նմանութիւն (ԹԱՊՏԱ, 2, է): Պէյրդի... անհաւանութիւն խորհրդոյն և անխողութիւն ումեւ... էթէ դեզ միայն էր կորսուեալ յԱրեաց՝ թեթև ինչ էր վնասն (ՂՓՊԶ, ՂԵ): Յաստածոց համարէր զպատահումն նմա խռովին (ն. տ., ՆԴ):

Միջին հայերենից՝ Եւ այս են նշանք... շերմանցն, որ չունենան խառնուածս միմեանց (ԳՔԲՄ, 26): Արդարքն և ապաշխարեալ մեղաւորքն վերանան ի հանդիպումն տեառն Քրիստոսի (ՆԺԱՎ, 28):

Արեկլահայերենից՝ — Լուցկի եմ ուղում,— գոռաց Մեղրոնը, որի նախանձը շարժել էր Միքայելի նվերը երգչուհուն (Շիրվ., 3, 94): Արդյոք ինչո՞ւ կլինի բացատրած կնոջ տարածած բացակայությունը տնից և վերադարձը կեղիշերին (ՆԳ, 3, 159): Այդպես վերջացավ իմ երեքամյա ծառայությունը Թիֆլիս քաղաքին (Շիրվ., 8, 220): Հիշենք հենց նրա փերջին առաջաբերը կոլտոզի նախագահին (ՍԶ, 5, 409): Ինչքան նվազն արագանում էր, տղամարդկանց հպումը կանանց դառնում էր ավելի ու լավելի կատաղի (ՎԹԵ, 524): Կղաղարեցնի դենքի ու հանդերձանքի մատակարարումը մեր բանակին (ՀՄԱԶԶ, 3, 324): Քաղաքական նկատառումներով թագավորը թարքնում էր իր օգնությունը Դավիթ Բեկի շարժմանը (ԶԴՄՆ, 1, 71):

Արեմտահայերենից՝ ժամուն նուիրումը շատ հազուադէպ պարագայ մըն էր գեղերուն մէջ (ՀՕԵ, 113): Դառնութիւն չի կար իր խօսքերուն մէջ, այլ պարզ համակերպութիւն մը նակատագրին (ԳԶԵԺ, 2, 176): Կը դիտէի անոր անվերջ զալարումներն ու եռանքը ժայռերու զբրկին (ԼՇԸԵ, 62): Դեռ երկար կը լսուէր դգալներուն փութոտութիւնը ամաններու յառակին (ԱՅՄԶՄ, 16): Տեսած էին մեր ալցելութիւնը հսկիչին (ն. տ., 59): Ատով ալ վերջ գտաւ անոր մասնակցութիւնը հայկական շարժումներուն (ԳՊՄՄ, 139): Մեր բրածին կ'ըսեն պարզապէս ժողովուրդի բմբուկներուն յարմարում (ԼՇԸԵ, 183): Աւելի ուժգին կը սեղմէր զիս իր կուրծքին, և այդ սեղմումը ինձի. Շողակաթը մեղցնել կուտար (ԼՍԱՍ, 26):

Տրականով լրացումը կարող է բայանվան և ածականական ծագմամբ գոյականի մոտ գրվել նաև վերնադրային, անվանողական կառույցներում: Այս գործածությունն առավել հաճախ հանդիպում է ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Բնդունելություն Լիբանանի ավետական ղեկավարաւանք (լրագիր): Պատասխան Գյոլբին (Զ, 142): Նվեր Վրաստանի բանաստեղծներին (ՀԹ, 1, 141):

Տրականով լրացումները կարող են գրվել նաև ոչ-բայանուն գոյականների մոտ՝ վերջինիս ղեկբայ լրացման գեղջման հետեւնում: Այսպիսի բառակապակցություններ ամենից շատ հանդիպում են ժամանակակից հայերենում: Ընդ որում դրանք կարող են նաեւս դուրս ել գիմալոր նախագաստւթյուններում, և՛ վերնադրային-անվանողական կառույցներում:

Արեւելահայերենից՝ Փորձեցեր խելք գլխին մարդուն գցել մի այնպիսի շրջան (Շիրվ., 4, 288): Եկած կլինի, որ խարբար տանի, Թե խելք գլխին ղեռ քանի գլուկ կա (ՀԹ, 2, 33): Ուղերձ մեր հանճարեղ վարպետներին (Զ, 173): Տալ սրտառուշ եղբայրական Վրաստանին (Զ, 200): Թուրք բանաստեղծ բարեկամիս (Զ, 616): Դա «հայ համագեատը հագին հայ ոստիկանի» մի հայրենիք է (ՎՏ, 2, 316):

Արեւմտահայերենից՝ Շատ սիրելի ու խելք գլխին մարդ մբն է (ԼՇԸԵ, 51): Զէր հաւատար, որ հաշիկը Մանոյին հետ Բիք Բրի բաւկամ է դարձեր (ՀԵԱԳԱ, 170):

Գոյականի լրացումները հայցական նոլովով.— Հայցական հոլովը սովորաբար քիչ է կապակցվում գոյականի հետ: Եղած կառույցներում էլ լրացչալը բայանուն է, բնդ որում գրարարում լրացումը հաւասարապես խնդրային և պարագայական իմաստներ ունի, իսկ ժամանակակից հայերենում՝ ավելի շատ պարագայական:

Սովորական է այս իմաստով լրացումների ետագաս գործածությունը, թեև հանդիպում են նաև նախագաս գործածության դեպքեր՝ մանավանդ ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ գրարարից՝ Առաւել քան զարարչութիւնն յոչնչէ զախարհս մեծագոյն զվերջին փրկութիւն իմանայիք (Եղ., 2): Կարգել մի քստ միոջէ ղիրս և զգործս, ղբաղմայեղանակ զիպմանս Հայաստան աշխարհիս, բաժանմանց յերկուս քաղաւորութիւնս (ՂՓՊՀ, Ա): Դուռ մեաց ...զհամբերութիւն տեղութեանն այնչափ ամս ի վիրապէն (Ե. տ., Բ): Զայդ գործ, զոր համարձակեցաւ Վահան գործել ...յաննանաշողութենէ Պերոզի զմարդկութիւնն (ՂՓՊՀ, ԶԸ):

Միջին հայերենից՝ Շուն եմ առ դուրս քս քաղցած, Զեմ ի խղիւր

զնաց մանկանց (ՀԵ, 177): Ամենեքեան եկին ի տես զիս (ՆՄԺԱՎ, 116):

Արեւելահայերենից՝ Երկրից Երկիր քափառումները, սահմանադր-
իւից սահմանադրութիւն արտահայտումներ... կոփել էին նրա մարմինը
(ՀԱԵՀ, 166): Զէ՞ որ դրա համար էին կազմակերպել մեր այցը Արե-
ւմրայան Բեռլին (լրագիր): Մնում էր շատակցնել ռուսաց զորքի մատ-
էր Հայաստան (ՍԽՄՍ, 155): Խոսք հղով Կաթիլի վերադարձի մասին
(ՍԽԲԴԲ, 469):

Արեւմտահայերենից՝ Սկսաւ իր այցելութիւնները վաճառականներու
գրասենեակը (ԵՕՆԺ, 1, 428): Կը յիշէր մանկութեան ուխտագնացու-
թիւնը Աղթամարի կղզին (ԼՇՆ, 103): Կանուխէն սկսաւ բռններու փո-
խադրութիւնը կալուրան (ԱՅՄՉՄ, 149): Մերկերեան լիութի տեղեկու-
թիւններ բերաւ թէ ինչպէս կը կառարուէր բժշկական վարժարան մուտ-
էր (ԵՆ, 127): Պօլիս վերադարձիս բաւական խնամուած աշխարհագրա-
կան փոքրիկ ուսումնասիրութիւն մը գրեցի Անտիոքի վրայ (ԵՕՆԺ, 4,
20): Որ իրիկունը վարձին՝ հետը պնակ մը տաք ապուր բերած կ'ըլլար
(ՈՉՅ, 10):

Գոյականի լրացումները բացառական հոլովով.— Բացառական հո-
լովը գոյականի լրացում է դառնում մի շարք իմաստներով: Առաջին
հերթին պետք է նշել մասնական բացառականը, որը հավասարապես
գործածական է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Աբարադիքն ածէին նմա խոյս յոչխարաց՝
եւթն հազար և եւթն հարիւր (Բ, Մնաց., ԺԷ): Եկեալ երեւալ Տեառն
առն միող ի ժողովրդենէն Երբայեցուց (Ազ., 306): Զայն տախտակ ըն-
թերցան բազումք ի Հելից (Յովհ., ԺԹ): Անցեալ ընդ բազումս ի տե-
ղեաց՝ դայ հասանէ յարեւելից կողմանէ յեզր ծովակին աղույ (ՄԽ, 1,
ԺԶ): Հրամայէ ... ի վերայ իւրաքանչիւրոց դասուց զընտիրս ի եւր-
տարացն վարդապետս կարգել (Ն. տ.): Մի ով ի մարդկան, խոխտաս-
ցի յաղթել նմա (Եղ., 2): Գնացին զբովանդակ մնացեալ մասն ի գիշե-
րոյն (ՂՓՊԶ, ԾԵ):

Միջին հայերենից՝ Երկունս ի չորից եւրիցն, կամ երեքն բորբո-
սին (ՄՀՉՄ, 102): Ես տեսայ մարդ մին ի բժշկաց (Ն. տ., 126): Նստով
մեռանին ի հիւանդաց (Ն. տ., 136): Բաներնուն տուր զնազարն և զփր-
փրեմն (ԱՕԲ, 118): Դեռ գարունն չէր եղեր, իմ կիւզեւն ինձ վարդ էր
զրկեր. Թելիկ մի վարսին մագէն ի բոլոր վարդին փաթաթեր (ԵԲՀԿ,
95):

Արեւելահայերենից՝ Հովիտը շրջապատող հրաբխային սարերից մե-
կը շատ անհանգիստ էր (ՎԱՍԱ, 9): Հինգ հարյուր տարուց մի ժամ էլ
զեռ կա (ՀԹ, 1, 217):

Արեւմտահայերէնից՝ Եղբայրներէն Երկումը խոյս տուած էին Պօլ-սէն (ԵՅ, 33): Թարմութեան հրապոյրներէն քանի մը մնացորդներ կը նշմարուին դէմքին վրայ (ՀՊԵԺ, 6, 56): Ընտանի կենդանիներէն կա-տուն առանց վախճալու շանը կը մօտենայ (ն. տ., 196): Ամէն հասա-կէ ու ամէն արտէ մարդ կար անոնց մէջ (ՀՊԵԺ, 119): Կիներէն մմանը կը բարկանան (ՀՊԵԺ, 5, 103): Ճամփորդներէն զինուոր մը մասնա-ւորաբար՝ դուշակած էր Հայուն ծիծաղին նիւթը (ՇՇ, 1, 243): Իր հա-խապաշարունները կորսնցնելով՝ այս կիներ իր հրապոյրներէն զխաւորը կորսնցոյց (ԳՁԵԺ, 1, 170):

Նշիրարդ զեպրում բացառականը դոյականի լրացում է դառնում որեւէ զեբրայի զեղչման հետեանքով՝ կատարելով վերջինիս պաշտօնը:

Այսպիսի կառույցները բիշ թե շատ գործածական էին գրաբարում. սակայն շատ լայն կիրառւելոյն ունեն ժամանակակից հայերէնում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ի ձեռք զիրն ծանոյց մեզ՝ յետ դուզնարեայ զմէնջ գոհութեան (ՄԿՊԱԱ, 2, ԽԲ): Ստուգագէտ իմացութիւն իմա-ցեալ զի նանիր իծաթոյն շրթանց շար հայհոյչացն ստուրխուն՝ հաստա-տեն դարձեալ յաթոնն սրբութեան զայրն Աստուծոյ (3ԴՊՀ, 116): Ըն-ծայէր... կամար ի համակ ոսկոյ (ն. տ., 198): Իսկ ի կողմանց կողմանց քիսառնեայքն, որ ի զօրուն էին, իմացան զհօրն որ ի ծածուկ վա-ռեալ բոբրոքէր (Եզ., 2):

Միջին հայերէնից՝ Տասն դրամ ի շաւարէ վարդմուրապայ ի բանի պահէ (ՄՀԶՄ, 121): Այլ վայրի պտուղն ի ծառանց երկրին՝ շինակա-նացն է (ՆԳԴ, 20): Բազում կերակուրս ի մսոյ, ի հացոյ, ի խոտոյ, ի հնդոյ մինչև մեծամեծ բլրնի հզիր (ՆՄԺԱՎ, 316): Այր ոմն շինական ի Կուսիոյ գաւա զթագաւորն (ՍՄՊՅ, 33): Հաւանեալ իմաստասիրացն ի քաղաւորէն րան և օրհնեցին դաստուած (ՆՄԺԱՎ, 207): Պիլպուլ մի կայ հազար բերնէն (ՍՄՀՄՀ, 412): Լուսարորորք ակն արեւու, օդ քաղց-րութեան ի հարաւու (ԳԱՏ, 216): Պագ մի յերեսէյ ամէ զեղնկան (ՀԹՏ, 156): Երկու հզրայր ի հոն կային՝ ի մէկ հօրէ, մօրէ եղբայր (ՅԴ, 474):

Արեւելահայերէնից՝ Հագել էր միակ տոնային մեխակազոյն ասվա կտորից հագուստը (Շիրվ., 3, 124): Ուր թողնելու էր երեւ սեւեակից իր հորմարաւիտ քնակաւանը (ՍԶ, 5, 50): Շենն ուներ իր իջեանատները, որտեղ գիշերում էին ուրիշ երկրներից Բարավաններ (Բակ., 298):

Արեւմտահայերէնից՝ Հայ մըն ալ եկաւ շողենաւ զանազան գոռաւոր քանէրէ՛ր, զարգարանքներ բերելով վաճառելու համար (ԵՅԵԺ, 4, 361): Հագած էին տեղական կտորէ՛ հագուստ (ԼՇԸԵ, 68): Արքայական արիւնէ՛ մեծ քնտանիք մըն է որ դուն փչացնել կ'ուզես (ն. տ., 450): Որոնց մէջ ամէն ազգէ՛ տիկիներ, ամէն արհեստէ՛ պարաններ կան (ՕԶԵ, 239): Պարտէզին պատին տակ կ'երթայ ծխել յամառօրէն ստորին տեսակէ՛

ծխախոտ մը (ՁԳԵ, 145): Ընկերներս ամէնքը դպրոցէն տղաք ԼԵ (ՄԹՄ, 159): Որուն վրայ խօսեցայ քիչ մը վերը և որ իր հետուէն ազգականն էր (ՕԶԵ, 290): Երգելէն կ'անցնի հովն ամէն վայրկեան, Թեւին տակն՝ ուրիշ լոյսերէ նամակ (ՁՄՔ, 41): Ազնիւ տեսալէ ձուկի հոտը կ'ընկերահար քայլերուս (ՁԵՆ, 568):

Առավել շատ են գործածուած այն բառակապակցութիւնները, որոնցում բացատրականը խնդրային կամ պարագայական իմաստով լրացում է դառնում բայանուններին մասո:

Այսպիսի լրացումները գերազանցապէս ետադաս են լինում, բացի արեւմտահայերէնից:

Օրինակներ դրաբարից՝ վասն ծննդեան Տեառն մերոյ ի սուրբ Կուսէն՝ ոչ աւելաբանութիւն համարէիր (ԵՂ., 2): Ոչ ինչ պիտի թեզ վկայութիւն ի մարդկանէ (Ն. տ., 3): Զղջանայր դառաջին քաղութն ի նոցանէ (Ն. տ.): Տեսանէր գիտաբանս նոցա ի կայսերէն (ՍԼԵ., 2): Կրկին մեզ շնորհեա պահպանութիւն ի դիմամարտից յաներևոյթ և յերևելի (ԳՆՄՈ, 78): Յիշիցէք զօրն ելից ձերոյ յերկրէն Եգիպտացոց (Բ, Օրէնք, ԺԶ): Զէ բաւական ժամանակս՝ համարելոյ զանթիւ յիս ի նետաձգութենէ թշնամուոյն զվերս (ՂՓԹ):

Միջին հայերէնից՝ նախաստեղծն պատրեալ խարմամբ յօձէն, Զրեկեցաւ ի դրախտէն յանմահ ի վայրէն (ՀԵ, 192): Յաղագս դատաստանաց գողոց յեկեղեցոյ (ՄԳԴ, 52): Գնացէք ի խնդիր Էրեւկոյ յամենայն ազգէ (ՆՄԺԱՎ, 84): Ազամայ որդիք ամէն ու ծնունդ ի հողէն, Եկէք տամ ձեզ խրատ Աստուծոյ բանէն (ՀԵ, 208): Զհոգու խոցն ի սատանայէ լեզուաւ ասել կարեմ ոչ (ԺԵՀԶԶ, 658): Իւր պատճառն արտաբուստ է՝ ի զարկուց կամ յանկմանէ ի բարձր տեղոյէ (ԳՔԲՄ, 92): Յաղագս ուռեցի ի քամոյ (ԲԶ, 108): Բազում ահ կայ ի զազանաց (ՆՄԺԱՎ, 118):

Արեւելահայերէնից՝ Ամրոցում արդեն գիտեին սպարապետի վերադարձը Տիգրանից (Բ, 7, 61): Նրա ամբողջ կերպարանքը մատնում էր նրան, ցույց տալով նրա վախը նախապաշարումներից (Շիրվ., 2, 462): Արդոք ինչո՞ւ կ'ինի բացառաբաժ կնոջ տարածամ բացակայութիւնը տնից (ՆԴ, 3, 159): Հիշողութիւն հայրենիքից (ՀԹ, 1, 27): Հիշում են նրա շնորհապարակոված... պատմովածները սուրբանների և փաշաների կյանքից ու բարեգործութիւններից (Շիրվ., 8, 343): Բանաստեղծը հիանալի զգում է ոչ միայն բնութիւնը, այլև՝ մարդու օտարացումը բնութիւնից (ԳԷՄՄՄՕ, 251): Նրա ամենից բնորոշ գիծը շրջապագեծումն է անհատի պաշտամունքի շրջանին հատուկ կաշկանդումներից (Ն. տ., 279):

Արեմտահայերենում բայանվան մոտ բացառականով լրացումը կարող է գրվել և՛ հտադաս, և՛ հախադաս:

Օրինակներ՝ Ու շտեսաւ նոր բունոզ տղոց աղերսարկու դարձր իր տունին առջեւ կամ անոնց երկարումը իր պտոյտներէն (206, 344): Հեռացումը աղղային կեանքէն՝ այնքան կարուկ և միանգամայն այնքան անձուկ մարով մը տեղի ունեցած է (ԳՁԵԺ, 1, 400): Հասցա ի՞նչպէս բացատրես իր մեկուսացումը պուրակի ու բուրաստանէ (ՌՁՑ, 296): Վերադարձին ամայացած համբարներէն՝ Մեր շրթները լուռ մնացին (ՎԹԵ, 33): Օր մը, պտոյտէ վերադարձիս, պանդոկապետը զիս սախօսերով դիմաւորեց (ՌՍԵ, 197): Երկու մեծ կրակներու պէս կը տեսնէր իր միսերէն անոնց բախանցումը (206, 352): Որ մինչեւ հտոր էրիկը մարդոցմէ իր հեռացումը պահէր էր (ԳՁԵԺ, 1, 249): Ու տես մեռելներուն հողէն ժայթքումն յանկարծական (ՍԲԵ, 4): Մալքս պիտի չգիմանայ մեզմէ, իր բաժանումին (ՍՊ, 473): Աննայի և Երուանդի բարեկամութիւնը սերտ դարձաւ Ատոմի մէկ կարճատեւ բացակայութեան Թիֆլիսէն (ՁԵՆ, 288):

Գոյականի լրացումները գործիական հոլովով.— Հայերենի պատմութեան բոլոր շրջաններում գոյականն ստանում է գործիականով լրացումներ, սրտնք, սակայն, միատեսակ չեն: Տարբերակվում են հետեւյալ դեպքերը:

Առաջին դեպքում խնդրային կամ պարագայական իմաստի գործիական հոլովածները գրվում են բայանունների և ածականական ծագմամբ գոյականների մոտ:

Օրինակներ գրարարից՝ Զի ոչ եթէ որ յայանի Հրեայն է և ոչ որ յայանի մարմնով քրիստոսիւնն Այլ որ ի ծածուկ Հրեայն է, և քրիստոսիւն սրտի, հոգով և ոչ գրով (Հոովմ., Բ): Բանիւ ծնունդ իմաստի դարարածս (Եղ., 2): Ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահապետացն մահուամբ (Եղ., 7): Բնարեցար զման աստուածաշնորհքամբ քան զկեանս ուրացութեամբ (Կ. տ., 3): Գերութիւն Հրէիցն հախրան զմարմնով զալուստն Քրիստոսի եղև (ՂԷ., Պատմ., Ե):

Միջին հայերենից՝ Աստ գանձանց յատկութիւն շիշիսն շփոթեկ, Ոչ բնութեամբ զմիութիւնն ի դատ բաժանել (ՀԵ, 191): Աղօթքն այնչափ զօրութիւն է, որ ոչ թէ զմարմնով պատերազմն դարձուցանէ, այլ և զստանայ կու սանձահարէ (ՆՄԺԱՎ, 287): Կամեցեսալ ելանել ի բանտէն՝ խեղդի պարանաւ իջմամբն (ՎԱՊՏ, 182): Բնական ստուտային ստածումն ոնով ի քառասուներորդ երկրորդ զլուխն զտանես (ՄՀՁՄ, 123): Զկամաւ սպանութիւններն աշխարհական պարօնայք գիտնան (ՄԳԳ, 26): Յամօթ եղև կաշառօք դատաստան նորա (ՆՄԺԱՎ, 254):

Հայդին Քրիստոսի մի մոռանար՝ դյուսն և զապաշխարութիւն և զըղ-
ջումն արտասուաւ (ն. ա., 84):

Արեւկաճայրենից՝ Հարունյանը չուր ամիսներով բացակայութեանից շատ կարող էր օգտուել (նԴ, 2, 62): Անպայման ճաշատեղիներում աշխատելով կուրորդում է (ն. ա., 86): Իր տարիներով քաղաքացիների ընթացքում սովորել էր մի շարք արեւելյան լեզուներ (ՀԱՆԶ, 361): Այդ տղան արտաճայրացի իր երկարամյա պիկետով (Շիրմ., 8, 244): Նա կարող էր նրանց խոստովանար փախուստին ժաշտերի նկատմամբ շատ լավ իմացություն (ՎԱՆ, 2, 300):

Արանը լայնորեն գործածում էր իրեն վերնադրաչին՝ անվանումներ՝ ինչպես՝ սերով պար, զեղով առևտուր, վերադրում վաճառք, բարձր տոկոսով փոխառություն, ժամավարում աշխատանք, նուր և զա-
նակով արտադրություն և այլն:

Արեւմտաճայրենից՝ Ու կր սկսել նորին ծեծը, բիրտ, խիստ ու
անողոր, միտով, փայտով ու երկարով ծեծը (ՀՈՆ, 244): Հաստ ու ձկն
փայտերով զանազանությամբ՝ տանջանքի սովորական հղանակն է
(ՌԶՅ, 553): Գլխի ինկա ուր մէկ երկու օրով կառնով պտուղի մասին
է խօսքը (ԼՇԸՆ, 100): Իմ կրթութեան մէջ շատ կան օտար գիծեր, օտա-
րով ոգեւորութիւն (ն. ա., 105): Իմ պատկերներս ուրեմն լիցողութեամբ
ապրումներու արտացոլումն են (ՋԵՆ, 135): Երեկոյին, չոգնաւով վե-
րադարձիս տեսալ Տրաշալի վերջալոյսը (ն. ա., 142): Հաճելի մարտը
ունով խօսակցութիւնը ապաւորեց զինք (ՀԳՄՆ, 81):

Գործիականով լրացումները երկրորդ դեպքում կատարում են զեղչ-
ված գերբայով արտաճայտված որոշի պաշտոն: Այսպիսի բառակա-
պակցութիւնները լայնորեն գործածական են հայերենի բոլոր շրջան-
ներում:

Օրինակներ գրաբարից՝ ետուն նմա ևս զանգապանա մարգարտով...
ազուցին նմա արթնաթոյր մորս շորիւք զրոշակով (ՄԿՊԱՍ, 2, ԺԸ):
Շնորհէր ...զիրոյ անձինն մարգարտայեա պատեմիւմ տուերն (ն. ա.,
Ի): Նա տանել զղիւսն մագաղաթեայ յունարէն գրով հանգերձ պա-
տարագօթ՝ Տիգրանայ թագաւորի Հայոց (ԲԱՊՏԱ, 1, 9): Առեալ ունէր
ընդ իւր և արս ուժեղս ըմբշամարտիկս զինուի ի ծածուի (ն. ա., 3, ԻԲ):

Միջին հայերենից՝ Ապա թէ դուրս երակացն բորբոսին, այն են
նոպայով ջերմերն (ՄՀՋՄ, 4): Այնոնք, որ աներկութեամբ զբերեց
պսակով կին թողուն առանց բողբոջեան... կոխեն զեկեղեցոյն պակն
(ՄԳԴ, 54): Ոսկով հանգերձ ևս դու հագիլ ի հրապարակ պարծենալոյ
(ՖԴ, 306): Դու տուր հատու ձագով շորվայ (ԱՕԲ, 127): Կեր տար ևս-
մեմնով կերակուր (ն. ա., 234): Միբոս իսկով բրինձ կ'աղէ (ՆՄԺԱՎ,

253): Երեսդ է սերով մածուն (ՀԹՏ, 222): Այսօր երեկ ու ինձ երկու ձիրով բաղարն եբեր (ԺՆՀԶԶԲ, 359):

Արեւելահայերենում գերբայի զեղչումով գործիականի որոշիչ կիրառությունը շատ է ընդլայնվել: Այստեղ մտով կերակուր, նստով փլավ, խնձորով տղմա, բռնձով շիլա տիպի բառակապակցություններին, որոնք նշվեցին վերևում, միանում են անբաժան լրացումով գործիական որոշիչ + որոշյալ տիպի կառույցները:

Օրինակներ՝ Մեզ անհոգ ծամեր երգեր՝ ոգելից, կյանքի խնջույքը, գինով բաժակներ (ՀՀ, 76): Հիմա նստով փլավ կերերին (ՍԽՄՍ, 490): Հարուստ օժիտով մի աղջիկ առավ (Ծ, 245): Ո՞ր Բաղդաձ փորով մարդու անունն է հիշվում (Շիրվ., 3, 597): Կնիկարմատներ չէ՞ր հավի խելով (ՆԴ, 1, 25): Գալլ էր ոչխարի մօրքով (Շիրվ., 3, 515):

Արեւմտահայերենից՝ Ես մեծ յանցանք մը գործեցի ստակով կնիկ առնելուս (ՀՊՆԺ, 1, 83): Համով կերակուր եփեւ գիտէր (ն. տ., 5, 324): Կինը բացաւ օճախով սենեակը (ՀՈՆ, 362): Կամուրջով ձորին եղերքն էր անոր խրճիթը (ՀՄԿԼ, 77): Գեղին մէջ հացով տուններէն կը սեպուի այն մէկը (ԹԲԱՆ, 107): Իրենց խրճիթին կից անտիւին մէջ սնուով աշխուժ, քննով բախ մազերով տասնհինգ տարու աղջիկ մը կայ (ՆՆ, 438): Լուսին էր հարիւրաւոր ոսկիներու արժէքով գոհարեղէններ (ն. տ., 516): Մարուր, անփռի կոճակով նամբան հազիւ կը դատուի քարէն (ՀՈՆ, 27): Ոմանք կը ծխէին գորշ մարմիններով ծխամորճեր (ՎՇՆՀ, 170): Մայրս կ'առաջարկէր փոխադրուիլ ասելի փոքր վարձով տուն մը (ՂՆՆ, 433):

Սրանցից տարբերվում են այն կառույցները, որոնցում գոյականի լրացման դեր կատարում է սահմանափակման գործիականը: Այստիպի բառակապակցությունները լայնորեն գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Սա, որպէս ամենեցուն յայտնի է, աշխարհաւ Գարբէ, զաւառաւ Գահլաւ, յազգէ Թագաւորեցելոյ զատուցեալ Արշակունի, ի ցեղէ Սուրենական (ՄԽ, 2, ՂԱ): Որ էր ազգաւ յայն (ՂՓՊՀ, 59): Դեմեոք և Գեախանէ իշխանք էին Հնդկաց և եղբարժ ցեղով (ՅՄՊՏ, 272 ր): Վարբակէս զաւառով Սեղացի... ձև և շուր Թագաւորութեան եմա դէնք (ՅՊՊՀ, 20): Չղուարծաթաղիկ տիօ՛ք զերթասարդն Սմբատ... Կորուսանէր ի կենաց աստի (ն. տ., 225):

Միջին հայերենից՝ Հորթ մի կայր՝ արուեստի ցաղ (ԱՄՀՄԶ, 239): Սորա զաւառաւ խաչեկացիք էին, յերեւելի տղպէ, հաւատով Բրիտանիայ ուղղափառք, և ազգաւ հայ (ԿԳՊՀ, 194): Որ Լմ աշխարհաւ Տարօնացի, ի վանացն Դւական (ԺՆՀԶԶԴ, 232):

Արեւելահայերենից՝ Մնաք բարով համբույր և սեր, Գեմքով նրեշ-

տակ կույս չքնաղ (ՀՀ, 79): Ափսոս, զրկում քո, հոգով Լեւիսա, Ծո Լմ
Հերմակում ու ծերանում (ՄՄԼ, 259): Ընթրիքի հրավիրեցին Էրենց
հարեան, ազգությամբ հայ Ռոդոքին (ԳԲՈՀԼ, 331):

Արեմտահայերենից՝ Ինչն ալ արեւստով վարպետ ձուլի՝ Ճին էք
(ԵՅԵԺ, 4, 478): Գեղացին թէեւ յոյն է կրօնով ու ազգութեամբ, սա-
կայն ալպաներէն կը խօսի (ԱՀԳՃ, 102): Եւ ահա կը ծնի սզգը՝ բալեղով
Արեւմուտ, սրտով Արեւել (ԱԶԵ, 104):

Գոյականի լրացումները ներգոյական հոլովով. — Ներգոյականը,
իրեն արեւելահայերէն ձե, համայնապարփակ չէ գոյականների հոլով-
ման համակարգում: Շատ գոյականներ չունեն ալ գոլովածիւր: Մյուս
կողմից էլ բոլոր բայերը չէ որ ալպանի լրացում են ունենում: Առաջիկ
ես սահմանափակ է այն բայանունների շրջանակը, որոնք ներգոյակա-
նով լրացում են ստանում:

Այնուամենայնիվ ներգոյական լրացումով բառակապակցութուն-
ները գործածվում են ինչպես վերնադրային-անվանադական կառույց-
ներում, այնպես էլ դիմավոր նախադասութուններում:

Օրինակներ Անտկնկալ հանդիպում Պետրոսավելովյան ամբողջում
(Զ, 433): Հիսնամյա սկսնակ զրոզի ելույթը երիտասարդ գրողների
հավաքում (ՀՄՀԵՄ, 398): Մորը հանապարհ դնելուց հետո վերջինը
նորից սկսեց իր անցուղարձը սենյակում (ՍԶ, 4, 33): Հիշեցնում էր
մերթ ժողովների երգը գիշերային խաղարի մեջ, մերթ մութի ծանր
հարվածները մի տներուց զարբնցում (Շիրվ., 3, 141): Բակից լսվում
էր երիտասարդների ուրախ բրբիջը և արքայի հաւատարմը խառնույ-
կում (ՌԱՌԵ, 26): Այն նպատակը, որին ծառայելու էր ալպովա հոս-
դիպումը պալատի ալքանցում, շուտ կտար հենց իր գեմ (ՊԶԱԵ, 337):

4. ԳՅՈՒՆԱՆԻ ԼՐԱԾՈՒՄՆԵՐԸ ՆԱԽԴՐԱՎՈՐ ԵՎ ՆԱԽԱԳՐՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐՈՎ

Սովորաբար նախդրավոր և նախադրույթամբ լրացումները դրվում
են բայի և մասամբ ածականի մոտ: Այս առումով էլ պատահական չէ,
որ ինչպես դրաբարում և միջին հայերենում է, ժամանակակից ալ-
բանում (արեւելահայերէն ու արեւմտահայերէն) ալգորինակ կառույց-
ները հիմնականում դառնում ժն բայանունների և մասամբ ածա-
կան ծագմամբ գոյականների լրացում:

Գրաբարում և միջին հայերենում նախդրավոր և նախադրույթամբ
պատահալոված լրացումները գոյականի մոտ դրվում են երկու կո-
քում: Մի դեպքում դրանք դրսևորվում են վերնադրային-անվանական
կառույցներում:

Օրինակներ դրաբարից՝ Դիմումն ի մեզ Պոմպէի Հոռոմաքոց պրա-
վարի (ՄԽ, 2, ԺԵ): Դժուրիւն ընդ Հերովդի Արշամայ և ահամայ հնա-

զանգուլիւն (ն. տ., ԻԵ): Առաքումն իշխանացն Արգարու առ Մառիւնոս (ն. տ., Լ): Առաջին արշաւանք խոսրովու լՍաուրեսաւան (ն. տ. 2Ա): Դարձեալ յարձակումն խոսրովու ի վերայ Արաարի առանց Հռոմայեցոց օգնականութեան (ն. տ., 2Գ): Նահատակութիւն Տրդատայ ի քաղաւորութեանն յառաջ քան զՆուատալն (ն. տ., 2Բ): Ողբ վասն բառնայ յաղատութեանն Հայոց յազգէն Արշակունեաց (ն. տ., 3, ԿԲ): Ակամայ երբ Արշակայ առ Շապուհ (ն. տ., 3, ԼԴ): Պատեւազմ առ Տրգրանակերտի (ՍԼբ., ԻԶ): Պարտումն Շապուհի և ակամայ հնազանդութիւն ընդ ձեռամբ Ճեծին Կոստանդիանոսի (ՄԽ. 2, 2Է):

Միջին Հայկերեկից՝ Գիւտ նշխարաց Բաղէսոսի առաքելոյն Անդրիատոյ կուսին ի ձեռն Կիրակոսի (ՄԱՊՀ, 48):

Երկրորդ զեպրում նախորդմոր և նախադրությամբ կառուցներով լրացումները հանդես են գալիս զիմամոր նախադասություններով:

Օրինակներ զրաբարից՝ Նոյա զԵդիսարովնոս վարդապետին ի մօր եղեալ, և զպարգես ընդ յաշքութեանն, գեր ի վերոյ լինիցին ախոյեանին (եզն., 1, ԺԴ): Թէ զիարզ կոչեաց կաշարն վազէս զսուրհատէսն ի յանդիմանութիւն ընդդէմ նշմարութեան (ն. տ., Ժ): Նորա այժմ առաւել ևս քան զմեզ խնդրին յԱստուծոյ զմեր վասն Աստուծոյ զՎախնան (ՂՓՊՀ, ՄԵ): Կա համարէին ըստ բանի Գրոյն զնախատինս վասն Քրիստոսի (ն. տ., ԿԳ): Հաղորդութեամբ ընդ հիւղեայն արար դամենայն (եզն., 4, Ա): Անաշխատ պահեցէք յառնելոց զըստ հայցման քո զպատասխանիսն (ն. տ., ՂԲ): Ոչ որ իմանայ զգալուստ իմ առ Բեզ (Տաշահ., Գ): Պատմեցին... փութանակի երթեկս առ նա զհասանացն Իսմայէլի (ՍԼբ., Ա): Ընդէ՞ր եմոյժ զնոսա ի կոխս ընդ միմեանս (եզն., 1, ԺԴ): Դարձցուք անգրէն ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակմանն ի Պարսս (ՄԽ, 2, Զ): Ի վերայ նորա շինեաց եկեղեցի զհամբարձմանն ի յերկինս (ԹԱՊՏԱ, 3, ԻԹ): Զերիցուէ շարախօսութիւն մի ընդունիցիս (Ա, Տիմոթ., Ե): Հակատեցան ընդ նոսա այր Իսրայէլի ի պատեւազմ առ Դարաւ (Դատ., Ի):

Միջին Հայկերեկից՝ Ոչ յիշէր զհատուցումն ընդ գործոց (ՊԱԴ, 557): Եւ ինձ տաս դարն ի բարին (ՖԴ, 263): Աղօթքն խօսք է ընդ մատուած, անտի մի հեզգար (ՀԵ, 217): Յաւոր միւսմ եղև ամբաստանութիւն զնմանէ (ԷՀՄԳԱ, 17): Տեղի տալէն գշտախօսաց զմեզ (ՄԳԴ, 54): Զի՞նչ հաղորդութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի (ՄԳԴ 101): Ի բազում եղևս գրեալ է խառնակումն նոյնս ընդ մտաւիտեաց (ԱՍԶԱ, 63): Խաւար, յեծայր, տեսանելով Զսաստաւածութիւն խաւարի ի ջուսն (ՀԵ, 270):

Նախորդմոր և նախադրությամբ կառուցներով լրացումը կարող է գրվել գոյականի մաս նաև նրանց անմիջական լրացչայ գերբայի եղջման հետեանքով: Սրանք ևս կարող են լինել և՛ վերադրային՝ անդա-

նողական կառույցներում, և՛ դիմավոր նախագասություններում:

Գրինականեր գրարարից՝ Ռուդր Վաղարշակյան արքայի Հայոց առ մեծն Երչակ արհալ Պարսից (Մե, 1, Թ): Էին Սողոմոնի չորք բերք մատակ ձիւ՛ ի կառս (Բ, Մնաց., Թ): Ճարակ լինել նոցա անշէջ հրոյն... յանսպառ յանսահման առանց բուռլ և առանց չափոյ ժամանակն տան- չանաց գեհեհին (Բուդ., 4, Ե): Ըստ այսմ պատեննի հրովարտակ Լհաս յաշխարհն Հայոց (Եղ., 1): Եցոյց մեզ զառ Աստուած բարեպաշտու- թեան քո զսեւ (ՄկՊԱԽ. 2, ԻԱ): Եւ զես բազմագոյն ...արկին ի բերդս ամուրս քնդ իրեանց իշխանութեամբ (Եղ., 3):

Սիւրբի հայերենից՝ Սկիզբն դպրութեանց հայ գրոցս ի ձեռն Սահա- կայ և Սևորովայ (ՄԱՊՀ, 47): Ժողովեաց բազում քնկերս ըստ նմա- նեաց որդոյ թագաւորին (ՆՄԺԱՎ, 182): Բռնեց զնամբան ի եզրնկին (ՀԵ, 163): Շողեղէն պատկեր Դան գրեւր վարդի (ԳԱՏ, 248): Յամե- նայն տեղւոջէ նաճապարհ մի է ի դժոխս (ՀՄԳԱ, 181): Սխալանաց և խոշորութեան գրոցս թողութիւն արարէր, զի ի նաճապարհի էի ի գեղէ ի զիւղ (ԺԵՀԶԳ, 199):

Ժամանակակից հայերենում գրարարչան նախգրավոր կառույցները մասամբ են պահպանվել, նախագրութեամբ կառույցները փոքր-ինչ փո- փոխված ձևով գործածական են: Այդ երկու կարգի կառույցների հա- մարվելը կապալին կառույցներն են, որոնք նույնպես հանդես են գալիս բախանունների և մասամբ ածականական ծագմամբ գոյականների լրաց- ման դերում: Անշուշտ առկա են նաև գրարարչան կառույցները նշված դերում:

Կապանի կապալին լրացումները մի բանի գրեւորում ունեն:

Եռաշին հերթին առանձնանում են այն կապերով ձևավորվող լրա- ցումները որոնք ածականից կամ գոյականի հոլովածից առաջացած լինելով կարող են ձևավորել և՛ բայի, և՛ գոյականի լրացումները: Դրանք են նման, կից, մոտ, չափ, հակառակ, համաձայն, համապա- տասխան, համեմատ, հավասար:

Սրբազանք արեւելահայերենից՝ երկյուղի նման մի զգացմամբ լրց- րել էր նրա սիրտը (Մուր., 1, 323): Նա էլ ձեզ նման մի ծաղիկ էր (ԱՄՊ, 483): Եւ խելքն մոտ բան չի (Ե. տ., 483): Որ եղել է պարտում մի սաւառիկի նման կին (Զ, 36): Մուկիկն պէս մաշոյր մեռալ (ՀԻ, 1, 235): Ո՞վ էլ անո նրա սաւի չափ ցափր (ՍԽՀ, 523):

Առանց կապը կարող է կառաւել ան ժխտական նախածանցի վեր, և նրանով ձևավորվող լրացումը դրվում է գոյականի հետ:

Սրբնակներ՝ Մի՞թե ամենուրեք և առանց քնչուցի՛ր Բանանա կո աշ- խարտու (Մուր., 1, 83): Նա ոչ թե սովորական արիկա է, այլ առանց զավառանքի մարդ (ՄԱԳՀԶ, 278):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Խնձի պէս մարդու մը ետէք (ԶՊԵԺ, 1, 123): Տասնի չափ աշակերտներ խնդիրը բուէի կը դնեն (ն. ա., 2, 121): Գետաւանց նման շատ առակներ կան, որոնց մէջ խշուտաներն զգալիորէն տուած են (ն. ա., 5, 130): Հրապարակին զինէն վար զինն՝ իր սպարանքները կը վաճառէր (ԵՆ, 41): Իրիկունները առանց լուսնի իրենց սենեակին մէջ անկողինը բաժնուեցաւ (ՀՅԵ, 199): Յերկը հաշիւի չափ խոշոր զլիւններ բուսական ժամանակ հետեւեցան լուսնուն (ԵՅԵԺ, 4, 316): Բարեկամական խրատներ կու տար ինծի. Գետաւանց ազգայինի ու սրտի մօտ անձի խրատներ (ԳՊԵԺ, 1, 33): Երկու Էլ առանց ընտանիքի ու առանց սաակի երիտասարդներ էին (ն. ա., 2, 3): Կը համբարէ բուստ շրիններն, ուսերն կանգոյն մարմարի (ԱԶԵ, 20): Որոշ է որ սովորականէն դուրս բան մը տեղի ունեցած է (ԵԶԶ, 10): Ինծի պէս հօրդ տեղը մարդը մը աշգ տեսակ պանդակ մը տալիս (Սպ. 53):

Կապալին լրացումներն առաւել շատ զրփում են բախանալովն և ածականական ծագմամբ գոյականների մօտ: Այս գեղարու կապալին լրացումներն արտահայտում են այն բոլոր իմաստները, որոնք արտահայտվում են համապատասխան բախրի լրացման գեղարու: Կապալին լրացումները բոլոր գեղարուում որոշաչին հարաբերութեան են գրաւորում:

Օրինակներ արեւահայերենից՝ Ես հիշեց հոր պատմութիւնը Սարգսիան եղբայրների ժառանգութեան մասին (նԳ, 3, 256): Ես ամուսնութիւնը նրա հետ մի խոշոր սխալ էր իմ կողմից (ն. ա., 536): Բաւակցութիւնը վարդանի վերաբերմամբ վազուց վերջացած կլինէր (Շիրվ., 3, 447): Եվ պատանին պատմեց իր գրույցը համարարանի քարտուղարի հետ (ՀԱՀՀ, Հ30): Գլուղի մեջ մի պտույտից հետո վաւերապէս հրաւիրեց մեզ նստելու (ՎՓ, 4, 234): Ասես դա նրա ամուսնացողակի հանդիպում էր պատահական մարդու հետ (ՍԶ, 5, 122): Ես ծանոթ էր բնույթի անտարբերութեանը գեղի հասարակական գոյութիւնը (ՀԱՀՀ, 198): Դա ամենօրեա ծեսի ստղծու շի, այլ իր ազգային, միաժամ որտի բողոքն առ աստված (ԶԳՄՆ, 2, 395): Հիշեց այն խելահեղ և խուլական ձգտումը գեղի պայմարը թշուառութեան դեմ (ՎԲԵ, 525):

Արեւմտահայերենից՝ Կը սկսի մանրամասնօրէն պատմել իր տառաչին հանդիպումը Էդուարդին հետ (ԵՅԵԺ, 1, 79): Մարտիրոս ազգային հետ խզումին խնդիրը պիտի նկատուիւն առնէր (ն. ա., 375): Իր այս հոգեկան տկարութիւններուն դէմ քմրոսացումի շարժումները շատ հազուադէպ եղան (ԵՆ, 220): Արփարի մասին իր պատումներուն կատարելապէս համամիտ էի (ԵՅԵԺ, 4, 211): Ում տուր իմ հոգիին, որ-

պէսզի կարենայ տն գլուխ հանել այս հասանքն ի վեր քիավարումը (ՄՁԵ, 226): Ի՞նչ իմաստ ունի անվերջ կոիւր նախատագրի դէմ (ՆՇԸԵ, 375): Կը տեսնէի յաղթական Չարին դէմ մեր ընդվզումներուն ողբալի տնջորութիւնը (ԱՁԵ, 141): Փշերուն ճամբուն վրայ նշանածին հետ պաշտպանին ձէնը գեղն է բռնէր (ՀԵԱԳԱ, 308): Կը յիշէր իր աւարտական ճառին օրը, իր հանդիսատէր Երզումը Հիպոկրատի գլուխին վրայ, ընկերներու, դասատուներու, ճողովորդի բազմութեան մը առջեւ (ՕՁԵ, 32): Պիտի դնէր վերջակէտ մը իր բոլոր թափառումներուն և դրոճներու առջեւ սպասումներուն (ՍՎՄ, 86): Պաշտօն առաջուն չափ պաշտում ունէր անոր վրայ (ՀՁԵ, 92):

Մի շարք բայանուններ և ածականական ծագմամբ գոյականներ Երբեքն ստանում են իրենց արմատակից բայերից և ածականներից տարբեր կապերով արտահայտված լրացում: Երբեմն նույնիսկ համապատասխան բայը կամ ածականը կապային խնդրառութուն չունի, միեւնոյն արմատակից գոյականը կապով լրացում է ստանում:

Այսպէս, արեւկաճայերենում գործածական են սեր ղեպի աշխատանքը, — ղեպի պաշտունը, վախ ապագայի վերաբերյալ, — մեկի նկատմամբ, — մի բանի մասին, համակրանք (հակակրանք) ղեպի մեկը, — ղեպի մի բան, հարգանք մեկի նկատմամբ, հետաքրքրություն մեկի (մի բանի) նկատմամբ, — ղեպի մեկը (մի բան), անտարբերություն ղեպի մեկը (մի բան), — մեկի (մի բանի) նկատմամբ, անզգայություն ղեպի մեկը (մի բան) և այլն:

Օրինակներ՝ Ինքն է քարոզում սեր ղեպի աշխատանքը (Շիրվ., 3, 178): Չէ՞ որ ձեռ մօր, բրտը ու բոլոր ազգականների հակակրանքը ղեպի մեկ հենց այդ կետի վրա է հիմնված (Շիրվ., 3, 284): Դպրոցականների մեջ օրեցօր աճում էր հետաքրքրությունը ղեպի նոր կազմակերպվող ֆերման (ՎԱՍՍ, 108): Դեռ պատերազմից առաջ էր սկսվել նրա սերը հանդէպ Հասմիկը (ՄՇՁ, 566): Նա ծանոթ էր բեռայրի անտարբերությանը ղեպի հասարակական գործերը (ՀԱՆԶ, 198): Հոգեկան այդ դասիցաներ իտից հաջորդից ծայր ստորձան անտարբերություն ու անզգայություն ղեպի ամեն ինչ (ՆԳ, 1, 117): Նկատելով որդու ջերմեւունք սերը և բաշխարշտ եկիւրվածությունն առ աստված՝ ծնողները նրա նվիրում են հոգեւոր ծառայության (ՁԳՄԵ, 1, 69):

Արմատահայերենում գործածական են յարգանք կամ պատկառանք մեկու մը նկատմամբ, բնթացք բանի մը նկատմամբ, ակնարկ դէպի բան մը, համակրութիւն մեկուն մասին և այլն:

Օրինակներ՝ Յարգանքն ու պատկառանքն միմեկու ծագի նկատմամբ՝ զրեթէ երկուդածովեան կը հասնէր ամէնուն քով (ՆՁԵԺ, 1, 416): Սօթի կը շրջէր ի՞նչ սենեակին մէջ, դղուական ակնարկներով ղեպի բոլոր

առարկաները (66, 321): Անոր արդուզարդն իսկ, քայուածքը, նաւաժ-
քնն իսկ անհնարին կը դարձնէին որեւէ մեռնեցում իւր և անու միջեւ
(ն. ա., 555): Երիտասարդի քանդակ իր վարմունքին անկեղծութիւնը
հետզհետէ անոր մտքին վանեց կասկածանքի չեաին նշուցներ (ն. ա.,
363): Ամէն նուաստութիւն մարդոց վրայ կը վիրաւորէր իր հոգին
(ՎՇԵՀ, 313): Իմացուցեր է իմ սիրահարութիւնը նարոյին նկատ (ՀՄԿԼ,
144): Իր սենեցած միակ ծանօթութիւնը մեր ժողովուրդին մասին կու
զայ ջարդերուն ու սրբերուն շուրջ լսածներէից (ՎՄՀԹ, 18): Իր վա-
ղուան վրայ մեր կատաւէն կու գայ մեզի (ԿՍՍԾՆՄ, 163):

Կապալէին լրացումները կարող են զրմիկ գոչականի մոտ նաև վեր-
ջինիս գերբայ լրացման գեղջման հետեանքով, որի պաշտոնն էլ ստանձ-
նում է կապալէին լրացումը:

Օրինակներ արեկահայտերէնից՝ ել նա հասել էր աչք նպատակին
ամենափայտուն կերպով, բայց հետք գերեզման տանելով ծանր վիշա
որդիների վերաբերմամբ (Շիրմ., 3, 158): Հասկացավ նրա կսկիծը՝ քն-
կերոջ կոբուստի առթիվ (ՄՇԸ, 393): Բնարում էր խելիք, մտքից զուրս
տեղեր (ՊԶԱԵ, 71):

Արեւմտահայերէնից՝ Ու հետզհետէ անոնց ուղեղին մէջ զիմանալը
ենթարկուեցաւ իրմէն զուրս ումերու ազդեցութեան (ՀՈԵ, 323): Նոյն
ինքն Մասրեօ պատմած է եղիպտական հնութիւններուն վերաբերեալ
իր գիրքերէն մէկուն մէջ (ԵՈԵԺ, 4, 467): Իր կորսուելու մօտ ապրուս-
տին սարսափը իր միակ մտմտութիւն էր (ԳԶԵԺ, 1, 235): Իսկ կը խորհնմ
քոնուրոնին գետինն առակ (ՎԹԵ, 325): Իրիկուն մը խումբով Էրա
հլանք, գիտելու համար իր գլխաւոր գերեւուն մէջ լուսանկարներ
(ԱԶԵ, 376): Կասկածները, օրէ օր, կը խառնուէին մեր վերս, զանգա-
ղօրէն կուտակուող և պայքրելու մօտ ամպերու պէս (ԱՆՄԶՄ, 170):
Դէպի երեւան նոյն օդանաւին մէջ կը հանդիպինք Հայաստանի խումբ
մը մարդիկներուն (ԳՊՍՄ, 201): Չեմ մոռցած զեռ ազգունները յա-
նուն պատան մը կացի (ՎՈԿ, 126):

Արեւմտահայերէնում մասնաւորապէս XIX դարում և XX դարի
սկզբին զործածվում էին նաև զրարարչան նախադրումը կառուցներ՝
գոչականի լրացման գերում:

Օրինակներ՝ Աշնան մէջ էր, երեկոյ մը վերադարձին լիակատար,
օղը պարզ էր, հոգմը մեղմիկ (ՊԴՏ, 69): Քառասունէն վերջ, ով տէր,
Կապալիններ փոխնիփոխ ...ընդ մէջ հոգալն և մարմնոյն քայտում-
ներուն ահարկու (ՎԹԵ, 209): Տակաւ ի կում, ի կարաւ փոփոխումի
համբուն վրայ Դուր սափսիներ էք լեցուն զինիներով քաղցը ու զոմ (ն.
ա., 379): Սեպարանդակ աղօրք մ'է նա առ Աստուած (ԲՈԵ, 92): Հե-
մա պիտի սկսինք նակատ առ նակատ պատերազմը (ԵՈԵԺ, 2, 516):

Որոշ արեւելահայ գրողներ երբեմն գործածում են գրարարյան նախադրավոր կառույցներ՝ գոյականի լրացման գերում:

Օրինակներ՝ Հրանտը զարմացած լսում էր պրոֆեսորի խոսակցը ի պաշտպանություն Աշխենի (ԳՐՈՀԷ, 77): Որոնեցի ամենայն հալոց հաթոգիկոսների աղոթքներում առ աստված (ՎՊԸԵ, 1, 436):

5. ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԼՐԱԳՅՈՒՄԸ ԱՆՈՒԱՆՈՒ

Հայերենում ածականը առաջին հերթին որոշիչ է դառնում գոյականի և գոյականաբար գործածված բառերի համար: Սակայն լրացյալի հետ այն գրարարում մասամբ համաձայնվող լրացում էր, մասամբ չհամաձայնվող, միջին հայերենում այն մեծ մասամբ չհամաձայնվող լրացում է, իսկ ժամանակակից հայերենում ածականի որոշիչ գործածությունը կատարվում է առդրությամբ: Այստեղ ածականը, կորցնելով հոլովվելու հատկությունը, սոսկ առդրվող որոշիչ է դառնում:

Գրարարում ածական լրացումը կարող էր գործածվել *և՛* հաղաս, *և՛* նախադաս: Նկատելի է, որ Աստվածաշնչում ածականներն ավելի շատ հաղաս էին գործածվում, իսկ մյուս երկերում նախադաս ածականներն ավելի հաճախ էին հանդիպում: Ընդ որում հաղաս ածականները հիմնականում համաձայնվում էին լրացյալների հետ հոլովով և թվով:

Օրինակներ՝ Առ զու քեզ խունկս անուշունս (Ելք, 1): Զոհեցին անդ զոնս խաղաղականս առաջի Տեառն (Ա, Թադ., ԺԱ): Ապրեցուցանէ զիս ի ձեռաց ալլազգույն անբլխառն այնորիկ (Ն. ա., ԺԷ): Տեսանէ՞ս, զի զձկունս մեծամեծս ծովածինս՝ զիշապս կոշեն զիրք (Եզն., 1, ԲԵ): Պատահեն միմեանց առ բարձրաւանդակի միոշ բլրով Բաւազազաբնի (Մե, 2, Դ): Մի հոգասցեն ի բանս տաւապարսս (Ելք, Ե):

Եռազաս ածականները կարող էին գործածվել լրացյալների հետ չհամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Ինքն զնաց զմիս վերամբն արեւելեայ հիւսիսս (Մե, 1, ԺԲ): Զգորսն արեւնի շարաշար հարար (Եղ., 5): Այլ բնդ գասակս ալծեաց ձախակողմեան հազորդեալք դնային անդարձութեամբ ի խաւարն արտարին (ՂՓՊՀ, Հ): Հայրական շափունն ծնեալ ծնունդս նորոգ և սխանչիլի սուրբ աշուին իւրով (ԿՎՄ, 14): Կոշեաց Ագամ անուանս... ամենայն գազանաց վայրի (Ժնն., Բ):

Նախադաս որոշիչներից կարող էին համաձայնվել միավանկ, երբեմն էլ որոշ երկվանկ ածականներ:

Օրինակներ՝ Զվարս թագաւորութեանն իսկ յօրինէր ամենարարի

կրօնիւք, որպէս և տեսեալ էր իւր առ հնօքն քաղաւորօքն (Բուզ., 5, Ա): Երկոքեան կողմանքն լի սրտմտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ ղայրանային (Եղ., 5): Սոսկոյ մարդոյ էր ոչ է հնար լինել ի սկզբանէ աշխարհի (Ղև., Պատմ., ԺԴ): Ունիցիս հաւատս սրբով մօտ (Ա., Տիմոթ., Ա): Այն ի բարւոյ արարչէ կարծիցի ոմանց (Եզն., 1, Բ): Ի վերջնում աւուր մեծի տօնին կայր Յիսուս (Ա., Յովհ., է): Որոյ տղի են շուրքն, մանունս ունելով յինքեան ձկունս (Մե, 1, ԺԱ):

Պատահում են նաև միավանկ նախադաս ածականների անհամաձայնութիւն ղեկերը:

Օրինակներ՝ Աղաղտիկաց ամենայն ժողովուրդն առհասարակ մեծ և ուժղին աղաղակաւ (Յեսու, 2): Յորդ և առատ արուստոս հեղութի ի վերայ անձանց իրեանց (Եղ., 7): Զշորս զինուորսն ի բուն աւագացն մատուցին ի փորձութիւն տանջանացն (Եղ., 1): Բուն գնդաւ... նո իշխէ (ՂՓՊԶ, 2Դ): Եմուտ ջորին ընդ քաւ կաղնեաւ (Բ, Բագ., ԺԸ): Դառնալ պարտ էի քիւր... նանապարհէ (Առակ., ԻԲ): Պատուեաց սուրբ կտաւով (Մատթ., Իէ): Ոչ հարան ի խիստ նանապարհաց (Դատ., Բ): Բազում սուտ մարգարէլ յարիցեն (Մատթ., ԻԴ):

Բաղմավանկ ածականները նախադաս գործածութեամբ սովորաբար չեն համաձայնում լրացյալի հետ:

Օրինակներ՝ Մեղը Յուդայ գրեալ են զրչաւ Երկաթեաւ, աղամանդեայ եղեգամբ (Երեմ., Ժէ): Լուծին զնա ի շարաշար և դառն կապանացն (Ագ., 69): Դերեալ դամենեսեան ի հայրենեաց տանգիւղց և ի սատանայական զիւապաշա սպասաւորութենէ՝ ի հնազանդութիւն Քրիստոսի մատուցանէր (ԿվՄ, 11): Դիւոյր, զլորէր, տապալէր երկդիմի մօտ (Եղ., 2): Փոխանակ կերպասեայ ոսկեկոտ զգեստուցն խոշոր բրդեայս զգենութին, և փոխանակ բազմադիմի անկողնոցն փրիսայիւք ի վերայ երկրի գետնատարածք լինէին (ՂՓՊԶ, ԿԱ): Զաւետարանս սուրբ ...կապէր պատէր երկաթի սարեօ (Բուզ., 4, ԺԳ):

Բաղմավանկ ածականները Աստուած, Քրիստոս, մեծ մասամբ և անձնանունների ու երբեմն այլ գոյականների հետ նախադաս գործածվելիս համաձայնում են:

Օրինակներ՝ Այլ բերես դատարէս աստուածս եւան յիւրմէ և դատարէլ աստուածմն ո՞ւմ պէտոյ իցեն (Եզն., 3, ԺԴ): Զաշխարհակալ կենցաղոյս զհանգամանսն ցուցանէին, հանգերձ ամենիշխանին աստուծոյ ծանօթս անելով (ԿվՄ, 4): Զարիմացին Վարազվաղանայ գիտացեալ զանհնարին ոխութիւնն Վասակայ ... փախուցեալ յերկիրն Պարսից... անկռնէր (ՂՓՊԶ, Ի): Բանան զբրունս զԴոյ մարդասիրին Քրիստոսի (Ագ., 9): Աղբւնցսր յաջօրինաց և յանգամաց մարդոց (Բ, Բեւադ., Դ): Ամենայն կտոր ի նամազգեաց Երիվարաց լծին (Եզն., 1, Դ):

կատարել զհրաշալիս ամրագունիւմ պարսպօմ (Մե, 1, ԺԶ): Կարգել է հողմանձումնս աւանս (ն. տ., Բ): Զի բարբումն տիրեսցէ քաղաքաւորեալն (ն. տ., ԼԵ): Ակամայիցն բռնադատելոց ոչ է կատարեսցաւ (ԳնՄՈ, ԻԷ): Երդուան Տեառն մեծաձայն է եղջերեաւ փողովն (Բ, Սնայ., ԺԵ): Ներբողականաց ի մէջ արժանի եղեն ասից (Մե, 1, Գ):

Միջին հայերէնում եւ գոյականի լրացման գեր կտաւարող ածականները գործածվում էին եւ՝ հաադաս, եւ՝ նախադաս: Սակայն աշատեղ ավելի են նկատելի նախադաս, մասամբ եւ հաադաս ածականների լրացչական՝ չհամաձայնվելու երևոյթները, բան զբարբարում են:

Երբեմն հաադաս ածականները համաձայնվում են թվով եւ ժամանակով:

Օրինակներ՝ Այժմ ի վերայ բարձի մեծագնայ նստէիր (նՄԺԱՎ, 267): Այս գիշեր լեւանց բարձանց ծաղկունանց ի մէջն էի բուն (ՊԶԿ, 205): Շատ քաղաւորաց մեծաց եւ իմաստնոց արանց լսեցի (ՀԵ, 156): Անասնոց չորհրտանեաց վաճառն պատեհ էր, որ երեք վկայից առջեւ լինի հաստատած (ՄԳԳ, 61): Երկու մօթ հաց բարձիր եւ տար կնոջ մի աչւոյ (նՄԺԱՎ, 243):

Ետադաս ածականները գործածվում են նաեւ առանց համաձայնվելու:

Օրինակներ՝ Զսորա շինեալ էր զամենայն Աստուածասէր բռաշխ Զիսայն. Այլ ե խցեր հանգստարան՝ ի գալ կիրոցն օտարական (ԺԵՀԶԳԳ, 299): Եւ դիս յիշման արէք արժան, եւ իմ մեղացն թողութեան, ըստ բանին տէրունական, եւ հրամանին անսխալական (ն. տ., 331): Նստաւ ի ճիւղ մի ծառի բարձրագոյն (նՄԺԱՎ, 59): Տէրն լաւօթով եւ ի դատավորէն անիրաւ (ն. տ., 12): Յիւր պատկերն պատառեց փառօմ լուսեղէն (ՀԵ, 192):

Միջին հայերէնում շատ են համաձայնութեան խախտումները: Այստեղ հաադաս ածականը կարող է համաձայնվել միայն թվով, գործածվել թեր հոլովով՝ առանց համաձայնութեան, երկու ածականներից մեկը կարող է համաձայնվել, մյուսը՝ ոչ եւ այլն:

Նախադաս գործածվելիս միաժանկ ածականները երբեմն համաձայնվում են:

Օրինակներ՝ Ի ազդմանէ չարին սատանայի սիրեաց աղջիկ մի (նՄԺԱՎ, 10): Այսօր տօն է մեծի սուրբ Կարապետին (ն. տ., 87):

Նախադաս լինելիս միաժանկ ածականները հաճախ չեն համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Մեծ պատուով ընկալան զնա (ՍՄՊՅ, 45): Սեր մարդկանց ծերութեան պատճառն այս ջերմս է (ԳՔԲՄ, 28): Յիմիկ կամ եւ տարակուսեալ ի չիմ չար գործոցս ի վեհայ (ԺԵՀԶԳԳ, 90): Պատեհ է

տալ մուգ նոսնի ջուր (ՄՀԶՄ, 7): Լուսա շող ջրով (ԲԶ, 154): Դու հագեր ես շաւ կապանի (ԵԲՀԿ, 46):

Բազմալիանի ածականները նախադաս գործածվելիս հիմնականում չեն համաձայնվում լրացչալի հետ:

Օրինակներ՝ Յետոյ կողմանէն ճաթմունս արձակէր (ԵՄԺԱՎ, 17): Թերխորով ձուի դեղնուց տուր (ՄՀԶՄ, 46): Ումն լերկարօրեայ ժամանակի պէտս ունի (ՄՀԶՄ, 99): Արարի զսա գեղջուկ և արձակ բարբառով (Ե. ա., ներած.): Զի՞նչ տի լինիմ ի լանեղ ձայնէն Յիսուսի (ԺԵՀԶԲ, 167):

Ժամանակակից հայերենում (արեւելայեցիքն և արեւմտայեցիքն) զոյականի լրացման դերում ածականը գործածվում է ավելի շատ նախադաս (գեղարվեստական չափածո խոսքում այն կարող է նաեւ հոսողա լինել): Ե՛վ նախադաս, և՛ հոսողա լինելիս ածականը չի համաձայնվում լրացչալի հետ՝ կորցրած լինելով հարավելու հասկալիւնը:

Օրինակներ արեւկահայերենից՝ Ու սրբից հետո լեն հրապարակ Բաց արին մեջտեղն արձակ գլխատան (ՀԹ, 2, 56): Իմ սուր արքուն ագանջում Մի խոր ձեն է միշտ հնչում, Աննուն, անմուն կարսով Իրեն մոտ է ինձ կանչում (ՀԹ, 1, 151): Կարմիր ձիու մեջքին դարկեց (ՀԹ, 2, 124): Շատրվանները քրքջում էին Պայծառ ծիծաղով աղամանդեղեն, Բույր ու համրույր էր խնկարկվում չորս դին խալիֆաների Բյուշից լուսնդեն (Իս., 2, 16): Տիեզերում ասովածային մի ճամփորդ է իմ հոգին (ՀԹ, 1, 158):

Արեւմտահայերենից՝ Որ ամենալոբեր ձայնէ կը վախճայ (ՀՊԵԺ, 5, 10): Այդ փաղաքանքները շաբաթախառն քոյներ են (ՌԶՅ, 553): Դուք սափորներ էք լեցուն գինիներով Բաղցր ու զով (ՎԲԵ, 379): Բաց են թողեր դուռն այսօր դժոխքներուն քնդերկրեայ (Ե. ա., 60): Վեր թռաւ իր օրօրուն արողէն (ԼՇԸԵ, 81):

6. ԳՈՅԱԿԱՆՆԻ ԼՐԱՑՈՒՄԸ ԹՎԱԿԱՆՈՎ

Թվական անունների լրացական դերը զոյականի նկատմամբ նույնական է հայերենի բոլոր շրջաններում: Այն հիմնականում կոտարում է որոշել տեղանն: Մակայն որոշի դերում թվականը ձեռքին տարբերությունն է գրեթե ամբողջով զրաբարում միջին հայերենում և ժամանակակից հայերենում:

Թվականի երեք տեսակները դրաբարում և միջին հայերենում զոյականի որոշի դերում առեն ընդհանրություններ և տարբերություններ, որոնք պատկերված են ընդհանուր անհատական և կատարել որոշ դուրահանություններ: Բոլոր ժամանակակից հայերենում երեքն են դուրի թվականների

տարբեր տեսակների հետ գոյականի գործածություն չտրա հատկություններ, ուստի և աչգ հարցերը պետք է քննվեն առանձին:

Գրարարում քանակական թվականները գոյականի լրացում դառնում էին և՛ հառադաս, և՛ նախադաս գործածությամբ: Ընդ որում դրանք չունեն լրացչայի հետ համաձայնվելու որոշակի օրինաչափություն: Աշխարհարարում օրինաչափության ձգտող այն երևույթը, որ չափի միավոր գոյականները թվականի հետ կզակի են գրվում, քսա էություն սկիզբ է առել գրարարում: Այստեղ հինգից սկսած քանակական թվականների հետ գոյականները գրվում էին և՛ կզակի, և՛ հոգնակի: Որոշ չափով օրինաչափական է մի, երկու, երեք, չորս քանակականների գործածությունը և գոյականի համաձայնությունը:

Այսպես, մի թվականը լրացչայ կզակի գոյականի հետ համաձայնվում էր բն՝ նախադաս, բն՝ հառադաս գործածությամբ:

Երբեմաներ՝ Միով պատարագաւ կատարեաց զսրբեալսն ի մշարնջևնաւորս (Եբր., Ժ): Յաղթկանի միոջի պարտեալ վառվարանայր (Ագ., 181): Սափարով միով ջուր բերէր (Բուդ., 6, Բ):

Պատահում են, սակայն, մի քանակականի անհամաձայնության դեպքեր: Օրինակ՝ եւ սատակել զապստամբսն պաշարմամբ ի Բաղա՛մի մի վո՛ւր (Մն, 2, 4):

Մի թվականը անհամաձայն է մնում անկզական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ եւ էին կուո՛ւ մի բարեկացոց անուն Բէլ (Գան., ԺԳ): Եթէ ի ա՛յ օրէնս զարծուցանես զամենայն ազգս և ազիւս (Եզ., 17):

Երկու, երեք, չորս թվականները գործածվում են միայն հոգնակի գոյակէսի հետ՝ համաձայնվելով և՛ նախադաս, և՛ հառադաս լինելիս:

Օրինակներ՝ էին արբ չորս բոլորք առ դրան քաղաքին (Դ, Թագ., է): Յեւ երից ամաց էլք յԵրուսաղէմ (Գաղ., Ա): Առաքինի եղբարբ՛ երիւք կատարեաց զկեանս իւր (Եզ., 7):

Պատահում են նաև սրանց անհամաձայնության դեպքեր, հատկապես նախադաս գործածվելիս:

Օրինակներ՝ երկու մեծամեծ բերդացն պարիսպքն առանց մեքձեւալոյ անկեալ կործանեցան (Եզ., 70): Երեք մանկամբն ի հնոցի անդ բնծայեցոցանէ (Եզն., 2, Իէ):

Հինգ և բարձր թվականները որոշիչ են դառնում և՛ հառադաս, և՛ նախադաս: Ետադաս գործածվելիս դրանք համաձայնվում են սովորաբար հոգնակի լրացչային սևական հոլովով, իսկ ուղղականում և հայցականում մնում են անհամաձայն:

Օրինակներ՝ Յեւ ամսոց վեցից անցելոց վախճանի երանելոյն Սահակայ... հասանէր սրբոյն քրիստոսակոչ կատարումն (ԿվՄ, 92):

Ունէր չափոյ ձեռքն իւրում աստեղս եւրն (Յալան., Ա): Ուր էջն յա-
ղովեալ հաւր եւեմ հաւիր և ուրեալսն (Մե, 2, 28):

Երբեմն ուղղականում և հայցականում թվականը չափ. է. ն-
վում է:

Օրինակներ՝ Եւ չափն աստեղս եօթանս որ մկրտեցան չարքանական
բանակէ անտի (Ազ., 835): Տուփք ոսկիմ՝ երկուսասանմ լի լինկում
(Թիւք, է):

Նույն թվականները նախադաս գործածվելիս ավելի շատ սխալ են
անհամաձայն, քնդ որում լրացյալը գրվում է և՛ եղակի, և՛ հոգնակի:

Օրինակներ՝ Հինգ աղջիկ գնացին գէտ նորա (Ա, Թագ., ԻԷ): Եւրն
աստեղն հրեշտակը եւրն եկեղեցեացն են (Յալան., Ա): Ընամբարն
երուանգայ էր բացաղոյն ի բաղարէ նորին աւելի բան երեմ հաւիր
ասպարիսա ի հիւսիսոյ (Մե, 2, 12):

Առանձնակի երեսութ է թվականի մոտ սեռականով գոյականը և գոր-
ծածութիւնը՝ առաջինի գոյականական առումով:

Օրինակներ՝ Բարի են ինձ օրէնք բերանոյ բո, բան զնագետս անդ-
ույ և արծարոյ Սաղ., ճԺԸ): Երկու հազարմ կամ երեմ հազարմ բարեց
կցեն (Յեսու., է):

Պատահում են նաև համաձայնվելու գեղերը նախադաս գործած-
վելիս:

Օրինակներ՝ Ի վերայ ամսոցն նստինքն Բան և չորմ երեցունմ
(Յալան., Դ): Ընարեաց իւր Սաւուղ երիս հազարս աս չարանցն ի լա-
յելի (Ա, Թագ., ԺԳ):

Նախադաս թվականի մոտ գոյականի եղակի և հոգնակի գրվելը
օրինաչափութիւն չունի, ինչպէս աշխարհաբարում է: Սակայն Էջն ուն-
ի է, որ գոյականը եղակի է գրվում ավելի շատ չափի միավորի վեր
կատարելիս:

Օրինակներ՝ Արար զբարձրութիւն պարսպին եօթանասուն կամքուն,
և զլայնութիւն յիսուն կանգուն (Յուգիթ, Ա): Հնգեսասան օր լեւ բա-
նիցն եղելոց երկարեաց Քրիստոս (Բուգ., Դ, Ե): Փրկանս խոստաւա-
հաւիր Բանբար (Մե, 2, ԻԴ):

Միջին հայերենում թվականները գոյականի լրացում գաղափար
գրասիրում են որոշ անհետողականութիւն գրարարի համեմատա-
բյումբ:

Բանական թվականները գոյականի լրացման դերում կարող են
հանգես գալ և՛ նախադաս, և՛ հետադաս, երբեմն եղակի գոյականի, եր-
բեմն հոգնակի գոյականի հետ, երբեմն համաձայնվելով, մեծ մասամբ
չհամաձայնվելով:

Այսպէս, մի քանակական թվականը, որը հանդես է գալիս նաև մէկ, մին ձևերով, հաճախ գործածվում է նախադաս՝ չհամաձայնվելով լրացյալին, ընդ որում գոյականը լինում է *և՛* եղակի, *և՛* հոգնակի:

Օրինակներ՝ Այն նիւթն՝ որ բորբոսի, չլինին ի մէկ տեղաց, այլ ժողովին ի մէկ տեղի (ՄՀՋՄ, 59): Մէկ ատու հանապարհ երթայ (ՆՄԺԱՎ, 119): Մին մարդն արգիւեցաւ (ն. տ., 233):

Կան նաև նախադաս գործածվելիս համաձայնվելու դեպքեր:

Օրինակներ՝ Ոչ գտաւ միոյ դանեկանի էշ (ՆՄԺԱՎ, 105): Որք միով այծէիւ կամ բանկոնաւ շատանան (ՊԱԼ, 42):

Ետադաս գործածվելիս մի թվականը կարող է *և՛* համաձայնվել, *և՛* չհամաձայնվել:

Օրինակներ՝ Գնացար հաշու մի ճանապարհ (էՀՄԳԱ, 53): Գիւղական ոմն տնցանէր իշով միով ի փողոցէ իմերէ (ԱՍՀՄՁ, 326):

Այստեղ մէկ ձևի գործածական դառնալու շնորհիւ հաճախ մի ձևը գործածվում է անորոշ գերանվան իմաստով:

Օրինակ՝ Քանի ամ գնացեալ կար ինձ մէկ հօեղբօրորդի մի (ՆՄԺԱՎ, 181):

Երկու, երեք, չորս թվականները գործածվում են *և՛* նախադաս, *և՛* ետադաս՝ ավելի քիչ համաձայնվելով լրացյալի հետ, ընդ որում գործածվում են *և՛* երկու, *և՛* երկուս ձևերը:

Օրինակներ՝ Յետ երկու տարւոյ գողացար զՊաականա (ՍՍՊՅ, 115): Բնութիւն տաբուն չորս եղանական է (ԱՕԲ, 84): Փողն երկու ձայնի տի գոչէ (ԵՔՀԿ, 306): Ու այդ երեք անուանիւ զմարդն ճանաչես (ՀԵ, 190): Անասնոց շորբոտանեաց վաճառն պատես է, որ երեք վկայից տաջի լինի հաստատած (ՄԳԴ, 61): Շաղղած էս ի չորս իրաց (ՀԵ, 148): Եւ այս լինի վասն երեք պատկառանաց (ՄՀՋՄ, 59): Այդ արժան է յառաջ գիտենալ զբորբոսին զչորս նիւթերոյն (ն. տ., 62): Զկարէ որ երկուց տնեանց ծառայել (ՍԳԴ, 23):

Հինգ և բարձր քանակական թվականները գոյականի հետ գործածվում են ավելի շատ նախադաս՝ մեծ մասամբ առանց համաձայնելու:

Լրացյալը մեծ մասամբ չափի միավոր է լինում:

Օրինակներ՝ Տուր ինձ մալ տասն տարւոյ (ՍՍՊՅ, 21): Ծնայց բեղ փղորդի՝ զնոյ հազար դանեկանի (ՄԳԱ, ԾԸ): Մէկին հազար գառնով մարի (ՅԴ, 535): Իւր նոպայն քան զտասուերկու պան այլ աւելի քաշէ (ՄՀՋՄ, 94): Տասն հազար ստակ պարտի ինձ (ՆՄԺԱՎ, 220):

Նույն թվականները երբեմն նախադաս են գործածվում հոգնակի գոյականի հետ՝ առանց համաձայնվելու:

Օրինակներ՝ ես երբ հնգվազան ամաց էի մանուկ տղայ (ԳՃՏ, 188): Հագար դէկաց խոցեն (ն. ա., 183):

Սրանք գործածվում են նաեւ եռազան եզակի կամ հոգնակի գոյականի հետ՝ համաձայնվելով կամ ոչ:

Օրինակներ՝ ես գոյատուգ ե գործեաց զարդարութիւն երեսուն, վարսուն ե հարիւր (ՆՄԺԱՎ., 219): Կարան գԴեմեակոսե, ե իշխանս Բաւասուն (ՍՄՊՅ, 12): Զեա գէշն հաւիւր հագար՝ աղուորին շարին է պատրան (ՆՔՀԿ,

Գասական թվականները գրարարում գոյականի լրացում են դասնում ե՛ր եռազան, ե՛ր նախադաս: Ընդ որում գոյականը սովորաբար եզակի է գրվում: Եռազան գործածվելիս գասական թվականները համաձայնվում են գոյականին:

Օրինակներ՝ Յարեա յաւուրն երրորդի (եզ., 2): Յաւուրն չորրորդի յրաման եա թաղաւորն (Ազ., 126): Մտեալ... յունկն կնոջն առաջնոյ (ն. ա., 141):

Նախադաս գործածվելիս գասական թվականները սովորաբար չեն համաձայնվում լրացչային:

Օրինակներ՝ Յափշտակեցաւ յերրորդ երկինս (եզն., 4, Գ): Գացես յառաջին հագնեւրգուրեանն յերեւաասաներորդ քովն (Մհ, 2, Ժ): Ոչ առաջին ե երկրորդ ե վերջին խորհրդով... զգործն արդեանցն կատարե (եզն., 3, ԺԶ):

Պատահում են նախադաս գործածվելիս համաձայնության գեղերը:

Օրինակներ՝ Երանի առաջնոյ ե երկրորդի փոփոխմանն (Մհ, 3, ԿԸ): Վախճանեցաւ ... յերեւաասաներորդի աւուր ամսոյն մեհեկանի (ՂՓՊՀ, 1, ԺԸ):

Գասական թվականների հետ գոյականը հազվագեղ գրվում է նաեւ հոգնակի կամ լինում է անեզական:

Օրինակներ՝ Գացին անդ գիրք ասացեալ նոցին սրբոց հաւցն առաջնոց (Մհ, 3, Կ): Երկրորդ գրոց սկիզբն արարեալ պատմելոյ ի կարգէ՛ առաջին գրոցն (ՂՓՊՀ, Ա):

Միջին հայերենում գասական թվականները սովորաբար գոյականի լրացում են դառնում նախադաս գործածութեամբ, ընդ որում լրացումը հիմնականում եզակի է լինում, ե թվականը չի համաձայնվում լրացչային հետ: Այստեղ հնարավոր է նաեւ թվականի թեք հոլովածների գործածություն:

Օրինակներ՝ Ի շորսում օրն լուծումն լինայ ... փորոն ե կում օրն փարատի ցաւն (ԱՕԲ, 291): Քանի է աւաջին մարդոյն ի ձեռն պատէին կապեալ (ՆՄԺԱՎ., 242):

Անձներական թվականները գրարարում սովորաբար նախագաս են լինում՝ թվով ու հոլովով համաձայնվելով հոդնակի գոյականի հետ:

Օրինակներ՝ Լուսին և Լեւեֆին բարեկամք նորա (Յովբ., 18): Հասեալ Երկոցունց կողմանց սկոյիցն ի միմեանս (Մե, 1, ԺԱ): Մեռա: Պերոդ արքայ ի պատերազմին հանդերձ Երանեհումք՝ որդւովն (Սեբ., Ա): Կենդանութիւնն ի նոյն չորեքին եփսոս լուծանի (Եզն., 3, 2):

Արանք կարող են նաեւ ետադաս գործածվել՝ համաձայնվելով հոդնակի գոյականի հետ:

Օրինակներ՝ Զծովն իջոյց ի ցլուցն պղնձեաց երկուասանեցունց (Կ. Բագ., ԺԶ): Մագեաց զլոյսն ի մէջ սեանցն չորեցունց (Ագ., 751): Առ Արամանակ զորդիս իւր ...զԼոս Երանեհին (Սեբ., Ա):

Միջին հայերէնում անձներական թվականները քիչ են գործածվում: Եզածներն էլ փոքր թվականներից կազմվող ձևեր են:

Արանք սովորաբար նախագաս են լինում՝ համաձայնվելով հոգնակի լրացչայի հետ:

Օրինակներ՝ Գրեցին առ նա երկուին կարողիկոսն համակ ողջունի և սիրոյ (ՊԱԳ, 11): Եւ դեռ կենդանի էին Լեւեֆին եղբարն (ՍՍՊՅ, 75):

Ժամանակակից հայերէնում թվականները կորցրել են հոլովվելու հատկութունը և գոյականի հետ գործածվում են անփոփոխ ձևով: Թվական լրացումով կազմված բառակապակցութունները բաժանվում են երկու տեսակի: Առաջին դեպքում լրացչալը հանդես է գալիս որպէս շարահյուսական ինքնուրույն ֆունկցիա ունեցող բառ, և թվականը նրա սրբաշին է:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Յոքն ավաններ միասին ունեին տասներեք հազար երեք հարյուր յոթ հետեակ և ձիավոր զինվոր (Բ, 7, 184): Առաջին պարսպի քանդակն այն աստիճան յայնացել էք, որ լեռնականները ներս էին մտել և այժմ սկսել էին փորել երկրորդ պարսպի ստորոտը (Բ, 7, 306): Երկու խոսակիցները միաժամանակ բարձրացրին զլուսները (Մուր., 4, 171):

Արեւմտահայերենից՝ երկու տիկիներ օթեակի մը մէջ նստած իրարու հետ կը խօսին (ԶՊԵԺ, 4, 360): Մէկ ազգին վրայ երկերկու տետրակ կը հրատարակենք (Ն. տ., 54): Զատուած չորս պարոններ տեսակ մը հպարտութեամբ յառաջ անցան (ԵՆ, 53): Շէնքին Երկրորդ Յարկը լմնցած էր, և երրորդ հարկն սկսելու համար փայտեայ չորս հաստ սիւնէր ցցուած կ'երեւային երկինքին կապոյտ կոնին վրայ (ԵՆ, 420): Վառեցինք մէկ մէկ սիգարէր (ՍՎԱ, 94):

Երկրորդ դեպքում թվականի լրացչալ են դառնում չափի միավոր գոյականները՝ գրվելով եզակի թվով: Այսպիսի բառակապակցութունները շարահյուսական մեկ դեր ունեն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Այնպիսի հոգնաթույնուն էր գրում, կարծես տասը վերստ ճանապարհ էր կտրել (ՆԴ, 1, 155): Նրանք կոյտնտեսութեան տասնհինգ հազար ռուբլու գումարը ինքնագլուխ բաժանել են իրենց բարեկամներին ու մտերիմներին (ՍԽՀ 439): Լվացարանի ջրից մի երկու բուռ շփեց կոշտ, մազակալած երեսին (ՔՔՈՀ, 48): Հաբյուր գրամ կոնյակի խմեց (ն. տ.): Վասմը երկրորդ բաժակ ջուրը դատարկելուց հետո խոսեց իր երկհարկանի վիլլայի մասին (ՔՔՈՀ, 54): Երրորդ օրը նկատեց, որ շոր կերպով հագնում է (ՆԴ, 3, 169): Առանց ծեծ ու կռիւ մի-մի կտոր հաց ու պանիր էլ շարտեց նրանց գուգը (ՆԴ, 1, 9): Հինգ-հինգ հոգի իրար դեմ ելած՝ սրամարտ էին մղում (ԴԴՎ, 14):

Արեւմտահայերենից՝ Վեց տարուան զինադադրը մը կու տայինք իրեն (ՀՊԾԺ, 4, 54): Մենէ գրեթէ հարիւր մեքը հեռաւորութեամբ տան մը վրայէն բերնէ բերան տեղեկութիւններ կը հասնէին մեզի (ԾԾԺ, 4, 517): Ո՞րն էր հազար տեսակ մահերուն ամէնէն քաղցրը (ԳԶԺ, 1, 91): Հաբիւր կտոր կտաւի վաճառումէն հարիւր փարա նուազ պիտի վաստկի (ՀՊԾԺ, 5, 75): Երրորդ իրիկունը քմահաճոյք մը զիս մղեց քաղաքին առաջնակարգ ճաշարանը մտնալու (ՕԶԵ, 151): Օր մը քիւ 24 մահճակալին մէջ երեսունչորս տարեկան գինով մը դրին (ՇՇ, 1, 197): Ահմետ և Հասան կը դատապարտուին նաեւ տասնեակաւ մուրակ ընդունելու իրենց ոտքերուն (ԾԾԺ, 4, 423): Կէսօրուան ճաշին, ամէն մէկուն առջև երկուֆական կտոր լօխում կար (ԱՄՄՁՄ, 127):

Արեւմտահայերէնում, սակայն, նկատվում են դեպքեր, երբ այս օրինաչափությունը խախտվում է, և չափի միավորը իմականի մաս հոգնակի է դրվում:

Օրինակներ՝ Ընդամենը 16 կշեռէ կը բաղկանայ ամբողջ գիրքին իր անունը տուած այս փոքրիկ գրութիւնը (ՅՆՍԳ, 17): Արիքներէն զիս կը բաժնեն հազիւ յիսուն ֆայլեր (ՇՇ, 1, 194): Յունուար ամսուան մէջ մեր հարիւր վաթսուննոց խումբէն տասներեք հոգիներ միայն մնացին (ՎՀՀԾ, 217):

7. ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ԳԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐՈՎ

Դերանունները գոյականի լրացում դառնում են հայերենի բոլոր շրջաններում: Սակայն նրանց համաձայնությունը և շարադասությունը միատեսակ չէ: Ուստի դերանունների լրացական հարաբերությունը գոյականի նկատմամբ պետք է քննվի տարբերակված ձևով: Բանն այն է, որ դերանունները զրաբարում և մասամբ միջին հայերէնում նման օրինաչափություններով են կառարում լրացական դեր, իսկ ժամանակակից հայերենի երկու դրսևորումներում՝ միատեսակ:

Ընդհանուրն այն է, որ բոլոր շրջաններում էլ գոյականին հարաբերակից դերանունները լրացական հատկությամբ նման են գոյականին, իսկ ածականին, թվականին, դերբայներին, մակբային հարաբերակից դերանունները՝ համապատասխան խոսքի մասերին:

Գերանունների գործածությունը գոյականի լրացումների դերում քննվում է երկու բաժնով. ա) դերանունները իբրև գոյականի լրացում սեռական հոլովով, բ) դերանունները իբրև գոյականի լրացում՝ ածականի, թվականի, դերբայների հարաբերակցությամբ:

Գրաբարում անձնական դերանունները գոյականի լրացում կարող են դառնալ տարբեր հոլովներով, ընդ որում, բացի սեռականից, մյուս բոլոր հոլովներով դրված դերանունները կատարում են բացահայտչի պաշտոն: Քանի որ բացահայտչի քննությունը դուրս է բառակապակցության ուսմունքից, կանդ կառնենք միայն սեռական հոլովով դրված լրացումների քննության վրա:

Անձնական դերանունների սեռական հոլովը դառնում է հատկացույցի՝ հիմնականում հտադաս գործածվելով:

Օրինակներ՝ Աստուած մեր էք դուք (Եսայի, ԽԲ): Զազգս մեր բարձրացոյց (Մհ, 1, ԻԴ): Խնայեցէք յանձինս ձեր (Եղ., 7): Հաւատովք իւրեանց խնդացուցանեն (Ագ., 9): Լուաւ աղօթից նորա (Ագ., 180): Մբրեւսցին անձինք ձեր (Ագ., 541):

Երբեմն սրանք նախադաս են գործածվում:

Օրինակներ՝ Զի քո իսկ արեամբ են փրկեալք (Ագ., 97): Ասեմ ոչ զիմ բանս, այլ զՀոգւոյն սրբոյ (Մհ, 2, ՂԲ): Ածգահակդ՝ ի մեր լեզուս է վիշապ (ն. տ., 1, Լ): Աշխատեցան յիւրեանց ծամաւակին (Ագ., 670): Այլ նոցա որպէս զմորքն զգէնումք, և ոչ վնասէ (Եղն., 1, ԺԵ):

Միջին հայերենում անձնական դերանունների սեռական հոլովաձևերը գոյականի լրացում դառնում են և՛ հտադաս, և՛ նախադաս:

Օրինակներ՝ Մինչդեռ հիւանդն աղէկ ունենա զիր խելքն, նա կոչէ զիր ծանոթներն և զնոմիկոսն (ՄԳԴ, 65): Ասցի թէ դառնամ յիմ շատ չար գործոյն, որ ես արարի (ՖԴ, 364): Ի թուին ՈՂԹ դարձայ առ իմ նորայրն Հեթում Թազաւորն (ՍՍՊՅ, 125): Քո ծոցդ է դրախտ, մրգաց անդաւտան (ՀԹՏ, 153): Զկեանքս իմ ունիմ դառն և ախուր (ՖԴ, 487): Մեծաց շարեօքն իւր տաքնապի (ԱԲ, 174): Յամօթ եղև կաշառօք դաւաւտան նորա (ՆՄԺԱՎ, 254): Շատ ոսկի դեկան ծրարեալ ունիս ի քուրձդ քո (ԷՀՄԳԱ, 212):

Փոխադարձ դերանունները գրաբարում և միջին հայերենում դառնում են մեծ մասամբ նախադաս հատկացուցիչ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Միմեանց մահու և արեամբ ծարաւի են (Եղն., 1, Դ): Որք իրեւաց զորձակցութեամբ զարեզակն ստեղծեալ՝

դատաւոր կացուցանէին (եզն., 2, Թ): Երկու հակառակ իրերաց՝ միմեանց ծախիչք են (եզն., 1, ԺԵ):

Միջին հայերենից՝ Լուծան ի միաբանութենէ միմեանց (ՍՍՊՅ, 37): Ապաշաւէին զմիմեանց կոտուտ (ն. ա.): Վասն որք կոտին և զիրերաց մուրու՛ փևտեն (ՄԳԴ, 318):

Յուդական դերանունները գործածության տեսակետից գրաբարում և միջին հայերենում բարդ պատկեր ունեն:

Աա, դա, նա ցուցականները գոյականի լրացում դառնում են անձնական դերանունների նման, այն է՝ լինում են հատկացուցիչ: Սրանք մեծ մասամբ կոտորու են:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ազգի դուա տացես զգահն հինգերորդ (Մե, 3, ԾԱ): Զմեծ վաստակ արցա ցուցի թագաւորին (եզ., 4): Հաւատացէր զհաւատս սոցա (Ազ., 544): Ոչ ինչ տկարացոյն է սուրա անձինչխաւութիւնս քան զնորայն (եզն., 1, ԺԹ):

Միջին հայերենից՝ Թէ՛ ձալն սուրա քաղցր լիցի (ՆՄԺԱՎ, 31): Ի սուրա հայրապետին առջև տանին խաչ (ՍՍՊՅ, 126): Այ թէ՛ զիս ի նորա տեղին հանէք (ՆՄԺԱՎ, 8):

Միջին հայերենում առաջացած իսայ, ինա ցուցական դերանունները դառնում են գոյականի որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախադաս:

Օրինակներ՝ Կալ զիսայ հայրենիքս ու տուր ինձ զիսայ շալ դեկան (ՄԳԴ, 65): Մինչ այնպիսի շարչարեն, որ ինա հաստ վիզն բարակի (ՆՄԺԱՎ, 322):

Այս, այդ, այն, սոյն, դոյն, նոյն, ախպիսի, ալդպիսի, այնպիսի, նոյնպիսի դերանունների գործածութիւնը գոյականի հետ երկու տեսակ է: Մի դեպքում սրանք սեռական հոլովով հատկացուցիչ են լինում՝ նախադաս կամ կոտորու:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մի վարեսցուր հրամանաւ այնորիկ որ գայթակղութիւն արկանէ յերկրպագութիւնն Քրիստոսի (Մե, 3, ԺԵ): Կին և որդիք այնպիսոյն անաշխարհիկ և զեւալ՝ յարրունիս Երթիցեն (եզ., 3): Յործամ զանկերութեն և զնորին զմշտնջենաւոր զօրարենէն ճառիցէ որ (եզն., 1, Ա): Գորին խրատդ անշնորհ առնել զդիսն իշխեալց (Ազ., 205): Զպատկեր նորին փշրէին (Ազ., 784):

Միջին հայերենից՝ Յայսոր պատրիարգին առաջև տանին դաւաղան (ՍՍՊՅ, 126): Այնոր պատնառն բորբոս մաղձերն ևն (ԳՔԲՄ, 127): Յայսոր վերայ երթայ այսպիսեացն իրանին (ՍԳԴ, 63): Մագեց լոյսն շնորհաց ի սիրտս նորին (ԱԲ, 251):

Այս դերանունները դառնում են նաև որոշիչ:

Այսպես, գրաբարում այս, այդ, այն գոյականի որոշիչ են դառնում և՛ նախադաս, և՛ կոտորու գործածութեամբ՝ համաձայնվելով նրա հետ:

Ընդ որում նախադաս լինելիս գործածվում են կարճ ձևերով, համաձայնվում են բրոշյալի հետ, բացի հոգնակի ուղղական, հայցական, երբեմն էլ գործիական հոլովներից, որտեղ եզակի են լինում: Նախգրե-ները զրվում են գերանունների վրա:

Օրինակներ՝ Յալմ նիրոյ պարտ է կարծել զշարիս (Եզն., 1, Ա): Զալնու ժամանակաւ էր զուսար մի գեղեցիկ Անդովկայ արումն (Բուզ., 4, ԺԵ): Այն գօրութիւնք ոչ մարդոյ են (Մե, 2, 1): Զալսու ատուրք ոմանք ապստամբեցին ի խոսրովայ (ն. ա., 4, ԽԴ): Որք յայսգ Բաւա-տոյ վրիպեցան (Ազ., 369):

Պատահում են գեպրեր, երբ մյուս հոլովների հետ եւ ալս, ալդ, ալն ցուցականները մնում են եզակի կամ նույնիսկ անփոփոխ կամ գոյականից տարրեր հոլովով են զրվում:

Օրինակներ՝ Այս սեանց խաչքն հուստարք էին այնր լուսեղէն սեանն թակաղաղի (Ազ., 737): Ապրեօջիք յայն ահագին ի հրոյն Խեղէն (Ազ., 531): Որք յետ ալսւր անցեալ ժամանակաց զալուցն իցեն (Ազ., 15): Ի մանկութենէ յաղմ օրէնս սնեալ էիր (Եզ., 3):

Ետադաս կիրառութեամբ ալս, ալդ, ալն ցուցականները հանդես են գալիս երկար ձևով, գոյականներն ստանում են գերանվան հոլք, իսկ նախգրեները կրկնվում են:

Օրինակներ՝ Քարիննա ալսովիկ հաց յինիցին (Մատթ., Դ): Վասն ատուրն ալնորիկ և ժամու ոչ որ գիտէ (ն. ա., ԻԴ): Ուր և իցեն գլովմամբիդ զայլովիւք՝ զհետս նոցա գտանել մարթասցես (Ազ., 156):

Միջին հայերենում ալս, ալդ, ալն գերանունները գոյականի հետ գործածվում են և՛ նախադաս, և՛ ետադաս՝ երկու դեպքում էլ համաձայնվելով (լրիվ կամ մասնակի) կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Վասն ալդ պատնառանացդ չեիի շուս (ՄՀՁՄ, 57): Այն ահեղ Բաբելոնի նա ռ՞նց համբերէր (ՖԴ, 246): Մի զարմանար ալս բանեոյս (ն. ա., 330): Այն պարոնի շունն դնաց գտաւ դնա (ՆՄԺԱՎ, 275): Վասն ալդց պատնառանացդ յիշեցար (ՄՀՁՄ, 76): Ներքի բերդն ընդ ալսու անուամբ էր (ՎԱՊՏ, 118): Անօրէն կպիսկոպոսն ոչ շատացաւ ալնու շարեօք (ՍՍՊՅ, 22): Եւ ես կամ ի մէջ ալդու շփոթութեանց (ԱՍՀՄՁ, 279): Բանիս ալսովիկ իմաստունն միսիթարեաց զայրն (ՆՄԺԱՎ, 230): Յատուս ալսովիկ երևեցաւ աստղ մի գիսաւոր (ՄԱՊ, 8):

Սոյն, յոյն, նոյն ցուցական գերանունները գրաբարում գոյականի որոշիչ են դառնում նախադաս կիրառութեամբ՝ համաձայնվելով լրացյալի հետ հոլովով ու թվով, բացի հոգնակի ուղղականից, հայցականից և գործիականից, որտեղ մնում են եզակի:

Օրինակներ՝ Կեցուցանէ զնոյն ոգիս նովին մարմնով (Ագ., 117): Բոտ նմին օրինակի առնէին սորա նշանս մեծամեծս (Բուզ., 6, ԺԶ): Նովին նշանագրով տանէր (ԿվՄ, 13): Ո՞չ նոյն պատերազմունք են (Նզն., 1, ԻԵ):

Յատահում են նաև միայն հսկողով համաձայնվելու կամ անհամաձայն մնալու գեղերը:

Օրինակներ՝ Վասն դորին իսկ իրաց շարաշար... տանջանոր տանջիցի (Ագ., 136): Զկնի սորին իրացս այսոցիկ եկին լալմութիւնք սրբոց վկայիցն աստուծոյ (Բուզ., 3, ԺԴ): Նոյն մարմինն՝ նոյն հոգով բերեալ զգործս վաստակոցն արգարութեան... յարքայութիւն վերանայցեն (Ագ., 529): Էլ ժամ գեւ ի նմին գործ կամ (Բուզ., 6, Բ):

Այն, դոյն, նոյն ցուցականները միջին հայերենում գոյականի որոշիչ են դառնում նախադաս և հտադաս՝ երբեմն համաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Եկեալ բանակեցան ի նոյն տեղոջն (ՍՍՊՅ, 43): Ի սոյն ամի մոլորեցան Յոնք ի զատկէն (ն. տ., 98): Եւրին Յոհաննիսի վարդապետի եղնկացոյ ասացեալ (2Ե, 183):

Այստեղ երբեմն գործածվում են զրարարից շեղվող ձևեր:

Օրինակներ՝ Զինուորն՝ որ էած զվարդապետն, ի նոյնում ատուրն յանդիման կացոյց զնա խանին (ՊԱԴ, 278): Ահա առիթ սոյնոյ իրակութեան (ԱՍՀՄԶ, 296):

Այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նոյնպիսի ցուցական գերանունները զրարարում գոյականի որոշիչ են դառնում հիմնականում նախադաս և սովորաբար չեն համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Յորում ոչ որ այսպիսի իրաց փոյլ յանձին ունէր (ՄԽ, 1, ԺԴ): Այդպիսի շախմամբ վախճանեցաւ (ն. տ., 2, ԽԶ): Փրկին մարդիկ յայնպիսի տաւջանաց (Նզն., 1, ԻԱ): Աս այսպիսի ճշմարիտ ասացուածս անպառշաճ հարցուածս մատուցանեն (ն. տ., Դ): Յաճախեցես դու ի նայնպիսի քնամանս աստուածոցն (Ագ., 70):

Բովական հաճախ սրանք նաև համաձայնվում են որոշյալի հետ և՛ նախադաս, և՛ հտադաս:

Օրինակներ՝ Զկնի այսպիսեաց իրաց յաջողութեանց զադարեալ Շումիրամայ ատուրս ինչ սակաւս ի զաշտին (ՄԽ, 1, ԺԶ): Առնէր հարցումն վասն այսպիսոյ պատնաղի (ն. տ., ԻԵ): Ուր յայնպիսեաց կարծեաց... վրիպեալ լիցին (ՂՓՊՀ, Ծ): Որ ունին գրոյցս այսպիսիս (ՄԽ, 2, ԶԱ): Ոչ ուրուք մեծ թագաւորի կայր ի նմա ձեռնաւրկութիւնք այնպիսիք (ն. տ., 2, ԶԲ):

Միջին հայերենում այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նոյնպիսի ցուցական գերանունները սովորաբար նախադաս որոշիչ են դառնում՝ առանց համաձայնվելու:

Օրինակներ՝ Այսպիսի զարմանազան Հակառակօքս գումարձանաօք (ԴՏՔՊ, 197): Հրաժարեաց ի յայնպիսի մեկխեմ (ՆՄԺԱՎ, 182): Այսպիսի բանիւ բժշկեաց զգուստրն թագաւորին (ն. տ., 135):

Այսֆան, այդֆան, այնֆան, ախշափ, այդշափ, այնշափ ցուցական դերանունները զրարարում սովորաբար գործածվում են որպէս նախադաս չհամաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Յետ այսչափի հարցից... յանձն իւր տարեալ (Ադ., 122): Յայնչափ ժամանակաց բնդերկարել պաշարմանն, մեծ էկս աշխարհին աւերեցաւ (Եղ., 7): Յարձակեալք ի վերայ Միշրանայ այնֆան աւամբ (ՂՓՊՀ, 29):

Այսֆան, այդֆան, այնֆան ցուցականները երբեմն համաձայնվում են:

Օրինակներ՝ Եւ այսպիսեօք այսֆանօք ժողովրդով բազմացեալ (Մե, 2, ՂԱ): Այսֆանեաց և այսպիսեաց ազգաց և ազանց ստուգապէս առաջնորդը՝ աստուածային արդարեւ արմաւենիք ի տան Տեառն արնկեալք (ՅԴՊՀ, 272):

Այսֆան, այդֆան, այնֆան, ախշափ, այդշափ, այնշափ, սոյնգունակ, ինչպէս և նոր առաջացած այդցեղ, հայնցեղ, հանչաֆ, հանց, այսինչ, ասանկ ցուցական դերանունները միջին հայերենում սովորաբար գործածվում են որպէս նախադաս չհամաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ինքն հայնցեղ մանով մեհնի, դէտ այն տղայն (ՄԴԴ, 70): Զաշխարհս տուր հանց մարդոյ, որ յստակ տեսանէ (ՎԱՊՏ, 206): Դու այսինչ մարդ ես և այսինչ աւուր եկեալ բերիք (էՀՄԴԱ, 38): Զարմանք և հիացումն է, թէ այնչափ պարտականի քունն ոնց կու տանի (ԽԷ, 280): Հանցեղ նետով զիս խոցեցիր, Որ այլ չունիմ բժշկարար (ՀԹՏ, 159): Իմաստնոյ այսչափ խրատս հերիք է ուսնողին (ԱՌԲ, 19): Այսչափ ապրանաց և բարեաց տէր եղար (ՆՄԺԱՎ, 160): Շաղղած ես ի շորս իրաց, այդցեղ շէնիդ ամուր չի լինի (ՀԵ, 148):

Այսպէս, այնպէս ցուցականները ևս միջին հայերենում կարող են նախադաս որոշիչ լինել:

Օրինակներ՝ Ո՞վ է տեսեր այնպէս խեղճ բան (ԺԵՀԶԶԴ, 22): Շատ պատահին այսպէս բանի, որ ալք կերիցեն զգանձս ալլոց (ՆՄԺԱՎ, 125):

Դրաբարի անուող դերանունները դոյականի լրացում դառնում են երկու դեպքում: Առաջինն այն է, որ դրանց սեռական հոլովը կատարում է հատկացուցչի պաշտոն՝ մեծ մասամբ նախադաս գործածութիւնով:

Օրինակներ՝ Ոչ ուրում բռնադատութեամբ, բայց խրովք... կամօք կրեաց զայն (Առ., 379): Որոց բղիմունքն զայլոց կարօտութիւնս լնուն

(Եղն., 1, Ա): Քանզի և ոչ արարիչ իրիւ էր (ն. տ., 2, Գ):

Երկրորդ գեպքում անորոշ գերանունները դառնում են որոշիչ: Ոմն, ոմ գերանունները սովորաբար դառնում են անձի անունների որոշիչ՝ ավելի շատ հաադաս:

Օրինակներ՝ Որ էր նախարար ոմն ի Ստաւր գաւառէ (Ազ., 18): Բէքեանք գհեա Հրէի ուրումն խաչելոյ մոլորեալ են (Ազ., 153): Ապրեհուցանէր ի ձեռն դայեկաց ուրումն (Ազ., 38): Ոչ ուրով մեծ րազաւուրի կայր ի նմա ձեռնարկութիւնք աշնպիսիք (Մե, 2, 29):

Իմն, ինչ գերանունները սովորաբար զբոլում են իր ցույց տվող գոյականներից հետո՝ համաձայնվելով զբանց հետ:

Օրինակներ՝ Յանվայր յունչլ, իմեմ, հարմայեաց հաստատել երկրի (Ազ., 226): Այլ նա առասիկ իրբն զվառս իմն յձեալ ի չորից երկվարաց զաշխարհս տեսանեմք (Եղն., 1, Գ):

Շատ գեպքերում հաադաս, երբեմն և նախադաս գերանունը չի համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Վարուի ինչ գեղծիցին (Եղն., 1, Իէ): Ոնով իմն պատմեն (Մե, 2, Բ): Ոչ եթէ յարգար գործոց ինչ պատահեաց (Եղ., 5): Ասին ինչ աւուանի ի գրոց յուշկապարկաց (Եղն., 1, ԻԳ):

Նախադաս լինելիս հազվադեպ գերանունը համաձայնվում է:

Օրինակներ՝ Ոչ ալով իիւմ կերպարանօմ՝ ալ միայն մարդոյ կերպարանօր... յայտնէր (Եղն., Գ): Խաչեցին զՔրիստոս առանց իրիւ յանցանաց (Մե, 2, ԼԳ):

Միջին հաշիւներում ևս անորոշ գերանունները գոյականի լրացում են դառնում երկու ձևով: Առաջին գեպքում զբանց սեռական հոլովը հատկացուցիչ է դառնում՝ մեծ մասամբ նախադաս:

Օրինակներ՝ Եթէ որ զումն իւմ հարամ ուտէ, նա թող չորս կըրկին վճարէ (ՄԳԳ, 72): Ձալոց մեղի դու մի քններ (Հն, 145): Ալք կերիցեն զգանծս ալոց (նՄԺԱՎ, 125):

Երկրորդ գեպքում անորոշ գերանունները դառնում են գոյականի որոշիչ:

Ոմն, ոմ գերանունները որոշիչ են դառնում անձ ցույց տվող գոյականների մոտ հաադաս դործածվելով՝ սովորաբար անփոփոխ ձևով:

Օրինակներ՝ Մաւուկ ոմն առնէր զողութիւն փոքր (նՄԺԱՎ, 15): Եւ թէ ծառայ ոմ ի տաճկաց փախչի նա մի մատենք զինք (ՄԳԳ, 66):

Սրանք երբեմն կարող են դառնալ նաեւ նախադաս համաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Թագաւոր մի բարկացաւ ումմն ի իշխանի (նՄԺԱՎ, 275): Տար զհացդ ալ ումմն աղբաթի (ն. տ., 244):

Այլ, միւս դերանունները ավելի հաճախ գործածվում են նախա-
դաս՝ բոլոր դոյականների հետ՝ չհամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Բայց աղուհին վատութեան պատճառն էլ պիտի տես-
նույ վասն գիճութեան ցորենին և այլ իրաց (ՄԳԴ, 81): Կաքան դողա-
ցաւ զձու միւս կախալին (ՆՄԺԱՎ, 47): Ի միւս աւուրն եկին ի դատաս-
տան (ն. տ., 253): Յոռաջն զիս այլ մարդոյ տվել էին (ն. տ., 204):

Իմն, ինչ դերանունները գործածվում են որպէս ետադաս որոշիչ՝
համաձայնվելով կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Գիւղական ոմն անցանէր իշույ մխով ի փողոցէ իմեքէ
(ԱՍՀՄԶ, 326): Վասն լանցանաց իրիմ սպանաբ (ԿԳՊԶ, 338): Եւ անցին
աւուրմ ինչ (ՆՄԺԱՎ, 22): Էստ գինի ամանով ինչ (ՄԱՊ, 24): Յետ
աւուրց ինչ գնաց զօրք թուրքին (ն. տ., 40):

Միջին հայերէնում հանգես ևն դալիս այլցեղ (այլ ցեղ), մէկայլ
(մէկ այլ) անորոշ դերանունները, որոնք սովորաբար նախադաս են
գործածվում:

Օրինակներ՝ Ինքն լինի պատճառ բազում և այլ ցեղ հիւանդութեանց
(ՄՀԶՄ, 2): Զնդանով և այլցեղ շարշարանօք տանջեն (ՄԳԴ, 35): Եւ այն
մէկ այլ մարդոյ մայրն այն զօքականի հայրն սպանեալ էր (ՆՄԺԱՎ,
126): Պագիկ տայր ու պագիկ առնոյր, դաւ անէր մէկալ գիշերուն
(ՆԺԶԿ, 116):

Այստեղ գործածական է նաև մէկ քանի (մի քանի, քանի մի) անո-
րոշ դերանունը, որը դրվում է հզակի գոյականից առաջ, երբեմն և հե-
տո, ընդ որում լրացյալը մեծ մասամբ շարահյուսական լինքնուրույն դեր
չունի:

Օրինակներ՝ Թպտիրն այն է, որ մէկ քանի օր յառաջ սերկեկի շա-
րապ խմես (ԱՕԲ, 66): Մէկ քանի ձեռ սաֆրայ լուծէ (ն. տ., 121): Հաղ
մի քանի տուր (ՄՀԶՄ, 106): Բայց կամիմ ևս խօսիլ քանիկ մի քանի
(ՀԵ, 184):

Ուրոշյալ դերանունները նույնպէս գրաբարում երկու ձևով են գո-
յականի լրացում դառնում: Առաջին դեպքում դրանց սեռականը դառ-
նում է ետադաս կամ նախադաս հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Անարգս և վատթարս յաշս ամենեցուն զնոսա ցուցա-
նէին (Եղ., 1): Միաբան ամենեցուն խառտու զգորագլուխսն կարգէր
(ն. տ. 5): Կոտորեցին զսպաս վիճակին իւրեանց, ի փառս Հօրն բոլո-
րեցուն (ն. տ., 1) Այլ և դրօշից իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ի նմանէ
(ն. տ., 4): Հայր Յիսուսի է Տէրն ամենայնի (Եղն., 4, Բ):

Երկրորդ դեպքում որոշյալ դերանունները գոյականի հետ գործած-
վում են որոշչային հարաբերությամբ: Ամենեքին (ամենեքեան) գործած-

վում է անձ ցույց տվող հոգնակի գոյականի հետ սովորաբար նախադաս՝ համաձայնվելով հոլովով:

Օրինակներ՝ Զերծո գիս յամենեցունց ընդդիմացողաց (ԳՆՄՈ, ՂԲ):
Տայ առատապէս պարգես ամենեցուն նախարարացն (ՄԽ, 3, ԻԲ):

Սա հաղվադեպ կարող է գործածվել նաև հզակի գոյականի հետ:
Օրինակներ՝ Անկեալ սատակեցան... ամենեկեան առ հասարակ ազգն անօրէն դառնացողաց (Ագ., 314): Յրուեաց զամենեկեան մըր-
րիկն (ՄԽ, 2, ԼԶ):

Այս դերանունը կարող է նաև գործածվել ետադաս՝ համաձայնվելով հոլովով:

Օրինակներ՝ Զօրացն ամենեցուն պարգեէր առատապէս (ՄԽ, 2, ԽԴ): Մարգարէիւն ամենեկումբ ծանօթս տայ (Ագ., 370):

Ամենայն դերանունը նախադաս լինելիս սովորաբար չի հոլովվում:
Օրինակներ՝ Պարգէէ գիտութիւն ամենայն անգիտաց (Եղն., 1, Ա):
Հանդերձ ամենայն սպասաւորօք... քարողէր զԱւետարանն (Ագ., 318):

Հաղվադեպ ամենայն դերանունը կարող է հոլովով համաձայնվել:
Օրինակներ՝ Յետ այսր ամենայնի հաւանութեանց՝ յամառեալ զնոյնի մէջ բերեն (Եղն., 1, ԺԵ): Միաբանեալ Աւանք լեռնակաճօքն ամենայնի (ՄԽ, 2, Մ):

Իւրաքանչիւր (անձնիւր, անցնիւր) դերանունը գործածվում է և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող գոյականների հետ նախադաս կամ ետադաս՝ համաձայնվելով կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Հրամայէ... ի վերայ իւրաքանչիւրոց դասուց զընտիրս ի ճարտարացն վարպետս կարգիլ (ՄԽ, 1, ԺԶ): Արածէին անվհէր փութով զհաւատացեալ հօտն յիւրաքանչիւրումն ժամանակի (ՅԴՊԶ, 282): Որոյ ըստ իւրաքանչիւր կարգաց տուեալ է սկիզբն լինելոյ (Եղն., 1, Ա): Այլքն ամենեկեան զիւրաքանչիւր զանցնիւր զանազանաց վրէժս պահանջեն (ն. տ., ԺԵ): Այլև դրօշից իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ի նմանէ (Եղ., 4): Եպիսկոպոսունս ապա ըստ որոշեալ վիճականացն իւրաքանչիւրոց հաստատէին (ՅԴՊԶ, 48): Որք զիւրեանց մարմինս իւրաքանչիւր զգինլոց են (Ագ., 658):

Բոլոր դերանունը գործածվում է նախադաս՝ հիմնականում չհամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն (Եղ., 2): Բոլոր արարածս տուեալ է ի ծառայութիւն (Եղ., 2): Գոհացայց զքէն, Տէր, բոլորով սրտիւ իմով (Սաղմ., Թ):

Միջին հայերէնում ևս որոշյալ դերանունները առաջին հերթին կարող են դառնալ հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Եկեալ յետոյ ճայն և յամենեցուն փետրէն առեալ՝ զանձամբն շարեալ և զարդարեալ (ՆՄԺԱՎ, 36): Առակս ցուցանէ զքա-
գաւորն ամենեցուն աստուած (ն. տ., 286): Թագաւորն ամենայնի ետես
զբանդն լցեալ (ն. տ., 1): Օրհնեն զԱստուածն ամենեցուն (ԿԵՏ, 136):

Երկրորդ զեպքում որոշյալ զերանունները գործածվում են որպէս
որոշիչ: Ամենայն զերանունը սովորաբար դառնում է նախադաս, երբեմն
և ետադաս որոշիչ՝ չհամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Զերմն քան զամենայն ցեղ հիւանդութիւն ի մարդիկ
շատ: Հասնի (ՄՀՁՄ, 2): Զկայ քան զբեզ լիզի, 'ի ամենայն լեղոյ լեզի
ես (ՀԹՏ, 173): Հեղձուցին զայժս զամենայն (ՆՄԺԱՎ, 41):

Ամէն զերանունը դառնում է հիմնականում նախադաս, երբեմն և
ևտադաս չհամաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ամէն ծածուկ սրտի նա աեսնող է (ԳԱՏ, 229): Զամէն
ազգի արուեստւոր պատուեցէք (ՍԳԴ, 19): Զմիտքն մաքուր պահէ և
յամէն մեղաց հեռանայ (ՅԴ, 381): Մաղկունիդ ամէն ժողովեցան (ԿԵՏ,
155): Զշարկամս ևս ի յիս ունիմ, որ զյոռիս զամէն կու բակէ (ՀԵ,
162):

Բոլոր զերանունը գործածվում է նախադաս կամ ևտադաս՝ մերթ
համաձայնվելով, մերթ ոչ:

Օրինակներ՝ Իւր ամէն բոլոր ծննդեամբն մահու մեռաւ (ՀԵ, 211):
Բոլորով սրտի իւրեանց խնդրեն զնա (ՍԳԴ, 15): Եկաց անդ ամ մի
բոլոր (ՊԱԴ, 334): Բոլոր գիշերն զգեղն բոլոր պահէր ի զազանաց
(ՆՄԺԱՎ, 9):

Ամենեքեան զերանունը կարող է դառնալ նաև նախադաս կամ ևտա-
դաս որոշիչ:

Օրինակներ՝ Բայց յամենեցունց կողմանց քարշէին (ՆՄԺԱՎ, 171):
Զամենեքեան զբրիտոնեայք կողոպտու արարին (ԺԴՀԶՀ, 324): Մար-
դիկ ամենեքեան՝ իսպառ ատեցին զիս (ՄՈԻԺ, 385):

Խրաբանչիւր զերանունը գործածվում է նախադաս և՛ եզակի, և՛
հոգնակի գոյականների հետ՝ առանց համաձայնվելու:

Օրինակներ՝ Յիւրաբանչիւր տեղաց առաքեցին զթուղթս վկայականս
(ՊԱԴ, 199): Հարցանէր իւրաբանչիւր կալանաւորաց ուրոյն՝ զյանցանս
իւրեանց (ԱՍՀՄՁ, 232):

Հարցական-հարաբերական զերանունները ևս գրաբարում գոյա-
կանի լրացում են դառնում երկու ձևով: Առաջին զեպքում զրանց սեռա-
կանը դառնում է հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Որոշ ձայնն զերկիր շարժեաց (Ագ., 575): Զրուանն...
ն՞վ էր արդեք ոյր բախտն էր (Եզն., 2, 2):

Երկրորդ զեպքում սրանք դառնում են որոշիչ: Զի՞նչ, քանի՞, որ-

պիսի՞, ինչպիսի՞ դերանունները գործածվում են նախադաս չհամաձայն-վող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Զի՞նչ զարմանք եմ ընդ նոցա (Եզն., 3, Բ): Զիարդ ընկալան, և որպիսի արամբ (Ագ., 16): Զի՞նչ օրինակաւ կոռուսցեն ասրեկացանկ զմոռպետն (Եզ., 7): Ո՞րպիսի եկարիւք լուծանել կա-րասցուք, ասէ, զկապ սիրոյ (Մե, 1, ԻԵ):

Հազվագեղ որպիսի դերանունը համաձայնվում է:

Օրինակներ՝ Ոչ գիտէ որ, թէ որպիսեաց իրաց պատրաստութիւն հրաշակերտաց (Մե, 1, ԺԶ): Որպիսում մեծ վայելչութեան առ ժա-մայն հասին (Ագ., 706):

Որ դերանունը գործածվում է նախադաս՝ լրիվ կամ միայն հոլովով համաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Յորում տեղոյդ և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկա-տարեալ նահատակութիւնն (Եզ., 5): Վասն որո՞ց պատնառանաց նախ սա յուսացեալ կոչելոյն զԱստուած (Մե, 1, Դ): Որով կամօք և մեր արեկցար (Եբր., Ժ):

Միջին հայերենում ևս հարցական-հարաբերական դերանունները առաջին հերթին գոյականի հատկացուցիչ են դառնում:

Օրինակներ՝ Դուք լսէք, թէ յում ձայն է զօրաւոր (ՆՄԺԱՎ, 8): Զորոյ դմակն ևմ քաշեր, զորոյ զառնեւն ևմ կերեր (Ն. տ., 44): Տես, թէ որու արիւն անուշ է (Ն. տ., 316):

Երկրորդ գեղարքում այս դերանունները դառնում են նախադաս որո-շիչ՝ մեծ մասամբ չհամաձայնվելով լրացյալի հետ:

Օրինակներ՝ Մտիկ դու ծառին արա, թէ քանի՞ հունար կայ ի նա (ՀԵ, 134), Ընդ ո՞ր մեղաց արարիք (ՀԵ, 243): Վայ ինձ, թէ որպիսի գարշելի ձայնի կամէիր կատարել գտօն մեծ Կարապետին Յովաննու (ՆՄԺԱՎ 87):

Առաջական դերանունները գրաբարում դառնում են գոյականի լրացում՝ հատկացուցիչ՝ մեծ մասամբ ետադաս և համաձայնվող:

Օրինակներ՝ Ահա տեսցես աչօք քով (Դ, Թագ., է): Զեղբօրէ քով-մէ շարախօսէիր (Սաղմ., ԽԹ): Զաղբ գմեր և զանասնոց մերոց ի նա հեղումք (Եզն., 1, Դ): Ի միջի ձերում պատմէին (Ագ., 237): Զերովք աչօք տեսիք (Բ, Մակ., ԺԲ): Դրգոի պատեկալամն ի մերմէ կողմանէս դէ-մեալ (Մե, 2, Ե): Որ և սիրելի իսկ իմոց ակորժակացս է (Ն. տ., 1, Ա): Ոչ երբէք անփոյթ արարեալ զգոյովն անցի զիւրառու (Ն. տ., Թ):

Հազվագեղ դերանունը համաձայնվում է միայն հոլովով:

Օրինակներ՝ Զնշանս... ցուցին ձեզ ձերով պատուհասիւք (Ագ., 57, 570): Խորով հաճոյական կամօքն խրատէ դամենեսին (Ագ., 822):

Միջին հայերենում ևս ստացական գերանունները կատարում են հատկացուցչի պաշտոնը: Սրանք գործածվում են և՛ նախադաս, և՛ ետադաս՝ մեծ մասամբ համաձայնվելով լրացյալի հետ:

Օրինակներ՝ Թողութիւն յանցանաց իմոց հայցեցէք (ՀՆ, 198): Ուսայ հիւանդութեան Լում գեղ (ՆՄԺԱ, 115): Կին ոմն մեծատուն և գեղեցիկ յուցաւ յառն, խում, (Ն. ա., 266): Տիրեաց հայրենեաց իւր (ՄՍՊ, 105): Զնազուհին իւր ձեռքն ձեռեց խիստ (Ն. ա., 105): Ետ փոխան հայրենեաց իմոց գշրաշկարերոյ իւր կերովս (ՍՕՊԵՍ, 360):

Միջին հայերենում տուգտացած ձևական գերանունները՝ ոչինչ, ոչ ոք, ոչ ով նախ լինում են հատկացուցիչ: Օրինակ՝ Զայն որ ոչում աչք չէ տեսել (ՀՀՄԲԲ, 180):

Ոչինչ գերանունը կարող է նախադաս որոշիչ պահանջ՝ չհամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Դու այդպես ոչինչ քնկերոջ հետ ինչո՞ւ շուրջ կու գաս (ՀՀՄԳԱ, 44): Ամէն ոչինչ դատարի բանի Անգէն համար ունիս տալու (ՀԹՏ, 138): Ոչինչ իրով՝ ոչ չազենային (ՄԱՊ, 23):

Ժամանակակից հայերենում գերանունները գոյականի լրացում պահում են երկու ձևով: Մի գեպում գործ ունենք անձնական, ինչպես և այլ գերանունների սեռական հոլովածների հետ, որոնք գոյականին հարաբերակից լինելով՝ պահում են հատկացուցիչ այն բոլոր իմաստներով, որոնք բնորոշ են գոյականի սեռական հոլովածին: Այսպիսի, գործածությունը ոչնչով չի տարբերվում գոյական հատկացուցիչից, և այստեղ չենք քննում:

Ներկորոյ գեպում գոյականի որոշիչ են պահում ցուցական, անորոշ, որոշյալ, հարցական-հարաբերական և ժխտական գերանունները:

Այս կիրառությունը սրանք տրամադասական տարբերվում են գրաբարի և միջին հայերենի նույն գերանուններից: Բանն այն է, որ նշված գերանունները ժամանակակից հայերենում հոլովվող չեն, և նրանք գործածվում են որպես առկառնող որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախադաս գործածությամբ: Ինչպես լրացյալի հետ ունեցած շարադասություն, այնպես էլ գրասիրմամբ այս գերանունները որոշ տարբերություններ ունեն աբեղահայերենում և արևմտահայերենում:

Արեւիկահայերենում որոշիչ են պահում այս, այդ, այն, սույն, նույն, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նույնպիսի, այսքան, այդքան, այնքան, նույնքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նույնչափ, այսօրինակ, այդօրինակ, այնօրինակ, նույնօրինակ, այսինչ, այնինչ ցուցական գերանունները:

Օրինակներ՝ Այսպիսի տնակներից մեկն էր և ջուհակ Թորոսի խորհրդի (ՆԴ, 1, 3): Այս խրհիրք մյուս տնակներից տարբերվում էր միայն

ներանում, որ սրա պատերի կեսն ալիգից էր (ն. տ.): Նույն հարցովոր-
ծերով շրջապատել էին երեսային և մյուսներին (ն. տ., 20): Ամենքը
միևնույն արժեքն ունեին նրա աչքում (Շիրվ., 8, 507): Զկամեցան ետ
մնալ ալիգորինակ հայ հայրենասերներին (ՎՏ, 2, 321):

Հաղվագեպ որոշի գեր կարող են կատարել նաև ալսպես, ալդպես,
ալնպես ցուցականները: Օրինակ՝ Զեզ մոտ երբեք չի՝ եկել ալդպես
դերվիշ (ՎՓ, 3, 139):

Արեմտահայերենում սրանցից բացի որոշի գեր են կատարում
սա, դա, եա, աս, ադ, ան, ասանկ, ադանկ (ատանկ), անանկ, սապես,
սաշափ դերանունները՝ նույնպես հիմնականում նախադաս:

Օրինակներ՝ եթէ չկարենամ ձեռք բերել սա անամօք սրիկաները
(ՀՊԵԺ, 1, 192): Իր տունը շատ նպաստաւոր դիրք մը ունէր ալսօրինակ
որսորդութեան մը համար (ԵԵ, 43): Շնորհքով ծեծ մը քաշելու է աւ
մարդուն (ԵԵ, 20): Այսչափ աշխատութեան փոխաբէն չաջողիր իր նպա-
տակին հասնելու (ՀՊԵԺ, 2, 150): Աս իրիկունն ըլլալի էս (ՄՄԵԺ,
108): Այսքան աշխատանքս իզուր կորաւ (ՆՇՐԵ, 351): Աշխարհքի մէջ
Երբեմն ասանկ անակնկալներ կ'ըլլան (ԵԵ, 279): Սիրտս հետեւի եւ
քոչունին (ՌՈՆ, 46): Կարծեմ ալդպես բան մը չըսի (ԵՕԵԺ, 1, 45):
Նոյնչափ գումար մըն ալ ինծի բերել կու տամ (ՕԶԵ, 174): Ահա այս-
պիսի նահանջող ազգակիցներու մէջ ինչպէս փիկո (ՇՇ, 1, 110): Յաւալի
է որ ալ մարդը հայր է ալդպիսի հրեշտակի (ՄՏԵ, 50): Միևնույն ժա-
մանակ հասկցար թէ սապես ալքիլ է, եւապես ալքիլ է (ՏԿՎԱ, 103):

Հարցական-հարաբերական դերանունները նույնպես դառնում են
նախադաս որոշի:

Օրինակներ արեւահայերենից՝ Բայց որպիսի սառնութեամբ էր նա
ծաղրում իր հակառակորդներին (Շիրվ., 8, 464): Իսկ ի՞նչպես տղա է
ալդ վահանը (ՄԶ, 5, 211): Քեզ խոսքի կովից ի՞նչ վնաս կգա (ՀՇՔԶ,
2, 231): Որպիսի՞ կարծիք կհայտնեք դուք այդ ոտանավորների մասին
(ՎՏ, 2, 244): Հետաքրքրվում էինք չափազանց, թե ո՞վ, այդ ո՞ր հան-
դուցն է ծաղկեփունջ դնում օտար լուսամուտ (ՄԶ, 1, 93): Թող վրաց
թագավորին իրազեկ լինի, թե ինչ բախտախնդիր մարդու հետ գործ
ունի (ԶԴՄԵ, 2, 350): Ինչ արտաքինից աննշան թվացող նյութի մասին
էլ գրի, չի կարող դրա մէջ շարտահայտել իր դարն ու ժամանակը
(ԳԷՄՄՄՕ, 287):

Արեմտահայերենից՝ Հասարակութիւնը ի՞նչ դրամ գործածէ (ՀՊԵԺ,
1, 438): Դուն դիտեցիր քանի աչեր փողփողուն (ՌՈՆ, 22): Աս միւսիւ
էզուարդը ի՞նչպէս մարդ է (ԵՕԵԺ, 1, 112): Ո՞ր օրը երթալը չըսաւ (ն. տ.,
121): Ինչ ոսկեղէն դարագլուխ է այս, և շղթաներու ինչ զայրագին
փշրտում (ՍՐԵ, 39):

Անորոշ դերանունները ևս դառնում են գոյականի նախադաս որոշիչ։ Օրինակներ արևելահայերենից՝ Օսանը և մի ֆանի ուրիշ սրտոտներ բռնեցին խելագարին (ՆԴ, 1, 14)։ Ըստ երևույթին դուրսն էլ զգացել էին, որ ներսն ինչ-որ խորհրդավոր բան է կատարվում (ն. տ., 17)։ Բացի Վենետիկից, նա ուրիշ Եվրոպա չի տեսել (Շիրվ., 8, 193)։

Արևմտահայերենից՝ Մէկ ֆանի կենդանիներ կը համոզուին (ՀՊԵԺ, 5, 127)։ Ուել համեղ կերակուր իրեն ճշմարիտ հաճոյք մը կը պատճառէր (ԵՕԵԺ, 4, 126)։ Գուցէ առարկէս թէ ըրած կորուստդ այլեւայլ կասկածանաց զքեզ ենթարկէ (ՄՏԵ, 59)։ Նկատեցի, որ ինչ-ինչ հիւանդներ... անանցանելի փշալարերով ևն բաժնուած իրենց շրջապատէն (ՇՇ, 1, 377)։ Քամին վար թափեց մի ֆանի դեղնած տերեւները (ԶԳԶ, 58)։ Քանի մը ոսկի դրամ ևմ առեր (ԵՕԵԺ, 1, 172)։ Նուազ հարուստները կը գոհանան երթալով Կրետէ կամ յունական ուրիշ կղզիներ (ն. տ., 4, 472)։

Որոշյալ դերանունները նույնպէս կարող են դառնալ նախադաս որոշիչ։

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ձայների ժխորը բռնել էր ամբողջ փողոցը (ՆԴ, 1, 9)։ Տարվա բոլոր եղանակներին և շաբաթվա բոլոր օրերին նրա ընդունարանը լիքն էր լինում ամեն ազգի, ամեն հասակի ու սեռի, գլխավորապէս կին այցելուներով (ն. տ., 11)։ Դավթի արտասանած ամեն մի պարբերությունը համեմատած էր ամենարնտիր և երբեմն շատ ինքնուրույն հայհոյանքներով (ն. տ., 48)։ Ամեն աշխատանք դադար է առնում (ն. տ., 49)։ Յուրաքանչյուր թիթի շնչում բնագրից նրան խորապէս վշտացնում էր (Շիրվ., 8, 212)։

Արևմտահայերենից՝ Իր անուշ ու քաղաքավարական լեզուն միւս բոլոր թերութիւնները կը զոյցէ (ՀՊԵԺ, 4, 267)։ Սկսաւ կարգալ իւրաքանչիւր հատուածին կանգ առնելով (ԵԵ, 104)։ Ամբողջ գանձ մըն է այս նամակը, և ամէն բան կրնաս գտնել անոր մէջ, մեր ժողովրդական դասակարգին բոլոր զգացումներն ու բոլոր կրքերը (ԼԲԸԵ, 108)։

Ժամանակակից հայերենում ժխտական դերանունները ևս կատարում են որոշիչ պաշտոն։

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ոչ մի բանի կարիք չէի զգում (ՆԴ, 1, 100)։ Կարդալու ոչ մի տրամադրություն չունիմ (ԲԶՄԶ, 44)։ Այլևս ոչինչ ձգտում ու երազ չէր մնացել (ԶԴՄՆ, 2, 114)։

Արևմտահայերենից՝ Ասանկ ոչինչ բաներու համար տունը տակնուվրայ կ'ընէր (ՀՊԵԺ, 6, 179)։ Ասոնցմէ դուրս ոչ մէկ բան կը յիշէր իր ընտանիքէն (ՕԶԵ, 100)։

Հայերենում գոյականի լրացման դեր կատարում են նաև դերբայները: Հայերենի բոլոր շրջաններում այդ դերով հանդես են գալիս անորոշ և ենթակայական դերբայները, գրաբարում և միջին հայերենում նաև անցյալ դերբայը, իսկ ժամանակակից հայերենի երկու հատվածներում նաև ապոռնի և հարակատար դերբայները:

Բնդ որում տարբերակվում են երկու տեսակ գործածություններ: Առաջինը դերբայների գործածությունն է գոյականաբար, իսկ երկրորդը՝ հասկանալիս իմաստով:

Գրաբարում անուշ զերբայը հատկացուցչի դեր կատարում էր գոյականաբար գործածվելիս: Բնդ որում այն մեծ մասամբ հանգես էր գալիս հոսպատ:

Օրինակներ՝ Համբարձին զնայնա լալոյ իւրեանց (Ա, Եղր., Ժ): Էր ժամանակն զայգիսն յաւելոյ (Բուղ., Ե, Բ): Անդ արար սկիզբն շինելոյ եկեղեցեաց (Ազ., ՏԼԷ): Զոսող պատմաւ պատանելոյն դնիցեն (Եզն., 3, Բ):

Երբեմն անորոշ դերբայը դառնում է նաև նախադաս հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Հանապարհի զնալոյ նշանակ է (Եզն., 2, ԺԲ): Յորժամ ի բարանց որ շինուածս առնիցէ՝ պառչանելոյն և յօրինելոյն միայն աւաթիլ է, և ոչ բնութեան (Եզն., 1, Է): Ապրելոյ հար լինի Տիգրանուհայ (Մե, 1, ԻԲ):

Անորոշ դերբայը կարող է նաև գոյականի որոշիչ դառնալ՝ սեռական հոլովով կամ անդամիտիս ձևով, ընդ որում այն սեռական հոլովով որոշիչ դառնում է և՛ հոսպատ, և՛ նախադաս:

Օրինակներ՝ Համարձակութիւն առին հարցանելոյ զՏէրն (Ազ., 469): Բանն Աստուած սպան զստտանայ, այնու զի կոխելոյն զնա հա իշխանութիւն (Եզն., 1, ԺԳ):

Անորոշ դերբայի անդամիտիս ձևը որոշիչ դառնում է հոսպատ:

Օրինակներ՝ Ոչ ունիմք հրաման բամբասել զիշխանս (Եզ., 2): Եւ էին Մովսէսացիքն ծառայի Դավթի բերել ընծայս (Ա, Մնաց, ԺԸ):

Երբեմն էլ զժվար է որոշել անորոշ դերբայի պաշտօնը գոյականի լրացման դերում (հատկացուցիչ թե որոշիչ):

Օրինակներ՝ Եւ նմա իշխանութիւն ժողովի զգորս՝ և պատրաստել զդէն (Ա, Մակ., Բ): Այս եղև սկիզբն Հայոց մասնաւոր մտանել ընդ հարկաւ Հռոմայեցոց (Մե, 2, ԻԳ): Հրամանք են աշխարհին ի հինէ կռաւել (Եզն., 2, ԺԵ): Եւ իշխանութիւն հանելոյ զդին (Ն. ա., 1, ԻԱ): Արարածոց պաշտօն մատուցանելոյ վարդապետ այլ որ չէ, բայց միայն

սատանայ (ն. տ. 1, 1է): Մտանելոյ ի մարդ չունի իշխանութիւն (ն. տ., ԻԲ):

Միջին հայերենում ևս անորոշ գերբայի սեռականը դառնում էր հատկացուցիչ՝ գրվելով նախադաս կամ ետադաս:

Օրինակներ՝ Ջերմելոյ հնար իսկ չկայ (ԳԱՏ, 203): Ապա ղկապանն ո՞վ լուծէր, երբ չկայր մէկ ելնելու լոյս (ՀԵ, 153): Լուա ձայն ահագին խոնչալոյ (ՆՄԺԱՎ., 23): Ապա թէ չկայ նաւ լուծումն առնելոյ, տուր մուգ նաւն ջուր (ՄՀՋՄ, 66): Ապա թէ կարի՛մ չէ զմարմինն արբելոյ (ն. տ., 41): Թաղաւորն հարցանէր զպատեառս շտալոյն (ՄՈՒԺ, 106):

Անորոշ գերբայի սեռականը կարող է դառնալ նաև որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախադաս:

Օրինակներ՝ Հեծնելոյ ձի այն է, որ լինի շորս ոտքան հաստատուն (ԲԶ, 80): Թէ անբժշկելի լինի զարկն և ուտելոյ աւառուն լինի, նա ղգինն տայ ու զանասունն յինք առնու (ՍԴԴ, 80): Սրտիկս է լալու սղայ (ՆԺՀԻ, 123): Ոչ վարդ և՛ ի վար գալու, ոչ օտար ծաղիկ գնալու (ն. տ.):

Միջին հայերենում ևս անորոշ գերբայի սեռականը կարող է մեկնաբանվել և՛ իբրև հատկացուցիչ, և՛ իբրև որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ես ունի շատ րան կոզալու (ՀԹՏ, 137): Ես մնացի խև կապելու (ն. տ., 148): Ի սերմանելոյ ժամն կու լինի այսցեղ հանդիպած (ՖԴ, 368): Այլ ոչ եղիտ հնար գերծանելոյ (ՆՄԺԱՎ., 324): Ու նանապարհ կայր ինձ գնալու ու միտքս հանգչէր ոչ (ԺԵՀԶԶԱ, 658):

Անորոշ գերբայը կարող է անփոփոխ ձևով դառնալ ետադաս որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ինձ յոյս և նարակ չկայ Ելանել ուտի ևս անկայ (ԳԱՏ, 104): Եւ այլ ոչ որ չունին իշխանութիւն ծախել կամ գտանել զսուրբ աւետարանս ի յիւրոց, կամ յօտարաց, կամ գեղացի (ԺԴՀԶԶ, 546):

Անփոփոխ ձևը կարող է մեկնաբանվել և՛ իբրև որոշիչ, և՛ իբրև հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Պաղութիւնն չունի կարիս շատ հովութիւն առնուլն և ոչ աշխատել թոքին (ԳԹԲՄ, 3): Այս է ժամանակ ընդունելոյ և առնուլ պսակ ի Քրիստոսէ (ՄՈՒԺ, 291):

Ժամանակակից հայերենում անորոշ գերբայն օժտված է շարահյուսական նույնպիսի պաշտոններով:

Այսպիս, արեւելահայերենում այն սեռական հոլովով դառնում է հատկացուցիչ՝ հիմնականում նախադաս, թեև ետադաս դործածությանը ևս սահմանափակված չէ, մասնավոր չափածո ստեղծագործությաններում:

Օրինակներ՝ Հայտնեց ոստիկանին, թե գտել է ծովն արձակելու և Սեանն ափից բաժանող անջրպետը ցամաքեցնելու հնարը (Մուր., 3, 334): Առայժմ իմ սովորելու խնդիրը հետաձգվում է (ՍևՀ, 142): Խրեղալու կամ լալու կարծեմ պատճառ չիք (Զ, 365): Մյուսը խոսելու իրավունք չունի (ՀԹ, 2, 42):

Այս ձևը կարող է դառնալ նաև որոշիչ՝ նախադաս կամ հտադաս:

Օրինակներ՝ Պակասում էին բահեր, բլունդներ և քար ու հող տեղափոխելու պատգաւակներ (ՍևՀ, 448): Դա սիրելու և սիրվելու ցանկություն էր (ՍևՀ, 201): Ժամանակ չկար անգամ լացելու (ՀՄՀԵՄ, 27): Յեղում տվին պայքարելու կատաղի (Զ, 74): Բախտավորութունն այն է կյանքում, Որ ձեռքեր ունեն կառուցելու (ՀՄՀԵՄ, 231):

Անորոշ դերբայի անփոփոխ ձևը կս կարող է դառնալ գոյականի լրացում՝ մասնավորապես հտադաս կիրառությամբ:

Օրինակներ՝ Գարեգինի մեջ ցանկություն առաջացավ բռնել ձիուց, շորերը պոկել վրայից ու մտնել գետը, լողանալ նրա ջրապտույտներում (ՍևՀ, 137): Հաղվագյուտ մարդկանց էր բախտ վիճակվում լինել Ասլանի այգում, նաշակել նրա պտուղներից (ն. տ., 138):

Արևմտահայերենում անորոշ դերբայը կարող է դառնալ հատկացուցիչ՝ նախադաս կամ հտադաս:

Օրինակներ՝ Որովհետև շնորհք ունեցող աղջիկ առնելու յույս չունին (ՀՊԵԺ, 6, 66): Վաճառականին փարառն տալու միտք չունին (ՕԶԵ, 22): Արթաթի էֆէնտի նեռանալու պատրուակ մը գտած ըլլալով՝ հեռացաւ (ՇՇ, 1, 93): Խաթուն Մամային օճառը գողնալու առիթի մը կը սպասէր (ՀԵԱԳԱ, 51): Բնաւ տպաւորութիւն չունեցայ բովս աղղակից մը ունենալու (ՇՇ, 1, 16):

Անորոշ դերբայը կարող է դառնալ նաև որոշիչ՝ սեռական հոլովով կամ անփոփոխ ձևով:

Օրինակներ՝ Եւ մանաւանդ թէ խնդալու բան մ'ալ չկայ (ՀՊԵԺ, 1, 231): Կարծես թէ դուրը վայրկեան մը առաջ փակելու անհամբերութենէն կը պարկը (ԹԲԱԵ, 568): Ժամ է խոստովանելու որ սա ինքն է ծնունդ տուող հոկահասունեան դատին (ՀՊԵԺ, 1, 190): Ուխտ և երդում ըրած են բնաւ չխնդալու (ն. տ., 4, 376): Իսկոյն հրաւիր ուղղուեցաւ բողոքի հսկայ միթինկ մը գումարէլ բորսային մէջ (ԵՕԵԺ, 4, 416): Յետոյ քաղաք Երբալ պէտք կայ (ՀԵԱԳԱ, 16):

Արևմտահայերենում զալ բայի անորոշ դերբայը անփոփոխ ձևով դառնում է որոշիչ՝ կատարելով ասլառնի դերբայի պաշտոն:

Օրինակներ՝ Կը յուսամ, որ զալ տաքի փիլիսոփաներու յորդ առատութիւն մը սխալ տեսնենք (ՀՊԵԺ, 1, 200): Ուստի պէտք է, որ հարսնիքը զալ շաքրու ընենք (ն. տ., 231):

Արևելահայ որոշ գրողներ երբեմն նման գործածություն ունեն:

Օրինակներ՝ Բայց զալ դարերի անեծքը դարձավ (ՀՇՔՀ, 2, 16): Տեսար էսօր կովն սպանեց, էգուց ինձ կսպանի, զալ օրը բեզ (ՍԶ, 1, 147): Խուցի կիսախավարում արտագրել է, համոզված, որ զալ սերունդը փոշեպատ մատուանի մեջ որոնելու է դարերի մոռացված անցուղարձը (Բակ., 391):

Դրաբարում անցյալ դերբայը գոյականի լրացում էր դառնում երկու ձևով: Առաջինն այն էր, որ այդ դերբայը, գոյականաբար գործածվելով, սեռական հոլովով գառնում էր հատկացուցիչ՝ հիմնականում ևսադաս, երբեմն և նախադաս:

Օրինակներ՝ Զաւեռիս հանդերձելոցն ընկալաւ (Ագ., 302): Երկվարք հեծելոց... սատակէին (ն. տ., 176): Նա ինքնին լինի բժիշկ վիրաւորելոց (ն. տ., 573): Հանցուք զնա յաչաց իւրոցն խարկեցելոց (Եզն., 3, Ժէ): Տեսանէր զրազմութիւն անկելոց իւրոյ կողմանն (Եղ., 5): Լսէին... զհասելոց զարձ փրկութեան (Ագ., 803): Երանելիս այս բարձեալ էր զաւանդելոցն պատիւ (ԿՎՄ, 36):

Երկրորդ դեպքում անցյալ դերբայը որոշիչ է դառնում՝ զրսեորելով ածականի հատկանիշ, այն է՝ ևսադաս համաձայնվում է, նախադաս մեծ մասամբ մնում է անհամաձայն:

Օրինակներ՝ Հողագործին աշխատելոյ պարտ է նախ ի պաղոցն վաշկելի (Բ Տիմոթ., Բ): Ի հրեշտակսն յանցուցեալս Աստուած ոչ խնայեաց (Բ Պետ., Բ): Եկին հասին վիղով պարաւստելով և զօրօքն վառելով ի դուռն քաղաքին (Գ Մակ., Ե): Որ հաւատացեալ տեսաւ ունիցին (Ա, Տիմոթ., 2): Ազգ հզե ուրացեալն վասակայ և իշխանացն... քաջութիւն նահապետութեան զնդին վարդանայ (Եղ., 3): Դնէ յԱնուշն կոչեցեալ բերդի (ՅԴՊՀ, 50): Իսկ գետն բերանացեալ դարաւանդօք ափանցն՝ գերկթերթիսն նշանակէ շրթունս (ՄԽ, 2, ԽԲ):

Պատահում են նաև ևսադաս որոշիչ անհամաձայնության և նախադաս որոշիչ համաձայնության դեպքեր:

Օրինակներ՝ Ընդունէր զապատարագսն բերեալ ի կայսերէ (Սեր., ԻԶ): Ոչ շարժի ի սահմանելոյ նման տեղոյն (Եզն., 1, Ա): Ծանեաւ Հայկ գիտմբ վառելոյ ջոկատին (ՄԽ, 1, ԺԱ): Դո՛ւ իցես արդարեւ աշակերտ օրհնելոյն Յիսուսի (ն. տ., 2, ԼԳ):

Միջին հաջերևնում նույնպես անցյալ դերբայը կատարում էր հատկացուցչի պաշտոն:

Օրինակներ՝ Մի ժլտաւանայ՝ տալ զաւապելաց վարձն կամ զկարօտելոց իրաւունքն (ՄԳԳ, 75): Արբէք դուք յաբենէ Կաւառացելոց (ՊԱԼ, 74): Բազում մարդիկ ունին զձե Կաւառացելոց, այլ ոչ ճշմարիտ հաւատն (ՆՄԺԱՎ, 283): Զհեռ մակելոցն կու տեսանիմ (ն. տ., 5):

Անցյալ դերբայը գտնուում է որոշիչ և՛ ետադաս, և՛ նախադաս, ընդ որում ետադաս լինելիս մերթի չամաձայնվում է լրացյալի նա, մերթի՞ ոչ:

Օրինակներ՝ Ոչ սք ի մեծամեծաց և ի վե՛տագունից կարող եղև տիրել բռնութեամբ Բաղաբին օրհնելոյ ի Տեառնէ (ՄՈՒԺ, 373): Յետ երկու ամաց անցելոց դարձեալ եկն Տաթարն (ՄԱՊ, 6): Տեսանեն սուրբքն զմեղաւորն տանջեալ (ՆՄԺԱՎ, 21): Քամին է յօգնութիւն և լորբոքէ զհուս վառել (ԿԵՏ, 182):

Այս գերբայը կարող է դառնալ նաև նախադաս որոշիչ՝ հիմնականում չհամաձայնվելով լրացյալի նա:

Օրինակներ՝ Կորուսեալ պատկերին թէ չէր գնացէլ (ՅԴ, 245): Թափին ի նմանէ կնացեալ փետուրն (ՆՄԺԱՎ, 80): Զամենայն բռն ծանրութեան բառնայ ի վերայ ծերացեալ մարմնոյն (ն. տ., 326): Քանի զիմ աչբեցի սիրտս արիւնես (ՀԹՏ, 151):

Անցյալ դերբայը ժամանակակից հայերենում վերածվեց վաղակատար դերբայի և կորցրեց գոյականի (ինչպես և բայի) հետ կապակցվելու հատկությունը: Նրա որոշչային գերն անցավ դեռևս միջին հայերենում ձևավորված հարակատար դերբային: Այնպես որ ոչ արևելահայերենում, ոչ արևմտահայերենում անցյալ դերբայը չի գործածվում գոյականի լրացման դերում:

Ենթակայական դերբայը ևս զորարարում գոյականի լրացում դառնում էր երկու ձևով: Առաջին դեպքում այն գոյականաբար գործածվելով գտնուում էր հատկացույիչ՝ մեծ մասամբ ետադաս:

Օրինակներ՝ Միտի գործողին դարձն զշարն (Եղն., 1, Ժ): Գտաւ պակաս ժառանգութիւն բնակողացն Հաշտենից (ՄԽ, 2, ԿԲ): Զհաւատացեալ բանի ասողացն՝ լոցիին (ՂՓՊՀ, ՀԳ): Հանապազարուդիս հոսէին վտակը յասողացն մեկնուրեանց (ՂՓՊՀ, ԺԱ):

Ենթակայական դերբայը գոյականի հետ կապակցվում է նաև որոշչային հարաբերութեամբ՝ ետադաս, երբեմն և նախադաս գործածութեամբ:

Օրինակներ՝ Անս պակուցանուս տարազուք յարձակմանց սկայազունքն զմիմեամբք, արկանէին (ՄԽ, 1, ԺԱ): Ենդրէր ժամ դիպող (ՅԴՊՀ, 117): Պահեսցին յիշատակը ազգաց ապստամբողաց (ն. տ., 3, ԽԸ): Որում պարզէր իսկ վիճակ յամենաշնորհեղէն Աստուծոյ (ԿԿՄ, 14): Շիտթ աղմկի զնովաւ շուրջ պատեալ յապստամբողաց արանց՝ և նա ևս ոչ կարաց ժամանել յօգնականութիւն (ՅԴՊՀ, 233):

Երբեմն նախադաս դերբայը չի համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Առաքելյան յապտամբող յոստիկանէն (37ՊԶ, 231): Դաւաճանակ ի դժու դիւէ անտի՝ ոչ թողոյր զԱտրնէրսէս (ն. տ., 145):

Միջին հայերենում նույնպէս ենթակայական դերբայը գոյականաւորար դործածվելով դառնում է հատկացուցիչ՝ հիմնականում նախադաս:

Օրինակներ՝ Ունկամբ ոչ լսողի քիկունէն առցէ գան (ԱՄՄՂ, 144): Բառական մարդիկքն ծնողաց բարոյն շար հատուցանեն (ՆՄԺԱՎ, 229): Ով որ զծնողաց անլծէն առնու (ն. տ., 295):

Ենթակայական դերբայը դառնում է նաև որոշիչ՝ ետադաս կամ նախադաս: Նուադաս որոշիչը կարող է համաձայնվել որոշյալի հետ կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Պատասխանեալ է վէղիրն արանցն մատուցանողաց արգային (ՊԱԴ, 244): Նա ի բազմութենէ արանցն հաց զնողացն մոռացաւ զառաջին մարդոյն (ՆՄԺԱՎ, 322): Որք մանկունք էք, տղայք, յաման ցանկացող, Եղբուք Աստուծոյ ու մարդկան սիրող (ՀԵ, 185):

Այս դերբայը հաճախ դառնում է նախադաս չհամաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Շատ ջանիւ քակեալ հանին յաշխարհէն Հայոց զչալքաղ բագաւորսն (ՍՄՊՅ, 58): Ի յայս շերմանս ի դեղերն՝ խառնես զպարկեշտցնող և զկտուղ դեղերն (ՄՀԶՄ, 200): Թէ որ իր ձեռնադրող եպիսկոպոսին հակառակի... նա նգոված է (ՍԳԴ, 39): Ի ջնացող ծնրէ և առաջնորդէ քախիր (ՆՄԺԱՎ, 60):

Ժամանակակից հայերենում ենթակայական դերբայը նույնպէս դործածվում է գոյականաբար՝ կատարելով հատկացուցչի պաշտոն՝ նախադաս, ըստ անհրաժեշտութեան նաև ետադաս:

Օրինակներ արեւլահայերենից՝ Աշքի ական ասողի բերանը չիտկեն (ՀՇՔԶ, 2, 218): Քո շինողի օր-կյանքը Զրի նման երկարի (ՀԹ, 1. 72): Քեզից հետո ապրողների դմմենն են երեսմ ալդ բնանկարի միջից (ԲԱԱԱ, 308): Խորհուրդ տվողների ազգ ենք դարձել (ՊԶԱԵ, 278): Քոռանա բախտ բաժանողի աշիք (ԳԲՈՀԼ, 91):

Արեւմտահայերենից՝ Հիւսա ինքնիքները կ'աշխատէր... արունսա մը գիտացողի ներքին պիտէն մզուած (ՕԶԵ, 27): Առանց աշքերք իսկ բաւնալու, հանգիստը արեւ չազդողի թեթեւ շարժում մը միայն բրաւ (ն. տ., 30):

Ներքերից դեղքում ենթակայական դերբայը դառնում է որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախադաս, ըստ անհրաժեշտութեան նաև ետադաս:

Օրինակներ արեւլահայերենից՝ Հեռվում երևացող կիւրնի խորքում հաղվէ էր նշարդւում Որոտանի ճերմակ թեր (ՍԽԶ, 178): Գիշերը մոլեգնող մալին դաւարել էր (ն. տ., 152): Օրինակ էր բերում հարեան

Օսանի տղա՝ Թաբախ ման ածող Ֆականին (ՆԴ, 1, 76): Առաջնորդում էս, գնում արթուն, Հետքերով մտքի առաջնորդող (Զ, 475):

Արևմտահայերենից՝ Ասդին անդին վազող, ամեն տեսանի ազող տղու մը կը նմանի (ՀՊԵԺ, 1, 268): Հանդիպած եմ իրիկուան հասցն մտմուտցող բնասանաց հայրերուն (ն. տ., 5, 265): Սակայն միւս հոգ-մէն ալ իրեն դէմ խօսող գաղթած լրագիրներուն հրատարակման յար-խատէր (ն. տ., 1, 222):

Միջին հայերենի բայական հարացուցցում երեսն եկած հաշակա-տար գերբայք կատարում է նաև որոշի պաշտոն՝ աչդ գերում զու-գակցվելով անցյալ գերբային՝ մեծ մասամբ կտաղաս, նաև հաշա-ղաս:

Օրինակներ՝ Առ... սերկիկլի կուտ յիստկած, զգմի հունդ յիստկած (ՄՀԶՄ, 43): Վարդն փոէ տերեւ շարած (ԿԵՏ, 150): Ունէր ի շաւակն մեծ ջուալ մի լցած (ՆՄԺԱՎ, 200): Շուն մի սոված եկն առ Թաբախին (ն. տ., 208): Առ գեղին հալիլէ աղցած և մաղած երկու նուկի (ՄՀԶՄ, 100): Ամէնքն են զինչ ծառ ծաղկած (ՖԴ, 520):

Ժամանակակից հայերենում հարակատար գերբայի գործածության սահմաններն ընդլայնվում են, և այն գոյականի լրացման գերբայ կատարում է ենթակայական գերբայի նման: Այդ նշանակում է, որ հաշակա-տար գերբայք նախ գոյականաբար գործածվելով կարող է կատարել հատկացուցչի պաշտոն:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ նա պահանջեց կերած-խմածի հա-շիվը (Շիրվ., 8, 312): Ոչ սրի գեմքի վրա չէր երևում պարտվածի նու-սանատուրքունը (ն. տ., 348): Այդ «անցյալ» կոչվածի խոշոր բնութենքը գեռ տեղ են բռնում մեր կյանքում (ՎՏ, 2, 248):

Արևմտահայերենից՝ Կեանքէն բռնի խլումա՛ր դառն տպաւորութեամբ կ'ընէր վրադ (ՈԶԵ, 26): Դուք կը փարիք նոր կեանքին զողոթեկէն՝ յուս-ուս մունջ, Կարծես գեռ միշտ սեկոուն՝ ինկածներու շարանին (ՍԲ, 206): Ու կ'երազեմ ես յաւէտ իմ սիրածին զեմք յոյս (ՍԲ, 240):

Հարակատար գերբայք կատարում է նաև որոշի պաշտոն՝ հեմ-նականում նախադաս: Լրացյալի հետ համաձայնության խոսքը լինելի չի կարող այն պատճառով, որ ժամանակակից հայերենում որոշիք որոշ-յալի հետ չի համաձայնվում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Իրենց բնդարձակ աչքում շէնել էր երկու սենյակից բաղկացած մի համեստ բնակարան (ՆԴ, 1, 98): Իմ կարոտած սրախ համար ոչ մի ուրիշ հերթաթ չկա (Զ, 48): Եվ իջևանիր այն պղնձացած շեկ ժայռերի տակ, գաղանների մոտ (Իս., 2, 49): Եվ այրեցի երգերս մի երեկո գրած (Զ, 124): Ի՞նչ պիտի տաւ սրախն քո, Քո հանճարին որբացած (Զ, 508):

Արևմտահայերենից՝ *Ինքնիրմէ անցած ու ցնդած մարդ մը խա-
լիլը դժուար չէ (ՀՊԵԺ, 1, 335): Ահա մինչև այսօր տեղի ունեցած
հինգ նիւտերու արդիւնքը (ն. տ., 4, 312): Ինչո՞ւ ուրեմն խածուած
կենդանիներէն չես զգուշանար (ն. տ., 5, 49): Հանդիպակաց պատին
վրայ կախուած էր մեծագիր պատկեր մը սեւ շղարշով ծածկուած (ԵԵ,
26):*

Աշխարհարարում ապառնի դերբայը ձևավորվում է գրաբարից
տարբեր կերպ: Այն ունի երկու մասնիկ՝ -ի(ֆ) և -ու, որոնցից առա-
ջինը սահմանափակ բայերից է ապառնի դերբայի ձևեր կազմում, իսկ
երկրորդը համայնապարփակ է: Սրանցից առաջինի գործածությունը
գոյականի լրացման՝ որոշչի դերում առկա է երկու գրական լեզունե-
րում էլ:

Ահա այս -ի(ֆ) վերջավորվող ապառնի դերբայը կարող է կա-
տարել որոշչի պաշտոն՝ հիմնականում նախադաս:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Նրանց երկյուղը ոչ թե աշտարակի
ու կրիայի տալի՜մ հաւրվածներից էր (Մուր., 3, 276): Ու կանգնել եմ
ես՝ Ոսթերս ամուր հողի մեջ միսած Ու գլուխս տոթ խառնարաններում
սնցած ու գալի՜մ անթիվ օրերի (Զ, 267): Չէր գտնում ցնալի՜մ տեղի
հաստառ շառավիղը (Վեճի, 74): Աշխենին գրեթէ մի նամակ մի երես
չգրած՝ պատուից դեմ ձգեց (ՆԴ, 3, 477): Քաղաքի կայազորի նոր ժա-
մանելի՜մ համալրումը տեղավորելու համար կարգադրեց անմիջապես
գտնել հարմար բնակարաններ (ՍԿԻԶ, 85):

Արևմտահայերենից՝ Վստահ եմ, որ ձեզի հաղորդելի՜մ գաղտնիս
ձեր բովը պիտի մնայ (ՀՊԵԺ, 1, 30): Վերջին դատաստանին ներկա-
յացուելի՜մ հաշիւներն ալ հիմակուրնէ կը հաւասարակշռէ (ն. տ., 255):
Անոնց բոլորին մէկ անուն կու տան՝ կատուին նետուելի՜մ ձուկեր (ՇՇ,
1, 393): Հիմակ այլևս թալան բլլալի՜մ Հայեր չկային (ՎՀՀԾ, 234):
Հինդ վեց նամակներ ունէի պատասխանելի՜մ (ԼՇԸՆ, 88): Այնքան շատ
բան կուենար պատմելի՜մ (ՇՇ, 1, 110):

Ապառնի դերբայի -ու վերջավորվող ձևի որոշիչ գործածությունը
արևելահայերենում չի արժեքավորվում շատերի կազմից: Մինչդեռ
արևմտահայերենում այն բացահայտ է:

Օրինակներ՝ Ո՞վ է ուրեմն սա գետինն տակն անցնելու մարդը
(ՀՊԵԺ, 3, 36): Մեր պալատին մէջ նորագոյն գորգեր չի կան (ԵՕԵԺ,
4, 199): Չորցած արտերուն մէջ ուտելու քան չէր գտներ (ՀԵԱԳԱ, 32):

Այստեղ հանդիպում է -ոց վերջավորվող ձևի որոշիչ գործածու-
թյուն Օրինակ՝ Դուն, մեռնելոց նիւանդ, կնիկդ ալ մոխիրի վրայ՝ նըս-
տեցնել կ'ուզես կոր (ՕԶՆ, 22):

նույն գործածութիւնը հանդիպում է նաև արեւելահայերէնում: Թրի-
նտի՝ նրա ձայնը զբնգում էր գալոց սերունդներէ հոգում (ԶԳՄԵ, 1.
465):

9. ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՄԸ ՄԱԿԱՅԻՆՈՎ

Հայերենի բոլոր շրջաններում գոյականը լրացումներ է ստանում
մակբայներով: Ընդ որում տարբերակվում է երկու կարգի գործածու-
թիւն: Առաջինն այն է, որ մակբայը որոշիչ է դառնում վերնագրային-
անվանողական կառույցներում, որտեղ մակբայի գործածութիւնը հա-
մարյա սահմանափակված չէ:

Երկրորդ դեպքում մակբայը գիմալոր նախադասութիւններում
հանդես է գալիս որպէս գոյականի լրացում: Այսպիսի կառույցներում
շատ որոշակի է այն իրողութիւնը, որ մակբայը դառնում է բայանուն-
ների և ածականական ծագմամբ գոյականների լրացում:

Ակնհայտ է նաև մի իրողութիւն: Ոչ բոլոր տեսակի մակբայներն
են օժտված նույն չափով գոյականի լրացում դառնալու հատկութեամբ:
Այդ պաշտոնը ավելի շատ կատարում են ձևի և չափ ու աստիճանի
մակբայները, իսկ մյուս տեսակի մակբայները քիչ են հանդես գալիս
գոյականի լրացման դերում:

Կրթարում ձևի մակբայը մեծ մասամբ նախադաս որոշիչ էր լի-
նում:

Օրինակներ՝ Սրբոցն ի յանէն իսկ հշգրտեալ գիւրեանց հաստա-
տապէս աւետիսն՝ զօրացեալք զուարճանային (ՂՓՊԶ, ԾԱ): Աստա-
կապէս բեկումն թշնամեացն և բարձրանալ սրբոյ եկեղեցւոյ՝ ասէին
ոսգմոսելով (ն. տ., ՀԲ): Տեսեալ զանեկիւղապէս և զհաշարար Լլս
Կամսարականին Հրահատայ... հրաման տային ամէկ զերանելի սկսողսն
Սիւնեաց զՅազդ (ն. տ., ՀԶ): Տկարացեալքն ի հապենալ փախստենէն
մասնեալք ի ձեռս զրժողացն... ոռողանէին արեամբ զերեսս երկրի
(ՅԴՊԶ, 247): Թողեալ զհակառակարար մարտն՝ խօսին ի խաղաղութիւն
(ԹՎՊՏԱ, 3, ԺԴ):

Միջին հայերէնում եւ ձևի մակբայները դառնում են նախադաս
որոշիչ:

Օրինակներ՝ Որ կարդէր, կամ օրինակէր, մեղաց իմոց թողութիւն
խնդրեցէք յԱստուծոյ, և ծնողաց իմոց, և հղբարց, և համօրէն ննջեցե-
լոց իմոց (ԺԴՀԶԶ, 70): Որպէս ի քնոյ զարթոյցեալ ի զուր ցլամանէն՝
գոհանայր զՏեառնէ (ՄՍՊՅ, 4): Եւ այլ վասն կամայ և ակամայ մար-
դասպանութեան (ՄԳԴ, 74): Մինչ յերեկոյն գնաց կոտորելով զՏա-
թարն յանխնայ յարձակմամբ (ՄԱՊ, 6):

Ժամանակակից հայերէնում առավել շատ է տարածված ձևի մակ-
բայի որոշիչ գործածութիւնը:

Օրինակներ արեհեղափոխականներից՝ Սառան մտալ ջղախին արագ քաղ-
վածեով (ՆԴ, 2, 434): Գնում էր դանդաղ քաղերով (ՆԴ, 2, 246): Վազ
թե ուշ այս ակամա հակումը կարող է Սամսոնի աչքին ընկել (Շիրվ.,
4, 404): Նվազին տեսնելուն պես ցնցվեց և իր շատալ ու անհանգիստ
որոնումը դանդաղեցրեց (ՆԴ, 3, 334): Սրանցից չորսքանչուրի սըր-
տանց մի խոսքը տեսն ամբողջում է նրա վերափոք, բեկված սիրտը
(ՍԶ, 5, 44): Դա նրա սրտի բունի քեղադուրյունն էր (Շիրվ., 3, 280):
Դա մի հաստատուն զրավական էր իմ շուտափառք վերադարձի հա-
մար (Մուր., 1, 226): Մեր հապենեղ ուղևորության ճամբարիս սրտածար
հայտնել չէի կարող (ն. ա., 223):

Այստեղ ձեռի մակբայները կարող են երբեմն գտնալ նաև այնպիսի
գոյականների լրացում, որոնք բայական կամ ածականական ծագում
չունեն:

Օրինակներ՝ Կոնամ իմ դժկամ ցավի հետ (ՎՏ, 1, 49): Ես նրա
մահվան ակամա պատնառն եմ (Շիրվ., 5, 327): Կա ակամա արցունք,
և վիշտ, և տանջանք (ՀՀ, 80): Երևաց հետևումն մարդկանց խուռն բազ-
մությունը (Բաղ., 548): Հետվից մի փոքր հետևել էր գիրկընդխառն կրո-
վին (ՊՁԱԵ, 5):

Օրինակներ արամառափոխականներից՝ Զգշում կը յայտնէր իր ակամայ
լանցանքներուն համար (ԵԾԵԺ, 4, 407): Մեր միասին պառլամենտ
այլևա վերջացան (ԼՇԸԵ, 160): Անոր նշանացի հարցումին խաչո գրվ-
ածը չէ կ'ըսէր (ԵԵ, 160): Զորոնք բնականաբար չի կրնար տեսած ըլ-
լալ նախորդ հապենեղ անցներու միջոցին (ՍԶԵ, 266): Կամաց քաղե-
րով բռնեցին ազգիսին համբան (ՎՀՀԾ, 281): Միս-մեկուսի մնացած
էր մահուան անողոր կոյրգիւրայն հերձումին մէջտեղ (ԵԵ, 511): Վա-
րէն կառքերուն արագ-արագ փախուսար տարտամութիւն մը կը բանար
իր տեսնելու անկարող աչքերուն աչքեւ (ՀԾԵ, 89): Ակնթարթի մը տեւեց
միտան այդ հեկիկեւ փարումը (ՄԶԵ, 219): Մտերմական բարեկեցիկ
զրաւ հարեւանցի շարժումներու փոխուկան (ԳԶԵԺ, 1, 224): Զեպի
տակ պիտի պահէին նաեւ գաւազանները, գործածելու համար գիրկ-
ընդխառն բախումի մը պարագային (ՍԾՄԶՄ, 107): Կը տեսնուէր ա-
նոնց ընդստ ընկրկումը (ՇՇ, 1, 340): Սրունքներս ալ յոգնեցան քա-
վառումէն այս իզուր (ՎՈԿ, 20):

Չափի և ատրիճանի մակբայները գրաբարում դառնում են բայան-
վան և ածականական ծագմամբ գոյականի լրացում՝ հիմնականում
նախադաս:

Օրինակներ՝ Յոյժ մեծարանձօ՞ղ զգիր երանելույն կաղմեալ՝ տօն լի-
շտաակի տոնեն (ՂՓՊՀ, ԺԹ): Ընձեռեա առանել բարեբարութիւն ի

սպառ վրիպելոյս (ԳնՄՈ, ԳԳ): Պատմեաց նոցա զերկիցս երեւմն սքանչելեացն (Եղ., 7): Զորս ի ձեռանէ նոցա բերաւ աւերումն և սասանումն աշխարհին՝ կրկին տուիւմ գնա նորոգեալ (3ԳՊԶ, 309):

Միջին հայերենում նույնպէս չափի ու աստիճանի մակբայները դառնում են գոյականի լրացում:

Օրինակներ՝ եւ այլ յարեցիր ի լուծ նիւանդին (ՄԶՁՄ, 103): Եւ էր տեղեքս յորում գրէի խիստ եկ և դարձ մարդի (ԺԴԶԶԶ, 274): Նա, վասն յոյժ սիրոյն Քրիստոսի, կու ջանայր, որ ի գլուխ ելանէր սուրբ աւետարանս այս (ն. տ., 394): Առաւել աղբատուքեմէն մարդ չերթար ի տուն նորա (ՆՄԺԱՎ, 187): Զորս իրր է, որ մարդոյ վնաս բերէ՝ աւելի մօտաւորութիւն առ մեծամեծս, սիրել անհաւատ մարդիկ (էԶՄԳԱ, 156):

Ժամանակակից հայերենում ևս չափի ու աստիճանի մակբայները կատարում են որոշէի պաշտոն՝ բայանունների և ածականական ծագմամբ գոյականների մոտ:

Օրինակներ արեւահայերենից՝ Սաստիկ և անհահանջ հարձակումը մեծ վնասներ էր պատճառում պաշարյալներին (Մուր., 3, 471): Այդ բանը ևս վերագրում եմ քո շափազանց ազնվությանը (ՆԳ, 3, 471): Ընկեր, բարեկամ գնացին եկան, Կրկին հաշտութեան չեղաւ թի հնար (ՀԹ, 2, 59): Զգում էր, որ յուր հանախ այցելութիւնները նրան դուր չեն գալիս (Շիրվ., 2, 276): Հակառակ իր բազմիցս որոշումներին՝ դարձյալ չի կարողանում մթերք չտալ անվճարունակ մարդկանց (ՊՍԵԺ, 5, 120):

Արեւմտահայերենից՝ Երբ մէկն ամէն օր շողորթութի շափազանց գովեստներով (ՀՊԵԺ, 5, 24): Դուռն աղատեցիր մեր հայ ժողովուրդը խաղաղ ջնջումէն (ԼՇԸԵ, 358): Այր և կին շատ քիչ հրաւիրներ կը ստանային այցելութեան (ՍԹՍ, 70): Անոր հիւանդութիւնն է՝ կուտակալութեան համար շափազանց սէր (ՀՊԵԺ, 4, 423): Դժուար է ազատագրել մեր բոմանտիկ թատրոնին սպառնալու կորամբը (ՀՕԵ, 387):

Չափի և աստիճանի մակբայները կարող են որոշիչ դառնալ նաեւ այլ ծագում ունեցող գոյականների մոտ, Օրինակ՝ Նրան դարձնում է հազարապատիկ մարդ (ԱՄՍՈ, 358):

Որոշ ժամանակի մակբայներ ևս կարող են դառնալ բայանունների լրացում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որոյ գիտացեալ... զվաղ և զանազան կենցաղոյս զվախանա՛ն՝ ընտրեցին ըմբռնել զյաւիտենից կեանսն (ՂՓՊԶ, ԼԸ): Սնդադար սաղմոսիւք կային ի հանապազօրդ պաշտամանն (Եղ., 7): Ի միւսանգամ գալստեանն հատուցէ քեզ (ՍԵր., ԻԵ): Արժանի առնէր զնոսա վերստին ծննդեանն ի ձեռն սրբոյ առաջանին (ՄԿՊԱԱ, 2, ԽԱ):

Ձորս կամուրջարար կրեալ համբերեաց զնոցին կանխաւ մայրաքաղաքին
գուշակումն (Ղե., Պատմ., ԺԴ): Ձոգալ առ թագաւորն Հայոց Գագիկ,
բսա միշտ երաւիրման ի կոչման նորա (ՅԴՊԶ, 357):

Միջին հայերենից՝ Աստուած գծեց յիշէ ի միասնեամբ զայլաւոր
(ԱՌԲ, 215): Զհանգչի հիւանդն ի յիւր միշտ տաքութենէն (ԳԶԶՄ, 17):
Եթէ գլխացաւութիւնն ի յառաջ երիւնդութենէ լինի (ն. տ. 53): Որ է
երկու օր քնդ մէջ քերմն (ՄՀԶՄ, 56): Որ է օր քնդ մէջ քերմն (ն. . .):

Արեւելահայերենում նույնպէս ժամանակի որոշ մակերայնէր կարող
են դառնալ բայանունների լրացում:

Օրինակներ՝ Հերիք, որբան, հեղ հայերենիք, կյանիդ եալեւ՝ պայ-
հարում, Հավերժ հուսով զու անսացիր օտար ձայնին հուսաւոր (Ծ,
192): ԶԼ՞ որ Մսերյանը նույնն է, ինչ որ էր 20 տարի առաջ—միշտ
ոգեկորով, միշտ պատանի (Շիրվ., 2, 264): Թող ներհանգիւն իւրար
մրցեն անապատներ ջրելով, Հողագունդը գեպի հավերժ գաւառն կող-
մերն հրելով (ՀՇԲՀ, 2, 210): Տարիներով չէր տեսել մանկաւք վայրե-
րը (ԶԴՄՆ, 1, 146):

Ժամանակակից հայերենում վաղ, ուշ, մասամբ և ուրիշ մակերայ-
նէր ավելի շատ կապակցվում են ոչ-բայանունների հետ՝ իբեկնց գու-
ղահեռարար ունեցած ածականական իմաստի շնորհիւ:

Օրինակներ՝ Հիշում եմ ինչպէս այն ուշ Աշունն էր ոսկեկորով
(ՎՏ, 1, 236): Մնողներին կորցրել եմ վաղ պատանեկութեան հասա-
կում (ՆԶՄԿ, 403): Յրաից հեծկլաւում էր հեռու այն անտառը, Պաշտպա
գիշերվա ուշ ժամին (ԳՄԲ, 236): Դրանք բոսկիներ էին, որ հաշտագուսաց-
րել էին նրան արդ արդեն տարիքով և բոլորովին օտար մարդու հետ
(ՄՇԶ, 253):

Արեւմտահայերենում նույնպէս ժամանակի որոշ մակերայնէր կարող
են դառնալ բայանունների և ածականական ծագմամբ գոյականների
լրացում:

Օրինակներ՝ Մափահարութիւնները ճիշտ ատենին կը բաւեն խա-
փանկաւ համար բարկացած երիտասարդներուն ծաղրական ցոյցերը և
կատաղի ոտնահարումները մեր միաժամանակ մեկնումին դէմ (ԹԶՆ,
197): Անգամ մը գոնէ յիշել տուէր ձեր վաղեմոց լոտրիւններուն երգը
մոռցուած (ՄՄԵԺ, 231): Դուք մի նայիք իմ յանախակի դառնութիւն-
ներու ու ցաւի ճիշերու (ՎՇՆՀ, 312):

Այստեղ ևս ժամանակի որոշ մակերայնէր կարող են դառնալ նաեւ
այլ գոյականների լրացում:

Օրինակներ՝ Ինչ որ երբէք չի տեսաւ երբեմն ստրուկ Հէլլադան
(ՌՌՆ, 140): Յանպարտաստից երգեր էին իրենց հուսկ երգը (ԶՆՆ,
511): Ուշ առեւ մեկնողը կնքահայտն էր (ՀՆԱԳԱ, 261):

Տեղի մակերայները նույնպես կարող են կատարել որոշչի պաշտոն: Օրինակներ գրաբարից՝ Յանկարծակի յեռուստ կողմանէ հարկանէր զիշխանն արի սաստիկ վերաորեալ (ՄԿՊԱՍ, 2, 17): Դի լինիցին ի գիպահոջ ի բանտի և ի կապանս, մինչև ի վարձ իւր այստէն (ՅԴՊԶ, 754): Կանխավաղ ցումամբն ի վերուստ՝ զմիաբարբառ լեզու մարդկաբան շիտիկաց յալարան խլրախնս (ԹԱՊՏԱ, 1, 8):

Միջին հայերենից՝ Սուր մի յառաջ կողմանէ, ցցեաց և սուր մի յետուստ կողմանէ (ՆՄԺԱՎ, 288): Զայս ի հետուստ տեղ պատմէին (ԳՏԲՊ, 279): Գնեցինը զսուրբ աւետարանս յիշատակ մեզ, և ծնողաց մերոց և զաւակաց մերոց, և ննջեցելոց մերոց յայսմ աշխարհիս, և յետ աստի կենացս՝ ի հանգրեթեալ յաշխարհին (ԺԴԶԶ, 43):

Արեւելահայերենից՝ Զախից լավում են արկերի մեջ բնդ մեջ պայքունեն (ԲԶԱԶ, 144): Պառկած էր նա՝ որպէս անթագ. Բայց հիրավի թագավոր, Որ ունի զաշ, բայց ոչ երբեք իր սեգ գահից վար իշում (ՊԱԱԶ, 257):

Արեւմտահայերենից՝ Տնտեսը շարունակեց իր վեր վար պողտը (ԵՆ, 107): Սկսաւ իր շրջանները, իր ետև առաջ կ'ումնէրը (ԵՅԵԺ, 1, 488): Կը սկսէր դէմ դիմաց պաղատանքի մը Յիսուսի հետ (ՌԶՅ, 68): Տիկին Շաքարեանի հոն ներկայութիւնը բոլորովին դիպումական բան մըն էր (ՕԶՆ, 60): Յաճախակի կ'ըլլար մեր մուտքը հոն (ԳՊՍՄ, 95): Կուգէի քեզի հետ ալ սանկ Բիք-Բիք տեսակցութիւն մը (ԹԲԱՆ, 116): Առանց պատէպատ խօսիւնու բացատրում միտքս (ԵՅԵԺ, 2, 442):

Ընդհանրական մակերայները երբեմն կարող են կատարել բացանվան լրացման գեր:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Հրեայք զբանան ի կոխ տաին վասն յանախ Երթեկութեան (ՊԱԴ, 656): Որպէս ի քնոյ զարթուցեալ ի զուրցումանէն՝ զոհանայք զՏեառնէ (ՍՍՊՅ, 4): Որոյ սիրտն խաղաց՝ նշան է յանկարծ մահու (ԱՕԲ, 82):

Արեւելահայերենից՝ Դբանց տնքնդհատ անցուղաւոր նմանվում էր մի հանգիստավոր կազրիլի (Մուր., 1, 297): Դբանց շարունակ Լաւոգաւրյունները ձեզ արեկցրել են (Մուր., 1, 170): Ավետարանի շարունակ ընթերցումից նա շէր սովորել համբերատար լինել (ՆԴ, 3, 241):

Արեւմտահայերենից՝ Կրկին տեսակցութեան մը ակնկալութիւնը գամ զգամ զօրացաւ իր սրտին մէջ (ԴԶԵԺ, 5, 53): Որ վերջէն բխար կողէ յանախ սպառումը (ՄՄԵԺ, 273): Ես բոլորովին ուրիշ կերպով կ'երեւակայէի մեր վերստին հանդիպումը (ԼՇԸՆ, 90): Ես չեմ կրնար արեւկանանալ կտորտանք զդաջումներով և ծանծաղ երեսանց յազումներով (ն. տ., 92):

ԱՆՍԱԿԱՆԻ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայերենի բոլոր շրջաններում բազմաթիվ ածականներ ստանում են տարրերի խոսքի մասերով արտահայտված լրացումներ: Ընդ որում նկատելի է, որ ածականների լրացում ստանալու հատկությունը պայմանավորված է նրանց շարահյուսական դերով: Ստորոգելիական վերադրի պաշտոն կատարող ածականների խնդրառությունն անհամեմատ լայն է որոշչի և պարագայի դեր ունեցող ածականներից:

Առհասարակ հայերենում խնդրառական հատկությամբ օժտված են բրակական ածականները. հարաբերականներն այդպիսի հատկություն կարող են ձևով բերել՝ վերածվելով որակականի:

Խնդրառությամբ ածականները հիմնականում նման են բաղկերի: Այս երևույթը բացատրվում է այդ երկու խոսքի մասերի հարաբերակցությամբ. մի շարք ածականներ բայական ծագման են, և, ընդհանուրապես, մի շարք բայեր ածականական ծագում ունեն: Այսպես, դրաբարում ազաա, զեթծ, քափուր, անհաս, տեղեակ և այլ ածականների խնդրառությունը չի տարբերվում ազառել, զեթծուլ, հասանել, տեղեկանալ, քափրանալ բայերից, քանի որ այդ ածականներն առաջացել են նշված բայերից: Նույն ձևով արժանանալ, մերկանալ, ամայանալ, կարօտել, համեմատել բայերն ունեն արժանի, մեղք, կարօտ, համեմատ, ամայի ածականներին բնորոշ լրացումներ:

Հետևյալ նախադասություններում առկա են ածականների և համադասասխան բայերի հարաբերակից բառակապակցությունները:

Ոչ ինչ է նա կարօտ փառաց (Ագ., 405): Որ ...կարօտել Աստուծոյ արուեստգիտութեանն (Եւն., 1, 7): Ձեռն յալլոց ձեռաց լինիցի դոցա (ՅԴՊՀ, 314): Յեռնչէ հոյսն գերծանիցիմի (Եդ., 7): Մնացին քափուր յօգնականութենէ հոգա (Ղև., Պատմ., 17): Բափաւցամ և ունայնացամ ի սաացաւածոց (ՅԴՊՀ, 251): Աւանդ է ոշակն կեռակրոյ խրում (Մատթ., Ժ): Եւամբլեանցն արժանացելի՜մ՝ դուռաց պարժանօք պսակեցան ի Զբիստսէ (ՅԴՊՀ, 256): Ի մեղացն ազաա՝ սպան զգորացեալ

մահ (Ազ., 481): Ազատեաց ի ծառայութենէ (Ազ., 85): Է պատճառն որոյց ելեալ շրջէր իշխանն.... միանգամայն և մերկ ի զինուոց (ԹԱՊՏԱ. 3, ԻԹ): Յաստուածակերպ փառացն մերկացան (Ազ., 280): Գտցէ գշեպ ունայն ի բարեաց (ԳՆՄՈ, Թ): Քան զիս տեղեկագոյնք և հմուտք ԼԲ սուրբ կտակարանացն (Եզ., 5): Նախ ինքն տեղեկանայր ի Գանձէի նշանագրացն (ԿԷՄ, 12): Ոչ կամաւ յօժարեցար հմտանալ այլքմ գործոյ (ՄԿՊԱԱ, 2, Լ):

Բային հարաբերակից որոշ ածականներ նույնիսկ յատենում են պարագայական լրացումներ:

Օրինակներ՝ Նոցա եկեալ... և յետևոյս մնացական գողթն յաւարի առեալ՝ դառնային (ՅԴՊՂ, 305): Զի են եկեղեցիք փորածոյ ի սպիտակ քարի (ՍՏՏՊ, 3, Ժէ): Բազմահաստուած էութիւն բնութեանս հեռակ միմեանց ի պատերազմի, երկշոտութեամբ կարծեաց վարանեալ ձմեռայնաշիւ կայ ի վտանգի (ԳՆՄՈ, ԻԶ):

Ածականների խնդրատեսակները հիմնականում բիշ փոփոխութիւններն է ենթարկւել հայերենի պարզացման ընթացքում: Շատ ածականներ պահպանել են նույնաձև և նույնիմաստ խնդիրները: Սակայն նկատելի է մի շարք ածականների խնդրառական տեղաշարժը:

Այսպես, վստան ածականը գրաբարում լրացումներ էր յատենում և՛ գործիականով, և՛ ի + հալցական կառուցքով:

Օրինակներ՝ Վստան ևս յանձն քո (Հոռմ., Բ): Որ վստան էս կապանօս (Փիլիպ., Ա): Զորս գիտէր արժանիս պատուոյ, և վստան էր հեծելութեամբ (Սեր., Գ):

Արդի հայերենում վստան ածականը ստանում է տրականով և կապային կառուցներով լրացումներ (ուժերին վստան, ուժերի վրա վստան, մի բանի՛մեջ վստան և այլն):

Որոշ ածականներ էլ գրաբարում ունէին ալկի լայն խնդրատեսակներ, բան ժամանակակից հայերենում: Այսպես, կարօտ, վարժ, պակաս, անպակաս ածականները գրաբարում կարող էին ստանալ խնդիր և՛ տրականով, և՛ բացառականով, և՛ գործիականով, և՛ նախդրավոր կառուցներով, մինչդեռ արևելահայերենում առաջինն ստանում է միայն տրականով խնդիր, իսկ երկրորդը՝ սահմանափակման խնդիր տրականով և կապային կառուցներով, իսկ արևմտահայերենում՝ կարօտ ածականը ստանում է նաև բացառականով խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Միթէ կարօտ ինչ իցեմ ևս այսանալօք (Ա, Թագ., ԻԱ): Քանզի ոչ եթէ կարօտ ինչ սք իւրի էր... և ոչ կարօտ չի-

1 Այս երևույթը տեղահայտ կրտսնա ստորի:

մասնաւորեմէ (Եղն., 1, Ա): Ոչ ինչ կարօտ են նոքա մարմնաւոր մեծութեան (Եղ., 1): Որ ուշիմ և վարժ էր մտօք (ՅԴՊՀ, 74): Առնոյր այնուհետեւ զԱրշակունեաց տոհմի որեալն ի վարժս վարդապետութեան պարապեցուցեալ (Աղ., 783): Զի էր այր սրամիտ և վարժ ի պատեւագմի (ՍՏՏՊ, 3, Լ): Որ էր այր ընթերցասէր և ուսումնասէր և վարժ ի բոլոր հրահանգս (ՅԴՊՀ, 74):

Արեւելահայերենից՝ Լինում է՝ իբրեւ գյուղացի մի մարդ, Աղբատ, օրական ապրուստի կարօտ (ՀԹ, 1, 249): Որոշել է իրեն նվիրել յուր աղղակիցներին ամենից ավելի օգնութեան կարօտ դասակարգին (Մուր., 6, 166): Ինքն էլ ձի վառելուն վարժ էր (ԱԽՄՍ, 27): Գյուղին անվարժ մանուկի հետաքրքրութեամբ դիտում էր գյուղական ամեն մի աշխատանք (Բակ., 62): Նա այդ բոսկին, ասես, բոբիկ ոտներով, երեսին քերծվածքն անպակաս Լրեխան չէր (Ն. տ., 438):

Արեւմտահայերենից՝ Ամիս մը Լոթը հազարի հասած էր այդ աւուր հացի կարօտ մարդոց թիւը (ԵՕԵԺ, 4, 90): Փողոցի սովորութիւններուն վարժ քանի մը անցորդներ քալեցին անցան իրենց քովէն (ԳՍՍԾՆՄ, 108): Լուսնայի կարօտ աղբատն մէկ վայրկեանի մէջ կը հարստանայ (ՀՊԵԺ, 5, 265):

Վարժ ածականը երբեմն անորոշ գերբայով լրացում է ստանում անսովորութեան ձեով՝ տրականի փոխարեն:

Օրինակներ՝ Թերեւս այդ հասարակութեան մէջ շատ շատերն ընտանի էին իր զեմքին և վարժ էին որոշ ակնածանքով լսել զինքը (ԶԵՆ, 185): Մենք վարժ չենք որեւէ մտածումի վրայ կանգ առնել (Ն. տ., 212):

Նույն ձևով և տգէտ, օտար ածականները գրաբարում ստանում էին և՛ տրականով, և՛ բացառականով խնդիրներ, մինչդեռ ժամանակակից արեւելահայերէնում դրանց խնդրառութեանը նկղ է:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ի հաւատոյ և յուսմանէ տգէտք երեխն (ՂԺԹ): Որ տգէտն է գրոց ...որ մովսիսական օրինացն օտար է և քրիստոսատուր շնորհին անտեղեակ (ՂՓՊՀ, Ժ): Յանձն առէք լինել օտար ի վայրուց և ի ծանօթից (ՅՄՊՏ, 247ա):

Արեւելահայերենից՝ Կյանքին միշտ օտար, մահից վախեցող, ես չըջում էի այս գունատ երկրում (ՎՏ, 1, 251): Քեռի Դավիթի պատուհանից երևում էր հայկական հին գյուղին օտարոտի պեյզաժ (Բակ., 293): Հավիտ քեզ կապված՝ Լեզ օտար եմ ես (ՎՏ, 1, 37):

Արեւմտահայերէնում այս ածականները պահպանել են դրաբարայան խնդրառութեանը:

Օրինակներ՝ ես խեղճ էի ու ազնա վազորգայինն արամութեան (ՎՅԵ, 35): Անապատ մըն ես գուն ինքզ և օտար, օտար հոգիս (ԼՇԼԵ, 263): Մեղքը միշտ օտար է եղեր ինձի և միշտ ալ օտար պիտի մնայ ինձի (ն. տ., 262): Իբր թէ ինձմէ օտար, իմ էութենէս օտար տարր մը ըլլար ուղեղիս մէջ (ԶԵԵ, 73): Մեզի օտար ու հեռաւոր շրջան մը հին պիտի ապրի իր առօրեան լուսաւոր (ԶԽԵՈՒ, 41):

1. ԱՅԼԱՆԵՐԻ ԼՐԱԳՈՒՄՆԵՐԸ ԴՈՅՆԱԾՆԵՐԸ

Ածականների խնդրառուվյալներ որոշ տարրերովյալներն ունի հայերենի տարբեր շրջաններում: Այսպես, զրաբարում, և միջին հայերենում ածականները լրացումներ էին ստանում սեռական, արական, բացառական, զործիական հոլովներով, ինչպես և նախդրավոր ու նախադրովյալը կառուցներով, մինչդեռ աշխարհագրարում պահպանվում հանդերձ արական, բացառական, զործիական հոլովներով, ինչպես և կապալին խնդրառուվյալներ, շատ ածականներ կորցրել են սեռականով և նախդրավոր կառույցներով խնդրառուվյալներ:

Ածականի լրացումները սեռական հոլովով.—Սեռական հոլովով գրված լրացումն արտահայտում է սահմանափակման իմաստ: Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ բոլոր որակական ածականները՝ ավելի շատ համեմատական աստիճանի ղեկքում և այն էլ գոյականական կերպառուվյալն ժամանակ, ինչպես այդ լինում է բացառականով լրացում ստանալիս:

Սեռականով լրացումը ածականներին հատուկ էր զրաբարում և միջին հայերենում: Ժամանակակից հայերենում ածականները սեռականով լրացում քիչ են ստանում:

Օրինակներ զրաբարից՝ Ահա ոչ զկնի եղելոց երկրաստեղծիցս նմանութեան, այլ նոր և չքնաղ, քաղաւորաց վեհափառ (ԳԵՄՈ, ԼԳ): Ինձ՝ որ տուրպա եմ ամենայն սրբոց, տուան շնորհքս այս (Եփես., Գ): Սա ամենեցունց քաղաւորացն մերոց հարստագոյն և խոհեմագոյն (ՄԽ, 1, ԻԴ): Երկրեան անարգք և վաւարար աւանց (Եղ., 3): Արք զօրաւոր պատերազմի (Յուդիթ., ԺԴ):

Հաղվաղեալ՝ սեռականով լրացումը կարող է ուղիղ խնդրային իմաստ արտահայտել բայական ծագումը ածականի մաս: Օրինակ՝ Ընդ գիտունս օրինացն խօսիմ (Հռոմ., Է):

Երբեմն էլ սեռականը գրվում է տրականի վերաբերման մասնավորապես անձնական գերանունների ղեկքում:

Օրինակներ՝ Որ ոչ ընդ իս է՝ հակառակ իմ է (Մատթ., ԺԲ): Ո՞չ լռես որչափ դոքա հակառակ քո վկայեն (ն. տ., ԻԷ):

Միջին հայերենում սեռականով լրացումներն արտահայտում են սահմանափակման, համեմատության, ենթակայական, խնդրային իմաստներ:

Օրինակներ՝ Եւ լինիք զովի զուք վոք ու մեծի (ՅԴ, 449): Յորոց էր Կեսարացի Գրիգոր վարդապետն՝ այր գիտնական նրբից և արտաբնոց (ՊԱԴ, 12): Ամենայն բազաւորաց առատագոյն է (ՆՄԺԱՎ, 284): Եղբայր ունէր սրանչեղաբար, Մեծի ծովուն բաժանարար (ԱՄՂՄՂ, 351): Աղելին աղել ոչ կայ ՆՄԺԱՎ, 154):

Սեռականով լրացումը կարող է նաեւ ժամանակային իմաստ ունենալ: Օրինակ՝ Որ էր նիւանդ բողոքում ամաց (ՅԴ, 316):

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Ինէ երկու տարու պզտիկ քոյր մը տնիս (ԳԶԵԺ, 1, 48): Սատրգէն Բանի մը տարու մեծ երիտասարդ մըն էր նորեկը (ԵՕԵԺ, 2, 8):

Արեւելահայերենում երբեմն որոշ ածականներ կարող են սեռականով լրացում ունենալ: Օրինակ՝ Քաղցր խոսքի ժառ ղերեկտորը մի խումբ աշխատողների իր առանձնասենյակը Դրավիրեց (ԳԲՈՂԷ, 99):

Ածականի լրացումները տրական նույնով.— Հայերենի բոլոր շքրջաններում շատ մեծ թվով ածականներ խնդիր են ստանում տրականով:

Այդ ածականներից են Խխորժելի, Խխարկու, Խաւելի, Խննննելի, Խաւաւի, Խաւաւաւոր, Խնաւաւ, Խնաւատալի, Խնծաւօր, Ծաւօր, Գիտակ, Խնգիտակ, Ընդունակ, Խնպատշտն, Խպատշտն, Բաղձաւի, Ծարաւ, Ծարաւի, Ծոյլ, Ծածուկ, Կարելի, Խաւոն, Խասու, Խնաւաւ, Խաւասու, Խնաւասու, Խաւատարիւմ, Խաւոյ, Խմուտ, Խարօտ, Խայտնի, Խնկալտ, Խիւելի, Խանկալի, Խատրաստ, Խնպատրաստ, Խեղեակ, Խնեղեակ, Խիւել, Խնվայել, Խնհաւոր, Խմաւ, Խիտանի, Խնպիտան և այլն:

Տրականով լրացումներն արտահայտում են բաղմաղան իմաստներ: Այսպէս, դերբայական ժագում ունեցող ածականների (Խխորժելի, Խաւելի, Խիւելի, Ընդունելի, Բաղձալի, Խանկալի և այլն) լրացումն արտահայտում է ենթակայական հարաբերություն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ախորժելի է ինձ՝ ղձեղ ըստ մարմնոյ աղգականս՝ լինել ինձ մտերիմ հարազատս և ըստ հոգւոյ (ՄԽ, 2, 1Գ): Անձանց տաւելի էք և ալլոց՝ թշնամիք (ԵԼ., 7): Զոր ձեզ ամօթ է ասել, և մեզ կարի Խնաւատաւալի բանք (ն. տ., 2): Սիւելի էր նա Աստուծոյ (Նէէմի, ԺԳ): Նա Խմենաւ տեսողաց բաղձալի և Խնտեսից Խանկաւի (ՔԱՊՏԱ, 4, ԺԲ): Ընդունելի է բազաւորի սպասաւոր իմաստուն

(Առակ., ԺԴ): Ունի և խորանս կամարակիցս և անկիւնս և շրջապատու գեղապաճոյճս, անթիւ մտաց և անգնենլի աշաց (ԹԱՊՏԱ, 4, է):

Միջին հայերենից՝ եւ խարեցաւ կին ողորմելի, Գեղով պաղոյն աշաց հանելի (ԳԱՏ, 144): Լինիցին մեծ բանակ՝ բշնամեացն սոսկալի (ՊԱԼ, 138): Արժան եմ ես այս լացիս, Ո՞վ եղեր օձուն սիրելի (ՆՔՀԿ, 198):

Արեւելահայերենից՝ Այդ միջոցին նրանք սկսեցին խոսել ինձ բոլորովին անհասկանալի մի լեզվով (Բ, 4, 288): Այդ անցքից հետո Կարոն ...համարյա բոլորին պաշտելի դարձավ (Բ, 4, 284): Ներս մտնողը բոլորին էլ սիրելի անձնավորութուն էր (Մուր., 4, 22):

Արեւմտահայերենից՝ Որոնց բառերն այնչափ Խնորմելի ևն անմիտականջներու (ՀՊԵԺ, 5, 66): Ես հազիւ ընդհմարելի և Բիշերուն հասկանալի դաշնակութիւնը պիտի ըլլայի (ՌԶՅ, 281): Այդ երգերը, ժողովուրդին սիրելի դարձած ...գիւղէ գիւղ, քաղաքէ քաղաք կրկնուած ու տարածուած են (ԱԶԵ, 536): Այլեւս իրարու դարձեր ենք աննանաչելի (ԶԵԵ, 298):

Մերձաւոր, մերձակայ, արժանի, արժանաւոր, անարժան, անհաս, անհամբոյր, խառն, կից, հմուտ, հնազանդ, հլու, հաւատարիմ, յայտնի, անյայտ, սովոր, անսովոր, մօտիկ, մօտակայ, հարկաւոր, անհրաժեշտ ածականների լրացումներն արտահայտում են հանգման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որ հաւատարիմ է արաբչին իւրոյ (Երբ., Գ): Սա ի մէջ սկայիցն քաջ և երեսելի լեալ, և ընդդիմակաց ամենեցուն (ՄԽ, 1, Ժ): Շինէ և զշքնաղս ոմանս և զգարմանալոյ արժանաւորս (ն. տ., ԺԶ): Քանզի էր արդարեւ սաստիկ հզօր և այսպիսեաց զբոցաց արժանի (ն. տ., 2, Ը): Որպէս անհամբոյր բարոյ և ճշմարտութեան անհարադատ ... ընդդիմանան կամաց թագաւորին (ն. տ., ԴԲ): Հոգի կենդանի է... անհաս մտաց և խորհրդոց (Ագ., 355): Մերձաւոր արեւանն սպանցէ զսպանօղն (Բիւք, ԼԵ): Առաքեաց եպիսկոպոսն զՄովսէս՝ դայր հմուտ արուեստական շնորհի (ՄԿՊԱԱ, ԽԱ): Եւ յորժամ ի նոսա գրանն կենաց սերմանեալ, յայտնի իսկ բնակչաց գաւառին՝ նշանք մեծամեծք երկին (ԿՎՄ, 11):

Միջին հայերենից՝ Ասլա թէ գինոյ սովոր է, ջրախառն թող խմէ (ՄՀԶՄ, 19): Ամենեցուն յայտնի կ'երթայ (ՀՀՄԲՔ, 481): Որք անհրմուտ էին լուիլոյ (ՊԱԴ, 43): Էին սոքա անհնազանդէ միմեանց (ՄԱՊ, 23):

Արեւելահայերենից՝ Կողակը գործին հմուտ մարդու ժպիտով աչքերը գեցեց հատակին (ԴԴՎ, 26): Անշուշտ, Սևադան էլ գործել է այս պատժին արժանի մի հանցանք (Մուր., 4, 112): Վարդանն իր մոտ: Կանչեց ուխտին հավատարիմ նախարարներին (ԴԴՎ, 253): Գործ ու-

ներ... իր պատվին նախանձախնդիր ղինվորականի հետ (ՆԴ, 2, 352): Եվ լուռ, հնազանդ հանճարի ձայնին, Մուր ալիքները, փոթորկի ժամին, Կտավի վրա կանգնած են ահա (ՀԹ, 1, 72): Միշտ նույն խոհերի շշուկին հիւ, Միշտ նույն կարոտի կսկիծը պահած՝ Ես դուրս եմ գալիս նորից շրջելու (ՎՏ, 1, 196): Մի՞թե Ադելինան, այն կրթված, զարգացած... բառերով, Լեւկույքների և պարսկանդեսների սովոր աղջիկը կհամարձակվի թողնել բաղաբը (Մուր., 6, 184): Իրենք ապրում էին ներքին թաղում՝ ալյուրն շատ մոտիկ (ՍԶ, 5, 405): Արձանին խիստ մոտ ապրում էր նահապետական մի մեծ ընտանիք (ՎՓ, 3, 293): Նստեցրեց զանիւն մոտիկ փափուկ բազմոցին (ԶԴՄՆ, 2, 201): Ինքը և իրեն հասակակից մարդիկ դեռ հիշում են իրենց ձորերը (Բակ., 110): Ալմուկի անսովոր ականջները գավառական ցնցում զգացին (Ն. տ., 393): Կինը, ամուսնու ամեն րալին աշալուրջ ոստիկանը, այս անգամ շատաց (ԲՎԱԴ, 139):

Արեւմտահայերենից՝ Մեզի ամենէն մօտիկ հողդ բնակարանը ուրիշ պզտիկ ամառանոց մըն է (ՀՇԸԵ, 37): Այսօրուան օրս ո՞ր բանն է այն, որ իւր անուան մեծութեանն արժանի արդիւնք մը ցոյց տուած ըլլայ (ՀՊԵԺ, 2, 171): Ոտքերս ուղղունցան պատշգամին կից սանդուղները (ՀՇԸԵ, 52): Անդարձ կ'երթաս մահուան օրէնքին հիւ (ԱՍՆԿ, 44): Ինչ իրաւունքով շար կը կոչէին մեզ, եթէ պիտի մերժէին մեր կոչումին հաւատարիմ մնալու տարրական ազատութիւններ (ԱՅՄԶՄ, 111): Յակոբիկ իր տղալութեան ատենէն ճանչցաւ Չանձրոյթը, յագուրդէ Լիող Չանձրոյթը, աշխարհիկ յաջողութիւնները արհամարհելու մերձատր (ԳԶԵԺ, 1, 179): Քթին հաստութեան նախանձոտ կը բացուէին շրթները թանձր ու լայն (ՏԿՎԱ, 53): Ու սիրոյ սովոր շրթունքներէն մեր, Չէ ժայթքեք երբեք ժահրը նզովքին (ՅՄԵԿԿ, 17): Անոր լեզուն, միջնադարեան հայ բարբառին ընտել լեզուններուն յարմար կիսով միայն հասկնալի է (ԱԶԵ, 559): Կը սպասէ անոր, վստահ իր յարութեանը (Ն. տ., 106): Ճշմարիտ պերճանքի անվարժ մարդուն ընտրութեան արդիւնքը կը յայտնուէր թիկնաթոռներու շատ վառ կարմիր թափէն (ԶԵԵ, 221):

Մանօք, անծանօք, կցորդ, ներհակ, հարազատ, հակառակ, ժառանգակից, մոերիմ ածականների լրացումներն արտահայտում են փոխադարձ կապի իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որ շար իմն էութիւն հակառակ բարոյ դնեն (Եզն., 1, Բ): Լինել նեքանոսաց ժառանգակիցս և մարմնակիցս, և հաղորդս աւետեացն ի Քրիստոս Յիսուս աւետարանաւն (Եփես., Գ): Ոչ իսկ համարիմ զանձն արժանի արդարոցն լինել շարշարակից (ՅԴՊԶ, 279): Մանօք Լիզիբի պատրաստական վայելչութեանն (Ն. տ., 336):

ԲազմաՀատուած էութիւն բնութեանս ներհակ միմեանց ի պատերազմի, երկչոտութեամբ կարծեաց վարանհալ ամենայնիւ կայ ի վտանգի (ԳնՄՈ, ԻԶ): Քանզի մնաս յայսոսիկ անբաւ և անհետադոտելի, ամենեկին բարի անմասն բարկութեան խաւարի (ն. տ., ԻԹ): Ճշմարտութեան անհաւազատ... ընդդիմանան կամաց Բագաւորին (Մե, 2, ԴԲ):

Միջին Հայերենից՝ եւ էր սա յոյժ ներհակ Մովսէս կաբողիկոսի (ՊԱԴ, 241): Ու վրդ է այս գանձիս... Աստուծոյ է հակառակ (ԿեՆԱ, 62): Մարմինն ցանկայ հակառակ հոգոյ (ՆՄԺԱՎ, 261): Անտեղեակ անծանօթ են այսմ շնորհի (ԴԱՏ, 29):

Արեւելահայերենից՝ եւ իբրեւ վաղուց ծանօթ իրարու Կուշտ-Կուշտ ճաշեցին, առանց ուտելու (ՂԱ, 386): Իրենից թաքուն, սեփական կամփին հակառակ, սիրտն ուրախությամբ էր լցվում (ԶԴԱՎ, 17): Դուք ամենքդ ինձ արհեստակից եք (ՂԱ, 125): Ինքը չէ տալիս Վենեսելին... սրա սրտին ու հոգուն հաւազատ հուշերը (Մուր., 6, 289): Այլ է կուրտն իմ, այլ իմ ուղին, ճոխ ամբոյսին այս, և Ձեզ՝ միշտ խորք (ՎՏ, 2, 108): Եկեղեցուն ներհակ լոկ նրա փառքին էր ահանաւես եղել (ԶԴՄՆ, 2, 513): Բաժանվեցին իրարից դո՛ւ ու իրար հաւազատ (ՍԽՄՍ, 171): Քեզ մտերիմ մեկն ամուսնանում է (ԴԲՈՀԼ, 106): Քանզի ձեր Հիսուսին խոտորակ ես գործում (ԴԴԵ, 2, 134):

Կարօտ, անկարօտ, ծարաւ, ծարաւի. պապական անհանձնելի յրացումներն արտահայտում են ուղղութեան, ձգտման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ ծարաւ է արհամարքութեան (ԹԱՊՏԱ, 2, Գ): Անկարօտ ռոգման արբուցանելով զղաշտս՝ մատակարարէ անբաւ բազմութեամբ յոստանն (ՂՓՊՀ, է): Կարօտ է կամելոյն առ անձինն անդորրութիւն (ԳնՄՈ, ՄԱ):

Միջին Հայերենից՝ Լոյս երեսացդ եմ քո փափաք (ՀԹՏ, 134): Ասցի. ես եմ աղքատ, և յերակ բանի կարօտ եկցայ (ԿեՀԱ, 64):

Արեւելահայերենից՝ Չէ, ասացին, արեւի ծարաւ Հսկաներն են իրար զարկում (ՀԹ, 2, 126): Լինում է՝ իբրեւ գյուղացի մի մարդ, Աղքատ, օրական ապրուստի կարօտ (ՀԹ, 1, 249): Լիկում էր անդուք ու ցեղախըմբված, Արշան ծարաւի ու արշամբ գինով (ՀՇՔՀ, 2, 278):

Արեւմտահայերենից՝ Ամիս մը ետքը հազաբի հասած էր այդ աւուր հացի կարօտ մարդոց թիւը (ԵՕԵԺ, 4, 90): Սերունդներ կան իմաստութեան ծարաւի (ՍԼԵ, 210): Միջահասակ և գէրաբեան հակամէտ՝ այնուամենայնիւ պահպանել էր հասակին մէջ տեսակ մը դիրքաթեքութիւն (ԶԵՆ, 201): Ու հրածեշտ ձեզի, Բառերու ծարաւ ձեր լոյս աչքերուն (ԶՄՔ, 119):

Գիտակ, անգէտ, տգէտ, տեղեակ, անտեղեակ, բանիրուն, անօրաբեր, անփոյր ածականների լրացումներն արտահայտում են վերաբերության իմաստ:

Օրինակների զրաբարից՝ Որ գիտակ լեալ էին ամենայն մեծամեծ գործացն (Դաս., Բ): Իշխեցեր լրբարար առ մեզ, իբրև անգէտս քո նենդաւոր գործացի, զալ (ՂՓՊՀ, ԻԶ): Աստուածային գրոց գիտութեան բանիրուն ճանաչեր (ՅԴՊՀ, 77): Որ հմուտ է տեղեակ գտով քերթողական շարագծաց, մատանց բանի և մասնախաւաց (ն. տ., 100): Զեմք ինչ անտեղեակ խորհրդացն (Բ, Կորն., Բ):

Միջին հայերենից՝ ծածուկ բանին ևս դու գիտակ (ՅԴ, 411): Եղև ի կէրպ ժողդուսով՝ անգէտ գրոց և կարդալոյ (ՊԱԴ, 427): Այսր իմաստից տգէտ էին (ԴՏԲՊ, 221):

Արեւելահայերենից՝ Նա խոսեց և գրանց խաղի մասին գործին տեղյակ մարդու հանձնապատանովյամբ (ՆԴ, 2, 24): Ու հալիւտյան էլ մնացին քնած, Դեւիլին անտեղյակ, ցալին անտարբեր (ՀԲ, 2, 143): Իսկ դու անփոյր մեր տանջանքին, Հարվածներին մեր բախտի: Արեւցնում ես արթուն հոգին (ՀԲ, 1, 74): Թեև գալիս եք դուք ալիքների հման և աստղերի՝ Զեր նանապարհին, ձեր կոշումին, ձեր քնքացքին անգետ (Զ, 168): Եվ անցնում էինք անկումին գիտակ (Զ, 235): Այս խաբհիկ կյանքի փաստերին անիրագեկ Անհան ստեպ-ստեպ դիմում էր ավետարանին (ԶԴՄՆ, 1, 352):

Արեւմտահայերենից՝ Քովինները անգիտակ ու անհետաբերքի են իր աշխարհին (ՀԵԱԳԱ, 146): Ես խենթ էի ու տգէտ վաղորդայնին տրամութեան (ՎԹՆ, 35): Իրեն համար ես միշտ անտաշ ու քաշուող մըն էի՝ կենցաղագիտական տարրական օրէնքներու անտեղեակ (ՍՎՄ, 49): Ամէն բանի գիտակ հով մը կայ վրան (ՕԶԵ, 206): Այս ալ ոչ նուազ գայթակղութիւն կը պատճառէր խնդրին տեղեակ կուտակցութիւններուն մէջ (ԵՕԵԺ, 4, 135): Վոյ անոնց, որ իրենց վիճակին անգէտ՝ դաշնագրութեան ելած են ինծի հետ (ՄԵ, 99): Արթարի, իր շուրջը չարուցած յուզումին անտարբեր խօսքը ասոք տարաւ (ԵՕԵԺ, 4, 243): Կը վազէր կու գար ձայնիս, բոլոր տնեցիներէն զիս գտնելով իր հոգեկան վիճակին գիտակից (ԳԶԵԺ, 1, 32): Ապա, արատաստահոգ իսկ խելացնոր, եղերական ատերին գրեթէ անգիտակից, կը փլիմ պատտուներու կողքին (ԼՍԱՍ, 36): Այս բոլորին իրագեկ, ինքնավստահ ևս իջաջ սանդղամատերէն վեհութեամբ (ՍՎԱ, 8):

Պատրաստ, անպատրաստ, պիտանի, անպիտան, պիտանացու ածականների լրացումներն արտահայտում են նպատակի իմաստ:

Օրինակներ զրաբարից՝ էին կուժք պատրաստ հնձելոյ (Ա, Թագ., ԺԳ): Որ հրբեմն անպիտան էր բեզ (Փիլիմոն., Ա): Որ աչսպէս անօ-

գուտ են... և ոչ ումեք պիտաւնացու՝ հատէք, խղեցէք (Ագ., 526)։

Միջին հայերենից՝ Զինչ անպիտան փայտն ի մայրին՝ չէ շինուածոյ նա պիտաւնի (ՅԳ, 289)։ Անպիտան ևս դու մարդկան (ԿեկԱ, 96)։ Խրատ հաստաւաւաց պիտաւնի և օգտակար (ԿեկԱ, 90)։

Արևելահայերենից՝ Հեռու կորի, խենթ պատանի, Որ անպիտան ցուծի, բաւի. Ուշք ու միտքդ տվել երգին, Մի չես նայում էս աշխարհքին (ՀԹ, 2, 90)։ Քրոջական սիրազնւ մի ջերմութիւն կար այդ հայացքում, անձնագոնութիւն պատրաստ մի հոգի (ԴԴՎ, 492)։ Նա տեսնում էր մի կին, առողջ կազմվածքով, գործելու կարող, բնութանիմն պիտաւնի (Մուր., 6, 223)։ Առաջին ձիասայլակի վրա ամրացված է կրակի պատրաստ զնգացիրը (ՀՄԱԶԶ, 3, 102)։ Խորհրդակցութիւն, գործաւաւնի անհրաժեշտ պահանջարկների հայթայթում (ԳԲՈԶԼ, 49)։

Արևմտահայերենից՝ Կանանց համար ամէն զոհողութիւն բնելու պատրաստ երեւոյղ այս մարդն իր հետաքրքրութիւնը շարժեց (ԳԶԵԺ, 2, 82)։ Երկու ձեռքերը պորտին վրայ՝ կը կենար հոն, այդ կոշիկ բոլորովին անպատրաստ (ԵԵ, 138)։ Ամէն խնկրութեան պատրաստակամ կը դէմ ինքզինքս (ՕԶԵ, 276)։ Նոյն ոգիով չենք ներքի՝ օրուան գալալիսներուն խունկ ծխելու անտրամադիր գտնուողներուն (ԱԶԳՃ, 317)։

Պատշան, անպատշան, վայել, անվայել, վայելուչ, նման, համապատասխան, համաչափ, հաւասար ածականների լրցումներն արտահայտում են համապատասխանութիւն իմաստ։

Օրինակներ գրարարից՝ Նա և զաղբատս... հաւասար իշխանաց կացուցանէ (Ագ., 8)։ Քեզ իսկ վայել է երկրպագութիւն (Ագ., 95)։ Նման իւրոյ հաղաքին շինեաց քաղաք փոքր (ՄԽ, 2, 16)։ Ի ճահ առեալ զայն ժամ զխոյզ և պատշան գոլ իւրոյ կամացն կատարման... դիմեալ մըմեալ յարուցեալ գայր իբրեւ զհեղեղատ սաստիկ (ՅԴՊԶ, 178)։ Զիւրիկ դասակցութեան դժնէից մարդոց համաբան այսր մահու և որդիս սատակման բարբառ իմ զրարեշնորհին (ԳՆՄՈ, ԿԱ)։ Որ նման գայլոց յարձակեցան յարարս իմ (ՂԺԹ)։

Միջին հայերենից՝ Ստութիւնն պարոնին անվայելուչ է (ՀԵ, 202)։ Այսօր է մեկ օր խնդման, Հասար սիրելեացդ որ կան (ԿԵՏ, 157)։ Կարծեմ թէ այլ չկայ բեզ նմանաւոր (ԱԲ, 217)։ Դու հազրելարդի նման, մարն չէ բերել բեզ նման (ՆՔԶԿ, 73)։ Հասար դու ամենայն աշխարհի թագաւոր ևս և դու նման աւջոյ կամիս լափել զմեզ (ՆՄԺԱՎ, 105)։

Արևելահայերենից՝ Դուք ուրեմն կնոջից պահանջում եք տղամարդին հավասար ուժ (Շիմր., 2, 193)։ Նիհար տղա էր... իր տարիքին անհամապատասխան լուրջ հայացքով (ՆԴ, 2, 551)։ Իր ժամի զավթում թաղեց ու մարմար Արձան կանգնեցրեց իր գործիքն հարմար (ՀԹ, 1,

152), Կրօնավորին վայել չէ այդ աստիճան պճնասիրությունը (Բ, 5, 87): Արտասանում է նաև իր խոսքի ոգուն անհարիւր այդ մենախոսությունը (ԶԴՄՆ, 2, 237): Միառժամ կերպարանափոխվել է, ինչպես անում են աշուղները հեթաթի թունդ միջոցին, տեղին ու հանգամանքներին պատշան (ԶԴՄՆ, 2, 363): Առատ լույսերից կկոցած աչքեր ունի փողոցը, որ թարթում է մերկանների հոսանքին համաշափ (ԳՐՈՂ, 14): Մենք չպիտի ապրենք մեր սեփական ավերակներով, թեկուզ դրանք լինեն Տոյալին համարժեք (ՎՊԸԵ, 1, 611):

Արևմտահայերենից՝ Ընկերներս կը ծաղրէին տարիքս անպաշտան աշա անմեղութիւնը (ԳԶԵԺ, 1, 77): Երիտասարդը իր շուարթումէն կը յամենար բծիշկի վայել հարցումներն սկսելու (ԵԵ, 166): Կը թուի թէ իր արուի իդէալին պատշան մարմնական առաւելութիւնները ունիմ (ԳԶԵԺ, 1, 391): Թորոսը ի՞նչ կրնայ երեւակայել այդ տեսակ բան մեզի նման բարեկամէն ու դաշնակցէն (ԼՇԸԵ, 350): Անոնք հայ բանաստեղծը կը դասեն իրենց մեծագոյններուն համահաւասար (ԿՓԶ, 24): Ամէն բանի յարմար սպասուհին ինքը միայն ճարել գիտէր (ԳԶԵԺ, 1, 4): Իր հասակին յարմար զգեստ մը ունեցած չէր (Ն. տ., 352):

Ընդունակ, անընդունակ, ընդունական, կարող, անկիրք ածականների լրացումներն արտահայտում են սահմանափակման իմաստ:

Օրինակ գրարարից՝ Նաև ոչ շարժողական և կամ շնչական ունիմ անուանել, Թող թէ հոգեկան կամ մտաց ընդունական (ԳՆՄՈ, ԻԱ):

Միջին հայերենից՝ Զի ամէնից կարող դու ես (ԿԵԼԱ, 114): էշն որ ի տղայութեան անկիրք է բեռին, և ծերութեան ոչ կարէ տանիլ (ՆՄԺԱՎ, 326): Երբ չես գիտելոյ կարող (ՖԴ, 401): Գաղտ մաղքանացն ես դու ունակ (Ն. տ., 417): Զքեզ ո՞վ իշխէ փորձել, Աստուած, Կամ ղինչ խելաց է ընդունակ (Ն. տ.):

Արևելահայերենից՝ Գործի անընդունակ մարդու շարությունն է այդ գործունայի դեմ (ԶԴԱՎ, 165): Նամակներ էին գրում գրելու անկարող վիրավորների ընտանիքներին (ՍԶ, 5, 134): Նա տեսնում էր մի կին, առողջ կազմվածքով, գործելու կարող (Մուր., 6, 223):

Արևմտահայերենից՝ Վայրկեաններ կան, որ տրամաբանութեան անընդունակ կ'ըլլայ մարդուս միտքը (ՕԶԵ, 262): Գիտութեան ընդունակ էակ է մարդ արարածը (ՅՊԴՆՄԱ, 78): Երիտասարդ բանուոր մը, իր օրական ապրուստը հաւելու հազիւ կարող մէկը, ղինքը ամուսնութեան ուղելու ելեր է (ԳԶԵԺ, 1, 7): Կային գոց պահարաններուն հացը ուղուած ատեն ձեռք անցընելու ընդունակ կախարդներ (ԱՄԶՄ, 100): Դիտեց որ Աննիկ, նախապէս չափազանց բծախնդիր մաքրութեան, կասկածելի գոյնով և ձեւով գեղեցիկագիտ մը կը կրէր (ԶԵԵ, 69): Այնտեղ կային նաեւ անձնական շահու և փառքի անփոյթ աղջիկներ (Ն. տ.,

498): Այդ բոլոր առարկութիւնները առարկելու հակամէտ սրտի մը և յուզուելու գերբնդունակ մաղձի մը ախտանիշները միայն պիտի բլլային (ԱՀԳՃ, 355): Քալեցիկը իրաւուն տնտարբեր ու անջատ (ԱՐ, 336):

Անօգուտ, ծածուկ, հանոյ, անհանոյ, բարեշնորհ, անհարկու, անշան, ակորժ և այլ ածականների լրացումներն ապտահայտում են շահի իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Հանոյ էր Աստուծոյ և մարդկան (Ա. Բագ., Բ): Զայսու ժամանակաւ էր յաթոս հայրապետութեան Տէր Անանիա՝ ամեներջանիկ սրբութեամբ գերապատուեալ, բարեշնորհ խոյց վիճակելոյց (ՍՏՏՊ, 3, է): Յորում գործէին զործ անհանոյ Աստուծոյ (Ղև., Գառմ., ԼԲ): Թագաւորեաց կայսր Թէոդոս փոխանակ Պապայ զվարագրատ ոմն յԱրշակունի տոհմէ, այր քաջ և պատերազմող, անհարկու մեծամեծաց և փոքունց (ԹԱՊՏԱ, 1, ԺԱ): Զբաղմօր դանց արարաք զբացաւորութեամբբ, մանաւանդ որ անհուն շատաբանութեամբբ իցեն լի, անօգուտ մեզ առ ի պատմել, և անշան լսողաց տո ի լսել (ն. տ., 4, է): Ծածուկքն Տեառն Աստուծոյ մերում (Բ, Օրէնք, ԻԹ): Որ էր նմա պատուական (Ղուկ., է):

Միջին հայերէնից՝ Խօսէր ընդ Հեթում որդի Օշինն՝ բանս ակորժս մտաց նորա (ՍՍՊՅ, 103): Անթիւք են, որ ապաշխարեն դմեղս և աստուծոյ հանոյ լինին (ՆՄԺԱՎ, 100): Զինչ մեզ ծածուկ կայ՝ քեզ յայտնի, Առ քեզ չկայ մեզ գաղտնի (ԿԵԼԱ, 110):

Արեւելահայերէնից՝ Զգաց, որ կառապանի խոսքերը անհանա պիտի լինեն վարժապետին (Մուր., 6, 195): Ասրել ևն միայնակ, մարդոց անօգուտ (ՀԹ, 2, 30): Մոռանում էին սեղանին, ընտրում իրենց Իմֆին հանելի աղանդները (ՍԿՔԳՔ, 322): Հետո էլ երկի խաբւել ևն իրենք, կարծելով, թե ասածուն հանելի զործ ևն կատարել (ՄՄԳՁԱ, 475):

Արեւմտահայերէնից՝ Ընկերոջս կարծիքը շատ հանելի էր ինձի (ԼՇԸՆ, 70): Ան ձգած էր որ կինը վարէ իրեն հանելի կեանքը (ՄՊ, 192): Կարող եմ ինձի հանոյ թուած եղանակովս մատակարարելու ամբողջ ժամանակս (ն. տ., 351): Կործեմ սկսայ նեղի անհանոյ բաներ բսել (ՄՎԱ, 97):

Պարտական, պարտաւոր, անձնուէր, երախտապարտ, մատչելի, անմատչելի ածականների լրացումներն արտահայտում են մատուցման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մեղայ պարտականս անկենդան մանուն՝ ձողելիս մեղայ (ԳՆՄՈ, ԻԷ): Ընդէր կամիցի գոնձն զնել անպարտականն մանու (Աղ., 461): Ամենայնի այնմ դուք էր պարտաւոր (ՂՓՊՂ, ԾԵ):

Միջին հայերենից՝ նա չէ արեան պարտական (ՄԳԴ, 69): Բիւրքանբարոյ պարտական եմք Աստուծոյ (ՆՄԺԱՎ, 261):

Արեւիահայերենից՝ նա աստվածային վեհուկթյամբ կանգնած էր հասարակ մանկանացուներին անմատչելի այդ բարձրութեան վրա (ՆԴ, 2, 120): Արցականիսում դա համարվում է ամենահետնյալ աղբատին իսկ մատչելի բան (ՆԶՊՊ, 27): Եվ այդպէս ազնիվ գործին անձնվեր Ապրում, տանջվում էք անբաղ հոգսերում (Մ, 159): Նրան պարտական հորեկ արձակագիրները խոստովանում էին այն լալը, որ նա արել է իրենց համար (ԹԶԶ, 2, 344):

Արեւմտահայերենից՝ Թուրքիոյ ամբողջութիւնը պաշտպանելու պարտաւոր եմ (ՀՊԺԺ, 4, 253): Սոֆի իր սենեակին մէջ փակուած մնաց մինչեւ իրիկուն, իր գալին և իր յուսահատութեանը անձնատուր (ԵԵ, 286): Բաց նամակի մը նման ամէնուն մատչելի հոգի մը ունենայի (ԼՇԸԵ, 117):

Տրականով լրացում ունեցող ածականների մէջ առանձնանում են մի շարք բայածականներ, որոնք այդպիսի լրացում ստանում են մեծ մասամբ արտհիւստ պարագա պաշտոն կատարելիս: Նշենք, որ բայածականները կարող են լրացումների ստանալ նաեւ այլ հոլովներով և ուրիշ բոսքի մասերով:

Նշենք, որ բայածականները ավելի շատ գործածվում են արեւմտահայերենում՝ ունենալով բային հասուկ բազմաթիվ լրացումներ և՛ խնդրային, և՛ պարագայական իմաստներով:

Օրինակներ՝ Եւ մենք ուժասպառ՝ գաւազաննուս յեց՝ եղին հետքովք կ'երթանք միշտ առաջ (ԼՇԸԵ, 7): Աչքերս ալ գինով՝ անհունին սևեռ, Ու ղեկը նաւիս փշրած կամովին, Կ'երթամ անծանօթ նոր հորիզոններ (ՄԲ, 243): Մեծ երազին հետապինդ մաքառումին քու համար... Ահա սիրով մենք կ'ողենք տալ արեւներ անհամար (ՄԲ, 325): Մեր ժողովուրդին փճացման ահուկի դրուագներուն ականջալուր՝ զսպեցի արցունքս ու ճիշերս (ԳՊՄՄ, 13): Մերթ աստղերուն ծնրադիր, Կր հայցեմ ես ջերմօրէն Պատկերն իմ խօլ երազին (ՄԲ, 243): Ուրիշ տառն իր դրամ շահելու հետամուտ ոգին պիտի զայրանար (ԳԶԵԺ, 280): Ու ճամբուն վրայ ոսկեման, Եկուրեւերուն դիմաւոր՝ ծխանիս ծովան ամպէի (ՄՄԵԺ, 111): Այդ սովորական դէմքերուն ու աւելի խաղբութիւն հանելու տրամալիւր այդ երիտասարդներուն մէջ, քիչ աչքի զարնող հանգստման մը շունի իմ հարուստ օտարականի լուրջ երևոյթն (ՕԶԵ, 196): Ու երկրաւոր այս դրախտին անհաղորդ Կ'ըմբոստանան, կը բողոքեն, էր տառապին կ'ողորեն (ԶԵՆՈԻ, 23): Մութ ամբոխին լուռ կ'անցնէին կ'երթան գլխահակ Աչքերը կախ գորշ մայրերուն՝ շուար,

շտապ, շարունակ (Զեմնի, 112): Ուր հսկայ կաղնիներ թեւաբեկ դառնութեամբ իրենց երգն ահաւոր թերթ առ թերթ կը թափին Ճամբուն վրայ այս անվերջ՝ վերելքին տարուբեր (ՍԲ, 163): Պիտի երթամ դիմաւոր Առագաստին հայրենի (ՍԲ, 94): Կը փնջացնէ ինչպէս քերծէն նապաստակին հետապինդ (ՇՇ, 1, 359): Բանաստեղծական զգայնութեան հազիւ հաղորդ քերթողուհիներ մենք վերածնցինք անզուգական բանաստեղծուհիներու (ՀՅ, 443):

Բայաժականներ հանդիպում են նաև արեւլահայերենում:

Օրինակներ՝ Նա աշխույժ, ամեն բանի հետաքրքիր մարդ էր (ՍԶ, 5, 245): Զի մարդը ծաղկի սուրբ քնշուրջանը մնաց անընտել (ՀՇՔԶ, 3, 2, 136): Դու քեզ հասու մտքին անսա, թող ամբողջ սուչե (ն. տ., 2, 243): Կարող է այդ բոսկին իրեն տիրող ֆիզիկական զգացողությամբ և հոգեկան տրամադրությամբ հակադիր եղբակացութեան հանգիստ (ՆԴ, 1, 263):

Ածականի լրացումները հայցական հոլովով.— Ածականը սովորաբար խնդրային հայցականով լրացումներ չի ստանում: Պատահում են պարագայական հայցականով (ժամանակի, շափի, տեղի) լրացումներ:

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Իրենց սպիտակութիւնը, ուրիշ ամէն ատեն ծաղրելի, հիմա սղառնական ու ահարկու բան մը կը նշանակէ (ԳԶԵԺ, 1, 72): Հայն է կ'անցնի՝ անիրաւուած բոլորէն, հալածական, քափառական ամէն դի (ՕՓՅ, 50): Որոնց մէջ իր պատառ մը տնւն խորդուբորդ իրանը գորտի մը մարմինը կը յիշեցնէր (ԵԵ, 450): Օր մը անօրի, որ մը կուշտ, ան ապրեցաւ անտարբերութեան մէջ (ՀՅ, 176):

Արեւլահայերենից՝ Բամբակով ու ցորենով ծիպցին հողագնդի դարեր ամալի տարածութեանները (ՍԿԻԺ, 64):

Որոշ բայաժականներ ունենում են նաև խնդրային հայցականով լրացում: Օրինակ՝ Քառասունը հազիւ անցուկ, դիրուկ, ուժեղ, էրկներէ դժգոհ, գեղանի խարտիշուհի մ'էր (ԳԶԵԺ, 1, 333):

Արեւմտահայերենում կէս բառով լրացումը դրվում է ածականների մոտ՝ բարդութեան արժեքով բառակապակցություն կազմելով:

Օրինակներ՝ Ամբողջ գիշերը կոպը կոպին վրայ չէ կրցած դնել, ուժասպառ իր ցաւէն կէս խելագար (ԿՓԶ, 26): Կէս խնդուն, կէս տխուր սկսաւ լալ (ՀՅ, 88): Կէս մը լուսաւոր ժամուն մէջ բազմութիւնը կ'իջիէր կնիկներուն ու աղջիկներուն (ն. տ., 119):

Որոշ դեպքերում հայցականը կարող է կատարել կապային կառուցի դեր: Այսպէս, ձիւն ներմակ նշանակում է ձիւնի պէս ներմակ: Օրինակ՝ Ու միշտ սիրել սիրտի շուգէ իմ դառն հոգին Կարմիր ու ձիւն ներմակ վարդերն ուրախաբեր (ՄՄԵԺ, 163):

Ածականն լրացումները բացառական հոլովով.—*Հայերենի բոլոր շրջաններում ածականներն ստանում են բացառականով լրացումներ, որոնք բազմազան իմաստներ են արտահայտում: Դրանք բաժանվում են քերական խմբի:*

Առաջինը համեմատության և գերադրության բացառականն է, որը պրիմիտ է բոլոր որակական ածականների մոտ:

Օրինակներ զրարարից՝ Մեծն ի ձեռն ևղիցի ձեր սպասաւոր (Մատթ., ԻԳ): Եւ ի Բենիամինէ զօրաւոր ուժով Եղիազա (Բ, Մնաց., ԺԷ): Այս իցէ ձեզ պիղծ յամենայն սուղոց (Ղևտ., ԺԱ): Հեռաւորք ի հոգանէ Եկեղեցին (Ձաբ., Զ): Եւ բնմբն շորերկուսի կանգնեալ... բարձր յերկրէ մինչև յերկինս՝ հաւատն ձմարառութեան է (ՂՓՊԶ, ԺԷ):

Միջին հայերենից՝ Թէ չէ՝ գայս գեղիս քարերն արինէս կարմիր լուսնամ (ՆՔԶԿ, 231): Հարիֆն ֆարմանէն զիսուն էր խաղի (ՀՀՄԲԲ, 347):

Արեւելահայերենից՝ Ես նրանցից հասակով շատ փոքր էի (Բ, 275): Սովորականից ուրախ էր Կարոն (Բ, 4, 331): Նրա արինը կարմիր է մերից (ՀԹ, 2, 42): Ու նորից հնչեցին լարերն առաջվանից ալիկի փաղափոշ ու դյուրիշ (ՆԴ, 1, 122): Արդյոք կարո՞ղ է սրանից ալիկի վիրավորական խոսք լինել մարդու մասին (Շիրվ., 2, 308): Իր արտաքինը կարող էր հրապուրել բարեկամիցս շատ ալիկի նուրբ ճաշակ ունեցող մարդկանց (ՆԴ, 2, 434): Կարծես ինձնից ալիկի սրտակից բարեկամ չունի (ՆԴ, 2, 465): Կանայք ծովից նենգ անգունդ են անանց (ՀՇՔԶ, 3, 88): Երիտասարդը համեմատելով նրան մայրաքաղաքի ծանոթ գեղեցիկուհիների հետ, գտնում էր գրեթե բոլորից գերազանց (Մուր., 6, 179): Նրա հաստ շրթուներն զրա գծվում էր մանկական անմեղություն ունեցող մաքուրից մաքուր ժպիտ (ՌԶԶ, 2, 314): Խոսում էր սովորականից էլ սովորական մի բանի մասին (ԲՎԱԴ, 183):

Արեւմտահայերենից՝ Ձոր միշտ թաղային միւս վարժարաններէն բարձր գիրքի մը մէջ պահելու յաջողած է (ՀՊԵԺ, 1, 122): Կրնայք ամենէն համբերատար բժշկին անգամ կատաղութեան մղել (ԵՕԵԺ, 1, 506): Բանջարանոցը պատուած էր թթենիի պարուէզէն քանձը, ինքնահիւս ցանկով մը (ՀՕԵ, 47): Իր հարիւր տարիներու կեանքին մէջ արեւմտահայ գրականութիւնը ապրած է իրարմէ հզօր, իրարմէ գերազանց սարսուռներ (ՀՕԵ, 383): Նիկողոս աղան արդէն մէկզմէկէ աղուոր երկու գակի հայր էր (ԳԶԵԺ, 1, 356): Ինձմէ փոքր շորս քոյր ու ևղբայր ունիմ (ՀՇԸԵ, 138): Միայն անմահ է Հայրենիքն, ամէն բանէ գերազանց (ՄԶ, 77): Խորհրէն իսր օղկիաններ զատեցինք, բարձրերէն բարձր լիբան կատար քնտրեցինք (ՍԲ, 432):

Որակական ածականներն ստանում են նաև բացառականով գրք-ված սահմանափակման խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եւ ոչ նիագ ի գիտութենէ... և ոչ կարօտ յիմաստութենէ (Եզն., 1, Ա): Այր մի իւստրացի տկար յոտից հստէր՝ կաղ յորովայնէ մօր իւրոյ (Գործ., ԺԴ): Ի հաւատոյ և յումամն տգէտ էր երկին (ՂՓԹ): Անպիտանս առնէին ի ձեռաց և յոտից և ի բոլոր անդամոց (ՅԴՊԶ, 251): Թեթևագոյն արուեստից պակասագոյն է գիտութենէ ևն ազգք երկրածնաց (Ագ., 851):

Միջին հայերենից՝ ծոյ Յովհաննէս, փոքր ի պօյաց, Փոքր ի պօյաց, ծանր ի խելաց, Չես ուրանար զքո Աստուած (ՀԵ, 170): Յաշխարհիս եմ կացել, մեղօք ցնորել, Ու գանձէն հոգեոր աղբատ մնացել (ն. տ., 184): Ի կերակրոյն քերև լինի (ՄՀՋՄ, 46): Մարմինն սուր լինի ի բորբոսային հիւրերոյն (ն. տ., 43): Զմեզ ողորմելիս առնէ և աղբատ ի սուրբ մեծութենէն (ՆՄԺԱՎ, 29): Եւ ի խելացն ասեն տկար (ԿԵՏ, 200): Որ ի մեծ աշխրեւն կարօտ չի մնամ (ՅԴ, 440): Զքեզ յիսնէ կարօտ կու պահէ (ՆՔԶԿ, 183):

Արեւելահայերենից՝ Կապտաղույն շարվարր, վերևից բաժական լայն, իսկ հետզհետե սաստիկ նեղանալով, իջնում էր մինչև նրա ծրնկները (Բ, 5, 98): Շահենն ուժեղ էր մաքեմատիկայից, Արամը՝ գրականությունից (ՆՁՊՊ, 108):

Արեւմտահայերենից՝ Տոբատր Շաւարշը ամեն կողմանէ քեդի յարմար ամուսին մըն է (ԵՕԵԺ, 1, 659): Լումայլ կարօտ աղքատն մէկ վայրկեանի մէջ կը հարստանայ (ՀՊԵԺ, 5, 265): Անոր հոռւէն երկու ձեռքեր ամուր կապուած... նակտէն ու մագերէն վիրաւոր կը քայլէր հարսներուն ամենէն աղուորը (ՀՕԵ, 246): Զէ՞ որ զրկուած մը, կեանքէն ու վայելումէն նոյնքան անբախտ մըն ալ միւսը՝ պանդուխտն էր (ՌԶՅ, 65): Միքէ Թումանեան, հօրմէ և մօրմէ որբ, իր ամուսնացած քրոջ հետ կ'ապրէր ի Բանկալթի (ԼԲԸԵ, 60):

Բայական ծագում ունեցող որակական ածականներն ստանում են խնդրային (անշատման, պակասության, պատսիվ ներգործության, ներգործող խնդրի և այլն) և պարագայական (ժամանակի, պատճառի և այլն) իմաստ ունեցող լրացումներ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եւ էր գլխաւոր եպիսկոպոսաց Հայոց Ասպուրակ, այր սուրբ և բարէպաշտօն, երկիւղած յաստուծոյ և ի մաղկանէ (Բուզ., 6, ԺԵ): Տեսեալ զքաղաքն ունայն ի զօրաց և զազդողականացն գործի ապաձայն, զքեզ տէր ունիմ մշտնջենաւոր և աննիրհելի պահապան (ԳՆՄՈ, ԿԶ): Անառիկ իսկ էր նա ի մարդկանէ (ՅԴՊԶ, 234): Ի պատճառս որսոյ ելեալ շրջէր իշխանն քափուր յիւրոցն զօրաց, միանգամայն և մերկ ի զինուց (ԹԱՊՏԱ, 3, ԻԲ): Գտանէր զհա իբրեւ զհաւան

մի բարձր անշարժ ի հողմոյ պատերազմացն հնչմանց (ն. տ., 4, 9): Աննանաչ ի ծագմանէ աւետարանական լուսոյն մնացաք հարուստ մամ և ժամանակս (ՍՏՏՊ, 3, ԻԱ): Որ էրն իսկ ի բնէ անբոժ ի ներհնոցս (ԳեՄՈ, ԼԳ): Այս յարկ չքնաղ և աստուածընկալ ազատ է միանգամայն ի յամենուստ ծառայութենէ (ն. տ., 26): էր սա զառակաց յայլոց բանակացն (3ՄՊՏ, 318 Բ): Անպարտ եմ ես յարենէ գորա (Դան., ԺԳ): Ի դատերացն քափուր աբարիին զմնացեալսն (Բարուք., Դ): Եւ արարէն բնդ տախտակաւն վերջս փողփողեալս ի վերայ երկուց օղոցն, գոքծ եփսկէն յոսկիւյ սրբոյ (Նլք, ԼԹ):

Միջին հայերենից՝ Յիրաիան արողոյն էր անգառական (2Ե, 193): Գոված ես զու շառոց, որ ես լսեցի, Թէ չէ դու ես անուես, յինէն անլայտնի (ՀՀՄԲԲ, 350): Զինչ ես եմ՝ թող զու լինաս, սիրտդ սն՝ ի բախտիդ մոլոր (ՆԺՀԿ, 179): Խառն և յօղական է ի յայլ նիւրէ (ՄՀՋՄ, 99): Ոչինչ մնայ աննաս յընթերցողէն (ՊԱԴ, 409): Զայս արար թաւուն և անգիտելի յամենայն մարդկանէ (ն. տ., 428): Անհուն կոչէն իւրեան Յունան, ի հաւտալ դատարկ և ունայն (ԱՄՄՂ, 89): Թէ չէ մնաս ինչաց բափուր (ն. տ., 135): Անուես ի մարդկանէ տնդադար ճգնին (ԳԱՏ, 109): Որ պահէն զքեզ յիսնէ օտար (ն. տ., 134): Եբր խայտառակ տեսայ զնայ, Փառացն մերկ՝ զէտ սատանայ (2Ե, 230): Եւ այս է բոլորդ և ի հին օրինացն հաւտաւորուն (ՍԳԴ, 65): Լուսաւորէ զկոյրն ի ծնէ (ԿԵՏ, 226): Թալնեցին զինչ մերկ ի մօրէն (ԳՏԲՊ, 142): Որ չլինի գողտնի կամ ի հնոյ կաղ (ՍԳԴ, 61):

Արեւելահայերենից՝ Որբորզը ազատ էր իր զրաղմունքներէից (Յիրք., 2, 443): Նա փալաս էր, կամփից, անհատականության, ազատասիրտության զգացմունքից զուրկ մի արարած (ն. տ., 600): Նա զոքքն տուաւ էր վարել այնպիսի ճանապարհներով և այնքան միմյանցից անջատ խմբերով (Մուր., 4, 466): Թե ոնց եմ ապրում նրանից բաժան (ՀԹ, 1, 27): Հարկահանները, վրեժխնդրությունից հազիվ մազապուրծ, ձեռնունայն տներն էին վերադառնում (ԶԴԱՎ, 153): Բնականից բոլս դեմքը ավելի մուլլ զոյն էր ստացել (Բ, 7, 27): Գրբաց Գրիգորը զգալը քաշէց աչքերին և, ամոթից ու անզոր կատաղությունից զուճառ, կահանց ծաղրական յայտների տակ զիմեց զեպի դուռը (ՆԴ, 1, 25): Կարծես ծանր աշխատությունից վատակարբել նա յուր աչքերը դարձրեց զեպի Սեդան հոգեած ձեռով (Մուր., 4, 40): Աշխարհի չար ու բարուց անտեղյակ, միամիտ երեխաներ էինք (Բակ., 132): Մեռած չորանի պատալ նանն է նա՝ Յովից խելազար բառաշում, լալիս (ՀԹ, 2, 65): Վերջինս քափուր է պաշտպանության միջոցներից (Մուր., 3, 270): Թվում էր աշխարհից ու կյանքից ձեռնբալի (ՍԶ, 5, 7): Պարզվում եւ ինձ, սիրուց զինով՝ Քնքուր ձայնով կանչում եւ ինձ (ՎՏ, 2, 36): Անկեղեղան

էր այդ լեզուն, կիսամեռ էր նա, առկախ գրաբարից (ն. տ., 285): Պատի տակ շինված էր մի հողե բարձրություն՝ թախտի ձևով, շոքս կողմից կավածեփ (Մուր., 6, 232): Ականջիս՝ մանկությունից սովոր ու հասկանալի ռուսերենն է (ՍկՔԴՔ, 360): Պատանու աչքին երևում է իր պատկերը, որպես ոտից գլուխ զինավառ մի ասպետ (ԶԴՄն, 2, 227): Հորից ու տատից աննկատ ներս էր մտել (Բակ., 89): Եվ ջրից քափուր սափորի նման՝ Քամու շնչի տակ անբառ երգում է փշաղը ծառի (ՊՍԵԺ, 4, 31): Սկստալի ու ամուսնու հետ մտալ Արևմտյան Հայաստանից փախստակիսն զյուզացիների խրճիթ-քարանձավները (ՍեՄՍ, 135): Գյուլը սիրում էր այդ անշուք, ասես ամենից խոռով շինությունը (ՎՊԸԵ, 1, 193):

Արեճտահայերենից՝ կը շարէր դանոնը իրարմ, անջատ (ԵԵ, 42): Քանի մը վայրկեան ուշ մնացի, բայց կամէն անկախ պատճառներով (ԵՕԵԺ, 1, 655): Երբեք խորհած էիք թէ ձերինէն տարբեր եղանակով մը պէտք է ապրիլ (ԵԵ, 251): Իր աղօթքները յղացուեցան զրախան որեւէ յետին մտի, զերծ ողորմ (ՀՕԵ, 405): Ամէն անհատականութեն, զուրկ այս մարդը դո՛ւ էր այսպէս բլլալուն համար (ԳԶԵԺ, 1, 196): Եղբօրը քնէն միշտ անբաժան կը կատակէր (ԼՇԸԵ, 89): Տանիքի փորբիկներէն՝ թախտած Հրմօն իր վզէն կախ յիմիկ խոշոր կտոր մը կը թակէր (ՀԵԱԳԱ, 259): Քանի անգամ դարձաւ ետ, սուրը յուշերէ անմեկին (ԹՈՅ, 147): Քանի որ մարդ էին և մանկէ հալածական (ԹԶՅ, 264): Կ'երթան պատի մը առջեւ, ժամանակէն կիսաւեր (ԹՈՅ, 158): Ինչ աղուոր էր գարունը, փափուկ հովէն օրօրուն (ԹՍԵ, 23): Դացի անծանօթ և յդի կածաններէ, ուրախութեան մեծ բեռ, մը կ'ուն (ՎՇԵՀ, 66): Վերադարձայ դրասենեակ յուզումէս ղողակար (ԵՕԵԺ, 4, 580): Այժմ ձեր հողիանէն փակ աչքերս թող բանամ (ՍԸԵ, 75): Կեանքէ վատակալքեկ ու անտարբեր դարձած կենոջ երևոյթը ունի (ԳԶԵԺ, 1, 149): Իրենց հայրենի հարազատ գիպերէն ցիրուցան՝ ծնունդ տունն անոնք բազմաթիվ հայ դադութներու (ՀԱՀԹ, 333): Տղան միշտ զպրոցը կը մնար, ամէն բանէ անգիտակ (ՕԶԵ, 26): Ներքոյներէն արքիւռ համադուեր էր թէ ինք հանձար մ'էր ստուգիլ (ՏԿՎԱ, 38): Երբ այս անցեալէն հիւանդ՝ ներկայովը զբաղիլ ուղեցի, տեսայ (ԼՔԸԵ, 238): Դպրոցէն փախստակիսն ստամբալներու ոհմակ մը անոնց ետեւէն կախուած է (ԱՀԳՃ, 116): Մինչև այսօր ... որեւէ աստուածարանութեմէ անարատ հաւատքին մէջ՝ անդրդուիկ կ'աշխատի (ն. տ., 136): Իսկ արեղակը հիմա՝ հենք ամպերէն գերեվար... Պիտի շուտով ժամանէ իր համբոյքով հրավառ (ՅՄԵԿԿ, 83): Գիշերները, երազներէ պատրանարափ՝ գրկեց, սիրեց (ՊՍԿԱ, 62): Եւ անցեալէն ամբողջովին արդէն դատարկ... Քեզի կու գամ (ՍԲ, 331):

Բացառականով լրացում կարող են ստանալ նաև ոչ բայական ծագման ածականները:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Զարդած լարայնից աչ խոտը է՝ խիտ է, և՛ բարձր (ԲՀՍԶ, 114): Առաջին սիրո արցունքից խոնավ իրենց աչքերով նկատելու են այն հրաշքները (ՀՍ, Ա, 330): Իբրև բնականից բառի և քնքուշ զգացմունքների տեր մարդ, նա չէր կարող անտարբեր մնալ մարդկանց տանջանքներին (ՆՋՆԺ, 3, 266):

Ածականի լրացումները գործիական հոլովով.— Հայերենի բոլոր շրջաններում ածականները լրացումներ են ստանում գործիական հոլովով: Այդ լրացումները տարբեր իմաստներ են արտահայտում:

Պետք է նշել, որ որոշ ածականներ միատեսակ խնդրառություն ունեն տարբեր շրջաններում, մինչդեռ մի քանիսի խնդրառությունը փոխվում է:

Այսպես, որակական մի շարք ածականներ հավասարապես կալող են ունենալ սահմանափակման խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Խօսեսցիս ընդ ամենայն իմաստունս մտօք (Եւք, ԻԸ): Կին նորա առատ իմաստութեամբ (Ա, Թագ., ԻԵ): էր Յովսէփ ազնիւ երեսօք (Ժնն., ԼԹ): Խիստն սրտիւ անկցի ի շարիս (Առակ., ԻԸ): Զխոնարիս հոգով կեցուցանէ (Սաղ., ԼԳ): Հաննաբեղն ոգով՝ իմաստութեամբ տաղէ պատասխանի (Յովբ., ԺԵ): Յովնաթանու... էր որդի մի հաշմ ոտիւ (Բ, Թագ., Դ): Պարծեցարուք ամենեւեւն ոյք ուղիղ են սրտիւք (Սաղ., ԼԱ): Այլ սրտեայ էր և անդամով երկար (Մե, 2, Ե): Կարի չֆնաղ էր գեղով (Ն. տ., ՄԵ): Գոյր տեսամբ հեշտակական, մտօք ծննդական, բանիւ պայծառ, գործով՝ ժուժկալ, սարաւիւք աննառ, խորհրդածութեամբ մեծ, հաւատով ուղիղ, յոռով համբերողական, սիրով անկեղծաւոր, ուսուցանելով անձանձոյթ (Մե, 3, Կէ):

Միջին հայերենից՝ Հեծնելոյ ձի այն է, որ լինի շորս ոտաւն հաստաւ (ԲԶ, 80): Զի ես տեսով խիստ սիրական (ԿԵՏ, 133): Որ անտամբ միայն եմ և գործով քալիւր և անմաւոր (ԺԵՀԶԳ, 26Ա): Եւ Թէ լինի քան զՍողոմոն մտօք հաւտար... Սաստեն նմա, Թէ՛ չուր կացիր, անգէտ, յիմար (ՄՀԲ, 185): Ոմանք են անհոգի աչքերով կուր և անյիմայ (ԿԵՏ, 130): Որ ամէն մեղօք հիւանդ ըզնայ առնուն և ողջացին (Ն. տ., 148):

Արևելահայերենից՝ Բեպիտ տաբիբով ավելի փոքր էր քան Թագաւորը (Մուբ., 3, 373): Շահենը բնավորութեամբ խիզախ էր (ՆՋՊՊ, 108): Սրտով խաղաղ հմ ես հիմա Ու խոհեռով հատակ, մաւրա (Զ, 112): Մենակ եմ տեսնում ինձ ու մտով տկար (ԴԴ, 627): Կարող ես զու՝ երգիր նրան՝ իր հույզերով մեծ ու մանրիկ (Զ, 116): Նա մի փոքր

բիկ մարդ էր, ոտներով կալ (Բ, 4, 515): Այդ պերճահասակ, վեհագեղեմ, դուցազնոգի և փառաբանքով ու իմաստությամբ այնքան հառաչողեմ արքայազնի հանդիպումն ինձ չճնշեց (Մուր., 4, 61): Ինձ շրջապատող դատարկ, անտանելի Պետրովիների մեջ հազիվ՛ապ գտել եմ մեկը—մտնով, սրտով, հագով հարուստ մի մարդ (ՆԴ, 2, 131): Գտնվում էնք սովորություններով ու կենցաղով տարբեր մի երկրում (ՍԿՔԴՔ, 451):

Արևմտահայերենից՝ Չամուրճեան հասակով և կզակով երկար, համբալով և փրով մեծ, գոյնով և մագերով ներմակ, աչով կապոյտ, քաջառողջ մարդ մ'է (ՀՊԵԺ, 2, 50): Նոյնիսկ խելով քերեւ հողղնկուրեն համար իր սիրտը բուխ էր (ՀՈՆ, 104): Իրմէ տարիով պզտիկ հղբայր մը ամուսնացիր էր (ԳԶԵԺ, 1, 185): Գոյնով ու արտայայտութեամբ վնխո իր աչքերուն մէջէն իր գեղեցիկ հոգին յատկօրէն կ'երևար (ԱԶԵ, 270): Պատճառ կ'ըլլան որ երկու պատկից ու սրտով ալ մերձ կից դրացիներ իրարու հանդէպ ծառ ու ժայռ ապրին (ԹԳԿ, 226):

Սակավաթիվ ածականներ ստանում են միջոցի, նյութի գործիականով լրացում:

Օրինակներ գրարարից՝ Ընդ առաջ երևալ այրն անօրէն, սիրելին էէնդատր, կեղծաւոր բարեկամն, չլին անօրէնութեամբ (ԹԱՊՏԱ, 3, ԳԹ): Ճարտարապետ արուեստին էր Մանուկն... այր լի իմաստութեամբ և զօրաւոր ի դործս (Ն. տ., 4, Ը): Յուլն զնայր ի նմանէ փախստական միով ոտամբն բոկ (ՍԼԵ., Ժ): Որ էր խորամանկ աստեղագիտական աղանդովն (ՂԼ., Պատմ., Իէ): Հանճարեղքն վերարկեացեն զամօթս խրեանց... շրքամբս պատուամատոյց (ԳՆՄՈ, Իէ):

Միջին հայերենից՝ ծառ մի ծաղկեալ գեղեցկապէս և լի պտղով էալ զարդարած (ԿԵՏ, 15): Որ ևս խմեմ լայն կթղայն, Որ մէջն է ցինով յօղան (Ն. տ., 155): Ղարիպին հացն է լեղի, որ ճաշակէ, դառն ու լեղի, խառն արաստուօ՛ր ջուրն որ ըմպէ (ՄՀՔ, 185): Եթէ այր է կամ կին՝ լեզուովն ասուն, Զերդ օձի թիւնք է գեղունկ դուռն ի մահուն (ԿԵՏ, 216):

Արեւելահայերենից՝ Իմ զայրույթը լիմ է սիրով, Իմ գիշերը՝ լիմ անողիւրով (ՀԹ, 1, 149): Բոլոր վայրերում, բոլոր կողմերում, Աշխարհք մի նոր երգով է հոլի (Զ, 271): Նոր սիրով լեցուն՝ դարձաւ ևս ձեզ մօտ (ՎՏ, 1, 195): Նրա մօտ պատկած էր գինով լիք սկհորը (Բ, 4, 276): Վարդանը լսում էր սարսափներով հոլի այդ խոսքերը (ԴԴՎ, 573): Հոյնաթանն ըմբռնեց մարմնի ձեւերը, հասարակ աչքերով անկումաւելի խորթությունները, բարձունքները և ծավալները (ՎԹԵ, 194): Ընդունեղ սակին... Սուր է պարզում մեր օրական Թույնով շաղախ հացի

դեմ (ծ, 216): Ավանի կենտրոնում սեղան կա դրված՝ գինով, պառուզներով ծանրաբեռ (ԹԱԱԱ, 362):

Արեւմտահայերենից՝ Խրիսթոյի միտքը կը ձգեն անուշ յիշատակներ, յոնիսի և յուլիսի արեւովը տափով (ԵՅԵԺ, 4, 560): Աւելի անգին ղլխարկներ, բոշուններով կամ ծաղիկներով զարդարուն (ԳՁԵԺ, 1, 57): Յաշաղկոտութեան վալլակներով յիի բիրերովը դիակց իր պզտիկ խանութն ու հանդիպակաց խանութը (ԵՆ, 494): Անոր բովն է սեղանը Եւրոպայով, կաշեկազմ գրեւով, բոլորուած մագաղաբներով ու քանի մի փոքր նկարներով ծանրաբեռն (ՏՉՎ, 36): Իր որոնումովը մագաղաղ՝ քաղերը գանգաղեցուցեր էր տկամայ (ՇՇ, 1, 104): Պահ մը արցունքով ողորուն գուլբը վեր առաւ (ԵՅԵԺ, 1, 513): Ծաղիկներէն յուշիկ քերթեր կը թափէ Բուրումներով օծուն հովիկն իրիկուան (ՄՄԵԺ, 33): Եւ ափերը պառուկներով լեցուն, աղջիկը իր պտոյտը կը շարունակէ (ԱՉԵ, 194): Հայրենիքի սիրովն ու հոռովը աղի երիտասարդ մըն էր Վարուժանը (ԳԳԷ, 129): Ուղեց կարմիրով ու կանաչով նախշուն աղանձներէն մէկը ծախել (ՀԵԱԳԱ, 126): Իրենց շրթներէնը զգայուն էին և Բաղդուրեանը քարատուն (ԹՁԳ, 220): Սիրին ծաղիկ մեղեդիովն ակազնուն, Սա իրիկունն բլլայի ևս (ՄՄԵԺ, 109): Օրիորդը դասանգներով զարդարուն բորսամին տակէն նամակ մը դուրս հանեց (ԵՆ, 460): Երեւակալեցէր սարսափով խառն աղշուփիւնս (ՕՉԵ, 164):

Այստեղ շատ կառուցներում գործիականը համատեղում է միջոցի և սահմանափակման իմաստներ:

Օրինակներ արեւմտահայերենից և արեւմտահայերենից՝ Իւրաքանչիւրը իր յաւերժահարսը ունէր, մարմինով ու հոգիով ամբառ, քերեւ շատ նման դէմքով ու ձեւով (ԵՆ, 559): Ախաւարակ անձնականութեան ունայնութիւններովը իրանց հոգիներ, անկեղծորէն կ'առնէ ձեւ (ԱՇԳԾ, 94): Ուր կը հանդիպիմ նոյնիսկ իր ուշիմութեամբն ու բանիմացութեամբը հանրաձայն գրողի մը գիմաղծութեան (Ն. ա., 307): Մեծագեղ յաղթութեան լուսասփիւռ կամար մը կը յօրինեն, մուկին մէջ պահուրեւած ու լուսաւճակներով տեղ-տեղ ներարձակ (ՕՉԵ, 78): Տեսարանէն գուարի թափօրներ անցան խաղաղասիր զաղափարներով հալոտ (ՎՀՀՄ, 221): Կանգնած են գարակների հետեւում իրենց իրավունքը քի գիտակցութեամբ գոռոզ (Շիրվ., 8, 318): Մի՞թե չէո կարելի ժողովել այստեղ հմուտ, բանիրուն, գիտութեամբ ու առաջնորդամբ հաւան հողերականներ (Մուր., 6, 289): Մերի մտածմանց արձանագրում, մերի գնում ևս դրո՞ք քո մարդկալին այս ամենով՝ այս ամենով ապշիւ (ՀՇԲԶ, 2, 237):

Երբեմն գործիականը կարող է մեկնարանվել շփի և սահմանափակման իմաստներով:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Մոմի լույսն ընկել էր նրա դաշուկ կիսադեմին, երկար պարանոցին, կիսով մեռլի, գիրգ ուսերին (ԶԳՄՆ, 1, 90): Կիսով շոր ու քաց խաղաղ բակերում, Կալուսակերում... Աքաղաղն այնպես գոռոզ է քայլում (ՊՍԵԺ, 1, 80):

Գործիականով լրացումը կարող է արտահայտել նաև սոսկ պարագայական իմաստներ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Նա դարերով բախտահալած, տաւազիւ, Արշան խաշ է կրծքին կրում անձուռն (ծ, 213): Շուրջը՝ սրբան էլ փայլ ու պերճանք, բայց հայ ավանդական բնասնիքի շունչը կար, ուղիներով, հաւսներով, քոռներով, համախումբ՝ հարգալից մի մթնոլորտ (ՍԿՔԴՔ, 326): Նա դարձավ մեր ամենապիտիւի հայ բանաստեղծը՝ մի բանի զլիտլ բարձր իրեն շրջապատող բոլոր բանաստեղծներից (ԳԷՄՄՄՕ, 150): Դարերով հզոր ոգու տեր այս երկիրը հիմա, մեր աչքերի առաջ է միայն մարմին ստանում (ն. տ., 270):

Ածականի լրացումը ներգոյական հոլովով. — Արեւելահայերենում բայական ծագմամբ որոշ ածականներ ստանում են ներգոյականով լրացումներ՝ սահմանափակման իմաստով:

Օրինակներ՝ Իսկ այդ արմատները... հաղթող կհանդիսացնեն բեզամեն ձեռնարկության մեջ և թագավորների աշխում սիրելի կկայացուցանեն (Բ, 7, 44): Սրահից լսվում էր գինով նախարարների բրբիջն ու երգը: Գործերում կիսատ, անվճարկան, հարափոփոխ, փափկամորթ մարդիկ (ԴԴՎ, 561): Նա հաղիվ թե ամբողջ խորությամբ զգա աչն մեծ, մարդկային հոգում անպարփակելի ցավը (ՀՔՄՏԶ, 1, 74): Նա քայլում էր հանդուգն կերպով գլուխը բարձր պահած, շտկելով սովորական պայմաններում նկատելի իր սապատը (ն. տ., 602): Դա Օրանում և շրջանում հայտնի Մարտին ապոր այգին է (ՍԶ, 1, 427): Կյանքում դժբախտ բոլորովին՝ նա մեր ամենաերջանիկ բանաստեղծներից մեկն է (ՊՍԵԺ, 5, 333): Տար ինձ այն աշխարհ-անցյալում հզոր (ծ, 117):

Պետք է նշել, որ սահմանափակման իմաստը արեւմտահայերենում արտահայտվում է մէջ + սեռական կառույցով:

Օրինակներ՝ Մայրը միախնայութեան ներողամտութեան բառեր շաշլից, իրենց ապկալքեան մէջ հզոր ու ազդու (ՆՆ, 295): Քուկիներդ առողջ ու կայտառ են և հաւանօրէն դասերնուն մէջ ալ յառաջադէմ (ՕԶԵ, 132):

Արեւելահայերենում նույնպես այս իմաստը կարող է նույնատիպ կառույցով արտահայտվել:

Օրինակներ՝ Դա ամուր կաղմվածքով, զեմքի խոշոր ցծերով լսուցի Մարությանն էր, քվարանության մեջ ամենից ընդունալ աշակերտը (Շիրվ., 2, 416): Զարմացած դիտում էր իրեն անհատականաւորի և այդ

տան մեջ տարօրինակ տեսարանը (ՆԳ, 1, 261): Բայց ևս միշտ համար, չէի հավատում, Մինչև լսեցի մի մեծ պարոնի, Մեր մեջ շատ խելաք ու շատ անվանի (ՀԹ, 2, 93):

2. ԱՆՍԿԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒՄՆԵՐԸ ՆԱԽԳԻՐԱՎՈՐ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐՈՎ

Գրադարում և մասամբ միջին հայերենում բաղմամբիվ ածականներ լրացումներ են ստանում նախդրադոր կառույցներով: Կառույցը կազմվում է համարյա բոլոր նախդիրներով, սակայն առավել շատ այդ դերով հանդես են գալիս ի, առ, ընդ, քստ: Ընդ որում ի նախդիրը գործածվում է հայցականի և տրականի, առ նախդիրը՝ հայցականի, ընդ-ը՝ ավելի շատ հայցականի, նաև տրականի, քստ-ը՝ տրականի հետ:

Նախդիրները հստակաձևերի հետ արտահայտում են իմաստային նույն հարաբերությունները, ինչ որ բայի լրացումների գեղերում:

Այսպես, ի նախդիրը հայցականի հետ արտահայտում է սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մեծ ի ծնունդս կանանց մարգարէ բան զթովհաննէս ոչ որ է (Ղուկ., է): Փոքր է ի քաղաքս մեղու (Միքայ, ԺԷ): Ոչ ծանիցես զանձն քո, զեղեցիկդ ի կանայս (Երդ., Ա): Նա էր ի յամենայն իւրում (Ա, Մնաց., Թ): Որ էր արքն ընթերցատէր և ուսումնասէր և վարժ ի բոլոր հրահանգս (ՅԳՊԶ, 88):

Միջին հայերենից՝ Իշխան աղա՜հ և զեղիս ի մարտս սրտերագմի դիւրաւ քմբռնի յորսորդաց (ԷՀՄԳԱ, 171): Ով գեղեցիկ ի հաւերա, էրնիկ աղանճին, որ լսէ զբարի բարբառ քո (ՆՄԺԱՎ, 30): Նայ, որ առաւն է ի տուրս բարի, Զեզ ու մեզ հաւատար ողորմի (ԺԵՀԶԶԲ, 448):

Ի+ հայցական կառույցը ածականների մոտ կարող է արտահայտել նաև նպատակի կամ հանգման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Պատրաստ եմք ի մեռանել (Բ, Մակ., է): Եղև նա անօթ կազմեալ պիտանացու ի գործ Տեառն (Եղն., 2, Ժէ): Ի ստապատիր կողքն բաղմաստուածութենէ առաւել յաճախագոյն քո սրտացար զանձն իմ պարտաւոր ի քո երկրպագութիւն (ԳԻՄՈ, ԳԲ): Արդ մեծութիւն բեզ, ամենակալ առաւածեալն աննուաղէի, ամենափոյթ առ ի գթութիւն, մշտայօժար ի բժշկութիւն (Ն. տ., ԳԳ): Եւրա՞ն էր նա ի ման մոգուցն ի Զարեհաւանի (Եղ., 6):

Միջին հայերենում ի+ հայցական կառույցով արտահայտւում է նաև հանգման կամ համապատասխանության իմաստ:

Օրինակներ՝ Ոչ լուսին ի քեզ նման, ոչ արեւ, որ դեռ կու ծագէ (ՆՇՀԿ, 80): Յայն ի կուրսերոյն և ի դեղերոյն՝ որ խառն ի պալղամին ջերմն գրեցար, ի բան տար (ՄՀՋՄ, 111):

Գրաբարում ի՜ հայցական կառույցով կարող է արտահայտվել նաև միջոցի իմաստ:

Օրինակներ՝ Որ ընտիրն է ի Տէր (Հոսմ., ԺԶ): Քանզի էր խաղաշաւէր ի Քրիստոս (Նդ., 1): Դուք իմաւտունք ի Քրիստոս (Ա, Կորն., Գ):

Միջին հայերենում որոշ ածականներ կարող էին ի՜ հայցական կառույցով լրացում ստանալ պարագայական իմաստով:

Օրինակ՝ Նա եղէ արագընթաց ի գուր կորստեան (ԱԲ, 203):

Ի՜ տրական կառույցով արտահայտվում է սահմանափակման իմաստ: Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ բազմաթիվ որակական ածականներ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եղեն զօրաւորք ի պաւերազմի (Երբ., ԺԱ): Ակն շար նախանձկուտ ի հացի (Սիրար., ԺԴ): Զի արտացես զմեզ վասն քո ընդ քեզ, լոյս ամենայնի, յամենայնի ողորմած (ԳնՄՈ, ԺԲ): Հանճարեղքն վերարկեսցեն զամօթս իւրեանց օտարացեալս ի կրօնից, հեռացեալս ի կարգաց, ի սրբութեան անսուրբ, ի կուսութեան անմաքուր, յարդարութեան ամբարիշտ, ի բարեպաշտութեան վնասապարտ (ն. ա., Իէ): Յաջորդէ զիշխանութիւնն Աշոտ Պատրիկ, այր... նոյս և պերն լիշխանութեանն (Ղև., Պատմ., Ե): Փերմեւիտանոս... էր այր սճանչելի յուսումնասիրութեան (ՄԽ, 2, 25):

Միջին հայերենից՝ Գոին զոմն կոապաշտ՝ յամենայնի փարքամ և յոյժ հարուստ (էՀՄԳԱ, 86): Որպէս և էր աննմուտ ի պաւերազմի (ՄՍՊՅ, 7):

Առ՜ հայցական կառույցով արտահայտվում է սահմանափակման իմաստ (նշանակելով վերաբերմամբ, նկատմամբ):

Օրինակներ գրաբարից՝ Աշակերտք նեղզ առ ուսումն (ՄԽ, 3, ԿԸ): Վիճակեցին մահու... զերախտաւորն առ ամենեսեան (ՂՓԲ): Բայց էր Համամ սէզ և ամբարհաւած, յոյլ և քոյլ առ պատերազմի գործ (ԲԱՊՏԱ, Ը): Աշին էր այր խռովատէր, առեցող դիտադադութիւն, անյազ առ արքունն արեան մարդկան (ն. ա., 2, ԻԵ): Առ կեանսն փոյշք, առ ողորմութիւնն սրափ, առ ձեռնադպրիւնն սլաւաւստ, սո վարկութիւնն կազմ, առ առաւորիւնն յորդ, և ա յանախորիւնն զերսն, առ անբաւորիւնն լի, առ աննուագութիւնն փարքամ, առ երկայնամտութիւնն նոյս (ԳնՄՈ, ԽԴ): Քաջահասակ էր նա... առ կեանքուրս խրախճանաց պարկեշտ (ՅԴՊՀ, 137):

Միջին հայերենից՝ Զարմանալի էր առ յամենայն պատասխանիսն քնդվմ Հոռոմոց (ՄՈՒԺ, 183): Յոյժ խոնարհ էր առ ամենայն ոք և տրդարադատ յամենայն դատաստանս (ն. տ., 325): Մինն էր առատաձեռն առ ամենևեան (ն. տ., 408):

Գրաբարում սահմանափակման և նպատակի խառն իմաստ էր արտահայտվում առ + ի + հայցական կառույցով:

Օրինակներ՝ Աշակերտք... փոյրք առ ի վադապետել (ՄԽ, 3, ԿԲ): Տեսի և անդ փոքր ինչ փորձած այրի ի ծործորս քարանձաւի միոյ դմարաձուտ գրամբբ և անհամբոյր առ ի բնակել (ՅԳՊՀ, 286): Անհուն շատարանութեամբբ իցեն լի, անօգուտ մեզ առ ի պատմել, և անշան ի յտղաց առ ի լսել (ԹԱՊՏԱ, 4, է): Այդ մեծութիւն բեզ, ամենակալ առատաձեռն տննուազկի, ամենափոյր առ ի գրութիւն (ԳՆՄՈ, ԴԳ):

Այսպիսի կառույցները միջին հայերենում դործածական չեն: Առ + հայցական կառույցը գրաբարում արտահայտում էր նաև տրականի իմաստ:

Օրինակներ՝ ծարաւ է անձն իմ առ Բեզ (Սաղ., ԽԱ): Զի՞նչ պակաս է բեզ առ իս (Գ, Բազ., ԺԱ):

Ընդ + հայցական կառույցով գրաբարում արտահայտվում էր տրականի իմաստ: Պատահական չէ, որ այսպիսի կառույցով լրացում ստացող սծակեաններից շատերն այլ զեպրում տրականով խնդրառություն ունեն (իմաստ. հակառակ բնդ մեզ և հակառակ մեզ, խառն ընդ չուրս և խառն չոյց):

Օրինակներ գրաբարից՝ Երեւ դմուտս խառն ընդ հալուէս (Յոյհ. ԺԲ): Եր բնդ չուրս և ընդ երկիր խառն է (Եզն., 3, Ե): Որ ոչն է ընդ մեզ հակառակ (Մարկ., Բ): Հաղորդ էին ընդ բշնամիս Յուդայ (Ա, Եզր., Ե): Քանզի այր սրտեայ էր և անդամովք երկար և ընդ իրեարս պատշան (ՄԽ, 2, Ե):

Այս կառույցը երբեմն հանդիպում է նաև միջին հայերենում: Օրինակ՝ Յուդայ խառն ասի ընդ այլ Լուքիմբն (ՄՀԵՄ, 57):

Ընդ + առական կառույցով նույնպես արտահայտվում էր հանդման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Յուսացեալ սպասէտք աշ ևս ընդ փորձութեանս խառն վրիպել սոցա (ՅԳՊՀ, 258): Զի՞նչ հաղարդ իդէ դայ ընդ գառլն (Միրար, ԺԳ): Պատահագմեցի խառն ընդ անա (իմաստ., Ե):

Միջին հայերենից՝ ի յերկրի մարդ լինի ծննդեամբ մայրսկան, ի յերկրես է ընդ հօր անբաժանական (ՀԵ, 191): Կամ ատր գործղամին չերմանն զգեղերն խառն ընդ մազձին չերմանն զեղլուոյն (ՄՀԵՄ, 111):

Դրաբարում հազվադեպ ըստ սրական կառույցով արտահայտվում է համադրատախանության կամ սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ՝ Տէր իմ իմաստուն է ըստ իմաստութեան Հրեշտակի (Բ, Թագ., ԺԳ): Արք անուանիմ ըստ տանց տոհմիցն իւրեանց (Ա, Մնաց., ԺԲ): Արժանի ըստ նորա իմաստիցն և բաշտութեանն թէպէտ և ածէր զմտաւ պատուել զնա (ՂՓՊԶ, ԿԳ): Եւ արդ, զի՞նչ արժանաւ ըստ Բեզ բաժրասանս շարագրեցից (ԳնՄՈ, Թ): Յորոց, ըստ անգիտութեանն որ է ի նոսա, և անկարգ ըստ վարուց՝ այդպիսի իսկ արդարեւ աշխարհաց վայել էր բուսանել (ՂՓԹ):

Այսպիսի կառույցները միջին հայերէնում գործածական չեն:

3. ԱՅԿԱԿԱՆ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ՆԱԽԱԳՐՈՒԹՅԱՄԷ ԿԱՌՈՒՅՑՆԵՐՈՎ

Հայերէնի բոլոր շրջաններում ածականներն ստանում են նախադրութեամբ կառույցներով լրացումներ: Սակայն յուրաքանչյուր շրջանին բնորոշ են յուրահատուկ նախադրութեաններով կառույցներ: Այսպէս, զրաբարում և մասամբ միջին հայերէնում ավելի շատ գործածվում էին իբրեւ, որպէս, բան, ի մէջ, առաջի, ի վերայ, համեմատ նախադրութեանները, իսկ ժամանակակից հայերէնում (տրեկահայերէնում և արեւմտահայերէնում) գրանց մի մասի հետ գործածվում են նաեւ պէս, չափ, նման, զեպի, մինչև, համար, նկատմամբ, առաջի, Էնտ, աստիճան, գերք, մասին, վրա, տակ և այլ կապեր:

Նախադրութեամբ կառույցները երկու կարգի են: Առաջին դեպքում այդ լրացումները կազմում են սրահական ածականների համեմատութեան որեւէ աստիճան:

Այսպէս, զրաբարում իբրեւ, որպէս նախադրութեանները հայցական խնդրով ծառայում են համաստրական բաղդատական աստիճան կազմելուն:

Օրինակներ՝ Մինչև եղև մանր իբրեւ զփոշի (Բ Օրէնք, Ը): Ի՞նչ էր իբրեւ զնա իմաստուն (ՆէնՄի, ԺԳ): Եւ էր թիւ որդւորն Բաշտակի իբրեւ զաւագ ծովու անշտի և անքիւ (Ուխտ, Ա): Ո՞ւր է սա որ էրեւանս է իբրեւ զառաւօտ, զեղեցիկ իբրեւ զլուսին, բնաւ իբրեւ զառեգակ (Նբգ., Զ): Հզօր էր իբրեւ զկաղնի (Ամովս., Բ): Կին քո որպէս զայլի վաշխուշ (Սաղմ., ՃԻԷ): Զմիջոց հովտին մեծի լնու մարդկութեամբ և պայծառ շինուածովք, լուսաւոր որպէս տական բիր (Մե, 2, ԽԲ):

Դրաբարում երբեմն որպէս, իբրեւ նախադրութեաններ լինողները հայցականի փոխարեն ուղղականով է գրվում:

Օրինակներ՝ Ամենեքին... իբրև շունք լիբրի հղեն յանձինս իւրեանց (Եսայի, ԾԶ): Զի իբրև նոյա խորամանկ (Գ. Մակ., Գ):

Քանի + հայցական կառույցով արտահայտվում է նաև որակական ածականի տառակազմական համեմատական աստիճանը:

Օրինակներ՝ Զի մեծ քան զառնաքն է աստ (Մատթ., ԺԲ): Թերևս-զոյն է ևն քան զիստս (Յովք., է): Գարա իմափառուն քան զամենեսեան (Ա. Եղբ., Դ): Բարի ևն ասինք քո քան զգինի (Երզ., Ա): Մեծագոյնս ևս քան զայս տեսցես (Յովհ., Ա): Հարստագոյն քան զնա էր շարն (Եղն., Լ, Ա):

Առաջնական համեմատականը կարող է արտահայտվել նաև չափ + գործիական կառույցով: Օրինակ՝ Ուսովք չափ ի վեր բարձր էր քան զամենայն ժողովարդն (Ա. Թադ., Բ):

Ի վերայ + սեռական կառույցով ևս կարող է արտահայտվել առաջնական համեմատական իմաստ:

Օրինակ՝ Բարձր է ի վերայ ամենայն ազգաց (Սաղ., ԺԳ):

Միջին հայերենում իբրև, որպէս, զիարդ (զերդ, զերք, զէտ), զինչ նախադրութիւնները հայցական հոլովի հետ կազմում են որակական ածականների հավասարական համեմատական աստիճանը:

Օրինակներ՝ Տղայոց միտք զերք մում կակոպ կու լինի (ՀԵ, 185): Աշացն մէջն և արտահանացն զէտ անիծ և զէտ ոչիլ մեծ և փոքր լինայ (ԱՌԲ, 194): Սիրէ դրո ընկերն անկեղծ, անարատ զինչ կարն սպիտակ (ՅԳ, 363): Զգեաց հետ հաղոյն քար՝ զերք կարկուտ պաղ և սպիտակ (ԳՔԲՄ, 106): Ծնու որդի սեալ իբրև զննդիկ (ՆՄԺԱՎ, 260): Գողգ զէդ արիւն ալ պղտոր (ԲԶ, 151): Ես զէղ զմեզ կալալ մարդ կ'ուղէի (ՆՄԺԱՎ, 307):

Որակական ածականների հավասարական համեմատական աստիճանը կարող է կազմվել նաև նման + տրական, հետ + տրական, չափ + սեռական, չափ + գործիական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Արեգական նման պայծառ, Երեսդ լոյս էր կամար (ՀԲՏ, 197): Եարուկ մի սիրեր ևս՝ պարապար հետ հրկու լուսոյն (ՆՔԶԿ, 67): Ամառ ձմեռ չի չորանալ, հինն է պայծառ նման հորոյն (ՄԶՔ, 224): Որ է Ապտոմոյ չափ երախտաւոր իմ (ԺԵԶԶԶԳ, 424): Բաց թէ մանու չափ անհամեմատաւ պահեն, յայլ տեղ ոչ հրթայ (ՆՄԺԱՎ, 153):

Քանի + հայցական կառույցով կազմվում են որակական ածականների տառակազմական և նվազական համեմատական աստիճանները:

Օրինակներ՝ Լինիս կատարեալ դու մարդ, քան զամենալ աղէկ լինեալ (ՅԳ, 361): Զինքն քան զայլ մինն հմուտ արար Աստուած (ԱՌԲ, 52): Ինքն քան զպղպամն բիշ է և քան զսատայն շաւ է, և քան զպղպամն չոր է և քան զսատայն զէջ (ԳՔԲՄ, 20): Զէ բերել մարն հո-

դածին Քան զվեզ անուշ պտուղ երկրին (ՀՄԲ, 73): Երես կանգնեցնեի
բարձր Բան գառաջնորդսն Յունաց (ՍՍՊՅ, 29): Քան զանգեւ աղբաւ
մեռայ ես (ՀԹՏ, 174): Քան զսէրն ալլ Բաղդրիկ պտուղ ի աշխարհս
շաւտամ թէ լինի (ԵՔՀԿ, 38):

Նախագորությամբ կառուցներով արտահայտվում է նաեւ սահմանափակման իմաստ:

Այս իմաստի դրսևորմանը պարարտում ծառայում են ի մէջ սեռական և առաջի + սեռական կառույցները:

Օրինակներ՝ Սորա... ի հարեւրսն փորր, և մեծ ի մէջ հազարացն
(Ա Մնաց., ԺԱ): Շնորհնաց նմա պտակեր յուսադարզ և հասակ փա-
ռաց անհամեմատ ի մէջ ամենայն մակեաց բանական ազգի (ԲԱՊՏԱ,
4, ԺԱ): Յաջորդէ զիշխանութիւնն Աշոտ Պատրիկ, ալլ երեւի և հա-
խամեծար ի մէջ հախարարացն Հայոց (ՂԽ., Պատմ., Ե): Փառաւոր ա-
ռաջի արեւոյն (Եսթ., ԺԲ): Ընդունելի են առաջի Տեառն ճանապարհ
մարդոց արդարոց (Առակ., ԺԵ):

Սահմանափակման իմաստը միջին հաշիւներում արտահայտվում է ի վերայ, դէմ, բնդդեմ + սեռական կառույցներով:

Օրինակներ՝ էր թագաւորս այս՝ բաջ, բարեկեսիլ և ահարկու, ոգոր-
մած և Բաղդր ի վերայ ամենեցուն (ՍՍՊՅ, 1): Ինքն ի յալլ պագի պալ-
ղամնուն վրայ տալ և չոր է (ԱՕԲ, 23): Բնութեամբդ բարի դէմ աղ-
բառաց, Լսող էիր վարդապետաց (ՀԹՏ, 197): Ի յայս ի յամեն ազգերս
ի գրաստնիս... շիտ ալլ համբերեալս ի վրայ սովոյ, ի վրայ ծարոյ,
ու ի վրայ բշիկ ուսելոյ ու խմելոյ (ԲԶ, 53): Յիշեսցիք զբազմեալս-
տաւորն ի վերայ մեր զվարպետ Սամուէլն (ԺԵՀԶԶԲ, 447):

Արեւելահայերենում պես, չափ, նման կապերը անձնական գերա-
նունների առաջին և երկրորդ դեմքերի տրական և գոյականների ու ալլ
բառերի սեռական հոլովածիների հետ կապմամ են որակական ածական-
ների համաստրական համեմատական տառիքներ:

Օրինակներ՝ Նա ցինիկի պես անկեղծ էր, լրբի պես համարձակ և
երեսխալի պես անփութ (ՆԴ, 2, 465): Ահա թե ինչու է իմ ձայնն այսօր
Հալիւթի նման համառ ու հաստատ (Զ, 270): Ես նորից տեսա նրան
առաջվա պես պարզամիտ, սրապագ, ուրախ ու շատախոս (ՆԴ, 2,
442): Վերափորական լինելու չափ կարճատև և համալսական դրէլ
էին ընկերները (ԶԴԱՎ, 212): Նրանց միջից տուտ էկավ մի գործական,
կարճահասակ ու կոնդի պես հաւատաւոր (ԴԴՎ, 287): Պատեց վերդ-
նում եմ ծամի նման պիւրի մարակը (Բակ., 197): Անտեղից դուրս եկավ
Արեւսյանի հայրը... փորր-ինչ կորացած մի ձերունի... գլուխը կլնով
չափ հազաւ (ՍԶ, 5, 107):

Արևմտահայերենում որակական տծականների համադրական համեմատականը կազմվում է չափ, պէս, հման, աստիճան, գերք կապերով:

Օրինակներ՝ Վարդի պէս կարմիր այտեր և ածուխի պէս սև չնքեր ու մազեր ունի (ՀՊԵԺ, 2, 39): Ուրիշէ ծախու առնուած համբաւիմ պէս անաւզ բան չկալ (ն. տ. 229): Ձեզի չափ ազնիւ, ձեզի չափ հաճաւ-րեղ, ձեզի չափ քաղաքաւար և ձեզի չափ գեղեցիկ տիկին մը բնաւ տե-սած չունիմ (ն. տ. 6, 137): Չէր կարծեր որ կապելու աստիճան լեւեր մը բլլալ (ԵՕԵԺ, 1, 377): Իր ածուխի կոտորումի պէս վալլում մազե-րուն մէջ ձերմակ թիկեր սպրդած են (ԳԶԵԺ, 1, 309): Չհնական կոտ-մի մը հման գոհաւազարդ, Երկրի մը չափ բնդարձակ աջաբակի մը տէր եղած էր Յակոբ Լֆենտին (ՏԿՎԱ, 74): Դաշա դարաւանդ եւ լեւեւերուն ալ կատարին Ձիւնը մալուր գերք աղամանդ կը կրեն ճարն անոնց չիւանդ, ծանր քալլին (ՎԹԵ, 257):

Առհասարակ ժամանակակից հայերենում (արեւելահայերենում և արևմտահայերենում) կապային կառույցներով արտահայտվում են նաև խնդրային և պարագայական բաղմաղան իմաստներ:

Այսպես համար, մեջ, հետ, դեպի, մասին, վրա, բնա և այլ կապե-րով արտահայտվում է սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Չէր իմանում, ինչպէս վերջ տա ալդ իրեն համար անախորժ տեսարանին (ԵԴ, 1, 258): Այս բոլորը պարզ էր Սամվելի համար (Բ, 7, 64): Ոսկի ու արծաթ, զարդ ու դար-գարանք բարձեց ուղանքի և, վստահ իր ոսկու վրա, տնից դուրս եկալ (ՎՓ, 3, 329): Շիրվանդադեն է, որ ուղիղ բմբունել է կենցաղաքահան գրամայի տողջ ու կենսունակ, ապա ուրեմն և ապագայի համար աւ-դլունավետ ուղին (ՎՏ, 2, 296): Հիշեց նրա Նեղինակալոր ու իր համար ատելի շարժումները (ՍԶ, 1, 75): Նա համեմատաբար շատ ջանք էր և գործի մեջ աղելի ծիր (ՍԶ, 1, 75): Նրանց խոսակցութեանը դարձալ անհանդուրժելի ինձ համար (ՎԹԵ, 243): Դրին զրել էր գլուղի համար աւաւստփոր գլխարկ (Բաւ., 514): Աւրի համար անտես մի պատ պի-տի քանդեն իրենց ուսով (ՊՍԵԺ, 4, 125): Ինձ թվաց... զուտ, աւ-ցունքի մեջ ժլատ շտախդացիները լաց են լինում (ՎՊԸԵ, 1, 242):

Արևմտահայերենից՝ Մմբառ փոքրագի մէկն էր, յաջողութեան մէջ մեծամիտ (ՍԵ, 112): Հպարտ ու ամբարտաւան իրմէ տկարներուն հետ Տ. Մկրտիչ ամենէն գետնաբարձ սողոսկումներն ունէր հարուստներուն գիմայր (ԵՕԵԺ, 1, 366): Խոսքովի պէս գրամի կարօտ ու պատուով մա-սին ներդաւիտ տնձ մը միայն տնոր ամուսին կրնար լինիլ (ԳԶԵԺ, 2, 67): Իրենց գիտութեան վրալ անհաստատ աղարը առաջուց լիւեւե-րին կը բարձրացնէին և վահանի պէս կը պաշտպանէին իրենց բլուրը

(ԶԵՆ, 489): Թաղեցւոյն մեծ մասն անհոգ է եկեղեցւոյ և վարժարանի մասին (ՀՊԾԺ, 2, 241): Այս բոլորը ըստած էր ինծի համար բոլորովին օտար շեշտով մը (ԼՇԸՆ, 89): Հաբուստի դատակ ըլլալուն՝ իր յանցանքները, Բրէսկան մեղ ամէնուս համար, ներողամիտ խրատներէ ուրիշ հեռեւութիւն մը ունեցած չէին (ԳԶԵԺ, 1, 179): Որուն ամշկոտ համեստութիւնը նոր ու կանաւց համար միայն հասկնալի հրապոյր մը կու տար իրեն (ԳԶԵԺ, 1, 55):

Հետ, նկատմամբ, դեմ, դեպի, համար կապերով կառույցներն արտահայտում են հանդման, ինչպես և փոխադարձ կապի իմաստներ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ նա մի լուս, մտախոհ, միևնույն ժամանակ դեպի ամեն վատութիւն ոխերիմ էր (Բ, 4, 409): Հանգիստ ու իրենց ջրհալատի նկատմամբ անտարբեր ներս ու դուրս են անում երկաթուղային ծառայողները (ՀՄԱԶՀ, 3, 15): Ու նա սկսեց կարգալ իր «Ողջակիզվող կրակ» անտիպները, գրավիչ ու երգուն տոներով, ինձ համար միանգամայն անձանոթ և նոր շափերով (ԳՄԵՍ, 354):

Արեւմտահայերէնից՝ Մեր հին պատմաբաններուն բով առասպելահերը և ճշմարտանմանը խառն են եղելուրեանց ու խոսկական գէպերու հետ (ՌԶՑ, 494): Վախաւորի հետ հաշտ, շարութեան դէմ անգոր, աշխատեց երեկներն ալ կը մնար իր խոնար խշտեակին վրայ (ԱՅՄԶՄ, 24): Ծնողները... բարեկիրթ ու պաշտօնական իրաւուն նկատմամբ, իրենց կարելին ըրեր էին անոնց բոցնը շրեղ յարդարելու համար (ՍԲՄ, 163): Մեռաքսի թիւ մըն է, փոխնիփոխ գոյն նետող, հովին դէմ վկա-վկոռն (ՀՅՆ, 286):

Կապային կառույցներով արտահայտվում են նաև պարագայական բաղմադան իմաստներ:

Այսպես մեջ, միջև, Բով, տալ, վրա, առջև-սեռական կառույցներով արտահայտվում է տարածական (տեղի) իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Այնտեղ էր նա դարերից ի վեր կատարներէ ժառանգական տեր, անգունդների վրայից թեկերի մի թափա-հարումով անցնող, լերկ ու մեծ ապաստանների վրա կանգուն (ՎՓ, 3, 468): Այնտեղ նրանք, միշտ բախտաւոր, նայում են հոր լույս երեսին, նա առջև պաղատաւոր, նրանց համար, որ թողեցին (ՀԲ, 2, 79-80): Այդ կերպարաւորութիւնը մեջ նա աւելի զեղեցիկ էր ու խորհրդաւոր (ՆԶԵԺ, 3, 417):

Արեւմտահայերէնից՝ իր քիկնաբոսին մէջ մարմնակործան կ'անկընդդէր քիլի (ԳԶԵԺ, 1, 107): Որ յաջողեր էր տակաւ ստեղծել աշխարհ մը՝ երազի և իրականութեան միջև օրօրուն (ՎՈԿ, 184): Հեզ առաջատանաւոր միայն հորիզոնին վրայ միևնույն տեղն է, մահուան ու էկանիին միջև տարութիւն (ԼԲԸՆ, 146): Բմիշկը, պարտունանի Բով

կանգուն, սկսաւ մտածել (ն. տ., 83): Ինքն ունի մաս մը Թիֆլիսցիներ հիմորէն... ու յուզմունքին, խանդաղատաւնքին հետ զուգընթաց (ԱԶԵ, 471):

Մինչ, մինչև, վերջ կապերով և նրանց խնդիրներով արտահայտւում է ժամանակի իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Այս պատճառով մի գաղտնի և, մինչև այն իրին անծանօթ, կասկած պաշարեց յոր սիրտը (Մուր., 4, 136): Որք հանկարծ լուսավորեց իմ մինչ այդ մութ ներքին աշխարհը (ն. տ., 1, 119): Պահի մեջ էլ մինչ այդ աննկատ մարդը հերոս է դառնում (ՎԳՍԱ, 44):

Արեւմտահայերենից՝ Իր մարմինը ծանրացաւ. հրաշալի սլացքէն վերջ կրկնապէս տխուր (ՇՇ, 1, 303): Որոնք Արեւելի մէջ կազմուելէ հաք պիտի բացուէին, քայլ պահէին, մինչ այդ իրենց օտար կեանքի մը հետ (ՎՄԱՅ, 175): Ու տարիք պտտցնելու մինչ այդ լենձի տնձաւօթ հեռուոր վայրեր (ՄԹՄ, 277):

Կապային կառույցով արտահայտւում է նաև վիճակի իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ու գաղտնի, կույր-կույր, հոգ լցրին ոխով, Առանց այդ հողն էլ մեծ սարի վրա (ՀԾՔԷ, 2, 122): Հոգում թաղված և լավ քողարկված տպիկները վերածվում են կրակային բնիքի և ավելի վտանգավոր են, քան բաց դաշտում սուրացող, հակառակահային հրետանու կրակի տակ համարյա անպաշտպան տանկերը (ՄՍՁԱ, 359):

Արեւմտահայերենից՝ Հաւորեց դիակներուն մէջքէն գողօնը ու դարձուց տէրերուն դեռ զմայլագին սարսափի մէջ շփոթանալ (ՀԾԵ, 263): Հովէն, հողէն ու երկինքէն հոն կը խուժեն երամ-երամ, Պանդխտութեան մէջ քափառիկ հին հոգիներն արմենագարմ (ՄԲ, 189): Ծնողքը լոնք էր աչս վաւերական գաղափարին առջեւ՝ պարկեշտ գեղշուկի ամօթխածութեանը մէջ վիրաւոր (ՄԹՄ, 33):

Անտիման, մինչև, չափ կապերով լրացումները կարող են արտահայտել չափի իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Մտով Ակոբը գզգզված հագոտտով, մրից սևացած դիմքով, ձեռքերով և մինչև սրունքները մեռել ոտներով (նԳ, 1, 53): Զեռքերի բազուկները մինչև արմունկը մեռել լին (Բ, 5, 41): Կիսով չափ ավերակ Գիլյանից հետո Սպահանը հրաշք է թվում նրան (ԶԳՄԵ, 2, 227):

Արեւմտահայերենից՝ Մերթ ընդ մերթ հառաչանք մը ելի, կուրծքը պատռելու աստիճան լայն, կոկորդէն կը խուսափի ցաւաղին հրկար «ա»-ով մը (ԼԲԲԵ, 27): Անոնց լիցուն ու բարակ կերպասներու տակէն քողցրօրէն պինդ կուրծքերէն, մինչև ծունկերը գրեթէ մեռել սրտնը-

ներէն կը բարձրանար հեշտովեան և սիրոյ բնդհանրական ու մեծ հրաւեր մը (ՎՇԵՀ, 169): Երջանիկ բաղաբին ծիծաղը կը մեծնայ, կընդլայնի, եւս քան զեւս ննչուն ու զվարք (ԱԶԵ, 185):

Կապային կառույցներով կարող է արտահայտվել նաև պատճառի իմաստ:

Օրինակներ արեւմտահայերէնից՝ Ալեհտիբէզը պզտիկ, սիրուն, և իր գրաւած աշխարհադրական դիրքին շնորհիւ կարելու ալ բաղաք մըն է (ՎՄԱՕ, 158): Մեր հոգին, այս մասնուկը կը բալէ կ'ուն յիշատակնե-րու կամ երազներու բեռին տակ (ՄԶԵ, 158):

4. ԱՅՍԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ՄԱԿԵԱՅՈՎ

Հայերէնի բոլոր շրջաններում ածականի լրացում են դառնում Հա-փի և աստիճանի, մասամբ և ալ մակբայներ:

Գրաբարում կարի, յոյժ, շատ, սաւաթիկ, բիրապատիկ, ամենեկին և ալ մակբայներ, կապակցվելով որակական ածականների զրական կամ բաղդատական տառիճանների հետ, արտահայտում են բացար-ձակ գերազրականի իմաստ:

Օրինակներ՝ Զի այր մեծ էր յոյժ (Բ, Թադ., ԺԲ): Մի կարի արդար լինիր (Ժողով., է): Յոյժ խոր են խորհուրդը քո (Սադ., ՂԱ): Շատ հա-կառակ եկաց բանից մերոց (Բ, Տիմոթ., Դ): Եղեն փայլուն սպիտակ յոյժ (Մարկ., Բ): Շուշան էր վախճակ յոյժ (Դան., ԺԳ): Հատարէ դոր-դիս իւր և ղիտուռնս, արս բաջս և աղեղնաւորս թուով յոյժ նուազունս (Մե, 1, ԺԱ): Բիրապատիկ քան զարեգակն յուսաւոր է (Սիրաք., ԻԳ): Քանզի էր արդարեւ սաւաթիկ նզօր (Մե, 2, Ը): Քանզի մնաս յայտոսիկ անբաւ և անհետապոտի, ամենեկին բարի (ԳեՄՈ, Իէ): Այլ առաւել ևս որ կարի դժնդակագոյն է և աշխարհի կորստեան պատճառ (ՂՓՊՀ, ՀԵ): Որ էր կին իմաստուն... և յոյժ խոնկամարդն միանգամայն (ԹԱՊՏԱ, 2, Զ): Ըէ գինչ տնտն է մեր՝ կարի Բաջայալտ է քեզ (ԹԱՊՏԱ, 3, Զ):

Միջին հայերէնում նույնպէս Հափի և աստիճանի կարի, յոյժ, խիստ, շատ, բոլորովին, բոլորուն մակբայները կազմում են որակա-կան ածականների բացարձակ գերազրականը:

Օրինակներ՝ Ես կարի շարագոյն էր (ՊԱԳ, 470): Կարի նուազ նեղն բերէ իւր մեծ ցաւ (ԳՔԲՄ, 124): Այր մի երեկցաւ յարեկեան յոյժ ազ-նուալուն (ԵՄԺԱՎ, 2): Խիստ ջրախառն գինի տուր (ՄՀՀՄ, 11): Տաս զայլ խիստ եով Էհզերդ (ն. տ., 103): Մեծ զովութեան ևս արժանի, Զի ևս աւսով խիստ սիրական (ԿԵՏ, 133), Օր մի մեկաւ ի յայն գեղին խիստ ազնուական տանուէր մի (ԵՄԺԱՎ, 27): Ետեւ, զի ամենեկին

ուղչ էր (ն. տ., 307): Եկեալ առ խոստովանահայրն, բոլորովիմբ աւառում
և վշտացին (ԷՀՄԳԱ, 103): Վասն զի էր բանիրուն կորովի գրոց շնոր-
հաց (ՄՈԻԺ, 299): Զոր ի քարքոստ տեղաց և ի խիստ գնայուն ջրէ որ-
սան (ՄՀՋՄ, 51):

Երբեմն աստիճանի մակրայները գործածվում են կրկնավոր ձևով
կամ երկուսի հարադրովյամբ:

Օրինակներ գրարարից՝ եղեր գեղեցիկ յոյժ յոյժ (Ծգեկ., ԺԶ): Ոչ
կարի յայժ փոքրագոյն է իրս (Ղե, Պատմ., ԺԳ): Հարեալ սատակէին ի
նոցունց հարուածս սաստիկս յոյժ յոյժ (ն. տ., Իէ):

Միջին հայերենից՝ Զի էր իմաստուն մանուկն այն և կարի յոյժ աղ-
բատաւէր (ՆՄԺԱՎ., 142): էր այր մի և ունէր կարի խիստ սիրոյն սի-
րելի մի (ն. տ., 163): Կախեցին զգողն կարի խիստ բարձր (ն. տ., 185):

Գրաբարում առանկ մակրայով կազմվում են որակական ածական-
ների առավելական, իսկ սակաւ, դոյզն մակրայներով՝ նվազական բաղ-
դատական աստիճանները: Ընդ որում ածականը կարող է գրվել ինչպես
զրակաւն, այնպես էլ բաղդատական աստիճանի ձևով:

Օրինակներ՝ Ռուզ քաղցր և առանկ քաղցր. և թուզ ժանտ և առանկ
ժանտ (Երեմ., ԻԴ): Քան զամենայն առանկ պատուական է Երկիրն
(Իմաս., ԺԲ): Առանկ օգտակար իսկ է յամենայն աշխարհակէր զբօսա-
նաց առանձին սահմանիկ (Ազ., 853): Նա առանկ բարձրագոյն և մեծ էր
(Գ, Ռազ., Գ): Որ այժմ փոխեալ տեղաց քաղաքին սակաւ բացագոյն
Բազդաւ: անտանի (ՍՏՏՊ, 3, 15): Ահա որ ինչ առ մերով ժամանա-
կաւս Եղեալ կամ դոյզն ինչ հետի՝ գրուցեցից քեզ անսխալ (ՄԽ, 2, 2Ա):

Միջին հայերենում առավելական բաղդատականը կազմվում է
առավել, անլի, Երբեմն և տեղոց տեղ, ի բաց մակրայներով:

Օրինակներ՝ Պղտորի աչից սպիտակուցն, և անլի կարմիր լինի
քան զառաջինն (ԳՔԲՄ, 78): Եղև հարցում ի մէջ իմաստանից, թէ որն է
ի յանդամաց մարդկան առանկ վնասակար (ՆՄԺԱՎ., 278): Ռազաւոր
մի յիւր խազինան հազար տկն ունէր պատուական և մէկն առանկ պա-
տուական էր (ն. տ., 220): Եւ թէ լինի ի տեղոց տեղ սպիտակ (ԲԶ, 57):
Ռէ խիղն ի բաց կարմիր լինի, նայ ուսիցն արխնային է (ԳՔԲՄ, 117):

Միջին հայերենում որակական ածականների համեմատութեան աս-
տիճանները կազմվում են նաև այնքան, հաւնց, հալնց չափ, հնցելուն,
հաւնցել, որչափ ցուցական գերանուններով, որոնք կարող են կատարել
կամ ձևական, կամ բուն անգամի դեր:

Օրինակներ՝ Զունիս դու հաշիւ դրած հաւնց ուղարդ, որ տաս քու մի-
նակ (ՅԴ, 368): Եկատեաց զկերպարանս նոցա, և այնքան հաւնեմատ՝
որ թագաւորն ինքն և ամենայն հախարարքն... զարմացեալք կային ի

վերայ նորա (ՊԱԿ, 412): Կնուին բնդ փողքն ի վայր ետյնց շալի շող,
որ չալքէր (ԲԶ, 121): Յուցանէ գառակա, թէ որչափ տկաւ լինի կարգն
և աղբատ... նաչ կարէ վարել զիշխանութիւնն (ԵՄԺԱՎ, 8): Հանցեկ
երեւում պահեմ, մինչ որ գայ լոյսն առաւօտուն (ԵԲԶԿ, 124): Հնչեալն
աղաւորիկ կարուկ թէ ի խուլցդ գայ, նա թողուս (Ն. տ., 67): Հանց սղոր-
մուկ ի վարդն ասաց (ԿԵՏ, 135): Ասացին, թէ այլ սոյնալէս գեղեցիկ
հաւ չենք ի տեսել (ԵՄԺԱՎ, 36): Այնչափ Բեհուշ չենք տեսել (ԵԲԶԿ,
73):

Օրինակներ՝ Ճանապարհորդները սառտիկ շատախոս են լինում (Բ, 5, 91): Ես պակաս հայրենասեր չեի (Մուր., 4, 131): Ես կանգնած էր գետնի մակերևույթից բավականին բարձր (Բ, 4, 319): Այդ հասակում նա խիստ հաջողակ ձեռքեր ուներ (Բ, 7, 59): Նա բաժանաչ զեղեցիկ ազամարդ էր, զեղեցիկ կազմվածքով և առավել ևս զօրեղջիկ հասակում աչքերով (ՆԴ, 2, 349): Հուրյր փոքր-ինչ կրոնական բնույթ ուներ (Բ, 7, 94): Գարեգին Սիսակյանը Ռիչ րե շատ ուներ ճնշողների դավակ էր (ՆԴ, 2, 426): Նրա մոտքն աչնեան փառավոր և բազմամարդ էր, որ նմանվում էր հաղթական մի զարձի (Մուր., 4, 399): Բաժնի գինեգավորը նույնիսկ ազատ էր զգում իրեն, ինչպես այդքան մեր օրերում (Բակ., 3): Զլինեի ալսեան խոր՝ Զեյր ալսեան նախանձի, Զլինեի ալսեան նոր՝ Ալսեան չեյր բարկոծի (ՀՇՔԶ, 2, 331): Ես ոչ մի երկրում չեմ տեսել ջրերի այդչափ պայծառ ու զվարթ զույն, շրջանի այդ լճի և այդ գետի (Շիրվ., 8, 383): Ախ, ինչպե՞ս կարդամ մուլ գիբը հոգուդ, ես ալսեան լուսե ու դու ալգեան մուր (ՀՇՔԶ, 2, 34): Տաքօրինակ գդադումով եմ կարդում ինձ համար ալնեան սիթեյի համակեր (ՀՄԱՁԶ, 3, 332): Մյուս առավոտյան ևս թողեցի Դամասկոսի գլորիկ, բայց աչնեան հալկական գաղութը (ՍԿՔԴՔ, 99): Ռիկնեղ ազամարդ էր, ճակատը լայն, փոքր-ինչ կլոր ղեմով (ՆԴՄԿ, 53): Ես գեթեղեցի մեկան նրա չափազանց հյուսափրական գդադումներին (ԼՁԵ, 350): Հագվիվ նշմառելի զոդում է գազավի սպիտակ ձյունը (Բակ., 3): Մեր ժողովուրդն ու մտավորականությունը արժանի հակահարձակ են տալիս այն երկր երկրի մարդկանց (ԳԼՄՄՄՍ, 263): Բոլոր ու մեկ կու-

նում կայծակեց վիճակին բոլորովին անսպասելի միտքը (ՄՄԳԶԱ, 316):

Արեմատահայերենում սրտական անհանգիստության, նվազական համեմատականը և բացարձակ գերադրականը նույնպես կազմվում են այսպիսի մակրայնքերով, ինչպես՝ անելի, առանել, ամբողջապես, առնուազն, ամբողջովին, անսկիզբէն, բոլորովին, բերնէբերան, բիրիցս, գերազանցապես, գերազանցօրէն, գրեթէ, խիստ, կիսովին, կատաճեալապէս, հազիւ, համակ, հիմնովին, յոյժ, նուազ, շատ, չափազանց, քիչ և այլն:

Օրինակներ՝ Իրմէ անելի արժանաւոր և յաջողակ մէկը չպիտի կրնար գտնել (ՀՊԵԺ, 2, 43): Չափազանց առատաձեռն ըլլալու թերութիւնն ունի (ն. տ., 214): Լկտի շարժումները շարունակեց, անսկիզբէն ազնի ժպիտ մը շրթունքներուն վրայ (ԵՅԵԺ, 1, 488): Հաւանօրէն նուազ բաւելիքն զնորդ մը գտած էր (ն. տ., 4, 500): Հրապարակին վրայ ճանշցուեալ էր իբրեւ յոյժ վստահելի վաճառական մը (ԵԵ, 517): Կան պակաս, ամբողջապէս պակաս ծնածներ (ՀՅԵ, 65): Ես հազիւ ընդունմանի և քիչերուն հասկնալի գաշնակութիւնը պիտի ըլլայի (ՌԶՅ, 281): Հագած է զորշագոյն տրեխ երեսը կիսովին բաց (ԼԲԸԵ, 103): Անոր ալ ուսանողական խիստ բնարցիկ սուտ մը նետեցի (ՕԶԵ, 180): Քերթնակի գաղտնիքը շորս խոշոր արտեր ունէին անոնք (ՀՄԿԼ, 133): Ըստ երեւոյթի կարեւոր, առնուազն խորհրդաւոր խօսակցութիւն մըն էր (ՎՄՀԲ, 87): Բերել բերան լեցուն տասնութ բռնակիր վակոններ կը թաւալին խօլ (ՀԱՀԺ, 181): Բոլորովին անակնկալ օգնութիւն մը բարեբախտաբար փրկեց մեզ (ԹԲԱԵ, 555): Կիսովին տերեւաքափ ծառերը կարծես թէ յոյն՝ կը մտածեն ճակատագրական աղէտներու վրայ (ԱՀԳԺ, 121): Վարդենիները բոլորովին մեռել, փուշերու խուրձեր են այլեւս (ն. տ.):

Որտեղական անհանգիստության անհանգիստները կազմվում են հաճախ մակրային հարաբերակից ցուցական, հարցա-հարաբերական գերանուններով (այնքան, այնչափ, այսչափ, այդքան, նոյնքան, այնպէս, նայնչափ, նոյնքան, որքան, որչափ, ինչքան և այլն):

Օրինակներ՝ Միշտ կը շարունակէ իր վարժապետի այնքան նուիրական ուրբան ապերախ գործը (ԵՅԵԺ, 4, 534): Երբեք չեմ կրնար երեւակայել այնքան երջանիկ մեռելներ, որքան այդ մոռցուած, խղճուկ գիւղին մարգիկը (ՌԶՅ, 272): Որուն գուցէ այդքան բիրտ կերպով գոցուեալ էր իր երեսին (ԵԵ, 22): Այսքան միամիտ հարցումի մը անշուշտ չէր սպասէր (ն. տ., 131): Չէի կարծեր որ այսչափ ածան պիտի կշնայի աղատիլ (ն. տ., 580): Բարոյականն ալ նոյնքան անհրաժեշտ է աղքատ ժողովրդին (ն. տ., 620): Այնպիսի չքնաղ մարմին մի ի՞նչպէս կրնար

ալեման սեւ հողի մը պարունակել (ՍՏԵ, 135): Ամբողջ գիշեր անհույս
ալիս ցուրտ սենեակին մէջ (ԶԵՆ, 60): Անոր մասին որման հիմնու-
մին տարբեր մատապատկեր մըն էր կազմած (ՇՇ, 1, 51):

Որակական ածականների համեմատության աստիճանները կարող
են կազմվել նաև մի շարք ձևի մակրայներով:

Օրինակներ՝ Փողոցը անհունօրէն երկար կ'երևար աչքիս (ԵՅԵԺ,
4, 433): Ուր գտնելու է կատարելապէս առաջինի մարդը (Ն. Խ., 586):
Կը փափարէր, որ ձամբան անհունապէս երկար ըլլար (ԵՆ, 296): Հոն
բերած էին սփանջելապէս զեղեցիկ շէրքէս պատանուհի մը (ՍՏԵ, 21):
Յօսնական ու լրբենի բան մը կաշ աչգ կիներուն վրայ, զէշ շարուած
այտերուն, ծալալիզօրէն կարմիր շրթունքներուն (ԼԲԸՆ, 158): Կը գի-
տեմ այս պատկերը, այս խօսուն ամպը, Յայտնութեան գրէն անկո-
րէն կենդանի գրուող մը (Ն. Խ., 160): Ժամ մըն է, որ նստած եմ հոս.
բացառաբար զեղեցիկ վերջալոյսի մը հետ միեակ (ՄԶԵ, 222): Ուժգ-
նօրէն անկախ ե տարականն անձնականութիւն մըն է ինքը (ԱՀԳՃ,
258): Որոնց հար անհատական է աչքան, որոն տիեզերականօրէն
մարդկային (Ն. Խ., 290):

Հայերենի բոլոր շրջաններում ածականի լրացումներ կարող են
դառնալ նաև ժամանակի, ձևի, տեղի և այլ մակրայններ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արար զնա ըլլար հողոյ՝ անշէն յափտեան
մինչև ցայսօր (ՅԽՈՒ, Ը): Արքայ Սողոմոն օրհնեալ է, ե աթոռ Գաբի
պատրաստ առաջի Տեառն յափտեան (Գ, Բաղ., Բ): Վիշ խաւարին յափ-
տենից պահալ է (Յուդա., 13): Աս սոսկ նախնումն՝ յոյժ է նուագեալ,
խակ ի ներհակ վերջնոյս յաւտ ծանրակիր (ԳՆՄՈ, ԺԶ): Լուր... սուրբ
սուրբ ե միայն միշտ սուր (Ն. Խ., ԳԳ): Արդ վրիպեալս ես յաւտ ամե-
նապատիժ, միշտ դմեալ (Ն. Խ., ԽԶ):

Միջին հայերենից՝ Դու ես անմահ միշտ կենդանի (ՅԳ, 420): Դու
Աստուած ես յափտենից կենդանի (Ն. Խ., 445): Զեա միակեց հագնի
խոշոր՝ Ի ինքն ի բնէ մագնդնաւոր (ԱՄԶՄԶ, 291):

Արեւելահայերնից՝ Բայց դարձյալ մնում էր միշտ ազնաւ (Բ. 4,
225): Դառնի արատասանած ամեն մի պարբերություն համեմտած էր
ամենաընտիր և երբեմն շատ ինքնուրույն հայհոյանքներով (ՆԳ, 1,
48): Զուլատալի խողովոյնը փաղաքշում էին միշտ հօր, միշտ դու-
րիչ հնչյունները (Ն. Խ., 123): Լուսամուտի առջև երևում էին փուլացում
անկված ծառերի կատարների տակավին մեւի ճյուղերը (Ն. Խ., 2,
260): Ուր է նրա կյանքի աչն շարունակ Բաղը թմրությունը (Ն. Խ.,
285): Բոլորն արդիւնքն աչս արդեն խառնադաժն, հաւատարմ լճից
(ԴԴԷ, 327): Այստեղ-այնտեղ երևում էին մաքրենու դեռ կանաչ լճիկը

(ՀՔՄՏԶ, 1, 76): Սյունյաց լեռները կոհակում, վետվետում և հորձանք էին տալիս գեպի երկինք՝ փակելով հորիզոնը տեղ-տեղ շեշտակի բաւն (ԴԴՎ, 21): Իսկ գեմքը նույն ֆիզիկապէս առողջ, կլորիկ, լեցուն գեմքն էր (ՆԴ, 2, 416): Ժողովուրդը երգում էր Արշակունիների ժամանակից դեռ կենդանի հեթանոսական սազմական երգը, որ անկախ Հայաստանի ժողովուրդը հյուսել էր հին, ռազմապէս հզոր օրերին (ԴԴՎ, 119): Չնչին մարդուկներ, լրբօրէն հանգիստ (ՀԹ, 1, 94): Ուրախ մեղմ ու բարեհամբույր էր այդ արտաբնական անտաշ մարդու գեմքի արտահայտութիւնը (Շիրվ., 8, 365): Որ իրար ձգտեն մարմնօրէն անկուշտ, Կինն ու առնամարդն համբույրով անխոնջ (ՀՇՔՀ, 3, 372): Հինկելով ի բնեզոյլ և կարգապահ, ամեն ինչ անում էր շափով ու կանոնով (Մուր., 6, 165): Հիշում եմ ահա այն անցքերը նեղ... եվ զրույցներք մերք մեզմ, մերք բինոտ (ՎՏ, 2, 162): Հազար տարի մանկիկ մնա, Հավերժ մանուկ իմ աղբի պէս (ՀՇՔՀ, 3, 298): Հայացքը կրտսիւնավարի գրգռիչ էր (ԶԴՄՆ, 1, 251): Նրա աչքին այդ արտաբնական անտաշ մարդը հետզհետեզ դառնում էր և՛ հարազատ, և՛ մտերիմ (ՎԱՆ, 2, 70): Որ շտրտի՛ և... շտրտի՛ Պղպշող գինու ափսալի լեցուն սափորի նման (ՊՄՆԺ, 4, 32):

Արեւմտահայերէնում ձեռի մի շարք մակբայներ արտահայտում են ստամանափական իմաստ:

Օրինակներ՝ Իմացանք որ լրբօրէն անհնազանդ դանուած է շատ մը հոգարարծութիւններու (ԵՅԵԺ, 1, 558): Զկնորսութիւնն ալ առձեռն պատրաստ գրօսանք մըն է (Ն. տ., 4, 419): Ինքզինքը անձնատուր բրաւ այդ զառնօրէն Բաղդա վիճակին (ԵՆ, 185): Աշուրները հրացայտ էին, տարօրինակաւ ազդեցիկ (Ն. տ., 385): Նվերապէս գեղեցիկ էր մարդոց այդ խորհուրդը (ՀՅՆ, 200): Իր էրկանը բնորոշութիւնն անոր ի բնէ պատերազմասէր ոգին արթնցուց (ԳԶԵԺ, 2, 70): Մտաւորապէս ազնաւ շքանակի մը հիացումը դանոնք կը կասեցնէ (ՏԶՎ, 77): Շուշանը կը տեսնեմ հրաշէկ կոպերուտ առջեւ, հպարտ ու գեղեցկօրէն վայրի (Ն. տ., 91): Վերագարծեր էր անհամաշ ֆիզիկապէս և բարոյապէս (ԶԵՆ, 113): Իմ առաջին տեսողական տպաւորութիւններս կրեք եմ այդ զոռնազեղ և միւսնոյն ատեն նրբօրէն երանգաւոր շքանակէն (ԶԵՆ, 407): Մենք դայն կ'ունենանք նախապատգրապէս շողշողուն կամ անփայլ (ԱՀԳՐ, 129): Ինչո՞ւ պէտք է հաշուի առնուին հոգեպէս ազնաւ մարդոց համոզումները (ԼՍԱՍ, 66):

Արեւմտահայերէնում ժամանակի բազմաթիւ մակբայներ նույնպէս կարող են դառնալ որակական ածականների լրացում:

Օրինակներ՝ Ամիրան, իր ալիւս ինՖանտիլոյ կեանքին մէջ, ամէն ներկայացող մարդու ախանջ չկախեց (ԵՆ, 34): Հիմա, միշտ հանդարտ

և միշտ խորհրդաւոր, ճառախոսը գրպանէն տուփ մը կը հանէր (ն. տ., 60): Ամէն առտու իր այդ յախտեմապէս միօրինակ կերպարանքովը... կը դառնար փողոցին անկիւնէն (ն. տ. 371): Կը շտապէն բաժնել նոր տպագրուած և դեռ խոնաւ օրաթերթերը (ՁԵՆ, 20): Իմ ցանկալի, այլ յախտեման անմատոյց սէր, բաժանումի հնչեց վարկեմանն եղերական (ՄԲ, 297): Կը նստինք արդևն պատրաստ սեղանին տուփէն (ՍՍԼԾ, 132): Ծոցներնին լեցուն է դեռ խալ ողկոյզներով (ԲՆՆԶ, 215): Երկու տարի ինքն ալ իր աշքին առաջ ունեցաւ յաւիտ քլծալի կնոջ մը պատկերն (ԼԲԸՆ, 68):

5. ԱՅԱԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ԱՅԱԿԱՆՈՎ

Դեռևս զրաբարում երբեմն որակական ածականի համեմատութեամբ աստիճանը կարող էր կազմվել ածականներով, որոնք այս դեպքում կատարում են չափի և աստիճանի մակերայի դեր:

Օրինակներ՝ Եւ են որ ոչ են ստույգ արդար (ՂՓՊԶ, ԿԳ): Որով և միշտ հաստատուալ պահի ի մեզ բանն տէրունի, ըստ մարգարէին ձայնի, ուխտ խաղաղութեան և կնիք հաստատութեան առ հաշտարարն միջնորդ՝ երկնային անմահ կենդանի և մշտնջենաւոր բարեխօս (ԳՆՄՈ, ԺԱ): Պահէա ինձ շնորհ համեմապայծառ դանձուցող մնացականաց, որով պատուական գտեալ՝ քո անուանեցայց, պաշտպանեալ ի քէն, անսանման բարի (ն. տ., ԶԸ):

Միջին հայերենում ալելի է ընդլայնվում համեմատութեան աստիճան կազմող ածականների շրջանակը:

Օրինակներ՝ Տուր զղափթին զկուրսն սրբնճալինով, զի մեծ օգտակար է (ՄԶՁՄ, 112): Այն մարդն որ ալէկ առողջ մարմին է՝ ոչ խիստ պինտ բռնէ և ոչ խիստ թուլ (ԱՕԲ, 68): Ասին առաջին իմաստունքն, որ Բաշ հմուտ՝ էին արուեստիս (ԳՔԲՄ, 117): Ճշմարիտ մեղաւոր մարդոյն մահն է չար (ԱԲ, 191): Միշտ գեղեցիկ է խիտ պայծառ (ՄԶՔ, 223): Սիֆաթին արա մտիկ, որ է խորին անգիտելի (ԿԵՏ 199):

Այստեղ երբեմն լրացում ածականը ճշգրտում է լրացալ ածականի արտահայտած հատկանիշի երանգը, ինչպես՝ Բաց կարմիր, պայծառ կարմիր, մուգ կապոյտ:

Միջին հայերենում սկիզբ է առնում ժամանակակից հայերենում լայնորեն տարածված այն կաղապարը, որտեղ որակական ածականը դառնում է հարաբերականի գոյականական հիմքի որոշիչ:

Օրինակներ՝ Թէ վուտ վայտէ նաւով վերայ ծովուն ես դնացեալ (ԿԵՏ, 176): Կանանչ կապաւոր մանշուկ, թ'ինչ խօշ կու նայիս (ԵՔԶԿ, 129):

Արեւելահայերենում առավել շատ են կաղմվում այնպիսի բառակապակցութիւններ, որոնցում որակական ածականի համեմատութեան աստիճանը կաղմվում է ածականով:

Օրինակներ՝ Երիտասարդը արտակարգ բարեկազմ էր և գեղեցիկ (ԳԴՎ, 60): Երկուսն էլ միօրինակ սուրբ են նրա համար (Բ, 4, 375): Բոլորը միանման անխոս էին և անշարժ (Մուր., 4, 291): Նա խորտակվել էր անապատիկի դաւիթն, աննախընթաց հաջողութեամբ (ԴԴՎ, 536): Անսովոր քաղաքիկ օդի մեջ երկինքը մուգ փերուզի գույն էր ստացել (ՆԴ, 1, 167): Զարմանալի բարեսիրտ և հնազանդ աղջիկ էր նա (ՆԴ, 2, 571): Նա դիմամբ ջանում էր ուղղակի ցույց անել իր անսանձան բարձր աստիճանը մեծամեծներից (ԴԴՎ, 63): Վերջը նյութալավութեամբ տառաջարկեց ճակատ ուղարկել ալբուսին և քուշանաց դեմ մաշել սառույց վառանգավոր կեռիկներում (ԴԴՎ, 531): Նա ապրում էր ծայրահեղ մեծ հեղուկմանքի վիճակ (Ն. տ., 377):

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Հոն ամէն բան ձերմակ էր ալ միօրինակ մեծ ու մախուր ներմակ մը (20ն, 91): Իր նաւակին նիշդ նմանը կը պահանջէր (ԳԶԾԺ, 1, 263): Իսկապէս վաշկուշ ձեւ և բալուածք ունի անիկա իր ձերմակ, տակաւին տառտ և քերթն մը գանգուր մաղերով (2նն, 163): Հաւաքուած էին յայտնապէս բարձր դասի մարդիկ... կարելի գեղագայն շքեղութեամբ (ՍՍԼՃ, 307): Բաց խառնաշ մաղերը՝ փղոսկրեայ ճակատին շուք կը կաղմեն քնքուշ պսակ մը (ՎՇԵՆ, 191): Կապոյտ են անոնք, խիստ գեղեցիկ, զոց կապոյտ մը (ՇՇ, 1, 83): Ուրիշ քունդ սեւ ստուեր մը ինկեր է գետին (ԼՇԸՆ, 192):

Արեւելահայերենում բավականաչափ գործածական է այն կաղապարը, երանդ որակական ածականները կատարում են հարաբերականի գոյականական հիմքի որոշիչ դեր:

Օրինակներ՝ Դատարկ տուփը ձեռքին նա վազեց երեխաների մօտ, նրանց ցույց տալու սպիտակ թիթեղյա տուփը (Բակ., 194): Մովսիսին սև քափիջն գլխարկով կինը հովանոցի ծայրով ավազի վրա նշաններ էր անում և ավերում (Ն. տ.): Վանշուշը, գիմնադիտոի սպիտակ երկզավոր դլխարկը դեպի ծածրակը հո գցած, նստած էր ճաշասեղանի մօտ (ՆԴ, 1, 264): Հազար հազար մարդ բոլս միբուխվոր, Հազար հազար մաբդ սպիտակ ալևոր (ՀԹ, 2, 114): Երբեմն դռները բացվում էին, ներս ու դուրս էին անում պսպղան կոնակալոր մարդիկ (Բակ., 139):

Արեւմտահայերենում այնպիսի կառույցները ձևով չեն տարբերվում ածական + գոյականի բացառական հոլովածն կառույցներից: Բանն այն է, որ զրաբարյան -եայ, -է մասնիկներով հարաբերական ածականը, որը կաղմվում է գոյականից (մետախալ-մետախէ, մորքեայ-մորքէ

և այլն), ձևով նույնացել է բացառական հոլովաձևին, որը նույնպես կարող է որոշիչ դեր կատարել: Այսպիսով, կապոյտ չուխայէ հագուստ, սեւ սատափէ թիկնաթոռ, հաստ շուանէ կապանք, սեւ քաիշէ վերարկու և նման կառույցները կարող են հրկու մեկնաբանություն ունենալ: Առաջինն այն է, որ չուխայե, սատափե, շուանե, քաիշե ձևէր բացառական հոլովաձև են, իսկ նրանց մոտ զրված ածականը՝ նրանց որոշիչը: Երկրորդն այն է, որ այդ ձևերը գոյականից կազմված ածական են, իսկ կապոյտ, սեւ, հաստ ածականները նրանց գոյականական հիմքի որոշիչը (ինչպես արևելահայերենի համար է մեկնաբանվում):

Երբեմն հարաբերական ածականը կարող է լրացում դառնալ՝ քրականի համար: Օրինակ՝ Ջայնը՝ ցասումի պահեստն իսկ Կր պահէր գործիլ ծածուկ շեշտ մը: Ու այնքան նուրբ, աղջկային բաղճը որ հեռուէն կը թուէր թէ պղտիկ կոյսի մը ձայնն է (ՍԲ, 138):

6. ԱՄԱԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ԹՎԱԿԱՆՈՎ

Գրաբարում չի նկատված թվական + ածական կազմապարտի բառակապակցություն:

Այսպիսի սակավաթիվ կառույցներ երևան են դալիս միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Աղուսը, իմ հազար աղուսը, դրախտին բեհեշտիս խնձոր, Շաբրէ եղէգին մէջէն հս քաղած (ՆՔԶԿ, 228): Մօտ իմ էարին մի նստիլ, թէ հազար ես ինձ սիրելի (ն. տ., 159):

Արեւելահայերենում բավական տարածված են այն կազմապարտները, որոնցում քանակական թվականը կապակցվում է չափն միավոր գոյականից կազմված ածականի հետ (երկու օրական, վեց ամսական, քսան տարեկան, երեք հարկանի, երկու զլխանի, երեք ոտանի և այլն):

Օրինակներ՝ Հինգ տարեկան երեխա էր, որ հայրն ու մայրը մեռան (ՆԴ, 3, 12): Առատ կանաչի մեջ կանգնած էր հազիվ մի ամսական սպիտակ մի գառ (ն. տ., 8): Իր համար երկու հարկանի բնակարան է շինել Երևանում (ՔՐՈՂ, 430): Գու և Նարեկը մարդկություն գահին՝ Երկու զլխանի աստված եր հավերժ (ՀՇՔԶ, 3, 122): Սեպեմբեր հարյուր հիսուն հազարանոց բանակ է դրել էրզրումում (ՍԽՄՍ, 334): Արծաթե շղթան վրան չորս կալաբիչավոր մի հին ժամացույց էր այդ (ՎԱԱ, 193):

Օրինակներ արեմտահայերենից՝ Ռուսիա չէ բարեհաճեր մեր վեց ամսեայ նուէրն քնդունելու (ՀՊԵԺ, 4, 54): Մէկը տեսայ երէկ, որ հարիւր ոսկինոց ձիու մը վրայ հեծած Ղալաթիայէն կ'անցնէր (ն. տ.,

333): Այդ հինգ սենեկանոց տան մէջ միս-միսակ՝ չի ձանձրանար բնաւ (ՇՇ, 1, 213): Վակոնլիի երկու հոգիները յարկաբաժինի մը մէջ տեղատուութեամբ էինք (ՍՍԼՃ, 416): Յիսուն յարկանի շէնքերուն ներքեւ աշխատեցար (ՀԳՄՆ, 77):

7. ԱՄԱԿԱՆԻ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ՝ ՆԱԽԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌՈՒՅՎԱՄՔՈՎ՝ ԱՌԱՆՅ ՍՏՈՐՈԳՄԱՆ

Սկսած միջին հաշիւներէնց երեան է գալիս աշխարհի բառակապակցական կազապար, որտեղ ածականն ստանում է ենթակա, ինչպէս և այլ լրացումներ: Այսպիսի կազապարը հիշեցնում է ստորոգում շունեցող նախադասութիւն: Այսպէս, երբ ասում ենք բերանն արնոտ մարդակեր, ապա բերանն ուղղականը արնոտ ածականի մոտ ենթակայի դեր ունի: Այսպիսի բառակապակցութիւնները համարժեք են համապատասխան դերբայական դարձվածներին: Այս երկու կարգի կառուցները համատեղ են հանգեւ եկել հետեւյալ նախադասութեան մեջ: «Ու մարդասպանը դուրս եկավ ձորից, Դեմքը ալլալված, քալվածքը մոլոր» (ՀԹ, 2, 64):

Օրինակներ միջին հաշիւներէնց՝ Բժշկապետքն շատ խօսք են ասացել մէկ մէկին հակառակ (ԱՕԲ, 20): Բերանդ շաքարով իլի թութակ լեզու ևս (ՀԹՏ, 144): Տես թէ կ'ելնէ մէկ մի կուգա՞ւ, Ականջն խոլ Յովհաննէսին (ՀԵ, 168): Եւ թէ լինի ճակատն բոլոր կամ շորեք կոյս կամ երեք կոյս սպիտակ, նա կոչեն իր տոտղաճակատ (ԲԶ, 57): Ծաղկունք բունին հարիւր հազար, ցեղ ցեղ ներկած և գունդգուն, Թիւրլու թիւրլու հոտեր միերն քանց միւն սիրուն (ՀՀՄԲԲ, 560):

Արեւլահաշիւներէնց՝ Միմյանց հետեւից նրա գլխում հղանում էին դանդաղ մտքեր, մեկը մյուսից վատ, ատելի և գարշելի (Շիրմ., 2, 371): Դեղնամուկ գեմքը հետզհետեւ սեռանում էր, միշտ մաքուր սպիտակ երեսը ծածկում էր սև սպիտակի հետ խառն մազի փշերով (ՆԴ, 2, 233): Բերանն արնոտ Մարգարիտը էն անբան Հազար դարում հազար դատով մարդասպան (ՀԹ, 1, 152): Հատակը ծաղկաշար գորգերի նորը՝ մանրանկարները խախտ էին բերում նայողի աչքերին (ԴԴՎ, 230): Մոռլլ ամպերից, հզոր կայծակով Սիրորը շանքահաւ մի մրրկահաւ ծովափի խոժոռ ժայռերին ընկավ (Իս., 1, 199): Մի հուր հրեղին հալանովեց քաջին, Ոտները ամպոտ կանգնեց առաջին (ՀԹ, 2, 98): Առաջ վաղեց մազերն արձակ Մեկքի պառավ մայրը քաղու (ՀԹ, 2, 128): Կանգնած է մարդը արեւ տակին, Ոտն ու ծունկը բաց. բաճը

դրած ուսին (ՂԱ, 11): Եվ դու գլուխդ քաշ, արածում ես միայն (ՎՓ, 3, 304): Լեռներ նաշում էր դիմակի տակից աչքերը արյունով լի (ՎՓ, 3, 239): Դառնա բաց քնեմ այս գող լուսնի տակ (ՀՇՔՀ, 3, 225):

Արևմտահայերենից՝ Հոս հարուստ և փոքր կուշտ մարդ չկայ շատ (ՀՊԵԺ, 3, 170): Ըսենք որ բախտը յաջող երիտասարդ մ'ես (ն. տ., 6, 81): Միշտ զբաղմը լեցուն կու գար (ԵՌԵԺ, 4, 196): Հրանդ սարքի ելաւ, աչքերն աւիւնացայտ, Բունքերն ուժգնարախ (ԵԵ, 436): Միշտ նակար բաց կը խօսէր (ՏԿՎԱ, 279): Անիկա կ'առաջանար գլուխը բարձր (ՋԵԵ, 190): Աչքերս պայծառ կը նայիմ հեռուն (ՎՇԵՀ, 108): Զոր խեղճ կիներ տուաւ աչքերը արցունքներով լեցուն (ԵԵ, 262): Մեծցար և դուն, զօքացար, սիրտի տնտուտ բարեկամ, Շուրջ շուրջս անբաժան (ՎՌԿ, 73): Կատուն փութաց քովը, մպտուփը կախ մոտքէն (ՀՅԵ, 355): Կարգով Իրար յաջորդեցին մէկը միւսէն ամլի տխուր ու տարօրինակ ինքնակենսագրական պատմութիւններ (ԹԲԱԵ, 512): Անիկա վտիտ, կապոյտ ու երազուն աչքերով սղայ մըն էր, գլուխը Բիշ մը հակ մէկ կողմէն (ՋԵԵ, 544): Կը սպասեն, աչքերնին քառուղիին ամէն կողմին ուշադիր (ՕՋԵ, 139): Գաւազան մըն ալ ունէր՝ ծայրը քերեսակի կոր (ԵԵ, 370): Հագած է գորշագոյն տրեխ՝ Երեսը կիսովին բաց (ԼՔԼԵ, 103): Հին ու կէսը տախտակաշէն տան մը գետնայարկն էր ճէլալին սենեակը (ՍՎԱ, 101):

ԲԱՅԱԿԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱՆՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայերենի բոլոր շրջաններում բալը լրացումներ է ստանում գույականով (և թերվող մյուս խոսքի մասերով, այդ թվում և դերանուններով), մակրայով (և նրան հարաբերակից դերանուններով), ածականով, դերբայներով: Անշուշտ լրացումները տարբեր ժամանակաշրջաններում ունեցել են ձևական յուբահատկություններ: Այսպես, գույականի թեր հսկումները նույնական չեն գրաբարում, միջին հայերենում, արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում: Հայտնի է, օրինակ, որ ներգոյական հսկումները արեւելահայերենյան երեւելթ է (թեև նրա հատուկեանտ ձևեր առկա էին նաև միջին հայերենում): Կամ, գրաբարում և միջին հայերենում խիստ զգալի էր նախդրավոր և նախադրությամբ լրացումների դերը, և, ընդհակառակն, պակաս դեր ունեին աննախդիր լրացումները: Դրան հակառակ ժամանակակից հայերենում (արեւելահայերեն և արեւմտահայերենում) գերակշռում են աննախդիր լրացումները, թեև այստեղ ևս առկա են կապային լրացումները:

Պատմական զարգացման ընթացքում բայի լրացումների ձևային փոփոխությունները, այնուամենայնիվ, այնքան շատ չեն, որքան խնդրառական փոփոխություններն են: Բանն այն է, որ դեռևս գրաբարում նկատվող խնդրառական անհետևողականությունը միջին հայերենում որոշ չափով խորանում է, իսկ ժամանակակից հայերենում բավականաչափ ընդգծվում: Խնդրառական տեղաշարժերը մի շարք դեպքերում հանդեցնում են որակական փոփոխությունների: Դրաբարում և միջին հայերենում քիչ նկատվող կրկնասեռությունն ավելի է ընդարձակվում ժամանակակից հայերենում:

Բայի լրացումների համակարգում նույնպես կատարվում են տեղաշարժեր: Այսպես, գրաբարում և միջին հայերենում որոշ դերբայներ կատարում էին բայի լրացման դեր, իսկ հետագայում դրանք ընկնում են: Անցյալ դերբայը բայի լրացում էր գրաբարում և միջին հայերենում, իսկ ժամանակակից հայերենում այն չկա: Միջին հայերենից

սկիզբ առած հարակատար և ընթացակցական դերբայները բայի լրացում են դառնում նաև ժամանակակից հայերենում:

Ձուտ աշխարհաբարյան անկատար դերբայի երկրորդ ձևը բայի լրացում է միայն արևելահայերենում:

Հայերենի տարբեր շրջանների միջև առկա են տյնպիսի ընդհանրություններ, որոնք միավորում են տարբեր շրջանները և հիմք տալիս ընդունելու, որ դրանք նույն լեզվին են պատկանում:

Առաջինը լրացումների ձևի ընդհանուր համակարգն է, այսինքն այն, որ բայի լրացումներ է ստանում նշված խոսքի մասերով և նրանց համապատասխան ձևերով:

Երկրորդը լրացումների շարահյուսական-իմաստային հարաբերությունների համակարգն է: Լրացում-լրացյալ բառակապակցությունները կազմվում են շարահյուսական-իմաստային որոշակի հարաբերություններով: Այդ իմաստները հայերենի տարբեր շրջաններում հաճախ արտահայտվում են նույնատիպ կառույցներով, իսկ երբեմն էլ տարբեր կառույցներով: Սակայն իմաստների համակարգը հիմնականում կայուն է:

Պատմական զարգացման ընթացքում անընդհատ փոփոխվել են շարահյուսական-իմաստային հարաբերությունների դրսևորման ձևերը: Հենց այդ փոփոխությունների բացահայտումն էլ կազմում է բացական բառակապակցությունների պատմական ընթացքի ատարկան:

Բայի լրացումների մեջ յուրահատուկ են դերանունները: Բանն այն է, որ բոլոր շրջաններում էլ դերանունները դրսևորում են հարաբերակից խոսքի մասերի հատկություն: Այդ պատճառով էլ բայի լրացման դերում այդ խոսքի մասի տարբեր ձևեր ըննվում են զույականի, ամծականի, թվականի, մակբայի հետ հավասարապես:

1. ԲԱՅԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ԳՈՅԱԿԱՆՈՎ

1. ԲԱՅԻ ԽՆԳՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆԸ

Բայի խնդրառությունը հայերենում խաչաբեղև պատկեր ունի: Բանն այն է, որ լրացումներ ստանալու հատկությունը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով:

Առաջինը բայերի սեռով պայմանավորված խնդրառությունն է: Ներդրածական սեռի բայերը պահանջում են հայցականով խնդիր (կարող են ունենալ նաև ալլ հոլովներով խնդիր): Կրավորական սեռի բայերը ստանում են ներդրածող անուղղակի խնդիր բացառականով, նախադրությամբ կառույցով:

Յրկրորդը բայերի խնդրառութիւն կապն է մի դեպքում լրացալի, մյուս դեպքում լրացման բառիմաստի հետ: Հայտնի է, օրինակ, որ ուղևորութիւն ցույց տվող բայերն ստանում են ուղևորութիւն հայցական կամ՝ նախդրամբ կամ նախադրութիւմբ լրացում: Ասացական, իմացական, զգացական բայերը ստանում են վերաբերութիւն անուղղակի խնդրի: Ածականական ծագմամբ բայերը կարող են ստանալ ածականին բնորոշ լրացումներ: Տալու, մատուցելու գործողութիւն ցույց տվող բայերն ստանում են մատուցման խնդիր:

Բայն ստանում է լրացումներ գոյականի տրական, հայցական, բացառական, գործիական հոլովներով՝ հայերենի բոլոր շրջաններում հավասարապես, արևելահայերենում դրանցից բացի նաև ներգոյականով: Սակայն գրաբարից սկսած որոշ դեպքերում բայը կարող է լրացում ստանալ նաև սեռական հոլովով: Այդ լրացումը երկակի բնույթ ունի, այն կաբիւլի է մեկնաբանել կա՛մ իբրև ուղիղ խնդիր, կա՛մ իբրև հատկացուցիչ:

Դրաբարում սեռականով լրացումը դրվում էր ներկա (ենթակայական) անորոշ, անցյալ դերբայների մոտ:

Օրինակներ՝ Ինքն է տեսող գործոյ մարդկան (Յովբ., 17): Ո՞ւր ասն որ իցէ հատուցանող վաստակոցն քոց (Ագ., 61): Ընդ պարսից Բէշից գտուք, ապաւինեալ ի շնորհս Աստուծոյ, մատիցուր ի պայքար (Եղն., 1. 57): Օծումն կենաց պարզեատրեսցես Բա աղաչալիս (ԳնՄՈ, ԿԲ): Սա էր ի գործովք բարեաց... Ընդունող որբոց և աշրեաց (ԹԱՊՏԱ, 4, Գ): Դնէին ունկն ամենայն ժողովորդն ի լսել ամենայն գրեւոց օրինացն (Գ, Եղբ., Ը): Նախ անդ արար սկիզբն շինելոյ եկեղեցեաց (Ագ., 814): Արձակեաց երկրորդ հեծեալ մի ձիոյ (Դ Թագ., Թ): Ոչ անտես առնէր զհաւատացեալս անուան իւրոյ (Ն. տ., Դ): Ոչ մոռացայ և զոր սասցեր ի մարգարէէն Յսայիայ զասացեալսն զհեծելոյն իշոյն և ուղտուն (Ղև., Պատմ., ԺԴ):

Միջին հայերենում սեռականով լրացումը դրվում էր ենթակայական, անցյալ, ապառնի և անորոշ դերբայների մոտ:

Օրինակներ՝ Թէ ունողն իրացն ուրանայ (ՍԳԴ, 60): Թէ տան ծախողն մեռել լինի (Ն. տ., 61): Թէ րահանայ լինի հարամոյն սպանողն (Ն. տ., 69): Մեղաւորաց քափող է նա (ՅԴ, 256): Պանոց պահող չեմ, ալ կերող, Որբաց, աշեւագ Լմ Լս զրկող (ՀԵ, 175): Դու կատարեալ սիրող մարդկան, դու պարգևող ևս բարութեան (ԿՅՏ, 23): Յորժամ գայ բերող քղքիս առ քեզ, դու զթղթին բերողին զլուխն կտրեցէք (ՆՄԺԱՎ, 141): Ձոր քեզ բոկոտ պիտէր վազել՝ վասն մեղացդ քաւելոյ (ՅԴ, 306): Մի թէ իմ եկեղեցոյ շինելսն անբնդունելի է (ՆՄԺԱՎ, 150): Եկն ի կուռել քարին և շրջեաց մի քար (Ն. տ., 179): Եղնիկ մի ջրին խմելն

զեղչեբաց զշուքն էր տեսեր (ՆՔՀԿ, 284): Յետ մալին՝ առնելոյն՝ սուլտանին ուզեց զբերդերն (ԺԴՀՀ, 295): Զնղիսարէն ճառաւորն յիշեցէք, որ օգնական հղև սմայ քանափին եփելովն (Ն. տ., 470): Բազում աշխատեցաւ ի հետ գրոցս կազմելուն (ԺԵՀՀ, 469):

Արեւելահայերենում սեռականով լրացումը գրվում է ենթակայական և անորոշ դերբայների մոտ:

Օրինակներ՝ նա է լինելու աշխարհի մի վեցերորդական մասի հինիվեր շրջողը և համայն մարդկության ապագա նակատագրի կերտողը (Շիրվ., 8, 348): Ի վերջո այդ կապն է հայրենիքի ստեղծողն ու պահողը (ՎՏ, 2, 331): Սա է մեր քաղաքի քառացնողը (ՂԱ, 247): Փողի գտնելը հեշտ է, դերվիշ բաբա (ՀԹ, 1, 486): Օրերով տենչացած հացի: ուտելն այժմ դարձել է տանջանք (ԲՀՄԶ, 134): Ինչպես էին խնամում իրեն մինչև հօրքի ծնելը (ՍԶ, 1, 370):

Արեւմտահայերենում սեռականով լրացումը հազվադեպ գրվում է ենթակայական, հարակատար և անորոշ դերբայների մոտ:

Օրինակներ՝ Սամուէլ կարծելով թէ կինը կամ աղջիկն է դրան զարնողը, կատղած դէմքով եկաւ բանալու (ԶՆՆ, 381): Պէտք պիտի ըլլար որ երկարօրէն դովէինք զինքը, խորեւ արդի աշխարհաբարէն մէջ ստանաւորի լաւագոյն քարգմանողը (ԱԶԳՃ, 208): Դուք նշմարեալեան քարոզող էք ձեր սահմանին մէջ (ՀՊՆԺ, 5, 61): Կը խնդար այն ատենուան ունեցած գաղափարներուն վրայ (ՆՈՆԺ, 1, 348): Սիրարեան ամբողջ օրուան քափառելէն հոգնած՝ վերադարձաւ հո (ԼՇԸՆ, 139):

Ինչպես նշվեց, հայերենի ողջ ընթացքում առկա է խնդրառական անհատեղականությունը: Խոսքը վերաբերում է շարահյուսական նույն իմաստի գրասերություններին տարբեր հոլովաձևերով: Հենց դրաբարում իսկ բաղմամբիվ բայեր հանդես էին բերում տարած խնդրառություն: Բանն այն է, որ նույն իմաստի արտահայտմանը ծառայում էին տարբեր ձևեր: Մի դեպքում տվյալ բայն ստանում էր այս կամ այն հոլովով լրացում, երկրորդ դեպքում այս կամ այն նախդիրով լրացում, երրորդ դեպքում լրացումներն արտահայտվում էին նախադրությամբ կառույցներով:

Դրաբարի բայերից խնդրառական անհատեղականությամբ աչքի էին ընկնում ազդ առնել, ածել, աղաքակել, աղաչել, ամաչել, ամուսնանալ, ամեցանել, անկանել, առաքել, առնել, առնուլ, ասել, ահապարհել, բաժանել, գրալ, դատել, երկիր պաշտանել (երկրպագել), զգուշանալ, խառնել, խօսել, հաղորդել, հայել, հարկանել, հասանել, հաւատալ, հեծանել, հոգալ, մերձենալ, մտանել, մատուցանել, յարձակել, յուսալ, ուխտել, ուրանալ, պատասխանել, սկսանել, վայելել, վաստակել, փոխել և այլն:

Այսպէս, անցանել-ը լրացումներ ստանում է ընդ, ըստ+ի+հաշ-
ցական, գ+գործիական, ի վերայ+սեռական կառույցներով, առաջ-
նորդել-ը՝ տրական, գործիական հոլովներով, ի, ընդ+հաշցական, ի+
տրական կառույցներով, երկիր պագանել-ը՝ տրականով, ի+տրական,
ի+հաշցական, առաջի, ի վերայ+սեռական կառույցներով, յարձա-
կել-ը՝ տրականով, ի+տրական, ի+հաշցական, ի վերայ+սեռական,
զինեռ+սեռական կառույցներով, հարկանել-ը՝ ի, ընդ+տրական, գ+
տրական, գ+բացառական, գ+գործիական, ընդ, ի+հաշցական կա-
ռույցներով, հայել-ը՝ տրականով, ի, ընդ, առ+հաշցական, գ+գոր-
ծիական, ի վերայ, յանդիման, ընդդէմ, զկնի+սեռական կառույցնե-
րով, խօսել-ը՝ ընդ, առ+տրական, ի, ընդ, առ+հաշցական կառույց-
ներով, հասանել-ը՝ տրականով, ի+տրական, ի, առ+հաշցական, ի
վերայ, հանդէպ+սեռական, մինչև, մօտ+հաշցական կառույցներով,
մատուցանել-ը՝ տրականով, ի, առ+տրական, առ, ի+հաշցական,
առաջի+սեռական կառույցներով և այլն, և այլն:

Նկատելի է, սակայն, որ այս կամ այն իմաստի արտահայտման
ձևերից մեկը կամ մյուսը ավելի շատ են գործածվում: Այսպէս, հայել
բայի մոտ ուղղության իմաստով լրացումն ավելի հաճախ ընդ. ի+
հաշցական՝ կառույցներով է դրվում, հասանել բայի մոտ հանգման
իմաստով՝ լրացումը ավելի շատ ի, առ+հաշցական կառույցներով է
արտահայտվում:

Նկատելի է նաև, որ գրաբարում նույն իմաստով լրացումը երբեմն
տարբեր արտահայտություն ունի՝ կախված լրացման դրսևորումից:
Այսպէս, առաջի բայի մոտ ուղեորության իմաստով լրացումը անձ
ցույց տվող բառերով արտահայտվելիս դրվում է առ+հաշցական կա-
ռույցով, իսկ տեղ ցույց տվող գոյականներով գործածվելիս՝ ի, ընդ+
հաշցական կառույցներով:

Պատահում է նաև, որ նույնիմաստ լրացման տարբեր դրսևորում-
ները որևէ բանով չեն պայմանավորված: Այսպէս, հաւատալ բայի
հանգման խնդիրը հավասարապէս կարող է արտահայտվել և՛ տրակա-
նով, և՛ ի+հաշցական, և՛ գ+հաշցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Հաւատաց Աբրահամ Աստուծոյ (ծնն., ԺԵ): Հաւա-
տացիմ յԱստուած և ի Մովսէս (Ելք, ԺԴ): Զնշմարիտն ձեր ո՞ հաւա-
տացի (Ղուկ.,

Միջին հայերենում շատ բայեր պահպանում են գրաբարյան խընդ-
րառութիւնը: Այսպէս, հանգման տրական ստացող բայերը համարյա
նույնն են, ինչ որ գրաբարում էին (մեռնենալ, հասանել, համբերել,
հաւանել, հաղորդել, քնել, կապել, հնազանդել, հաւատալ և այլն): Մա-

տուցման տրական են պահանջում դարձյալ տալ, բաժանել, վաճառել, ծախել, պարգևել և նման բայեր: Հաղորդման իմաստ ունեցող լրացում են պահանջում ասել, պատմել, հրամայել, գանգատել, խոստանալ և նման բայեր: Ուղիղ խնդիր են պահանջում առնույ, բերել, տնսանել, խնդրել, սիրել, կոչել, տալ, խաբել, հարկանել, սպանանել, հանել, սրբել, շարժել, գրել, շինել, պատմել և այլ բայեր:

Սակայն այստեղ խիստ զգալի է խնդրառական անմիօրինակությունը, բազմազանությունը: Միջին հայերենում նկատվում է նախդրավոր խնդրառության փոխարինում աննախդիր խնդրառությամբ: Այսպես, ստվորական է գրաբարյան ի+հալցական, ընդ+հալցական, ի+տրական, ընդ+տրական կառույցների փոխարեն աննախդիր հայցականի գործածությունը տարբեր իմաստներով: Մյուս կողմից էլ, նախդիրներ են գործածվում այնպիսի լրացումների հետ, որոնք գրաբարում չունեն այդպիսի լրացյալ: Անշուշտ այս երևույթը պայմանավորված է նաև այս կամ այն հեղինակի գիտելիքներով. ոմանք հմուտ չեն խնդրառության մեջ և այդ պատճառով են գործածում ոչ գրաբարյան կառույցներ, մյուսները նախապատվություն են տալիս խոսակցական լեզվին և այդ պատճառով են շեղվում գրաբարյան խնդրառությունից: Կա նաև յուրահատուկ համատեղում. նույն հեղինակի նույն գործում հանդիպում են տարածա խնդրառության երևույթներ:

Այս փաստերը վկայում են հին օրինաչափությունների քայքայման և նորերի առաջացման իրողությունը: Միջին հայերենը, մի կողմից, խորացնում է գրաբարում սկսված անմիօրինակությունը, մյուս կողմից, առաջ է բերում անհետևողականության նոր գրսեորումներ:

Այսպիսիք են ասել, բաժանել, բուծել, բժշկել, զոհանալ, դնել, զարմանալ, լնույ, ձեծել, ծառայել, կապել, կարօտել, հոտալ, հոտոտալ, հալել, յաղրել, պատմել, պարապել, տրտմել, շարախօսել և այլ բայեր:

Այսպես, բաժանել բայը մատուցման իմաստով լրացում է ստանում ի+հալցական, նախադրությամբ կառույցներով, տրականով, հայցականով: Օրինակներ՝ Ամեն մէկ ի յայս շորիցս բաժանին և այլ ցեղ քերմեր (ՄՀՁՄ, 57): Արեանն ջերմն բաժանի ի յերեք ցեղ (ն. տ.): Ապա զայն երէցն բաժնէ ժողովրդեանն (ՍԳԴ, 39): Բաժանէ զոչխարդ ի վերայ մեր (ՆՄԺԱՎ, 54): Զլանիցս հացն վերայ իւրեանց բաժանէին ու ինձ ոչ տվին (ԺԵՀՁՁԱ, 657): Վարդապետն գրեհանք բաժնեց աշակերտացն բ ու գ (ն. տ., 658):

Լնույ բայը միջոցի կամ նյութի իմաստով լրացում է ստանում բացարձակ և գործիական հոլովներով:

Օրինակներ՝ Լնու Աստուած ի բարութենէ զցանկութիւն քո (ՆՄԺԱՎ, 80): Սատանայ զամենեսեան լցուց մեղօք առ հասարակ (ն. տ. 67): Եկն անձրև և ջրով լցվաւ (ն. տ., 264):

Հոտալ, հոտոտալ բայերը պահանջում են խնդիր հայցականով, բացառականով, ի+հայցական կառուցով:

Օրինակներ՝ Անուշահոտ հոտեր և հովային ծաղիկներ հոտայ (ՄՀԶՄ, 23): Հոտոտալ ասուք ի յանուշահոտ ծաղկունքն (ն. տ., 10): Հոտոտայ ի հով և ի գիճային ծաղկանցն (ն. տ., 46):

Պարապել (զրազվել իմաստով) բայը հանգման-սահմանափակման խնդիր է ստանում տրականով, ի+հայցականով, գործիականով:

Օրինակներ՝ Անհանդիստ թարգմանութեան էր պարապեալ (ՄՈՒԺ, 229): Պայծառ առաքինութեամբ պարապեալ կայր յամենայն ճգնողական վառս (ն. տ.): Պարապեալ կայր պահօք և աղօթիք (ն. տ., 156):

Կապել բայը հանգման հարաբերությամբ լրացում է ստանում տրականով, առ+հայցականով, ի+հայցականով, բացառականով, ի-տրականով:

Օրինակներ՝ Ժողովուրդն կապեալ կայ առ առաջնորդն և առաջնորդն ի բազատորն (ՆՄԺԱՎ, 67): Մեղք կապեալ կան ի սատանայէն (ն. տ. 83): Եւ ալսպէս են կապեալ յԱստուած հաւատով (ն. տ.): Չար դեքն կապեցին գմեղ մեղօք ի յաշխարհիս (ն. տ., 111): Երեք երեսի չուր է կնոջն, քանի է առաջին մարդոյն ի ձեռն պսակին կապեալ (ն. տ., 242):

Ասել բայը հաղորդման հարաբերությամբ լրացում է ստանում տրականով, ընդ+տրական, ընդ+հայցական, ի+հայցական, ց+հայցական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Ասէ յըկերն իւր (ՆՄԺԱՎ, 71): Ասեն ի սպասաւորն իւրեանց (ն. տ., 83): Ասացին աղուեսուն թէ քանի ցեղ արուեստ գիտես (ն. տ., 100): Ասէ աղուէսն ցրծիշկն (ն. տ., 7): Յայն ժամ ասաց աշակերտին (ն. տ., 139): Ասէ թագաւորն ընդ զինուորացն (ն. տ., 293): Ասէին ընդ ուրիւն (ն. տ., 294):

Նույն բայը վերաբերության իմաստով լրացում է ստանում տրականով, նախդրավոր ու նախադրությամբ կառուցներով:

Օրինակներ՝ Չոր և ալլ յազթանդամ թռչնոց անհնար է գալն գործել, արժուոյ ասեմ և նմանեաց նորա (ՄՈՒԺ, 279): Բայց զայս հաւասարապէս ասացից և առանց երկրաշուքեան, վասն ալս՝ որ ի մէնջ քննեալ գծագրեցաւ (ն. տ., 279): Այրն ասաց վասն չաւորին, թէ ալդ ի՞նչ է, որ ի հետդ ի շուրջ կ'ածես (ՆՄԺԱՎ, 184): Ասաց ի վերայ հարսին աշխարհիս բազում խախկութիւն (ն. տ., 343):

Ծեծել, յաղթել բայերը ուղիղ խնդիր են ստանում և՛ տրական, և՛ հայցական հոլովներով:

Օրինակներ՝ Մեծէին նոցա և ի բայ վարէին (ՆՄԺԱՎ, 21): Մեծեաց գրեղն հօօր զօրութեամբ (ՊԱԴ, 575): Յաղքեցին գրչնամբն խրհանց (ՆՄԺԱՎ, 292): Մին յաղքեաց ընկերին և ընկէց զնա (ն. տ., 24): Յաղքէ բարեաւ զչաւն (ն. տ., 343): Զիմաստունն ով է յաղքել (ԿԵՏ, 170):

Հայել բայը ուղղության խնդիր է ստանում նախգրավոր և նախադրութեամբ կառուցներով, հայցականով:

Օրինակներ՝ Հայիս յակնցն արեգական լուսովն (ԳՔԲՄ, 93): Որ հայէր ի վերայ վանացն (ՍՕՊՆՍ, 322): Մինչ գկին հայելն մեկ ծանր գրեաց Փրկիչն (ՄՈՒԺ, 117): Հայեցաւ զգրան վերայ գրեալսն (ԷՄԳԱ, 52):

Միջին հայերենում խնդրառության տեղաշարժերից մեկն էլ այն է, որ գրաբարի մի շարք նախգրավոր կառույցների փոխարեն զրվում են աննախդիր հոլովաձևեր: Այս դեպքում խնդրառութչուն տերմինը գործածում ենք լայն իմաստով՝ և՛ խնդիր, և՛ պարագա լրացում ստանալու առումով (այսպէս կոչված կառավարում նշանակութեամբ):

Այսպէս, սովորական է գրաբարյան ի + հայցական կառույցի փոխարեն աննախդիր հայցականի գործածությունը:

Օրինակներ՝ Հիւանդն ծաւաւ անկանի (ՄՀՋՄ, 128): Հիւանդն ի յառաջ կերակրեալ լինի տար և շորային կերակուր (ն. տ., 91): Այլ ընդիկ հարակ շկայ, աղօթից կարիք դու բնկար (ՖԴ, 396): Դարբիէլն երբ խնդիր կու գայ՝ հիւանդին լեզուն կապի (ն. տ., 483): Զբարն գրեն զանորակ, ձգեն Կարմիր ծովուն յառակ (ՆՇՈՆ, 180): Եւ զպատմութեանս պատառած փոխեցից նորոգ կարած (ն. տ., 132): Ուզէ որ հով տնդեր նստի (ԱՕԲ, 87): Հեծնու ջորի և տաճիկ ձի (ՖԴ, 546): Մէկին հրամեր ևս կին բարի Որ արեգակն նմանի (ն. տ., 548): Գարունն է բացվեւ վարդն ի պաղշանին (ԴԱՏ, 238): Դիպի մարդն փայտ և կամ ալ իրք (ԳՔԲՄ, 72): Առեալ զթուղթն և տարան Յովսափ տուին (ԱԲ, 312): Ոչ առնուն զինքն հարսնութիւն (ՆՄԺԱՎ, 299): Հայեաց երկինս (ն. տ., 262): Թողիմ ալ երամ խառնիմ (ՆՔՀԿ, 149): Եղնիկ մի ջրին խմելն զեղջերուաց զշուքն էր տեսեր (ն. տ., 384):

Հայցականը կարող է գործածվել նաև գրաբարյան ի + տրական, ի + հայցական կառույցների փոխարեն՝ տեղի և ժամանակի իմաստներին դեպքում:

Օրինակներ՝ Ես այն հաւերուն էի, որ գետինն կուտ չուտէի (ՖԴ, 468): Սատանան ետես զԱդամ գրախտին դուռն էր նա կանգնած (ն. տ., 523): Երբ թողու ջերմն, և լերդն տաքութիւն մնա, ապա... սպեղանի

գիր (ՄՀՋՄ, 3): Արին հան, զի սկիզբն այս ջերմանս արինն հանեցն շատ օգտակար է (ն. տ., 66): Ի մէջ պարսպին արեւմտեան կողմն շինեցին դարպասք և տոմար (ՊԱԳ, 306): Աշան նստեւ էր փէնէրլէն (ՀԵ, 167): Նա պարտ է գրել, որ եպիսկոպոս արժեհեպիսկոպոսի գաւառ կենայ (ՄԳԴ, 24):

Հայցականը կարող է գործածվել նաև տրականի փոխարեն: Օրինակներ՝ Յորժամ ուզենաս, որ զվլախ ձին զնացք ուսցնես (ԲԶ, 82): Միս ու արխնդ եմ ծարաւել (ՀՀՄԲԲ, 178):

Տրականը երբեմն գործածվում է ի + տրական, ընդ + տրական կառույցների փոխարեն:

Օրինակներ՝ Ապա թէ այս ջերմանս ստամոքն վատուծ լինի (ՄՀՋՄ, 122): Սուրբ Դրիգոր վիրապին մարդ էր հողեղէն (ՅԴ, 248): Զգեղեցիկ որդի թագաւորին զպարոն Թորոս պառեւրազմին սրախողխող արարին յիւրում երիվարին (ՄԱՊ, 10): Նա կարեն այլոց ամուսնանալ անահ (ՄԳԴ, 33):

Միջին հայերենում զգալիորեն տարածվում է անհետևողական դերժածությունը, որն արտահայտվում է, մի կողմից, նույն նախդրի դերժածությամբ տարրեր հոլովածների մոտ, երկրորդ դեպքում՝ մեկը մյուսի փոխարեն:

Այսպես, ուղևորութուն ցույց տվող բայերի մոտ գրաբարյան օրինաչափությամբ ի, առ, ընդ նախդիրները պետք է դրվեն հայցականի մոտ: Սակայն այս օրինաչափությունը երբեմն խախտվում է, և նախդիրները գործածվում են տրականի հետ:

Օրինակներ՝ Տարան զԴերենիկ ի Հեր Բաղաբի (Մուծ, 31): Ահառեաք զնա ի կղզոջ (ն. տ., 89): Առաբէր առ նմա զեսպանս (ՊԱԼ, 36):

Ընդ + հայցական կառույցը կարող է գործածվել ընդ + սեռականի փոխարեն՝ փոխարինության իմաստի արտահայտման դեպքում: Օրինակ՝ Զպատկերս սրբոյ Աստուածածնին ծախեալ ընդ բազում գինս ոսկւոյ մեծ իշխանին Հայոց Թորոսի (ՄՈՒԺ, 298):

Միջին հայերենին բնորոշ է նաև նախդիրների ավելորդ գործածությունը:

Այսպես, հաճախ է պատահում ի նախդրի անտեղի գործածություն հայցականի, սեռականի, ուղղականի, նույնիսկ գործիականի մոտ:

Օրինակներ՝ Արածէին յամէն աւուր տեղեր և աղէկ խոտեր և ի պաղ ջրեւ խմէին (ՆՄԺԱՎ, 13): Իսկ առաջին սկիզբն ի սինէլխօսն առնեմք (ՄՀՋՄ, 62): Որ իսկի ցաւ մի մահու յիւր անն շաիրէր (ՀԵ, 213): Հիւանդութիւն ի յերրորդ և ի կոտարեալ ժամանակն հասաւ և ի պապասիլն կամի սկսանիլ (ՄՀՋՄ, 138): Եւ վասն այդ պատճառանցդ եղաւ, որ յարեան ջերմն ի յար և տունց նոսպայի լինի (ն. տ., 58): Այլ

Հիւանդքն ի հիւանդութեան ի քստիրն այսպէս պիտի որ լինի (ն. տ., 137): Ինքն ի նմանութեամբ յայն կերակրէն է որ ի ստամոքսն կիսայնի լինի (ԱՕԲ, 23): Ասէ առիժն ի սպառնալեօք (ՆՄԺԱՎ, 112): Բռնեց զճամբան ի Եգնկին (ՀԵ, 168):

Նկատուում են նաև զ նախորի ալիւորդ գործածութեան դեպքեր (ուղղականի կամ նախորի շտապող բառաձևի վրայ):

Օրինակներ՝ Զոռուակն յորժամ մեծնայ ու հաստնայ ու գարի ոտի (ԲԶ, 54): Ու յառաջ զայն պիտի վճարել և զիւր երիցնուն (ՄԳԳ, 32):

Ընդ նախորի անտեղի գործածվում է հայցականի հետ՝ Օրինակ՝ քնդ երեք հաղ սակաւ սակաւ արիւն թող (ՄՀԶՄ, 70):

Միջին հայերենում պատահում են նաև նախադրութեանն սովորդ գործածութեան դեպքեր:

Այսպէս, վասն նախադրութեանը գործածվել է համար հտադրութեան հետ: Նա առնու վասն առողջութեան պատճառին համար (ԱՕԲ, 19):

Գրաբարում բայի ներգործականութեան դրսևորման հիմնական միջոցը հայցականով ուղիղ խնդիրն է: Սակայն երբեմն նկատվում է ուղիղ և անուղղակի խնդիրների սահմանի խախտում. մի շարք բայերի մոտ նույնիմաստ լրացումը մերթ հայցականով, մերթ տրականով կամ այլ ձևով է դրվում:

Օրինակներ՝ Համբուրեաց զորդիս իւր և զպստես (ծնն., 11): Ընդ որում խո համբուրեցից (Մատ., 12): Պատմեսցէ զմահել (Բ Օրէնք. ԺԳ): Զագգառնիմ նորա ո՞ պատմեսցէ (Գործ., Ը): Որք ուսուցանէին զբազմութիւնն (Ա Եզր., Բ): Որք ուսուցանէին ժողովրդեանն (ն. տ.): Լուայ զձայն քո ի դրախտի աստ (ծնն., Գ): Լուարուք ձայնի իմում (ն. տ., Դ): Լուաւ զտրուռնչ ձեր (Ելք, ԺԶ): Լսելով լուայց աղաղակի նոցա (ն. տ., ԻԲ):

Հասարակ (քնդհանուր) սեռի բայերը գրաբարում ունեն ի՞ ներգործական, ի՞ կրավորական բայերին հատուկ խնդրառութեան:

Այսպէս, ագանել, դատել, զգենուլ, քնդունել, բնքնուուլ, ծնանել, խօսել, խորհել, կամել, ուսանել, համարել, ննարել, սկսանել բայերը ներգործական իմաստով գործածվելով ունեն ուղիղ խնդիրներ հետևյալ օրինակներում:

Ագանէր կօշիկս ոսկեղօծս (Յուդիթ., Ժ): Մի՞թէ օրէնքն մեր դատին զմարդ (Յովհ., է): Զգեցցի զպատմութեանն իւր (Ղևո., ԺԶ): Ընդունիին զնուէրն ի նուիրաբերացն (Ելք, 12): Ընթնուուցուք զօրէնս զայս (Բ Օրէնք, 1Ա): Ուստես և դատես ծնցիս (Թիւր, ԻԸ): Խօսեցաւ Մովսէս զպատգամս (ն. տ., ԺԳ): Զանօրէնութիւն խորհեցաւ (Սաղմ., 1Ե): Որ կամի զկեանս (ն. տ., 1Գ): Ուսան զգործս նոցա (ն. տ., ԸԵ):

Ոչինչ համարիս զիշխանս քո (Բ Թաղ., ԺԲ): Հնարեցարու՜մ նմա հնարս (Երեմ., Ի): Ակսաւն ի ձեզ զգործս բարեաց (Փիլիսո., Ա):

Այլ զկարբերում այս բայերը հանդես են գալիս կրավորական սեռային արժեքով՝ համապատասխան խնդրառութայմբ:

Օրինակներ՝ Եթէ ի ձեռք զատեցայց (Ա Կորն., Դ): Ոչ զգեցցին ի գործոց ձեռաց իւրեանց (Եսայի, ՄԲ): Յորժամ ընթերնուցու առ ձեզ թուզիկ (Կողոս., Դ): Սորա ձեռն նմա ի զատելէն (Ա Մնաց., Բ): Որպէս և յամենայն իսկ քուղբսն խօսի վասն այսորիկ (Բ Պետ., Գ): Բըշնամիբ... համարեցան ինձ որպէս առեւծ (Սաղ., ԺԶ): Նա հնարեցաւ ազգին մերում (Գործ., Է): Ի կարեւոյ հնարեցաւ վախճանն նոցա (Իմաս., ԺԴ): Ակսաւ սատակումն ի ժողովրդեանն (Բ. Թաղ., ԻԴ): Եղիցին ամենեւեբեան ոսեւալ՝ Յատուծոյ (Յովհ., Զ):

Անշուշտ այս բայերի որոշ խնդիրներ պայմանավորված չեն սեռով, այլ լրացչալի բառային իմաստով: Այնպէս, զատիմ, ընդունիմ, ընթերնում, խորհիմ, խօսիմ, համարիմ բայերի լրացումները բխում են դրանց բառային իմաստից:

Օրինակներ՝ Որով զատաստանաւ զատիբ (Մատթ., Է): Դուք այժմ զատիցիր վասն Բաբալոն (Դատ., Զ): Ըստ ձերոյ Օրինագն զատեցարուք (Յովհ., ԺԸ): Ընդ միմեանս զատեսցուք (Եսայի, ԽԴ): Ընկալաւ ի ձեռաց նոցա (Ելք, ԼԲ): Ընկալցի՜ Տէր ընդ հազարաւորս (Միք., Զ): Ընթերցաւ յակաւնչս նոցա (Յեսու, ԻԳ): Ընթերցան առաջի ժողովրդեան (Ա Մակ., ԺԴ): Խորհեցաւ ընդ ծառայս իւր (Դ, Թաղ., Զ): Զինէն խորհեցաւ խորհուրդ չար (Երեմ., ԺԱ): Խօսեցան ընդ արս բաղարին (Ժնն., ԼԴ): Համարեցաւ զիս իբրև զհակառակորդ (Յովբ., ԼԴ):

Միջին հայերենում մասամբ պահպանվում է հասարակ սեռի բայերի խնդրառութունը, իսկ ժամանակակից հայերենում, մասնավորապէս արեւելահայերենում վերանում են հասարակ սեռի բայերը, ավելի ճիշտ, ներգործական և կրավորական սեռերի բայերն ստանում են լուրահատուկ ձևավորում: Այնպէս որ արեւելահայերենում ներգործական ու կրավորական սեռերի բայերը ձևով տարբերվում են, և նրանց խնդիրներն էլ չեն շփոթվում:

Օրինակներ՝ Մերթ խաբվում ևս զու մանուկից, մերթ սատանա խաբում (ՀԾԲԶ, 2, 240): Միայն վերջին հարչւրաձյակում ստեղծված ու հոգի երես հանված Բաալբեկը՝ ամեն ձեւերով ու միջոցներով համբավվում է աշխարհում և, տարեցտարի ավելի շատ ալցելուներ գրավելով, ինքն էլ իր հերթին համբավում է Լիբանանի անտէր (Սկզբդ, 373):

Օրինակներ՝ Այս կինը ահա կը սիրէր երկու տարի՜ ի վեր, անոր համար որ անկէ չէր կրցած սիրուիլ (ԳԶԵԺ, 1, 108): Բնական օրէնք էր

ծէծել տկարը, ծեծուիլ զօրաւորէն (ԱՄՄՁՄ, 6):

Դեռևս գրաբարում մի շարք բայեր կրկնասեռ էին: Այդ նշանակում է, որ նրանք մի դեպքում հանդես էին գալիս իբրեւ շեղոք սեռի (ձեռ-կան յուրահատկութեամբ կամ առանց դրան), իսկ այլ դեպքում՝ իբրեւ ներգործական սեռի: Դրանցից են աղապակել, ամբառնալ, ամբաստա-նել, ապաշխարել, առանելուլ, կանգնել, կարգալ, հոսել, յանախել, յա-պաղել, ողբալ, վառել, վարել, վաստակել և այլն:

Սրանք շեղոք սեռի իմաստով են գործածված հետեւյալ նախադա-ստութեաններում:

Աղաղակեաց ժողովուրդն առ Մովսէս (Թիւր, ԺԱ): Ամբարձա՛ն մին-չև ցաստեղս (Երեմ., ՄԱ): Վասն որոյ ամբաստանէին զդմանէ (Գործ., ԻԳ): Ոչ ապաշխարեցին ի զործոց իւրեանց (Յայտն., ԺԶ): Կանգնեաց ի մեռելոց (Եփես., Ե): Որովք կարդացում առ նա (Բ Թրէնր, Գ): Հո-սէին ի նմանէ բրաունք (Ղուկ., ԻԲ): Մի յանախէր առ օտարս (Առակ., Ե): Ամենեքեան ողբացէ՛լ լալով (Եսայի, ԺԵ): Մեր վառեսցում առաջի Տեառն (Թիւր, ԼԲ): Որպէս և միտք իւր վարէին (Ելք, ԼԵ): Ետ հրաման թագաւորն Հայոց Խոսրով, առաւ պարզես արանցն քաջացն՝ որ վաստա-կեցին նմա (Բուզ., 3, Ը): Աստուած յուսոյ լի արասցէ զձեզ... առան-լուլ ձեզ յուսով զօրութեամբ Հոգւոյն Սրբոյն (Հովմ., ԺԵ):

Նույն բայերը ներգործական սեռի իմաստով են գործածված հե-տեւյալ նախադասութեաններում:

Զոր աղաղակեցին (Եսայի, 2, 4): Ամբարձցէ Տէր զերեսս իւր (Թիւր, 2): Զի՛նչ զորս ամբաստանեն զքէն (Մատթ., ԻԶ): Ապաշխարել զպոռն-կութիւնն իւրեանց (Յայտն., Բ): Կարող է Աստուած զամենայն շնորհս առանելուլ ի ձեզ (Բ Կորն., Բ): Կանգնեաց Մովսէս զխորանն (Ելք, Խ): Զանուն տեառն կարդացի (Բ Թրէնր, ԼԲ): Ամպը հոսեցին զանձրեն (Առակ., Գ): Ապախտ արարեր զվաստակսն զոր ինձն վաստակեցնր (Աղ., 53): Յանախեցից զնշաւս իմ (Ելք, Է): Ողբացեն զնա (Եղեկ., ԼԲ): Վառեցէ՛ք ի ձէնչ արս (Թիւր, ԼԱ): Վարէր զնոսա բռնութեամբ (Ելք, ԺԳ):

Միջին հայերենում ևս մի շարք բայեր կրկնասեռ են, ինչպես՝ գաճաղաւել, գոչել, լսել, խոստովանել, խօսել, պատուիրել, սովբեցնել, սպասել, ստել, տանել և այլն:

Այսպես, հետեւյալ նախադասութեաններում այդ բայերը գործած-ված են շեղոք սեռի իմաստով:

Քուռկնին զանկատէին մօրեւուն և ասէին (ՆՄԺԱՎ., 22): Պատուի-րեաց միանցն և ասաց (ն. տ., 64): Գնաց խոստովանեցաւ իմաստուն վարդապետի միոյ (ն. տ., 185): Էր ի քաղաքիս մեր աղչիկ մի, որ խօ-

սեցեալ էր ասն միտմ (ն. տ., 204): Այրն սաեաց վիշապին (ն. տ., 224): Զսեցիր իմոյ խրատուս (ՄԳԴ):

Նույն բայերը ներգործական սեռի իմաստով են գործածված հետևյալ նախադասութիւններում:

Գոյ է ուսուցեր զիս ի զողութին (ՆՄԺԱՎ, 14): Լսէ՞ր դայն ձայնն (ն. տ., 21): Խնչ խօսեցար ի յականջս նորա (ն. տ., 176): Սաեաց զմարդն և թաղեաց զօձն (ն. տ., 91): Զհացն տանէր թագաւորին (ն. տ., 157): Խոստովանեցաւ զանցանս իւր (ն. տ., 180): Գոչեաց զնա և հրամայեաց սպանանել (ն. տ., 326): Զոր պատուիրեցեր ինձ դու, դայն արարի (ն. տ., 148): Ես սովորեալ եմ յայսմն ժամու երկիր սպազանել Քրիստոսի (ն. տ., 195):

Բայի կրկնասեռութիւնը արտահայտւում է նաեւ ժամանակակից հայերենում: Սակայն այստեղ զործ ունենք ոչ միայն այն բայերի հետ, որոնք կրկնասեռ են եղել նաեւ դրաբարում և միջին հայերենում, այլև այն բայերի հետ, որոնք ենթարկվել են սեռային անդաշարմի: Ընդ որում մի գեղարում այդ անդաշարմն ընթացել է շեղորից գեղի ներգործական, մյուս գեղարում՝ ընդհանրապէս:

Կրկնասեռ բայերը բաժանվում են երկու խմբի:

Առաջին խմբի բայերի կրկնասեռութիւնը պայմանավորված է զրանց բառային իմաստով: Արանք ըստ էութեան նույնանուն բայերն են, որոնք բառիմաստով տարբեր են, և զրա հետեանքով տարբեր են նաեւ նրանց սեռային իմաստները:

Պրոֆ. Ա. Արրահամյանի «Բայը ժամանակակից հայերենում» (Երևան, 1962, էջ 702—722) զրբում նշված են շուրջ 20 աղապիսի բայեր: Արանք, շեղոր լինելով, ժամանակակից հայերենում ձևեր են բերել բառային նոր իմաստներ՝ համապատասխանաբար ստանալով ներգործական սեռի նշանակութիւն: Չեղոր նշանակութեամբ զրանցից մի քանիսը արականով խնդիր են ստանում, ինչպես՝ սովորել (ընտելանալ, վարժվել) մի բանի, լսել (հնազանդվել) մեկի խոսքին, խնայել (զթալ, կարկկել) մեկին, նայել (հայացքը ուղղել) մի բանի, սպասել (մնալ) մեկին, — մի բանի և այլն: Իմաստի տարբերակմամբ ներգործական և շեղոր սեռային իմաստներ ունեն նաեւ համբերել, հանդուրժել, պառել, արժել—արժենալ, հավանել, զիջել բայերը:

Հետևյալ օրինակներում այս բայերը շեղոր իմաստով գործածվելով արականով են խնդիր ստացել:

Աստված խնայի ջանքը—ջիւղանին (ՀԹ, 2, 62): Սե ամալ էր պառել Սասմա սաւերին (ն. տ., 123): Խոջաները հավանում էին բեկի ասածներին (ՍեՄՍ, 235): Մեր հոգին արդեն չի համբերում ոչ սի ձվեկին մութ մշուշի (ՀՍՀԵՄ, 355): Ես չեմ հանդուրժում իմ վրա իշխող ոչ մի

գորութեան (Իս., 2, 60): Չարմեն կարճատև քո ներշնչանքին (Հթ., 2, 95): Կազմ ու պատրաստ սպասում են Մոտիկ ժամին մրցութեան (Հթ., 1, 225): Նայի շանին, իրեն գործին (Հթ., 2, 139): Սկսում է սովորել հասակավոր Վասակին (ԴԴՎ., 13): Զիջեց գորավարի փառասիրութեանը (ՍԽՄՍ, 833): Արշակը նստած մեկուսի՝ լսում էր քաղաքի որոտին (Իս., 3, 199): Հավերժ հուսով դու անասցիր օտար ձայնին հուսատու (Ծ, 192):

Նույն բայերը ներգործական իմաստով գործածվելով հայցականով են խնդիր ստացել հետևյալ օրինակներում:

Ես հենց էն ևսող ձուկն եմ, որի կյանքը դու խնայեցիր (Հթ., 1, 463): Սերդ աչկերս մոռնով չի պատել (Իս., 2, 194): Նա չէր հավանում Պետրոսի արարքը (ՍԽՄՍ, 303): Հիմար ծիծաղը ես ո՞նց համբերեմ (Գորկի, 2, 539): Ես չեմ հանդուրժում Ոչ օրենք, սահման, ոչ նախաադիր (Իս., 2, 60): Մի կյանք արժե մի համբույրը աղջկա (ՀԾՔԶ, 94): Նա սպասում էր բռնկում, գայլույր, հայկոյան (ՍԶ, 1, 386): Խնդրեմ, հայե՛ք իմ գինվորական զբոսը (ԲՀՍԶ, 192): Զի գիշել ես իր արմատը վերջին (ՀՍՀՆՄ, 304): Սիրով լսեցի Երիտասարդ ուսուցչի ամբողջ ժամվա դասախոսությունը (Մուր., 2, 353): Անսել էր մոր խոսքը (Բակ., 202):

Կան մի շարք կրկնասեռ բայեր, որոնք չեզոք իմաստով գործածվելով արականով խնդիր չեն ստանում, իսկ ներգործական իմաստով գործածվելով հայցական խնդիր ունեն: Այդ բայերից են՝ աշխատել, անցնել, ապրել, անդչել, երազել, արածել, գործել, ծաղկել, ծորել, խաղալ, հնչել, ծխել, հոգալ, պրծնել, ստել, լալ և այլն: Հետևյալ նախադասություններում գրանք ներգործական են:

Օրական մի քանի ձուկն է աշխատում (Հթ., 1, 459): Երկուսն էլ ապրում էին ծերութեան տարիները (Շիրվ., 7, 291): Զանգակներն, ապես, հեկեկում էին և ծորում հառ-հառ հնչուն արցունքներ (Իս., 2, 55): Վաղժամ էր համարում մեկնել իր միտքը (ՍԽՄՍ, 740): Սրտեր քանի՞ դեռ, քանի՞ հոգն են իրենց անդում (Զ, 517): Շուտ, այն տխուր երգն հնչիր (Հթ., 1, 33): Կա՛մ կծաղկես մատենիկներից (ԴԴՎ., 379): Վերջին սենյակում բիլիարդ էին խաղում (Շիրվ., 3, 79): Ամռանը երկիրն էր գործում, ձմեռը իր արհեստը բանեցնում (ՂԱ, 141): Քահանաները խուճկ էին ծխում (ՍԽՄՍ, 421): Այդ օրը Ռուբենը հանգիստ պարապեց իր առարկան (ՍԶ, 8, 108): Վերջապես ես եկա այստեղ իմ վշտերը թաքցնելու և հանցանքներ լալու (Մուր., 4, 313): Դավիթը նախիրը արածելիս մի կտոր քար է վերցնում (Իս., 4, 200): Որ ես հոգամ իմ ցավեր (ՂԱ, 8): Մենք անցնում ենք շատ առարկաներ: Նա իր գործը պրծավ: Դու ստեցիր պատմածդ: Նա շրջեց բերքը:

Այս բայերը չեզոք իմաստով (առանց ուղիղ խնդրի) են գործածված հետևյալ օրինակներում:

Հողմն է լալիս թփերում (ՎՏ, 1, 93): Գիշերը մաքուր չիվանդ, խելագա՜հ, ծո երազեցի արևի մատին (Չ, 6): Մխում եմ երկնամուխ գործարանային ծխնելույզները (ԳՄԼԶ, 259): Պետրոսն աշխատում է գյուղում: Ես պիտի լամ, պիտի լամ (ՀԹ, 2, 68): Շրջում է մուրը, խնդում ու լալիս (ն. տ., 67): Անցավ զալում էն մեծ արքան (ն. տ., 144): Արածում էր ծովի ափին (ՀԹ, 1, 244): Շատ ծաղիկներ ծաղկեցին: Նա պրծավ իր հոգսերից:

Երկբարդ խմբի բայերի կրկնաօտոթյունը պայմանավորված չէ նրանց բառային իմաստի տարբերությամբ: Արանց մի մասը գրաբարում և աշխարհարարի սկզբնական շրջանում չեզոք սեռի են հղել, իսկ արդի: Բայերենում ձևոր են բերել նաև ներգործական սեռի նշանակություն: Իսկ մյուս մասի հետ կատարվել է հակառակ պրոցես: Ներգործական լինելով՝ ստացել են չեզոք նշանակություն և դրա շնորհիվ պահանջել արտահանով խնդիր:

Երկբարդ խմբի բայերից են հսկել, կարոտել, դիմավորել, գերազանցել, ունկնդրել, ձեռնարկել, սպասարկել, հուսալ, տենչալ, փափագել, ողջունել, ափսոսալ, զգլել, խանգարել, վնասել, հովանավորել և այլն:

Արանք արականով խնդիր են ստացել հետևյալ օրինակներում:

Գնա ու հսկիւ նրա ամեն մի բայլին (Մուր., 4, 90): Հազարապետը ալլապիսի գործերի չի ձեռնարկի (ԴԴՎ, 28): Կկարոտի նրա դաշտին ու մարզին (Մուր., 5, 240): Բայց օտարի պես էի ունկնդրում ինքս իմ հոգուն, ինքս իմ լացին (ՎՏ, 1, 136): Դու տենչացել ես լույս-ափերի մեջ քեզ իրեն կանչող աղբյուրի եզրին (Իս., 2, 52): Խորին տենչանալով փափագում էր այն հանդեսներին (Բ, 7, 209): Թշնամին չի կարող վնասել նրա ժայռերին (Մուր., 4, 222): Եվ հուսացին արդարությամբ մի խաչ աստծո գառափանի (Իս., 1, 351): Սկսմերկ դաշտավայրը, կենսաթրթիլս գարուհրով դարձնած՝ դիմավորում էր մատաղ կյանքին (ԴԴՎ, 53): Կզգվի զեմֆիլ բամի մի գուլ (Չ, 58): Եվ ողջունեցին քո մտեւմարչան (Ծ, 147): Ափսոսում էր դալար եյուղերին (Բակ., 350): Աղմուկը խանգարում է պարապմունքին: Վարպետը սպասարկում է շատ մեքենաներին:

Նույն բայերը հայցականով են խնդիր ստանում հետևյալ օրինակներում:

Մենցեում է, հսկում սեղաններն ամեն (ՀԹ, 2, 140): Ձեռնարկել էի օրվա աշխատանքս (ՆԳ, 2, 491): Նա չէր փափագում հղոր հաղքանակ (Ծ, 47): Նրանք կարոտել են լեռնային արտները (Բակ., 321): 1928

ԲՊԼԻ տաբեմուտը դիմապոռեցիւնք նրա տանը (Իս., 4, 61): Կզգէ՛նք մայրի տառասկը դժնի (Իս., 2, 24): Մի խոսքով չեմ խանգարել ձեռն պարտապա՛մունք (Մուր., 2, 348): Չեմ տենչում փառքի բեռներ (ՄԲՍ, 212): Ողջունի՛ր շքեղ գալուստը դարնան (ՀԹ, 2, 86): Ու գերվիշների երգն է՛ի ունկնդրում (ԳՍԵԺ, 2, 122): Էն ո՞ր բախտն ես գու ափսոսում (ՀԹ, 2, 87): Նա մտածում էր մի բան, որ չվնասն իր տունն ու բնաանիք (ՄԶ, 2, 163): Նրանք փրկություն հուսացին:

Մի շարք բայեր կրկնասեռ են ոչ թե բառային խմաստի տաքբերակմամբ, այլ նույն խմաստի սահմանում, ինչպես՝ աղմկել, բուրել, գրոնել, դովել, երգել, բորովել, ժայրբել, ծափահարել, նստագայթել, մաղել, շնչել, սգալ, տեղալ, ցայտել և այլն: Հետևյալ նախադասութիւններում սրանք ներգործական խմաստով են գործածվել՝ ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր:

Երբ հողմակոծ կոհակները մոկեցնած Մինչև երկինք փրփուր ու ջուր ցայտեցին (ՀԹ, 1, 66): Ամեն ինչ ուրախութիւն էր շնչում (Բ, 7, 40): Ազատ լուսավորված դահլիճը խոնավութիւն էր բուրում (ԳԳՎ, 62): Ամեն անգամ նրա շղթաները աղմկում էին նկուղի խորին լուրջութիւնը (Բ, 7, 233): Թող ոչ մի մարդ ինձ կարոտով չսգա (ՎՏ, 2, 155): Երգում է քաղաքն իր երգն առօրեա (Զ, 9): Թախիծ են մտլում գեղին ծառերը (ՀՄՀԵՄ, 358): Նոր սերունդներ են գալիս քո նամիւսները զոփում (ԳՍԵԺ, 1, 230): Հրամայեցի արադորեն գրոնել թշնամու դիմբերը (ՀՄՀԵ, 8): Բանաստեղծներն են հասկացել դուքն ինչ և բորովում են քնչլուններն անմահ (Իս., 2, 57): Նա լույս էր նստագայթում: Երկինքը տեղաց ճորդատառ անձեր: Կեդր նրաբուխ ժայրբեց: Սկսեցին բուռն կերպով ինձ ծափահարել (ԳՄԵՄ, 138):

Նույն բայերը չեզոք խմաստով են հանդես եկել հետևյալ նախադասութիւններում:

Աչքերը հանդուգ կրակին հառած՝ ծանր է շնչում չովիլն աւ: առած (ՀԹ, 2, 18): Զուրք ցայտում է շատրվանից: Այստեղ անուշ հոտ է բուրում: Առաքումանից հորդ անձրի տեղաց: Հրաբուխը նորից սկսեց ժայրբել: Երկխաներն աղմկում են բակում: Ծղրիղները երգում են. ու մենք փոշոտ ճանապարհով գնում ենք տաջ (ԲՀՄԶ, 8): Ազատ էին հայեց բոլոր գլուղերը (ՍԵՄՍ, 562): Դահլիճը շարունակում է ծափահարել և ինձ կանչել (ԳՄԵՄ, 139): Միայն ներս խուժողներն ճնշերի սմբակներն էին զովում առած գեանին (Բակ., 554):

Առանձին տեղ ունեն այն բայերը, որոնց կրկնասեռութիւնն բնաշարացել է նույնարմատ երկու բայերի խոնարհումների նույնաշարակց: Այդ բայերը զրաբարում պատկանել են տարբեր խոնարհումներէ՝ շնչելով տարբեր սեռերի, իսկ հետագայում աշխարհաբարում դրանց խո-

նարհումը նույնացել է, իսկ սեռային տարբերակումը պահպանվել է։ Այսպես ցնդել բայը գրարարում և խոնարհման պատկանելիս ներգործական էր, իսկ ի խոնարհման դեպքում՝ չնդոր։ Այդ երկուսը նույնացել են ձևով, և ցնդել բայը կրկնասեռ է։ Այսպես են հաս երկարել, խամբել, խոռվել, մոլորել, խավարել և այլն։

Հետևյալ օրինակներում գրանք ներգործական են։

Այսպիսի գիշեր մատաղհաս երգչին Առաջին սիրո շունչն է խոռվում (ՀՀ, 85)։ Գարունը չի մոլորել իր նախապահը (ԳՄԼՁ, 341)։ Դաման մահը ցնդում է անուրջները և երգերը չքնաղ (Իս., 3, 401)։ Հիմի ձեր արևը խավարեմ (ԴԴՎ, 420)։ Նա ձեռքը երկարեց փայտին։

Նույն բայերը չնդոր իմաստով են գործածված հետևյալ օրինակներում։

Ահա անառիկ խոռվում է նա մի քանի ժամով կամ մի շաբաթով (ՀՄՀՄ, 394)։ Սովերները երկարեցին։ Արևը խավարեց կեսօրին։ Բենյակներ շուտ է ցնդում։

Կրկնասեռ բայերից պետք է տարրերել չնդոր սեռի այն բայերը, որոնք պատկերավոր խասքում երբեմն գործածվում են ներգործական իմաստով՝ ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր։ Այսպիսի բայերից են՝ գողգողալ, գեղգեղալ, գիշերել, դալլալ, գառանցել, ծագել, ծփալ, կռնչալ, հեկեկալ, մխալ, մղկալ, մամնչալ, շնչալ, ջղալ, շրջել, սուլել, փնրփնրալ, փսփսալ, փղծկալ, փնչալ, ֆրքմնչալ և այլն։

Հետևյալ նախադասություններում այդ բայերը գործածված են ներգործական իմաստով՝ ստանալով ուղիղ խնդիր։

Շուր ևն շողում ծագիկ ու խոտ (ՀԹ, 1, 93)։ Գողգողաց մի սարսափելի հայհայանք (ՆԴ, 1, 74)։ Այդ դու ես, հոգյակ, որ ծագում ես լույս (ՀՀ, 52)։ Եվ իրենց երգը վայրագ Մոնչում են ականջիս (ն. տ., 164)։ Սուրբ սեր ծփաց իմ հոգին (Իս., 1, 83)։ Բուն է իր դաման վայր կռնչում (ՀԹ, 2, 25)։ Զանգն աղատույթյան զանգահարեցեմ (Իս., 1, 176)։ Եվ դեփյուռների սբինգները մեզմ գեղգեղում էին շարփներն անուշ (Իս., 2, 55)։ Դալլալում էին կաթնաղբյուրները երազներն իրենց կուսական սրտի (ն. տ., 84)։ Շատրվաններն հուրհուրում են կրակներ (ն. տ., 143)։ Կովի պես դանդաղ ոտնում էին երազներ մահի, արյունի, հրի (2, 280)։ Իսկ քաղաքը, սմբած, դեռ քնել էր Ու զառանցում էր մատերի կրակից (2, 415)։ Եվ քո քնքուշ ծախաների խոտերն անձայն Դիլերեկին իմ հոգու մեջ մի քաղցր մութ (ՎՏ, 1, 72)։ Մի կարոտ էր իմ սիրտը քեզեռում (ՎՏ, 1, 167)։ Ճարտարի իմաստուն արվեստը խիզալիս էր մի անհրազորձելի քնիչ (ԴԴՎ, 626)։ Ինչպե՞ս հեկեկում ես քո սիրտը մեծ (ՄՏՅ, 136)։ Դու շեփոհեցիր կովի ու պայքար (2, 129)։ Գողգեղերը արյուն է հաղում (2, 278)։ Սազանդարը ծորում էր

Հեշտագրդիւ մի երգ (ՍեմՍ, 291): Խուան Ռորնազն արդեն գիպուի Գեդակներ Լր նարնատում (ԳՍԵԺ, 2, 47): Նա այժմ մկկաում Լր իր Լեդբայրների կոուստը (ԶԴԱՎ, 413): Ու մոռում է դանդաղ մի երգ (2, 287): Երգեհոն է դրված կարծես, Որ նիշեր Լ միայն փղծկում (2, 116):

Սրանցից տարբերվում են ներգործական սեռին պատկանող այն բայերը, որոնք ժամանակակից հայերենում արդեն զուրս եկած լինելով գործածությունից, որոշ հեղինակների կողմից գործածվում են պատմական կոլորիտ ստեղծելու կամ այլ նպատակով: Այդ բայերից են՝ կալավ (ունիմ գրաբարյան բայի անցյալ կատարյալի ձևերն առհասարակ), սարել, բառնալ, զգենուլ, զաղել, բանալ, մոգել, ոգել, ողոֆել, ջամբել, վարժել, տիտղոսել և այլն:

Օրինակներ՝ Խոշ ու խոթերն թշնամական Թոխլեդ չեն կասում (Իս., 1, 333): Ոգե՞լ ես արդյոք ճշմարիտ մի բառ (Իս., 2, 48): Արջը գուրս եկավ ու ինձ կալավ (ՀԲ, 1, 363): Մի տարի քակարդ էի սարել (Ն. տ., 395): Պետք է մարդկային կյանքից բառնալ կրոնի բռնություն լուծը (ՆԴ, 1, 129): Նորա փառավոր Պալազատեցին անուն, նիշատակ (ՀՀ, 89): Դու մի այլ մահվան հանդերձ ես զգենում (ՀՀ, 111): Աշխարհից հոսող ակամա հեղեղը բանում Լր փափուկ բարձեր (Բ, 7, 135): Հոգիս մոգում եմ երազով անդոր (ՎՏ, 2, 39): Կարելի է ողոֆել նրա սիրար (ԴԳՎ, 478): Որ միլիոն թնդանոթների Անկուշտ, անհագուրդ ծարավը ջամբեն (2, 290): Վարեցին արլուն-արցունք (ՊՍԱԶ, 202): «Ստարշինա», «Գոլովա», այդպես էին տիտղոսում նրան գլուղացիք (ՎՓ, 4, 291):

Այս կարգի բայերի մի մասը ժամանակակից հայերենում ունենալով հնչյունափոխված կամ անփոփոխ ձև կամ իմաստ, այնուամենայնիվ գործածվում է գրաբարյան ձևով կամ իմաստով, ինչպես՝ զիջանել-զիջել, կառուցանել-կառուցել, մատուցանել-մատուցել, սատակել-սաակել, կանգնել, վիճակել և այլն:

Օրինակներ՝ Մենք նրանց կսատակենք (Մուր., 4, 275): Նրա ամերի վերա փառավոր Ապագան լուռ կկանգնի նշան (ՀԲ, 1, 13): Փորձով ես ուսա խորհուրդը կյանքի (ՀՀ, 117): Զէր ուղում զիջանել շատ անձնական նախապաշարումներ (Շիրիլ., 3, 298): Նա կառույց բաղմամբիվ բարեգործական հիմնարկություններ (Բ, 7, 185): Մատույց նրան սուրբ սեղանի նշխար (Ն. տ., 309): Սրտի կրակը շիջուցանել չէր կարողանում (Ն. տ., 317): Այն օրից՝ ուխտեց՝ չմերկանալ այս հագուստը (Ն. տ., 526): Որ վիճակեցինք մենք մահ երջանիկ (ՀՀ, 91): Ո՞վ բամբակի դեղեր կանգնի (ՀՇՔՀ, 2, 310):

Պետք է նշել, նաև մի քանի նորակերտ ներգործական սեռի բա-

յեր, որոնք բիշ են տարածված, ինչպես՝ աղորել (աղալ, ծամել), հաւն-
նորել, հավերժել, փայել, շեփորել, մառախուղել և այլն:

Օքինակներ՝ Մեկը փայում էր իմ սիրտը մենակ (ՎՏ, 1, 67):
Նժույգները անվրդով աղորում էին զարին (ԴԳՎ, 407): Կերակը ես ու-
տանդ նոր, հավերժել փառքը նրա (ՀՍՀՆՄ, 89): Ես պահակում էի
սննդամթերքի պահեստը (ՄՍԿԿՏ, 240): Դու շեփորեցիր կոխվ ու պաշ-
խար (Չ, 129): Նրանք, ոսկեպատ կարինեաներում, Հանճարում էին
հեղձուցիչ զազեր (Չ, 290): Ժամանակը մառախուղել է միտք (ՎԽԳԼ,
218):

Արեմատահայերենում եւ բազմաթիվ բայերի խնդրառութչունը ան-
հետողական է: Մի շարք բայեր ունեն մերթ տրականով, մերթ հայ-
ցականով խնդրառութչուն: Այդ բայերից են աշխատել, անցրել, երա-
զել, զարնել, քափանցել, խնայել, լսել, կարօտնալ, կարենալ, համոզել,
մեղմնալ, մտածել, նաչել, նմանել, սխսել,⁴ սպասել, ցանկալ, ունկրնդ-
րել, փափափել և այլն:

Հետեւյալ նախադասութչուններում այս կարգի բայերը տրականով
են խնդիր ստացել:

Ես առանկ բաներու շեմ հայր (ՀՊՆԺ, 3, 9): Մարգիկ, սկսեցի
ապաշխարելու (ն. տ., 4, 228): Համբերելու ստիպուած է (ն. տ., 468):
Կը փափափեմ գերապառն թարգմանչին հայերէն ու ֆրանսերէն գործը
հենադատելու (ն. տ., 505): Աղջիկներէն ոմանք կը նմանին վարպետ
մրգավանդներուն (ն. տ., 5, 104): Մէկ մեծ մասն ալ միայն հարստու-
թիւնն առելցնելու կ'աշխատի (ն. տ., 231): Ստակ տալու են, որ կարե-
նան այդ լրագրին մէջ մտնելու (ն. տ., 227): Հիմա ալ կը մտածէր եր-
կարաշունչ վէպի մը (ՕՉԵ, 58): Հիմակուան աղջիկները ասանկ բանե-
րու վր սպասեն (ՀՊՆԺ, 6, 153): Փառքերու աստուածացումին ունկնդրեց
(ՍԸՆ, 7): Օ, այն վանդակին կ'երազեմ յաճախ (ն. տ., 106): Կը յա-
ջողի կոշիկներն անցնել իւր յաճախողին ոտներուն (ՀՊՆԺ, 3, 267):
Կը ցանկան վիճենայի հուրիներուն (ԵԺԺՇ, 10): Այս ճշմարտութեան
շեն ուզեր համոզուիլ մեր հարուստներէն ոմանք (ՀՊՆԺ, 4, 461): Զայն
վճարելու համար խելի կը կարօտիմ (ն. տ., 5, 101): Մենք ձեր ազա-
տութեան. ձեր կենաց խնայեցին (ԾԵ, 82): Պէտք է քափանցել իր
ամբարտաշ ներքին կեանքին (ՉԵՆ, 141): Եկեղեցիին սլաքը գէպի վեր
կը ցալաէ, դարերու հաւատքին ու կրօնական յափշտակութեանց այդ
լքուած զանգուածին տիրապետելով (ԼԲԸԵ, 122): Կը մեղմնաս անոր,
դուցէ մեր կեանքին ալ (ՌՈՆ, 53): Կ'անցնէին քովէդ ժանտաղէմ ան-
ձինք՝ Հաստարուն կոնկիդ զարնելով կացին (ՎԹԵ, 245):

Այս բայերը հայցականով են խնդիր ստացել հետեւյալ նախադա-
սութչուններում:

Սկսաւ սնտուկները կապել (ՀՊԵԺ, 3, 100): Երկինքն նայեցէ (ն. տ., 174): Կառավարելու համար եւրոպայէն ժողովուրդներ բերել պիտի ստիպաւին (ն. տ., 423): Անոնց վերնալը կը փափաքէին աշխարհիս վրայ (ն. տ., 4, 464): Աղջիկներն սեխ կը նմանին (ն. տ., 5, 86): Կը սկսի ողբերգութեան իր նախափորձերը (ՌԶՅ, 476): Շատեր կը մեղքեան հարանցուն (ԵՕԵԺ, 1, 207): Կը խրատէր որ կերակուր ու հագուստ չմտածեն (ն. տ., 533): Դուն մայրս համոզէ, որ ես կենալ այդ դաղափարէն (ն. տ., 660): Կ'ունկնդրէի հարեատիւններն հոգեար (ՌՍԵ, 52): Ան իր գառակը ոչնչացուց այդ Աննայի սիրուն, իշխանուհի՞ս պիտի խնայէ (ԼԵՐԵ, 362): Մահն ամէն տեղ կը զարնէ կեանքը իբրեւ աշնան հով (ՌՍԵ, 151): Կ'երազէի մերթ անտաններ անշուղի (ն. տ., 89): Հայրենարարդ Արարտան իսկ տարազիր՝ Հայաստանը կը ցանկայ (ԱՍԵ, 40): Ձերտիր սիրուն ոսկի ապարանջան մը անոր դաստակը ցանցընէր (ԱԶԵ, 123): Լաւ քափանցէ իր գաղափարները (ն. տ., 389): Բաւաւ այդ բոլոր ձայներն ու երգերը տիրապետող հոգի ու ազդուր ձայն մը կը լստի գիշերին մէջէն (ՕԶԵ, 114): Կարօտցած եմ Արեւելքը, Արեւելքին կոխը նոյնիսկ (ՎՄԶԲ, 157): Պարոն Մարտիրոս ժամերով սպասած էր վաճառականը գանձումի համար (ՀԳՄՆ, 19):

Ժամանակակից հայերեւոյթ մի շարք ներգործական բայեր կարող են միաժամանակ ստանալ տրական և հայցական հոլովներով խընդիրներ՝ տարրեր իմաստներով: Այդպիսիք են ազդել, ամբացնել, գրել, գոնել, շարկել, լծել, խփել, կապել, մատնել, մերժել, մատնանշել, ներել, ներարկել, ներշնչել, ներկայացնել, նվիրել, շինել, պարգել, սեղմել, սեպել, ոգեշնչել, պատնասել, ուղղել, ցույց տալ, տալ և այլն: Արանց մոտ հայցականով լրացումը ուղիղ խնդիր է, իսկ տրականով լրացումը կարող է տարրեր իմաստի անուղղակի խնդիր լինել: Շատ հաճախ այս բայերի մոտ տրականն ու հայցականը միաժամանակ են հանգնւոյ գալիս:

Օրինակներ՝ Մեր հաշուովյունը հույս կներշնչէ նաեւ քաղաքին (Մուր., 4, 291): Սերունդներին ոգեշնչել է նա վսեմ իրեւանը (Իս., 4, 325): Արշուն ներարկեցին նիվանդին: Մանրին փոշի սրկեցին: Աղվեսը գարկեց գլուխը բարձր (Իս., 2, 224): Թե չէ կմատնէ մեզ պոլիցիային (ն. տ. (ՀԲ., 1, 133): Բաւաւ ընկած մոտիկ քաղաք Տուր թե կտաւ շան նակատին (ն. տ., 259): Ներս եկաւ Արուս, աշի մի երկու անգամ Ավետիսը հարկայիտին ինձ ցույց էր տալի (ՀՄԶԵ, 12): Եպիսկոպոսն ինձ մատնացույց արաւ իմ երգման գիրը (Մուր., 4, 123): Խոստացիր նրան իմ ոսկի զանը (ՀԲ., 2, 138): Հին գրչակորն ինձ նվիրեց (ՀԲ., 2, 88): Նա իր խոսքն ու բարքը խաբարում էր Հետեւի պատվիրաններին (ԶԳՄՆ, 2, 335): Բայց յուր գլխոյտական հարաբերւոյնը

չէր ներում իրան այդ բուլուրքունը (Մուր., 4, 19): Բուռնցէն է ահաւ սեղմել նակաւիս (Իս., 2, 70): Խոնավ անկողինը մի անախորժ սարսառ ազդեց նրա ցամաքած մարմնին (ՆԴ, 1, 76): Պրօլետարիաար կապեց Գորկուն ռուլլուցիոն սոցիալ-դեմոկրատիային (Իս., 4, 191): Մայրը մերժեց որդուն յուր գոյքն ու սեբը (Բ, 7, 523): Լուսափետուր որորները ընթշորեն խփում էին իրենց կուրծքը սոկեմալը կոնակներին (Իս., 3, 429): Ստիպված ես նրանց զոհել ոչ միայն զբիշդ, այլև կշանբը (Շիրվ., 8, 218):

Գրաբարում, երբեմն նաև արդի հայերենում (ժամանակորային խոսակցական լեզվում) հանդիպում է կրկնակի խնդրառութչուն: Բանն այն է, որ զրոյզը (խոսողը) մոտանալով, որ բայն ունի խնդիր, կրկին խնդիր է դորձածում: Ընդ որում խնդիրը կարող է արտահայտվել տարբեր ձևերով:

Օրինակներ՝ Տեսէք որպիսի գրով գրեցի առ ձեզ իմով ձեռամբ (Գաղ., 2): Զգոյ՛ձ լերտը ողորմութեան ձերում մի առնել առաջի մարդկան (Մատթ., 2): Խորհուրդ, արարին տմենայն քահանայապետքն և ծերը ժողովրդեանն վասն Յիսուսի սպանանել զնա (Ն. ա., Իէ): Անժառանգել զանձն իմ խորհեցան յորդոյ ի մարդկանէ (Սաղ., 1Գ): Ամենեքեան ի Մովսէս մկրտեցան յամպն և ի ծովն (Ա, Կորնթ., Ժ): Իսկ ի միւսում աւուրն քնդ այլն քնդ առաւօտն հրամայեաց արկանել ծիրանիս (Ազ., 45): Խորհեցաւ կին առնել զնա, վասն այնորիկ որ պատմեցին զնմանէ վասն վայելչութեան զեղոյ նորա (Ն. ա., 116): Ընթացեալ չեղեգաբնակ երամէ զազանայն ի միջոյ՝ հասանէր յայն տեղի (Ն. ա., 728): Զորս հառին տապաւո՛ւ կատաղութեամբն իրեանց ի ձեռն անմիա փայտահարաց (Սեբ., Ին):

Կրկնակի լրացման դորձածութչունը հետևանք է նաև հարմարների ձգողութչան օրենքի ազդեցութչան:

Օրինակներ՝ Ընկալցուք խնդութեամբ սրտի (Նզ., 5): Որ պանդրխտութեամբ կենօք գնացեն ի կեանս յայտասիկ (ՅՄՊՏ, 295Բ): Բոլորեցունց կնքեալ զինքեանս նշանաւ խաչիւն՝ ի ներքս չեկեղեցին մտանէին (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԸ): Դատիկ ճշմարտութեամբ զամենայն տիեզերս նրով բարկութեամբ իւրով (Ազ., 93):

Կրկնակի խնդրառութչան զրոսերումներից մեկն էլ տվյալ բայի մոտ առկա խնդրի հետ միասին նույնիմաստ երկրորդական նախադասութչան դորձածութչունն է: Այս երևույթը պայմանավորված է գլխավոր նախադասութչան մեջ եղած բայի խնդրառական ձգողութչամբ: Ներդորձական սեռի բայը իրեն ձգում է երկրորդական նախադասութչան որեւէ անդամի, որը, հաճախով խնդիր, կլանում է երկրորդականի ֆունկցիան:

Օրինակներ՝ Եւ ո՞չ զայլ իսկ ասացի Ձեզ վաղապօղն վասն մոլորութեանդ ձերոյ, թէ մառախոլ ստուերացն խաւարին քանձուրեան նըստեալ է ի վերայ ձերոյ աչաց սրտին (Ազ., 235): Եւ որք առաքեցանն յաթբաթէ զնոցանկն, զի ածեն զնոսա՝ ախոսիկ են (ն. տ., 860): Եւ անգամ ոչ գիտէր զայրն թէ յորմէ զեղջէ իցէ (Բուզ., 5): Զո՞ որ կարծէք զինկն քէ իցեմ (Գործ., ԺԳ): Դիտացես զնոսա՝ թէ բարի են (Առակ., ԻԲ):

Ժամանակակից հայերենում համարյա վերացած է կրկնակի խորհրատառութիւնը (եթէ նկատի չունենանք բանավոր խոսքում հանդիպող դեպքերը): Ինչ վերաբերում է հոլովների ձգողութեան երկուցմին, ապա այն երևան չի գալիս ժամանակակից հայերենում:

Դրաբարում բայը կարող էր խնդիր ստանալ երկրորդական նադասութեամբ կամ անորոշ դերբայով:

Այսպես, հետեյալ նախադասութիւններում բայերի խնդիրներն առանձնացված են երկրորդական նախադասութեամբ:

Դիտացին զի մերկ էին (Ճնն., Գ): Երթ աես եթէ ո՞ւր իցեն եղբարէն Էս (ն. տ., Լէ): Իմացարուք զինչ են կամ՝ Տեառն (Եփես., Ե): Մէ՛ր երկնչիր, վասն որոյ կամիս շարշարել (Յայան. Բ): Յիշեցէք՝ զոր ինչ արար տէր Աստուած (Բ Օրէնք, ԻԴ): Կարծէք թէ ի Բուն իցէ (Յուդիթ., ԺԴ): Համարէին թէ գուցէ կլանիցէ (Թխք, ԺԶ): Ուսուցից քեզ զոր դու ոչ գիտես (Յովբ., ԼԶ):

Այս երկուցմն ասկա է նաև ժամանակակից հայերենում (արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Տեսա՞մ չեն գալի դուռ չեն բաց անում (ՀԹ, 2, 101): Ասում են՝ գեջ ես կտրել դու մերին (ՀԹ, 2, 37): Ու չես իմանում՝ որ կողմը բռնես (ն. տ.): Ամենքս, իմացիր, տասր տէր ունենէ՛ (ն. տ., 38): Ասոված գիտի, աշխարհ գիտի՝ իմն ես դու (ն. տ., 52):

Արեւմտահայերենից՝ Բայց ես գիտեմ թէ երկրագնդի մարդոց երեւեքաւորը իւր մանկութիւնը կը փնտռէ (ԱՅՄՄՄ, 3): Կի զգայինք թէ ականատես պիտի բլլանք անտփութ տեսաւանի մը (ն. տ., 128): Խաչիկ կը պնդէր որ յայտնեմ կարծիքս (ն. տ., 145): Նամակը կը յայտնէր թէ մայրիկս գրէլ տուած է նաեւ որբանոցի գրասենեակին (ն. տ., 166):

Հայերենում մի շարք բայեր լրացում ստանում են անորոշ դերբայի անփոփոխ ձևով: Դիմաւորը բայի մաս անորոշ դերբայի անփոփոխ ձևով:

Այս երկուցմը դրաբարի քերականներն անվանել են խնդրատառական արգելում (տե՛ս Յ. Կոստանդնուպոլսեցի (Հեղո՛ղ), Զատիկին հայկականութեան կամ քերականութեան նշանական, Հոսմ, 1675):

փոխ ձևը երեք կապակցությունն է ստեղծում՝ բայական բաղադրյալ ստորոգյալի կառույց, բայ + խնդիր կառույց, բայ + պարագա կառույց: Բայական բաղադրյալ ստորոգյալը սովորաբար կազմվում է երանգավորիչ բայի գիմալոր ձևով և անորոշ գերբայով: Երանգավորիչ իմաստ ունեցող բայերը սակավաթիվ են: Գրաբարում այդ դերն ունենին անապարիմ, իշխեմ, խռիստամ, կամիմ, կարեմ, հանիմ, հանդուրժեմ, մարքեմ, յոժարեմ, պարտիմ, ջանալ, սկսանիմ, սպանալ, փութալ և այլն:

Օրինակներ՝ Սկսաւ սատակել զժողովուրդն (Թիւք, ԺԶ): Ոչ կամեցաւ արձակել զնոսա (Նլք, Ժ): Փութասցի Աստուած առնել զնա (Ժնն., ԽԱ): Մի՛ իշխեսցես անաես առնել զայն (Բ, Օրէնք, ԻԲ): Կարիցէ՞ բանիւք արգարանալ (Յովք., ԺԱ): Ոչ հանդուրժեաց բնակել ի մէջ կապաշախչն (Մեհ, 2, 16): Խրատել և հրահանգել ըստ իւրեանց իմաստութեան և արուեստի ջանային (ՂՓՊԶ, ԿԳ): Որ որ վաւտակել մարբասցէ (ն. տ., ՂԲ): Պարտի զմիտս յսպակել (Նդն., 1, Ա): Սպանալ սպանակել զքեզ (Ժնն., ԻԷ):

Գրաբարում խիստ սակավաթիվ են միայն անորոշ գերբայով լրացում ստացող բայերը (կարեմ, ջանալ, սկսանիմ): Մեծ մասամբ երանգավորիչ բայերը կարող են լրացումներ ստանալ նաև թեր հոլովածներով, նախդրավոր և նախադրություն կառույցներով: Բերված բայերից մի քանիսն ունեն ացալիսի խնդրաություն հետևյալ նախադասություններում:

Ստիպէին զնոսա գործավարք (Նլք, Ե): Մի՛ յոժարեսցիս բնդ բազմա ի շարիս (ն. տ., ԻԳ): Որք փութան ի դատաստանս նորա (Սլրար., Ա): Իշխեսցեն ձկանց ծովու (Ժնն., Ա): Ոչ կամի արքայ վարձանս (Ա, Թագ., ԺԸ): Հաճեսցին բնդ մեղս իւրեանց (Ղետ., ԽԶ): Ոչ ժպհեցաւ նայնոյութեանն դատաստանի հանդուրժել (Յուդա, 9): Սպանասցի անհաւատիցն (Նսալի, ԿԶ):

Կան նաև մի շարք բայեր, որոնք երանգավորիչ իմաստով գործածվում են քիչ զկալքերում, ինչպես՝ ակնկալեմ, դադարեմ, դանդաղեմ, երկնչիմ, խորհիմ, ձեռնարկեմ, լանձն առնուլ, յօսալ, խորամանկեմ, կարգեմ, հաւանիմ, հեպեմ, յաւելուլ, յապաղեմ, զանկանալ և այլն: Հետևյալ նախադասություններում այդ բայերը գործածված են և՛ իրենց բուն, և՛ երանգավորիչ նշանակություններով:

Այն կալցուր ոչարմութեան (Իմաս., ԺԲ): Այն կալցուր գտանել ի նմանէ զպարմութիւն (Յուդիթ, Ը): Խորամանկեցին զգիտութիւն (Սաղ., ԶԲ): Բժժանօք ինչ յուսից կախարդիկ խորամանկեսցէ (ՅՄՊՏ, ԿԶ): Կարգեցից զձեզ յորդիս (Երեմ., Գ): Կարգեաց Դաւիթ ի սկզբա-

նէ օրհնել (Ա, Մնաց., ԺԶ): Խորհեցաւ բնդ ծառայս իւր (Դ, Բազ., Զ):
 Խորհեցաւ նա դառնալ յերկիր իւր (Ա, Մակ., Թ): Դադարեաց յազօթիցն
 իւրոց (Նաթ., ԺԵ): Դադարեաց երկիրն պատերազմել (Յեսու., ԺԱ): Զայն
 մեք ոչ դանդաղեցար (Բ, Մակ., Բ): Մի գանդաղեացի զալ առ նոստ
 (Գործ., Թ): Երկնչիցին նորա յերեսաց նորա (Ժաղով., Ը): Երկնչիցին
 հաւցանել ցնա (Ղուկ., Թ): Զօրն մեծ ոչ առնում լսեձն (Նաալի., Ա):
 Յանձն առին յօժարութեամբ մեռանել (Ա, Մակ., Ա): Յուսացար զու
 լարեալն (Ա, Մնաց., ԺԶ): Յուսացաւ կոշիկ զանուն տեառն Աստուծոյ
 (Ժնն., Դ): Պատկանեցեր յերեսաց Տեառն (Դ, Թազ., ԻԲ): Զիա՞րդ
 զայսպիսի ահագին հայհոյութիւն միայն նորա բանիւ խօսել ոչ պատ-
 կառեա (Ղե., Պատմ., Դ): Մի հաւանիցիս նմա (Բ, Թրկնր., ԺԳ): Հաւանեալ
 եմք ծառայել հօր քում (Ա, Մակ., Զ): Երկունք ճեպեցին զնա (Երեմ., ԽԹ):
 Զայս ստէպ ծանուցանել ամենեկոցնց նկային (ՂՓՈ): Զհնգեքորդ մասնն
 յաւելցէ (Ղեա., Ե): Ոչ ես յաւելցիս տեսանել զերեսս իմ (Յուդիթ., Զ):
 Յապաղեն զխորհուրդս (Առակ., ԺԵ): Մի՛ յապաղեր բարի առնել կո-
 րտեկոյ (ն. տ., Դ): Մի՛ ցանկանար առն բնկերի քոյ (Ելք., Ի): Յան-
 կացեալ են կորսուանել զժառանգութիւն քո (ն. տ., ԺԳ):

Մի շարք բայերի մոտ էլ (անկախ սեռից) խնդիրը կարող է ար-
 տահայտվել անորոշ զերբբայի անփոփոխ ձևով: Ընդ որում այդ բայերն
 այլ զեպրերում լրացում են ստանում թեր հոլովաձևերով կամ նախ-
 դրաժոր և նախադրությամբ կառուցներով: Դրանցից են առնեմ, խընդ-
 րեմ, կարծեմ, համարեմ, հայցեմ, հանդարտեմ, հաւատալ, հրաժայեմ,
 ներեմ, ունիմ, ուսուցանեմ և այլն:

Օրինակներ՝ Տեկնանօր խնդրէին տեսանել զտէրն (ՄկՊԱԱ, Զ, ԼԷ):
 Զեղբարսն իմ խնդրեն (Ժնն., ԼԷ): Սրով կտրել զղլուխ Երանիւլոյն հրա-
 մայեցին (ՂՓՊԶ, ՀԶ): Զոր ոչ հրամայեաց նոցա տէր (Ղեա., Ժ):
 Արար Աստուած զերկին և զերկիր (Ժնն., Ա): Արասցես զօրանալ կոր-
 կին յաճախութեամբ բուրման խոստովանութեան ալար մատենի: Ի
 բազումս ազգեալ (ԳնՄՈ, ԼԳ): Զնոսա աստուածս կարծիցեն (Իմաս.,
 ԺԳ): Կարծեսցես զօրանալ զորօր (Բ, Մնաց., ԻԵ): Ոչինչ համարիս
 զիշխանս քո (Բ, Թազ., ԺԹ): Համարեցաւ ստաակել զմեզ (ն. տ., ԻԱ):
 Զոր հայցեմք առ ի նմանէ (Ա, Յովհ. Ե): Հայցէին յամենայազմն Քրիս-
 տոսէ յաղբել մեծի պատերազմին (ԹԱՊՏԱ, 3, Զ): Ոչ հանդարտէին
 հրամանին (Եբր., ԺԲ): Ոչ կարէի հանդարտել հայել ի կապաշառու-
 թիւնն Արարու (Եղ., 5): Հաւատայր նմա յարդարել զիր իշխանութիւն (ՄԸ, 1,
 ԺԷ): Բէ Հերեցից նոցա (Նաալի., Բ): Ոչ հեղէ բաղդիւն լեզուի: Կուրս-
 ցաւ: Բարբարել (ԹԱՊՏԱ, 3, Զ): Ունեա շնորհս քեզն (Ելք., ԼԳ): Դու

ոչ ունիս շարանալ իսկութեամբ բարիդ (ԳՆՄՈ, 17): Ուսուցի ձեզ զի-
րաւունս (Բ, Օրէնք, Գ): Զոր ուսուցից երկրնչել յինէն (ն. տ.):

Ուզիլ խնդրի սլաշտոն կատարելու դէպքում անորոշ դերբայտ կա-
րող է գրվել նաև որոշյալ հայցականով:

Օրինակներ՝ Այսպէս հաւանիմ զաւանչիւն Աստուծոյ (ՅԴՊԶ, 164):
Ամենեցուն զկեալն կամիս (ԳՆՄՈ, 1Բ): Յանձն առնոյր զերբալն ի Հոնս
(ՄԿՊԱԱ, 2, ԽԵ): Պարսկաստանեօք մնացելովք զվիսչելն փութային
(ՍՏՏՊ, 2, ԽԱ):

Անորոշ դերբայր զիմաւոր բայի հետ կարող է կապակցվել նաև
սլաշտայական իմաստներով, դերազանցապիս նպատակի իմաստով:

Այս դէպքում լրացյալ դառնում են բաղմադան իմաստների բայեր:

Օրինակներ՝ Եկն փորձել զնա առակօք (Գ, Թագ., Ժ): Դարձաւ
Գառի՛ օրհնել զիր տունն (Ա, Մնաց., ԺԶ): Եդ զնա ի դրախտին փափ-
կութեան զործել զնա և պահել (Ժնն., Բ): Եւ ելին զնալ յերկիրն Քա-
նանացոց (ն. տ., ԺԲ): Յառաջին խորանն յամենայն ժամ մտանէին
բահանայրն զսլաշտամունսն կատարել (Եբր., Թ): Առաքեաց զբեզ
առաջնորդել (Յուդիթ., ԺԱ): Պատրաստեցեր զիս տառապեալս սնանել
և ուսանել ընդ ձեռօք քս սրբոց (Բուզ., 4, ՄԷ): Ժողովեաց զօրս ընդ-
դիմանալ սլատերազմաւ (ՄԽ, 2, ԶԸ): Դարձեալ յարձակէին ելանել ի
վերայ աշխարհիս Հայոց (Ղև., Պատմ., Բ): Շրջէր ի մէջ զօրուն ցուցա-
նել զինքն (ՍԽբ., ԻԸ): Արկ ի խոշտանգանս բանտից ուսանալ զՔրիս-
տոս (ՍՏՏՊ, 2, Բ):

Սակաւաթիվ զկարերում անորոշ դերբայր կարող է արտահայտել
սլատեանով իմաստ:

Օրինակներ՝ Ուխտ եղեալ միանգամայն՝ վրէժ խնդրել մեծաւ քի-
նութեամբ զանկանելն իւրեանց ի տէրութենէն (Ազ., 19): Յորժամ տե-
սանէր որ զբաղմալոյտ զիականցն անկելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն
զալարէին՝ լսել զմնչին խոցելոցն և զմռնչինս բեկելոցն (Եդ., 5):

Ինչպես միջին հայերէնում, այնպես էլ արեւելահայերէնում և արեւ-
մտահայերէնում սլաշտանովում են զիմաւոր բայի մօտ անորոշ դեր-
բայի անփոփոխ ձևի կապակցութեաններ ի նշված երեք կառուցներն էլ,
այն է՝ բայական բաղադրյալ ստորոգյալի կառուցը, բայ + խնդիր,
բայ + պարագա կառուցները:

Արեւելահայերէնում բայական բաղադրյալ ստորոգյալ են կազմում
երանդաւորիչ իմաստ ունեցող բայերը, ինչպէս՝ աշխատել, կամեմալ,
կարողանալ, համարձակվել, ձգտել, նզնել, ջանալ, ստիպել, փորձել,
սկսել, ցանկանալ և այլն:

Օրինակներ՝ Ես աշխատում եմ վառել զերմանացիներէն (ԲՀՍԶ,
184): Մերի՛ մեկը, մերի՛ մյուսը փորձում է առաջ գնալ (ն. տ. 230):

Միտքս էլ սկսում և արագ գործել (ն. տ., 239): Սպարապետը ջանում էր ամեն կերպ մոռանալ իր սիրեցյալին, չհիշել նրան (ՍԽՄՄ, 10): Այլևս ոչ մի պարսիկ չի համարձակվի մոտենալ մեր տանը (ն. տ., 38): Կամենում էր այդ ամենը գրի առնել իր պատմության մեջ (ն. տ., 42), նա կցանկանառ տեսնել համեստ ազգեկներ (Բակ., 225): Նա հասցրել էր փոխել զգեստները (ՍԽՄՄ, 117): Գետն աղմկում և սպառնում էր գուրս զալ իր փեթիքից (ՎԱԱ, 147): Այլևս ոչ մի չար ձեռք չի իշխի բարձրանալ Բագրատունյաց տան վրա (ԶԳՄՆ, 2, 276):

Արեմտահայերենում նույնպես այդ գերը կատարում են նույն կարգի բայերը:

Օրինակներ՝ Ու պիտի շարունակել սպրիլ այդպէս (ԱՅՄՉՄ, 22): Կը ջանային դարմանել մեծերէն կրած իրենց վնասը (ն. տ., 30): Երեք բնկերով օր մը յաջողեցանք փախուստ տալ (ն. տ., 34): Սկսաւ խմբովի շարժում մը (ն. տ., 112): Երբեք չէի համարձակել գրիչս ձեռք առնել մտադրութիւնս իրականացնելու համար (ՕԶԵ, 80): Զեմ փորձեր քափանցել այդ նորութեան (ն. տ., 167): Տունս չի հանիւր գալ (ն. տ., 168): Բոլոր բանտարկյալները մէկէն տեսնել կը փափաքէին Պօլսէն կողմ փաստաբանը (ԳԶԵԺ, 1, 23): Հայրն յամառեցաւ լուռ մնալ մինչև ժամը գիշերուան երեք ու կէսն (ՏԿՎԱ, 110):

Ժամանակակից հայերենում նույնպես անորոշ գերբայը գիմափոր բայի մոտ կարող է խնդիր դառնալ:

Օրինակներ արեւիահայերենից՝ նրանք տարիններ շարունակ սովորել էին տեսնել նրա մոտայ գեմքը (ՎԱԱ, 143): Մի համոզիւր ինձ անհնազանդ լինել (ՊԶԱԵ, 107): Վասակը խուսափում էր արքային հանդիպել (ն. տ., 209):

Նույնպիսի երևույթ կա նաև արեմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Լուրը առինք թերահաւատութեամբ, շնաւատալ կեղծելով (ԱՅՄՉՄ, 47): Կ'ըսէր, կը կրկնէր, ուրախանալ կը ձեռացնէր (ն. տ., 142): Աչքերս կը փնտռեն ուռած ամպեր՝ որոնց աղետսնն բանալ իրենց ստիքները ցօղուել երկրին վրայ (ՕԶԵ, 117): Ոչ իսկ պանդոկապետիս պահ տալ կ'անցրնեմ միտքէս (ն. տ., 177): Այդ կը նշանակէր թէ կարդալս չէր ուզեր (ն. տ., 284):

Սակայն դեպքերում գիմափոր բայի մոտ անորոշ գերբայով գրվում է նաև պարագա:

Օրինակներ արեւիահայերենից՝ Նա մղվեց համբուրել նրան (ՍԽՄՄ, 38): Հայրենաբաղձությունը նրան մղում էր պառմել հայրենիքի մասին (Բակ., 623): Մի կարծեք, թե ես պաշտատվում եմ պատմությունների անկ պատերազմից (ՌԱԱԱ, 10):

Արեւմտահայերենից՝ Հովը կու գար քճնիլ անոր փափկանուշ մորթին (ՕԶԵ, 48): Միւշգիւնը օրը քանի մը անգամ կ'ելլայ հրապուրիչ եղանակներով հրաւիրել հաւատացեալները (ն. տ., 122): Կ'երթամ դեզերիլ քաղաքին գլխաւոր պողոտաները (ն. տ., 140): Վարէն մութ գորշ ամպի լայն փրթուկներ անզլիական երկինքին յափտենական լացը կը բերեն սրսկել մեր վրայ (ն. տ., 178): Եւ ալիք մը թևը բացած կը վազէ զրկել տփուներ իզձիս ոսկի աւազէ (ՄՄԵԺ, 81): Հոգեպարար հեշտանք մ'անգուսպ կ'արքենայ Կախարդանքդ երջանկութեան զիս զոհել (ՄԲ, 228): Բաց ծովի առաջին շունչը, նուրբ հովիկ մը, կու գար իր զովութիւնը սկսիլ (ՕԶԵ, 37):

Առհասարակ հայերենում խնդրառու բայերը կարող են գործածվել նաև առանց խնդրի: Այսպես, գրաբարում ներգործական սեռի առաւելում, արեւմտում, բժշկում, զոհում, վազդուրեցուցանում, հրաշագործում, մեղքում, մխիթարում, յղում, նորոգում, շնորհում, ուտում, տալ, բնեւում, Բաւում բայերը առանց ուղիղ խնդրի են գործածված հետևյալ նախադասութիւններում:

Երթիցուք զոհեսցով Աստուծոյ մէրում (Ելք, Ե): Առաւելցի առ նա և ասեմ (Նէեմի, 2), Արկ ի սիրտ իմ (ն. տ., 1): Սա ետ ինձ ի ծառոյ անտի և կերայ (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա): Ընդէ՞ր մեծեցեր, Աստուած, ի սպառ (Մաղ., 24): Ի ձեռն հրեշտակայ յղէ առ կայսրն ի Հոռոմ (ՄՍ, 2, ԻԵ): Եթէ Բաւսցես, կարող ես. Եթէ բժշկես, դօրաւոր ես. Եթէ կենդանացուցանես, բաւական ես. Եթէ շնորհես, առատ ես. Եթէ ողջացուցանես, հնարաւոր ես. Եթէ պարգևես, ամենալի ես. Եթէ արդարացուցանես, ամենարուեստ ես. Եթէ մխիթարես, ամենիշխան ես. Եթէ նորոգես, ամենակալ ես. Եթէ հրաշագործես, ամենաթագաւոր ես (ԳնՄՈ, 22):

Չեղոր սեռի սպաշխարեմ, Խեկիր պագանեմ, խոպանանալ, մոլախոտեմ, նախաձեռնեմ, ողողիմ, մաղախիրեմ բայերը առանց խնդրի են գործածված հետևյալ օրինակներում:

Խոնարհեցաւ ժողովուրդն և երկիր Եղագ (Ելք, Դ): Եւ Եթէ Թողուս զիս՝ խոպանանայ և մոլախոտէ ամենեկին և լքանի, և քարինք որմոց նորա յատակին (Առաւ., ԻԴ): Նախաձեռնա աշժմ և սպաշխարեա (Յայտն. Գ): Ողորմեա, կեցո և մարգասիրեա (ԳնՄՈ, ԺԳ):

Խնդրառու բայերը առանց խնդրի գործածվում են նաև ժամանակակից հայերենում: Ընդ որում մի դեպքում գործ ունենք այնպիսի բայերի հետ, որոնք ներգործական լինելով, գործածվում են որպէս շեշտաբայեր՝ բառային յուրահատուկ իմաստով, ինչպես՝ զարկել, մազել, կռիւն, խոտորել, մտածել և այլն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Երբոր զարկի շողքն արեւի, Հաց կրերի մեր ապին (ՀԹ, 1, 73): Քնքուշ լուսնի շողան-փոշին Մաղեց հեզ

գետի վրա (Իս., 1, 82): Ամպը կոխել է, աշխարքը մթնել (ՀԹ, 2, 48): Խոտորել է տիրոջ ճանապարհից (ԶԴՄՆ, 2, 507):

Երկրորդ դեպքում ներգործական սեռի բայի ուղիղ խնդիրը արտահայտված է կամ նախընթաց նախադասության մեջ, կամ տվյալ նախադասության մեջ իբրև ալլանդամ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Արևի ճառագայթները այլու՞մ էին շկար ոչ հովի շունչ, ոչ ծառերի շքարան (Մուր., 5, 240): Նրա մանկապաշտելի սուրբը ս. Դևորգն էր, ուր ամառ-ձմեռ համարյա ամեն շաբաթ երեկո գնում էր համբուրելու (ՆԴ, 1, 5): Փանդում էին, շինում, օգնում էին (Շիրվ., 4, 340): Նովոռոսիյսկ բնակվող իսկական մալուռուս էր, բավական մեծ կարողության տեր. ժառանգել էր ամուսնուց (ՎՓ, 4, 626): Մեկը շշուկով պատմում է, կամաց (ՎՏ, 1, 20), նաշվածք տեղ, ժպիտոց նետ, օ խնայիր, Խայքում եւ դու, Ինքդ արեղ, սերդ աղետ, օ, մի նայիր, Դյուքում եւ դու (ՎՏ, 2, 37): Նա ուրացել է հ դառել է պարսից արքունիքի գործիքը (ԴԴՎ, 28): Կանչում էր, կանչում ճամփան անմեկին (Զ, 219): Կիտել է հոնքերը ներքե, քերքում է, ԲԵՐՈՒՄ, ջոկում (Զ, 348): Տարել, ներել ու սիրել,—Վատը՝ լավ եմ տեսել ես (ՀԹ, 1, 150):

Պատճառական բայերի խնդրատարրեր.— Հայերենում պատճառական բայերը կազմվում են սկզբնատիպ շեղոքից, ներգործականից, իսկ մասնավորապես զրաբարում երբեմն նաև հասարակից: Նրանց խնդրատարրությունն էլ պայմանավորված է, մի կողմից սեռով (բոլոր պատճառականները ներգործական սեռի են), մյուս կողմից, բառի մասերով: Այդ նշանակում է, որ բոլոր պատճառական բայերը կարող են ստանալ ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Բազմացուցից զգալակ ձեր (ԵԷ, 1Բ): Զոհացուցես նոցա պատմունանս (Ն. տ., ԻԲ): Ծնուցանիցէք զկանայս (Ն. տ., Ա): Բարկացուց նա զԱստուած (Թիւք, ԺԵ): Դիեցոց մեղր ի վիմէ (Բ, Օրէնք, 1Բ):

Միջին հայերենից՝ Ահի ձայն լսեցաք և խոշորեցուցաք զգիրս (ԺԵՀԶԶԳ, 540): Կիրիայն զաղութսն ի յատակ ծովուն որպէ՞ս իջուցանէր (ՆՄԺԱՎ, 189): Զաստուածութիւն աղաչեցէր, Զայս մեղաւորս հաշտեցուցէր (ՀԵ, 228):

Արեւելահայերենից՝ Այդ աղմուկը և այլազգի ժխորը նրան մոռացնել էին տալիս Նովավոր աղբյուրի ձայնը և բնկուղենինների խշշազը (Բակ., 622): Դանդաղ, միօրինակ աչդ նոնուցը կարելի էր նմանեցնել ամեն մի նվագի (ՎԹԵ, 72): Նրանց առաջին գործը հղավ տնմիջապիս առանձնացնել նրան իր իրեղեններով (Ն. տ., 526): Ոչ թե պետք է

տաղանդը հարմարեցնել գործին, այլ տաղանդին հարմարեցնել գործը (ՊՍԵԺ, 5, 56): Հագցրել է նրան մայրը մի նոր շապիկ (2, 458):

Արեմտահայերենից՝ Ամէնքը միացեր են զիս բարկացնելու (ՀՊԵԺ, 4, 327): Ժողովուրդը ժամանակ չունի ծոյլերը ապրիցնելու (ն. տ., 344): Իսկոյն հեռացուց իր քովէն վտանգատուր դրօշակը (ԾՕԵԺ, 4, 383): Ուսուցին մեղի երջանկովեան հէլիաքը (ԲԶՅ, 225): Իմ սէրս յիմարութիւն կը խմցնէ ինծի (ՏԶՎ, 129): Սորվեցուր ինծի մայր լեզուս (ԽԱՇԾԱ, 160):

Սկզբնատիպ շեղոքից կազմված պատճառականները սովորաբար հանդիս են գալիս ներգործական արժեքով՝ ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ապստամբեցուցին զամենայն բնակիչս քաղաքիւն (Բ, Օրէնք, ԺԿ): Արդարացուցին զարդարն (ն. տ., Իէ): Բարձրացուցանէ զառն իւր (Առակ., Ժէ): Բնակեցուցեր զնոսա յերկրի (Յովբ., ԻԲ): Դառնացուցանէին զԿամակ (ծնն., ԻԶ): Թաքսյց զհրեշտակսն (Յեսու., Զ): Մառախեցուցեն զնա (Գործ., է):

Միջին հայերենից՝ Որ զհիւանդն մեղօք նա ողջացնէ (ՀԵ, 188): Ի միտ ապարանսն պահապանս կացուց (ՆՄԺԱՎ, 1): Խողն բարձրացուց զրաջն (ն. տ., 3): Զամենայն կու սատկեցուցանէր առիծն (ն. տ., 5): Կալեալ զփողոց նորա մեռուց գէշն (ն. տ., 6): Արդարացուցին զբանն աղուեստն (ն. տ., 7): Չթողում, որ այլ գայլք գան զնեզ նեղացնեն (ն. տ., 45): Գնաց լուցուց զդուստր թագաւորին (ն. տ., 314):

Արեւելահայերենից՝ Պատերազմի բոլք լմբեցրել է մեզ (ԲՀՄԶ, 8): Մեր դասակը զրաղեցրել է ապրանքատար գնացքի մի վագոնը (ն. տ., 34): Ես արագացնում եմ իմ ընթացքը (ն. տ., 239): Բանակից ծիսի հաղարաժոր սյուններ էին բարձրանում և առավել քանձրացնում Թավրիզը պարուբաժ մշուշը (ՍԽՄՍ, 606): Կառմը կանգնեցրել է բիրդի պարիսպների տակ (ԳՄՆՍ, 136): Թուլացրի ձիու թամբի կապերը (Բակ., 128): Տեղ-տեղ ջրափոսերը արդեն նախին էին գոյացրել (ն. տ., 403): Մի տնհայտ ուժ նրա մեջ երբեմն արբնացնում էր այդ բնագոյները (ն. տ., 631): Մենք դանդաղեցնում ենք ձիւրի ընթացքը (ՀՄԱԶԶ, 606): Ամբողջ ալգին հնչեցնում է պտղաբերության հավերժական երգը (395):

Արեւմտահայերենից՝ Ընթերցողներն ձանձրացնելու վախով աշտափով կը շատանանք (ՀՊԵԺ, 6, 215): Կեանքը շատ կը յոգնեցնէ զիս (ՎՇԵԶ, 70): Իրենց անձը կը տառապեցնեն (ՇՇ, 1, 155): Յարաբերաբար աւելի հայկական ընդհանուր մթնոլորտը աշտոկ կ'ուրախացնէ մեզ լոյսըս (ՎՄԱՕ, 192): Տառապանքը թող կարծրացնէ անոնց հոգին

(ԳՄԱՄԻՃ, 302): Տարօրինակ փորձ մը ամենէն աւելի ապշեցուց ու զուարեացուց մեզի (ՕԶԵ, 184):

Այս բայերը երբեմն կարող են ստանալ նրան տրականով միջնորդական խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Զսոյն և իւրոց աշակերտացն ստէպ զգուշացուցանէր (ՂՓԹ): Աւմատացո մեզ սովաւ տունի երանութեան գյուսոյդ ի քեզ մեծ պաշտպանութիւն... զայս ծառ Սաբեկայ (ԳՆՄՈ, ՂԲ):

Միջին հայերենից՝ Զայլ մեղս ցանկալիս մեզ Լեւեցուցանէ (ՆՄԺԱՎ, 29): Պարտ է համբերել վարդապետին և հեղութեամբ օկտեցուցանել ժողովրդեան (Ն. տ., 72): Թագուցին ինձ որոգայթ և անկան ինքեանք ի նոյն (Ն. տ., 142):

Արեւելահայերենից՝ Մխիթարին նստեցրին սեղանի գլխին (ՍԽՄՍ, 114): Իսկ ստացած տեղեկութիւնները Դավիթ-Բեկը խորին գաղտնիք էր պահում ու միայն Մխիթար սպարապետին իրազեկ դարձնում Հայաստանից դուրս կատարվող դեպքերին (Ն. տ., 151): Շրջում էր գոմից գոմ և հսկում, որ լծկաններին լավ կշտացնեն (ՆԶԵԺ, 3, 93): Զգաց, որ իր ուլիկցին այդ հարցը չի զբաղեցնում (Ն. տ., 38): Ղազարյանին միմիայն ջլայնացնում էին այդ խոսակցութիւնները (Ն. տ., 104):

Արեւմտահայերենից՝ Սերոբեան դիւղաքաղաքին ամէն կողմը ու շրջանակները ծանօթացուց իրեն (ՕԶԵ, 49): Ծառերուն տակը բանտուած գաղջ ու բուրմնալից օդը յափեցուց ինձի (ԼՇԸՆ, 41): Մեր այս հանգիստը սրափեցուց ինձի (Ն. տ., 7):

Երբեմն տրականը, իսկ գրաբարում և միջին հայերենում նաեւ ի + տրական կամ այլ կառուցները այս բայերի մոտ պայմանավորված են դրանց բառային իմաստով և ոչ պատճառականութեամբ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Երեկցո զքեզ ինձ (Ագ., 310): Զձեզ յերկրի վայելցուցէ (Ն. տ., 241): Մերձեցուցէ զմարդիկ առ քեզ (Ն. տ., 95): Խոստացաւ փեսայացուցանել զՄեհոթան ի քոյր իւր Որմզդունհի (ԹԱՊՏԱ, 1, Ժ): Զոր անցուցաք ընդ նա (Ժնն., Ծ): Ապրեցո զիս ի ձեռաց եղբօր իմոյ (Ն. տ., ԼԲ): Երգմեցուցից զքեզ ի Տէր (Ն. տ., ԻԴ): Տէր անցոյց զվս զմեզս քո (Բ, Թագ., ԺԱ): Ո՞ւմ նմանեցուցից զմարդիկ (Ղուկ., է):

Միջին հայերենից՝ Սկսաւ Խօրն խրատ մատուցանել վասն գործոյ ամուսնութեանն (ՆՄԺԱՎ, 343): Աւժանացո քաղցր ձայնիդ (ՖԴ, 317):

Արեւելահայերենից՝ Գնդացիրը հարմարեցնում են մոտոցիկլետին (ԲՀՍԶ, 244): Նա հողին կհամասարեցներ բոլոր քարաշէն տները (Բակ., 224): Պատվիկի հյուր գալու զհպրում, տանտիրոջ առաջին պարաքն էր իր զերգաստանի մեծին ու փոքրին ներկայացնել նրան (ՍԽՄՍ, 143):

վճռել էր նույնիսկ մի թոուցիկ հայացքի շարժանացնել նրան (ն. տ., 219):

Արևմտահայերենից՝ Դիպուածը մեզ որ մ'իրարու հանդրացուց (ԱԶԵ, 28): Մտքի մարգամբներուն վարժեցուց ինքզինք (ՎՀՀԾ, 94): Ամէնքն ալ խօսեցան անթիւ պատմութիւններ, և յետոյ մա՜ր ծանօթացուցին ինծի իր սարսափելի կերպարանքով (ն. տ., 261): Զայօն՝ պոչը փութին կպցուցած՝ կ'աճապարէր սայլին տակ մտնել (ՄՊ, 168): Ան սկսաւ շողորորթիլ, առիթը ստեղծելու և առանց դայն խրտչեցնելու, անոր բմբոստ կամքը հպատակեցնել իր մատներուն շոյանքին (ն. տ., 257):

Ներգործականից կազմված պատճառականները սովորաբար ներգործական սեռի պահանջով ստանում են հայցականով ուղիղ խնդիր, իսկ պատճառականութեան պահանջով՝ աբականով միջնորդավորված խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արբուցին հօրն իւրեանց գինի (Ժնն., ԺԹ): Մոռացուց ինձ Աստուած զամենայն վիշտս իմ (ն. տ., ԽԱ): Զգացուցի նոցա գԱւետաւանն (Գազ., Բ): Զանձինս իւրեանց ձեզ ընծայեցուցանեն (Բ, Կորնթ., Ժ): Իմացուցանես ղոցա զհրամանս Աստուծոյ (Նլք, ԺԸ): Մեզ անմտացս ուսուցէ զիմաստութիւն (Ազ., 798): Նմա ծանո գնաշտութիւն քո ընդ ծառայս քո (ՂՓԹ): Ազոյց նմա գրաւս (Ա, Թագ., Ժէ):

Միջին հայերենից՝ Ուսուցեալ էր գամենայն իմաստութիւն աշակերտին իւրոյ (ՆՄԺԱՎ, 139): Ո՞վ իմ սրտիս գանգտին ան հաւուն էր հասկացուցած (ՆՔՀԿ, 92): Մերկոց հանդերձ չեմ հագուցել (ՀԵ, 176): Քաղցելոյ չեմ լցեալ ապուր, ոչ արբուցեալ ծախսեաց ջուր (ն. տ., 175): Զինչ մեծամեծ վաստակ արի՛ տանիլ տուի զինքն հեղեղի (ՅԴ, 289):

Արեւելահայերենից՝ Երբեմն նա կատակով հիշեցնում էր երիտասարդին Շահանդուխտի անունը (Մուր., 4, 250): Հովանավոր սրահը և հյուրընկալի քաղցր ընդունելութիւնը շուտով մոռացրին մեզ ճանապարհի շոգից կրած մեր նեղութիւնը (Մուր., 5, 243): Բայց ի՞նչ հասկացնես բռի շոքանին (ՀԹ, 2, 39):

Արևմտահայերենից՝ Ուսուցին մեզի երջանկութեան հեղիարք բոլոր հէքիաթներուն մէջ (ՌԶՅ, 225): Մինչև անգամ ինծի սորվեցուց շուտով եպիսկոպոս դառնալու գաղտնիք (ՎՀՀԵ, 152): Իմ սէրս յիմարութիւն կը խմցնէ ինծի (ՏԶՎ, 129): Հոգիս իմս է և այսօր կը մտածեմ թէ հա՛րկ էր Զայն այս շափով ալ միայն անցորդներուն ճանչցնել (ՎԹԵ, 178): Մասնաւոր վարժարան մը կայ հոս, որ աշակերտներուն Հայոց պատմութիւն միայն կը կարդացունէ (ՀՊԵԺ, 3, 128):

Երբեմն պատճառական բայի ուղիղ խնդիրն արտահայտվում է

երկրորդական նախադասությամբ: Օրինակ՝ Մեզի այնպէս հասոցուցեր էին թէ՛ այն ճերմակ գերեզմանամերձ ժերուկը տարին ի բուն ժամը կը պառկի (ԹԳԿ, 128):

Այս բայերի մոտ երբեմն միջնորդական խնդիրը ղեղշված է լինում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Թէ զօգտակարսն իմ ծանուցանես, բարի ես (ԳնՄՈ, 22): Զղժովս ժառանգեցոյց (ՂՓԹ): Որ ուսուցանէ զվնասութիւն (Յովթ., ԻԲ):

Արեւելահայերենից՝ Այգ մի ծաղիկ էր, որ չէր բուրում, բայց հիշեցնում էր այն դրախտային ծաղիկը, որին օրսրում էր Զանգուն (Բակ., 530): Բոլորը նա է սովորեցնում (ն. տ., 643):

Արեւմտահայերենից՝ Տնկած էր երկար խաչաձև ձող մը, հազուցած էր կապոյտ, գզգզուած շալվար մը (ՍՊ, 171): Որ կը յիշեցնէր այն պահը ուր բանաստեղծն ու ճերմակ թուղթը դէմ դիմաց կը գտնուէին (ն. տ., 234): Խնքը գիտէր նաեւ սիրցնել կեանքի գեղարուեստը (ԱԶԵ, 349):

Ներգործականից կազմված պատճառականների մոտ հայցականը կարող է համատեղել ուղիղ և միջնորդական խնդիրների իմաստը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որք ուսուցանէին զբազմութիւնն (Ա., Եզր., Թ): Նոքա զմերկս զգեցուցանեն և զայնոսիկ... լուսաւոր պատմութեանօք զգեցուցանեն (Ագ., 9): Արուցանէ զոգուով ծառայիս (ԹՊՊՏԱ, 4. Ը):

Միջին հայերենից՝ Բազում աշխատութեամբ ուսուց զիս (ԺԵՀԶԳ, 169): Հանչանք ես հայրէն ասի, որի զխաչերն ի բարն ուսուցի (ՆՔՀԿ, 63): Աղբիւր կոչիս առատ, որ շատ ծառաւ եւ արբուցիլ (ԿԵՏ, 177):

Արեւելահայերենից՝ Այսօրվա գրողը իր երեկվա կամ այսօրվա հետոսներին չպիտի սիրեցնել տա այնպես, ինչպես այգ արվում է հերիաթներում (ՊՍԵԺ, 5, 404): Երեխաներին ինքն էր հագցնում (ՆԴ, 1, 49): Վեր կացեք, վեր, հարբեցրիլ է իր հաղթական հյուրերին (ՀԹ, 2, 142): Նրա բարակ ոտքերին շալվարը նստում էր, ինչպես ճիւղոտին հագցրած պարկեր (Բակ., 408):

Արեւմտահայերենից՝ Պզտիկ հարսիկը հագուեցուց զինքը (ՀՄԿԼ, 30): Ան զինքը կը հանուցնէր (ՕԶԵ, 134): Մայրն եւս քան զեւս խանդադատայից կը խոստովանցնէր զինքը (ՏԿՎԱ, 115): Երջանկովինը մոռցուց քեզ (ՌՈՆ, 47):

Երբեմն պատճառական բայերը սեռի և խնդրառության տեսակետից չեն տարբերվում սկզբնատիպ ներգործականներից:

Օրինակներ գրաբարից՝ Փառատրեցոյց զուրբութիւնսն (Ա., Մակ., ԺԴ): Փառատրեցից զազգ բո (ն. տ., ԺԱ): Խոսուեցուցին զժողովսն

(Դործ., ԺԷ): Խռովեցին զֆաղաֆն (ն. տ.): Թախանձեցոյց զնա (Դատ., ԺԶ): Թախանձեաց զնա (ն. տ., ԺԴ): Պատասպարեսցէ զնոսա անդրէն (Երեմ., ԺԶ): Պատասպարեցոյց զնոսա անդրէն (ն. տ., ԻԴ): Տապալէին զվէմն ի բերանոյ ջրհորոյն (Ժնն., ԻԹ): Տապալեցոյց զվէմն ի բերանոյ ջրհորոյն (ն. տ.):

Միջին հայերենից՝ Ուսեալ էմ զղեղ և զսպաղանքս նոցա (ՆՄԺԱՎ., 32): Դա է ուսուցիւր զիս ի գողութիւն (ն. տ., 14): Եկեր զհաց և ըմպեաց զբուր (ն. տ., 125): Հասար գերկիւր ևն արբուցիւ (Կեկն., 134): Ապա զմտաւ ածի ու զայն խորհուրդն հասկացայ (ն. տ., 66): Յորժամ ի թաղաւորն ի մօտ երթաս, զքո զանկաւուն մեն հասկցու (ՆՄԺԱՎ., 116):

Արևելահայերենից՝ Ո՞ր է հասկացիւ քմայքը բախտի (ՊՍԵԺ, 4, 15): Բայց Ի՞նչ հասկացնես բռի շոբանին (ՀԹ, 2, 39): Թի ալդ նորընծասոր Կոմիտասը Պիտի մոռանա իր սլարտավորիչ Անխոս ստացած պատվիրան դասը (ՊՍԵԺ, 4, 41): Հովանավոր սրահը և հյուրընկալի քաղցր ընդունելութիւնը շուտով մոռացրին մեղ ճանապարհի շոգից կրած միւր նեղուրթունը (Մուր., 5, 243): Շատ պարզ հիշում ևմ այն օրերը (Բակ., 118): Նրբեմն նա կատակով հիշեցնում էր երիտասարդին Շահանգուլստի անունը (Մուր., 4, 250):

Արևմտահայերենից՝ Մեծ ախորժով իմեցի թանձր, տաք, փքփքոտ կարք (ՍՊ, 81): Իմ մարդիկս ինծի ամէն գիշեր օլի կը խմցնեն (ՀՊԵԺ, 3, 19): Վարդագոյն մետաքսէ գուլպաներ հագած էր (ՇՇ, 1, 3): Հապուցէք ատոր իր ընտանիքի հետ ստրուկի լաքեր (ՌԶՑ, 187): Իմ նաշուածքներու իմաստը հասկցած էր (ՍՊ, 76): Կրցաւ ինկզիմէր հասկերցնել (ՇՇ, 1, 19):

Նրբեմն սլատճառական բայն ունենում է հայցականով երկու ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ ԶԳալիք արեալ խրեանց յարուցից նոցա (Երեմ., 1): Նստուցանէ զնոսա իշխանս (Սաղ., ՃԺՁ): Կացուցէ զնոսա իւր հազարապետս (Ա. Թագ., Ը):

Միջին հայերենից՝ Ըզեկ օրհնել տամ Բահանայ (ՀԵ, 167): Եմուտ ի յայր մի և կացուց գոծն զոնայական (ՆՄԺԱՎ., 3): Ասի յառակաց, թէ շունն ուսուցանեն կուրաֆաշ (ն. տ., 280):

Արևելահայերենից՝ Նրանք Շմավոնիին անցկացրին գյուղխորհրդի նախագան (ՆՋԵԺ, 3, 87): Ի՞նչ ես ուրիշի ուրբիև տուն բերել, նստեցրել զլիսիս սլարապ հացակեր (ՀԹ, 2, 100):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Դուն ամբողջ աշխուրհ մը դարձնել կ'ուզես մոխիր ու անր (ԼՇԸԵ, 351): Կինը դժոխք դարձուցեր էր իր կեանքը (ՍՊ, 443): Դեռ չկերած, չխմած, չհանդաժ՝ ոտներնէն անցու-

ցեր էին նոր հանված կոշիկները (ՄՊ, 452): Խուլ ձեացուցիք ինքզինեզ
(ն. ա., 457):

Զեզոքից կազմված պատճառական որոշ բայեր երբեմն հայցակա-
նով ուղիղ խնդրին զուգահեռ ստանում են անորոշ զերբայով լրացում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Հաւանեցուցանէր զճանապետ ազգին Սր-
կունեաց ելանել արտաքս յամրոցէն (ՄԽ, 2, 27): Փութացայց զծա-
ռայսն իւր զնալ արտաքս (Յուդիթ, ԺԳ):

Երբեմն այս բայերի մոտ ուղիղ խնդիրը չի գրվում, և տրականը
միայնակ ստանձնում է և՛ ուղիղ, և՛ անուղղակի խնդիրների պաշտոնը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ոչ զգուշացուցեր նմա (Եզեկ., Գ): Անհպիցն
և անհասանելեացն ընտանեցուցեր (ԳնՄՈ, Ե): Մեր ուսուցա՛մ ձեզ (Ա,
Եզր., Թ): Թէ պաւլէոյս արբուցանիցես, աղբիւր ևս (ԳնՄՈ, 22):

Միջին հայերենից՝ Ասեմ և ուսուցանեմ Ռեզ (ՆՄԺԱՎ, 158): Վասն
այն ուսոյց մեզ աւետարանն (ն. ա., 284):

Արեւելահայերենից՝ Մի ցինկե տուփը կարող է կշտացնել մի ամ-
բողջ ջոկի (ԲՀՍԶ, 216): Նա շարացած հայհոյում էր ծառաներին, խո-
հարարներին, շտապեցնում բոլորին (ՍևՄՍ, 113): Խոջաներին զարմա-
ցնում էր Բեկի խելքը (ն. ա., 241): Բազմաթիվ քահանաներ սկսեցին
շրջել զորքի ու ժողովրդի մեջ ու բոլորին երզվեցնել ավետարանի վրա
(ն. ա., 254): Սպարապետին ուրախացնում էր այն վիթխարի սգեո-
րությունը (ն. ա., 273): Ժայռի գլխին ցատկող վաչրի Բաբայձերին ըն-
տելացրել են (Բակ., 83):

Արեւմտահայերենից՝ Կը հասնինք վերջապէս նահապետ Քուշակին,
պ. Արշակ Զոպանեանի մեզի ծանօթացուցած բանաստեղծներէն ամե-
նէն աստուածայինին (ԱԶԵ, 555): Բժիշկին ու անոր բարեկամութեան
ալ չի վառակցուի հիմա (ԹԳԿ, 133): Ինձ գրադեցնելու համար պատ-
մութիւններ կը պատմէր (ԶԵՆ, 411): Ժամերով կը սպասցնեն ինձի
բակին մէջ (ՄՊ, 177): Քեզի շեն՞ն սովրեցուցեր, ինձի սովրեցուցին
(ԼՇԸՆ, 305): Միւս միաբաններուն կերցնելու շեն (ՀՊԵԺ, 4, 333):

Որոշ բայեր ձևով պատճառական են, սակայն չունեն ոչ տրակա-
նով միջնորդական խնդիր, ոչ էլ հայցականով ուղիղ խնդիր, ինչպես՝
տկտկացնել, քխկքխկացնել և այլն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ժառերի մթին խորքում սուր ձայ-
նով կտկտացնում էր կոցարը (Բակ., 651):

Այսպիսով, պատճառական բայերի խնդրատեսակները գրաբարից
սկսած մինչև աժմ էնկրայացնում է բարդ ու խճճված պատկերը Այս-
տեղ չկա միատեսակութիւն և հստակութիւն: Սրան պետք է ավելաց-
նել, նաև այն, որ ժամանակակից հայերենում ավելի է նեղացել ածան-

ցումով կազմվող պատճառական բայերի սահմանը: Այժմ ավելի շատ բայեր են պատճառական կազմում տալ բայի հարադրմամբ:

Հարադրական բայերի խնդրառությունը.—Հայերենը հարուստ է հարադրությամբ կազմվող բայերով, և նրա զարգացման բուրքը շրջաններում էլ շատ մեծ թիվ են կազմում զոնազան բաղադրիչներով կազմվող բայական հարադրությունները:

Հարադրական բայերի խնդրառությունը բավականաչափ բարդ պատկեր ունի: Բանն այն է, որ հարադրական բարդությունները կազմվում են ոչ միատեսակ բաղադրիչներով: Հենց բաղադրիչների բնույթով էլ պայմանավորված է հարադրական բայերի խնդրառությունը: Մի գեպում հարադրական բարդության լրացումը պայմանավորված է բաղադրիչի սեռով, երկրորդ գեպում այդ բաղադրիչի բառային իմաստով, երրորդ գեպում անվանական բաղադրիչի բառային իմաստով և այլն:

Գրադարում շատ հարադրություններ կազմվում են առնեմ, առնուլ, լինիմ, ածեմ, ունիմ, դենեմ, արկանեմ, տանիմ, տալ, բուլուլ, Վլանեմ, կաղոցառեմ, հարկանեմ, անկանիմ, գնալ և այլ բաղադրիչներով: Սրանց մոտ անվանական բաղադրիչը միատեսակ չէ. այն կարող է արտահայտվել տարբեր ձևերով, սրանց մեջ աչքի են ընկնում առնեմ, առնուլ, ածեմ, արկանեմ, դենեմ ներգործական բայերի լրացումները, որոնք ծաղկումը ուղիղ խնդրի են, ինչպես՝ չու առնել, ծաղ առնել, հրձիգ առնել, ծերբակալ առնել, գումարտակ առնել, սուգ առնուլ, ասու առնուլ, մարտ դնել, ունկն դնել, ակն ածել, ակն արկանել, ձեռն արկանել և այլն: Առնուլ, արկանեմ, ածեմ, դենեմ, լինիմ բայերի մոտ անվանական բաղադրիչը կարող է պարագայական իմաստ արտահայտել, ինչպես՝ ի միտ առնուլ, յանձն առնուլ, առաջի դնել, զրուսմբ ածել, ի միտ աշխատել, ընդդեմ լինել և այլն:

Եթե առնեմ, առնուլ, ածեմ, դենեմ, ունիմ բաղադրիչներով կազմված հարադրության անվանական բաղադրիչները ուղիղ խնդրի արժեք չունեն, ապա այդ բայերն ստանում են հայցականով ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ՝ Առաջի առնեմ... զպատգամս (Առակ., Գ): Արարից զԲեզ յաւերակ (Եղեկ., ԼԵ): Ի բաց արարէք ի ձեռք զաստուածս (Յեսու., ԻԴ): Յամօթ արարեր զհայր քո (Բ, Բաղ., ԺԶ): Յանձն արար նմա զարս և զկանայս (Երեմ., Խ): Յայտնի առնէ զահտառս (Սաղ., ԻԲ): Զլաշտութիւն յանձն առնուին (Բ, Մաի., ԺԴ): Ած յայտ զարարածս (Եզն., 3, ԺԶ): Յաւարի առնոյր զկարասի և զսաացուածս բողմաց (ՅԴՊՀ, ԺԴ): Զբռամբ ածէին զերասանակս (ԲԱՊՏԼ, 3, ԻԹ): Զնոյն սէր յանձին ունիցիր (Փիլիպ., Գ): Վատ խորհուրդ ի միտ արկանէր (Ազ., 3Զ): Զմնացեալսն փախստական արարեսու՝ հալածական տանէին (Սեբ., Ա):

Առնել, մասամբ և առնուլ, ունիմ բաղադրիչներով կազմված հարադրական բայերի անվանական բաղադրիչը առաջին ուղիղ խնդիր է լինում, իսկ երկրորդը լինում է հարադրութեան լրացումը:

Օրինակներ՝ Արարին զերկիր նորա աւերաի (Երեմ., Բ): Մաղր առնէին զմարգարէս նորա (Ա., Եղր., Ա.): Պաւսնս նորա հրձգ արարին (Թիւր, ԼԱ): Ճոտքաղ արարէր զմնացորդս Խորայլի (Երեմ., Զ): Զբաղալ առնէին զՊնմնորոս (Սեր., Ա.): Գումարտակ զբոլոր զօսն իւր առնէր (ՅԴՊՀ, 312): Աւար առնալ զգանձն... Երուզայ... բերէ Արտաշիսի (Մկ, 2, ԽԷ): Միշտ աշխատ ունիմք զտէրն Արեւաց և զԱրիս (ՂՓՊՀ, ԽԵ):

Միջին հայերենում նույնպես հարադրական բայերն ստանում են հայցականով ուղիղ խնդիր՝ բայական բաղադրիչի ներգործականութեան պահանջով, ինչպիսի՝ կոխան առնել, անտես առնել, ի հալ հանել, ի գիլ հանել, այսպէս առնել, հաղորդակից առնել, շուրջ պատել և այլն:

Օրինակներ՝ Նա աստուածութեան սպասեց՝ զմեզ կոխան արար սատանի (ՅԴ, 483): Թռչունքն կ'առնեն զիս կոտակ (ԳԱՏ, 134): Ոչ անտես արար զաղաշանս իմ (ԱՍՀՄԶ, 251): Դռնապանն այսպէս արար զնա (ԷՀՄԳԱ, 50): Զեզ ի՞նչ զատար ևս զիմանամ, Երբ դուք ի հալ հանէք զԵրուսն, Սիրով քակէք բարձր բերդեր, Ի գիլ հանէք Վլմբ ու Բարուն (ՀԹՏ, 142): Յեկեղեցին երբ որ մտնէ՝ Աւետարան մտիկ չընէ (ն. տ., 189): Պերուսաղէմ շուրջ պատէին (ԳՏԲՊ, 276): Այսպէս պատմէ մեզ իմացութեամբ զբարի նախապահն բուն հարկանել (ՆՄԺԱՎ, 38): Պատուած մոտքն ձգեաց (ն. տ., 186): Դուռն ալ կիսաբաց անես (ՆՔՀԿ, 104): Պաշխարհս այլ ի ափ առի (ն. տ., 256): Է մարդ, որ անեղ ևս հիմն դրել ու տուն կու շինես (ն. տ., 303): Զիւր մեղքն ի յիշումն ածէ (ն. տ., 304): Զեմ ի խնդիր զնաց մանկանց (ՀԵ, 177): Նա զոտլին ի քաշ տանի (ԲԶ, 129): Զագին ի վեր կալնու (ն. տ., 133): Ած զմարդ ի շուրջ (ն. տ., 137): Ի շուռ ածեն զգրաստն ի մէկ դէհն (ն. տ., 165): Շուրջ եկի զաշխարհն Մակեդոնացոց (ԺԵՀԶԶԳ, 24): Նա շարկամ զիս տեսանէ, ինձ պացիտուն տալ խօսվի սատակ (ԿԵՏ, 185):

Ժամանակակից հայերենում նույնպես հարադրական բայերը հայցականով ուղիղ խնդիր են ստանում այն դեպքերում, երբ կամ բայական բաղադրիչը ներգործական սեռի է և շունի առաջին ուղիղ խնդիրը իբրեւ անվանական բաղադրիչ, կամ երկու ուղիղ խնդիր պահանջող է:

Արեւելահայերենում այդպիսի բայական հարադրութեանները կազմվում են առնել, անել, դարձնել, բերել, շինել, հանել, տալ, զցնել և այլ բաղադրիչներով: Այսպիսի բայերն ստանում են հայցականով ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ՝ Ղաչաղանք տեսնելու համար հանձն պիտի առնել մի

շարք նեղուրյուններ (ՍԶ, 1, 259): Աշունն արդեն ցույց էր տալիս իր բոլոր գույները (ն. տ., 308): Անձրևի պատճառով Սանամը նրանց ճանապարհ գցեց մինչև գյուղի ծայրը (ն. տ., 312): Քար էին գցում իրեն կամ պոչը ձիգ տալիս փախչում (ն. տ., 382): Գիտեին ինչպես պետք է ծառը թափ տալ (ն. տ., 436): Մերթ կռանում էր մինչև լուսամուտի գոգը, աչքը ծերպ անում, մերթ կանգնում էր ոտի ծայրերի վրա՝ ականջը դեմ անում լուսամուտի եզրին (ն. տ., 449): Խելքը կորցրած հուրը ետ չէր պահել այդ բանից (ն. տ., 470): Ինքնաթիռը ներս բերելու կամ կարպետ ու գորգ թափ տալու համար կանչում էր Սահակին (ն. տ., 476):

Արևմտահայերենում բալական հարադրություններ են կազմվում բլլալ, դնել, տալ, կախել, բնել, իյնալ, տանել, վերցնել, ունենալ, անցընել, առնել, հանել, մատնել, գալ, բերել, զարկել, առնել, բռնել և այլ բաղադրիչներով:

Սրանցից հայցականով ուղիղ խնդիր են ստանում ներգործական ձևի իմաստ ունեցող բաղադրիչներով կազմվածները:

Օրինակներ՝ Սերվիացիք հրացան նետելու վարժուկու համար կարծես Աստուրիոյ շոգենաթերը նշանի կը բռնեն (ՀՊԵԺ, 4, 123): Ինքը տուները համրելով գլուխ հանած է այդ դժուարին գործը (ն. տ., 433): Դուն գրուրիւնները մաքուրի առիթ (ՏԿՎԱ, 28): Համտին փաղափն ամբողջ կրակէ՛ դարկեր՝ կը վառէր (ՌԶՅ, 149): Նրգեհոնի ձայն մը ցունց կը հանէ սփռտ տխուր (ՄՄԵԺ, 173): Կու գային ափ առնել կեղծ բժիշկին պար (ԵԵ, 241): Մտիկ կ'ընէր կատաղի երաժշտութիւնը ալեկոծ ծովին (ն. տ., 410): Մտածումն իսկ զիս դողի կը մատնէ (ՏԶՎ, 126): Հազ չեմ քներ գեղացիները (ԶԵԵ, 509): Տառապանքն է, որ ի յայտ կը բերէ ուժը թաքուն (ԱԶԵ, 75): Նրբեր չի կրցայ օրիորդը ձեռք անցընել միևեկ (ՕԶԵ, 272):

Նրբեմն հարադրության լրացումը տեղի հայցական է:

Օրինակներ՝ Աշխարհքը մուտք չունի այս կղզին (ԼՇԸԵ, 201¹): Սկսանք ժուռ դալ ծովեզերը (ԵՕԵԺ, 4, 64):

Գրաբարում հայցական անվանական բաղադրիչով կազմված (դառ առնել, փրատունս առնել, դեզ առնուլ, խնդղ արկանել, կուր արկանել, նախանձ արկանել, ժամ դնել, դառան գործել և այլն), լինիմ բայով կազմված (հովանի լինել, ձեռնառու լինել, պաշտպան լինել և այլն) հարադրություններն ստանում են շահի տրականով լրացում:

Օրինակներ՝ Բարի արարից Բեզ (ԺՆՆ., 1Թ): Գերեզարձ առնէին փաղափն (Բ, Մակ., Ժ): Դատ արարէր որբոյն և աչրույ (Սաղ., ԶԱ): Առնէ իրաւունս եկիմ և որբոյ (Բ, Օրէնք, Ժ): Բռնադատիցէ առնել շուք թագաւորութեան (Դան., ԺԱ): Առնէր ուրախութիւն ամենայն ծառայից

(Ժնն., ԼԱ) և Արար. Բեզ Տէր վրէժխնդրութիւն (Դատ., ԺԱ): Առէք զիւր
վիրաց զորա (Երեմ., ԾԱ): Ոչ եթէ խելդդ ինչ արկանեմ ձեզ (Ա, Կորն.,
է): Դրեցցի կուր արկանել զազանացն (Գ, Մակ., Ե): Դարան զործիցէ
նմա (Բ, Օրէնք, ԺԲ): Դարման տար սմա (Սաղ., ՀԲ): Սպաս տարցիւն
սրբոց (Սիրաբ., Դ): Հովանի լինէր ամենայն զմեզին (Ա, Մակ., Գ):
Ձեռնառու լինէր Բեզ (Եսայի, ԾԱ): Կարացար յօժարամիտ լինել Բեզ
(Ա, Մնաց., ԻԳ):

Ասացական բային հարաբերակից անվանական բաղադրիչով կազմ-
ված հարադրությունները (պատասխանի առնել, ազդ առնել, ատախա
տալ, հրաման տալ, ողջոյն տալ, հրաման հանել, խոստովան լինել և
այլն) ստանում են հաղորդման տրական:

Օրինակներ՝ Պատասխանի արարին նմա (Դատ., Ը): Ձեզ ազդ
արարար (Եսթ., ԺԳ): Որ ետ առնախ հօր իմոյ (Երեմ., Ի): Զմեզ հրա-
ման տացես ծառայի բում (Յեշու., Ե): Ողջոյն հտուն միմեանց (Ելք.,
ԺԸ): Հրաման հանէր ամենայն զօրաց (Գ, Մակ., Ա): Խոստովան եղի-
րութ Տեառն (Ա Մնաց., ԺԶ): Պատուէր ետ արանց (Ժնն., ԺԲ):

Լինել, կալ, ունել բաղադրիչներով և տրական պահանջող բայերի
արմատակից անուններով կազմված հարադրությունները (կցորդ լինել,
հասա լինել, հնազանդ լինել, յանդիման լինել, պարտական լինել, օգ-
նական լինել, ժոյժ ունել, հայտատկ կալ և այլն) ստանում են հանդման
տրականով լրացում:

Օրինակներ՝ Չարարանացն կցորդ լինիմք (Հոսմ., Ը): Խաւար նմա
ոչ եղև հասու (Յովհ., Ա): Ոչ կարեմ ժոյժ ունել նմա (Ա, Մակ., Է):
Հնազանդ լիցին նմա (ն. տ., ԺԲ): Յանդիման լիցին ինձ (Երեմ., ԻԷ):
Ինքն եղիցի անձին իւրում պարտական (Յեսու., Բ): Պարտաւոր լիցի
դատաստանի (Մատ., Ե): Ոչ կարէին զդէմ ունել զիմաստութեանն
(Գործ., Զ): Ի դիմի հարաւ նիկանովրայ (Բ Մակ., ԺԴ): Եկաց հակա-
ռակ եղբօր իւրում (Բ, Օրէնք, ԺԲ):

Առնել, տանել, ունել, տալ, դնել բաղադրիչներով կազմված որոշ
հարադրություններ (փոյր առնել, խնամ տանել, հոգ տանել, փոյր
յանձնել ունել և այլն) ստանում են վերաբերության տրական:

Օրինակներ՝ Փոյթ արացես այսմ իրաց (Ա Եզր., Բ): Բնաւանաց
խնամ ոչ տանիցի (Ա Տիմոթ., Ե): Կերակրոց իւրոց փոյթ կայցի (Սի-
րաբ., ԼԴ): Հոգ տար նոցա (ն. տ., ԼԵ): Վկայութիւն տային Խախտեացն
(Բ Մակ., ԺԲ): Վկայութիւն դիք տանդ Յակովբայ (Ամովս., Գ): Էկրն
միտ դնէր նմա (Ժնն., ԻԴ):

Լինել, տալ, հարկանել բաղադրիչներով որոշ հարադրություններ
ստանում են մատուցման տրական:

Օրինակներ՝ Մեզ մատակարարք լինէին (Ա Պետ., Ա): Արծաթ փոխ

տայցես եւթօր քում (Եւթ, ԻԲ): Տամ զդա փոխ Տեառն (Ա. Թագ., Ա): Հարկս ումեմ ոչ հարկանեն (Ա. Եզր., Բ):

Լինել, կալ բաղադրիչներով հարադրությունները (զգոյշ լինել, զգոյշ կալ, խելամուտ լինել, հմուտ լինել) ստանում են սահմանափակման տրական:

Օրինակներ՝ Զգոյշ լիւր անծին քում (Ժնն., ԼԱ): Խելամուտ լիցիս ամենայնի (Յեսու., Ա): Տեղեկացեալ և հմուտ եղեալ աշխարհայան կարգաց (ԿՎՄ, 9):

Ակն ածել, զնետ գնալ, դէտ ակն ունել, այց առնել, ընդդէմ լինել և նման հարադրություններ ստանում են ուղղության տրականով լրացում:

Օրինակներ՝ Որք ոչ ակն ածէին ծերոյն (Բարուր, Դ): Այց աբար Հայոց աշխարհիս (Ագ., 13): Հանդերձեցին դէտ ակն ունել համապահացն (ն. տ., 796): Զհետ երթայք սիրոյ (Ա. Կորն., ԺԳ): Ընդդէմ լինէր սուրբ Եպիսկոպոսացն (ԿՎՄ, 14): Ընդ առաջ լինէր նմա իշխանն Գարդմանից (ն. տ., 29):

Ունել, զնել, ունկնդիր լինել հարադրություններն ստանում են բնկալման տրական:

Օրինակներ՝ Ունկն դէք բանից խոց (Ժնն., Դ): Ունկն զնէին նմա (Գործ., ԻԲ): Որ ունկնդիր լինիցի քեզ (Բ. Թագ., ԺԵ):

Միջին հայերենում առնել, անել, կալ, զնել, լինել, տալ, ածել, տանել, ելանել բաղադրիչներով հարադրություններն ստանում են շահի, հանգման, մատուցման, ուղղության և այլ խնդիրներ՝ տրականով:

Օրինակներ՝ Եւ այց արա կոռուելոյս (ԳԱՏ, 220): Զանք արա աղօթից մինչ կառ կենդանի (ԱԲ, 192): Ոչ պէտ արար նմա (ՆՄԺԱՎ, 264): Ամենեկն միտք ոչ անէր աստուածային գուցն (ԷԶՄԳԱ, 101): Գոզին մտիկ արա (ԲԶ, 136): Կոստանդին, իմ խրատիս հաւան կացիր զու շեղարար (ԿԵՏ, 194): Քանի հասնիս ի մեծութիւն՝ խոնարհ կացիր մարդկան ու ցած (ն. տ., 205): Ականջ դրէք իմ խրատոյս (ԳԱՏ, 260): Եւ ոչ ծերոց պատիւ դնէին (ԴՏԲՊ, 274): Մեղ է՞ր զնես հողածնոյս (ԽԿ, 152): Թէ միտ զնես դրոց բանի (ԱԲ, 159): Ժամ է քեզ ջանք զնել ուսման (ն. տ.): Դատաստանին ակն կալ (ԽԿ, 147): Ոչ տարան խնամ հօտին Քրիստոսի (ՆՄԺԱՎ, 67): Ոչ առնէր ողորմութիւն աղքատաց (ՆՄԺԱՎ, 275): Դրկիկ իւր միջացն ածէր (ՆՔԶԿ, 118): Սրտիս ալ ո՞նց տամ համբեր (ն. տ., 141): Մի աներ այլ մարդու իմաց (ն. տ., 201):

Արեւմտահայերենում տրականով խնդիր են ստանում ըլլալ, ընել, դնել, տալ, իյնալ, տանել, վերցնել, ունենալ, կախել և այլ բաղադրիչներով կազմված բայական հարադրությունները՝ հանգման, վերաբերու-

թխան, մատուցման, ուղղութիւն, սահմանափակման և այլ իմաստներով:

Օրինակներ՝ Աքիլէս միայն կրնայ դէմ դնել անոր հարուածներուն (ՀՊԵԺ, 2, 62): Ամենամեծ զոհողութիւններու յանձնառու կ'ըլլան (ն. տ., 144): Անո՛վ վերցուցիմ ասաղերուն, Սէր ուխտեցիք իրարու (ՊԴՏ, 35): Ու դարձրէնք իյնամ ծնրագիր (ՄՄԵԺ, 21): Աղջկանց դաստիարակութեանը բնաւ հոգ չտանիր (ՀՊԵԺ, 6, 269): Բնաւ ահանջ չէր կախեր իրեն եղած առաջարկներուն (ն. տ., 398): Իր շողորթական նկարագրին մեծ զարկ տուած էր (ն. տ., 528): Ամպի թևերէն ծուէններ՝ հովին տարուած անդադրում՝ Յածէն կ'անցնին հուպ տալով սարին, ծառին, լեակին (ՌՍԵ, 34): Վարը Ազատը ժայռերու զլխին, Դէմ կուտայ անոնց քարէ գգուանին (ԼՇԸԵ, 1): Պարապ խօսներու և ապագաներու ահանջ չեմ կախեր (ն. տ., 470): Պիտի խնդրեմ, որ ընթերցողներս թոյլատու ըլլան բացատրութեան մը (ԱՀԴՃ, 308): Ահանառետ եղաւ ահեղ տեսարաններու (ԱԶԵ, 308): Եւ հեշտ քնին ամէնքն քրաւ անձնատուր (ԿՍԼ, 67): Եւ երջանիկ կը դնէ ունկ Անդրաշխարհէն եկող ձայնին (ՄՄԵԺ, 147):

Գրաբարում առնել, առնուլ, լինել, ունել, հարկանել, տալ, մատնել, պահանջել, խնդրել, գնալ, կալ բաղադրիչներով կազմված հարադրություններն ստանում են բացատրականով խնդիր, որը կարող է արտահայտել տվյալ յայտերին կամ անվանական բաղադրիչին արմատակից բային հատուկ լրացումների իմաստներ (անջատման, խուսափման, պակասութիւն, ներգործող խնդրի և այլն):

Օրինակներ՝ Ի ձեռաց անպիտան առնէր (Բ, Մտկ., է): Ճոքքաղ արարին ի նմանէ (Դատ., Ի): Որ ապստամբ եղին ի քէն (Սաղ., ՀԲ): Մի՛ յամօթ առնէր ի յուսոյ իմմէ (ն. տ., ՃԺԸ): Հրաման առ ի հրեշտակէ սրբոյ (Դործ., Ժ): Առցէ Տէր զվրէժ իմ ի քէն (Ա. Թագ., ԻԳ): Որ կամի փոխ առնուլ ի քէն (Մատ., Ե): Ի բաց լիցի յանիրաւութենէ (Բ Տիմոթ., Բ): Զգոյշ լինիչիք ի նզովիցն (Յեսու, Զ): Երուսաղէմ եղիցի կոխան յազգաց (Ղուկ., ԻԱ): Նկուռ լիչիք ի ժառանգութենէ (Երեմ., Ժէ): Յայլմէ ազգէ կալաւ հաղորդութիւն (Եբր., է): Զամօթի հարկանէի ի նմանէ (Տովբ., Բ): Ի բաց գնաց յինէն (Ղուկ., Ե): Ի բաց եկաց ի նմանէ (ն. տ., Դ): Խոյս ետ Իսրայէլ ի նմանէ (Թիւք, Ի): Ի փախուստ դարձցին նորա յերեսաց ձերոց (Յուդիթ, ԺԴ): Խնդրեցից վրէժ ի նմանէ (Բ Օրէնք, ԺԸ): Կապուտ կողոպուտ թողուն ի ստացուածոց (ԹԱՊՏԱ, 1, Ժ): Դու ո՞վ էիր՝ որ համարս պահանջէիր յԱստուծոյ (Եզն., Բ, Ժէ):

Անվոյր առնել, այց առնել, գմտաւ ամել, շարափօս լինել, շարափօս կալ, հոշակ հարկանել հարադրությունները պահանջում են գ+

բացառական կառույցով լրացում՝ վերաբերության իմաստով (սլատ-մական բացառական):

Օրինակներ՝ Անիոյթ արարից զՅուդայէ (Ումէ, Ժ): Առնիցէ ալց զինէն հայր քո (Ա. Թագ., Ի): Զմտաւ ածել զմմանէ (Իմաս., Զ): Եղեն չարախօս զՀրէից (Դան., Գ): Զարախօս կային զանձն իմմէ (Սաշ., Զ): Յամենաչնի հռակ հարկանէ զմէնց ի Քրիստոս Յիսուս (Բ. Կորն. Բ):

Միջին հայերենում առնել, կալ, կենալ, ունել, ունենալ, մնալ, լինել բաղադրիչներով կազմված հարադրություններն ստանում են բացառականով լրացում՝ վերաբերության, պակասության, խուսափման և այլ իմաստներով:

Օրինակներ՝ էլ մարդ, որ յայս բանէս դու իսկ խաղար չունենաս (ՅԴ, 454): Տեսէք, թէ քանի մարդիք յաշխարհէս դարտակ մնացին (Ն. տ., 434): Ամէն տար ու շոր կերակրէ պատրաստ կացիր (ԱՕԲ, 112): Ակն ունէին ի քաղաւորէն, թէ գայ և աղատէ զամենեւեան ի գրողէն (ՆՄԺԱՎ, 1): Ենդիրք արար յԱստուծոյ (Ն. տ., 305): Ի տալէ յետ կաց (ԱՕԲ, 235): Մանուկ մի որք մնացեալ իւր մօրէն, առնէր գողութիւն (ԱՍՀՄԶ, 289): Քանի մէկ յայդ ծովէդ ծարաւ կենամ ևս (ՀԹՏ, 152): Մտք ի պտղոյ դատարկանան, Տերեւաթափ յոստոց եղան (Ն. տ., 168): Եկէք տամ ձեզ խրատ Աստուծոյ բանէն (ՀԵ, 208):

Արեւելահայերենում տրական ստանում են ղնել, առնել, լինել, պառնառել, սպառնալ, հայտնել, դարձնել, տալ և մի շարք այլ բաղադրիչներով կազմված հարադրական բայեր:

Օրինակներ՝ Նաղաշն ականջ էր դնում նրան (ՍեՄՄ, 234): Ես չեմ կամենում այլևս ականջալուր լինել այլախորհուրդներին (Ն. տ., 460): Երբ մեկը մի շան քարով է տալիս, սիրտս մղկտում է (ՎԹԵ, 73): Ժայռապատ բարձունքները դեմ են առնում ամպերին (ՎԱԵ, 2, 536): Գոմից նրան ձայն տվեց նրա պառավ մայրը (Բակ., 135): Ուշադրություն չեն դարձնում փողոցի եռուզեռին (Ն. տ., 222): Այդ ձայները հրաժեշտ էին տալիս սիրելի ավին (Ն. տ., 631): Եվ այն օրից, Վարդապետ, Գուժայր տվիր հրաշքին (ՊՍԵԺ, 4, 137): Եվ կույր ամբոխի զայրույթն ու հուզում Կորուստ է սպառնում մտին, աաղանդին (Մ, 152): Հոգնած ձեռներով դադար չեք տալիս (Ն. տ., 159): Ոչ որ մեր լացին ականջ չի անում (Ն. տ., 184): Նա սպանած և ոչ մի կենդանու ձեռք չէր տալիս (Բակ., 4): Արքայի քաջերը հետամուտ եղան փոխստական Տիրիքին (ՊՁԱԵ, 197): Նրա սովերն անգամ սարսափ էր պատճառում շրջապատի կանանց (Ն. տ., 412): Ինքը վաղ տվեց ժամհարին իմաց տալու (ԶԴՄՆ, 2, 444):

Այստեղ առնել, անել, հայտնել, քեմել, դարձնել և այլ բաղադրիչ-

ներով կազմված հարադրական բայեր լրացում են ստանում բացառա-
կանով:

Օրինակներ՝ Նա էր միայն, որ գլուխ ուներ պղնձահամման գործից
(ՍԽՄՍ, 145): Բեկը երկար զննեց թշվառին, որ տակավին ուշքի չէր եկել
անականակ կատարվածից (ն. տ., 232): Ունկնդիրն իր հիացմունքն էր
հայտնում Միբգա Դավիթից և նրա գրչից, ինքն իր հերթին անում մի
պատմություն նրա իմաստաւորութից և հնարագիտութեանից (ն. տ.,
136): Մինչդեռ քո լույս մատերից ծորանք առան շող շիթեր (ՊԱԵԺ,
4, 137): Լոկ շիտակ ուղուց դու դարձրու երես (Մ, 247): Կրակ էինք
բացում մեր հրացանից (ՎԱՍ, 122): Կյանքի ամեն մի շնչին արտա-
հայտություն հավերժորեն երես էր թեքել աշխարհի այս անհրապույր ու
երկյուղ ներշնչող անկյունից (ՊԶԱԵ, 507): Դեմքը շուռ էր տվել Դաւա-
տամտից (ն. տ., 525):

Արևմտահայերենում բացառականով լրացում պահանջում են դա-
դար առնել, խաբ տալ, խապրիկ մը հարցնել, խոյս տալ, ծնունդ առ-
նել, կախում ունենալ, որք մնալ, տարբերութիւն ունենալ, տեղեկութիւն
բերել, -ունենալ, փոխառութիւն ընել, լին ընել և այլ հարադրություն-
ներ: Սրանց մի մասի մոտ բացառականը պայմանավորված է անշա-
նական բաղադրիչի բայանվանական խնդրառությամբ (ծնունդ, խոյս,
կախում, որք, տարբերութիւն, տեղեկութիւն, փոխառութիւն), մյուս մա-
սի մոտ բայական բաղադրիչի խնդրառությամբ (հարցնել), երրորդների
գեպքում էլ երկու բաղադրիչի խնդրառությամբ:

Օրինակներ՝ Ավստրիոյ բռնկիքը ընթացքը պարագաներէն կախում
ունի (ՀՊԵԺ, 4, 259): Խեղճ ժողովուրդը բանէ մը տեղեկութիւն չունի
(ն. տ., 276): Զինքը երկինքէն դադար կ'առնէր (ՌԶՅ, 13): Քնարերգու-
թիւնը ծնունդ առած է հին ազգերու ամենալազնշական կրօնական եւ-
զերէն (ն. տ., 468): Թող փոխառութիւն ընէ իւր մեկ բառեկամէն (ՀՊԵԺ,
6, 269): Մեր աշխարհէն խապրիկ մը կը հարցնէ կոռնիկին (ԵԵ, 472):
Տարի մը կայ, որ Համարն ալ խաբ կուտայ իր ողջ մնացած ընկերնե-
րէն (ՀՈԵ, 182): Զի թանկագին յատկութիւններ Խնամէ կուտան խոյս
օրէօր (ԱՀԳԾ, 39): Իրենց տարազով, իրենց սովորութեաններով, աւան-
դութիւններով շեշտուած տարբերութիւններ ունին շուրջի յայն գիւղերէն
(ն. տ., 102): Լիճն ու երկիրն որք մնացին աստղերէն (ԿՍԼ, 90): Ան
քէն ըրած էր նաեւ մանուկներէն (ՀՅԱԳԱ, 52):

Դրարարում առնել, լինել, հարկանել բաղադրիչներով հարադրու-
թեաններն ստանում են գործիական միջոցի իմաստով:

Օրինակներ՝ Փառաւոր առնէին ինձ զԱստուած (Գաղ., Ա): Քարկոծ
արասցեն զնա քաւամբ (Ղևտ., Ի): Զօրաժողով լինէր զօրօք բազմօք

(Ա. Մակ., Ա): Մի իսկ յամօթ հղէց (Փիլիպ., Ա): Թագա հար ձեռամբ (Եղեկ., Զ): Փողս հարկանէին փողով (Դ. Թադ., ԺԱ):

Առնել, արկանել բաղադրիչներով հարադրություններն ստանում են գ + գործիական:

Օրինակներ՝ ծաղր տանէ գերիվարաւ (Յովբ., 18): Գիրկս արկցէ զՄ. (Առակ., Դ): Արկից զձեռք գոթ (Երեմ., 18): Արկցէ զձեռն իւր զինն հօգրն (Յովբ., ԺԳ): Զցալոց պահ արկցուք զմեօք (Նէեմի, Գ):

Մարա զնել, պահ զնել, բակ ունել հարադրություններն ստանում են շուրջ + գ + գործիական կառույց:

Օրինակներ՝ Մարա պատերազմի հղին շուրջ գնովաւ (Ա. Մակ., Զ): Լոյսն շուրջ գնովաւ բակ ունէր (Եղեկ., Ա): ԶՄ. շուրջ պահ գիցէ (Ն. տ., ԻԶ):

Հնազանդ լինել հարադրությունը պահանջում է բնոյց + գործիական: Օրինակ՝ Հնազանդ լիւր բնոյց ձեռամբ նորա (Մհն., ԺԶ):

Միջին հայերենում սահմանափակ թվով բայեր ունեն գործիականով խնդրոսություն: Եղածներից են պատասխանի առնել, յերկինս վերանալ և այլն:

Օրինակներ՝ Շահն պատասխանի էր արարեալ բէկովն (ՊԱԳ, 219): Ամենաչն հարցումոց առնէր պատասխանի կարգաւոր խօսիմ (Ն. տ., 112): Նորա ախտ բարի գործով յերկինս վերացան (Հն., 201): Երկու տշն կոպով ի դուրս վազեաց (ՆՄԺԱՎ, 55):

Արեւելահայերենում ևս որոշ բայեր կարող են ստանալ գ. թծիականով լրացում:

Օրինակներ՝ Մորճի գարկով նա աշխարհին Բարձի լոյս է մտալում (ՀՍԱ, 254): Ներս ևս մտնում նրա դռնից Ռոմով Երեզան (Ն. տ., հոտ., 110):

Գրարարում առնել, արկանել, զնել, լինել, ունել, նաւաւանել, կալ, տալ, տանալ բաղադրիչներով կազմված հարադրություններն ստանում են ի + նախդական կառուցքով լրացում՝ տարբեր իմաստներով պայմանավորված կամ բայական, կամ անվանական բաղադրիչների խնդրոսությունով:

Շփնակներ՝ Արարից ի Մեզ դատաստանս (Ն. Գ., Ծ): Լուսաբարար յերկիր զկեանս իմ (Սադ., ԸԽԲ): Արարին զկեանս իմ ցանկալի յանապատ (Երեմ., ԺԲ): Զեռն մի արկանէր ի նա (Մհն., 15): Լոյսն տապատ յերկիր (Դատ., Ի): Որ ի նոսա ապատեան (Ն. տ., Զոր ոչ հղեր ինչ աշխատ (Յովնան, Գ): Ի Մեզ ուխտադրեալ լինէին (Սալյի, ԽԵ): Մի ուրախ հղիցին յիս թշնամիք իմ (Սադ., 15): Մեզ ևս Եղեն ի նա (Դատ., Թ): Փառաւոր լինէին յաշս ժողովրդեան (Ա. Մակ., Ե): Հաստատուն կացէր ի սէր իմ (Յովհ., ԺԵ): Խնամ սէր տանիր ի ցան-

կարիւնս (Հոսմ., ԺԳ): Ժաման կացուցես ի հանդիպումն յուսոյն (ԳնՄՈ, ԶԵ):

Արկանել, լինել, կալ, դառնալ բաղադրիչներով հարադրություններն ստանում են ի + տրական կառույցով լրացում տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Արկ զաճ քս յամենայնի (Սիրար, ԼԳ): Մի անգէտ լինիք ի փոքուն (ն. տ., Ե): Դու զուարթ կաց յամենայնի (Բ Տիմոթ., Դ): Հաճոյ թուեցաւ ի ժողովրդեանն (Ա Մնաց., ԺԴ):

Առնել, արկանել, դնել, լինել, ունել, հարկանել, կալ, մտանել բաղադրիչներով հարադրությունները ստանում են բնդ + հալցական կառույցով լրացում՝ տարբեր իմաստներով, մասնախորտակն հանգմանմիասնության:

Օրինակներ՝ Դատ արասցէ Աստուած բնդ իս (Մեն., ԺԶ): Զայս արգաւթին արասցես բնդ իս (ն. տ., Ի): Դաշինս արասցէ բնդ նոսա (Ա Մակ., ԺԱ): Արար բնդ նոսա իսպաղութիւն (Բ Մակ., ԺԲ): Խնամութիւն առնիցէք բնդ նոսա (Յեսու, ԻԳ): Հաղորդութիւն ինչ առնել բնդ աղբաւս (Հոսմ, ԺԵ): Հնազանդ արար զժողովուրդս բնդ մեզ (Սաղ., ԻԶ): Որ արար բնդ ձեզ սքանչելիս (Յովէլ., Բ): Հնապապ խեղդ բնդ անձն հոգուց մարդուն զեն լինիցի (Եզն., 1, ԻԲ): Եղի դատ բնդ հաբս ձեր (Եզեկ., Ի): Եղից զուխտ իմ բնդ Բեզ (ծնն., Զ): Դնեմ վկայութիւնս բնդ ձեզ այսօր (Բ Օրէնք, ԼԲ): Հաշտ լինէր բնդ նոսա (Բ, Մակ., ԺԸ): Ուրախ լիցին բնդ շարիս (Առակ., Բ): Հաղորդութիւն ունիմք բնդ միմեանս (Ա, Յովհ., Ա): Կանդ կայիք բնդ իս (Ղուկ., ԻԲ): Յոխտ մտի բնդ Բեզ (Եզեկ., ԺԶ):

Առնել, դնել, լինել, ունել, կոնել, տալ բաղադրիչներով կազմված հարադրություններն ստանում են բնդ + տրական կառույցով լրացում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Առնել դաշինս բնդ նմա (Դան., ԺԱ): Խնամութիւն արար Սողոմոն բնդ փարաւոնի (Գ Թագ., Գ): Քաղցրութիւն արտ բնդ ծառայի քում (Սաղ., ՃԺԲ): Դիցէ բնդ նմա ուխտ (Եզեկ., ԺԷ): Ուրախ լինիցին բնդ նմա (Եսթ., Ե): Դաշինս կուցին բնդ նմա (Իմաս., Ա): Կենաց հաղորդութիւն ունի բնդ Աստուծոյ (ն. տ., Բ): Տայր պտաւրազմ բնդ Դուայելի (Ելք, ԺԷ):

Եւոյն բաղադրիչներով կազմված հարադրությունները պահանջում են առ + հալցական կառույցով լրացում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Խոստովան եղիցին առ Բեզ ժողովուրդք (Սաղ., ԿԶ): Առաւետ առնէին առ Աստուած (ն. տ., ԶԷ): Դարձ արա առ բարձրեալն (Սիրար, ԺԷ): Խնդրուածս առ Աստուած առնէին (Բ Մակ., Ժ): Նկուն ինչ առնիցէ զիս Աստուած իմ առ ձեզ (Բ Կորն., ԺԲ): Այլ առակ արկ առ նոսա (Մատ., ԺԳ): Զի՞նչ տաց առ այդ պատասխանի (Յովէլ., ԼԲ):

Առնել, առնուլ, արկանել, դնել, լինել, ունել, ալ բաղադրիչներով
Հարադրությունները ստանում են ի վերայ + սեռական կառույցով լրա-
ցում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Այց արարից ի վերայ նոցա (Երեմ., ԺԱ): Գումարտակ
արար ի վերայ նոցա (Ա Մակ., Գ): Արար վրէժխնդրութիւն ի վերայ
արանցն (ն. տ., է): Ի վերայ գիտութեանց իմոց մի արասցեն խնայ
(Սիրար., ԻԳ): Արարին կոծ մեծ ի վերայ նորա (Գործ., Ը): Աոցեն
ողբս ի վերայ ձեռ (Երեմ., Թ): Վաղս առնու ի վերայ լեռանց (Երգ., Բ):
Արկից դձեռն իմ ի վերայ Լո (Եսայի, Ա): Ի վերայ ժողովրդեան իմոյ
վիճակս արկանէին (Յովէլ., Գ): Օրէնս եզ ի վերայ Խաւայի (Սաղ.,
Հէ): Զօրածոյով եղեն ի վերայ Նուսաղեմի (Եսայի, ԻԹ): Խորհուրդ
կալան ի վերայ սեղանոյ ողջակիզացն (Ա Մակ., Գ): Ի վարձու կալաւ
ի վերայ մեռ (Դ Թագ., է): Ետ մարտ պատերազմի ի վերայ ազգին
յւրեանց (ն. տ., ԺԴ):

Նույն բաղադրիչներով Հարադրությունները ստանում են նաև առա-
ջի + սեռական կառույցով լրացում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Ուղիղ արա առաջի իմ զճանապարհս քս (Սաղ., Ծ):
Պատրաստ արարեր առաջի իմ սեղան (ն. տ., ԻԲ): Արկանէին գութս
առաջի Տեառն (Դան., Թ): Վկայութիւն դնեմ առաջի Աստուծոյ (Ա, Տի-
մոթ., Ե): Փախստական լինէր առաջի նորա (Ա, Մակ., Ա): Աւելտիս
տայցէ առաջի իմ (Բ, Թագ., Գ): Հաճոյ թուեցաւ առաջի իմ (Բ, Օրէնք,
Ա):

Զմատ ածել, գիտութիւն առնել, բոյլ լինել, փոյր լինել, հագ տա-
նել, սուգ առնուլ Հարադրությունները ստանում են վասն — սեռական
կառույցով լրացում՝ վերաբերութեան իմաստով:

Օրինակներ՝ Զմտաւ ածէր՝ վասն տեսեանն (Գործ., Ժ): Գիտու-
թիւն արարին կայսերն վասն նորա (Սեր., Ե): Թոյլ լիցի ձեզ վասն
ձերոց իրաց (Բ Մակ., ԺԱ): Փոյթ լիցի նմա վասն սրբութեան (Ա Մակ.,
ԺԳ): Հոգ տար վասն անուան (Սիրբ., Դ): Սուգ առ վասն նորա Ծղկայ-
տոս (ճնն., ծ):

Մի շարք Հարադրություններ պահանջում են անվանական բաղա-
դրիչի լրացում՝ սեռական հոլովով:

Օրինակներ՝ Ոտից խրոց կոխան արար զնա (Դան., Ը): Եւսք
գտանջանաց և զգանից գվորձ սոխն (Եբր., ԺԱ): Խնդրէր գլխէն յի-
նացն (Ա Մակ., ԺԴ): Զփորձ ի՞նչ խնդրէր զՔրիստոսի (Բ Կորն., ԺԳ):
Յափշտակութիւն առնէր քնչից և արարոց (Եղ., 1): Արկին կիմն տանն
Տեառն (Ա Եզր., Ե): Մի թուլանար հաւասարոյդ դուրա լինել (Սիրար.,
ԺԴ):

Միջին հայերենում բաժանանաչափ պակասում է նախդրավորը և նախադրությամբ լրացումների գործածությունը հաճադրությունների մոտ:

Ի+հայցական, ընդ-+հայցական կառույցներով լրացում են ստանում այն հարադրությունները, որոնց անվանական բաղադրիչը բայանուն է:

Օրինակներ՝ Այժմ ի տիաթկի բանն սկիզբն առնեմք (ԱԳԴ, 65): Ի էռյսն ապաստան լեր դու (ԳԱՏ, 105): Հարցմունք մէկ ընդ իս եղէք (ՆՔՀԿ 138): Էհար ապուակ ի ծնօտս գալուն (ՆՄԺԱՎ, 54): Զայս ի յո՞վ հարցուկ լինիմ (ԿՅՏ, 193): Դաշինք դրին ընդ միմեանս (ՆՄԺԱՎ, 148):

Ի ժուռ գալ, ի շուրջ գալ, շուրջ գալ հարադրություններն ստանում են ի վերայ+սեռական կառույցով լրացում:

Օրինակներ՝ Թագաւոր մի ի վերայ իւրոյ աշխարհին ի ժուռ գայր (ՆՄԺԱՎ, 222): Շուրջ եկի ի վերայ երկրիս (ՆՔՀԿ, 85):

Շուրջ գալ, խռով կենալ հարադրություններն ստանում են նկատառական կառույցով լրացում:

Օրինակներ՝ Հետ մօլլաւումն շուրջ գալ պիտիս (ՀՆ, 170): Հետ Բեգի խռով կենամ (ՆՔՀԿ, 187): Ես քանի՞ գամ յետ Բեգ ի քաշ (ն. տ., 138):

Միջին հայերենում առնել, առնուլ, լինել, գալ, պատել, տալ բաղադրիչներով մի շարք հարադրությունների մոտ գրվում է սեռական՝ իբրեւ անվանական բաղադրիչի լրացում:

Օրինակներ՝ Թէ խնդիր լինիք աւնուան անարժանի, Կոստանդին անուն կոչի երզնկացի (ԿՅՏ, 219): Եկին խնդիր այս վարդոյս (ԳԱՏ, 274): Փոխան լուսոյն՝ խաւար մթին Շուրջ պատեցաւ գերեզմանին (ԳՏԲՊ, 266): Ու խնդիր գան մարդուն հոգոյն (ԽԿ, 146): Պարծանք եղեր քրիստոնէից (ՀԹՏ, 197): Վերի վաներացն ի շուրջ կու գայ (ՀՆ, 165): Ով քեզի ծանօթ եղեր, զարեւոն քարկիլին է տուեր (ՆՔՀԿ, 152): Զայնքան զօրութիւնն նոցա կոխան արարին ձիոյն (ՅՄՊՅ, 40):

Արեւելահայերենում ես հարադրական բայերի անվանական բաղադրիչները կարող են ստանալ սեռականով լրացում:

Օրինակներ՝ Գովէն էին անում քս լուսարացի (ՀՄ, Ա, 83): Նրանք Եւր էին քեզ խոստովանում, Հաճատարմութեան երդումներ տալիս (ն. տ.): Որ հայացքով խիստ ու բարի ել քայլւածքով անդամ՝ մարկանց Թն է տալիս սխրանքներ (ն. տ., 132): Որոնք ահա դարձած մի կամք... Հիմքն են դնում այս առաւմտ Մյս բարձրաբնձ ամբարտաւի (ն. տ.):

Արեւմտահայերենում կապալն կառույցներով լրացումներ են ստանում ընել, հանել, ունենալ, կատարել, մտնել, հարցնել, դնել, գալ, տալ և այլ բաղադրիչներով հաճադրությունները: Այսպիսի բայերի լրա-

չումները կապակցելուն ծառայում են հետ, վրայ, համար, մասին, ֆիլատմամբ, հետ, մեջ, դէպի և այլ կապեր: Մրանց մի մասի անվանական: Բաշտարիչի բայանուն լինելով է սլայմանավորված կապային լրացումը, քակ մշտունները բայական բաղադրիչի խնդրառության շնորհիվ ունեն ազգային լրացում:

Օրինակներ՝ Պիտի յիշատակում միայն այն դէպքերն որք մեծ հօսք հետ յաւաքեռութիւն մ'ունին (ՄՏԵ, 80): Բնաւ յամարձակած չէր սիրոյ արտայայտութիւն մը ընելու առ Աստղիկ (ՏԿՎԱ, 54): Մարդ մարդու վրայ յոյս չէր կրնար դնել (ՌԶՅ, 116): Նոյնքան և աւելի անգիտակից, անուշադիր վերաբերում մը ունեցաւ վայրագ խզումին համար (ԵԵ, 281): Լուր կը հարցնէր ամերիկոսիին մասին (ԵԵ, 475): Անմիջապէս ուղեց մտերմական խօսակցութեան մտնել Ատոմին հետ (ԶԵԵ, 381): Երբեք խորունկ գորովանք մը ունեցած չէր կեանքի իր ընկերոջը նկատմամբ (ՍԶԵ, 78): Մեծապէս հոգ պիտի ընեն իրենց բացակայութեանը մասին (Ե. ա., 79): Զկրցանք քափանցում կատարել անոնց կալուածէն հետ (ԱՅՄՍՄ, 77): Փախուստ տուի դէպի դաշտեր, անսահման գիրկն անտառներուն (ՍԲ, 263): Մաման նոր ախորհանքի մը հանցին դէպի հեռուոր և անճանաչ քաղաքներ (ՎԶԶՄ, 186):

2. ԲԱՅԻ ԻՐԱՅՈՒԹՆԵՐԸ ԳՈՅԱԿԱՆԻ ԹԵՔ ԶՈՒՈՆԵՐՈՎ

Հայերենի բոլոր շրջաններում բայի լրացումները դրվում են բոլոր թեք հոլովներով: Ընդ որում գրաբարում, միջին հայերենում և արևմտահայերենում դրանք արականը, հայցականը, բացառական և գործիական են, իսկ արևելահայերենում նաև ներգոյականը:

Այս հոլովներով դրվող լրացումներն արտահայտում են երկու կարգի հարաբերություն՝ խնդրային և սլարագայական: Անշուշտ բազմաթիվ դեպքերում լրացման մեջ այս հստակ տարբերակումը չկա: Բազմաթիվ բայերի լրացումներն ունեն երկակի, երբեմն և եռակի մեկնաբանություն: Աս լրացական հարաբերության այնպիսի երևույթ է, որը մշտապես դրսևորվում է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Ա. Բայի լրացումները տրական հոլովով

Հայերենում տրական հոլովի լրացական դերը աստ՝ ճանաչողը ընդլայնվել է: Բանն այն է, որ գրաբարում տրականը խմայնային տեսակ

1 Անտականով դրվող լրացումների մասին տես 125—130 էջերում:

կէտից համեմատաբար սահմանափակ է, միջին հայերենում տրականի իմաստային սահմաններն ընդարձակվում են ի հաշիվ գրաբարյան նախդրավոր և նախադրությամբ կառույցների, որոնք հաճախ զուգահեռաբար գործածվում են տրականի հետ: Այս երևույթը, սակայն, իր նախադրյալներն ունեն գրաբարում: Այսպէս, գրաբարում բաբկանալ, զայբանալ, զգուշանալ, խորհել, խօսել և այլ բայեր լրացում են ստանում և՛ տրականով, և՛ այլ հոլովներով, և՛ նախդրավոր ու նախադրությամբ կառույցներով:

Օրինակներ՝ Մի բարկացես ծառայի բում (ծնն., ԽԴ): Բարկացի սրամտութեամբ Տէր ի ձեզ (Բ Օրէնք, է): Բարկացաւ Տէր ի վերայ ձեր սատակել զձեզ (ն. տ., Թ): Զայրանային նմա յոյժ (Մարկ., ԺԴ): Զայրացան իշխանքն ի վերայ Երեմիայի (Երեմ., Լէ): Զայրանար ի մայրակերտս հօր քոյ (ն. տ., ԻԲ): Զգուշացարուք յոյժ անձանց (Բ Օրէնք, Դ): Զգուշացայ ի նանապարհս քո (Սաղ., ԺԺԸ): Խորհուրդք բարեաց զգուշացին զԲ (Առակ., Բ, 11): Զգուշացայց լանօրէնութենէ իմմէ (Բ Քաղ., ԻԲ): Ոյք խորհէին ինձ շար (Սաղ., Ա): Խորհեցարուք զինէն ի շարութիւն (ծնն., Ժ): Խորհեցաւ ընդ նա (Յեսու, ԺԵ): Վասն այսր խորհեցուք (Նէեմի, Զ): Խօսեցան նմա զբանն Տեառն (Դործ., ԺԶ): Խօսեցաւ Տէր Աստուած ընդ Նոյի (ծնն., Ը): Նա ընդ նոսա խօսէր (ն. տ., ԻԹ): Որ խօսէր ցիս (Յայան., Ա):

Պարագայական մի շարք իմաստներ (ձեի, վիճակի, ժամանակի) գրաբարում հիմնականում նախդրավոր ու նախադրությամբ կառույցներով էին արտահայտվում: Դրանք սահմանափակ դեպքերում էին տրականով դրվում: Նկատելի է, որ գրաբարում տրականը գերազանցապես խնդրային իմաստների գրսեղումանն է ծառայում:

Միջին հայերենում տրականը համեմատաբար շատ է գործածվում պարագայական իմաստներով, իսկ ժամանակակից հայերենում պարագայական տրականը ամենից լայն կիրառություն ունի:

Բայի լրացումները խնդրային տրականով

Դրաբարում տրականով արտահայտվում էին հանգման, մատուցման, շահի (և վնասի), հաղորդման, ընկալման, ուղղության, վերաբերության, սահմանափակման, փոխարինության, համոզատախառնության, փոխադարձ կապի, միջնորդական խնդրի, ներգործող խնդրի, ուղիղ խնդրի իմաստներ: Ընդ որում այս կամ այն իմաստով լրացում ստանալը պայմանավորված է ինչպէս լրացյալ բայի խնդրառական հատկութեամբ, այնպէս էլ լրացումների բառային իմաստով:

Տրականով արտահայտվող խնդրային իմաստների քննության ժամանակ աչքի է ընկնում մի երևույթ: Դա մեծ խումբ կազմող այն բայերի առկայությունն է, որոնք միայն գրաբարում էին արականով խնդիր ստանում: Այդպիսիք էին աչառել, առնալ, բարկանալ, դիտել, երանել, զայրանալ, զգալ, զգուշանալ, քաղաուրել, ժամանել, ժուժկալել, խելամտել, խորհել, խօսել, կալ, մնալ, կարել, կարկել, հանել, հանդարտել, հարկել, հոգալ, մեղանջել, միտ դնել, յուսալ, ներել, ուշադրել, պաշտել, պաշտպանել, պարապել, սաստել, ստել, վկայել, վաստակել, տեղեկանալ, տկարանալ, տուժել, ցանկանալ, ցասնուլ, ցաւել, ֆաղցրել և այլն: Սրանց մի մասը հետադարձում դուրս է եկել գործածությունից (աչառել, դիտել, խելամտել, կարկել, հարկել, ցասնուլ, ֆաղցրել), իսկ մյուսները դադարել են արականով խնդիր ստանալ:

Ժամանակակից հայերենում էլ կան մի խումբ բայեր (զմայլել, զմայլվել, բռնվել, ստիպել, գրկախառնվել, ծիծաղել և այլն), որոնց արականով լրացումը հնացած է: Դրանք կարող են ստանալ նաև այլ ձևերով՝ լրացում: Այսպես, հնացած են հետևյալ բառակապակցությունները:

Զմայլեցաւ ալ վարդին (ՀՀ, 101): Նայում էր Մարկոյին անվերջ, եւ ինչ-որ բանի ծիծաղում էր (Գորկի, 2, 597): Կամ տխուրքա՞նս եմ ցափում (Պոլշկին, 2, 586): Մի քանի անգամ գործարանատերը, երկու պարտեզների հետ խոսակցությանը բռնված՝ ծանրաբայլ անցել էր նրանց կողքից (ՎՓ, 4, 587): Ժողովրդի մի մասը կոտորեցին, մի մասն ուրացւոյան ստիպեցին (Մուր., 4, 70): Վաղ առաւելումանից նորեն գործի էր սկսում (Մուր., 4, 401): Եւ օրհնեցումս եմ, և գրկախառնվում Մեծ և անսահման բնությանն հավերժ (Իս., 1, 245):

Բայի լրացումը հանգման տրականով.— Հագնման իմաստով լրացում ստացող մի շարք բայեր բնահանուր են հայերենի գարգացման բոլոր շրջանների համար, ինչպես՝ երևել, ընդդիմանալ, իշխել, համբերել, հուսանել, հանդուրժել, հաւանել, հաւատալ, հնազանդել, հետևել, հպատակել, մասնակցել, մնալ, ուխտել, պատահել, սպասել, դիպ(չ)ել և այլն: Սրանց լրացումն արտահայտվում է ինչպես վանձրացական, այնպես էլ վերացական զոյակառններով ու դերանուններով:

Օրինակներ գրաբարից՝ Հրէական իմացմանն հետևեալ՝ հայհոյեաց յամենատուրբ կոյսն (Մկ, 3, ԿԱ): Ընդդիմանան կամաց թագաւորին (ն. ա., 2, ԳԶ): Իշխեսցեն ձկանց ծովու և բոչնոց երկնից և անասնոց (ծնն., Ա): Համբերեն Բեզ (Սաղ., ԻԴ): Թագաւորն Պապ հաւանեցաւ բանիցս այսոցիկ (Բուղ., 5, Դ): Որպէս երևէր իմաստնոցն (Եղ., 1): Հաւին երկնաւոր բարձրութեանն (ն. ա., 7): Ոչ կաբէր հանդուրժել սաստիկ բռնութեան անկրոյն (ՂՓՊՀ, Ի): Ոչ հաւատայցեն ինձ (Ելք, Դ):

Ոչ հնագանդեցաւ հրամանի բում (Գտտ., 2): Պատուական ընծայութիւն պատակի նմա և մեծամեծացն (ՂՓՊԶ, 47): Մնայցեմ լուսայ տառաւորու (Գ, Բագ., 1): Զոր ուխտեցից տանդ Իսրայելի (Երեմ., 11): Փախըստեայ փախստելի պատանեցն, և զուժկան զուժկանի պիպեցի (ն. տ., ՄԱ): Մինչ ծայրատուրեան մատանցն սպասէ (ԳնՄՈ, 27): Յուցանէր նմա զլէքն (Բուզ., 5, 12): Արբ յաղթանդամբ բերանոյ սրայ զիպեալ՝ տապալ յերկիր կործանէին (Մե, 1, ԺԱ):

Միջին հայերենից՝ Զաղէկ աղղ ձին բեռին սովեցնես (ԲԶ, 81): Սմբակին ալլ ախորժէ (ն. տ., 90): Անգէտ ժողովորդն կաննէ ևն տգիտութեան (ՍԳԳ, 35): Թէ որ իր ձեռնադրող եպիսկոպոսն հակառակի (ն. տ., 39): Եպիսկոպոսն պարտի հնագանդել օրինացն (ն. տ., 70): Այն ահեղ Լարկոծին նա ոհնց համբերէր (ՅԳ, 246): Նա ևս զԱշունցցնեմ հորա (ՀԵ, 166): Գալլն հաւատաց իշուն (նՄԺԱՎ, 57): Հանդիպի ցանկալի սահմանաց և զժուարի տեղաց (ն. տ., 282): Գանք հասանին տղայոցն (ն. տ., 189): Պատանեցաւ ոտքս Լարիս (ԺԵԶԶԲ, 27): Հնագանդեցաւ կին այրոյ իւրոյ (նՄԺԱՎ, 174): Իմ հար, խղնա քո գերուս, մենակ մնալուս (նՔԶԿ, 163): Այդ խորհրդոյդ մարդ չէ հասել (ՄԶԲ, 117): Բարակ հայելուդ ալլ չեմ զիմանար (ն. տ., 212):

Արեւելահայերենից՝ Քու ձենը կատալ ասածու զանին (ՀԲ, 2, 98): Բահը գեղձենու բնին հեննելով՝ առաջացավ զեպի մեզ (Մուր., 5, 270): Այս բոլորը նա ցույց էր տալիս բարձրաստիճան հիւրերին (ն. տ., 451): Այս նշմարտութեան մենք հանդիպում ենք ամեն բալլափոխում (Մուր., 5, 264): Աշխատիր համոզել նրան, որ հնագանդել չուր բազմութիւն (Մուր., 4, 143): Առերես է հպատակում նրանց նշումներին (ն. տ., 99): Ոսկիդ ձուլե երգերիդ (ՀՇԲԶ, 3, 185):

Արեւմտահայերենից՝ Վանդակէն զուրս ելնելուն պէս որսորդներու կը հանդիպի (ՀՊԵԺ, 6, 118): Հիմակուտն աղջիկները ասանկ բաներու կը սպասեն (ն. տ., 153): Բրածիդ կը համի՞ր (ն. տ., 1, 79): Երիտասարդներէն շատեր ալ անոնց օրինակին հետեւեցան (ն. տ., 6, 168): Տղայական խաղերու բնու չէր մասնակցիւր (ն. տ., 2, 19): Երկաթեայ տկանչ ունենալու է, որ զիմանայ անոր ատենաբանութիւններուն (ն. տ., 204): Այս օրէնքին չեն հնագանդիւր (ն. տ., 5, 67): Հնդիկները երբեք կենդանիներու չեն զոյլիւր (ԵՈՆԺ, 4, 326): Կը հաւատա՞ն ի՞նչ զոյլիւրէ ևս: Բարձր վարձատրութեան կամ պատժի (ն. տ., 344): Ամէն շուքը մեծ պարապին կը յանգին (ՄՄԵԺ, 170): Ան կը հսկէ զաշտին կանանց արտերուն (ՀՄԿԼ, 19):

Հանգաման տրակուն ասացող որոշ բայեր գործածուած են մեայն գրաբարում և միջին հայերենում, ինչպես՝ ժուժալ, ժուժկալ, տեկ,

տանկ, կոփեկ, յառնեկ, յաւալ, ուխտեկ, ուշադրեկ, խափանեկ, ողորմեկ
և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Զիարդ արդեօք կարէ մաքմին մարդոյ տեկ
ժուժկալեկ աշապխի գծիւքմբերեկի Բրձի (ՅԴՊԶ, 104): Ոչ ժուժէին
յարձակման աշաղգհաց (ԲԱՊՏԱ, 5, ԺԲ): Բազում կոփեալ միմեանց և
ոչինչ եղի (ՅՄՊՏ, 282 ա): Յարեալ խոտութիւն արեային Պարսից
Շապհոյ ի հիւսիսականաց աղգաց (ՄԽ, 3, ԺԲ): Յոսաս առեբեութից
պարգեաց նորին (ԳՆՄՈ, Ժ): Զոր ուխտեցի տանդ Խորայեկի (Երեմ.,
ԼԼ): Ճանապարհին ուշադրէին (ՂՓՊԶ, ԽԲ): Ո՞րպէս տարաւ անոպ-
տումն և անբաւ բազում շարշարանացն (ՂՓՊԶ, Բ): Ամենայնի տեկ (Ա,
Կորն., ԺԴ): Եշանացէր նմա բժշկել զինքն (Բուդ., 5, ԻԳ):

Միջին հայերենից՝ Հիւանդն շժուժէ կաթն կրելոյն (ՄՀՁՄ, 42):
Բնութիւն հիւանդութեան եփելոյն խափանի (ն. տ., 137): Ոչ կարասցեն
տեկ ցրոյն (ՊԱԴ, 115): Ոչ կարէին տանել հայնդութեան նոցա և
նախատանաց (ՍՍՊՅ, 40): Դու ալ իմ կրակն քնկնիս, լուկ հապա ին-
ծի ողորմիս (ԵՔԶԿ, 170):

Որոշ բայեր էլ հանգման տրական են ստանում միայն միջին հա-
յերենում: Օրինակ՝ Դաւիթ խորէր մարդկացն (ՍՍՊՅ, 30):

Որոշ բայեր էլ աշապխի լրացում են ստանում գրաբարում, մի-
ջին հայերենում և արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Տիրիթն սկսանէր ժոյժ չունելոյ տափանացն (Բուդ.,
4, ԺԴ): Ես բախեցից Բեզ բազում կարաւ (ԵՄԺԱՎ, 117): Ամալկոյ-
տերը բախեցան մէկգմկու (ԶՈՆԵՄ, 287): Նոյն օրն իսկ Լեւոն սկսաւ
գործի (ԱՅՄՁՄ, 137):

Մի շարք բայեր, որոնք գրաբարում ստանում էին նախադրովոր կամ
նախադրովյաժօր կառույցներով լրացում, միջին հայերենում, ապա և
ժամանակակից հայերենում ձեռք են բերում տրականով հանգման խըն-
դիր ստանալու հատկութուն:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Վեց հազար և աւելի թօփ զար-
նուին բերդին (ՊԱԴ, 574): Կինն զաշք ու զունքն գեղէ. Ու գերեսին կար-
միր Բսէ (ՀԸՏ, 189): Եկեր սիրուդ եմ ասեւ (ԵՔԶԿ, 123): Եզեր մօտե-
ցել եմ ես (ՅԴ, 524):

Արեւելահայերենից՝ Փոքրիկ ձկույթը մի փառի առաւ (ՀԲ, 2, 99):
Նեսան ձեռքը քսեց իմ շոբերին (ՀԲ, 1, 411): Մարտիկները զարկվում
են ձկներին (ԲՀՍԶ, 80): Մոտեցավ արանին, կախ աւելավ սնին (ՀԲ,
2, 65):

Արեւմտահայերենից՝ Պզաւոր ջուր ծախելը Հասունեանի հացին եղ
Բսել է (ՀՊԵԺ, 2, 82): Անձիդ տրուած հարուածը միայն Բեզի շախի
զարնէ (ԳԶԵԺ, 2, 21): Տեսալ որ քիչ մը յետոյ ինձի կը մօտեցայ

(ԼՖՂԵ, 128): Ան ըստու, դուն ալ սրտիդ առիր, երևի (ԼՇՂԵ, 181): Մայրս անծանօթ և խորհրդաւոր ուժի մը կը կորնէր (ՉԵՆ, 546): Մերք կը հպիմ արմատներուդ քու ջրամոյն (ՍՔ, 258):

Բազմաթիւ բայեր, որոնք զրարարում, մասամբ և միջին հայերենում պահանջում էին հախորափոր կամ հախորութեամբ կառուցանելով լրացումներ, ուշ են կազմվել, ժամանակակից հայերենում դարձել են հանգման տրականով լրացում ստացող: Այդ բայերից են ապաստանել, ապախիմել, արձագանկել, զամել, դատապարտ(վ)ել, դիմել, եմքարել(վ)ել, լծվել, խառն(վ)ել, կապ(վ)ել, կորնել, կցել, հակազդել, հակառակել, համակերպվել, համակրել, հսկել, հպել, մասնակցել, հաջորդել, հախանձել, ներկայանալ, շղթայ(վ)ել, սիրահարվել, վստահել, վարժեցնել, փար(վ)ել, փարքաք(վ)ել և այլն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ես ու դու էլ շղթայված եմք իրարու (ՎՏ, 1, 17): Գոռ իշխանը ցանկանում է ներկայանալ քաղաքում (Մուր., 4, 21): Սոկրատեսը դատապարտված էր մահվան (Իս., 2, 200): Ես մեկամտազօտ հայ եղանակին Հայկական ուրախ հորդան էր կցում (ՊՍՆ, 142): Գործման գործաց Բաշորյանը կարող եմ վստահել (Մուր., 4, 45): Յուրաքանչյուրն իր կյանքն ապավինում է իր հրացանին (ՍՉ, 8, 418):

Արեւմտահայերենից՝ Քանի մ'օրէն փոփոխամիտ աղջկան մը պիտի սիրահարիս (ՀՊԵԺ, 6, 140): Մի խառնութի փոխանորդիդ գործերուն (ն. ա., 1, 333): Տղայական խաղերու բնու շէր մասնակցեր (ն. ա., 2, 19): Տիկին Մարկոսեան համակրեցաւ այդ հմայքս ու հեղ աղջկան (ԵՆ, 205): Մաման հակառակեցաւ ֆապրիթային վաճառմանը (ն. ա., 290): Պէտք է, որ բնութեան ուժերուն... հակազդուի իմացական անհատը (ՇՇ, 1, 154): Մեր զաւակները պզտիկ հասակէն վարժեցնելու է այդ արուեստներու (ՀՊԵԺ, 2, 193): Ես որչափ նախանձեցայ իմ գրացի վիրաւորիս (ՍՂԵ, 153): Երեկոյեան իջնէ սառւերը քնքուշ, Մեղծ կը հպի լիբան շուրին մարմանդին (ՌՍԵ, 19): Բոլբոլին տրամաբանութեան ապարիքեցաւ (ՀՊԵԺ, 2, 251): Ամբհաներու յաջորդեցին մուկերը (ն. ա., 3, 212): Սկսած է իր ճաշակները, դադափաբներն ու սէրերը պարտադրել ինձի (ՎՇԵՆ 180): Ընտանիքը սալլ մ'է, որուն լծուելու են յօժարաւորս այրն և կիներն (ՀՊԵԺ, 5, 244): Կապաւած էի Բեգի աջի միակ սիրով (ԳՉԵԺ, 2, 20): Իսկոյն հղրայրն ու ինձի իւարու ներկայացուց (ԼՇԴԵ, 46): Աստուծոյ բարութեան զաղախան փառքուեցաւ (ՍՉԵ, 387): Ան կը հսկէ դաշտին էանանշ արեւուն (ՀՄՎԷ, 19): Երբ որ տանն ան կը մտքառի ու ամբողջ աշխարհն մը կը դիմադրէ (ՍՉԵ, 1, 10):

Հանգման տրական պահանջող որոշ բայեր զսոցմական են միայն արեւելահայերենում՝ ինչպէս՝ դեմ առնել, կաշել, լիկն ապ և այլն:

Օրինակներ՝ Անտակ ծովին դեմ առա (Իս., 1, 91): Թիկն է տվել զմրուխտ գանին (Իս., 2, 8):

Որոշ բայեր էլ գործածական են միայն արևմտահայերենում, ինչպես՝ բարձրանալ, պլլուել, բնդհարուել և այլն:

Օրինակներ՝ Իւր կարճ, բայց սղոտ հասակովն ամիրայութեան բարձրանալ կ'ուզէր (ՀՊԵԺ, 2, 20): Զարկ, թէև գիտէմ, որ հերոսները հերոսներու միայն կրնան բնդհարուիլ (ՍԷՆ, 41): Աւ երգի քուզ մը կու գալ պլլուած իր գոտիին (ՄՄԵԺ, 90):

Բայի լրացումը մատուցման տրականով.— Այս հաստով լրացում ստացող բայերի թիվը համեմատաբար սակավ է հայերենում: Դրանցից են աւանդել, բաժանել, բաշխել, բնծայել, մատուցել, մատակարարել, մատնել, լանձնել, նուիրել, վանառել, տալ, տանել, փոխադրել և այլն:

Օրինակներ զրաբարից՝ Պարզեր խորհրդոյն ձեզ բաշխեցին (Ագ., 826): Պարզես այնոցիկ շնորհէր (Ագ., 869): Տէր ետ առաւելոցն (Ագ., 468): Զարիւն պարզէլ աշակերտացն (Ագ., 468): Զձեր օգուտն ձեզ մատուցանել (Ն. տ., 239): Անձամբ մեկուկուս կենդանական շունչ բնծայեցո (ԳՆՄՈ, ԽԲ): Մատնել զարքայն իւր հեթանոս արեւայի ոչ առնոյր յանձն (ՅԴՊԶ, 56): Մատուց պատարազ Աստուծոյ հօտ իւրոյ Իսահակայ (Ժնն., ԽԶ): Տարաւ հօր իւրում (Ժնն., ԻԷ):

Միջին հայերենից՝ Հանապազ սրաին ուժ տաւ (ՄՀՋՄ, 32): Ապա զայս երէցն բաժնել ժողովրդեանն (ՍԳԴ, 39): Ով որ առնէ սղորմութիւն՝ նա աստուծոյ վոխ տուել է (ԿԵՏ, 214): Տուր մէկ կէտն այն բնկերին և մէկն այն (ՆՄԺԱՎ, 271): Այս պեղծ խորհուրդս, որ կայ ի յիս, Զիս կու մատնել իմ ոսոխիս (ԺԵԶԶԲ, 27):

Արեւելահայերենից՝ Կասեին թի՛ Գարդմանա հզօր իշխանը յուր գուտարը տվել է լեռներում ապրող մի կովվի (Սուր., 4, 34): Ամբոցների պահպանութիւնը նույնիսկ կանանց կարող էին հանձնել (Ն. տ., 20): Երկիրն ու որդին ավանդեց նրան (ՀԹ, 2, 28): Մէջտեղ փլավ շէն իրար բաժանում (Ն. տ., 39): Ամբողջապես նվիրված էր այդ գործին (ՆԴ, 1, 99): Եթէ հեռւում ճակատագիրն անհոգի Սիրտը մատնե անկարեկից տանջանքի (ՎՏ, 1, 12): Մեծագումար նվերներ հաւաքելով ժողովրդից՝ հանձնեց՝ Հայոց ժողովրդի անօրինութիւններ (ՍԽՄՍ, 618): Համբավը տարան Մարա Մելիքին (ՀԹ, 2, 107):

Արեւմտահայերենից՝ Մերկեր աղան կը մատակարարէ Ղուկաս աղային (ՀՊԵԺ, 3, 316): Խիղճս չներեր մէկուկէս ոսկույ ուրիշի վանառել այն ապրանքը (Ն. տ., 375): Այս տուգանքէն գոյանալիք հասոյթն աղօօգուտ ընկերութիւններէն մէկուն պիտի նուիրեն (Ն. տ., 474): Բեբրոն հանրո՞ւ ալ բոլորովին փարած է աղջիկը այդ ամերիկացի երիտասարդին տալու գաղափարին (ԵՕԵԺ, 1, 225): Կը մտածեմ զայն բաժնել երկրի

բոլոր խեղճերուն (ՎՅԵ, 31): Ոչ, չեմ ուզեր, չեմ կրնար ես դոյն յանձնել աշխարհի (ն. տ., 81):

Մի շարք բայեր (հարկել, պաշտել, յանձն առնել և այլն) մատուցման տրական էին ստանում միայն գրաբարում, իսկ հեռագրայում կորցրել են այդ խնդրառությունը:

Օրինակներ՝ Մեռանի, յանձն առնելով զբովանդակ ազնի Աբամանեկայ որդւոյ իւրում (Մե, 1, ԺԲ): Որք առակաւ և օրինակաւ պաշտէին երկնատեացն (Եբր., Ը): Ոչ հարկիցէ՛մ արեւային (Երեմ., Իէ):

Մի շարք բայեր (անձնատուր լինել, փոխանցել, շուայել և այլն) գրաբարում չունեին մատուցման տրականով լրացում: Նրանք ստանում էին նախդրավոր կառույցով կամ այլ կարգի լրացում, սակայն աշխարհաբարում, իսկ ծախել—ը սկսած միջին հայերենից ստանում են մատուցման տրական:

Օրինակ միջին հայերենից՝ Որ քրիստոնէ գողնայ և տանի անօրինաց ծախէ (ՄԳԴ, 68):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Տոմար փոխանցեց առջեր նստածին: Ինչ որ ինքը քսանհինգ տարի շարունակ շուայել էր իրենց մեծերին ու գորավորներին (Շիրվ., 3, 9): Երբեմն անձնատուր էր լինում տնձնական զգացումներին (ն. տ., 66): Զին ծախսեց մի պատահական մարդու:

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Անցեալները մարդ մը միեւնոյն բանը երկու հոգիի մէկէն ծախած էր (ՀՊԵԺ, 4, 74): Էր խորհուրդներն ու խրատները կը շուայէր ամէնուն (ԵԾԵԺ, 1, 321):

Մի շարք բայեր էլ (կտակել, տրամադրել, փոխանցել, հատկացնել, դարձնել, վերադարձնել և այլն) մատուցման տրական են ստանում միայն աշխարհաբարում՝ կազմված լինելով ուշ շրջանում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Յուր բոլոր կարողությունը կտակել է ազգին (Մուր., 4, 20): Դրանց բոլորին տեղավորեց տասը լատի վրա, յուրաքանչյուր լատին հատկացնելով յոթ զինվոր (Մուր., 4, 346): Եվրոպացիք ունի նալ զինք ևն տրամադրել քուրմերին (ՍեմՄՍ, 186):

Արեւմտահայերենից՝ Զիս դարձուցէ՛մ հին լեռներուն ամեհի (ՌՌԵ, 65): Մեզի յատկացուցին ծալրամասի ցած տնակներու շարքը (ԱԾՄԶՄ, 159):

Բայի լրացումը շահի (և վնասի) տրականով.— Ինչպե՛ս հայտնի է, այս իմաստի լրացում պահանջում են բազմաթիվ և բազմադիտի բայեր, և հնաբանը չէ իմաստային էտմ բառակազմական սահմանափակում դնել շահի տրական ստացող բայերի համար: Նկատելի է, սա-

կայն, որ գլաբարում շահի տրական ստացող մի շարք բայեր հետադադում դառն են եկել գործածությունից:

Բազմաթիվ բայեր հալստարակա շահի տրական են ստանում հաշիւների բոլոր շրջաններում, ինչպէս՝ առնուլ, առնել (անել), բարխառնել, բաճալ, երկրագել (երկիր պագանել), գտանել, ելանել, զոնել, բնաւել, բազաւորել, բողոլ (քողնել), խորնել, ծառայել, ծնանել, կարգել, մնալ, ներել, ողորմել, համարել, պատրաստել, սահմանել, սպասագործել, վաստակել և այլն:

Օրինակներ գրարարից՝ Արամու բարխառնելին վասն նորա (Ժնն., ԺԲ): Գողտերաթակս նոցա սոցեց իւրեանց (Երեմ., ԽԹ): Գողիք հանդիստ անձանց ձերոց (Ագ., 446): Բնաւէր անձին իւրում կայս հանգրստեան (Ագ., 855): Մի բազաւորեցէ մեզ Սաւուղ (Ա, Թագ., ԺԱ): Այլ բողիք մեզ զանարգանս դիցն (Ագ., 62): Մառայեցից Բեզ յամենայն զօրութենէ իմմէ (Ագ., 52): Մնաւ ապա Փառանձեմ բազաւորին ուստր մի (Բուդ., 4, ԺԵ): Ողորմեցաւ ինձ Աստուած (Մնն., ԼԳ): Թագաւորութիւն նոքա ազգի ալլում ոչ մնացել (Դան., Բ): Մացուք ի յարկսդ, զոր պատրաստեցիր սիրելեաց քոց (Ագ., 195): Կարգս կենցաղականս... սահմանեաց աշխարհիս (Մե, 2, Գ): Եւս առաւել սպասաւորեմ սուրբ ոսկերաց նոցա (Եզ., 7): Սեւսցէ բնկերի իւրում (Ղևտ., 2): Վաստակեցես ինձ գեօթն ամ (Մնն., ԻԹ):

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Զկարէ որ երկուց տէրանց ծառայել զՍԳԳ, 23): Գրիգոր և այլ իւրաքանչիւր հայրապետ ազգաց յիրենց երկիրն իջեանք և հանդշկոյ տեղիք շինիցեն վառնգելոց և անկարողաց, տառապելաց և ուսումնաւորաց (ն. տ., 31): Օրէնք զմահ կու հրամայէ աղջկանն (ն. տ., 53): Եւ չար վշին հուր կայ պահած (ԿԵՏ, 151): Քո բնկերին հոր մի փորել, թէ չէ այն Բեզ կայ պատրաստած (ն. տ., 205): Քաղցելոց չեմ լցեալ ապուր (ՀԵ, 175): Ողորմին աղխաթին (ՆՄԺԱԿ, 265): Որ նենգել ջանայ բնկերին իւր (ն. տ., 87): Զայլ հաւերն Բեզ մատաղ առնէի (ն. տ., 322): Կաշէ կօշիկ կու շինէ գրաստուն և կու հողցիւն (ԲԶ, 90): Իմ եար, Բեզ վաս չեմ ուզեր (ՆՔԶԿ, 178): Մառայ քս դնչիմ մեռնիմ (ն. տ., 78): Ու բերեմ Բեզ շատ հարիֆնի (ն. տ., 90): Փռտ ու ձիձուի կեր դառնաս, թէ ծոցիկդ ալլ մարդու քանաս (ն. տ., 172):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Թույլ տուր, որ միայն եւս ծառայեմ Բեզ (Մուր., 4, 15): Բնկերուհիներ կարգեց Բեզ Սյունյաց իշխանուհիներին (ն. տ., 91): Բերում է ինձ ամեն օր Կանիկետ, չամիչ ու խնձոր (ՀԹ, 2, 9): Ելնում է մեկին իր երազն ու սեր (ՀԹ, 2, 53): Նա սեփականել է իրան ամբողջ Արարատը (Բ, 7, 175): Եկան օրեր ու անցան ու

ինձ ոչինչ չմնաց (ՎՏ, 1, 255): Մեղքերը ևս միայն վաստակել հագուղ (ՀԹ 4) ՀԹ, 2, 30): Խմում են կովոզ քաջերի վառիին (ՀԹ, 2, 141):

Արևմտահայերենից՝ Մեր բնականիին հրջանկութիւն մը կը պատ-
րաստուի (ՀՊեժ, 1, 224): Ես ամեն մարդու գաղտնիք չեմ բանար (ն.
տ., 305): Անոր քիչ պարտք ունենալն մեզի հրջանկութիւն կը համա-
րինէ (ն. տ., 2, 26): Ազգին շահը իւր շահուն չզոհնէր (ն. տ., 28): Կըր-
թական գործի մը ծառայեցուցած էր զայն (ն. տ., 157): Մերուկ մը
հոն սուրճ կ'ենէր ուզողներուն (ՀՊե, 225): Այս գիրն ալ նպաստաւոր
խօսելով ամբաստանեալին՝ կ'եղբակացնէ (ՀՊեժ, 5, 106): Արձան
կանգնելու է ասանկ բարեհաճութեան (ԵՊեժ, 1, 329): Վահան մի շի-
նէր քու հաստ կաշին ուրիշին (ԼՇԸ, 342): Այս խաւարչոտ տողերէն
զուցէ ձեզ շող մը ծագի (ՎԹ, 335): Այդ օրուրնէ սկսած կ'ըստայր
Դաւութեանց պիտի Բաղիին (ՀՄԿ, 133):

Մի շարք բայեր շահի տրական են ստանում միայն զբարարում և
մասամբ միջին հայերէնում, ինչպես՝ աշխատել, առաջնորդել, առատա-
նալ, ասել, արբանեկել, բղխել, բուսանել, ակոյեան ելանել, կովուել,
մեղանչել, նեղութիւն յանախել, որսալ, պաշտպանել, տուծել, Բաղ-
րանալ և այլն: Սրանց մի մասի տրականով շահի խնդիրը հետազայում
վերաբմաստաւորվել է ուղիղ խնդրի, ինչպես՝ պաշտպանել, առաջնոր-
դել, ներել, վնասել, անիծել և այլն, իսկ մյուսների մոտ շահի խնդիրը
սկսել է արտահայտվել ալ միջոցներով (նախորդոր կամ նախադրու-
թյամբ կառույցներով):

Օրինակներ՝ Առաջնորդեալ ինձ ի համարաութեան (Սաղ., ԻԴ): Թէ
քննամուլն շաղօքես որպէս քեզ, ապա լաւ է շաղօթել (Եզն., Խրատք):
Կատարածութեան վաստակատէր անօրէնութեանն աշխատելին (Ազ.,
577): Այլ որ առատանաղ ամենեցուն՝ տուր մեզ (Ազ., 96): Անուան
քում Սաղմոս ասացից (Բ, Թաղ., ԻԲ): Քո արարածք Բեզ արարչիդ ար-
բանեկեն (Իմաս., ԺԶ): Ընդէ՞ր փոխանակ լուսոյդ ինձ ոսկի ոչ բղխես
(ԹԱՊՏԱ, 4, Զ): Ակոյեան ելանեմ Բեզ ի մերոց զօրաց աստի (Ազ.,
39): Բուսան Բեզ հարակք ի դաշտս և յառապարս (ն. տ., 536): Եթէ
կամիցիք դիւրել անձանց (Եսայի, ԼԶ): Զնոյն միմեանց խորնիջիմ
(Հոսիւ., ԺԲ): Ոչ ինչ մեղալ Բեզ (Մնն., ԻԶ): Ել ի դաշտ և որսա ինձ
որս (ն. տ., ԻԷ): Աստուածն նոցա պաշտպանէ նոցա (Յուդիթ., Զ):
Կրկին տուծեսցի բնկերի իւրում (Ելք., ԻԲ): Քաղցրացան նմա խիճք
հեղեղատի (Յովբ., ԻԱ):

Որոշ բայեր շահի տրական էին ստանում միայն միջին հայերէնում,
ինչպես մսխել, ծոել, զինուորել և այլն:

Շրթնակներ՝ Եկեալ Գրիգոր մանուկն զինուորեցաւ տիկնոջն (ԷՀՄԳԱ,
222): Էաւ աղուորին մալ մսխեն. քանց սիրեն զգէշն բոեկան (ՆՔԶԿ,

87): էլ, ֆալաք, երբ ծնիս մարդուն, զօրն ի բուն փորեա նորա հոր (ՄՀՔ, 111):

Որոշ բայեր շահի տրական են ստանում միջին հայերենում և արևմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Վայրի պատուքն ի ծառացն երկրին՝ շինականացն է, որ Բաղն իրենց (ՄԳԴ, 20): Նոյնպէս փակի դուռն ողորմութեան անուրմիցն և անդամ մեղաւորացն յաւուրն դատաստանի, որպէս փակեցաւ յիմար կուսանացն (ՆՄԺԱՎ, 233): Փոքմ քեզ մախմուր խալի (ՆՔՀԿ, 99): Անիկա բաժակ մը գինի պարպեց մեր գրականութեան (ՀՈԵ, 414): Ծովը շատ աղեկ եկաւ ինծի (ՀՊԵԺ, 7, 86):

Որոշ բայեր էլ շահի խնդիր են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում, ինչպես՝ խմել, մերժել, պատնառել, սարքել, ալլա անել, ընկնել, լինել, դառնալ բաղադրիչներով կազմած հարադրական բայերը (շնորհ անել, բաժին ընկնել, օգուտ տալ, բաժին դառնալ, ասպետութեան անել, հով անել և այլն):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Նա մերժեց ինձ իմ հասանելիքը: Այդ բանը ցաւ պատճառեց նրան: Նա ասպետութեան էր անում մեր բաղադրի չափազանց ասպետասեր օրիւնքներին (ՎՓ, 5, 21): Հով է արել հոգնած հաղի Հոգնած մշակներին (ՀՄՀԵՄ, 96): Զուր խառնած գինիք ինձ բաժին ընկան ՀՇՔՀ, 3, 21):

Արևմտահայերենից՝ Ասիկա ցաւ շալիսի պատճառէ ոչ ձեզի, ոչ ալ ինծի (ՎՇԵՀ, 325): Ուրախութիւն կը սարքէ իր բարեկամներուն (ՕՉԵ, 120): Տուրիկ ապլա դրան առջև նստած կրակ կ'ընէ ապուրի պառկիլն (ՊՄՏՀԴ, 115): Երկու բարեկամներ մէյ մէկ գաւաթ՝ Լու խմեցին իրարու կենդանութեանը (ՀՊԵԺ, 3, 39):

Արևելահայերենում ներգործական սեռի բայերի մոտ շահի տրականի գործածութեան աստիճանաբար դուրս է մղվում: Դրա պատճառն այն է, որ այդ բայերի մոտ տրականը կարող է շփոթվել տրականաձև հայցականի հետ: Այսպես, երեխային բերել կապակցութեան մէջ երեխային ձեռք կարող է դիտվել և՛ շահի տրական (երեխային խաղալիք բերել), և՛ հայցական ուղիղ խնդիր (երեխային տուն բերել): Քանի որ ներգործական բայերի շահի տրականի գործածությունը նվազում է, այն փոխարինվում է համար կապով ու նրա խնդրով: Այսպես, փոխանակ ասելու երեխային կոչել գնել, ասում են երեխայի համար կոչել գնել:

Բայի լրացումը հատուկապես տրականով. — Այսպիսի լրացում ստանում են գերազանցապես ասացական բայերը հայերենի բոլոր շրջաններում: Ինչ որում, այդ բայերի մի մասն ընդհանուր է, ինչպես՝ աւել, առել, կ'ընել, հրամայել, յայտնել, պատմել, խոստանալ, բացատ-

բել, խոստովանել, րելադրել, ապապրել, հարցնել, պատասխանել, մալ-
թել *և այլն*:

Յրինակներ գրաբարից՝ *Կենդանի ձայնիդ քո, զիտձ, սպասումս*
պատասխանեցի (ԳնՄՈ, ԿԳ): Պատմեցից զանուն քո եղբարց խնոց
(ԱԳ., 589): Յայտնեաց իւրոց առաՄեկոցն (ն. տ., 471): Որ խօսեցան
ձեզ (Երբ., ԺԳ): Նա հրամայեաց ինձ տանել (Բ, եզր., Ա):

Միջին հայերենից՝ *Հրաման կու տամ ևս ձաղկնուն (ԿեՏ, 131):*
Գնացին հրեիցն պատմեցին (ն. տ., 147): Մարդ մարդոյ կ'աւել, թէ
...անդէտ ևս (ՆՄԺԱՎ, 156): Գնաց խոստովանեցաւ խմտտուն վար-
դապետի միոյ (ն. տ., 185): Պատմեցին զայն պատարանին գրանո
ւրից եղբարցն (ն. տ., 203): Գարձալ սարեւուն ապի, ձուրեուն ապալե-
ցի (ԼՔՀԿ, 236): Առաց թէ հարցանեմ քոչնոցն սիրով (ՄՀՔ, 193): Աս-
ղոմոն զայս մեզ կու հրամայէ (ՅԳ, 521): Մեր Տէրն ի գրախոսն երեկ
Աղամայ ձայնեց՝ թէ ո՞ր ևս (ՅԳ, 522):

Արեւիահայերենից՝ *Ես լեզ կպատմեմ ոսկի հերթաթներ (ՎՏ, 2,*
143): Երկնի մովին, կանաչ ծովին, անտառներին խոր ու մթին, Գոր-
նան ամպին լույս սլորտում, ասում եմ ևս մնար բարով (ՎՏ, 1, 11):
Սուրհանդակ ուղարկեց Սեան՝ արքայական զրոշի տարած հաղթաւթյու-
նը քաղաքներին ավետելու (Մուր., 4, 335): Ու լի զանաւթյամբ հարց-
նում է նա Գալուկ, մարմարին թմկա տիւրմուն (ՀԹ, 2, 143): Զայ-
նում են անվերջ մթնում իրարու (ՎՏ, 2, 44): Զորքին Լր հրամայում
(Մուր., 4, 44): Ասաղուներ լուսնին ձայն տվին (Իս., 1, 80): Պատվեր
տվինք մէր բանակին (ՀԹ, 1, 262): Իր կողմից հանդիսավոր խառնում
տվեց փեսացուն (ՆԳ, 1, 144): Հավերժ պիտի հարցնեն սերունդները
մեկ-մեկու (ՀԾՔՀ, 3, 261):

Արեւմտահայերենից՝ *Ես ամենուն ալ պատասխանեցի (ՀՊԵԺ, 6,*
18): Զեր աղախնոյն կ'ապաղբւրէի, որ ներս շնորհունի զէս (ն. տ., 308):
Մեր աշխարհէն խապրիկ մը կը հարցնէ կտունկին (ՆԵ, 472): Ականջնե-
րով համբերութիւն մազրէ (ՀՊԵԺ, 2, 39): Երբեմն այնպիսի պաշտպա-
տներ կ'ըլլան, որ մարդս երանի կը կարդայ անասուններուն (ն. տ., 461):
Ես աշխարհի չլայտնեմ, թէ քեզ ինչպէս սիրենցի (ՎԹԵ, 31): Պատմութե-
զաւ ինձի եղելութիւնը (ԱՄՄՁՄ, 174):

Մի շարք բայեր հաղորդման տրական են ստանում միայն գրա-
բարում, մասամբ և միջին հայերենում, իսկ հետագայում կոբցրել են
աւելիսի խնդիր ստանալու հատկութիւնը: Դրանցից են ազգել, ան-
ասաւել, երանել, զգացուցանել, աստել *և այլն*:

Ըրինակներ՝ *Իսկայն ազգեցին վարկեւանքսի կայսեր (ՄԵ, Գ, 22):*
Անպաշտ աներոյն իւրոց Աւտաազղայ... զԳրիգոր Անակայ լինել սրդի
(ն. տ., 28): Աւտարանել աշակերտացն գուեւեալ գոհանելիսն (ԱԳ.,

185): Երանիցեն նմա (Սաղ., 2Ա): Սաառեաց նմա հայրն իւր (Ծնն., 1է):

Որոշ բայեր (խօսել, գրուցել և այլն) հաղորդման տրական են ստանում գրաբարում և արևմտահայերենում:

Թրինակներ գրաբարից՝ Որ խօսեցան ձեզ (Եբր., ԺԳ): Ոչ ումեք խօսիմ գրանն, բայց միայն Հրէից (Գործ., ԺԱ): Ընդ որ հիացեալ՝ գրուցեաց Երանելոյն Նուէի (Մե, 2, 22):

Արևմտահայերենից՝ Կոզեհա որ լսածդ իսկոյն ուրիշի մը գրուցես (ՀՊեժ, 6, 51): Հին աստուածներու շեմքէն է, որ կը խօսիմ քեզի (ԼՇԸԵ, 200):

Մի շարք բայեր էլ (առաջարկել, արտահայտել, ամբաստանել, հապուրդել, գովաբանել և այլն) հաղորդման տրական են ստանում միայն Խառնակակից հայերենում:

Թրինակ արևելահայերենից՝ Իսկ մնացյալ զինվորներին, պետերին ու առաջնորդներին առաջարկում եմ հենց վաղվանից բնկերանալ ինձ (Մուր., 4, 291):

Արևմտահայերենից՝ Իր բոլոր բարեկամներուն և ծանօթներուն կը սկսի չափազանց գովաբանել այն տիկինը (ՀՊեժ, 6, 136): Պաշտօնապէս յայտարարուած էր մեզի թէ պատրաստ են փափաքողները զրկելու իրենց ուզած տեղը (ԱՄՄՁՄ, 164): Իրարու հաւատքի կը հաշնոյեն (ՕՉԵ, 136): Իր վայելած համբաւին նախանձող կրօնաւորներ ղէնքը կ'ամբաստանեն եպիսկոպոսներուն և իշխաններուն (ԱՉԵ, 276):

Մի շարք բայեր, որոնք գրաբարում նախդրավոր կամ նախադրույլամբ խնդրառութիւն ունեն, չեն ստանում հաղորդման տրական (խնդրել, հարգել, գովել, կանչել, գրել, աղաչել, երգել և այլն), ժամանակակից հայերենում ունեն այդպիսի լրացում:

Թրինակներ արևելահայերենից՝ Ուրիշին է խելք քարոզում (Ծ, 250): Ինձ մի խնդրիր, ես չեմ երգի (ՀԹ, 1, 60):—Թողեք, կանչում է իրեն գրեթէ (ՀԹ, 1, 265):

Արևմտահայերենից՝ Դիշերին կ'աղաչէ, որ չլուսնայ (ՀՊեժ, 2, 242): Պիտի ստատասխանէ՞ համակիս, պիտի գրէ սրբանոցի վարչութեան (ԱՄՄՁԸ, 165): Նա անաւազին երգեց իր ցան ահագին (ԿՍԼ, 68): Միտքս անդադար պատնառներու կը կանչէ (ՄՄԵժ, 153):

Ժամանակակից հայերենում մի շարք բայեր (գոռալ, մոմոալ, մոմնչալ, գոչել, ուրոալ, ուղղել, տեղեկագրել և այլն) փոխարեքաբար գործածուած են իբրև առարկական և ստանում հաղորդման տրական:

Թրինակներ արևելահայերենից՝—Կենդանի եմ, ամպի տակից գոռաց Դավիթ Մարտ Մելիքին (ՀԹ, 2, 126): Եվ թող քո անուշ, թովիշ սոստիյուն խոնջացած կողուս մոմնչա օրոր (Իս., 1, 57):

Արևմտահայերենից՝ Մինչդեռ շարաշուք խումանը վարէն, թերևս, մահ պիտի որոտայ գաղափարի զոհերով (ՍԸԵ, 69): Գեռ անցեալ օրը երկու կին իրարու բաւական հայհոյութիւններ ուղղեցին (ՀՊԵԺ, 3, 160): Պատկեցաւ երկրէ երկիր և զանազան քաղաքներ, իր նորանոր արկածներուն ալ պատմութիւնները տեղեկագրելով ինծի (ՕՉԵ, 147): Իրենց դժգոհութիւնը կը ժայթքեն իրարու (ՕՉԵ, 136): Ահ, լսէիր տերեւին հովը ինչեր կը ճնծծէր (ՄՄԵԺ, 86): Երազներու սեմին կանգնած՝ Ո՞ր Աստուածին արդ հառաչել (ՍԲ, 258): Ես լուսնակին, աստղերուն կը տրտնջամ (ՍԲ, 300): Կարծես ծառերը կ'արթննային խոր քունէն և կը շնչային իրարու (ՄՎԱ, 133): Իմ, ևն աւազները, աստղերով լեցուն սա երկինքը, — ևս թագուհի ևմ, կը մըմնջեմ ակի՛ններուն (ԼՍԱՍ, 49): Ու տօնածառիս առասպելները կ'ասումնեն ինծի (ՊՍԿԱ, 109):

Բայի լրացումը ընկալման տրականով. — Սա սահմանափակ բայերի լրացում է լինում, ինչպես՝ լսել, անալ, ունկն դնել, ուշ դնել, մտադիր լինել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Անսաց և Իսրայելական ազգին (Ազ., 404): Լուիցէ ձայնի իմում (Յայտն., Գ): Բայց միայն շարախօսացն ունկն մի դնիցես (Բուզ., 5, 6):

Միջին հայերենից՝ Շատ իմաստուն մարդիկ խարուին և լսեն անդէպ բանից (ՆՄԺԱՎ, 19): Չլսեցիր իմոյ խառնուս (ՍԳԴ, 60): Լսեց իւր շար խորհրդակցին, չըզըրկեց շորս արեղայ (ԺԴՉՁ, 275):

Արեւելահայերենից՝ Մինչև լսեցի մի մեծ պարոնի (ՀԹ, 2, 93): Քո հրամանին երբեք չանսաց նա (Իս., 3, 439): Այ վարդ, լաի աղաչանիս (Ծ, 84): Լավ ուշ դրեմ իմ խաղին (ՀԹ, 2, 194):

Արևմտահայերենից՝ Փառքերու աստուածացումին ունկնդրեցի՛ր (ՍԸԵ, 7): Պէտք է անա հրամանիս (ն. տ., 157): Աստուած խուլ է, չի լսեր քու սրտակէզ հառաչին (ՌՈՆ, 160): Ատենօք հանդիսականներն մտադիր կը լինէին ատենախօսի նաղին (ՀՊԵԺ, 5, 14):

Որոշ բայեր (ականջ դնել, ականջ անել, ականջ կախել, ունկնդիր լինել, ականջել և այլն) ընկալման տրականով լրացում են ստանում ժամանակակից հայերենում, հազվադեպ և միջին հայերենում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Հե՛յ, պարոններ, ականջ արեմ Թափառական աշուղին (ՀԹ, 2, 194): Ունկնդիր եղա հողմի խենթ երգին (ՎՏ, 1, 33): Տուֆաբար շենք, ականջիդ դու իմ հոգուն (ԳՍԵԺ, 1, 308): Հովվապետն ինքը ականջ է կախում ինչ-որ մի մանկան անօրեն երգի (ՊՍԱՁ, 20): Արեսյանը շուրջը նայեց տեսներու իրենց ականջող չկա՞ (ՍՁ, 5, 149):

Արևմտահայերենից՝ Մեծ դուարճութեամբ ականջ կը դնէին մեր

խօսակցութեան (ԹԲԱԵ, 572): Շարլաթաններու խօսքին ականջ մի կախեր (ԵՕԵԺ, 4, 581):

Բայի լրացումը ուղղութեան տրականով.—Այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիվ բայեր հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում, ինչպես՝ առնակել, բաղձալ, բղձալ, կարօտել, տենչալ, փափագել, կարկառել, երկարել, սպասել, ձգել, նայել, ուղղ(վ)ել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Շանս սպանելոյ մի քարինս արձակեցես (ԳՆՄՈ, ԿԶ): Փափագեալ բաղձալը հայրենի հոգեւոր ժառանգութեանն (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԴ): Կարօտէր Աստուծոյ արուեստգիտութեանն (ԵԶՆ., 1, Ա):

Միջին հայերենից՝ Եւ աղատաց խոլոռ նայեցաք (ԽԿ, 130): Կամ և սպասեմ քո փշրանաց (ՀԵ, 177):

Արեւելահայերենից՝ Նայեցեք սրա պատկառելի դեմքին, սրա կրակոտ աչքերին (Մուր., 5, 7): Օտարներն անգամ ձեռք են կարկառում նրանց (Ն. տ., 14): Այժմ ես կարոտում եմ մի համատարիմ բարեկամի (Մուր., 4, 31): Դու գիտես, թե որքան իրավունք ունեւ ես մահվան փափագելու (Ն. տ., 344):

Արեւմտահայերենից՝ Ասանկ ջերմեռանդ անձ մը քահանայ ձեռնադրելու փափագող եպիսկոպոսը հասցէն մեր գրասենեակը թող ղրկէ (ՀՊԵԺ, 6, 43): Ինձի կարկառէ ձեռքդ և ուղղէ նայուածքդ տառապագին նայուածքիս (ՍԸԵ, 127): Ամբոխը սկիհը իւր փառօրէն լ'երկնցնէ (ՀՊԵԺ, 2, 218): Զայն վճարելու համար խելքի կը կարօտիմ (Ն. տ., 5, 101): Աղջիկները պսակի արարողութեան այնպէս կը նային, ինչպէս պզտիկ տղաներն անուշեղէնի խաւովին (Ն. տ., 140): Մարուշ հանեց մատանին ու մօրը երկարեց (ՀԵԱԳԱ, 312): Հաճեցէք ձեր կարթը ինձի երկարել (ՕԶԵ, 207):

Մի շարք բայեր ուղղութեան տրական են ստանում միայն գրաբարում և միջին հայերենում, ինչպես՝ ակնուճիմ (ակն ունիմ), ազանել, զգալ, ժամանել, ձեռն համբառնալ, յարձակիմ, հայիմ և այլն:

Օրինակներ՝ Յորժամ զգան ջերմութեանն (ԹԱՊՏԱ, 3, Ը): Յարձակին քեզ սպառազէնք ճերմակ երիւարօք (ՍԵՐ., Գ): Քեզ միայն, խնամակալ, պատճառ բարի բնաւից եղելոց, ձեռն համբառնամ տարածմամբ բազկացս (ԳՆՄՈ, ԶԳ): Մի ազանիւր դու ամէն փափկութեանս (ԱՕԲ, 8): Այստով դու ինձի հայէ, որ լինամ հետ քեզի հաւաս (ՆՔՀԿ, 149):

Մի շարք բայեր գրաբարում, մասամբ և միջին հայերենում ուղղութեան իմաստով լրացումն ստանում են նախգրավոր կամ նախադրութեամբ կառուցներով, իսկ հետագայում նրանց մօտ գործածվել է ուղղութեան տրական՝ համապատասխան բայերի խնդրառութեան համաբանութեամբ: Այդ բայերից են անձկալ, անցանել, դառնալ, ծարաւիմ,

հաշել (հաշել), յառել, մեկնել (ուղղել), միտել, ձգտել, սննդել, փաշել (փաշել) և այլն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Անցնենք բուն խնդրին (Մուր., 5, 303): Աշերը մի քանի վայրկյան գետնին հառելուց հետո նորից բարձրացրեց (Մուր., 4, 36): Ձեռք է մեկնում առաջավոր հումանիտար գաղափարներով ոգևորված մարդկությանը (Իս., 4, 341): Դուռը մեկնեց կովկիթին (ՀԹ, 1, 172): Մարավում է կաղնին սարին (ՀՇՔԶ, 3, 221): Նրկնի ձգտող ըմբոստ ոգու երգերը լսեցեք (ՎՓ, 3, 300): Նոր դրաման միտում է ավելի լայն կառավների (ԴԴԵԺ, 12, 86):

Արեւմտահայերենից՝ Դառնանք մեր խնդրոյն (ՀՊԵԺ, 1, 311): Սառսափներուն յառեցաւ ձեր մարուր հայեացքը (ՍՐՆ, 52): Այերդ կը սեւեռես վաճառատանդ դրան (ՀՊԵԺ, 3, 274): Կանձկամ տներ կուրծքին, դէմքին, շունչին (ՏՉՎ, 130):

Որոշ բայեր (ցանկանալ, բղձալ և այլն) ուղղության արտական են ստանում գրաբարում, միջին հայերենում և արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Բղձան նմա տեսչամբ (Եկզ., Ա): Բղձալին լուսոյ առաւօտուն (ՊԱԴ, 263): Յավիշտակութեան մի ցանկայր (Սաղ., ԿԱ): Ոչ ոսկոյ, ոչ արծաթոյ, ոչ աշխարհիս կու ցանկանամ (ՅԴ, 258): Կը սիրէ՞ր ու կը ցանկար մարդոց բարօրութեան (ԴՍԱՄԻՃ, 441): Ամուր էինն, որ գաւկի կ'ըղձայ, մայրն, որ աղջկան համար փեսայ մը կը խնդրէ... ամէնքն ալ Արմաշ կը դիմեն (ԲԲԱԱ, 392):

Մի շարք բայեր էլ ուղղության արտական են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում, ինչպես՝ նետել, պարգել, պապակել, տանկել, աչք ձգել, աչք գցել և այլն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Անկուշա հողին աչքն է գցել (Իս., 1, 122): Աչքս եմ նետում մորս նստած անկյունին (Ն. տ., 331): Կարգես մեղմիկ ցուրդ իմ հոգուն (ՎՏ, 1, 29): Յեկս նետեցեք խելագարին (ՎՓ, 3, 28): Կոահեց, որ աստղը աստղին է, բաշում, ջուլվում են, պոկվում, ձգում են իրար (ՀՇՔԶ, 2, 299):

Արեւմտահայերենից՝ Երբեմն աչք մը կը ձգէր կապոցին (ՄԵ, 40): Դեռ աշխարհներ կան խաւար, Ձեռքեր պարզուած երկնքի (ԱԶԲ, 9): Ձեռքը նախին տարաւ (ԵԵ, 53):

Որոշ բայեր ուղղության արտական են ստանում միայն արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Եղբիւր կը բռնէր իրեն շատ մօտեցող աղտոտ շուներուն (ՀԵԱԴԱ, 13): Շուտով բերաննիս բամբին պիտի բանան (ԲԲԱԱ, 496):

Որոշ բայեր իրենց սովորական իմաստով ուղղության արտականութիւն չեն ստանում, սակայն փոխարեւարար դործածվելիս, էբր նշանակում են ուղղել, նայել, կարող են ստանալ այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Սաքուլը կամաց-կամաց հանգստանում է և մտառու հայացքը սնկում դիմացի արեակեղ պատին (ՆԴ, 1, 44): Իսկ շինողների աչքերը երեխայի ոտի սպիներից սահում էին գետնի գունավոր կարպետին (Բա.կ., 45): Երկու գյուղն էլ ականջները խլշեցին նոր օրերի լուրերին (Ն. ա., 46): Նստոտում էինք, հիացած պլշում նետոյի՝ սգևորությունից զեղեցկացած դեմքին (ՀԹ, 1, 409): Եվ նշենու պես ինձ էիր քեզվել (ՀԵՔՀ, 3, 13): Այժմ նա արեին էր տարածում իր թևերը (ՎՓ, 3, 289):

Բայի լրացումը վերաբերության տալիս էր.— Այսպիսի լրացում ստանում են գրաբարում, միջին հայերենում և արևմտահայերենում մի շարք բայեր, ինչպես՝ բարկանալ, զայրանալ, խորհել, հոգ տանել, հուզալ, վիպել, տեղեկանալ, վերաբերել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Խորհել Կառառ արքայ շինութեան աշխարհի (Սեբ., ԻԸ): Ենամ տարեալ հոգացայ ամենայնի (Մե, 1, Թ): Պատուէր ընկալայ ի քէն՝ Բաշութեան և ամենայն իմաստութեան հոգ տանել (Ն. ա.): Վկայեցին արքն ապստամբութեան (Գ, Բագ., ԻԱ): Մուրքն և բնա իսկ յանձն ոչ առնոյր այսպիսի բանից տալ վկայութիւն իշխանացն Հայոց (ՂՓՊՀ, ԺԴ): Բերան անխորատից տեղեկանայ շարեաց (Առա.կ., ԺԵ): Նախ ինքն տեղեկանայր ի Դանիէլէ նշանագրացն (ԿՎՄ, 12):

Միջին հայերենից՝ Մի յաւիտեան բարկանաւ մեզ (ՊԱԼ, 70): Տեղեկանայր ամենայնի (ՊԱԴ, 285):

Արևմտահայերենից՝ Աղջկանց դասախարակութեանը բնա հոգ չտանիր (ՀՊԵԺ, 6, 269): Դեռ ժամանակ չէր ունեցած տեղեկանալու օրուան լուրերուն (ԵՅԵԺ, 1, 364): Առջի օրուան կորուստին կը խորհէր պահ մընալ (ԳՂԵԺ, 1, 102): Մենք մեզի հոգանք (ԵՅԵԺ, 4, 581):

Արեւելահայերենում շատ սահմանափակ է այն բայերի թիւը, որոնք վերաբերության տրական են ստանում: Եղածներն էլ գրաբարի ավանդույթով կամ արևմտահայերենի ազդեցությամբ են վերաբերության տրական ունենում: Իրականում այդ բայերը երկուսն էն՝ վերաբերել, տեղեկանալ, իսկ կասկածել-ը և զարմանալ-ը միջին հայերենի և արևմտահայերենի ազդեցությամբ են այսպիսի լրացում ստանում:

Օրինակներ՝ Հետաքրքրությամբ հարցրեց, թե արդյոք կարողացա՞վ անծանոթ մնալ Սևաղայից կամ թե տեղեկացա՞վ ցանկացած գաղտնիքներին (Մուր., 4, 146): Խնդրում է... ժողովրդին հայոց տեղակ պահես թաղավոր-կայսեր հրովարտակին (ՍևՄՍ, 253): Դավիթ-Բեկը միայն Մխիթար սպարապետին է իրազեկ դարձնում Հայաստանից դուրս կատարվող դեպքերին (ՍևՄՍ, 151): Դուցի և կասկածում էր ձեռնարկության հաջողությանը (ԶԴՄՆ, 2, 309): Եվ ամենքը մնացել էին զար-

մացած նրա գեղեցկությամբ, խելիքն, հեգուրջամբ, ճարպկությամբ (ՂԱ, 169):

Մի շարք բայեր (անգիտանալ, անյուսանալ, ցասնուլ, խելամտել և այլն) վերաբերության տրական են ստանում միայն գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Ո՞րչափ աշնմ արուեստի որ համարիցի անգիտանալ (Ագ., 851): Որք անյուսացեալ էին փրկութեան անձանց (ԹԱՊՏԱ, 4, Բ): Ոչ հրամայեն մեզ օրէնքն մեր ցասնուլ ումեք (ՂՓՊԶ, ԽԴ):

Գրել բայը վերաբերության տրական է ստանում միայն միջին հայերենում: Օրինակ՝ Շանց և իշոց գրեմք (ՄՈՒԺ, 166):

Մի շարք բայեր (գարմանալ, կասկածել, մտածել, խոկալ, խօսել, ակնարկել, երագել, գանգառ(վ)ել և այլն) գրաբարում կամ ստանում էին նախգործի կամ նախադրույթամբ կառուցներով վերաբերության խնդիր, կամ առհասարակ խնդիր չէին ունենում, ժամանակակից հայերենում ստանում են վերաբերության տրականով լրացում:

Օրինակներ արեւմտահայերէնից՝ Մնացածին կ'արմէ՞ր մտածել (ՀՕԵ, 181): Ոսկիին մէջտեղէն վերնալուն կը գանգառին (ՀՊԵԺ, 4, 48): Միտոս յուզուած է, միտոս կը խոկայ նենգութիւններուդ, դաւերուդ անլուր (ՄՄԵԺ, 179): Դեղագործը խօսեցաւ Աղանիին (ՇՇ, 1, 189): Այդ իրիկուանց կ'ակնկարկէք (ՎՇԵԶ, 43): Կ'երագեմ իմ մրրկալար նաւկատագրիս (ԱՀԳԶ, 132):

Որոշ բայեր էլ վերաբերության խնդիր են ստանում միայն արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Երբեմն պզտիկ ակնարկութիւններ կ'ընէր մեր հաւանական բաժանումին (ԳՁԵԺ, 1, 143): Պաճ մը բնական թուող իր առաջարկին անիրագործելի բլլալուն զիտակցած կը թուէր (ԱՄՄՁՄ, 146): Մի ծիծաղիք պոկտին, սիրահարուեր եմ նորէն (ՍԲ, 240):

Բայի լրացումը սահմանափակման տրակաւնով.— Այս իմաստի լրացում ստանում են մի քանի բայեր գրաբարում, միջին հայերենում և արեւմտահայերենում (արեւելահայերենում սահմանափակման իմաստով լրացումն արտահայտվում է ներգոյականով, նախադրույթամբ կառուցներով):

Գրաբարում սահմանափակման տրական են ստանում զգուշանալ, զգոյշ լինել, զօրել, կարել, հանդարտել, հաւանիմ, հմտանալ, միտ դնել, անեռնպահ լինել, պարապել, պիտոյանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Զգոյշ լիւր դու ամենայնի (ԵԼԲ, ԼԴ): Որ զգուշանայ նաեւ պարհաց Տեառն՝ պահէ դանձն իւր (Առակ., ԺԶ): Մի ի վերագրիցդ բաւականապէս զօրէ սատակման (ԳնՄՈ, ԽԵ): Ոչ հանդարտէին հրամանին (Երբ., ԺԲ): Պատուիրելոցն Աստուծոյ ի գիրս ոչ հաւանիս (ՂԷ., Պատմ., ԺԴ): Ոչ կամաւ յօժարեցաք հմտանալ այսմ գործոյ

(ՄԿՊԱԱ, 2, 1): Միտ դիր բնօրինակը (Ա. Տիմոխ., 7): Դաշտերեցին զօրք թաղաւորին... ձեռնադրան լինել եկեղեցեացն (Եղ., 6): Ուխտիցն պարապիցէլ (Ա. Կոբն., է): Կարացն տեսեալն՝ որում ցանկայր (Բուդ., 4, ԺԵ):

Սրանցից մի բանիսը զործածվում են նաև միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Պարոն Ռուբէն կայր պարապեալ վաւաշոս ցանկութեանց և սրտնկախան խորհրդոյ (ՄՍՊ, 92): Ես բազում զործոց և իրաց պիտոյանամ ի ծառայութիւն քո (ՊԱԴ, 112): Ոչ կարէ զգուշանալ անձին իւրոյ (ԷԶՄԳԱ, 171): Հզօր դեղոց պիտանային (ՆՇԲԶ, 67):

Արեւմտահայերենում զբարբարյան խնդրառութիւնը պահպանել են պարապել, հմտանալ բայերը:

Օրինակներ՝ Սկսայ համր լեզուի մը հմտանալ (ՏԶՎ, 39): Երկուքն ալ, համեստօրէն ու անշշուկ, իրենց զարծերուն պարապելով... իրարմով զբաղուելով կ'անցանէին (ՕԶԵ, 29):

Աշխատիմ, քերանալ, յոսալ բայերը, որոնք զբարբարում խնդիր էին ստանում նախդրաբար կամ նախադրութեամբ կառուցներով, արեւմտահայերենում ստանում են սահմանափակման տրական:

Օրինակներ՝ Այս նշմարաւորեան շէն ուղեր հաւնոգութիւ մեր հարազատներէն ոմանք (ՀՊԵԺ, 4, 461): Մարդու պէտք չէ, որ քերանայ իր ազգային պարականութիւններուն (ԵՕԵԺ, 1, 309): Այդ սրբազրութեան զործին պիտի աշխատէին միասին (ն. տ., 4, 184): Ու յուսացի յաւերժութեան պսակին (ՌՈՆ, 70): Անկարելի էր մերժել այդքան անկեղծ ու քաջայարմար հրաւեր մը, առանց քերանալու քաղաքավարական պահանջներուն (ՕԶԵ, 79):

Բայի լրացումը համապատասխանութեան տրականով.— Ինչպես հայտնի է, այսպիսի իմաստով լրացումը բնորոշ է ածականներին, և պատահական չէ, որ համապատասխանութեան տրականով լրացում են ստանում հիմնականում ածականական ծագմամբ բայերը, փնչաբնարժանաւորել, արժանանալ, հաւասար(վ)ել, յարմարեցուցանել, յարմարուել, նման(վ)ել, համաձայն(վ)ել, նաև բառիմաստով սրանց մասեցող բաղդատուել, համեմատուել և այլն:

Օրինակներ զբարբարից՝ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելն. Նինոսի խնամակալեաց իւրոց հայրենեացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի Նինոսէ (ՄԽ, 1, ԺԵ): Հաւասարեաց անասնոց անբանից նմանեաց հոցա (Սաղմ., ԽԸ): Ի Տեսանէ պատշանի կին առն (Առախ., ԺԺ): Բազմօրինակ են սովաւ արուեստից տեսմունք յարմարեցեալք նախ ճիւրոյն, ապա զօրութեանն (ԳԵՄՈ, ԳԳ): Զիս՞րդ արդեաւր զշուք երջանկին ինձ դատապարտելոյս նմանեցուցից (ն. տ., ԿԱ): Քեզ վայելեն փառք յաւիտեան (Ագ., 92):

Միջին հայերենից՝ նմանեցաւ արծրուն որ անբաւ ու խիստ շփա-
ցար (ՅԴ, 396): Ապա տեսոյ նորա արժանաւորիս (ԱԲ, 249): Այ ըմ-
պանակ իմ մեծագին, խիստ վայելէս դու իմ ձեռքին (ԱՄՄՂ, 136): Զոր
եւզ ոչ վայելի: և յարմարի (ՆՄԺԱՎ, 105): Վաղին երբ ձգես յաշաց՝
հաւաւես և ուղոյն մոխրաւոր (ՄՀԲ, 112):

Արեւելահայերենից՝ Ամեն տեղ հաւմարվել է իրեն շրջապատող
պայմաններին (ՀԲ, 1, 417): Նա նմանում էր իսկական հավերժաւոր-
սի (ՆԴ, 1, 123): Աշխարհը յարմի քո արտասուքին (Իս., 1, 217): Տա-
ղավարս ճողին պիտի հավասարի (ՀՇԺԷ, 2, 150): Հետևում էր իր վա-
յելչութեանը, հազնում քաղումուն պատշաճող զգեստներ (ՊՁԱՆ, 505):
Երբ առաջին անգամ՝ իսկական իր շափին՝ Հագցրել է նրան մայրը մի
նոր շապիկ (Զ, 458): Միշտ դերեր փոխիւ ժամին ու տեղին (Մ, 255):

Արեւմտահայերենից՝ Մարդկային միտքը սեղանաւորներու և վա-
նառաչաններու կը նմանի (ՀՊԵԺ, 6, 108): Հագուստը պարտաւոր է
մարդոս յարմարի և ոչ մարդս հագուստին (ն. ա., 2, 50): Անկից առաջ
ուշ մէկը ունինք անոր բաղդատուելու (ԱԶԵ, 302): Կնոջ բնորոշ գոս-
տիարակութիւնն ո՞ր նպատակին կը համապատասխանէ (ՄՏՆ, 104): Կը
վայելէ՞՝ ատիկա պաշտօնակից, սրտակից ու նպատակակից ընկերներու
(ԼՇԸՆ, 188): Այս կէս ստուերը կը պատշանի իր գունաթափ նակարին
(ԳԶԵԺ, 406): Մենք Ամերիկա մէկ արուեստագէտ մը շունինք այս ճիւ-
ղին մէջ ձեզի հաւասարի (ԱԶԵ, 490):

Ասել բայը միջին հայերենում այսպիսի լրացում ունի: Օրինակ՝
Բռնեց դաօղ ձիուն ագին, Կաֆա աւազ ամէն ձարին (ՀՆ, 168):

Բայի լրացումը փոխարինութեան տրակաւով.— Այսպիսի լրացում
ստացող բայերի թիւը սահմանափակ է: Բռնն տն է, որ հայերենի բո-
լոր շրջաններում փոխարինութեան տրական ստանում է ապ բայը, իսկ
մյուս շրջաններում այսպիսի լրացում ստացող բայերը տարբեր են:

Այսպէս, գրաբարում փոխարինութեան տրական ստանում են գնել,
վաճառել, տալ, ստանալ, վրէժխնդիր լինել, ըմպել բայերը:

Օրինակներ՝ Զջուր մեր գնոյ արբալ (Ողբ., Ե): Եւ չէք անձանց տէր:
Քանզի գնոյ գնեցայլ (Ա, Կորնթ., 2): Ա՛յնչափ գնոց զգեօղն վաճառե-
ցէի (Գործ., Ե): Զոր ստացաւ Արքահամ գնոց արծաթոյ յորդոտցն
եմովրալ ի Սիւրիս (ն. ա., է): Արծաթոյ վաճառեցին զհզարսն (Բ,
Մակ., Ժ): Պարտիմ վրէժխնդիր լինել մօտակայ նշմարաւթեանն (Եզ.,
5): Ետուն զցանկալի ցանկալի ինչս իւրեանց՝ կեւակոց (Ողբ., Ա):
Այնպիսին պատառոյ հացի վաճառէ, զմարդ (Սեւակ., ԻԸ):

Միջին հայերենում փոխարինութեան տրական ստացող բայերից
միայն տալ-ը և վաճառել-ն են գրաբարյան, իսկ առնույ, պարգևել,
հայցել, առնել, նստուցանել, սերմանել, համբերել առհասարակ գրա-

բարում շէին ստանում փոխարինության խնդիր, բերել, փոխել բայերն էլ գրաբարում այսպիսի խնդիր ստանում էին նախդրավոր և նախադրութեամբ կառուցներով:

Որինակներ՝ Ջարկուցն կարէ առնուլ դարպասն տուգանք (ՄԳԴ, 70): Ոմանք դտունս և զկարասիս թեթե զնոյ վանաւիին (ՊԱԴ, 654): Որ ի նորա նենգութենէն սերմանեցաւ միոյն հազար (ԿԵՏ, 200): Ով որ առնէ ողորմութիւն՝ նա Աստուծոյ փոխ տուեալ է, Միոյն հազար վարձս բարեաց ի դատաստանն իր պարգևէ (ն. տ., 214): Թողութիւն յանցանաց խոց հայցեցէք (ՀԵ, 198): Վաստակէ ձեռքդ ու տուր ու առ մէկին հազար (ն. տ., 217): Քո աղէկին աղէկ առնեմ (ՆՄԺԱՎ, 198): Գայլքն համբերեցին .ձ. օր .ձ. տաւուն (ն. տ., 43): Ու մի զԱստուած փառաց փոխել (ԿԵՏ, 180): Բանական մարդիկըն ծնողաց բարոյն չար հատուցանեն (ՆՄԺԱՎ, 229): Ի մանկութեան խեղ կատակին հիմիկ մէկ մէկ համար կու տամ (ՖԴ, 253): Այդ քո շարեացդ արա վնար (ՀԵ, 173): Քանի քամ ոսկի լինի, մկկին տասն արծաթ կու բերէ (ՆՔՀԿ, 218):

Արեւմտահայերէնում փոխարինության տրական ստանում են տալ, վնարել, բերել, հանել, ահել, պարփակել, պատասխանատու լինել, ինչպես և փոխել, հաշել, երդվել, ծախսել, զեղչ բնել և այլ բայեր:

Յրէնակներ՝ Ես ձեզի հարիւր աղջիկի չեմ փոխեր (ՀՊԵԺ, 6, 116): Կուրծքս ակռաները զիւրութեամբ կը հանէ եղեր մէկ հատր կէս ոսկիի (ն. տ., 166): Վաստակած ստակներդ քատրոնի կու տաւ (ն. տ., 1, 111): Ի՞նչ պիտի պատասխանէք առաջարկութեանս (ն. տ., 337): Տուներուն գինները հարիւրին վաթսուն իջան (ն. տ., 3, 143): Խօսք կուտանք որ հարիւրին բան մը պիտի վնարուի (ՀՊԵԺ, 4, 352): Տեսնենք այսուհետեւ ով պատասխանատու պիտի ըլլայ մեր սխալ բայերուն (ն. տ., 448): Դուն առիկա մատդ փաթրելովդ քու բրածներդ հայէ (ԵՈՆԺ, 1, 57): Պէտք է հարիւրին հարիւր շահ բերէ (ն. տ., 4, 610): Նրկու հատին երդուեր եմ երկու հատ (ԼՇԸԵ, 237): Օրը միայն օրօմնալիլ քսանըհինգ երեսուն ոսկի կը ծախսէ կոր (ԵՈՆԺ, 223): Յուցափիղկ մը իր պարունակութեան վրայ հարիւրին յիսուն զեղչ ըրաւ (ՇՇ, 1, 85): Ան միշտ փոք մը հացի աշխատած, ու դիպումս իմ կամ քրտնքով ձեռք անցուցած դրամն ալ... օղիի էր պառկեցուցած (ՍՊ, 357): Տարիներու իմ տոշարուն պապակին Տովր գինին անմահական սեղանիդ (ՍԲ, 202):

Արեւելահայերէնում քիչ են դործածվում փոխարինության տրականով կառուցները: Եղածների միջ համեմատաբար նկատելի են տալ, ավելա՛նալ բայերով կառուցները:

Օրինակներ՝ Ես շվարած միտք եմ տնում էն վայրերում դյուխական, Թե կործատեւ մի հանուլի ինչպես ավի էնքան բան (ՀԹ, 2, 157): Շա-

հուլիսը մեկին հինգ ավելացալ: Երեխան ծախել է մի շալի (ՍԶ, 1, 313): Միջնավախ սրտիս հույսն է արթնանում, Թե ցանքսը մեկին յոթը կծնի (ՀՇՔԶ, 2, 17): Հենց նույն օրը շրի գինը մեկին երկու քանկացալ (Բակ., 20): Թերթը ո՞րքան է ստանում տողին (Մ, 238):

Բայի լուացումը փոխադարձ կապի տրականով.—Այսպիսի լուացում ստանում են մի շարք բայեր հայերենի բոլոր շրջաններում, ինչպես՝ հաղորդ(վ)ել, բնկերանալ, բնկերակցել, գործակից լինել, գործակցել, ձայնակցել, դաշնակից լինել, դաշնակցել, ծանօթանալ, ուղեկցել, ցա-
լակցել, փեսայանալ և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ մի որ օտար հաղորդեսցի Բեզ (Առակ., 6): Վշտաց սրբոցն հաղորդակից լինել (Իմաս., ԺԸ): Տէր, լրնկերել ինձ փութա (Սաղ., ԿԹ): Գաշնաւոր լինի նոցա (Ա, Մակ., Ը): Գործակից լիցում նշմարութեան (Գ, Յովհ.): Ուղեկցէ ապրեցելոցն ի տաժանաւոր աղիւսարկութեանցն (ԳնՄՈ, ՀԵ):

Միջին հայերենից՝ Գայր փեսայանայր հազէ ամիրային Պարսից (ՄՈԻԺ, 349): Արբ երկու բնկերացեալք միմեանց և աղքատակերպ ի շուրջ գային ի վերայ երկրի (ՆՄԺԱՎ, 246):

Արևելահայերենից՝ Բնկերացնում էր նրան շատ անգամ հասարակ գինվորներին (Մուր., 4, 249): Ներելի էր մի օրիորդի ցավակցել մի օտար երիտասարդի (Շիրվ., 3, 267): Տանտիրոջ խնդրանքով Դավիթ-Բեկը գնաց նրա գերդաստանին ծանօթանալու (ՍեՄՄ, 143): Գուցե թա-
գաւորը կփեսայանա իրենց (Մուր., 4, 69): Նրանց նովերին բնկեր էր դարձել (Զ, 227): Հայրը և Էղբայրը ուղեկցում էին քափորիք (ՌԱՍԱ, 287): Պուշկինը Պուշկին չէր լինի, ...եթե ...չհաղորդակցվեր ռուսական ոգուն (ԱՍՍՈ, 365):

Արևմտահայերենից՝ Այս բոլորն իմ երջանիկ երգերուն ըոթովու-
մին կը ձայնակցէին (ՍԸԵ, 112): Կ'բնկերանայ Արիստոզում աղային (ՀՊԵԺ, 2, 101): Իրեն ծանօթանալու ամէն ջանքերս անտես մեացին (ԳԶԵԺ, 1, 157): Շէնքին բոլոր բաժանմունքները իրարու կը հաղոր-
դակցին (ԼՇԸԵ, 463): Գալով յանկարծ քովէ քով, դաշնակցութեան իրա-
րու (ՎԹԵ, 353):

Միաբանել, միաբան լինել բայերը փոխադարձ կապի տրական են ստանում միայն գրաբարում և միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Նա խոյս էա ի նոցանէ զկողմամբ Կաւկասու, Վրաց միաբանելով (Մե, 3, 11): Ընդ նոսին դաշնաւորեցաւ, միաբանեաց ատե-
լեացն քոց (ԳնՄՈ, ԺԴ): Այսմ կանոնի միաբան լինին (Գաղ., 2):

Բարեկամանալ, բշնամանալ, հաշտեցուցանել, հաշտուել, յարակ-
ցել, աճուսնանալ և այլ բայեր փոխադարձ կապի խնդիրը գրաբարում

ստանում են նախդրավոր և նախադրութեամբ կառուցներով, իսկ ժամանակակից հայերենում, մի մասն էլ դեռևս միջին հայերենում այդպիսի խնդիր են ստանում տրականով:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Տարեալ ամուսնացույց զնա որդեայ իւրում (ԿԳՊԶ, 178): Ազուէսն և խէչփառն բարեկամացան մէկ մէկի (ՆՄԺԱՎ, 37):

Արեւելահայերենից՝ Ուլբեր նրա միտքը պաշտում եմ կորստին դեռ չեն հաշտվում, Ուղարկում են նրան Փարիզ (ՊՍԵԺ, 4, 214): Նորից եւեթ հաղորդվում անզուգական Շեքսպիրի անզուգական կերպարանքին (ՊՍԵԺ, 284): Արքան նստեց գահին և, իր վիճակին մի տեսակ հաշտված, մի տեսակ համակերպված, անշարժացավ (ՊԶԱԵ, 295): Պատասխանի փոխարեն էմինը նորից գրեխառնովեց մարդուն (ԶԴՄՆ, 2, 233): Իմ աղջիկը նշանվում է ռեսի տղային (ԽԴԻԿ, 297):

Արեւմտահայերենից՝ Պահակաղօրքին գնդապետը և քանի մի ուրիշ պաշտօնեաներ թշնամացած էին տոբրոքին (ԹԲԱԵ, 517): Մինչև զբարոցին բակը կ'ընկերանար մանուկներուն (ՄՊ, 165): Կ'արժէր որ ապրէի սա կեանքը, ընկերս ճանշնալու և իմ հոգիս իրենին լծակցելու անշափելի հաճոյքին համար (ն. տ., 319): Հոգիս կ'ելլայրանայ տաք երկիրներէ բերուած այն բոլոր շնաշխարհիկ բոյսերուն (ն. տ., 350): Տղան արիւթիկ նշանուէր ու աղջիկը դուրս են քրեր տունէն (ՕԶԵ, 194): Խոշտանգուեմք մարմնիս ասեղ ու խորհրդաւոր արարողութեան մը պէս գիտ սիրածիս կը զուգատուէր (ԳԶԵԺ, 1, 395): Իրենց աղջիկն ամուսնացուցած են երիտասարդի մը (ԼԲԸԵ, 145): Այլ աւելի իւրաքուր կը մտերմանանք բնականաբար (ԼՇԸԵ, 63): Առաջարկեր էի քանի մը ուսուցիչներու որ ընկերակցէին մեզի (ՍՎԱ, 179):

Որոշ բայեր այսպիսի խնդիր են ստանում գրաբարում և արեւմտահայերենում: Օրինակներ՝ Անհպիցն և անհասանելեացն քնտանեցուցեր (ԳՆՄՈ, Ե): Պահա որպէս զաւանդ զկոյսս զայս, որ հարսնացեալ է միածնի քո, և նշանեալ է կենսատու խաշին որդւոյ քո (բստ Հայկազեան բառ.-ի, էջ 436): Բուռն ուժով կը մերժեմ Մարգարը, որ բռնութեամբ ինձի նշանեցին (ՀՊԵԺ, 1, 107):

Գրաբարում խնդիր շունեցող աջակցել, խոռվել բայերը սկսած միջին հայերենից ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Իմ հար, քեզ վատ չեմ ուզեր, դու ինձի է՞ր ես խոռվեր (ԵԲԶԿ, 178): Յովհաննէս հմուտ խորհրդատու մըն էր միայն, աստուածաբանական խնդիրներու մէջ իր եղբօրը օգնող, և կրօնական գրքեր ուսումնասիրելու համար՝ անոր աջակցող (ԱԶԵ, 278):

Բայի լրացումը միջնորդական խնդրի տրականով.— Ինչպէս հայտնի է, սա սկզբնատիպ ներգործականից կազմված պատմաուսական բայերի

լրացումն է և ցույց է տալիս այն առարկան, որը ենթակայի հրդուժով կատարում է գործողությունը:

Հայերենի բոլոր շրջաններում այսպիսի պատճառականներն ունեն միջնորդական խնդրի:

Օրինակներ դրաբարից՝ Անհնազանդիցն արբուցին զկոթմանումն (Ազ., 507): Ուսուցանել մարդս զգիտութիւն (Սաղ., 29): Մանուգէլ՝ ժողովրդոց զգործս նորա (Ա, Մնաց., Ժ9): Զգեցուցես զայն Սևաւրնի և զբօր քում (Եւր, ԻԸ):

Միջին հայերենից՝ Թէ ունի որ զայս, նա դատաւորք օրինօք զնոյն պարտին արբուցանել անողաց (ՍԳԳ, 70): Մեհկաց հանդերձ շնմ հագուցել (ՀԵ, 176): Հանէք զմորի՛ն և յայն պահն տար տար հագուցի՛ առուծումն (ՆՄԺԱՎ, 116): Այլ մարդ չկայր որ գրէր, ինչ բռնութեամբ գրել էրեւ (ԺԳՀՀՀ, 450):

Արևելահայերենից՝ Երբեմն նա կատակով հիշեցնում էր երիտասարդին Շահանդուխտի անունը (Մուր., 4, 250): Հովանաւոր սրահը և հյուրընկալի քաղցր բնդունելությունը շուտով մոռացրին մեզ Ճանապարհի շոգից կրած մեր նեղությունը (Մուր., 5, 243): Բայց ի՞նչ հասկացնես բռի չորանին (ՀԹ, 2, 39): Պահպանիչ ասել սովին քահանանից մեկին (ՆԴ, 1, 39):

Արևմտահայերենից՝ Երկաթագործն իր աշխատութեամբ այն աստիճան ինքզինքը սիրցուց ֆրանսացիին ու անոր կնոջը (ԵԵ, 581): Ճանչցուց զինքն բոլոր բարձրաստիճան պաշտօնատարներու (ՀՊԵԺ, 2, 182): Դասատուներ ստեղծած է՝ բժիշկներու ստեղծելու համար՝ ինչ մարդս քանի ժամ կրնայ անօթութեան դիմանալ (ն. տ., 197): Փափկութեամբ կ'իմացունէ հպարտութիւն ծախողներուն, որ ուրիշ տեղ կրթան իրենց ապրանքը ծախելու (ն. տ., 233): Իմ մարդիկս ինձի ամէն գիշեր օդի կը խմցունեն (ն. տ., 3, 19): Օրիորդին ընթերցումները ընել կու տար (ԸԶԵ, 271):

Երբեմն միջնորդական խնդրի տրականի լրացյալը լինում է կրկնակի պատճառական բայը: Օրինակ՝ Կառավարութիւնը թոյլ կուտայ որ իրենց մեռելները աշտարակի մը գազաթիւր գետեղեն և դիակը անզոհներուն կերցնել տան (ԵՅԵԺ, 4, 341):

Գրաբարում որոշ դեպքերում պատճառականի մոտ միջնորդական խնդիրը տրականի փոխարեն հայցականով է զրկում:

Օրինակներ՝ Որք ուսուցանէին զբազմութիւնն (Ա, Եւր., Թ): Ուսուցանիցէ զնեքանոսս (Յովհ., Ը): Զգեցուց զնոսա (Մնն., Գ): Զամենայն զմեկսն զգեցուցին (Բ Մնաց., Ի): Արբոյց զխաշիկս (Եւր, Բ):

Նկատելի է, որ գրաբարյան և միջին հայերենյան մի շարք պատճառական բայեր ժամանակակից հայերենում վերածվել են սովորական

ներդործականի և այլևս միջնորդական խնդիր չեն ընդունում, ինչպես՝ հարեցնել, ծանուցանել, ուսուցանել և այլն:

Բայի լրացումը ներգործող խնդրի տրականով.— Ինչպես հայտնի է, ներդործող խնդիրը կրավորական սեռի բայերի լրացում է և ցույց է տալիս այն առարկան, որից դործողությունը կրում է էթական: Այսպիսի լրացում սովորաբար բիշ է հանդիպում: Առավել սակավ դործածվում է գրաբարում:

Օրինակներ՝ Մեր կեանքս Բեզ նուանեացին (Ագ., 39): Արարիչն ամենեցուն աներեւոյթ է ի մարմնաւոր աշաց, այլ մտաց իմանի զօրութիւն նորա (Եղ., 7): Սպարապետին Աշոտոյ անդուլ և անդադար մշտնջենաւոր միամտութիւն ծառայութեանն ոչ յիշեցան շար բոնագատնն Յուսէպ (ՅԳՊՀ, 291): Մանկի Տէր եգիպտացոցն, և ծանիցեն եգիպտացիքն զՏէր (Եսայի, ԺԹ):

Միջին հայերենում նույնպես քիչ են հանդիպում այսպիսի կառույցներ:

Օրինակներ՝ Սա ըստ բերական արհեստին դամենայն ուղղեալ յարդարաց, որ գերաւ իմանի կարգացողին (ՊԱԳ, 406): Զգուշութիւն քնքի գրեցի Որ շխարութս հոռոմ պառով (ԱՄՄՂ, 104): Զինչ մեծամեծ վաստակ արի տանի տուի զինքն հեղեղի (ՖԴ, 289): Մի հաւատար և մի՛ խաբիր դացա (ԱՅՀՄՁ, 296):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Մինչև այսօր բոլոր մեզ նմանները զոհվել են թշնամու արին (Մուր., 1, 329): Թովված, կախաբովված, տառված էն երգին, վերացավ, թռավ իմ վշտոտ հոգին (ՀԹ, 2, 90): Հափըշաւված գմալանիին կախարդական քո երգի ճախրում էին գլխիդ շուրջը թռչունները երկրի (ՀԹ, 2, 154): Խելքս է տարվել քո ալվարդին (Իս., 1, 239): Ահա պոետն էլ պատրանքով հարբած՝ Գերվեց մի անգամ ժպտուն աշեւի (ՀԹ, 1, 240): Գրքի էջերից երազվում էր հեռան տիտանային մի մարդ (Չ, 431): Խարվեցինք խանին, անհեռատես կարողիկոսին (ՍեՄՍ, 410): Դու ողջ գիշեր ինձ զոհվիր (ՀՇԲՀ, 3, 5): Նորից եմ մեղսոտ աշերիդ գերվում (ն. տ., 58):

Արեւմտահայերենից՝ Աղջիկ մը շատ անգամ նոր հագուստներու կը խարուի (ՀՊՆԺ, 1, 175): Եթէ գիտնալի թէ այս տեսակ բանի մը համար ինձի պիտի տեսնուէիք, չէի ընդունիր ձեր ալցելութիւնը (ԵԵ, 86): Աս աղջիկն ալ ձեր աշերտն յափշտակուած էր (ՀՊՆԺ, 1, 230): Ան ալ ձեր խօսքին զարնուած էր (ն. տ.): Տղան հեղհեղեղ տաւուցաւ անշնչ. բնկերութեամբ (ԵԵ, 269):

Բայի լրացումը պատիվ ներգործության տրականով.— Այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ոչ անմիջականորեն ներդործվում է մի առարկա: Այսպիսի լրացում ստանում են արեւմտահայերեն:

նում զգացական մի շարք բայեր, ինչպես՝ հիանալ, զմայլել, նեղանալ, զարհուրել, սրդողել, բարկանալ և այլն:

Օրինակներ՝ Կը զմայլէր անոր գեղեցկութեան (ԳԱԱՓ, 226): Ի՞նչ պատճառով մեզի նեղացած է՞ (ԳՁԽԺ, 1, 70): Գրագիրներուն սրդողեցաւ (ՌՌՆ, 163): (Ն. տ., 2, 150): Զարհուրեցաւ երկինքին ու գահաւէժ ինկաւ վար (ՌՌՆ, 163): Ինչպէս մարդը իր նմանը չի տեսներ. ինչպէս իր նմանին չի հիանար (ՅՊԴՆՄԱ, 33): Ապշութեամբ Կը խնդար նորեկին յարգալիր բարեւին (ԶԵՆ, 55):

Ինչպէս գրաբարում և միջին հայերենում, արեւելահայերենում նույնպէս պատասխի ներգործութեան խնդիրը տրականով չի զրվում, սակայն, երբեմն պատահում է այդպիսի գործածություն: Օրինակ՝ Ես երան բարկացա անցյալ օրը (ՎՌՆ, 187):

Բայի լրացումը ուղիղ խնդրի տրականով. — Հայերենի բոլոր շրջաններում նկատելի է ուղիղ խնդրի գործածությունը նաև տրական հոլովով: Ընդ որում գրաբարում հազվադէպ էր այսպիսի գործածությունը: Յաղթել, տիրել բայերի ուղիղ խնդիր տրականը սովորական է ե՛ր գրաբարում, ե՛ր հաջորդ շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Յաղթեցաւ՝ ամենայն Բաղաւազն նորա (Բ Օրէնք, Բ): Տիրեցէ՛ նոցա ձեռն իմ (Ելք, ԺԵ): Որ տիրեն ծովու և ցամաքի (Ա Եզր., Դ):

Ի միջի այլոց, տիրել բայը գրաբարում ստանում էր խնդիր նաև նախդրավոր և նախադրութեամբ կառույցներով: Օրինակ՝ Տիրեցէ՛ ի վերալ՝ ամենայն երկրի (Ա Մակ., Ը):

Փ. Բյուզանդի մի օրինակում տրականով ուղիղ խնդիր է զրվել շարչաւել բայի մօտ. Զհետ նորա նորին նմանին շարչաւելցին վասն նոյն նորին իրաց (Բուզ., 3, ԺԴ):

Միջին հայերենում սրանցից այսպիսի լրացում են ստանում մի շարք բայեր (տիրանալ, յաղթել, սաստել, դրժել, անուանել, ծնծել, տիրապետել, կացուցանել, մեղադրել, առաջնորդել և այլն), որոնց մի մասը գրաբարում կրկնասեռ լինելով (դրժել, մեղադրել) ստանում էր ե՛ր հայցական, ե՛ր տրական, երկրորդները շեղոք լինելով ստանում էին միայն տրական (տիրանալ, տիրապետել), երրորդները շեղոք լինելով ստանում էին ե՛ր տրական, ե՛ր նախդրավոր կառույց (սաստել, առաջնորդել), չորրորդները ներգործական լինելով ստանում էին հայցական (անուանել, ծնծել, կացուցանել):

Օրինակներ՝ Տիրեաց պարոն Թորոս Մասայ... և ամենայն գաւառաց նորա (ՍՍՊՅ, 83): Այս հիւանդութիւնս շոյտ յաղթէ լեռդին (ՄՀՁՄ, 7): Կամ իմ սաստել մեղաւորաց (ՖԴ, 414): Ծնծէին նոցա և ի բաց վարէին (ՆՄԺԱՎ, 21): Այս երկրորդիս բարակ անուանեն (ՄՀՁՄ, 46): Տիրա-

պետեաց իշխանութեան Եղբօրն իւրոյ (ՄՄՊՅ, 88): Կացուցին Թագաւոր զդժնկին (ՆՄԺԱՎ, 104): Ու որ սիրոյ տէր մարդուն մեղադրէ՝ ինքն է ատելուն (ՆՔՀԿ, 190): Թուրկուրանցին զձեզ կազաչէ, թէ՛ կնոջ սիրոյն մի տիրաւալ (ՀԹՏ, 163): Կուրի առաջնորդէ և ինք ալ կուր ու խիստ խաւար (ԿԵՏ, 200):

Արեւելահայերենում հաղթել, տիրել բայերը ևս տրականով են ուղիղ խնդիր ստանում:

Օրինակներ՝ Ոստիկանը կախիւ մայրաքաղաքին (Մուր., 4, 25): Ի՞նչը կհաղթի կյանքում հերոսին (ՀԹ, 2, 137):

Այս բայերը, սակայն, ներգործական մյուս բայերի նմանակութեամբ երբեմն հայցականով են ուղիղ խնդիր ստանում:

Օրինակներ՝ Խնդիրն էր մեր Տիրել բարձունքն անպայման (ԳՄՆԺ, 2, 364): Նա հաղթեց իր քույրը:

Այստեղ գրաբարյան ներգործական սեռի և հայցականով խնդիր ստացող ապտակել, ձեծել, հարվածել բայերը ստանում են տրականով ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ՝ Քարոտ աւիրն, Լեռ Բարախին դեռ ձեծում է (ՀԹ, 2, 66): Ապաակում եմ դեռ ծաղրելով անմեղութեան հակառակ (ՀԹ, 1, 82): Հարվածեց իմ վրա, խանդալից կլանին (Լեւոնտում, Մ, 300):

Ասել բայը անվանել, կոչել իմաստներով գործածվելիս երկու ուղիղ խնդիր է ստանում, որոնցից մեկը՝ տրականով:

Օրինակներ՝ Պառավին դեզի էին ասում (ՀԹ, 1, 317): Ես էն սքրտին գրախտային մրցերի բող պիտի ասեմ (Զ, 46):

Արեւմտահայերենում յաղթել, տիրել, բայերից զատ, բազմաթիւ բայերի մոտ միջին հայերենի ավանդույթով, մասամբ արեւելահայերենի ազդեցութեամբ (անձի առման դեպքում ուղիղ խնդրի տրականաձև գործածութիւն) ուղիղ խնդիրը կարող է գրվել նաև տրականով: Այդ բայերից են՝ բողոյ, իշխել, գիտակցել, տանել, ներկայացնել, համոզել, բնդունիլ, կապել, փաշել, յիշել, յարգել, խառնել, փամբուրել, հիւրընկալել, բժշկել, կանչել, բնել և այլն: Սրանց մի մասը (բողոյ, կապել, գիտակցիլ, համոզել, յիշել, յարգել, խառնել, հիւրընկալել, բժշկել) ներգործական լինելով գրաբարում ստանում էր հայցականով ուղիղ խնդիր, երկրորդները (համբուրել, կանչել) ստանում էին և՛ տրական, և՛ հայցական խնդիր, երրորդները (իշխել, բնդունիլ) ստանում էին և՛ տրական, և՛ նախգրաւոր կառուցելով խնդիր, շարորդները (ներկայացնել, դող հանել) նոր կազմված են:

Օրինակներ՝ Բարկութեանդ մէջ լեզուիդ իշխէ (ՀՊՆԺ, 2, 39): Գնաց տիրեց եկեղեցիներու (Ն. տ., 182): Իմ կեանքս կարճ եղաւ ամբողջ Աշխարհի տիրապետելու համար (ԵՔԺՇ, 170): Ազգը կը գիտակցի իր

բնաջնջումը սարքող, դաշն ստանութեամբ հետապնդող Բաղափալանութեան (206, 388): Նորա բռնաւորութեան և ամէն կոպիտ վարմունքներուն ազդանաբար կը տանէր (ՍԵ, 116): Այդ օր Թումանին ոչ որ տեսած էր (ն. տ., 267): Ան երբեք չէր կրնար յաղթել իր հպարտութեանը (ՎՇԵՆ, 32): Ա՛հա այդ կիներ պէտք է տիրանայ այն բոլոր բաներուն, զոր բռնիմ սենեակիս մէջ (ՇՇ, 1, 87): Ես միշտ կը յիշեմ Լեւոն մօրաբիս (ԳՍԱՄԻԺ, 278): Ես յարգեցի Լեւոն մօրաբիս, սիրեցի զինքը (ն. տ.): Մէկէն ի մէկ դող հանեցիր ինձի (ԵՕԵԺ, 1, 29): Կ'աղաչեմ, որ բժշկես մայրիկիս (ԱՉԵ, 121): Օրիորդ Զապէլին լացը ամենէն աւելի կը ննչէր սրտիս (ԱՄՄՉՄ, 52):

Բայի լրացումը վերածման տրականով.—Սա ցույց է տալիս այն առարկան, որին վերածվում, փոխարինվում է մի բան: Այս իմաստը չբարբարում և միջին հայերենում արտահայտվում էր ի + հայցական, ընդ + սեռական, առ + հայցական, բնդ + հայցական կառույցներով: Սակայն հենց միջին հայերենում սկիզբ է առնում տրականով գրասերվելը: Օրինակ՝ Զաշխարհս գեղեցիկ ստեղծեր և երեք դիմաց բաժանեւ (ՆՔԶԿ, 309):

Ժամանակակից հայերենում բնգլայնվում են այսպիսի տրական առացող բայերի սահմանները. փոխարկման, վերածման գործողություն ցույց տվող բայերն ստանում են վերածման տրականով լրացում, ինչպէս՝ վերածել, փոխել, փոխարկել, փոխակերպել, բաժանել, փոխադրել, քարգմանել, կիսել, ննջել, կտրել, կտրտել, տարբարումել և այլն:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ ես այժմ ամբողջապես փոխարկվել եմ քարակարկառ քմբերի և ամբարապկների (Մուր., 4, 9): Մովակի մութ բոսոր գույնը փոխվում էր հեռզհեռ փայլուն արծաթի (ն. տ., 300): Ողջ գյուղը կանգնեց պարսպի նման, Զոկվեց, բաժանվեց երկու բանակի (ՀԲ, 2, 56): Կիսում և վեցնետիկը երկու մասի (Իւ., 4, 3): Մի ամբողջական պատմվածքի վերածեցի միայն այն գրանցումները (ՆԳ, 1, 114): Ալիքները հեռանում էին մի պահ, հեռո մոտենում, զարկում նավին, փչրվում կոնակների (Բակ., 102): Զոռները ծալվում էին բռնեցի (ՍԶ, 1, 101): Այն դասակարգը, որ դարերից ի վեր նկղաչեցել էր անկեղծությունը՝ կեղծության ...ուղեքել էր ազատվել նրանից (ն. տ., 13):

Արեւմտահայերենից՝ Տրամաբանութեան ուժով խնդիրը կատարակի պէս իր ամենապարզ ձևին վերածեցին (ՀՊԵԺ, 6, 202): Աջ բազուկին առակ կը սեղմէր լաթի թանձր կտոր մը՝ չորսի ծալուած (ԵԵ, 370): Պատասխանեց, թէ թիկնոցը գրաբարէն աշխարհաբարի դարձուց (ՀՊԵԺ, 2, 54): Մարդս եթէ յարատեւէ իւր սխալին մէջ, այդ սխալն ուղիղի կը լինի պարտաւանդաւորութիւն (ն. տ., 91): Զուարթութիւնն իսկոյն բարկութեան

կ'այլափոխուի (ն. տ., 166): Թաղին ջրհանկրայ խումբը երկու մասի բաժնուեցաւ (ԵՆ, 554): Եւ բազմահազար աղբիւրները, իրենց հեծեծանքը՝ հովիվներու հետ՝ երգերու պիտի փոխեն (ՄԸՆ, 136): Անոր ժանգն ոսկալ փոխարկեց (ՀՊԵԺ, 2, 239): Կը խնդրէ որ ըսկիւրը քարգմանեն հայերէնի (ՎՄԱՅ, 133):

Բայի լրացումը համեմատուրյան տրականով.— Այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որի համեմատութեամբ առաւել կամ պակաս է մի ալ տարրիկ:

Գրաբարում և միջին հայերենում բայերն այս իմաստի լրացում չունենին: Ժամանակակից հայերենում ստորադասել, ստորադել, վերադրել, ստորակալել, գերազանցել, գերակշռել, ցածր դասել և սահմանափակել իվում ալ բայեր ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ամեն քնն ու ոխ ստարալում է միայն հայերենի շանուն (Մուր., 4, 392): Վերջին դարերի ընթացքին փողի ուժը գերազանցեց սուրին (Խա., 3, 206): Նուշնիսի սիրուն ժախտի մէջ՝ սովանում էր ինչ-որ տխուր, հուսարկի ու սրամաշուկ սովէն, որ անպայման կերպով գերակշռում էր բոլոր մյուս ապալուրդուններին (ՎՓ, 4, 656): Սակայն սրանց պարզամիտ ու անմտածել հարձակման ձեռք գերազանցեց ձեռնամարտի բոլոր ձեւերն ունեցող զինվորների իմաստութեամբ (ԳԴՎ, 603): Ուրիշ էր Կյարեաի լեզուն ...այն լեզուն, որին տիկին Օլինկան անվանում էր շենավարի լեզու, ստորադասելով իրենց բազարավարի և բազարագին լեզվին (Բակ., 356): Առասպելական Արտավազդը իր հայրենի ավերակները վերաշինելուն նախընտրեց անհատաբար (ՊՍԵԺ, 5, 177): Նա ասորա-պարսկական աշխուժախ զբոսը գերադասեց հունական ձախից-աջ զբոսը (ն. տ., 181):

Արեւմտահայերենից՝ Կը ցցաւ բռնութեան գէտ, որպէսզի ապաշ ու Բիրտ Ուժը ստարալակ Գողափարին ներդաշնակ տիրապետութեամբ (ՍԶՆ, 222): Վախ չունի՞ր թէ հոս կրնայ իր կարեւորութեան մէջ վտանգուած ըլլալ դադարաբար, դոր կը ստարալասեն քառերու Բէյֆին (ՍԶԶ, 190):

Բայի լրացումը ստացական տրականով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որին պատկանում, վերագրվում, վերադաշնակ է մի բան: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջանում սակավաթիվ բայեր, ինչպես՝ պատկանել, վերագր(վ)ել, վիճակ(վ)ել, լինել, կա և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Օձառ անշատնելի զինուց ինձ պատկանեցին (ԳՆՄՈ, Գ, ԻԶ, ԵԶ՝ ըստ ՆԲՀԼ-ի, 2, 611): Աստուծոյ վերագրեց զգործն (ն. տ., 803): Սարգիսն ակն վերագրեալ էր անդրանկանձ (ն. տ.): Զփրկութիւն ընկերին մեզ վերագրեցում (ն. տ.): Մատարեայ

դառարելութիւն վիճակեաց, և աղաքեայ և տիմոքեայ զմաքգարէութիւն (ն. տ., 823):

Միջին հայերենից՝ Ասա զառակս, յորժամ կարիք ինչ կենայ լեզ (ՆՄԺԱՎ, 27): Եկ տես ի բերանս, թէ քանի ակռակ կայ ինձ (ն. տ., 663): Ապաստուրացն և կառացն և էրիվարացն ոչ գոյր թիւ (ն. տ., 302): Ես չունիմ հանգստութիւն և ուրախութեան ինձ չկայ ճար (ԿենԱ, 78): Այս տանջանաց վճար չկայ (ՅԴ, 254):

Արեւելահայերենից՝ Գարգմանն արդեն իր հին աիրոջն է պատկանում (Մուր., 4, 98): Մնացյալը վերագրում էր նախախնամութեան կամքին (Բ, 7, 430): Թիվ կա ասաղերին, Թիվ չկա գործին (ՀԲ, 2, 15): Գիշերը քաղաքը մնում էր գողերին (ՍևՄՄ, 290):

Արեւմտահայերենից՝ Եթէ օրիորդ Գարագաշեան արական սեռին վերաբերել,՝ բոլոր աղջիկներուն սիրան իրեն պիտի գրաւէր: (ՀՊԵԺ, 2, 270): Ամենափոքրիկ տկարութիւն մը անխուսափելիօրէն վերագրեւ եմ մեծ ախտին (ՇՇ, 1, 21): Այդ դուռը կը պատկանէր պղտիկ սենեակի մը (ն. տ., 129):

Բայի լրացումը խոսափման տրականով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն տուարկան, որից խուսափում է մի բան: Այսպիսի լրացումը սովորաբար արտահայտվում է բացառականով: Սակայն գրաբարում զլանալ բայն ստանում է խոսափման տրական: Օրինակ՝ Որդեակ, զկեանս ալլատաց մի զլանար (ՆԲՀԼ, 1, 737): Այս ավանդույթով արեւմտահայերենում սահմանափակ թվով բայեր (զլանալ, օտարանալ, աչք գոցել, ականջը խցել, ձեռք վերցնել, երես դարձնել, կոնակ դարձնել և այլն) ստանում են խոսափման տրական:

Օրինակներ՝ Ու ձեռք չվերցուց նոյնիսկ ասանակներուն (ՀՈԵ, 336): Պէտք է որ կոնակ դարձնէր իր կաթոգին սերունդներուն և երագներուն (ՎՀՀԾ, 297): Հետզհետէ կ'օտարանային՝ ազգային, կրօնական կամ հոգնական ամէն ապրումի (ՀԱՀԲ, 393): Երանութիւնն համբոյսիդ ինձի բնութիշտ զլացար (ՎՈԿ, 123): Աշխենիս գոցելու եմք հակասութիւններուն (ԱՀԳԺ, 125): Ականջները կը խցէ փողեցային մխարիմ (ԱԶԵ, 173):

Արեւելահայերենում այս իմաստը հաղվազեալ արտահայտվում է խնայել բայի լրացմամբ: Օրինակ՝ Բայց ինչքան շատ եմ ես նրան նայում, Այնքան հայացքն է նա ինձ խնայում (ՀՇԲՀ, 3, 44):

Բայի լրացումները պարագայական տրականով.— Առհասարակ հայերենում պարագայական իմաստները համեմատաբար բիշ են խոյնդ-բայիններից: Մասնավորապես նկատելի է, որ գրութարում պարագայական տրականը խիստ սահմանափակ դորժածութիւնն ունիւր Բանն այն է, որ պարագայական իմաստների դրսևորման հիմնական միջոցը նախգրավոր և նախադրութեամբ կառուցներն են: Սակայն այնուամենայ-

նիվ պարագայական որոշ իմաստներ (նպատակի, տեղի, ժամանակի) երբեմն արտահայտվում էին նաև տրականով՝ հիմնական միջոցներին դուրսհանալ:

Բայի լրացումները նպատակի տրականով.—Այս իմաստը տրականով առավել որոշակիորեն դրսևորվում է միջին հայերենից սկսած: Սակայն դրաբարում նույնպես առնել, կազմել, պատրաստել, տալ բայերը կարող էին այսպիսի լրացում ստանալ:

Օրինակներ՝ Այլ, ասեն, վառաց առնել դյաշտն (Եզն., 2, 7): Կազմել, յարձակմանն (ՂՓՊՀ, 29): Ազատեալ ի հիւժմանց ախտից՝ առողջութեանն պարսպեցայց (ԳնՄՈ, ԽԸ): Ետ զՄեպփովրա դուստր իւր Մովսիսի կնուրեան (Ելք, Բ): Կազմեալ պատրաստեալ կային գործոյ ճակատուն (Բուզ., 5, 7):

Միջին հայերենում մեծ թվով բայեր են ստանում նպատակի տրականով լրացում (գալ, պատրաստել, շինել, երբալ, գնալ, տալ, պանել և այլն):

Օրինակներ՝ Սողոմոն իմաստուն և մեծ թագաւոր, Գալստեանն Յիսուսի տաճար նա շինել (ՅԴ, 244): Ով որ ցանկայ այս բանիս, թող կոռոյ դինքն պատրաստէ (ն. տ., 347): Հրեշտակն եկեալ իմ հոգւոյս (ԳԱՏ, 273): Փութամբ գործոց բարեաց (ՄԳԴ, 22): Հանց փորձելոյ ինձ տալ լեզի (ՀՀՄԲԲ, 187): Աղէքսանդր թագաւորն երբայր ինքն յամենայն տեղ իշխութեան (նՄԺԱՎ., 205): Գաւն ի ձեռս կ'երբայի գիմու (նՔՀԿ, 97): Զօրն ի բուն երկինքն ի վեր կու հայի կաթիկ մ'անձրեի (ն. տ., 151): Յեւայ դարիպութեան գնացի ճօրով (ՀՀՄԲԲ, 537): Անայց, թէ մեծ խառայի եմ պաներ զմարդն զայն (նՄԺԱՎ., 185):

Ժամանակակից հայերենում շատ է ընդլայնվում նպատակի տրական ստացող բայերի շարքը: Այստեղ արեւելահայերենը և արեւմտահայերենը համասարապես նպատակի տրական են դնում շարժման, նպատակային գործողությունն ցույց տվող բազմաթիվ բայերի մոտ: Այս դեպքում նկատելի է, որ լրացումը կա՛մ անորոշ դերբայ է, կա՛մ բայանուն և կա՛մ ենթադրվում է որևէ գործողություն, որի հետ կապված է տրականը: Այսպես, արեւելահայերենում նպատակի տրական ստանում են գնալ, գալ, ուղարկել, բերել, ելնել, դուրս գալ, նստել, վազել, հրավիրել, կանչել, պատրաստ(վ)ել, դրդել, հանել, վեր կենալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Օրը երկու անգամ պտույտի էին հանում հանց. որհերին (Իս., 3, 105): Երազումս մի մաքի մոտս եկավ հարցմունք (ՀԲ, 1, 150): Մարդ գնում է առուտուրի (ՀԲ, 1, 261): Պիտի փաշ գար չբահեալից տնօրենների (ՆԴ, 1, 166): Մենք խաղաղությանն են վազում, պարսիկը՝ կովի (ԴԴՎ, 27):

Արեւմտահայերենում նպատակի տրական ստանում են երբալ, գալ,

բերել, տանել, վազել, հանել, կանգնել, հպել, հրավիրել, առաջնորդել, աշխատել, սանմանել, պատրաստել, ծախսել, մղել, բաշտել, հարկադրել, կանչել, դատապարտել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Այդ ձիով նապաստակ օրսպաւ երթալու և (ՀՊԵԺ, 1, 363): Շնորհակալ եղաւ իր բիթէն, որ զինքը բանաստեղծութեան կոչած էր (ն. տ., 261): Ուրիշ անգամ մենք ձեզի կը հրափրենք հաշի (ն. տ., 3, 82): Դրացիներուն տունը փոխի կ'երթայ (206, 183): Կան փնտռուած հաբուստի տունները, որոնց ծառայութեանը իրապէս կը ծնծկուին վարձուորները (ն. տ., 238): Մեղաւորը դուն չես, այլ այն, որ զքեզ վաճառականութեան առաջնորդեց (ՀՊԵԺ, 3, 273): Այդ հրատապ եղանակն հանգստութեան սանմանուած է (ն. տ., 4, 503): Ես ինքզինքս կը պատրաստեմ մահուան ամէն օր (ՎՇԵԶ, 322): Խնշ բանի կը ծախսուին այդ ահագին հասոյթները (ԵՕԵԺ, 4, 350): Ապա դատարանը կը բաշտի առանձին խորհրդակցութեան (ՌԶՅ, 579): Ձեզի կը դատապարտէ մշտական մեքակեցութեան (ԼՇԸԵ, 149): Որ բմբուսացման կը մղես զմեզ (ՎԹԵ, 246): Պիտի կանչեմ կոչունիի նուշիսկ շրջիկ լուսնկան (ՄԲ, 137):

Բայի լրացումը տեղի տրականով.— Տեղի տրականը երկու դրսեորում ունի՝ զադարման տեղի և ուղեորութեան տեղի: Սրանցից տուաչինը, որը զադարման (սչ շարժման) բայերի լրացում է և ցույց է տալիս գործողութեան կատարման տեղը, ինչ որ չափով ընդհանուր է հայերենի բոլոր շրջանների համար: Բանն այն է, որ զեռեւ զբարբում որոշ բայեր կարող էին ստանալ այսպիսի լրացում: Այդ բայերից են վառել, ցրուել, քափանել, շրջել, դնել և այլն:

Օրինակներ՝ Ջայլսն ի նւցանէ զաշտացն և անտառախիտ մայրեացն ցրուալս վառնէին (ՂՓՊԶ, 16): Ձեռք երկրագործաց և արուեստականացն լքեալ յիւրաքանչիւր վստատկոցն՝ եղեալ ծնկաց և ծնօտից՝ լացին դառնապէս (ԹԱՊՏԱ, 3, 1Թ): Մօրից և եղեգնապուրակաց քափառեալ շրջէր և առապարաց (ՄԽ, 2, 1Բ): Մտեալ պառակէին մայրեացն (Բուդ., 4, ԺԴ):

Միջին հայերենում բավական ընդլայնվում է բազմաբան տեղի տրական պահանջող բայերի շրջանակը: Դրանցից են տնկել, բառնալ, հանդիպել, դնել, անկանել, բնակել, հերկ անել, մեշել, կալ և այլն, որոնք զադարման տեղի իմաստով լրացումը զբարբում նախդրավոր և նախադրությամբ կառուցներով էին ստանում:

Օրինակներ՝ Տունկ եմ տնկել այս այգոյս (ԳԱՏ, 273): Այդ ի՞նչ է, որ իշոյդ ես բարձեալ (ՆՄԺԱՎ, 237): Հանդիպեցան հաճապարհին այն թաղաւորին յըզտապանին (ն. տ., 199): Որ անկաւ ապառաժին (ն. տ., 218): Բ թաթն եղեալ բերանոյն ոռնաց յերկինքն ի վեր (ն. տ., 204)

323): Կամոտաշն ու շատր ծաղիկն, կոճակն կու ծաղկին արտերուն (ՀՀՄԲՔ, 561): Բնակէին իւրեանց բերդին (ԱՍՀՄԶ, 225): Ասա, թէ գիս ակալեցին նանապարհին (ն. ա., 340): Քու սէրդ իմ սրտիս միջին հերկ արեւ ու դարձեր է եո (ՆՔՀԿ, 39): Զերեսս երեսին ղնեմ (ն. ա., 41): Զաշն հնչեցաւ Բաղաւին, թէ Միւրաքն ըսպանեցին (ԺԵՀԶԶԳ, 81): Նա մէկ մի շասացիր զերուս, թէ՛ «Քո սէրն կալ իմ սրտիս» (ՆՔՀԿ, 167):

Ժամանակակից հայերենում շատ բնդարձակ է դադարման տրական ստացող բայերի շրջանակը: Իրականում բոլոր դադարման բայերն էլ կարող են այսպիսի լրացում ստանալ:

Արեւելահայերենում տրականը ցույց է տալիս գործողության կատարման արտաքին, մակերեսային տեղը՝ հակադրվելով տեղի ներգոյականին, որը պարունակություն-տեղն է ցույց տալիս, թեև կան դեպքեր, երբ տեղի տրականն ու ներգոյականը իմաստային տարբերություն չունեն, ինչպես՝ սարին-սարում, շմմին-շմմում, լանջին-լանջում: Կան դեպքեր էլ, երբ տվյալ բառի միայն տրականն է գործածվում, ինչպես՝ պոռ-պռակեր, պարան-պարանին, տուն-տանը, գազար-գազարին և այլն: Գեղեր էլ կան, երբ տվյալ բառի ներգոյականը գործածվում է նաև տրականի իմաստով, ինչպես՝ գետ-գետում, ծով-ծովում, լին-լնում, դակիլն-դակիլնում, հուր-հորում և այլն, որոնք պարունակություն-տեղ ցույց տվող գոյական են և մակերեսային տեղ չեն ենթադրում:

Արեւելահայերենում տեղի տրական պահանջում են առաջին հերթին դադարման բայերը, ինչպես՝ ծառայել, գտնվել, հսկել, նստել, կանգնել, հավանել, աշխատել, կանչել, տեսնել, ունենալ, արածել և այլն:

Օրինակներ՝ Վերջապես սեպու՜նը նստեց յուր մահճակալի ծայրին (Մուր., 4, 105): Ամբոցի բանալիները գտնվում էին Նրա ձեռքին (ն. ա., 20): Մահացում էի դարձյալ փոստատանը (Մուր., 5, 296): Ով յուր դռանը առատուն ունի (ՀԲ, 2, 33): Գետի Լզերին շրջում՝ Լ մուր (ն. ա., 67): Սե-մով ամպեր նախիդ դիզվան (Իս., 1, 101): Արաղի ամին բոսառնո լնի (ն. ա., 164): Մի մրահեն աղջիկ տեսա Ռիայտոյի կամուրջին (ն. ա., 322): Զարբնեց միշտ միտը ծառին (ՀԲ, 1, 163):

Արեւմտահայերենում տրականը ցույց է տալիս գործողության կատարման առաքելայական տեղը: Լրացյալ լինում են և՛ դադարման, և՛ շարժման բայերը, ինչպես՝ տարածուել, պտտել, անցնել, կենալ, գամել, ստնել, մաշկել, տնկել, գնել, հաստատուել, ապրել, կախել, քափանցել և այլն: Լրացում դառնում են մեծ մասամբ տեղ, ինչպես և անձ նաև իր ցույց տվող բառերը:

Օրինակներ՝ Յեսոյ կը տարածուել ամբողջ զգայական աշխարհին (ՀՕՆ, 218): Թրթրոտէն իր մատները կը պտտէին ամանին կափարիչին,

Եզերհներուն (ն. տ., 360): Կը յաջողի կօշիկներն անցընել իւր յաճախորդին ոտներուն (ՀՊԵԺ, 3, 267): Յաճախ ամբողջ ձմեռուան երեք ամիսը մեկի կ'անցնէր (ԵՅԵԺ, 1, 506): Ինչո՞ւ գիշերը չի կեցար նշանածիդ (ԳՁԵԺ, 2, 149): Շատ երկար կը պահէր իւր ձեռքն ավիին (ՏԿՎՍ, 136): Իր հնամաշ մուճակները կը քաշէին հիւանդասենեակի երկայնքին (ՇՇ, 1, 411): Ծիւն անկէս արտիդ ու դառնայ ոսկի (ՍԲ, 226): Քաղաքի ելքին գնեց պղտիկ ջաղացք մը (ՍՎՄ, 197): Առէ՛ք թերթի մը համարը ձեր ձեռքին (ԳՊՍՄ, 162): Յետոյ հաստատուեւ էր այս ավերուն (ՀԳՄՀ, 5):

Ուղեորութեան տեղի տրականը զրաբարում թույլ է արտահայտուած: Բանն այն է, որ ուղեորութեան տեղը զրաբարում հիմնականում արտահայտուած էր նախդրավոր և նախադրութեամբ կառուցներով: Մի քանի բայերի մօտ (ածել, առաքել, ժամանել և այլն) տրականը ուղեորութեան իմաստ է արտահայտում, թեև այդ բայերը նույնիմաստ լրացում ստանում են ավելի շատ նախդրավոր և նախադրութեամբ կառուցներով: Այսպէս, հետևյալ օրինակներում տրականը ուղեորութեան տեղի իմաստ ունի:

Ձիւրկանոս կապեալ անէին Տիգրանայ (ԵԲՀԼ, 1, 21): Ժամանեցին ինձ աղէտք շարեաց (ն. տ., 829): Պատերազմն ժամանեաց նոցա (ն. տ.): Պատարագս առաքեաց նսաւայ եղբօր իւրում (ն. տ., 30):

Ինչպէս երևում է օրինակներից, այստեղ տրականը շահի և ուղեորութեան իմաստները համառոտում է: Ահա հենց այս կիսովի իմաստն է, որ միջին հայերենում առավել որոշակի դարձավ: Միջին հայերենում ուղեորութեան տրական ստանում են ինչպէս զրաբարում ալոպիսի լրացում ստացող անել, առաքել, ժամանել, այնպէս էլ այնպիսի բայեր, որոնք այդ իմաստի լրացումը տրականով չէին ստանում (զալ, մտնել, անկանել, ուղարկել և այլն):

Օրինակներ՝ Աճապ ինձի ալ կու գալ, կու տանուն սէրդ ի ապար (ԵԲՀԼ, 85): Խօշ եար, կարե՞ս գիտել դուն զիմ գալս Բեզ գիշերով (ն. տ., 114): Փութա և եկ ճարտար, որ ժամանեմք հիւանդին (ԵՄԺԱՎ, 190): Զիկուղ արձակ մի թողուր, Որ չա՞նք զքեզ պատուհասի (ԳՏԲՊ, 150): Քու սէրն իմ սրտիս միջին հանց մտեւ, զէտ ոսկի բեւեւ (ԵԲՀԼ, 39): Զինչ որ ես անկայ բորբոր կրակիս, Աղաչեմ զԱստուած դու այլ հանդիպիս (ՄՀԲ, 215): Զիս Աստուած ուղարկեց Բեզ (ԷՀՄԳՍ, 98):

Ուղեորութեան տրականը շատ լայն կիրառութեան ունի արեւմտահայերենում, որտեղ այն դառնում է շարժման բաղաժիթի բայերի լրացում, ինչպէս՝ երթալ, գալ, տանել, բերել, դրկել, նետել, դառնալ, վերադառնալ, կանչել, քոչել, պահալ, խոյանալ, յառաչանալ, փոխադրուել և այլն:

Օրինակներ՝ Հիւանդի պիտի երթամ (ՀՊԵԺ, 1, 131): Վաղը իրի-
 փուան մեզի պիտի հրամմեմք (ն. տ., 278): Պառաւ քոյրը բժշկին վա-
 զեց (ԵՆ, 85): Օր մը նպարավանառի մը ղրկուեցաւ (ՀՊԵԺ, 2, 20): Շատ
 մը կիներ ուխտի կ'երթալին անոր երկարապուշ ատենախօսութիւններուն
 (ն. տ., 25): Ի՞նչ է այդ պատանքը, զոր չորս հովերուն կ'առագաստեմք
 (ՍԲԵ, 96): Երկու ստուեր կը նետուէին իրարու (ՌՍԵ, 41): Անոր մար-
 մինէն բազցը տաքութիւն մը հոսեցաւ պահապանին երեսին (ն. տ.,
 363): Գագեր Լինն՝ մեր սովորական ժայլին (ՄԶԵ, 203): Փոխանակ գո-
 ղերը բանտ տանելու՝ բանտը տանելու է գողերուն (ՀՊԵԺ, 4, 356): Կը
 դառնան միջատները իրենց փոքրիկ ծակերուն (ն. տ., 235): Զիս կը
 կանչէ հիմա իրեն (ԳԱՊՎ, 107): Ու կը քոչիմ հին մանկութեան (ՌՈՅ,
 38): Անմահութեան խոյացաւ (ն. տ., 163):

Արեւելահայերենում ուղեորութեան տրականը սահմանափակ գոր-
 ծածոյթուն ունի: Բանն այն է, որ վերադառնալ, արշավել, նետել, իջ-
 նել, բարձրանալ, վազել և մի քանի այլ բայերի մոտ այսպիսի լրացու-
 մը, շատ սովորական շինելով, այնուամենայնիվ գործածվում է:

Օրինակներ՝ Թող ինձ ծովը նետե ամիսն, Ամիսն հեռու, հեռավոր
 (Իս., 1, 111): Մի նկարից մյուսին Լին շտապում (Իս., 4, 161): Տեղա-
 փոխվում ես վայրկենաբար անցյալի մեջ, հին տեսիլներին (ն. տ., 99):
 Խոշոր փաթիլներն իջնում են սառն հողին (ԲՀՍԶ, 271): Ու վերադար-
 ձավ Արարատներին, Արագածներին իր քառակատար, Իր հող ու ջրին՝
 անարտաճերին, իր տաճարներին ու պալատներին (ՊՍԱԶ, 254): Թե
 մեծանա, ինչքի կգա՝ կգա մեզ... Նա մեզ կգա, թե սիրելի ես հոր նման,
 Հորը կգա, թե պաշտել ես մոր նման (ՀՇԲԶ, 2, 32):

Ստեղծելով, գալ բայերի մոտ ուղեորութեան անձի տրականի
 գործածությունը արեւելահայերենում արեւմտահայերենի ազդեցութեան
 արդյունք է (այլ բայերի մոտ էլ այդպիսի լրացումը գործածող հնդի-
 նականները հիմնականում արեւմտահայ բարբառներին են պատկանում):

Օրինակներ՝ Հայրիկ, ես չեմ գնա տուն, ամուսնուս (ԳԴՎ, 57):
 Սուրհանդակ եկալ ժողովից վասակին (ն. տ., 121): Վաղ-վաղ գլու-
 խապատառ վազեց իրեն քաղալորին (ՀԲ, 2, 113): Գնաց Դավիթ ծա-
 նոյն պառաւիկն (ն. տ., 115):

Բանն այն է, որ ուղեորութեան տեղի իմաստը արեւելահայերենում
 արտահայտվում է հիմնականում հայցականով, ինչպիսի և դեպի, մոտ
 կապերի միջոցով:

Բայի լրացումը ժամանակի տշականով.—Այս իմաստը տեղական
 արտահայտում է հիմնականում միջին հայերենից սկսած: Բանն այն է,
 որ ժամանակի իմաստը զբարբառում արտահայտվում էր այլ հարմանե-
 րով, նախադրովոր և նախադրութեամբ կառույցներով: Դրաբարում մեկ-

երկու դեպքում հանդիպում ենք տրականի գործածության ժամանակի իմաստով:

Օրինակներ՝ նոքա ցրտոյն ոչ կարէին ելանել և տալ պատերազմ ընդ նոսա (Սեր., 1է): Ես մանացայ կենացն և կենդանացայ կուսեռանն (ԳնՄՈ, ԾԵ):

Գիշեր բառի գիշերի ձևը գրաբարում և՛ մակրայ էր, և՛ տրական: Օրինակներ՝ Ի տուէ կարգացի և գիշերի (Սաղ., 2է): Եկին առ կինն գիշերի (Ա, Թագ., ԻԸ):

Միջին հայերենում բաղմամբիով բայերի մոտ գործածվում է ժամանակի տրական, որը համարվել է գրաբարյան ի + տրական կառույցին՝ առաջացած լինելով այդ կառույցի՝ ի նախորդի անկման հետևանքով: Այստեղ լրացում դառնում են ժամանակ ցույց տվող գոյականները:

Օրինակներ՝ Տուր առաւօտուն որ խմէ (ԱՕԲ, 141): Տուր զգարեջուրն առաւօտին (ՄՀՁՄ, 95): Վարդավառին երևեաւ (ՅԴ, 420): Պրպուլն գարբնի կէս գիշերին (ԳԱՏ, 137): Խաւարեցաւ միջօրէի յանօրինաց դու, Սաամպօլ (ԱԲ, 224): Նա առաւօտու ժամուն շրջէր ընդ քաղաքն (ՆՄԺԱՎ, 210): Իմ տղայկուրեան սիրած և իմ հազար աշիշ հաւրեած (ՆՔՀԿ, 172): Քիչ մի աւելի լինի մեր կաթն, որ մեզ ձմռան քացան լինի (ՆՄԺԱՎ, 239): Մայիսին ի ԻԶ հանց ձուն երեկ, որ ոչխարին ու տաւրին խոտ կու տային (ԺԵՀՀԶԳ, 34): Հաւալխօսին խօսեցաւ խօսողն (ՆՄԺԱՎ, 130): Ծառօղակն նման էս դուն, որ ձաղկիս աչն ձառգարդարին (ՆՔՀԿ, 182):

Ժամանակակից հայերենում շատ է ընդլայնվում ժամանակի տրականի գործածությունը:

Այսպէս, արեւելահայերենում ժամանակ, բնության երևույթ, գործողության անուն ցույց տվող բառերի տրականը կաբող է դառնալ ամենաբաղմադան իմաստի բայերի լրացում:

Օրինակներ՝ Նա նույն ամռանը գրոստերներ պատրաստեց բեզ համար (Մուր., 4, 91): Որ անցած զարնա՞ն կային ձեր լանջում (ՀԹ, 2, 45): Լուսին իշխաններ կան միասին (ՀԹ, 2, 101): Վառ աբէի շոգքը խաղաց Լուսաղեմին իմ ճտկարն (Իս., 1, 84): Իրիկնամամի՞ք նստում եմ մենակ (ՎՏ, 1, 77): Նիրհում է Ղարսը խաղաղ ամառնամուտին (Զ, 418): Կանգնած է Էժո ու շոգին Հով և տալիս մշակին (ՀԹ, 2, 8): Հայրն էլ եկավ ու ձեռին էսպես օրհնեց իր փեսին (ՀԹ, 2, 10): Տոների արձակուրդին վերադարձա մեր գյուղը (ՀԹ, 1, 411): Պատկած են նրանք, որ բնկան Առաջին գրոնին (Զ, 375):

Արեւելահայերենում սովորական չէ բնքաց՝ բառի, ինչպէս և ուրբյուն վերջածանցով բառերի տրականի՝ ժամանակի իմաստով գործածությունը: Դրանք սովորական են արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Թափառումներիս ընթացքին հյուս Եղա Վահանենց
ընտանիքի մոտ (Իս., 4, 147): Նրա բացակայությանը մենք էինք կա-
ռավարում խանութը (Իս., 3, 122): Վարդանը չէր կամենում խոսել
այդ մասին բոլոր նախարարների ներկայությամբ (ԴԴՎ, 139):

Արևմտահայերենում ժամանակի տրական ստացող բայերը սահ-
մանափակում չունեն, իսկ լրացում գտնում են ամեն տեսակ դոյա-
կաններ, անորոշ և այլ դերբայներ:

Օրինակներ՝ Շերամի որդը ամէն Բնակալուն շապիկ կը փոխէ
(ՀՊԵԺ, 6, 47): Առատումն ելեր՝ կոխ ընկաւ պատճառ կը փնտռէ (ն.
տ., 1, 83): Ուստի պէտք է, որ հարսնիքը գալ շարքս: Բնենի (ն. տ.,
231): Առաջին արարուածին օթեակիս բովի գոները բացուեցան (ն. տ.,
311): Անխուսափելի Թաղէոս ազան երեցաւ իրիկուան (ՆՆ, 171): Ամէն
Կաղանդի կը տեսնէինք անի (ՀՕԵ, 29): Իրիկուան մութում կու գայ
(ՀՊԵԺ, 3, 18): Ատեանը բացուելուն նախադասի հետեւեալ յայտարար-
ութիւնը բաւ (ՆՕԵԺ, 1, 610): Գեղացիք չէին ուզեր, որ անոր ողջու-
թեան նոր ընծայացու մը որոշէին (ՌՁԶ, 113): Վերադարձին ինծի այդ
աղջկան պիտի ծանօթացնես (ԼՇԸԵ, 70): Շուշանը հիւանդութեանս ծա-
ռայեց ինծի (ՏՉՎ, 96):

Բայի լրացումը ձևի տրականով.— Ձևի իմաստը տրականով քիչ է
արտահայտվում հայերենում: Դրաբարում և միջին հայերենում տրա-
կանը ձևի իմաստով հազվադեպ է դործածվում: Հանդիպած օրինակ-
ներն են. Սա և կոշկօք Բայելոյն գնայր ի վերայ ջուրց գետոց (Բուզ.,
3, ԺԴ): Կովոյց կաթն տուր և այծու կաթն՝ ընդ զարեհոսք խառնեալ, և
իմօայ ձուկն կերակրի խորովեալ (ՄՀՁՄ, 55):

Ժամանակակից հայերենում տրականը ձևի իմաստով դործածվում
է համեմատաբար շատ: Ընդ որում տարբերակվում էն երկու դեպք:
Առաջինն այն է, որ տրականը միայնակ է արտահայտում ձևի իմաստ:
Ընդ որում այս իմաստն առաջացել է այլ իմաստներից:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ես պանկել էի մէջքիս, գլուխս
ձեռներես փրա դրած (Իս., 3, 150): Իրեն սիրտ տալու համար սկսում
է Լրի տակին մօմուլ (ՀԹ, 1, 497):

Արևմտահայերենից՝ Գուռը այգրան բերտ կերպով գոցուեւ եր
իւր երեսին (ՆՆ, 22): Տուները հիմներուն կը սարսփն Էրկրաշարժի մը
հանգոյն (ՕՉՆ, 119): Կը խնդամ ես ինծի և կ'իջնեմ ձեռ (ՀՄՀԹ, 753):

Երկրորդ դեպքում ձևի իմաստն արտահայտվում է արական + Բայ-
ցական կառուցքով:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Բայց ձեռք ձեռքի՝ հառաջ գնանք
միասին (ՀՀ, 1, 49): Առաջ է գնում տղեն օրն օրին (ՀԹ, 1, 250):
Սովաւաճում են օրը օրին (Չ, 300): Բազուկ բազկի օգնեմ միջանց

(ՍԽՄՍ, 251): Թև քևի բռնած Զուգում են լեռներ (ՀԹ, 2, 52): Հանգած բուրվառնեղում նորից ծխում էին խունկն ու կնդրուկը, քարք քարի նորոգվում ալմանեքը (ԶԳՄՆ, 373):

Արեւատահայերենից՝ Թև քևի մտան (ՀՊԵԺ, 6, 162): Նրկու գոմէշներ իրարու մօտեցան, եղջիր եղջիրի բռնեցին (ՊՄՏՀԳ, 204): Կար առու կը հակէր՝ օրը օրին անող հասակը ցորեաններուն (ն. տ., 205): Ծրժեռանակները կը սիրուրտին կտուց կտուցի (ՎՇԵՀ, 235): Կող կողի կը քալեն (ն. տ., 277): Նա ու ալդ մանկուհին ձեռք ձեռքի կ'երթան տուն (ն. տ., 359): Կը քալեմ մագերս հովին (ն. տ., 360):

Բայի լրացումը վիճակի տրականով.— Տրականի այս իմաստը երկվան է գալիս միջին հայերենում, այն էլ որպէս արտացոլում գրաբարյան ք + տրական կառուցքի որոշ բայերի լրացման գերում:

Օրինակներ՝ Այդ փողէդդ ի վայր կուզի, զինչ տեսայ բրտա մի քանի. կաւիկն այլ ի ձեռք առեր՝ կու ստեղծեր սուրաթ մի քանի (ՆԳՀԿ, 272): Ու զխաբաց, գտակն ափին, Գնաց կանգնեց յառջև խանին (ՀԵ, 168):

Վերջին օրինակից երևում է, որ վիճակի տրականը ըստ էութեան հայցական + տրական կառույց է՝ գերբայի զեղչումով: Այդ նշանակում է, որ գտակն ափին կառույցը եղել է գտակն ափին (պահած, բռնած), և գերբայի զեղչումով տրականն ստանձնել է նրա և վերջին հաշվով ամբողջ կառույցի գերը:

Վիճակի իմաստի արտահայտումը նշված տիպի կառույցով լայնորեն կիրառվում է ժամանակակից հայերենում: Ընդ որում՝ տրականը յոյց է տալիս գործողի, երկրորդ գեղբում գործողովյա՞ն առարկայի վիճակը:

Այսպէս, արեւկահայերենում տրականով արտահայտվում է գործողի վիճակը հետեւյալ նախադասութիւններում:

Մոսին՝ փայլկառն խանչալը ձեռքն՝ Ուզում էր մորքել նբան՝ աչքը բաց (ՀԹ, 2, 57): Ճամփիդ վերջում կանգնած է դեռ Անուշ ծիծաղն աշկերին (ն. տ., 68): Մի բարդի ուսին գալիս է տհա (ն. տ., 118): Մի մարդ էր փախչում հոգին քնաւին (Խ., 2, 210):

Արեւատահայերենում գործողի վիճակը կարող է արտահայտվել խնչայե հայցական + տրական կառույցով, այնպէս էլ առանձին տրականով:

Օրինակներ՝ Ուր վերադարձեր հայրսմբ հայրսմբի կը բնանան (ՄԸՆ, 36): Քահանան շաբաթը բալն իր ժամերգութիւնը կը շարունակէր (ԳՆԵԺ, 1, 266): Աւոքը քուրքին, քուրքը սիրտին՝ կ'երազէ (ՄՄԵԺ, 135): Կիւր ուրի՜ էր սպասէր (ՇՇ, 1, 87): Այգալէս, ակեարկը պարաւիկն, սկսաւ կրկին մտածել շրթունքները անշարժ (ն. տ., 93):

Երկրորդ դեպքում նույնատիպ կառույցը ցույց է տալիս գործողության առարկայի վիճակը (խնդրային վիճակ):

Օրինակներ՝ Որը կինն է բողել էնտեղ Աշէր նամփին, խեղճ ու կրակ (ՀԹ, 2, 119): Եթէ ճանապարհին տեսներ մեկին գողացած փայտը շալակին, Պանինի շները պիտի հարձակվեին նրա վրա (Բակ., 4):

Բայի լրացումը պատմադի և նիմունքի տրականով.—Տրականի այս իմաստը համարյա բացառապես արեմտահայերենին ընդոռն գործածությունն է: Բանն այն է, որ պատճառը կամ հիմունքը զրաբարում և միջին հայերենում արտահայտվում են նախդրավոր և նախադրությամբ կառույցներով: Արեմտահայերենում բազմաթիվ բայեր կարող են ստանալ այս իմաստի տրական, որն արտահայտվում է անորոշ դերբայով կամ գոյականով:

Օրինակներ՝ Ես զղջացայ քեզ հետ կարգուելու (ՀՊԵԺ, 1, 131): Քրէական յանցանք մը գործեցի քեզի հետ ամուսնաճախու (ն. տ., 133): Յապա եթէ բարկանա՞յ նամակը առնելու (ԵԵ, 25): Խեղճ տղան կ'ափսոսար զայն գրած ըլլալուն (ն. տ., 218): Վախկոտ ըլլալուն անխնայ ծեծ կերաւ (ՀԾԵ, 30): Երբէք օր մը չը նեղացաւ անոնց որկրամոլութեանը (ն. տ., 116): Շտաեըրգայքակղած էին իրենց զօրավարին յանդուգն ձեռնարկութեան (ՄԵ, 91): Հաւանօրէն յետոյ դուն ալ զղջացած ես այդ գրածներուդ (ԵԾԵԺ, 4, 607): Անոնց յաջողութեան սրտանց կը ծափաւարէ (ԱԶԵ, 229): Յոյսերու կանչին կը նաւեմ յամառ (ՄԲ, 248): Ակնթարթ մը կանգ կ'առնէին զարմանքով (ԼՇԸԵ, 169):

Արեւելահայերենում տրականն այս իմաստով սամանափակ գործածություն ունի: Եղածներն էլ այլ իմաստ ունեցող տրականի փոխաբերական կիրառությունից են առաջացել: Պատճառի կամ հիմունքի տրական ստանում են շարժում ցույց տվող գալ, գնալ, վազել, լուսնալ, վեր կենալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Ուր էլ լինեմ՝ պիտի գաս իմ կոչին (Մուր., 4, 147): Շտապեց վազել իր տիրոջ ձայնին (ՎՓ, 4, 156): Ու էն երգիմ օրորչորօր, ինչպես հուրի, ատլաս ու խաս, Երազիս մեջ գողալն եկալ (Զ, 45): Եվ ահա ալդ ահեղ կանչին Շիրակի դաշտերից-՝ անկարծ-Ջրահապատը խանդով առաջին նաիրի դաշտերում գնգաց (Զ, 299): Շների ձայնին մի քանի հոգի դուրս եկան վրաններից (Բակ., 191): Իմ հրավերին շեկալ (ՍԽՄՍ, 129):

Բայի լրացումը չափի տրականով.—Հայերենի տարբեր շբջաններում տրականը չափի իմաստը արտահայտել է ոչ միատեսակ: Բանն այն է, որ զրաբարում և միջին հայերենում որոշ բայեր ստանում էին արժեքային չափի իմաստով տրական (արժեքի տրական):

Օրինակներ՝ Գնեկով գնեցից արձարոյ, որքան արժիցէ (ՆԲՀԼ, 1, 564): Հրով կամ հրոյ ծախել (հ. տ., 999): Վանառնցին զՅովսէփի իսմայէլացւոցն Բասն դանեկանի (հ. տ., 2, 775): Մարթ էր վանառն զդամեծադէի (հ. տ.):

Ժամանակակից հայերենում փոքր-ինչ ընդլայնվում են արժերի տրականի սահմանները: Արեւիահայերենում առնել, վանառնել, գնել, ծախել բայերից բացի, որոնց մոտ զրվում է արժերի տրական, այլ շարժի տրական են ստանում նաև աշխատել, պարապել, վաստակել և նման բայեր: Մեծ մասամբ շարժի տրականն ունենում է թվականով կամ այլ բառով զրված լրացում: Հիմնականում լրացում դառնում են շարժի ճիշդոր բառերը:

Օրինակներ՝ Աշխարհը իրան վրա ծախես, մեկ կոպեկի չի առնի (Իս., 3, 143): Տվեր Տինգ սուրբի, կպարապեմք հինգ ոտրլու (ՍԶ, 3, 272): Թե Բանիսի Լմ գնվել Լս, այդ էլ չգիտեմ (ԳՄԼԶ, 232): Տունը վանառվում է հազար ոտրլու:

Արեւմտահայերենում ավելի լայն են շարժի տրականի գործածության սահմանները: Այստեղ լրացյալ դառնում են տարրեր իմաստի բայեր:

Օրինակներ՝ Կը զղշար Փարիզէն հետը բերած ըլլալուն այդ աղջիկը, եր հաւիւրաւոր ոսկիներու հստած էր իրեն (ԵԵ, 360): Այստեղ Լղած կրակները Բանիթ՝ կ'առնես (հ. տ., 473): Գաւաք մը օղիի չորս կեցցէ ծախու է առնոսի (ՀԳԵԺ, 2, 172): Կամայ կամայ տաք դուռուշի պիտի բացուանայ հացին զինը (հ. տ., 4, 238): Տաք ոսկիի գոն Եղաւ (ԵԾԵԺ, 1, 213): Թաղական հոգարարձուի կոխ շրջալէն Լաքը արքայութիւնդ Բանի՞ վարայի կ'առնեմ (հ. տ., 568): Իր պղինձէ փոքրիկ ժամացոյցը ծախեց Երեսուն զրուշի (ԳԶԵԺ, 1, 85): Կին մը ամսուան մը քաւելու հացը Լփեր է առաւուն (ՀՄԿԼ, 20): Յորենը Բանիթ՝ կ'ներքայ (ՀԵՍԳՅ, 202): Իր աշակերտները այնքան առողջ կազմ մը պիտի ստանային, որ էն քիշը ուրսուն տարու պիտի ապրէին (ԵԵ, 79):

Բ. Բ ա յ ի լ ր ա ց ու մ ն ե Ր Ի հ ա յ ց ա կ ա ն հ ո լ ո Վ ո Վ

Հայերենում հայցականը առաջին հերթին ներգործական սեռի բայերի լրացման հոլովն է: Բոլոր շրջաններում էլ ներգործականութեան ցուցիչ համարվում է հայցականով ուղիղ խնդիր ստանալը: Վէ Էում բայի կրկնապատկան կապակցութեամբ նշվեց, որ Եթե բայը չեզոքից վերածվում է ներգործականի, ապա հայցականով ուղիղ խնդիր է ստանում, և, ընդհակառակը, երբ ներգործականից չեզոքի է անցնում, կորցնում է հայցականով ուղիղ խնդիր ստանալու հատկությունը:

Առհասարակ հայցականը հայերենում իմաստային սահմանափակ բնորոշում ունի. այն հիմնականում ուղիղ խնդիր և մի քանի պարագայական իմաստ է արտահայտում: Գրաբարում հայցականը հիմնականում խնդրային իմաստներին է ծառայում: Պարագայական իմաստները գրաբարում մեծ մասամբ դրսևորվում են նախդրավոր և նախադրովյաժը կառույցներով: Սակայն հայերենի բոլոր շրջաններում էլ հայցականը բացի ուղիղ խնդրի իմաստից, կարող է արտահայտել նրբ-իմաստներ: Սա առանձնապես դրսևորվում է կրկնակի հայցական պահանջող բայերի լրացումների մոտ, մասնավորապես երկրորդ խնդրի մեջ: Գրաբարում կան բազմաթիվ ներդրածական բայեր, որոնք ունեն կրկնակի խնդրառովյուն: Այդպես են ածել, անուանել, առնել, ասել, արկանել, արձակել, գիտել, գտանել, գրել, դնել, քողով, փմանալ, խոստովանել, կազմել, կարդալ, կարծել, կոչել, համարել, հրամայել, ձեռնադրել, նախաշել, շինել, ունել, պանել, պատրաստել, ստեղծանել, վարկանել, ասլ և այլն, ինչպես և պատճառական մի քանի բայեր՝ երկնցուցանել, կացուցանել, կառուցանել, մատուցանել, նստուցանել և այլն: Սովորաբար դրանց խնդիրներից մեկը անորոշ, մյուսը սորոշյալ առումներով է գրվում:

Օրինակներ՝ Արարի գնանդերձս իմ Բուրձ (Սաղ., ԿԸ): Արկին գլխակունս ծառայից քոց գէշ Բոշնոց երկնից (Ն. տ., ՀԸ): Գիտէր զնա այր արդաբ: և սուրբ (Մարկ., Զ): Որ ասէր զինքն մարգարէ (Յայան., Բ): Երկրորդ աստուած և արարիչ զնեն գմիաս և երրորդ զշովն (Եզն., 3, Գ): Ես ճարտարեցայց ի քոց հարկացուցանող բանից և աղաշանայ, մարդ զքեզ վարկանելով (Մե, 3, ԿԵ): Զմերոցի տելիս զգժնեայ վաչսն հրամայէին նոցա (Եզ., 2): Սիրելիս և բարեկամս կարողայի գնոսա (Ն. տ.): Գրեա զայդ դայդ այր տարագիր (Երեմ., ԻԲ): Ընդէ՞ր եղիր զիս քեզ ոսխ (Յովբ., է): Զեռնագրեցին հայր վնասցն զԵպիփան (ՅՄՊՏ, 323 ա): Էշնամի և հակառակորդ երեկցուցանէր իւր զնաւատացեալսս ի Քրիստոս (Եզ., 1): ԶՎահրամ հատուցին թագաւոր իւրեանց (Ն. տ.):

Երբեմն երկու ուղիղ խնդիրն էլ սորոշյալ առումով են գրվում:

Օրինակներ՝ Ապա եթէ զպատճառն ես կամիցին խնդրել, զնախանձս որ առ մարդն եղև իմասցին զպատճառն (Եզն., 1, Ա): Զմարդ ճանաչէր լլան և զանպիտան (ՂՓՊԶ, ՀԵ):

Այլևի շատ պատահում են երկու ուղիղ խնդրի անորոշ առումով դրծանելը և դեպքեր:

Օրինակներ՝ Եւ զօր Բաղնայ ի վերայ պահապսն նմա (Ս. Մաթ., Դ): Դայլանն նորոգ կոտուցեր վլայ Էջմարիւ կործանման սատարնայ (ԳՆՄՈ, ՂԷ): Վկայս կաջուցես ինձ արս հաւատարիմս (Սաղի, Ը): Մատուցանէ նմա պատարագ ոսկի և արծաթ (ՍԵբ., Ա):

Երկրորդ ուղիղ խնդիրը, որ համատեղում է պարագայական իմաստ (վիճակի), կարող է լինել գոյականաբար գործածված ածական:

Օրինակներ՝ Ըստ բարձրութեան բում մեծ արասցես դու գորդիա մարդկան (Սաղ., ԺԱ): Սակաւաւոս արարից զնոսա (Եղեկ., ԻԲ): Մի պարծիք սուա առնել զճշմարտութիւնն (Յակոբ., Գ): Գաէր զնոսա սուա (Յայտն., Բ):

Վիճակի պարագայական իմաստ պարունակող երկրորդ ուղիղ խնդիրը կարող է արտահայտվել նաև դերբայներով:

Օրինակներ՝ Դուր համարեսցիր զանձինս մեռնալս մեղացն (Հոսմ., Ա): Երեկեցոցանէր ինքն զինքն իւր մարդկան պահող և խորպահանդերծս (Բուզ., Ծ, Ը): Մի կարծիցես զմեզ ամաչեցեալս (Ղև., Պատմ., ԺԴ):

Մի շարք բայերի մոտ երկրորդ ուղիղ խնդիրը, որը նպատակի պարագայական երանդ ունի, արտահայտվում է նախդրավոր հալցականով (առ, ի):

Օրինակներ՝ Զորդի աղախնոյգ արարից յազգ մեծ (ծնն., ԻԱ): Կալան զնոսա ի ծառայս և յաղախեալս (Երեմ., ԼԴ): Զանձինս առ իմաստունն ունէին (Հոսմ., Ա):

Առհասարակ զբարարում պարագայական իմաստն առավել որոշակի է այն բառակապակցություններում, որտեղ լրացումը բային արմատակից է, ինչպես՝ մկրտել մկրտութիւն, ուխտել ուխտ, անգիտանալ անգիտութիւն, դատել դատաստան, ազատել ազանութիւն:

Եթե բայը չկոչ սեռի է, ապա արմատակից գոյականը ուղիղ խնդրի իմաստին զուգահեռ նաև միջոցի անուղղակի խնդրի և պարագայի իմաստներ է արտահայտում:

Օրինակներ՝ Երկեան երկիւղ մեծ (Մարկ., Դ): Զբարտը պատեալով պատերազմեցայ (Բ Տիմոթ., Դ): Կորնչին զլաւիտենական կորուստն (ՂՓՊԶ, Ի): Մի ծառայեսցի բեզ զճառայութիւն սորկի (Ղևտ., ԻԵ): Զբաղումն իշոյ թաղեսցի (Երեմ., ԻԲ): Մեղաւ ժողովուրդն այն մեղս անհնարինս (Ելք, ԼԲ):

Այս դեպքում լրացումը կարող է լրացյալին արմատակից չլինել: Օրինակներ՝ Խնդացին յոյժ ուրախութիւն մեծ (Մատթ., Բ): Նոքա դժադրալից երկիւղն ախտանային (Իմաս., ԺԷ): Բազումը կորեան գանձահն ման (ՄկՊԱԱ, 3, ԻԱ): Ննջեցին գեղնս իւրեանց (Սաղ., ԶԵ):

Մի շարք բայերի մոտ՝ ամուսնաւալ, արտասուել, արժել, երանել, քննաւանել, հովուել, յանդիմանել, ողջունել, ուսուցանել, պարգևել, պարծել, հարակնել, օժանդակել և այլն, հալցականը կարող է արտահայտել ուղիղ և այլ կարգի անուղղակի խնդրի իմաստ:

Օրինակներ՝ Եսթեր է գեան, զոր ամուսնացաւ թագաւորն (Եսթ., Ժ): Ոչ արժէ աշխարհս բնաւ զնոսա (Բուդ., 6, ԺԶ): Խրատ քո ուսուցէ զիս (Սաղ., Ժէ): Ողջունէր զսուրբսն (ն. տ., ԽԲ): Պարծէի զբարութն և վիրաւացին (ն. տ., ԾԹ): Օժանդակեցայ քաղաւորս (ԳնՄՈ, ԾՔ): ԶԻ՛նսկութեան և զՊետրոս թշնամանս դնէք (ՍՏՏՊ, 3, ԻԱ): Չարակնեաց զուրախաւնալն արքայի (Մե, 3, ԻՊ): Ակամայ առատապէս պարգեւէր զնոսա (Եղ., 1): Յանդիմանեմ զերկաւմունս և զսիրտս (Յայտն. Բ): Հովուեսցէ զնոսա (ն. տ.): Վասն պանդխտութեանդ երանեմք զձեզ (ՅՄՊՏ, 247ա):

Ասացական բայերի մօտ, որոնք վերաբերության խնդիր են ստանում զ+բացառական, վասն, յաղագս+սեռական կառուցներով, երբեմն անձ ցույց տվող բաների հայցական է դրվում, որը համատեղում է ուղիղ և անուղղակի խնդրային իմաստներ:

Օրինակներ՝ Զազգատունմն նորա ո՞ պատմեսցէ (Եսայի, ԾԳ): Ես երթայց հարցանել զԱստուած (Թիւք, ԻԳ): Կարդաց զԱստուած Իսրայէլի (Ժնն., ԼԳ, 20): Մի բամբասէք զմիմեանս (Յակոբ, Դ):

Միջին հայերենում հայցականով լրացումները իմաստային ավելի լայն ընդգրկում ունեն, քան գրաբարում: Այստեղ հայցականը շատ դեպքերում գործածվում է գրաբարյան նախորդով և նախադրությամբ բաղմամբով կառուցների փոխարեն: Խնդրային հարաբերությունն այստեղ բավական խճուղված է: Կան շատ բայեր, որոնց մօտ հայցականը ուղիղ խնդրի իմաստը զուգակցում է անուղղակի խնդիրներին: Մյուս կողմից, հաճախ խնդրային և պարագայական հարաբերություններն են միահյուսվում: Սա մասամբ առկա էր գրաբարում:

Միաժամանակ շարունակվում է բուն գրաբարյան խնդրառությունը: Այլ կերպ ասած, բայի խնդրառությունը խալտարվեալ պատկեր ունի միջին հայերենում:

Այստեղ ևս առկա են կրկնակի հայցական պահանջող բայերը, ինչպես՝ առնել, աքել, առաքել, բերել, ամել, դնել, բռնել, առնուլ, ասել, առնաւել, գիտել, զննուլ, դաւանել, զուգել, որոշել, կացուցաւնել, տեսանել, ձայնել, տալ, բողուլ, շինել, ունել և այլն:

Մրանց մօտ առաջին հայցականն ուղիղ խնդիր է, իսկ երկրորդը ուղիղ խնդրի իմաստին զուգահեռ դրսևորում է նաև խնդրային և պարագայական մի շարք իմաստներ:

Այսպես, առնել, տեսանել, դնել, գիտել, ասել, նախաշել, համարել և այլ բայերի երկու լրացումն էլ ուղիղ խնդիր են:

Օրինակներ՝ Զմիտիպ նաւավար դու տես (Հե, 150): Բէ շունի բան ու խօսք՝ մոռնջ զնա զիտես (ն. տ., 190): Մեղաց պատմաւ զքեզ ասա (ն. տ., 200): Նա չարկամ զքեզ ճանաչէ (ՆՔՀԿ, 263): Այլ զիս վարձ-

կա՞ն մի համարեա (ն. տ., 178): Չասէ՛ զանձն իւր մտեկանացս (ն. տ., 149): Մովսէսն քեզ գինի տնեմ ու զնաւերդ տոստոխանի (ն.ՔՀԿ, 90): Հազար մարդ վկայ ունիմ, հողեղէն մայրն է զքեզ բերբի (ն. տ., 152): Ես զԼեզ ինձ վարդ գիացայ (ն. տ., 154): Քո ծոցդ է ի ծով նման, ծովն դեղ կոսեն ի ջերման (ն. տ., 90): Հրամանն յԱստուծոյ լինի. ես գուցեմ զԼեզ քաղաւոր (ՄՀՔ, 113):

Առաւել, բաւել, բռնել, բողոյ, կացուցանել, զուգել, գրել, հաւատալ, ձայնել, աճկել, օգնել, յօրինել և այլ բայերի երկրորդ հայցակաւնը նպատակի իմաստ ունի:

Օրինակներ՝ Զմարմինս բաւն կերակուր սրդանց (ն.ՄԺԱՎ., 21): Մանկոյր, երբ ի հաց նստէք, ձէնեցէք աղբաւմ ձեզ քնկեր (ՀԵ, 158): ԶԼեզ օրհնել տամ Բանանայ (ն. տ., 167): Կերակուր զալար ձուկն ասոր (ՄՀԶՄ, 51): Աբրահամ հիւրընկալ և աստուածասէր վասն սիրոյ զԽաւհակ մատաղ կու զենէր (ՅԴ, 244): Աս իւր կին զգուստրն Քարաբոյ տիրոջն (ՍՍՊՅ, 92): Երբ մեռնիմ՝ ինձ պաշար զԼեզ կու տանիմ (ՀԵ, 197): Արդ ի յայս դառն աւուրբս գրեցի զգիրքս զայս յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնողացն (ԺԵՀԶԶԳ, 177): Զխոյն հաշ կեր և զմարին հրամենց և զգառն երեկոյն (ն.ՄԺԱՎ., 55): Առիծն կալու սպասաւոր զաղովկսն (ն. տ. 98): Հարաւայաւ աղուէսն և ել ի յառուծէն և տաւ սպասաւոր իւր զգալն (ն. տ.): Այնք սր զգայուն եղջիր էին կապել, ոչ կարացին մտանել ի ծակն (ն. տ., 233): Կամ որէ զանձս քեզ ծառայ (ն.ՔՀԿ, 124): Զնոգիս սիրու գին ուզեն (ն. տ., 54): Զխաւհակն աստառ ձեւեցէր (ն. տ., 93): Բռնեցար մեր զԱստուած վկայ (ն. տ., 193): Հրամայեաց սպասաւորացն տանիլ նոցա կերակուր շուկայի հաց և խորովու և գինի (ն.ՄԺԱՎ., 200): Մարմինս, որ է սուրբ և տնայակ՝ Ձեզ կերակուր եմ պարգեհել (ԿԵՏ, 123):

Երբեմն նպատակի իմաստ ունեցող երկրորդ ուղիղ խնդիրք ի հայցակաւն կառուցում է արտահայտում: Օրինակ՝ Յամենայն ատեն ի յայս զքեզ ունիմ (ՀԵ, 198):

Տեսանել բայի մաս երկրորդ հայցականը կարող է մեկնաբանվել երբեք ուղիղ խնդիր, և՛ իբրեւ վիճակի պարագայ: Օրինակ՝ Շատ տեսնու մարդ լեզազն զինքն քաղաւոր (ՅԴ, 259):

Երկնակի հայցական պահանջող բայերի երկրորդ լրացումը կարող է նաեւ վերածման իմաստ արտահայտել: Օրինակ՝ Արարի զայս գիրքս երկու քաժիք (ԱՕԲ, 15):

Երբեմն որոշ բայերի մաս երկրորդ իմաստը արականով է զրգում: Օրինակ՝ Տեսնուն ոտն իմաստուն յայս աշխարհիս ու մարդասար, Յիմար եռչեն նորա (ԿԵՏ, 200):

Մի շարք բաշերի մոտ հայցականը խնդրապարտագայական իմաստ ունի, ինչպես՝ անցա՞նել, հեծնու՞լ և այլն:

Օրինակներ՝ Թէ սլալման անցանէս, ևս մեռայց (ՆՄԺԱՎ, 328): Մէկ մէ՛ հեծեր պօղ տկտաւի (ՀԵ, 164): Գրաստ հեծնուս (ԲԶ, 71):

Միջին հայերենում հայցականը դրվում է այնպիսի բայերի մոտ, որոնք արդի լեզվամտածողությամբ նման լրացում չեն ստանում: Դրանցից են՝ կերակրել, յանդիմանել, ագահել, ստիպել, հոտ առնել, վիճել, գարկանել, վնասել, զոչանալ, սպեղանել և այլն:

Օրինակներ՝ Անպէս յանդիմանեաց զստութիւն նոցա (ՆՄԺԱՎ, 3): Ագահում՝ զմարդկանց արիւնն (Ն. տ., 129): Վարդապետն կարի ի ստիպեաց հոտ առնեմ այն ամպարեմէին (ՆՔԶԿ, 111): Քրտամբք կերակրիլ մաղոն (ՆՄԺԱՎ, 214): Յաղթեցին զքշնամիին իւրեանց (Ն. տ., 292): Անկեղծեան հայնոյնն (ԺԵՀԶԶԲ, 393): Քաջապէս եզարկ պողպատովն զերկաթէ պուռն (ՍՄՊՅ, 20): Քո խորամանկութիւնդ շատ վնասեաց զմեզ (ԺԵՀԶԶԳ, 508): Աւաղական զոչացս զշարիսն (ՆՄԺԱՎ, 303): Լուաց զվերս իմ և պատեաց, Ձեք և գինի րսպեղանեաց (ՄՀՔ, 144):

Ժամանակակից հայերենում նույնպէս կան մի շարք բայեր, որոնք ունեն երկու ուղիղ խնդիր, ինչպես՝ անվանել, կոչել, համարել, կարգել, սահմանել, նանաշել, բնդունել, շինել, դարձնել, անել, սարքել, հոշակել, զգալ և այլն: Ընդ որում երկրորդ ուղիղ խնդիրը կարող է ունենալ տարբեր նքրքրաստներ:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Եվ այդ ևս համարել եմ հայ գյուղացու բնավորութեան համակրելի գծերից մեկը (Մուր., 5, 259): Ես Յիկէ-Մանասիոն կարգեց Ուտիքի վերակացու (Մուր., 4, 120): Գրադարան շինում եմ կառսա (ՀԹ, 2, 96): Վիպասանին քանքար աւիւն, մենք է՝ արիւն... աստվածաբան (ՀԹ, 1, 185): Ես հենց քեզ եմ բնութում ինձ քնկեր (ՀԹ, 1, 427): Հարեանները անունը դնում են Սփրան Հուռի (Ն. տ., 480): Արտասուիս գետ կշինեմ (ՀՀ, 142): Ես ինձ զգում եմ քննություն տվող աշակերտ ուսուցիչների առաջ (ՍԶ, 3, 411): Քիչ մնաց, որ ինձ էլ սուրբ ընդունեն (ՎԹԵ, 344):

Արևմտահայերենից՝ Կը հասկնամ, չես ճանշնար դուն այս յոգնած ձերունիք, Չոր պահ մը հալոց յուսացիր և որ եղբայրդ է միայն (ՍԲ, 48): Հարուստն հիշ ցոյ մը զոհեց՝ թեզ նուէր (Ն. տ., 267): Ինքզինքն, աշխարհին մէջ, իմ նմաններու մէջ, շահեկան երեւոյթ մը կը հաւատայի (ԱՀԳՃ, 149): Վերջին նիշերս մորճիկներու մեղմ սօսափներուն մէջ ու առուակներու կարկաչներուն մէջ աւանդ պահեցի (ՊՍԿԱ, 106):

Հայցականով արտահայտվում է հիմնականում ուղիղ խնդիրը Հայերենի ողջ պատմության ընթացքում բազմաթիվ բայեր պահպանել են ներգործականությունը՝ ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր: Սակայն քիչ չեն այն բայերը, որոնք ներգործական լինելով միայն գրաբարում, մասամբ և միջին հայերենում, հետագայում կորցրել են ներգործականությունը: Ընդ որում այդ բայերը երկու խմբի են: Մի քանիսը իրենց բառական արժեքը պահպանել են հետագայում՝ վերածվելով չեզոքի, իսկ մյուսները առհասարակ դուրս են եկել գործածությունից: Այսպես, աղաչել, աղմկել, աշակերտել, ապաշխարել, բղխել, երթալ, զգուել, խորամանկել, ծագել, կանգնել, կատակել, կոծել, հոսել, հովուել, հորդել, մաքաբեւանալ, մարտնչել, յանախել, յանդիմանել, յուսալ, յոժարել, ննջել, պատերազմել, սատակել, վախնանել, տագնապել, տրտնչել և այլ բայեր պահպանվել են աշխարհաբարում, սակայն կորցրել են ներգործականությունը: Սրանք երկու տեսակ են: Մի շարք բայեր առհասարակ կորցրել են խնդրառությունը, ինչպես՝ աղմկել, արտասուել, բղխել, երթալ, խորամանկել, ծագել, կանգնել, կոծել, հոսել, հորդել, մաքաբեւանալ, մարտնչել, յանախել, յուսալ, ննջել, պատերազմել, սատակել, վախնանել, տագնապել և այլն: Սրանց մեծ մասը գրաբարում խնդիր էր ստանում ոչ միայն հայցականով, այլև որի՞չ ձևերով, մինչդեռ հետագայում դրանք վերածվել են չեզոքի՝ կորցնելով խնդրառությունը:

Նշենք դրանց խնդիրների օրինակներ:

Մի լիցի ինձ... առաջի Ամենակալին աղմկել զիրաւունս (Յովբ., ԼԴ): Բղխեսցէ Երկիր զբանջար խոտոյ (ծնն., Ա): Զայն ուռան դորդեսցէ զունկն (Սիրաբ., ԼԸ): Երթիջիք զնանապարհ ձեր (ծնն., ԺԸ): Մագես գողորմութիւնս քո (Սաղ., ԼԵ): Խորամանկեցին զգիտութիւն (ն. տ., ԶԲ): Մաքատայ երթեալ հնազանդէ զամենեւեան (Մկ., ԾԳ): Հոսեցից զհող նորա ի նմանէ (Եղեկ., ԻԶ): Հորդեցէք զշափոս (Եսայի, ԿԲ): Որոց մարգարիացարն ստութիւն (Երեմ., Ի): Մարգարէացաւ զհաղաքէս (ն. տ., ԻԶ): Մարտիք զպատերազմ ձեր (Ս. Մով., ԺԳ): Յաճախեցից զնշանս իմ (Ելք., Է): Համբաւն ի դուրս յաճախէր (Բ. Մով., Դ): Յաճախեցիր յանօրէնութիւնս (Եղեկ., ԻԲ): Յորս յուսացեալ էին ի նոսա (Բ. Օրէնք., ԼԲ): Յուսա առ Աստուած (Սաղ., ԽԱ): Ննջեցին զհունս իւրեանց (ն. տ., ԶԵ): Ի տրտմութիւնս ննջեցիք (Եսայի, Ծ): Ննջեսցուք քեզ նմա (ծնն., ԺԹ): Սատակեցիք ի Բէն զանիրաւն (Եղեկ., ԻԱ): Վախնանեսցեն զհունձսդ (Հռութ., Բ): Տագնապէին զնոսա (Բ. Մով., Զ):

Երկրորդ տեսակը կազմում են այն բայերը, որոնք, ներգործականից վերածվելով չեզոքի, այնուամենայնիվ ունեն խնդրառություն:

Դրանցից են՝ աղաչել, աշակերտել, ապաշխարել, զգուել, մերկանալ, յանդիմանել, յօժարել և այլն:

Երկրորդ տեսակը կազմում են այն բայերը, որոնք, ներգործականից վերաժվելով շեղոքի, այնուամենայնիվ ունեն խնդրառություն: Դրանցից են՝ աղաչել, աշակերտել, ապաշխարել, զգուել, մերկանալ, յանդիմանել, յօժարել և այլն:

Սրանք գրաբարում խնդիր էին ստանում և՛ հայցականով, և՛ այլ ձևերով, մինչդեռ արդի հայերենում խնդիր են ստանում միայն այլ ձևերով:

Խնդրառության նկղացում կրած բայերի մեջ առանձնակի տեղ ունեն այն բայերը, որոնք գրաբարում հայցականով ուղիղ խնդիր էին ստանում՝ անկախ լրացման բառային իմաստի յուրահատկությունից: Այսպես, ստացական բայերը գրաբարում ուղիղ խնդիր էին ստանում անձ ցույց տվող բառերի հայցականով, մինչդեռ աշխարհագրում դրանք կորցրին այդ խնդրառությունը:

Մի շարք բայեր էլ, գրաբարում, մասամբ և միջին հայերենում, լինելով ներգործական, հետագայում դուրս են եկել գործածությունից, ինչպես՝ ազգաբանել, աշխատել, անգառնել, անշնորհ առնել, անխալել, անժառանգել, ապախտ առնել, առակել, գօշել, դիել, դսրովել, երաձել, ընդանել, ընկենուլ, զգենուլ, քիւրել, քշամամնել, խլխլել, խրամատել, ծննդաբերել, ծփել, կառկել, կոփել, համբառնալ, հարկանել, հեկալել, մերկել, յանձանձել, յաշողել, շտրակնել, սրատել, պարտել, քնուցանել, սոգտանել, վատբարել, ստուճալնել, տասանորդել և այլն:

Նշենք այս բայերի հայցականով խնդիրների օրինակներ:

Զոգրի ի հօրէ ծննդաբանելով աղգարանիցեմք զբովանդակն (Մկ, 1, Ա): Զքագաւորն աշխարէին (Ադ., 33): Ապախտ արարեալ զվատակսն (ն. տ., 53): Անգոսնէին զնա իշխանն (Ղուկ., ԻԳ): Առակեսցես գսիրտ քո ի հանճար (Առակ., Բ): Մի գօշիր զմորմոխէալս (ԳնՄՈ, Ժէ): Ընդէ՞ր դիեցի ևս զսաիւս մօր իմոյ (Յովբ., Գ): Դսրովեսցեն զնա (Երեմ., ՄԱ): Երանեսցին զիս կանայք (ծնն., 1): Ընդաճէր զմոգութիւնն (Եղ., 2): Ընկեցին զնա անդ սրով (Բ Մնաց., 1Բ): Թիւրնդին զմիտս ժողովրդեանն (Յեսու, ԺԴ): Զմէ՞ խլխլեցէք զամպարշտութիւն (Ովսէ, Ժ): Տէր խրամատեաց զքշեմմիս իմ (Բ Թագ., Ե): Որպէս ծփեաց զջուրս կարմիր ծովուն (Բ Օրէնք, ԺԱ): Կարկիցեն թագաւորք զբերանս իւրեանց (Եսայի, ՄԲ): Կոփէք զաճաւազն (ն. տ., ՄԸ): Դորին խրատդ անշնորհ առնել զգիսն իշխեաց (Ագ., 205): Անժառանգել զանձն իմ խորհեցան (Սաղ., 1Դ): Ոչ անխալեաց ի մահուանէ զանձինս նոցա (ն. տ., 2Է): Անդ ճեպէր զգօրսն (Ա Մակ., Թ): Մերկեաց ի ձէնջ զզգեցեալ զխաւառն հեթանոսութեան (Ադ., 821): Ոչ յանձանձեցէք զնոսա (Երեմ.,

ի Գ): Յաջորդեսցէ զճանապարհն թո (Ժնն., ԻԴ): Զիւնքն շարականէ (Սիրաբ, ԺԴ): Պարտեա զայր թո (Դատ., ԺԴ): Զայգիս ձեր տասանորդեսցէ (Ա. Բագ., Բ): Սիրաբ մեր զմեզ ոչ ստգտանիցեն (Ա Յովհ., Գ): Յորում վատթարեցին Քուշանքն զՇապուհ աբխայն Պարսից (Բուդ., 5, 6): Որ մին լսէ և զմիսն ստունգանէ (Եղն., 4, ԺԵ): Զբանս նոցա ցամաշէր (Ղև., Պատմ., ԺԴ):

Միջին հայերենում հաճախան հոլովը ավելի շատ խնդրային իմաստներով է կապակցվում լրացյալ բայերի հետ: Ընդ որում որանց մեջ գերակշռում է ուղիղ խնդիրը: Սակայն հայցականը բաղմամբով գեպքերում համատեղում է ուղիղ և անուղղակի խնդիրների իմաստները: Այսպես, բամբասել, զրուցել, հոգալ բայերի հայցականով լրացումը ուղիղ և վերաբերության անուղղակի խնդիր է:

Օրինակներ՝ Դատաւորն զգողն հոգայ (ՄԳԴ, 62): Հետ ան մարդուն մի նստիր, երբ ըլնես՝ զմեզ զրուցէ (ՆՔԶԿ, 268): Զհայաց օւնքն բամբասէր (ՀՀՄԲ, 488):

Յոգել, օծել և այլ բայերի լրացումն ուղիղ խնդրի հետ բնի նաեւ միջոցի իմաստ:

Օրինակներ՝ Հանապաղ ի գլուխն վարդի եղ օծէ (ԱՕԲ, 115): Տէր, ցողեա յիս ցող կենաց (ԿԾՏ, 152):

Երբեմն հայցականը ուղիղ խնդրի հետ միասին արտահայտում է նաև հաղորդման, ուղղության անուղղակի խնդիրների իմաստներ:

Օրինակներ՝ Խնչ անեմ կամ ի՞նչ լինիմ, տէր շունիմ, որ դուք գիս ձէնէ (ՆՔԶԿ, 144): Արեկ, զգե՛րիս նայէ (ն. տ., 162):

Ուղիղ խնդրի իմաստը կարող է զուգակցվել հանգման իմաստին: Օրինակ՝ Այսպէս պարտէ մեզ իմաստութեամբ զբարի նախապարհն բուն հարկանել (ՆՄԺԱՎ, 38):

Ուղիղ խնդիրը կարող է համատեղվել շահի իմաստին:

Օրինակներ՝ Հովվէ գեղբարեմ և գերկիրն (ՄԳԴ, 16): Թէ վնասէ տղայ գողայ (ն. տ., 68):

Հանրենում են ուղիղ խնդրի և համապատասխանության իմաստները:

Օրինակներ՝ Զի՞նչ իր՛ կու նմանի (ՆՄԺԱՎ, 320): Մարդ կայ որ հազար արժէ, հազար կայ՝ որ մէկ մի շարժէ (ՆՔԶԿ, 268): Ամէն մի գոհար արժէ (ն. տ., 106):

Ներգործական մի շարք բայեր ժամանակակից հայերենում արդեն դուրս են եկել կամ դուրս են գալիս գործածությունից, սակայն որոշ հեղինակներ կոլորիտ ստեղծելու նպատակով գործածում են: Այդպիսի բայերը երկու խմբի են: Մի գեպքում դրանք աչմով անգործածական են

դարձել առհասարակ, ինչպես՝ կալ(ավ) (ունել բայի գրաբարյան անց-
յալ կատարյալի ձևերը առհասարակ), սաւել, բառնալ, զգննուլ, գաղել,
բաճալ, մոգել, ոգել, ողոգել, ջամբել, վարժել և այլն:

Օրինակներ՝ խոշ ու խուժերն թշնամական Թոխչիդ շեն կասում (Իս.,
1, 333): Ոգե՞լ ևս արդյոք ճշմարիտ մի բառ (Իս., 2, 48): Աբջը դուրս
եկավ ու ինն կալավ (ՀԹ, 1, 365): Մի տարի բակարդ էի սաւել (ՀԹ, 1,
395): Պետք է մարդկային կյանքից բաճնալ կրոնի բռնութեան լուծը
(ՆԴ, 1, 129): Նոքա փառավոր Պայազատեցին անուն, ճիշտապէս (ՀՀ,
89): Դու մի այլ մահւման հանդերձ ես զգննում (ՀՀ, 111): Եղբերից
հոսող աղամա հեղեղը բաճում էր փափուկ բարձերը (Բ, 7, 135): Հո-
գիս մոգում եմ Լրազով անդոր (ՎՏ, 2, 39): Կարելի է ողոգել նրա սիր-
տը (ԴԴԷ, 478): Որ միլիոն թեղանոթների Անկուշտ, անհագուրդ ծա-
րավը ջամբեն (Զ, 299): Վարեցին արշուն-արցուն (ՊՍԱԶ, 202):

Երկրորդ խումբը կազմում են գործածութեանից դուրս Եկած այն
բայերը, որոնք ժամանակակից հայերենում ունեն բառակազմական
տեսակետից նման ձևեր (կամ նույնիմաստ, կամ իմաստային տար-
բերութեան ունեցող): Այս բայերի մի մասը գրաբարյան ներդարձակա-
նից աշխարհաբարում դարձել է շեղոր, ինչպես՝ սաւել, կաճգնել, մեռ-
կանալ, վրնակվել և այլն: Իսկ մյուսները թեև ներդարձական են եղել և
աշխարհաբարում ազդարսին էլ մնում են, սակայն բառակազմական
տեսակետից տարբերվում են աշխարհաբարյան ձևերից: Դրանցից են
գիշանել-գիջել, կառուցանել-կառուցել, մառուցանել-մառուցել:

Օրինակներ՝ Մենք հրանց կսատակեն (Մուր., 4, 275): Նրա ալիքի
վերա փառավոր Ապագան լուռ կկանգնէ ճշան (ՀԹ, 1, 13): Փարձով ևս
ուսա խորհուրդը կյանքի (ՀՀ, 117): Զէր ուզում գիջանել շատ անձնա-
կան նախապաշարումներ (Շիրվ., 3, 298): Մառույց նրան սուրբ սեղա-
նի ճշխարհը (Բ, 7, 309): Մրաի կրակը շիջուցանել չէր կարողանում
(ն. տ., 317): Այն օրից ուխտեց՝ շմեռկանալ այս հագուստը (Ն. տ.,
526): Որ վիճակեցին մենք ման երջանիկ (ՀՀ, 91):

Բայի լրացումը ուղիղ խնդրի հայցականով

Հայերենի բոլոր շրջաններում ուղիղ խնդրի դրսևորման միջոցը
(աննշան բացառութեաններով) հայցականն է: Հայցականով ուղիղ
խնդիրը երեք տարատեսակ ունի՝ գործողութեան անմիջական առարկայի
հայցական, ազդվող առարկայի հայցական, հետևանքի հայցական՝ ներ-
քին ուղիղ խնդրի տարբերակով:

Բայի լրացումը գործողութեան անմիջական խնդրի հայցականով. —
Այս լրացումը, ինչպես հայանի է, ցույց է տալիս այն առարկան, որը,

էինելով գործողութեան օբյեկտ, չի ազդւում կամ ստեղծւում գործողութեան հետեանքով: Այսպիսի խնդիր ստացող բայերի թիւը շատ մեծ է: Գրաբարում դրանցից են՝ աղաչել, աշակերտել, ատել, դատել, դստովել, քնդաւնել, թողուլ, խնդրել, խրատել, հաճել, հայնոյել, հաւատալ, հանաչել, մոռանալ, յաշտել, պայագատել, տագնաւել, տարակոսել, տեսանել, օրհնել և այլն:

Օրինակներ՝ Աղաչեաց Մանուէլ զՏէր (Դատ., ԺԳ): Ճշակերտեցէր զամենայն ներանոսս (Ադ., 202): Որ ատիցեն զկաբաւութիւն (Եւր., ԺԸ): Դատեացեն զժողովուրդն դատաստան արդար (Բ Օրէնք, ԺԶ): Ընդունէին զնուէրսն (Եւր., ԼԶ): Օրհնեաց զնոսա Աստուած (Ժնն., Ա): Թողցէ այր զհայր իւր (Ն. տ., Բ): Զնղարսն իմ խնդրեմ (Ն. տ., ԼԷ): Լացցէ զհայր և զմայր իւր (Բ Օրէնք, Ս): Որ խրատէ գաղինս (Սաղ., ԶԳ): Հաճեսցէ զմիտս նորա (Բ Մակ., Գ): Հայհոյեաց զամենասուրբ կոյսն (Մե, 3, ԿԱ): Եւ ի բռնայր իւր Միհրդատ հաւատայ զՄածակ և զհոգս Միջերկրեայց՝ (ՍՏՏՊ, 1, Ե): Մոռանաս գաղաւտութիւն և զնեղութիւնս մեր (Սաղ., ԽԴ): Պայազատէր զՀայկապոտենայս Վահան Մամիկոնեան (ՅԴՊԶ, 60): Տագնաւէին զնոսա (Բ, Մակ., Ե): Յոյժ վտանգեալ տարակուսէ զմեզ (ՄԿՊԱԱ, 2, ԼԹ): Ետես թագաւորն զայրն (Ադ., 30):

Միջին հայերենում ևս գործողութեան անմիջական առարկայի հայեցական են ստանում նույնպիսի բայեր, ինչպիսի՝ առնուլ, տեսանել, բերել, խնդրել, սիրել, ժողովել, կոչել, ունենալ, տալ, սպասաւորել, զամացուցանել, պարտել, խաբել, ուրանալ, ցուցանել և այլն:

Օրինակներ՝ Բեր զէշն՝ որ տամ զքո գտնելէն (ՆՄԺԱՎ, 238): Զինքն կշտամբէր (ԷԶՄԴԱ, 142): Ահա ևս ոչ տեսանեմ զերեսս նորա բնաւ (ՍԱԶՄԶ, 236): Առ Հոռոմ մատանհար կաւ երեք դրամ (ՄԶԶՄ, 50): Ունէր ի նմանէ դուստր մի տղայ Ռիթայ անուն (ՍՍՊՅ, 106): Նա կոչէ... գեղջին երէցն (ՍԳԴ, 65): Յուցաք զմեր սրտի բարեկամութիւնն (ՊԱԴ, 126): Լացին հրեք օր զանտիրանալն իրեանց (ՍՍՊՅ, 47):

Արեւելահայերենում հարչւորների է հասնում այսպիսի լրացում ստացող բայերի թիւը: Ընդ որում հարկ է նշել, որ դրանց են պատկանում գրաբարում և միջին հայերենում գործածված շատ բայեր, ինչպիսի՝ ատել, դատել, բնդունել, թողնել, խրատել, խնդրել, հաճաչել, մոռանալ, տեսնել, առնել (գրաբարյան առնուլ-ից առաջացած), բերել, սիրել, ժողովել, կոչել, ունենալ, տալ, զամացնել, խաբել, ուրանալ, գովել, դիտել, դրվատել, գրաւել, լսել, հրապուրել, հրավիրել, նկատել, շրջապատել, ուղարկել, տանել, վարձել, փառաբանել և այլն, մյուս կողմից, նոր առաջացած ծաղրի առնել, ծաղրուծանակ անել, թող անել,

գլխի ընկնել, նաճապարհ դնել, ի կտաւ ածել, կատակի տալ, փոխ տալ և այլն:

Օրինակներ՝ *Լսեց նրա զեկուցումը (Մուր., 5, 14): Այժմ ևս գործս թողած դիտում ևս նրա դեմքը (ն. տ., 301): Նեսոյի հոր ձին վարձեցինք (ՀԹ, 1, 412): Աղփառութիւն ևս սիրեցի (ՀՀ, 91): Բյուրականցիք ուրախության աղաղակներով ծաղրածանակ էին անում նրանց (Մուր., 4, 282): Ժաղրի առավ ինձ իրեն սկնարկով (ՀԹ, 2, 9): Չար հարսը էստեղ գլխի է ընկնում բանը (ՀԹ, 1, 467): Ճանապարհ դրեց այցելուներին (Շիրվ., 3, 343):*

Արեւմտահայերենում ևս այսպիսի լրացում ստանում են և՛ դրարարյան, և՛ միջին հայերենյան բայերը, ինչպես՝ առնել, առաջնորդել, աղմկել, արտասուել, դիտել, դնել, դաւանանել, զսպել, լրտեսել, լռել, ծրարել, համոզել, ձգել, մխիթարել, շնորհատրել, պատել, սիրել, սրբել, առանալ, վստահել, տալ, ունենալ, փոխադարձել, բննել և այլն, ինչպես և ուշ շրջանում կազմված կամ ներգործական դարձած քոթուկ, հաւանել, հոտուրտալ, ոգեկոչել, պաղատել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Նոյն գիշերը շատերը մէյ մէկ դիտակ առած՝ երկնի երեսը կը դիտէին տեսնելու համար զիսաւորն (ՀՊԵԺ, 2, 106): Բեռնակիրները ղռնէն մտնելով՝ բեռները գետին ձգեցին և սկսան իրենց քաթնքը սրբել (ն. տ., 3, 16): Կը շնորհատրենք գերապատիւ վանահօր այս փափաւն (ն. տ., 462): Եւ կ'երթայ դաւաններն, սնտուկներն, պահաւաններն քննելու, ինչպես և սպասատուն համոզելու, թէ աւծարեղէն չունի բնաւ (ն. տ., 5, 309): Տխուր լուծիւն մը կը պատէր մայրն ու որդին (ՏԿՎԱ, 119): Սպասուհին հիւրերը կ'առաջնորդէ սրահ (ԵՕԵԺ, 1, 225): Երկուքս ալ կը լռէինք անլուծիւն և կը զսպէինք անգսպելիւն (ԼՇԸՆ, 84): Այդ մարդը դաւաճանեց ասպնջականութիւնը (ն. տ., 291): Հիմա ինքն է, որ կը փոխադարձէ այցելութիւնս (ն. տ., 468): Շարունակ գլուխ կը թօթուեն ուրիշները հաւնելու համար (ՀՕԵ, 136): Չձեզ կ'ոգեկոչեմ, դառնօրէն զձեզ կ'ապրիմ և յուսահատօրէն զձեզ կ'արտասուեմ (ՍԸՆ, 57): Նախիրը տան համբաւ կը հոտուրտայ (ՌԶՅ, 299): Հէքիաթները մարդը կը մխիթարեն երբեմն (ԱՀԳԺ, 110): Մեր սրտերը շատոնց ի վեր գիւրաւ կը լրտեսէին (ՕԶԵ, 49): Մանր կողկողալէն պաղատեցանք ու շտապանք զայն (ՍԲ, 140): Գրեւոր ու բուլբուլ ինձ վստահեցար (ԶԳՀ, 168):

Բայի լրացումը ազդվող առարկայի հայցականով.— Այս դեպքում լրացմամբ ցույց է տրվում այն առարկան, որն ազդվում, փոփոխվում է գործողությունից:

Հայերենում այսպիսի լրացում ստացող բայերը շատ-շատ են: Դրանք ներագդող գործողություն ցույց տվող բայերն են, որոնց մեծ մասը գործածական է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Այսպես, գրաբարում աղդդիսի լրացում ստանում էին անուշել, ալել, բաբալ, բաղխել, գելուլ, զրդել, զարկանել, զոնել, բնդոտնել, լուսատել, ընկղմել, խոտորել, խզել, կաղղել, կապտել, կոտորել, կանել, հաղկանել, լաղթահարել, նահանջել, ներգործել, շրջել, պարտել, պատառել, սառափել, ստիպել, վախճանել, տուժել, փշել, օծանել և այլն:

Օրինակներ՝ Զամենայն ստացելալ բնդոտնես, գամենայն զառնես անուշես (ԳՆՄՈ, ԻԸ): Այրեսցեն զնշխարն հրով (Ելք, ԻԹ): Եբաց նոյ գալատուհանն տապանին (ծնն., Ը): Բաղխեցին զմիմեանս սրահրազմաւ (Սեբ., ԺԸ): Դեւոյր գարաւնոցն և խորտակէր զեբկոսին Եղիսուսն (ն. տ., Ժ): Համբան զզրդէր զհաղաքն ամենայն (ՄՏՏՊ, 3, ԻԹ): Զարկեալ բռամբ իւրով զնակատն, և անդրէն սատակէր զնա ի տեղւոջն (Սեբ., Ժ): Զոհեցին զուսուս (Սաղ., ԺԵ): Լուսաւորեսցեն զնա (Յայտն. ԻԱ): Հողմով սաստկութեան զՓարաւոն բնկղմեաց (ԳՆՄՈ, ՀԵ): Խոտորեա զոտն քո ի շաղաց նոցա (Առախ., Ա): Խզեցի զկապանս լծոյն ձերոյն (Ղեւտ., ԻԶ): Ո՛չ ապարէն նախ կակղէ վերեսս (Եսայի, ԻԸ): Մի կապտեր զփշումն ամենօրհնակալ չոգույ, մի լուծանէր զխնկեալ զկնիք արքունական սրտակերիդ (ԳՆՄՈ, ՀԸ): Հանդերձաւորեաց Բաւոքիւնս (ԳՆՄՈ, ԼԴ): Եհար զգիպաւցին (Ելք, Բ): Դու յաղթահարեսցես զնա (Յեսու, ԺԷ): Զնա անդէն ճմլեաց (Ա Մախ., Զ): Որչափ ճնշէին զնոսա (Ելք, Ա): Շրջեաց զմիտս նորա (Բ Մախ., Դ): Պատառեաց զհանդերձս իւր (ծնն., ԼԷ): Սատակէ Տէր զհաղաքս (ն. տ., ԺԹ): Օծցեն զնոսա ոսկում (Ելք, ԻԶ): Վախճանեցեր զնոսա (Եբեմ., Ե): Տուժեցի զզուլսն (Ղեւտ., Զ): Տանջէր Տէր զմեռաւորս իւր (Յուզիթ., Ը): Տապալեսցէ զյաւաղս նորա (Եսայի, ԻԴ):

Պատճառական բայերի լրացումը ևս աղղղող առարկայի հայցական է, ինչպես՝ գերծուցանել, գորացուցանել, լցուցանել, կորուսանել, վաւազանել և այլն:

Օրինակներ՝ Զերծոյց զԲեզ ի բերանոյ թշնամոյ (Յովբ., ԼԶ): Զօրացոյց զԲարալէլ (ծնն., ԽԹ): Լցուցանես մարգարէս (ԳՆՄՈ, ԼԴ): Ոչ կորուսանիցէր զբնակիչս Երկրին (Թիւր, ԼԴ): Փլոյց զաշտարակն (Ադ., 586):

Միջին հայերենում ևս աղղղող առարկայի հայցական ստանում են ներագդող գործողություն ցույց տվող բայերը, որոնք մեծ մասամբ գրաբարյան են, ինչպես՝ աւիւնել, հաղկանել, զարկանել, սպանանել, հանել, սրել, կորուսանել, շարժել, լնուլ, լարել, լուսնալ, խոտել, խա-

ծանել, խախտանել, մաշել, տառապել, նորել, պատուել, ջնջել, մաքրել, արել և այլն, ինչպես և նոր կազմված ողորդել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ եւ թէ որ քրիստոնէ ծառայի աշխն հանէ կամ խոռէ կամ զակոսան ձգէ, նա ազատէ զծառայն (ՄԳԴ, 66): Ունեւոյ աղեղունք յարեա (ԿԵՏ, 159) Սկսու կաղնի մահակաւ հարկանել զնա (ՆՄԺԱՎ, 112): Սպան Պիլարզուն զաղայ քաղաւորն Լեոն (ՍՍՊՅ, 119): Դնայր յաշխարհն Հայոց՝ ջնջել առ հասարակ զՀայաստան զազգս (ն. տ. 4): Պնեւրքսի զուռն փակեցին զէմ հետեակացն (ն. տ., 76): Զամէն ազգի արուստալոր պատուեցէր (ՍԳԴ, 19): Ես արծիւ հու պրտէի, որ զգետնի կուտն շուտէի (ՖԴ, 527): Այլազգիքն նետեցին զբարբնն (ՍՍՊՅ, 54): Մեծեաց գրեղն հզօր զօրութեամբ (ՊԱԴ, 575): Էթած զծայր երանաց նորա (ՆՄԺԱՎ, 110): Սկսու զարկնուլ զառուծն (ն. տ., 113): Հոգ տրամութեան մաշէ զսկերս (ԱՌԲ, 146): Տաք դեղերուն ջրովն լվալ տեղին (ն. տ., 374): Տառապէին զնա (ՆՄԺԱՎ, 107): Թաթաւն ուղորդեաց զօծն (ն. տ., 130): Քանի՞ մի զիմ սիրուն արուեստ (ՆՔՀԿ, 127):

Հետաքրքրական է, որ զբարարչան տրականով ուղիղ խնդիր պահանջող յաղքել բայն այստեղ հայցականով է ազդով առարկայի հայցական ստանում: Օրինակ՝ Բնութիւն զշառն յաղթէ (ՄՀՀՄ, 58):

Արեւելահայերէնում այսպիսի լրացում ստանում են շատ մեծ թվով բառեր: Ընդ որում զբանց մեծ մասը գրաբարում և միջին հայերէնում էլ նման լրացում են ստանում, ինչպես՝ ալել, բախել, բարվոքել, զբլխալ, զարդարել, լարել, ծալել, ձեծել, գեղ տանել, կտրել, հոշտել (գոր. յօշտել), հարդարել, հարքել, հավաքել, հրծիգ առնել, ճնշել, մաքրել, մզել, մղել, մանրել, ոչնչացնել, ուղիւլ, քարել, սպանել, սեւացնել, ստել, փորել, փշրել, փեւել, իսկ մշուսները ուշ կազմութեան են, ինչպես՝ գալիլ, զելիլ, դալել, խցիլ, խաչավորել, զոն բերել, լեզվալիս առնել, անեծքալիս առնել, արշաւովիլ առնել, լեղանալիս առնել, շարտել և այլն:

Օրինակներ՝ Ուզում է ջահել Բոգն սպանի (ՀԹ, 2, 59): Բարկայիլ Դավիթ շալիր շարտեց, Տվալ Կողբանդի զալար ջարդեց (ՀԹ, 2, 11): Տրորում են քո եւեսը, քո դաշտերը ծաղկավառ (ՀԹ, 1, 126): Կրակն արագ-արագ լափում էր բուրգի տախտակներ (Շիրմ., 3, 387): Սկեռնցիներն հրծիգ արին (Մար., 4, 70): Այդ խոսքերը զոգ հանեցին թագուհու սիրտը (ն. տ., 507): Հինա զրին ձեռները (ՀԹ, 2, 9): Թաւան է տալի բովանդակ Սասուն (ն. տ., 110): Սրի քաշեց հովիւներին (Իս., 2, 188): Երեխաներին լեղաճար անի (ՆԴ, 1, 49): Շատերի ծիծաղը շարժեց (Մար., 5, 8): Մի բնդհանուր կարոտութեամբ զարմանելու համար շատ փոքր է (ն. տ., 10): Կրարվորեն դրանով մի

տէր Աստուած զմարդն (ծնն., Բ): Եկայք շինեսցուք մեզ քաղաք (ն-տ., ԺԱ): Ուսան զգործս նոցա (Սաղ., ԺԵ): Տնկեսցես այգիս (Եղեկ., ԻԸ): Ո՞չ զայդ իսկ ասացի ձեզ վաղագոյն (Ագ., 235): Զնոյն յառաջագոյն գուշակէին (Իմաս., ԺԸ): Խօսեցաւ զամենայն բանս զայսոսիկ (ծնն., Ի): Պատմեա ինձ զանուն քո (ն. տ., ԼԲ):

Միշին հայերենից՝ Այս անուն նորահարսն զաւակ ծնաւ (ՆՄԺԱՎ, 242): Արարին քուղի քրդման և հաստատութեան (ն. տ., 41): Կազմեաց նմա զինդ մի յոսկւոյ հազար դահէկանի (ն. տ., 210): Ժողովեցի և Գրեցի զհին և զնոր բժշկապետացն զխօսքն (ԱՕԲ, 5): Պատմէր զյե-տին ժամանակի դառնութիւնն (ՍՍՊՅ, 35): Հայրէն մի կամիմ ասել (ՆԲՀԿ, 118): Թող Լրթայ փորէ տապան (ն. տ., 62):

Արեւելահայերենից՝ Նրանք միասին բանակ կազմեցին (Մուր., 4, 86): Թովմա Արծրունի անունով մի վարդապետ գրում է այժմ Արծրուն-յաց ցեղի պատմութիւնը (ն. տ., 43): Գիշերն ստեղծում էին անթա-փանցելի խալաւ (ն. տ., 475): Չորրորդ կողմը ջրափակ անելու հա-մար փորեցին այդ ջրանցիւր (ն. տ., 456): Նետ աղեղ շինեց ու տվաւ իրեն (ՀԹ, 2, 104): Իմ սիրտն այնտեղ է, ուր նախնիքը մեր Կերտել են շքեղ կոթողներ հովերով (Իս., 1, 168): Ես պատմում էի այդը մեր մէծ Ե՛ւ առավոտը մեր իրական (Զ, 387): Ասում եմ ես զով՞ գուսա-նական (Զ, 473): Յոված սիրտս երգեր հյուսեց (Իս., 1, 41): Երկչուզը հետաքրքրութիւն է ծնում (Շիրվ., 8, 121):

Արեւմտահայերենից՝ Այս օրերս բողոք մը պատրաստելու վրայ են (ՀՊԵԺ, 3, 414): Ո՞վ հրազ կը վառէ այս անտառին մէջ (ՌԶՅ, 195): Դեղերը կ'երգէին իր փառքը (ՀՕԵ, 269): Ամպեր կապոյտ, աշքեր մեղմ (Գիւղարարութիւն մը կը բուրեն (ՌՈԵ, 57): Հեռագիրները գումեցին մահը տարաբախտ հեղինակին (ՅՆՍԳ, 7): Զիս կալանող բոքներին փոսս արդէն փորեր է (ՄԶԵ, 189): Սիրոյ պատմութիւն մը կը խօսին (ՌԶՅ, 295): Հաւերը սկսած էին ձայնաւոր եղերական կոկոռը մը (ՀԵԱԳԱ, 5):

Մի շարք բայեր այսպիսի լրացում են ստանում միայն գրաբա-րում: Դրանցից են՝ առատաձեռնել, ազդել, զոգել, լրիւնել, երկայնել, ծագել, հաստել, հոսել, նշմարել, տողել, յորդել և այլն:

Օրինակներ՝ Բղիկեցի Երկիր զբանջար խոտոյ (ծնն., Ա): Առատա-ձեռնեա երանութիւն (ԳՆՄՈ, ՂԳ): Երկայնէր զխօսս իւր (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԳ): Ծագեա զողորմութիւնս քո (Սաղ., ԼԵ): Տէր հաստեաց ի հողոյ մարդ (Սիրաք, ԺԷ): Զամենայն վախճան ինքն ճշմարտէ (Յովբ., ԻԸ): Բլուրք յորդեսցեն զկարն (Յովէլ., Գ): Տողեցից զբանս ի կարգի պատ-մութեանս (Սեբ., ԼԷ): Զողորմալիւն և զգուսնալիւն ազդեցէ (ԳՆՄՈ, ԿԱ): Հարկանէր զմն երբայեցի (Ելք, Բ): Հոսեցից զնող նորա ի նմանէ

(Եղեկ., ԻԶ): Ի կատարածն իսկ պատուիրանքն գողշիք զձեզ ծառայս անպիտանս (ԳնՄՈ, 2Բ):

Որոշ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում միայն դրաբարում, մասամբ միջին հայերենում և արևմտահայերենում: Դրանցից են կանգնել, հոսել, հնչել, ցայտել և այլն:

Օրինակներ՝ Կանգնեցից զխորանն Դավթի (Ագ., 397): Նսեմ հա-կառք ցայտան թող շանք (ՊԴՏ, 14): Օգը դիպել կը հոտի (ԱԶԵ, 71):

Մի շարք բայեր այսպիսի լրացում են ստանում արևելահայերե-նում, ինչպես՝ առաջացնել, առաջ բերել, երևան բերել, երևան հանել, զլուս բերել, կապել, ձեռք բերել, փչել, սարժել և այլն:

Օրինակներ՝ Օխտը ծաղկից ծաղիկ քաղել, Կապիլ սիրո ծաղիկ-փունջ (ՀԹ, 2, 43): Ջուռնաշին փչեց կոխի եղանակ (ն. տ., 56): Մեր գյուղում ուսումնարան բաց արին (ն)ՀԹ, 1, 409): Այդ դորժում նա երևան բերեց արտակարգ շնորհի:

Որոշ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում արևմտահայերենում և արևելահայերենում, ինչպես՝ բառաչել, բանաստեղծել, գուժել, հրա-տարակել, նստել, սուլել, վառել, տպել, մաքրեցել և այլն:

Օրինակներ՝ Բարեկամներն աղաչած են զինքն, որ տպէ ու հրատա-րակէ իւր շատախօսութիւնը (ՀՊԵԺ, 3, 451): Ծղրիդ մը իր ուլլը կը սու-լէր (ԵԵ, 173): Բիւրաւոր զուարթ ձայներ միասին բնութեան գեղը կը ճառեն կ'երգեն (ԼՇԸԵ, 11): Եւ դուն սա մաքրափայլ թերթերուդ մշան, ցեղին ցաւը և ցեղին ուժը բանաստեղծէ (ՍԸԵ, 133): Վերագործող կո-վերը մերթ սրտագին, Կը բառաչեն կարօտն իրենց հորթուկին (ԱՀԳՃ, 72): Հատոր մ'ամբողջ քնարերգիցի իբր ընծայ (ՄԲ, 82):

Բայի լրացումը ներքին ուղիղ խնդրի հայցականով. — Սա հետևան-քի ուղիղ խնդրի մի տարբերակն է: Այս դեպքում ուղիղ խնդրին ար-տահայտվում է լրացյալ բայի արմատակից գոյականով: Սակավաթիվ բայեր են ստանում ներքին ուղիղ խնդիր:

Հայերենի բոլոր շրջաններում էլ սահմանափակ թվով բայեր են են ներքին ուղիղ խնդրի հայցական, ընդ որում չկոտր բայերը նման լրա-ցում ստանալով վերածվում են ներգործականի:

Օրինակներ դրաբարից՝ Մարտի Կարաւոր մարտն հաւատոյ (Ա, Տիմոթ., 2): Արդ ուխտեցում ուխտս առաջի Տեառն Աստուծոյ (Բ, Եզր., Ժ): Կեայ՛ պանդխտութեամբ կեանս (ԲԱՊՏԱ, 1, ԺԱ): Պարգևս Կա-րեաց պարգեհից ձեզ (Առակ, Դ): Ողբաց Դաւիթ գողբս (Բ, Թադ., Ա): Արդ խնդիւ մի խնդրեմ ի քէն (ն. տ., Բ): Նրգէին գերգս նորս (Յայտն., ԺԴ):

Միջին հայերենից՝ Ել ի բարձունս և գերեաց զգերութիւն (ՆՄԺԱՎ, 2): Զքոյ հոգն հոգայ (ն. տ., 114): Նկին սրդիքն նորա յարեմոխց՝

սգացեալ. սուգ ի վերայ հօրն և եղբօրն (ՄՄՊՅ, 43): Գործել զգործս իմ
սչ կարենմ (ՀԵ, 178):

Արեւելահայերենից՝ Քու խաղը խաղա, չան պշտւում ասա (ՀԹ, 2, 53): Մաքուր, սրտալի էն երգը երգիր (ՀԹ, 2, 94): Խոսի եմ խոսում իմ սրտի վեա (Իս., 1, 239): Ու խորհում ես խորին խորհուրդ տանջանքներում շարադեա (ՀԹ, 1, 126): Քեզ նման երազներ էի երագում (ն. տ., 339): Լաց վերջին լացդ, սիրտ իմ մենավոր (ՎՏ, 1, 97): Ես աճավոր երգում երգվեցա (Մուր., 3, 330): Իմ սրտի մեջ հիշ եմ հշում—իմ սրտի մեջ հեկեկում (ՎՏ, 2, 122): Ռամիկը այստեղ կոխվ ունի և կկոխվ իր կոխվը (ԳԴՎ, 125): Նկչում էր անվերջ իր սև նկնջը խոր (Զ, 226): Պար է պարում հիմա արդեն Մի շորորուն—գրինգ պառաւ (ՊՄԵԺ, 4, 113):

Արեւմտահայերենից՝ Թոյլ չէք տար, որ օր մը տառաւտեան բուն ֆնանամ (ՀՊԵԺ, 5, 214): Ասանկ երազներ շատ երազեց Սօֆի (ԵԵ, 321): Ըսէ, որ շեփուրեւս հինաուրց հագագովը շեփուրել տամ (ՍԸԵ, 26): Սիրոյ տօնը կը տօնեն (ՄԶԵ, 199): Աշնան միգապատ սո՞ւրը կը սգաս (ԱՀԳՃ, 43): Լացաւ Արուս լաց մը խորէն իր հոգւոյն (ԱԶԵ, 91): Կը տառապի տառապանքն ամբողջ, ու կը դիմանայ (ն. տ., 106): Ռոնհինեք, աւտասուցիւ՛ր տրամադին գորովակաթ արցունքը ձեր արծաթէ (ՄՄԵԺ, 68): Փորձ մը փորձել կու գար (ԳԶԵԺ, 1, 37): Լացի լացս առջի, ես, պանդուխտս անբուն (ՍԲ, 85): Նորէն կը ֆնանայ ջութն իր բունը ցուրտ (ԱԶԵ, 31): Կու դայ մանտատեսիլ պար մը պարել (ԱԶԵ, 189): Տօն եմ տօներ ամէն անգամ երբ նոր սիրով մ'եմ գինովցեր (ԶՄԲ, 25):

Բայի լրացումները անուղղակի խնդրի հայցականով

Գրաբարում հայցականը անուղղակի խնդիրների իմաստներ չի արտահայտում: Այդպիսի իմաստներն արտահայտվում են նախդրավոր և նախադրությամբ կառույցներով: Սկսած միջին հայերենից, նախդիրների անկումով, հայցականը արտահայտում է մի շարք անուղղակի խնդիրների իմաստներ: Ընդ որում այդ իմաստների մի մասը ընդհանուր է միջին հայերենում, արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում (հանգման, ուղղության, մատուցման), մի մասը ընդհանուր է միջին հայերենում և արեւելահայերենում (միջոցի, վերածման), որոշ իմաստներ ընդհանուր են միջին հայերենում և արեւմտահայերենում (վերաբերության, հաղորդման), որոշ իմաստներ էլ առկա են միայն արեւմտահայերենում (համապատասխանության, բնկալման):

Բայի լրացումը հանգման հայցականով.—Այս իմաստը գրաբարում, բացի տրականից, արտահայտվում էր նախդիր (ի. առ) + հայցական կառույցով: Սկսած միջին հայերենից նախդիրն ընկել է, և հայ-

ցականը միայնակ է արտահայտում այս իմաստը: Այսպիսի լրացում ստանում են սովորաբար նաև այլ ձևերով հանգման խնդիր ունեցող բայերը: Լրացումն արտահայտվում է *և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բառերով*:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Յիշեցէք ի Քրիստոս զՈւսանցնց Կաշօն, որ մասնակից եղաւ զՎահկայ անապատն, որ գերի էր բերած անօրէնքն ի Զուլթիկ (ԺԴՀԶԶ, 30): Տային փառս Աստուծոյ, որ բարի ժամանակ հասան (ՆՄԺԱՎ, 43): Նա զարկէր զայս կողս, զայն կողմ (Ն. տ., 113): ԶՏէր Քրիստափոր յաջորդէ տէր Ղևոնդ ամս երկու (ՎԱՊՏ, 80): Թէ դու սիրելու խնձոր, նա այլ իմ աչխ մի երևնար (ՆՔՀԿ, 158): Թռչիմ այլ երամ խառնիմ (Ն. տ., 149): Երբ կին տեսնեմ, ցանկանամ, դժոխոց⁹ դուռն մօտեանմ (Ն. տ., 278): Այս ազգ ձիս, որ վախճոյն ձի է, նա աղէկ է, զի ընդելնայ մարդն (ԲԶ, 74): Եւ թէ դեղին զարկնէ շուրն... դու զիտացիր, որ զրասան մահու է (Ն. տ., 108): Թէ զի՞նք մի ու երեք զԱստուած հաւատան (ՀԵ, 189): Գարէ հատիկ նղակմիջերս է կպեալ (ՆՄԺԱՎ, 23):

Արևելահայերենում սահմանափակ գործածություն ունեն այսպիսի բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ Գետին են զարկում ձեռքերը հաստիկի (ՀԹ, 2, 56): Ու ձին տվալ փորը գետին (Ն. տ., 124): Այդ հրեք տարվա ընթացքում նրանք քանդակցին, քարը քակեցին (ՆԴ, 1, 28): Հագցրել էին պիտոների հագուստ և վիզը կապել կարմիր վզկապ (ՍԶ, 4, 441): Ուսապարկը կապում էր մեջքը (ՍԶ, 5, 262): Ամեն ազգության մարդ կարելի էր հանդիպել փողոցներում (ՆԱԿԵ, 129):

Արևմտահայերենում բավական շատ են այսպիսի լրացում ստացող բայերը, ինչպես՝ այցելել, արձագանքել, բարեկել, դիմաւորել, դպչիլ, զարնել, րոյլ տալ, կապել, հանդիպել, լսնախել, շուլլուել, ուղղունել, փաթթուել, քսել և այլն:

Օրինակներ՝ Ձայն մը դպաւ ականջս (ՀՊԵԺ, 1, 195): Այս վերջին պարագային մէջ շուրջը շնայիր և չբարեւեւ իւր ծանօթներն (Ն. տ., 2, 105): Ամենէն հարուստին մէկ անքաղաքավարութիւնն անոր երեսը զարնելէ չհրաժարիր (Ն. տ., 205): Ազգային թատերգութիւններուն կամ երգերուն մէջ կը հանդիպինք աջնպիսի եղանակներ, որոնք ոտանաւորին հետ բնաւ խնամութիւն չունին (Ն. տ., 231): Կ'առաջարկեմ, որ մարդերուն վիզէն շղթայ անցունելով գետինը կապենք (Ն. տ., 4, 175): Հարկ է ընդունիլ այդ հրաժարականն և րոյլ տալ նորէն սրբազնութիւնն, որ քիչ մը հանգիստ առնու (Ն. տ., 502): Բանաստեղծներուն պէս կիներն ալ ամէն Մայիսին դիմաւորելու կ'ենեն զարունն (Ն. տ., 6, 968): Ելլամ նի՞տը փաթթովմ (ԵՈԵԺ, 1, 45): Իրենց սուրերը խրոխտաբար

գետին Բսելով կ'անցնէին սպառնական ու վրէժխնդիր (ն. տ., 4, 505): Ու տարօրինակ երազ մը գիւղացիներն յանալսեց (ՍԸԵ, 89): Պաղտօն շողուեցաւ լեւը (ՀՈԵ, 93): Ոչ մէկ նամբորդ ալ կը սպասեմ ես ծովէն (ՎԹԵ, 107): Եւ անդադար կը հաւուածէր մարմինն անոր բռունցք մը երկար (ՍԲ, 237): Կինը ալցելեց դրացունիները (ԳԱԱՓ, 137): Նոյն իրիկունն իսկ գիւղը արիւնը կը փաքրուի (ԱԶԵ, 322): Թւում միայն երազի կրնամ յուսալ նոր բարձունք (ՍԲ, 196): Քուռը փախաւ ինոր աչքէն, Հաց չի դաւալ բերանը (ԿՍԼ, 111): Սարերը հորէն արձագանգեցին իմ երգը (ԳՊՍՄ, 199):

Բայի լրացումը մատուցման իմաստով.— Սա գրաբարյան ի + հայցական կառույցից է առաջացել: Այսպիսի լրացում ստանում են սահմանափակ բայեր: Այսպէս, միջին հայերենում մատուցման հայցական էր ստանում տալ բայը:

Օրինակներ՝ Աստուած է ստեղծէր զվարդն ու տուեր փուշն ի ամանաթ (ՆԲՀԿ, 183): Պարտ է այսօր ուրախանալ... Անուշ գինով թասը լցնել, Տալ սիրելի եղբօր ձեռն (ԱՄՄՂ, 138):

Արեւելահայերենում մատուցման հայցական ստանում են տալ, հանձնել, մատնել, անցնել բայերը: Լրացում դառնում են ձեռք, բերան, շալակ բառերը:

Օրինակներ՝ Իրեն հանձնել է նրա ձեռքը (Մուր., 5, 251): Քաջ թաղովորը մատնված է թշնամու ձեռքը (Մուր., 4, 42): Եղ ու բրինձ է առնում, տալիս մշակի շալակը (ՀԹ, 1, 475): Սրանց կզգզգեն, կտան ամ մոխի բերանը (ԳԳՎ, 471):

Արեւմտահայերենում այսպիսի լրացում ստանում է տալ, մասամբ և շալկել բայը:

Օրինակներ՝ Գաւազանը ասանկ մարդերու ձեռք տալու տեղ՝ կրոնակը տալու է (ՀՊԵԺ, 2, 48): Անկողինը կոնակը շալկելով դուրս կ'էլնէ խանութէն (ն. տ., 150):

Բայի լրացումը ուղղութեան հայցականով.— Սա գրաբարյան առ, ի, բնդ + հայցական կառույցի արտացոլումն է: Այսպիսի լրացում ստանում են այլ ձևերով ուղղութեան խնդիր արտացոլ բայերը: Այսպէս, միջին հայերենում ուղղութեան հայցական ստանում էին հայել, հայել, կարօտել, ծարաւել բայերը:

Օրինակներ՝ Նշան ցորեկկուրին այն է, որ արեւն չկարէ հայել (ԱՕԲ, 220): Յանկարծակի ջուրը հայեցեալ եւ ի գնացից զինքն արգելեալ (ՆՄԺԱՎ, 209): Լոք քո տեսլ եմ կարօտել (ՆԲՀԿ, 176): Զաղէկն, որ ի գնալ տեսնու, բեր աչիր, որ զինք չի հայի (ն. տ., 61): Կինն աղօթից փափագել չէ, Զագգալանքն կարօտել է (ՀԹՏ, 189): Զիւրեանց ժա-

նիքն են խիստ սրել։ Միս ու արիւնդ են ծարաւել (*ՄՀՔ, 114*)։ Քո գալդ ինձի մօտ խիստ կարօտել եմ (*211*)։

Արեւմտահայերենում ուղղութեան հայցական են ստանում նալել, հալել, մտիկ ընել, միտել, ձգել, Բաշել, սեւեռել, խոնարհել, կարօտնալ և այլ բայեր։ Լրացում կարող են դառնալ և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բաները։

Օրինակներ՝ Երկու երեք տնգամ ակառնեսու նալեցաւ (*ՀՊԵԺ, 1, 195*)։ Ես շատ ատենաբաններ մտիկ քրած շեմ (*ն. տ., 3, 15*)։ Երբոր վարդի փունջի՛ն հալեցի (*ՊԴՏ, 48*)։ Պարզուկ գմբէթ մը երկինք կը միտի (*ՎՇՐԵ, 4*)։ Անոնք հայրս են Բաշեր (*ն. տ., 446*)։ Աչքերը կը սեւեռէր դիմացը (*ԶԵՆ, 88*)։ Աչքերս կը խոնարհեմ զետին (*ՎՇԵՂ, 224*)։ Զէ՛ որ ձմեռը շատ կարօտցեր էինք (*ՎՀՀԾ, 204*)։

Արեւելահայերենում սահմանափակ թվով բայեր ունեն չայսպիսի լրացում։ Դբանցից են՝ նալել, հառել, դիմել, խոնարհել, ուղղել, դառնալ (շրջվել իմաստով), սեւեռել, ձգտել, միտել, կարկառել։ Պետք է նշել, որ ուղղութեան խնդիրը սովորաբար արտահայտվում է արտահայտվում, սակայն նշված բայերն ստանում են նաև հայցականով նույնիմաստ խնդիր։

Օրինակներ՝ Անահիտը՝ աչքերը հառած զետին, լսում էր (*Իս., 3, 90*)։ Քո ծոցն եմ ձգտում, ով մայր-բնութուն (*ՀՀ, 110*)։ Հայացքը սեւեռում է հեմարանից երեսը (*ՍԶ, 3, 253*)։ Սառն հովը սկսվում էր նրա պարիսպներից երկինք միտող անասուարթ ծառերի ճյուղերի մեջ (*ԴԴՎ, 5*)։ Մատը դիմացի տունն ուղղեց (*Բակ., 66*)։ Դերվիշները շնթակում էին հարուստ կրպակների առաջ, ձեռքերը երկինք կարկառում (*ՍԽՄՍ, 289*)։ Երկինք են պառզվում ծառերը վախա (*ՎՏ, 1, 157*)։ Ու երկինք նալեց մարդը վշտահար (*ՀՇՔՀ, 2, 299*)։ Երեկ հենց դրա համար էիր երկինք ձգտում (*ՎՊԸՆ, 1, 159*)։

Բայի լրացումը միջոցի հայցականով։—Սա գրաբարյան ի + հայցական կառույցի արտացոլումն է։ Միջին հայերենում նախորդի անկումով հայցականը բաղմամբով բայերի մոտ այս իմաստն է արտահայտում։

Օրինակներ՝ Ապա զհետ նորա զնոյն ակառ ակառացաւ նորին անուանակիցն Փոկաս (*ՊԱԼ, 33*)։ Ինքն գմահու ցաւ ջերանի (*ն. տ., 39*)։ Դաւանք արիւնս կշտացան ու թռչունք ի լաշիս վրայ (*ՀԹՏ, 217*)։ Հիւանդացաւ զմա մահուն (*ՆՄԺԱՎ, 139*)։ Քրտամբք կերակրիլ զնաց հրամայեաց (*ՀԵ, 193*)։ Ալիկ զինք գարի (*ԲԶ, 66*)։ Անձնդ կարմիր գոյն հերկեցաւ (*ՀԹՏ, 198*)։

Արեւելահայերենում, միջոցի հայցականը հազվադեպ գործածություն ունի։

Օրինակներ՝ Թէ շէ նամարդը, արես եմ եղովում, էլ շի պրծնելու, երբեք իմ ձեռից (2Թ, 2, 57): Կամ անմահության վառք պսակե մեղ, Կամ ինչպես ճճի՝ ոտի տակ կորչենք (22, 102):

Բայի լրացումը վերածման հայցականով.— Սա ես գրաբարյան ի, քնդ-+հայցական կառույցի արտացոլումն է, որ առկա է միջին հայերենում և արևելահայերենում: Լրացյալ դառնում են փոխարկման գործողություն ցույց տվող որոշ բայեր, որոնց մոտ այս իմաստը հիմնականում արահանով է դրվում:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Դարձիւ օրէնք՝ բաղկեղանեան (22ՄԲԲ, 492): Կու գան հայերն ու ամէնն հրեղէն են վովսեալ (ԱՍՀՄԶ, 254): Բաժանեցին գամեհայն ինչս որ կայր՝ երեք բաժին (ԺԵՀԶԱՍ, 125):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Քաշեց սուրբ և ախոռապետի զլուխն երկու մասն բաժանեց (Բ, 7, 236): Բլբուլը բերեմ, հասցնեմ աչգիս, Փուշը վարդ-վոխեմ թովչական երգով, Ու գաղանը՝ մարդ-բանական հոգով (2Թ, 2, 161):

Բայի լրացումը վերաբերության հայցականով.— Այս իմաստը գրաբարում արտահայտվում էր առ, քնդ-+հայցական կառույցով: Միջին հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են զարմանալ, ծիծաղել, չափառել բայերը:

Օրինակներ՝ Զարմանան գրանն նորին (ԽԿ, 174): Արջն չափառեսաց զնա (ՆՄԺԱՎ, 114): Ծիծաղեալ զանմիտ հրամանն նորա (ԱՍՀՄԶ, 236): Հանապաղ զայլ ո՛ր բամբաս (ՆՄԺԱՎ, 152): Բան մի եղեալ է ի քաղաքս մեր զայն գրուցենք, թէ ո՞րն է (ն. տ., 204): Հոգան զայլ ո՛ր (ն. տ., 239): Դու զիս՞րդ անհոգի գկառաւած պատմես (ԷԵ, 190): Թաղաւորն գարմացաւ զկարմիրն և առայ (ՆՄԺԱՎ, 180): Հեռ աչք մարդուն մի նստիր, երբ երես, զԼեզ գրուցէ (ՆՔՀԿ, 269):

Արեւմտահայերենում այսպիսի լրացում ստանում են մտածել, խորհիլ, գրուցել, հոգալ, պատմել և այլ բայեր: Լրացում դառնում են և անձ, ե՛ր իր ցույց տվող բառերը:

Օրինակներ՝ Ամէն մարդ իրիկուան հացը կը խորհի (ՀՊԵԺ. 4, 255): Կաբգուած մարդու մը անգրքութիւնը գրուցելու համար, կնիկ ալ մենք ունենալու ենք եղեր (ն. տ., 48): Խնչպէս շմռռաբ իւր բռնիկն հոգալ (ՏԿՎԱ, 109): Հեռուեալ օրը, ծովին վրայ, Կումիկ սեւաշուի աղբիկը կը մտածէր, անոր թափթփած մագերը (ՆՆ, 489):

Առեւելահայերենում հայցականը այս իմաստով չի գործածվում: Սովորական է կադային կառույցի գործածությունը (մասնա, աւերվ, վերաբնջալ, կասկեցութեամբ և այլն):

Բայի լրացումը հաղորդման հայցականով.—Այսպիսի իմաստով լրացում պահանջում են այլ ձևերով նույնիմաստ լրացում պահանջող ձայնել, աղաչել, երանել, հարցանել և այլ բայեր:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Ի՞նչ անեմ կամ ի՞նչ լինիմ, տէր չունիմ, որ դայ զիս ձենել (ՆՔՀԿ, 144): Երանեցի զագզգն Հայոց (ԱՍՀՄԶ, 251): Զօրն աղաչել պիտի գաստուած, որ դիտովեան հոգի մեզ տայ (ՖԴ, 297): Ոչ է պարտ մարդոյ երանել զկեանս իւր մինչև զվախճանն (ՆՄԺԱՎ, 331): Աղաչեաց թաղաւորն զփեսայն իւր, թէ գնայ (ն. տ., 135): Մահկաիք, երբ ի հաց նստիք, ձենեցէ՛ք աղբաւո՛ք ձեզ ընկեր (ՆՔՀԿ, 294):

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Առիթն կը ներկայանայ ինքնիրենս հարցնելու (ն. տ., 6, 268): Հին ծանօթի պէս բարեւեմ պիտի բուր Այս անցորդները անծանօթ (ՍԲ, 413): Խորին տնկեղծութեամբ կը բարեւեմ իր գործին հրատարակութիւնը (ԱՀԳՃ, 274):

Արեւելահայերենում հայցականն այսպիսի իմաստ չի արտահայտում:

Բայի լրացումը շանի հայցականով.—Այսպիսի լրացում ստանում է ծառայել բայը միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Ուժն յերկարօրեայ ժամանակի պէտս ունի, որ ծառայէ զփառելութիւն և հփէ (ՄՀԶՄ, 99): Յոլով ժամանակս ծառայեաց խնկար և ճրագար զկուտս հօր իւրոյ (ՆՄԺԱՎ, 108):

Արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում հայցականն այսպիսի իմաստ չի արտահայտում:

Բայի լրացումը համապատասխանության հայցականով.—Այս իմաստով լրացում ստանում են նմանել, լմանել բայերը արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Առաջ լացն վարտիրովդ ու երկար վերարկուովդ խոհարար կը նմանէիր (ՀՊԵԺ, 1, 320): Հիմա իր բուն բուտը որսի նիհար շուն մը կը լմանի (ԹԳԿ, 34): Հողերէն այնքան սեւեբեր են, որ արապի ձագ կը նմանին ՀՄԿԼ, 22): Աղջիկներն սեխ կը նմանին (ՀՊԵԺ, 5, 86):

Արեւելահայերենում հայցականը այսպիսի իմաստով չի դործածվում:

Բայի լրացումը քնկալման հայցականով.—Արեւելահայերենում այս իմաստի դրսևորման հիմնական ձևը տրականն է: Այսպիսի լրացում արեւմտահայերենում ստանում են լսել, ունկնդրել, ունկն դնել բայերը:

Օրինակներ՝ Պէտք էր լսել Անգրանիկ վարժապետը (ՏԿՎԱ, 60): Ես շատ լսեւ եմ զինքը (ԹԳԿ, 70): Հարկւրաւորներ, ավոտները պառւած

կ'ունկնդրէին օրուան զոյգ բանախօսները (ՀԳՄՆ, 143): Հոժ բազմութիւնք մը, մեծ մասով սաքի կեցած, կը լսէր երիտասարդ մը (ԶԵԾ, 195):

Պարագայական հայցականով կապակցութուններ

Հայցական հսկողի պարագայական իմաստները հայերենում վերորթնադարից ուղիով են դարգացել: Բանն այն է, որ զրաբարում պարագայական իմաստները հիմնականում նախգրավոր հայցականով էին դրսևորվում: Քիչ զկարերում է, որ աննախդիր հայցականը պարագայական իմաստներ ունի: Վերջիններս հայցականով արտահայտվել են սկսել միջին հայերենից, որտեղ այդ իմաստները զուգահեռաբար դրսևորվում էին և՛ նախգրավոր կառուցներով, և՛ հայցականով:

Արեւելահայերենում, առավել ևս արեւմտահայերենում շատ է ընդարձակվում հայցականի գործածութիւնը պարագայական իմաստներով:

Բայի լրացումը ժամանակի հայցականով.—Գրաբարում իսկ որոշ բայերի մոտ հայցականը կարող էր ժամանակի իմաստով գործածվել, թեև հաճախ այդ իմաստը խառն էր լինում ժամանակային շափին: Լրացումը սովորաբար ժամանակ ցույց տվող գոյական է լինում:

Օրինակներ՝ Ոչ հանգչէին ոչ զախ և ոչ զգիշեր (Յայտն., Դ): Զարչարեսցին զախ և զգիշեր (ն. տ., Ի): Այնու իսկ հարկանէր զզօրս նոցա զամենայն ատուս կենաց իւրոց (Ա Մակ., Գ): Ոչ դադարէի զցայգ և զցերեկ աղաշել վտան ձեր (Ագ., 235): Մեծարէր զամենայն ատուս հաշտութեան և խաղաղութեանն, որ ի մէջ նոցա էր (Բուզ., 4, ԺԶ): Տէր Աստուած մերժեաց զբուն յարբալէ զգիշերն զայն (Եսթ., Զ):

Միջին հայերենում ժամանակի հայցականն ավելի շատ է գործածվում: Այստեղ հայցականը կարող է իր հետ լրացում ունենալ կամ ոչ: Լրացչալ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Միս օրն տեսին երազ ի գիշերի երկու արժանաւոր կրօնաւորք (ՍՍՊՅ, 68): Քանի ցերեկն շինէին, գիշերն ի փուլ գալը (ՆՄԺԱՎ., 254): Նոյն ժամն սպանին զծովիզն (ՍՍՊՅ, 30): Սը մի երեկ շատ ձիւն (ն. տ., 31): Մէկ ալ օրն շինեաց (ՆՄԺԱՎ., 212): Այս ծով ու անհուն գիշերս ես ի ձեր դռնակն հմ եկեր (ՆՔԶԿ, 128): Եզնիկ մի ջրին խմելն զհղջերաց զշուքն էր տեսեր (ն. տ., 284): Գնա ու գիշերն արի (ն. տ., 123): Օրիկ մի շէլար շէկիր (ն. տ., 166): Ելար ու սլին պանն եկիր, որ առել հոգիս բերանիս (ն. տ.): Նա այն մեղքն օր վնձին առաքէ զնա հուրն անշէջ (ՆՄԺԱՎ., 16):

Այստեղ երբեմն հայցականը և ի հայցակիսն պատույր ժամանակի իմաստով կարող են գործածվել միաժամանակ:

Օրինակներ՝ Ի սոյն ամի ի ձեռն երեկ խիստ ձիւն վտրտուն օր չամենաքն տեղիս. գիշերն գայր՝ ցերեկն հալէր (ՍՍՊՅ, 57): Զամէն տարի լայս ատենս զով սիբեմ, նա զայն կու տանի (ԵՔՀԿ, 181): Ի բաւօր օր գիշեր ու ցերեկ չկորեցաւ (ՍՍՊՅ, 115):

Արեւելահայերենում հայցականի գործածությունը ժամանակի իմաստով չափազանց լայն է: Այստեղ այն համարժեք է ժամանակի տրականին, մասամբ և ներգոյականին: Երացումն արտահայտվում է ժամանակ ցույց տվող գոյականներով, ինչպես՝ առավոտ, գիշեր, ցերեկ, օր, երեկո, բուք, վայրկյան, ժամ. ամառ, ձմեռ, աշուն, գարուն, տարի, շաբաթ, պահ, ժամանակ և այլն: Երանց մի մասը ժամանակի պարզապես դառնում է նաև տրական, երբեմն և ներգոյական հոլովներով (առավոտ, երեկո, օր, բուք, վայրկյան, ժամ, պահ և այլն):

Ժամանակի հայցականը սովորաբար որեէ լրացման հետ է գործածվում:

Օրինակներ՝ Սա մի ծես էր, որ կատարվում էր ամեն երեկո միշտ նույն կարգով (Մուր., 4, 20): Մեռած օրս էլ պսակ տային (ՀԹ, 2, 86): Հին աշխարհք ամեն օր Հաղար մարդ է մտնում նոր (ՀԹ, 1, 149): Եվ ամեն վայրկյան մեռնում է ներկան (Իս., 1, 277): Մի կերի տարի ես ու մեր Ավագը մասրեքումը խող էինք պահում (ՀԹ, 1, 332): Մի ամառ էլ տավարի մեջ ցավ երեաց (Բախ., 32):

Երբեմն հայցականը առանց լրացման էլ է գործածվում:

Օրինակներ՝ Լսեցի ցերեկն աղաղակ ու բոթ, Գիշերը լացի մինչև առավոտ (ՀԹ, 1, 89): Պարում է ձմեռն հարսանիքներում (ՀԹ, 2, 39):

Ժամանակի հայցականը երբեմն հոգնակի է գրվում:

Օրինակներ՝ Առավոտները դատարկ հետը տանում էր խանութը, երեկոները լիքը բերում (ՆԴ, 1, 59): Նա ցերեկներն զբաղվում էր գործերով, երեկոները փակվում էր սենյակում (Շիրվ., 3, 66):

Երբեմն ժամանակի հայցականը զուգակցվում է մոկերայի հետ:

Օրինակներ՝ Առավոտը կանոնաբար գալիս էր հյուրանոցից (Իս., 1, 155): Երեկ իրիկուն էդ կողքիդ սնից կախ էին արած երեք հրացան (ՀԹ, 2, 38): Երեաց միաքն երրորդ գիշերը շատ ուշ (ՆԴ, 2, 472): Առավոտները վաղ մեր է կենում (ն. տ., 476): Վաղն առավոտ կանոնաբար պիտի փողոց պնա (Զ, 335):

Երբեմն ժամանակի երկու հայցականը զուգադրված են հանդես գալիս՝ ներկայացնելով դարձվածքային կառույց:

Օրինակներ՝ Տաբլին տասներկու ամիս անկճքներ էին միայն, որ Քափվում էին նրա բերանից (ՆԳ, 1, 65): Եվ մեն մենակ, տաբլին մի օր Ալցի Էլնես մամառտ շիրմիս (Իս., 1, 384):

Ժամանակի երկու հայցականը կարող են նաև դարձվածք չկազմել: Օրինակ՝ Այդ օրը գիշերն էլ տուն չեկավ (ՆԴ, 2, 472):

Արեմտահայերենում եւ ժամանակի հայցականը լայն գործածություն ունի: Այստեղ դարձյալ մի դեպքում հայցականը միայնակ, առանց լրացման է հանդես գալիս:

Օրինակներ՝ Դիցուք թէ առաւօտ մը գործիդ գլուխը գտնուելու համար վազելով կ'երթաս խանութդ բանալու (ՀՊԵԺ, 3, 280): Առաուն աղջիկը կը տեսնէ, գեռելը նշան կու տայ, գիշերն ալ հարսնիքը կ'ընէ (հ. տ., 6, 122): Զմեռը յաճախ կը կզկտէր ձկնորսներու սրճարանին մէկ անկիւնը (ԵԵ, 523): Այս վերջինները ամառը տանն մը կ'անհայտանային (ՇՇ, 1, 341):

Երկրորդ դեպքում հայցականն ունենում է որեւէ լրացում:

Օրինակներ՝ Այս օրերս շատցիր է այս ցարը (ՀՊԵԺ, 1, 149): Կիրակի օրը աղքատին ողորմութիւն ալ շտար (հ. տ., 2, 48): Ամէն շաբաթ յիմատուն կը վազէ (հ. տ., 2, 144): Մեա՞ծ գիշերը երեք տեղ հրդեհ՝ պատահեցաւ (հ. տ., 2, 9): Առաջին ամիսները սովորաբար զրամ կ'ունենար հետը (ԵՕԵԺ, 4, 406):

Երբեմն ժամանակի իմաստը արտահայտվում է ոչ ժամանակ ցույց տվող բառով: Օրինակ՝ Այս աչքի տեսնուածները առաջի բերան իր սիրտը բարեխաջուցին (ՀՕԵ, 37):

Բացի լրացումը տեղի հայցականով.— Գրաբարում տեղի իմաստով անհախաճիր հայցական չէր գործածվում: Միջին հայերենում ինչպես շարժման, այնպես էլ դադարման բաղմամբով բայերի մոտ հայցականն արտահայտում է ինչպես ուղեորութեան նպատակակետ-տեղ, այնպես էլ դադարման տեղ: Տեղի հայցականն առաջացել է գրաբարյան նախ-դրանքը կառուցելից՝ նախգիրների (ի, ընդ) անկումով:

Այսպես, ուղեորութեան տեղի հայցական ստանում են զալ, գնալ, երբալ, առախել, մտալնել, ելալնել, նեղալ, իջալնել, անկալնել և այլ բայեր, որոնք շարունակում են նաև նախգրավոր հայցական ստանալ նույն իմաստով արտահայտման համար:

Օրինակներ՝ Նա այն մեղքն օրն վերջին առախել զնա հուրն անշէջ (ՆՍՇՇՇՇ, 16): Նկեալ առ հո մեծ կրիայ մի՛ սովորեցաւ և զայր՝ ոտս ծառայն (հ. տ., 189): Նա ինքն դէս հնդեր երկիր (հ. տ., 258): Աւուր միւսմ բազան աճկաւ ակ աւա (հ. տ., 322): Հեա կատուին չաղացն կու մտնէր (հ. տ., 324): Բռնունք իմ շինուածմ իջնումն (ՆՔՀԿ, 96): Ով որ կաճի ոչ աստածոյ արեւանի լինի, պահք կենայ և պարկեշտութիւն

ընթանալ (ՆՄԺԱՎ, 279): Եկն Լրէցն Եկեղեցին (ն. տ., 265): Դու այլ չիմ կրակն ընկնիս (ն. տ., 170): Առնումք զինք, լեռնումքն Եկնենք (ն. տ., 219):

Դադարման տեղի հայցական ստանում են բնակիլ, բուսանել, կալ, կեալ, կանգնել, տեսանել, երևել, ուտել, բնանալ, հանգչել, տնկել, նստել, պղտորել և այլ բայեր, որոնք այլ գեղարտ շուշն իմաստի լրացումը նախդրադր հայցականով էլ են ստանում:

Օրինակներ՝ Նա պարտ է գրել, որ կպիսկոպոս արհիկաթիսկոպոսի գաւառ կենայ (ՄԳԴ, 24): Սատանան Խոսե զԱղամ՝ Դրախտին դուռն էր նա կանգնած (ՅԴ, 523): Ի աժէն Աղամայ որդիքս ենք օտար տեղիս բնակեալ (ՀԵ, 144): Այն Եկեղեցւոյ դուռն երկու ծառ կայր բուսած (ՆՄԺԱՎ, 212): Երբ սէրն ի յաշխարհս Եկաւ, Եկաւ, իմ սիրտս բնակեալ (ՆՔՀԿ, 37): Նունուֆար ծաղիկ էիր, որ ծովուն հատակն երեւի (ն. տ., 43): Ես այն հաւերուն էի, որ գետինն կուտ շուտէի (ն. տ., 58): Ծովուզ ալ ի դուրս Լընամ, ուներուզ շուրջ բնանամ (ն. տ., 96): Դու որպէ՞ս գիտացիր, որ գինին արիւն կայր (ն. տ., 203): Զբոլորն վարդենի տնկեմ (ՆՔՀԿ, 118): Աշան նստէր էր փէնկերէն (ՀԵ, 167): Այլ չի մնաց երեսս գուն (ՄՀՔ, 129): Քան զմարդարիս ի շարն էի, անարժան տեղիկ վարեցայ (ՆՔՀԿ, 300): Ես յակէս յիստակ Եկայ ու հաղար ձոր պղտորեցայ (ն. տ., 298): Քանի՞ տեղս ահով կենամք ու դողանք (ն. տ., 206): Անշափ հարստի դստրիկ տառապելին ծոցիկն է օրեր (ն. տ., 210):

Արեւելահայերենում հստակորեն հակադրվում են ուղեորութեան տեղի և դադարման տեղի հայցականները: Ընդ որում այստեղ միջին հայերենյան բոլոր բայերը չեն, որ ուղեորութեան հայցական կամ դադարման տեղի հայցական են ստանում: Մի շարք գեղարտ միջինհայերենյան դադարման հայցական ստացող բայերն ունենում են տեղի տրականով, ներգոյականով կամ կապալին կառուցով լրացում: Ուղեորութեան հայցական ստացող որոշ բայեր էլ ստանում են կապալին կառուցով լրացում: Այսպես, եթե առաւել, անկանել, գալ, գնալ, Եկնել և այլ բայեր շարունակում են ուղեորութեան տեղի հայցական ստանալ, ապա նեղել, ընթանալ բայերն ստանում են կապալին կառույց: Դադարման հայցական ստացող բայերի մեծ մասը այս հոլովներով կամ կապալին կառուցով լրացում է ունենում:

Այստեղ ուղեորութեան հայցական են ստանում շարժման բայերը, ինչպես՝ գնալ, երթալ, գալ, ուղարկել, հասնել, վերադառնալ, նստապարհկել, առաջնորդվել, հանախել, մտնել, խուծել, բարձրանալ, տանել, բերել, Բաշվել, փոխադրվել, տեղափոխվել, գլոր(վ)ել, անցնել:

սուզվել, իջնել, բռնել և այլն: Լրացում դառնում են տարածական իմաստ ունեցող գոյականները:

Օրինակներ՝ Տեսուչը վերադարձավ յուր սենյակը (Մուր., 5, 11): Արքայորդին առաջնորդեց մեզ դահլիճ (ն. տ., 4, 61): Բնակիչները Բաշվէ: Լին տուն (ն. տ., 109): Հեռացա Գուգարաց լեռները (ն. տ., 132): Զորքերը խուժեցին վիժափոր տանարը (ն. տ., 218): Անդունը մի բար գլուխը ոտով (ՀԹ, 2, 16): Խոր սուզվեցին ակն աղբյուրի, Մտան կաղնին հաստարուն, Ու լեռնային վտակների Ալիքները պաղպաղուն (ՀԹ, 2, 44): Զուրն եմ իջնում աղջիկներ (ՀԹ, 2, 47): Կտորները երկինք բռն (ն. տ., 125):

Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ նաև փոխարկարար շարժում ցույց տվող մի շարք բայեր, ինչպես՝ շտապել, տալ, դիմել, պառկել, հանդիպել և այլն:

Օրինակներ՝ Շտապեցի Թիֆլիս (Իս., 4, 47): Իրեն տվեց անտառը (ՀԹ, 1, 395): Ինձ ուսումնարան տվին (ն. տ., 409): Դու հալածում դիմում ես կլամ (ՀՀ, 106): Ատումը որոշեց հանդիպել նաև իր աշխարհը (ԴԴՎ, 348):

Արևելահայերենում դադարման տեղի հայցական ստանում են դադարման բազմաթիվ բայեր կամ դրարարդյան ավանդույթով, կամ արեմտահայերենի ազդեցությամբ: Այս երկրորդ իրողությունը բացատրվում է այս կամ այն հեղինակի բարբառային պատկանելությամբ:

Այսպիսի լրացում ստացող բայերից են՝ նստել, ունենալ, սովորել, ուսանել, դիզել, մնալ, ապրել, կանգնել, լինել, գալիս, բողնել և այլն:

Օրինակներ՝ Նստեցեմ վարդան Մամիկոնյանի օրչակը (ԴԴՎ, 370): Աշխատեմ առն չունեմ, դադար չունեմ (ն. տ., 374): Ուսել եմ Աղեհասանդի, Բյուզանդիոն, Սիրիա (ն. տ., 515): Նրանց մի եղբայրը Բաբու հարստութուն է դիզել (Բակ., 158): Նա ստիպված եղավ առժամ մնալ Կաթին (ՍԶ, 9, 214): Թումանյանն այդ ամառ ապրում էր Դսեղ (ն. տ., 167): Հավերք երդիկը Բշուշ էին անում (Իս., 3, 484): Էս դարում Մրսր ահհաղիմ ու հզոր Մարա-Մելիքն էր նստած Բագավոր (ՀԹ, 2, 98): Մտամ երկիր ձեզ տեղ չկա (ն. տ., 113):

Մի շարք բայերի (քափառել, առանձնանալ, մեկուսանալ, հալալել, ժողովել, խոնվել, հայտնվել, ցնդել, սփռել, ման գալ և այլն) մոտ հայցականը կարող է համասեղել ուղեորությամբ և դադարման տեղի իմաստները:

Օրինակներ՝ Դուրս եկանք բաղաքից ձիով՝ հայրենի գավառակի գյուղերը պտտելու (Մուր., 5, 239): Ցիր ու ցան դառնուկները քափառում էին սառ ու ձոր (Բ, 7, 438): Ու ման կուգամ սե շուքի պես Սա-

բեր, ձուրեր ամայի (Իս., 1, 123): Սիրտս կուզե հետունները սափառնել, նոր ուղիներ, նոր աշխարհներ քափառել (ն. տ., 173): Նա հրամայեց ժողովել Դվին բոլոր հազարացի զորքերը (Մուր., 4, 337):

Արևմտահայերենում *և՛* շարժման, *և՛* դադարման բայերը համասարապես ստանում են տեղի հայցական, որը մի դեպքում համարժեք է արևելահայերենի ուղեորության հայցականին, երկրորդ դեպքում՝ դադարման հայցականին: Այսպես, շարժման բայերից են՝ գնալ, երթալ, հասնիլ, ուղղուիլ, վերադառնալ, իջնել, դիմել, տանիլ, բերել, հանել, վտարել, մանել, ելլել, բնրանալ, խոյանալ, վազել, դրկել, բարձրանալ և այլն: Լրացում գտնում են մեծ մասամբ տեղ չույց տվող բառերը:

Օրինակներ՝ եռհանդգդ գնա ու գործը նայէ (ՀՊՆԺ, 1, 356): Այս գիշեր ալ պարահանդես պիտի երթան զուարճանալու համար (ն. տ., 137): Անգամ մը անդառաժու պիտի հանդիպէր կիսաշէն տունն (ԵՆ, 420): Դասաւանդները ուղղութեան իրենց դասարանները (ԵՅՆԺ, 1, 255): Արթնցածիս պէս պատուհան վազեցի (ԼՇՐԵ, 37): Վստահութեամբ կր դիմեն աղբիւրը (ԶՅՆ, 134): Մտաւ իր ամայի սենեակը (ն. տ., 368): Կարծես արմատ ձգուած ըլլաւ իմ մարմինէն սիրտը հողին (ՍԲ, 263): Վերջին ձմեռը Փարիզ դրկած էր դայն (ՕԶՆ, 289):

Երբեմն լրացումը կարող է անձ չույց տվող գոյական լինել: Օրինակ՝ Ինք, անկեղծօրէն, ալ շէր ուզեր վերադառնալ այդ աղջիկը (ԵՆ, 353):

Դադարման բայերից են՝ անցքնել, ապաստանիլ, աշխատիլ, բնակիլ, գտնուիլ, դանդաղիլ, եփել, գետեղել, խաղալ, կանգնիլ, կենալ, բնել, կզկալիլ, հաւաքել, հառիլ, պանկիլ, սոլասիլ, փռել, փրփրիլ, ունենալ և այլն:

Օրինակներ՝ Պատանեկութեան շրջից Մոսկուա անցունելէն ետքը՝ Դերմանիս գնաց (ՀԳՆԺ, 2, 159): Պարտէզի իցիս քէ փրքէր մարդ լացող (ՊԴՏ, 9): Լուսարարութիւնը բարձր սպասեց (ԵՆ, 300): Երգի ու գինարարութի խնթութիւնը կը փառէր փողոցները (ն. տ., 472): Զմեռը յաճախ կը կզկտէր ձկնորսներու սրճարանին մէկ անկիւնը (ն. տ., 533): Նստած էին պառչգամը (ԼՇՐԵ, 112): Հիմա ամէնքը կ'ապաստանին քու հողերդ (ն. տ., 281): Կեցած եմ հիմա կեանքի կէս նստքան (ՎԲՆ, 92): Ուսուցչութիւնը բոլոր մեր գիւղի վարժարանը (ԵՆ, 542): Հիմա չուշտ է, կը մըսիս ետեւ հոգիս մթութեան (ՎԲՆ, 389): Կապույտ մշուշներ կը դանդաղին հեռաւոր լեռներու ստորոտը (ԱՆԴՃ, 109): Տեքները մեր յատակը կը փռեն (ՌԶՅ, 196): Լուսնի ցոլերը կ'առնուին խաղի ծովուն հոլանի (ՄՄՆԺ, 25):

Իսկ լրացումը ձևի հայցականով. — Այս փմաստով լրացումը որաբարում քիչ բայերի մօտ էր գրվում: Նկատի ունենք այն դեպքերը, երբ

լրացում ունեցող որոշյալ հայցակներն ձևի իմաստ էր արտահայտում մի քանի բայերի մաս:

Օրինակներ՝ Հրամայեաց հրովարտակ գրեկ օրինակ գալս (Ագ., 796): Եւ գալս օրինակ փոխեցաւ յաշխարհէ (Բ Մակ., ԺԳ): Զման ապուեսու սպանից զբեզ (Բուզ., 4, 5Դ): Բազումք կորեան դանմահն ման (ՄկՊԱԱ, 3, ԻԱ):

Փորք-ինչ տարբեր -է բայի արմատակից գոյականի հայցականի գործածութիւնը սաստկացման իմաստով:

Օրինակներ՝ Զարմացաւով զարման (Ամբակ., Ա): Ահագին սպառնալիս սպառնալ յօրէնսն իւր (Եղեկ., 4, ԺԳ): Յիսուս ևս աւելի սպառնալիս քան զայն սպառնացէ (Ն. տ.): Զկնէք զեկումն տնօրէնութեան (Մե, 2, ԶԲ): Կորնչին զյաւիտեանական կորուսան (ՂՓՊԶ, Ի):

Միջին հայերենում բովական շատ է գործածվում ձևի հայցականը: Այն կարող է գրվել տարբեր իմաստի բայերի մաս՝ երբեմն մասամբ զուգակցված վիճակի իմաստով:

Օրինակներ՝ Ուռնալ զօղածքն պինդ ուսկ (ԲԶ, 105): Զասես, թէ դու մարդ ծնար, յիրաւի ի յէշ նմանես (ՅԴ, 291): Յիշխանաց քաջ և զինաւորն Յերակ որ տեղն արտում կենայ՝ Գայ մեռ ի քեզ նախ երեշտակ, ելին զնայ քան զսասանայ (ՀԲՏ, 192): Որ երբ յառնէք յօրն վերջի, եւ չերեկի՞ ծառ չորացիկ (ԿԵՏ, 123): Սուրաթ լուսեղէն լուս ևս, Կուսին լոյրորած Ելենս (Ն. տ., 159): Ի յեղր Փիտոն գետոյն բուսանիս երբիկ տննման (ԳԱՏ, 183): Եւ զայն նոյն ժամայն գառ երեկցաւ (ԱԲ, 306):

Ձևի իմաստը (աղելի շատ անխառն ձևի կամ սաստկացման իմաստ) արտահայտվում է լրացում ունեցող հայցականով:

Օրինակներ՝ Աղբառի կնեզ ի շուրջ կաւ գալ (ՆՄԺԱՎ, 247): Լ'նշ ցեղ զառիւծն սպանեցիք (Ն. տ., 301): Գալքն ժողովեցան և ուրախացան ուրախութիւն մեծ (Ն. տ., 41): Ձեզ ի՞նչ դատար ևս դիմանաւ (ՀԲՏ, 143):

Երբեմն ձևի հայցականը զուգակցվում է գործիականին: Օրինակ՝ Բյրուշնի քան զասս դատով (ԿԵՏ, 121):

Արեւելահայերենում հայցականը ձևի իմաստով քիչ է գործածվում: Այն գրաբարյան ի-ի հայցական կառուցքի արտացոլումն է:

Օրինակներ՝ Շրջապատման փորձի դեպքում իսկույն թեւերը բաժանվում են երկու մասի և ուղիղ հակառակ հարձակվում թշնամու թիւիների վրա (ԴԴՎ, 533): Թովմայի ողջույնին պատասխանեց կես բեւան (ՍեՄՍ, 634): Ախ, Երանի՜ ով մարդ կգա Ու մարդ կերթա անարատ (ՀԲ, 2, 145): Անուշք թողեք ուղիղն ինձ ասի (Ն. տ., 63): Բարով զնաս, բարով դաս: Տղա վերադառնա (ՀՄԱԶԶ, 3, 480): Անմեղ հեշ-

տակ նա աշխարհ եկավ (ծ, 61): Ամենից առաջ նա հայր էր ծնվել (ՊԱԵԺ, 4, 147):

Արեմտահայերենում *ևս* ձևի հայցականը գրաբարյան *ի* + հայցական *կառույցի* արտացոլումն է: Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Որ տափակնալով, երկնալով ամեն մաղէ կ'անցնի ու զեռ կոնակի վրայ սրտիկոզ արդար մարդու հանգստութիւնը կը բնա-նայ (ՌԶՅ, 143): Պարտէզդ իցիւ թէ փթթէի վարդ լացող (ՊԴՏ, 9): Արիւնի քուր ներկած էր ջուրը գինով (ՌՄԵ, 52): Հայն, աստանդական, սակայն մէկ հոգի, Հայ պիտի ապրի զեռ բազում դարեր (Ա.Բ, 61): Մէկ ձայն խօսեցան երկուքը մէկանց (ՀԵԱԳԱ, 376): Ժողովուրդը մէկ հոգի է մէկ սիրտ կը բոլորուի մեր ղեկավարութեան շուրջը (ԶԵԵ, 189): Կոկորդիլոսի մը բերնին ձև շինուած ուրիշ շարժում ու սեւ երկաթ մը համաչափ վար կ'իջնէր (ՀԵԱԳԱ, 148): Խնքն իր ճակատագրին հետ տղայ խաղայ, նիսող սառկի, ու սեւ անէծ' մը բարանայ (ԲԳԿ, 274): Սն-Անն կ'ապրի, ինչո՞ւ կ'ապրի, երբ իբր մարդ՝ ամենէն թանկ ինչըր շունի (ՊՍԿԱ, 61):

Բայի լրացումը վիճակի հայցականով.— Գրաբարում այս իմաստով աննախդիր հայցականն չէր գործածվում: Միջին հայերենում կրկնակի հայցականն պահանջող տեսանել, գտանել, քողով *և* այլ, ինչպէս *և* չեղբ *բոռ* բայեր (մեռանել *և* այլն) ստանում են հայցականով լրացում, որ վիճակի իմաստ է արտահայտում՝ ինչ-որ չափով խառն ձևի իմաստին:

Օրինակներ՝ Ես այլ ձեզ ժողով չեմ կարող գտանել (ՆՄԺԱՎ, 27): Ասէ, թէ չգտայ զինք կոյս (ՍԳԴ, 53): Տեսանէին զինքեանս պատժապարտս առաջի Տեսուն (ՊԱԴ, 484): Թէ երթամ ու զաբիպ մեռնիմ, վարդ ձեզ, զտէրն յիշեցէր (ՆՔԶԿ, 234): Ծառայ քո գնչին մեռնիմ (ն. տ., 78):

Արեւելահայերենում վիճակի իմաստը հայցականով զբոսորդում է երկու զեպրում: Առաջինն այն է, որ տեսնել, գտնել, քողնել բայերը երկրորդ հայցականն արտահայտում է այս իմաստը միայնակ:

Օրինակներ՝ Իր եղբայրներին տեսնում էր գերի (Իս., 2, 197): Անաստան է տեսել մեզ, գազան չի տեսել (ԴԴՎ, 695): Վերջապէս գտնել է Զոհրային արդեն ամուսնացած ու երկու երեխայի մայր (ԳԴԱՎ, 60):

Երբեմն էլ վիճակի իմաստով հայցականը կարող է զրկւել ոչ ներգործական բայի մաս: Օրինակ՝ Մարդը քո առաջ պառկած է անօգնական *և* երեխա (ՎՊԸԵ, 1, 223):

Երկրորդ զեպրում վիճակի իմաստն արտահայտում է ուղիղ խրեղիւրդ — տեղի հայցական անանջատ կառույցով, որը զերբայի գեղչումով

դերբայական դարձված է: Ընդ որում այսպիսի կառույցը արևմտահայերենի (խոսողների մայրենի բարբառի) ազդեցութիւնն է: Բուն արևելահայերեն նույնիմաստ կառույցը հայցական + տրականն է: Այսպես, գալարը ձեռքը ջուր մատուցել կառույցի փոխարեն պետք է լինի գալարը ձեռքին ջուր մատուցել: Հասկանալի է, որ երկու դեպքում էլ զեղչված է որևէ դերբայ (բռնած, պահած, ունենալով և այլն):

Օրինակներ՝ Մեծ բնտանիքը կառավարում էր Օհաննեսի մայրը՝ պատկանելի նանին. ջերեփը ձեռքը, իբրև իշխանական գալուզան, հրամայում էր մեծին ու պատիկին (Իս., 4, 77): Ազա նազարը, Բեֆր տեղը, խոսում էր ու խոսում (Իս., 2, 487):

Արևմտահայերենում ևս վիճակի իմաստն արտահայտվում է երկու հայցական կառույցով:

Օրինակներ՝ Սարգիսին պահապանը իր ճերմակ դոջակը ձեռք դրենք՝ դիմաւորեց (ՄԵ, 79): Նորէն, Էլաւ, պատուհան վազեց, բացաւ զայն ու մինչև կէս մէջքը դուրսը մուկին մէջ ձուցաւ (ԵԵ, 173): Ճրագը ձեռքը ննջասենեակէն ներս մտաւ ծերունի կինը (ՄՄԵԺ, 215):

Այստեղ ևս հայցականը կարող է միայնակ վիճակի իմաստ արտահայտել: Օրինակ՝ Նա կը ծնանի ստրուկ, կը մեռնի ստրուկ (ՄՏԵ, 39):

Երբեմն հայցականը վիճակի իմաստ է արտահայտում՝ կատարելով դերբայի դեր:

Օրինակներ՝ Նաւակը շուտով մը կապ ձգուած է ջուրերէն ներս (ՀԵԱԳԱ, 243): Կեցանք շփոք՝ սալահատակին վրայ (ՎՇԵԶ, 301): Գլուխը մէկ կողմին հակ կծկեցաւ օճախին դուրը (ՀՈԵ, 117):

Իայի լրացումը հպատակի հայցականով. — Դեռևս զբարարում նպատակի իմաստը, բացի զբաւորման հիմնական միջոցից (ի + հալցական կառույց, այդ թվում և ի + անորոշ դերբայի հայցական կառույց) հազվադեպ կարող էր արտահայտվել նաև աննախդիր հայցականով:

Օրինակներ՝ Մատույց զանձն իւր քեզ պատարագ (Ագ., 96): Առաքեցի զձեզ հնձել (ն. տ., 697): Աւետարանել աղքատաց առաքեաց զիս (Ղուկ., Դ): Երբում ձուկն որսալ (Յովհ., ԻԱ): Այլ ասեն, զնոսա բժկութեանց զինս տարաւ (Եզն., 4, Բ):

Միջին հայերենում առավել ևս ընդլայնվում է աննախդիր հայցականի գործածութիւնը նպատակի իմաստով՝ նախդրավոր կառույցներին զուգահեռ:

Օրինակներ՝ Երբմ խնդրեմ Հնդկաց թագաւորին դուտոն ինձ կնուրիւն (ՆՄԺԱՎ, 293): Ոչ ընդունին զնա և ոչ առնուն զինքն հարսնուրիւն (ն. տ., 299): Առնում ի սարերդ ելնամ ու ծաղիկ փաղեմ սիրու դեղ (ՆՔՀԿ, 96): Գիտեմ թէ ի բան եկիր, նա եկեր հոգուս հոգեհաւ

(ն. տ., 134): Զերկիր բարեխօս բերես, զիս և տուն տանել չկարես (ն. տ., 139): Բռնեցաւ մեր զԱստուած վկայ (ն. տ., 193): Առի զբազաս որս-նայ (ն. տ., 250): Մանկաիբ, երբ ի հաց հատիբ, ձկնեցէի աղքատք ձեզ ընկեր (ն. տ., 294): Մերկոյ հանդերձ չեմ հագուցել, Ոչ հիանդաց տես զնացել (ԶԵ, 176): Երբ մեռնիմ՝ ինձ պաշար զքեզ կու տանիմ (ն. տ., 197): Ունբերդ է կամար կապեր ուկերբայ ի Մաքրն քալան (ԵԶԳ, 77):

Արեւելահայերենում նպատակի իմաստը հիմնականում արականով, ինչպես և կադային կառույցներով է արտահայտւում: Սակայն գրութարան նախորդող կառույցները նախդրի անկումով շարժման բայերի մոտ կարող են արտահայտել նպատակի իմաստ: Այս դեպքում լրացում գառնում էն հիմնականում սայանունները:

Օրինակներ՝ վերեկց մի մարդ եկալ Լննուրյուն (ԶԹ, 2, 40): Ու չեկալ նա տես (ն. տ., 50): Կոհիլ աի գնամ Լս Դավթի վրա (ն. տ., 111): Դու պտակ կերբայ քո նոր յաբի հետ (Իս., 1, 160): Դնացին թագավորի մոտ գանգատ (Իս., 2, 495): Վեր կկենա ռամիկը պատեալ (ԴԴԿ, 125): Թող չքնաղ իմ սիրածին տես (Իս., 1, 371): Կինը շարունակ գալիս Լր տառիս գանգատ (ՍԶ, 1, 229):

Հաճախ նպատակի հայցականը գոյականովում է ուղիղ խնդրին:

Օրինակներ՝ Ոչխարդ բեր կիթ (ԶԹ, 2, 69): Խլաթ քաղքի թաղավորի դասաբ խոսեց նրան կին (ն. տ., 131): Բերում են մեռնեկերին դնում այս շենքի մեջ Թաշններին կեր (ԴԴԿ, 532): Հո շենք թողնելու Լեզ գալիի նաչ (ն. տ., 617): Բերի Լոմ կարմիր սիրար նախի Զեր կարմիր հրին-կարմիր ողջակեզ (Զ, 257): Թաշկինակներ է կարում ինձ համար նվեր (ԶՍԶՄ, 133): Ու չեմ ասել, դու, անամոթ, Մինը ծառա զրկես ինձ մոտ (ԶԹ, 1, 238): Աշտարակեցիք էլ բռնեցով խաղող Լէն բերել ծախ (ՍԶ, 1, 178):

Արեւմտահայերենում հայցականը նպատակի իմաստով համեմատարար քիչ է գործածվում: Մեծ մասամբ այն գրվում է շարժման բայերի մոտ: Լրացում գառնում է նաև անորոշ դերբայը:

Օրինակներ՝ Բանդ զնա ուրեմն և մի խառնուրդ փոխանորդից զսրծներուն (ԶԳԵԸ, 1, 333): Բարեկամի հետ կը սկսի աղչիկտես պատիլ (ն. տ., 121): Սենք պարտեղը բանել զացինի (ԶՄԿԼ, 190): Մառուռ ու սուբբ շի մնաց, ուր չը գացին ուխատուր (ԿՍԼ, 11): Ինք այն օրը յուղարկ գնաց իր լախտաւոր ընկերահին (ՕՁԵ, 133):

Բայի լրացումը չափի հայցականով. — Գրարարում ժամանակի հայցականը թվական կամ այլ խոսքի մաս (ածական, դերանուն) լրացմամբ արտահայտում էր ժամանակային չափի իմաստ:

Օդինականեր՝ Վախճանի, Բաղաւորեալ ամս երեսունն և երիս (Մխ, 2, ԺԲ): Եկեաց Ադամ ամս երկերիւր և երեսունն (ծնն., 5): Ես կացի ի լերին զՔառասուն տիւ (Բ Օրէնք, Ժ): Հանդարտեաց... Յուդա՝ ամս տասն (Բ Մնաց., ԺԴ): Սնուցի զքեզ զերիս ամս ի դիրկս (Բ Մակ., է): Ամս բազումս կեցցէ մարդ (Ժողով., ԺԱ): Արձակեաց զնա զերկուս ամիսս (Դատ., ԺԱ): Զվեց ամիս նստաւ անդ Յովար (Գ Թագ., ԺԱ):

Նույն ձևով տարածական և այլ կարգի միավորների հայցականքը թվական կամ ուրիշ խոսքի մաս լրացումով արտահայտում է տարածական կամ այլ կարգի չափի խմբում:

Օրինակներ՝ Զև ևս հեռացեալ օրեանս ոչ բազումս յԱյրարատոյ երանելի սպարապետն Հայոց Վարդան՝ և իշխանն Սիւնեաց Վասակ վաղվադակի գաղտ դեսպանս անէր առ Միհրնիրսեհ հազարապետն Արեանց (ԴՓՊՀ, ԼԴ): Հնգետասան կանգուն բարձրացաւ ջուրն (ծնն., է): Գորին Եփրկս քնդետասան (Գործ., Իէ): Զափեաց զպարիսպն նորա հաւելու և բառասուն և չորս ասպարէզս (Յայտն., ԻԱ): Վարիցէ զքեզ մղոն մի (Մատ., 5): Տուժեսցեն ի նմանէ հարիւր սիկլ (Բ Օրէնք, ԻԲ): Զորս տասերս կրկին ժողովէր (Բ Մակ., ԺԲ):

Միշին հայերենում նույնպես լայնորեն դործածվում է ժամանակային չափի, նաև այլ կարգի չափի հայցականը, որը թվական կամ ուրիշ խոսքի մասով լրացում է ունենում:

Օրինակներ՝ Այսպէս անէին զօրս բազումս (ԿԳՊՀ, 235): Շատ օրեր զայր Զայնն նոցա ի խորոց անտի (ՍՍՊՅ, 47): Բադաւորն Վոտոնիւտ մի տաւի եկեաց Բազաւոր (ն. տ., 71): Նա տուգնմի զկէս արեան զինն (ՍԳԴ, 75): Կացին երեւ օր զանտիրանալն իւրեանց (ՍՍՊՅ, 47): Մէկ բերան զոչես այդ աղւոր ձայնիւդ (ՆՄԺԱՎ, 30): Գովեմ զքեզ հազար բերան (ՆՔՀԿ, 134): Ի յառաջին օրն տուր կէս լիւր (ՄՀԶՄ, 41): Արա զայդ յաւորն երկու քնդ (ն. տ., 42): Հինգ ու կէս դար թողեր ի խոր խաւարի (ՅԴ, 444): Մին ամիս օգդ վաշի տեղեաց քիզ մի (ՄԵՊՀ, 47): Վայ տամ քեզ հազար բերան (ԽԿ, 185): Հեծնուս երկու օր ու թողուս երեւ օր (ԲԶ, 80): Էր ուժով կրաշտ, որ տասն ամիս անձբւ չեկաւ (ԺԴՀԶՀ, 470):

Երբեմն հայցականը կարող է մեկնարանվել չափի և ժամանակի խառն խմբաներով:

Օրինակներ՝ Այսպէս ժամանակս իմի սիրով խաղային առ իրեաքս (ՆՄԺԱՎ, 226): Տաւին տառներէիւ ամիս եւս հոռէր խնձորն ի գօրիս (ՆՔՀԿ, 110): Զքաղ, քեզ երնեկ կու տամ, պան մ'երիս, պանիկ մ' անցանիս (ն. տ., 166): Տաւիս զամէն վախած կաշար ի գեղ և ի քաղար ի յանօրինաց (ԺՆՀԶՀԳ, 422):

Արեւիահայերենում շատ ուսշակիւր են չափի հայցականի մի ճա-

նի ենթատեսակներն են գոտեորվում՝ ժամանակային չափի, տարածական չափի, ծավալային չափի, կշռային չափի, այլ չափերի:

Ժամանակային չափի հայցականը կարող է հանդես գալ մի դեպքում լրացումով, երկրորդ դեպքում միաչնակ: Երկու դեպքում էլ լրացումը ժամանակ ցույց տվող բառ է (ժամանակի միավոր), ինչպես՝ վայրկյան, րոպե, ժամ, օր, ցերեկ, գիշեր, տարի, շաբաթ, ամիս, դար և այլն: Զափի միավորի լրացումը լինում է թվական, ածական, գերանուն և այլն:

Օրինակներ՝ Հազիվ մի ֆանի ժամ մնաց մեզ մոտ արքայորդին (Մուր., 4, 45): Ամբողջ մի ամիս խումբը ղինավառ Սարեր ու ձորեր ոտնատակ տվեց (ՀԲ, 2, 61): Երեւ գիշեր ու երեւ օր Բոթր տվին Դավթի մահվան (ն. տ., 27): Տասնյակ տարիներ ապրեց խալիֆաների հոյակապ քաղաքում (Իս., 2, 45): Հայացքիդ ծովի մեջ գեթ մի պան Թող հանգչեմ սրտիս հուր-տենչերով (Իս., 1, 200): Վարդն՝ աչքսան սիրուն, Կապրի, ով աստված, Հազիվ մի զարուն (ՀՇՔՀ, 2, 89):

Հայցականը կարող է գործածվել նաև միաչնակ:

Օրինակներ՝ Ամեն հնչունը դաբեր է ապրում (Իս., 2, 57): Կոխվը օրեր տեկց (Իս., 3, 47): Ծայր տվին խնջույքներն ու զինարուբները օրեր ու գիշերներ (Իս., 3, 367):

Տարածական չափի հայցականը արտահայտվում է մետր, կիլոմետր, փարսախ, մղոն, հեկտար, ֆուտկուսի մետր, ֆուտկուսի կիլոմետր, զազ և այլ միավորներով, որոնք ունենում են որեէ լրացում (թվականով կամ այլ խոսքի յասով):

Օրինակներ՝ Նա հեռացել էր բանակից մի ֆանի փարսախ (Մուր., 4, 496): Մեկ շնչով հանդարտ Բռա Բառսուն զազ (Իս., 2, 246): Սենեկապետն ու սպասավորները քաշվեցին պատշան հեռավորություն (ԳԴՎ, 133): Տրակտորը հերկեց հիսուն հեկտար: Մեքենան անցավ հազար կիլոմետր: Մեր առաջնորդը գնում է մի ֆանի ֆալլ (ԲՀՍԶ, 80): Մի ֆանի հաբլուր ֆալլ վազեցին (ՆԱՄԺ, 168):

Ծավալային, կշռային և այլ չափերի իմաստն արտահայտվում է համապատասխան միավորներով՝ լրացումներով հանդերձ:

Օրինակներ՝ Արբեղնում է արեի խանդավառ երազներով նրան, ով մի քառ միաչն խմում է արեի գինուց (Իս., 3, 390): Այդ քարից տեղափոխել ենք հինգ մեքենա: Վառելափայտից պակասել է երեւ խորանարդ մետր: Երեւ հազար լիդր էր կշռում հսկայական իր սկուռնդր (ՀԲ, 2, 126): Մի կշեռք էդ ասածիցդ տուր (Իս., 3, 511): Հարցրեց ձայր աստիճան զարմացած (ՆԴ, 1, 6): Հավը խոսեց երեւ բերան (ՀԲ, 1, 164): Հրդեհի դեպքում երկու տակ պիտի կապվեր պատշգամբի սյունից (ՍԶ, 1, 123): Ինչի՞ մասին էիր խոսում, — հարցրեց տիկին Սոնայի ամուս-

սինք, անհոգությամբ կես պառկելով օթոցի վրա (ՎՓ, 3, 205): Դու պիտե՛ս բամբաս բո սատանային, Որ աստվածանա գու թեկուղ մի թեկ (ՀՇԹՀ, 2, 301):

Արեւմտահայերենում նույնպիսի միջոցներով են արտահայտվում ժամանակային, տարածական, ծավալային, կշռաչին և այլ չափերի հայցականները:

Այսպես, ժամանակային չափի հայցականը կարող է հանդես գալ և՛ լրացումով, և՛ միայնակ:

Օրինակներ՝ Դիւրին բա՞ն է երկու երեւ ժամ պարապ խօսքեր մտիկ քնել առանց վարձատրութեան (ՀՊԵԺ, 5, 128): Ձէր կրցած հեռանալ անոր բովէն, ժամ մը ամբողջ լրտեսելով խօսակցութիւնը, շարժումը, ակնարկը (ԴՁԵԺ, 1, 275): Հարիւր գիշեր մեր վիշտն հծծենք փրարու (ԱՀԳՃ, 73): Կէս դար մ'ամբողջ, վաղուան յոյսով բեղմնաւոր Մշակեցիր մտքերու հողը խոպան (ն. տ., 78): Թարմութիւնդ այս տեւէր տա-րիներ դեռ երկար (ՍԲ, 427): Հայրս և Աւէն վեց տարիներ անդադար խօսեցան այս պատերազմին մասին (ՍՍԼՃ, 176): Ասուղ մը կ'իյնայ մեղմ ու վիժանուտ, Ու կապոյտին մէջ պան մը կ'երկարի (ԱՀԳՃ, 37): Մնացինք այստեղ շրջան մը (ՎՄՀԲ, 151):

Տարածական, ծավալային և այլ կարգի չափերի հայցականը արտահայտվում է համապատասխան միավորներով՝ լրացումներով հանդերձ:

Օրինակներ՝ Գոհարավաճառ բարեկամս երկու Բայլ կը յառաջանայ գէպի իմ ուղղութիւնս (ԿՓԶ, 10): Եւ մենք նաւարկեցինք երկար, երկար Էանապարհ (ՇՇ, 1, 329): Տիկին Մարկոսեան, առանց իր բողածածկ լրջութենէն մատ մը շեղելու, թիթեւ խոնարհութեամբ մը պատասխանեց այդ յարգալից շարժումներուն (ԵԵ, 72): Ան նոյնիսկ ամբողջ գառաք մը գինի խմեց (ՇՇ, 1, 170): Նրբեմն ալ դուռը կ'ես մը կը բացուէր (ԹԲԱԵ, 484): Բերան մը երկուր արիւն լակելէ վերջ, յանկարծ կտնդ առաւ (ՍՊ, 373): Եթէ մէկ կանգուն բարձրանար՝ չորս ամիս կը սպասէր (ՀՊԵԺ, 3, 8): Այդ փորձով, օրը յիսուն ծունկ ալ աղօթելէ հոքը, կը սպասէր, որ Աստուր ինքերիբենը խղճմտութեան գալ (ԹԳԷ, 179): Ձեր շուրջ դարձէք ճիշդ երեւ հարիւր վարսուն աստիճան (ԶՄԶ, 116):

Բայի լրացումը պաշտօնի հայցականով.—Այս իմաստը հայցականով արտահայտվում է միայն արեւմտահայերենում, այն էլ շատ սակավ դեպքերում:

Օրինակներ՝ Ռուսահայը մեղի պիտի մեղադրէ մեր այլասերումը, (ԱՀԳՃ, 275): Բանաստեղծը կը մեղադրէր ինձի կամ յանդգնութիւնս և

ապերախտութիւնս Աստուծոյ դէմ (ԱԶԵ, 387): Մէկէն զգացած էի տչոյ
սատիճան նուաստահալս (ԶՈՆԵՄ, 289):

Գ. Բ ա յ ի լ Ր ա ց ու մ ն ե Ր ր ա ց ա ռ ա կ ա ն ն ո լ ո վ ո վ

Հայերենի բոլոր շրջաններում բացառական արտահայտել է բազմաթիւ խնդրալին և սակավաթիւ պարագայական իմաստներ: Բացառականով լրացումները խնդրալին իմաստների զեարում պաշտօնավորված են լրացյալ բայերի խնդրառությամբ: Այդպիսի խնդրառություն մեծ մասամբ պահպանել են բազմաթիւ բայեր, բէն պատմական զարգացման ընթացքում մի շարք բայեր զաղարել են բացառական ստանալուց, կամ, ընդհակառակը, որոշ բայեր ձեռք են բերել բացառականով խնդիրներ ստանալու հատկութիւն: Նկատելի է նաեւ, որ ժամանակակից հայերենում բացառականը ստանձնել է նաեւ դրարարչոյն գրաբացառական կառուցցի պաշտոնները, և այդպիսով ընդլայնուել են նրա իմաստները:

Բացառական հոլովով լրացումները համեմատաբար ավելի կայուն են իմաստների տեսակետից: Այդ նշանակում է, որ հայերենի զարգացման ընթացքում թիճ են փոխուել այդ հոլովով արտահայտվող իմաստները: Նկատելի է, որ անշատման (զառաման), խուսափման, պակասութեան, պահանջման, անձի-եղակետալին, ելման-սկզբնակետի, ելման, նշուլի, սերման (ծագման), բնդօրինակման, մասնական, վերաբերութեան, հաղորդման, հանդման, ներգործող խնդրի, պատիւ ներգործութեան, սահմանափակման իմաստները համարյա անփոփոխ զըրսեղովում են բոլոր շրջաններում: Համարյա նույնական է նաեւ պատգանների զրսեղութիւնը հայերենի տարրեր շրջաններում:

Խնդրալին բացառականով կապակցութիւններ

Բացառական հոլովով արտահայտվում են մի շարք խնդրալին իմաստներ, որոնց մէջ զգալի են անշատման խնդրի դեր կատարող անշատման (զառաման), խուսափման, պակասութեան, պահանջման, անձի-եղակետալին, ելման-սկզբնակետի, ելման, նշուլի, սերման, բնդօրինակման բացառականները: Այստեղ տեղա են նաեւ մասնական, վերաբերութեան, հաղորդման, հանդման, ներգործող խնդրի, պատիւ ներգործութեան, սահմանափակման բացառականները:

Բայի լրացումը անշատման (զառաման) բացառականով.—Այս իմաստը անշատման խնդրի մի տեսակ է: Այն տեղա տեղա տեղա տեղա տեղա

կան, որից մի բան է անջատվում (զատվում): Հայերենի բոլոր շրջան-ներում այսպիսի լրացում ստանում են մի շարք բայեր, ինչպես՝ առանձնանալ, անջատ(ու)ել, առնուլ, առնակ(ու)ել, բաժան(ու)ել, զատ(չ)ել, զանազանել, զերծ(ան)ել, ընտրել, քօթափել, քափել, ժողովել, լուծ(ան)ել, խլել, խզել, կտրել, կորզել, կողոպտել, հանել, որոշել, մեկուսանալ, ջնկել, ջնջել, տարբերել, փրկ(ու)ել, փաղել և այլն:

Յրինակներ դրաբարից՝ Անջատեցաւ ի նման (Եղեկ., ԺԹ): Առցեն ձէթ ի ձիւքնեաց (Ելք, Իէ): Զատու ի միմեանց զամենացն ոչխար (Ժնն., Լ): Զերծ յինէն զքործ (Սաղ., ԻԹ): Զոր ընտրեաց Տէր յամենացն ցիւլիցն (Բ Թրէնք, ԺԸ): Դարձեալ ժողովեացէ դիւղ յամենայն ազգաց (Ն. տ., Լ): Թօթափեսք զփոշին յոտից (Մատթ., Ժ): Խիսցին յարմատոյ տնտի ատամունք խածանողին (ԳեՄՈ, Դ): Խզեաց զայն ի բազկաց իւրաց (Դատ., ԺԶ): Կողոպտեցէք զգինգս սակիս յականջաց (Ելք, ԼԲ): Կորզեաց զնա ի ձեռաց նոցա (Ժնն., Լէ): Նենդաթեամբ որոշեսցի յնրդմանէ սուրբ Աւետարանին (ՂՓՊԶ, Իէ): Եհան յինէն Աստուած զնախա-տինս իմ (Ժնն., Լ):

Միջին հայերենից՝ Միթէ ոչ կարացիր ընտրել զէջն և զկովն ի միմեանց (ՆՄԺԱՎ, 107): Երբ զէս ի Բէնէ զատեն, քան զմեռնելն այլ հար չի լինի (ԼՔԶԿ, 50): Որ յայս քղերոյս կորէ՝ նալ Աստուած զնա ի կենաց կորէ (ԺԵԶԶԱ, 322): Շատ որդի ի հօրէ բաժանեց և դուտըր ի մօրէ, քոր յեղբօրէ և կին ի յառնէ (ԺԵԶԶԲ, 149):

Արեւելահայերենից՝ Ոչ փշից խաղող կբաղվի, ոչ տատասկից՝ թուղ (Մատ., 3, 43): Թափվեցին տերեւները աշնան ծառերից (Իս., 83): Սո-նեն պտերի փշրանքը հացի կտորաւանքից ջրկում և քրեղանն էր ածում (Եհ, 1, 91): Կորզեց իրենից իր որդուն (Շիրվ., 3, 14): Ես անջատված եմ հայրենի եղբից (ՎՏ, 1, 39): Եվ ոչ մի ժանիք ինձ չի բաժանի լե-նիսյան դարից, Ինչպես ոչ մի ուժ ինձ չի բաժանի իմ շունդալից, պայ-ծած բնարից (Չ, 111): Բայց Արմանը նրան չէր որոշում ազդիկներից (ՂԱ, 228):

Արեւմտահայերենից՝ Օրն անոնց իւրաքանչիւրէն տառնական ա-կանջ կը կորէինք (ՀՊԵԺ, 1, 410): Հանուցան իրենց շապիկներէն գործնէրը (Ն. տ., 272): Զիմ կրնար այդ սեւեռու սառներէն զատուիլ (ՏԵՎ, 170): Աշուրներս չէի կրնար, կոր բաժնել անոր յէմէն (ԼԲԸԵ, 47): Հիւսէ մը պիտի չջնջուի ամենէն (ՌՈՆ, 73): Կորէ վերադառնալ մը գնդէն (ՎԹԵ, 142): Հիմնական բանով մը կը տարբերէր իր բոլոր բնկէներէն (ՎՇԵԶ, 239): Առանձնացեր էր բոլոր իր մտերիմներէն ու ազգականներէն (ԳՍՍՄՆՄ, 284): Դահլճներուն վատ արարքը մարդա-կէր՝ իւրեք ազգէս միմեանս զաւակներ (ԱՄՆԿ, 46):

Մի շարք բայեր (ի բաց առնուլ, բեկանել, բնծայել, իջանել, լուծանել, խորտակել, կորստանել, պատառել, փակել, փախել և այլն) ան-

ջատման բացառական են ստանում միայն գրաբարում: Հետադարձում դրանց մի մասը դուրս է եկել գործածությունից, իսկ մյուսները կորցրել են այսպիսի խնդրառությունը:

Օրինակներ՝ Ոսկր մի բեկանիցէք ի նմանէ (Եւք, ԺԲ): Կորուսից զնա ի ժողովրդեանէ իւրմէ (Ղևտ., ԺԷ): Զհայր և դուքի բակէր ի միմեանց (Եւ., 2): Ոստս ի ծառոց հատանէին (Մարկ., ԺԱ): Պատահեցին զհանդերձս... յանդամոց նոցա (Ագ. 268): Մի արոհեսցես ի բազմականացդ (ԳնՄՈ, ԽԲ): Քակտեա ի յերկաթիցս (ն. տ., 26): Կուծեալ քաւեսցին ի մէնջ զբարկութիւն Տեառն (Ա. Եզր., Թ):

Որոշ բայեր միայն ժամանակակից հայերենում են ստանում անջատման բացառական:

Այսպէս, արեւելահայերենում դրանցից ան ընկնել, պոկել, քրատել և այլն:

Օրինակներ՝ Վարդդ սիրուն, վարդդ կարմիր քփից պոկեց ու տարաւ (Ծ, 84): Մեր հնամյա հարատե ժողովրդից ու հողից Ոսկր չէր քրատել Դեռ այդ պատառը հողի (Զ, 510):

Արեւմտահայերենում այսպիսի լրացում ստացողներից են ամուսնալուծուել, հաւաքել, սրբուել, փրցունել և այլն:

Օրինակներ՝ Հայրենիքի յետին գոյնն ալ սրբուած էր իր յարերէն (ՀՅԵ, 156): Կը վախնամ, որ Կուկուն ձեռքէ ելլէ կամաց-կամաց (ՎՄՀԲ, 223): Սա բուսիւն փրցուցեր էր ծաղիկ մը սիրածին համար (ԳՍԽԾԵՄ, 68): Կը վախնայ ամուսնալուծուելէ այդ հրէշէն (ն. տ., 458):

Բայի լրացումը խոստովման բացառականով.—Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում մի շարք բայեր, ինչպէս՝ ազատել, ամաշել, առողջանալ, ապստամբել, արգելել, գարշել, զանել, դառնալ, դարձնել, զգուշանալ, գերծ(աճ)ել, ընկրկել, քաւել, քաւնուել, խորշել, խափանել, խոյս տալ, խողովել, խոստովել, ծածկել, հեռանալ, հրաժար(ու)ել, մերժել, մոլորել, պաշտպանել, պահել, վրէպել, փրկել, փախչել, օտարանալ և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ազատեցաք յայնմանէ յօգուտ կամացն լծոյ ծառայութեանն (Ագ., 574): Ոչ դարձուցեր զանձն քո յանազանաց (ն. տ., 97): Ապստամբեալ իցէ յարեայէ (ն. տ., 28): Յառնէ անիրաւէ փրկեցեր զիս (Սաղ., ԺԷ): Արգելույր ի տալոյ հարկս կայսեր (Ղուկ., ԻԳ): Հեռացան յինէն (Երեմ., Բ): Հրաժարեաց յինէն Դաւիթ (Ա. Թագ., Ի): Ի մազէ ոչ վրիպէին (Դատ., Ի): Ի մեռելոց նոցա գարշիջիք (Ղևտ., ԺԱ): Մի թաքուցաներ յինէն (Յեսու., Ի): Խոյս ետ Իսրայէլ ի հմանէ (Թիւր, Ի): Խորշի ի հանապարհաց մերոց (Իմաս., Բ): Խողկեցան յերեսաց նոցա (Ժնն., ԽԵ): Մերժեսցին զնա ի լուսոյ ի խաւար (Յովբ.,

ԺԸ): Զանձինս... պահեսցեն ի դիւական խառնից մարդկան (Ագ., 149): Ի դարանակալաց նորա զգուշացաւ (Իմաս., Ժ):

Միջին հայերենից՝ Լուս պահեսցէք ի կարիլիէ, ի յադոյ և ի գողէ (ԺԵՀԶԶԳ, 104): Աստուած յայլ պէքարէն աղատէ (ն. տ., 115): Զբր-
ժաւ ի ձեռաց քոց (ՆՄԺԱՎ, 6): Օտարացայ ի սերելեաց իմոց (ԺԴՀԶԶ, 130): Խիստ կու ամաշիւմ ի ձեզնէ (ն. տ., 245): Փախած էաք ի Բղուն (ն. տ., 381): Կինն զգաւի և ոչ ոքի (ՀԹՏ, 188): Տէր Աստուած խափա-
նէ զամէնն հիւանդութիւն ի հաւատացեալ բխտունիցն (ԱՕԲ, 170): Եւ ընդե՞ր կամ մոլորեալ յարդարութեան նախապահաց (ԿԵՏ, 153): Ի յերկնատրաց դասուց Սաղայիլ երեան էր շրջիլ (ՀԵ, 144): Ի կերակ-
րոցն խողուց արգելին զմեզ (ՆՄԺԱՎ, 21):

Աբեհլահայերենից՝ Բարի ոգիները նրա ինչ լինելը թաքցրիւ էին
նողեղէններից (ՂԱ, 228): Հարկից խորշում են, բայց ոչ կովելուց (ն.
տ., 379): Թագուհին ինքը հեռանում էր մարդկանցից (Մուր., 4, 10):
Ճշմարտությունը ևս ծածկեցի քաղմուց (ն. տ., 26): Գնա և պատրս-
պարիւր քո Սահանուշը վերահաս վտանգներից (ն. տ. 91): Ապահովել
ենք թշնամու հարձակումից (ն. տ., 237): Համայնքից փախիր, փախիր
վրեժից, մարդկանց արյունոտ արդարությունից, Փախիր կնոջից, սի-
րուց, բնկերից (Իս., 2, 75): Նա թունդ խռովել է ինձնից (ՆԴ, 1, 449):
Մի ժպտիդ համար ևս կհրաժարվեմ Առանց զղջալու բոլոր աշխարհից
(ՀԶ, 100): Այդ հասակում ևս նրա նկարը երբեք չէր վերադարձնում նպատակից
(Բ, 7, 358): Ո՞վ պետք է պաշտպանե հայրենիքը կրակից ու արյունից
(ն. տ., 144): Վառականներն արագ ընկրկեցին ցատկոզ նժույգներից
(ԴԴՎ, 6):

Աբեմտահայերենից՝ Անոր համար շատերը իրենց վիշտերը անկից
նաե կը ծածկէին (ՄԵ, 117): Արփիար մէկ քանի օր ճշմարտապէս խոյս
տուաւ յեղափոխականներէն (ԵՕԵԺ, 4, 378): Կը զգուշանան խօսքի
խառնուելի (ն. տ., 612): Աստուծոյ մխիթարութիւնը զոր կը վայելեմ,
այդ մարդկային տկարութենէն արգիլեց զիս (ԴԶԵԺ, 1, 324): Հոգս չէ
նայրենիքիւն օտարանալ (ՄՏԵ, 98): Գազանէ մը աղատեցիր ամբողջ
քաղաքը (ՌԶՅ, 158): Ինչո՞ւ մարդիկ կը խորշէին փոքրիկ շղշիկէն (ՇՇ,
1, 337): Մահաւանդ կիները իրենց խօսակցական բառաբանէն մերժած
էին որեւէ թրքերէն բառ (ԶԴՀ, 62):

Մի շարք բայեր խոսափման բացառական են ստանում միայն
դրարարում և մասամբ միջին հայերենում: Դրանք հետագայում կամ
ամբողջապէս են դուրս եկել գործածութենից (ի բաց կալ, ի բաց դառ-
նալ, ի բաց գնալ, ի բուրել, ժուժկալել, կեցուցանել, նշկահել, փրժանել
և այլն), կամ կորցրել են այդպիսի խնդրառությունը (ապրել, հանգու-
ցանել, հանգչել, պատրաստել, խոնարհել և այլն):

Օրինակներ՝ Ապրեցոյց... յանօրէն պղծութենէն (Ագ., 164): Յաւհնձեսցենք ի նոցանէ (Յովբ., 7): Ոչ ժուժկալեստէ ի նոցանէ (Յեզու., Ժ): Խոնարհեցաւ յոյժ յերեսաց Աստուծոյ (Բ Մեաց., 19): Սա հանգուսցէ զմեզ ի գործոց (Ժնն., 5): Կեցոյց զնոսա ի ձեռաց ատերեաց (Սաղ., 31): Ոմանք յեղիսկոպոսաց նշկահեցին ի նմանէ (ՄկրդԱԱ, 3, Գ): Ի բաց կացէք յինէն ամենեքեան (Սաղ., 9):

Որոշ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում միայն միջին հայերէնում, ինչպես՝ համբերել, խլսել և այլն:

Օրինակներ՝ Չհամբերէ ի կերակրոյ և շատ ուտէ (ԳՔԲԽ, 129): Մինչև աւարտեցաւ ի ցաւս չի խլսայ (ԺՆՉՁԳ, 238):

Սրանցից առաջինը բացառական ստանում է մասամբ նաև զրաբարում:

Որոշ բայեր (պիծենել, սառեցնել, Իաշուել, շրջուել, կաշկռտալուել, զովանալ) գործածվում են միայն ժամանակակից հայերէնում (արեւելահայերէն և արևմտահայերէն):

Օրինակներ՝ Այդ դեպքը մինչև անգամ չստեղծեց Աշոտին դավաճան Սևորդիներից (Մուր., 4, 52): Եւ քաշուեր են իրենց այս դիտաւորութենէն (ՀՊԵԺ, 4, 196): Ձեռք քաշած էր ամէն գործերէ (ԵԾԵԺ, 4, 382): Շրջուած էին օրերը իրենց իմաստէն ու անունէն (ՍԾՄՁՄ, 4): Բարդուխէիքը մեր կաշկանդեր են մեզ ազատ քոխէի, պարզեղ և աշխտածի (ՊՍՄ, 37): Զուր բեր, որ քու կտրիճ փեսան Կրակ սէրէն քիչ մը զովնայ (ԶԳՀ, 23): Ուժդին սէրս ալ աւելի կը պաղեցնէ զիս դաւաճեալս (ՕԶԵ, 168): Այսօր նրանից ճամփիկ ես շեղում (ՀՇՔՀ, 3, 89):

Բայի լրացումը պակասութեան բացառականով. — Այսպիսի լրացում ստանում են համեմատաբար սակավաթիւ բայեր հայերենի բոլոր շրջաններում: Այդ բայերից են՝ ազատ(ու)ել, ամայանալ, առուջանալ, անսէրանալ, բուծել, բժշկել, դառարկանալ, դառարկուել, գրի(ու)նել, քափել, քափրանալ, քեթեանալ, կազդուր(ու)ել, կողոպտել, մերկանալ, մերկացնել, ունայանալ, փառատել, սրբել, մաքրել, լուանալ և այլն:

Օրինակներ զրաբարից՝ Մերկանայ յընչից և յստացումոց (Եզն., 2, ԺԵ): Բաւարացար և ոսնայնացար ի ստացումոց և ի բոլոր պարենի ունեկաց (Ղև., Պատմ., 261): Աւերեալ և անմարդացեալ էր առհասարակ ի բնակչաց աշխարհն (ՅԳՊՀ, 354): Մի զրիկը զնա յազատութենէ (Միւրաք, է): Սրբեա ի պարտուց, օրհնեալ (ԳՆՄՈ, Բ): Եւ մաքրեցից զմեզ ի պարտեաց (Ն. տ., ԾԴ): Բժշկէր... ի նեղիցն (Գ, Թագ., Բ): Գառարկացար յօրինաց անտի (Հոռմ., է): Թեթեացո ի... ծառայութենէ (Գ, Ժագ., ԺԲ): Լուա ի շարեաց զսիրտ քո (Երեմ., Գ): Կարասցեն ատկաւ մի փարատել ... ի սնոտի ուսմանց անտի (Ագ., 312):

Միջին հայերենից՝ ծառք ի պտղոյ դատարկանան (ՀԹՏ, 168): Մաքրեաց յարենէն՝ զքաղաքն (ՍՍՊՅ, 62): Զոր բնիկ սրբած. քնի ի կա-
րագէն (ՄՀԶՄ, 42): Ով որ բոպէ ագահութեամբ, ի փառաց, ի խելաց,
և յապեանաց. թափի (ՍՕԲ, 590): Մերկացաւ ի զգեստոց (ՆՄԺԱ, 211): Հոգայ և արաւանացն կողոպտէ, գրեզ (ՀԵ, 203): Հոգեա յախալից
ԲԼԽասոյի (ԺԵՀԶԶԳ, 250):

Արեւելահայերենից՝ Գեղարդասարը մերկացել էր աղղեն ալմ. աղ-
բատիկ կաւաչներից (Մուր., 4, 9): Բայց արքայըրդին դեռ սկիզբան
երկիրը պետք է մաքրիս ճաղարացի երեշներից (Ա. ա., 56): Երբեք
դատարկվից թամաշաշի կանանցից և երեխաներից (ՆԳ, 1, 14): Եւ
ԲԼԽանաւ էր ուզում ձնշող մաքերից, ժամ առաջ հասնել, լուծել կրն-
աիոր և աղատվել մաառանջումից (ԴԴՎ, 7): Այն սարը սրբից կարանա-
գարծ պեներից (ՂԱ, 332): Մեր հայրենիքը մեզնից դատարկվից (ՊԱՅԺ,
4, 310):

Արեւմտահայերենից՝ Երկիրը սխալ աղպտեմ երեշէ (ՍՏԵ, 138):
Մերկացուց պիս իմ պէխերէս ու փայլուն լաթերէս (ՀՕԵ, 42): Ե՛րբ պի-
տի լուացուի հոգեա այս հուրէն ու այս մուրէն (ԼԵԸԵ, 335): Ու հոգիս
ալ կը բերկանայ իր քեներէն յոգնավաստակ (ՍՀԴՃ, 39): Զնճղուկին
երգը, կապոյտն երկինքին, Մարմանդին վրայ ծլած անուրջներ, Այն
անգուլթ ցաւէն զիս բժշկեցին (Ա. ա., 51): Զոր նախ հոգ տարած է
մաքրել ամէն մաքառէ ու աղբախտարէ (ՍՀԵ, 395): Ինչպէս մի՛ սերտ
կ'մայախայ իր յոյսէն (ԿՍԼ, 90): Ես կեանքիս՝ ամենէն ազնիւ իտեպէն
կաշոյտուած կը զգամ ինքզինքս (ՍՊ, 425):

Որոշ բայեր (ապաշխարել, արկանել, քափուր առնել, կարենել,
տնանկառաւ և այլն) պակասութեան բացառական են ստանում միայն
գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Ոչ ապաշխարեցին ի զործոց իւրեանց (Յայտն., ԺԶ):
Ի դստերաց թափուր արարին զմնացեալս (Բարուր., Դ): Արկան ի կու-
սութենէն (Եղեկ., ԻԴ): Կարճէր ի կենաց անտի (Բ Մակ., Թ):

Որոշ բայեր (անտէրահաւ, խալսել և այլն) այսպիսի շեշտում են
ստանում միայն միջին հայերենում:

Օրինակ՝ Մեռնիմ են ի քո սէրուդ, որ երթաս յիսնէ խալսիս (ԿԺԶԿ,
166):

Որք մնալ, պարպել և այլ բայեր պակասութեան բացառական են
ստանում միայն ժամանակակից հայերենում (արեւմտահայերենում,
մասամբ և արեւելահայերենում):

Օրինակներ՝ Տուները պարպուած էին իրենց բնակչութենէն (ՀՄԿԼ,
131): Լիճն ու երկինքն որք մնացին աստղերէն (ԿՍԼ, 90): Բայց շատ-
պաւին երակներս՝ երազահիւս իմ սէրէս (ՍԲ, 196):

Բայի լրացումը պահանջման բացառականով.— Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում պահանջել, ակն ունել, ակնկալել, խնդրել, ուզել և այլ սակավաթիվ բայեր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Կնդրեն յԱստուծոյ զկերակուրս (Սաղ., ԺԳ): Պահանջեսցեն ի նմանէ ժամանակս (Ա, Եզր., ԲԿ): Ակն ունել զնոյն ի Տեառնէ (Բ, Մակ., ԺԵ):

Միջին հայերենից՝ Ակն ունէին ի քաղաւորէն, թէ գայ ու ազատէ զամենեւեան ի զերոդէն (ՆՄԺԱՎ, 1): Գարոյ հաստպն կու խնդրեն յիւրմէ (ն. ա., 23): Աշիցս արտասուր ուղեց (ՆՔՀԿ, 37): Հոգիդ պահանջեմ ի քեզ (ՆՄԺԱՎ, 178):

Արեւելահայերենից՝ Արտի խոսք ենք ուզում քեզնից (ՀՀ, 72): Նա հայ գրականությունից ավելի էր պահանջում (Շիրվ., 8, 494): Անտուն անցորդից կխնդրեմ ես հաց (ՎՏ, 1, 25):

Արեւմտահայերենից՝ ժողովուրդն ալ իւր սովալլուկ կը բայրներուն օգնութեան դիմելու է առանց ազգին հարուստներէն մեծ բան մը աղբիւկալելու (ՀՊԵԺ, 4, 365): Վարդանը խնդրեց վարպետէն, որ այդ իրեղէնեբը վարը ճաշարանին ներքնաշարկը տեղաւորեց (ՀԵԱԳԱ, 122):

Ժուել բալը այսպիսի լրացում ստանում էր միայն գրաբարում: Օրինակ՝ Ժաւեմ ի Տեառնէ, և նա տացէ քեզ զխնդրութեամբս սրտի քո (Սաղ., ԼԶ):

Սպասել, յուսալ, տեսնել բայերն այսպիսի լրացում ստանում են միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ՝ Եվ շեմ սպասում գալիքից վարդ (ՎՏ, 2, 17): Կարծես ոչ ոքից չի տեսնում բարիք (ն. ա., 88): Գետնէն պիտի բուսնի այն թէ երկինքէն սպասէ (ԹԳԿ, 33): Ամէն բարիք և մարդկային չարիքներու ամէն դարման, Մեր խորհուրդէն, մեր խաւերէն, մեր օրէնքէն պէտք է յուսալ (ՍՀԵ, 217):

Բայի լրացումը անձի-էլակետային բացառականով.— Ինչպես հայտնի է, լրացումը այն անձը կամ իրրի անձ մտածվող առարկան է ցույց տալիս, որից մի բան է ստացվում, վերցվում: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենում մի շարք բայեր, ինչպես՝ առնուլ (առնել), գնել, գալ, գտ(ա)նել, գողանալ, ընդունել, ժառանգել, իմանալ, լսել, խլել, հանել, ստանալ, տեղեկանալ, յափշտակել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Առցեն ի նմանէ սակի (Ա Մակ., ԺԶ): Ի ցեղէն նորա ժառանգեսցէ (Թիւր, Իէ): Կերակուրսս գնեսցիք ի նոցանէ (Բ, Օրենք, Բ): Ոչ գտցէ յումեմէ ողորմութիւն (Առակ., ԻԱ): Ընկալաւ ի ճեռանէ Տեառն կրկին զհատուցումն մեղաց (Սաղի, Խ): Թագաւորք ազգաց յումմէ առնուն զհարկս (Մատթ., Ժէ): Հրաման առ ի հրեշտակէ սրբոյ (Գործ., Ժ): Ընկալ զընծայսն ի ձեռաց իմոց (Ժնն., ԼԳ): Եկն առ

իս յեղբարցն իմոց (Նէէմի, Ա): Ստասցի յընկերէ փարմէ (Ղևտ., ԻԵ): Ակնկալցուք գտանել ի նմանէ (Յուդիթ., Ը): Այլ այր հանիցէ զնա ի քէն (Բ Օրէնք, ԻԸ): Ի ցեղէն նորա ժառանգեսցէ (Թիւր, ԻԷ):

Միջին հայկերենից՝ Առնուն զվարձս ի տեսունէ (ՆՄԺԱՎ, 48): Ստասնայ գողանայ զմարդն մեղօր յԱստուծոյ (Ն. տ., 47): Անէծս բնկալար յԱստուծոյ (Ն. տ., 154): Ի քեզնէ դրամ չիմ առել (Ն. տ., 323): Աղուէսն փորձ առնուր ի նմանէ հանել զպանիրն (Ն. տ., 30): Ի սոյն աւուրքս պարոն, Հայոց Հեթում զնեց զաջն Լուսաւորչին և գաւառնայն մասունս ի յօրինաց (ՍՍՊՅ, 118): Եբեր քնդ իւր չրովարտակօր ի Ղաւնէն (ԿԳՊՀ, 277): Յարարչէն ևս պատիւ և փառք ստանամ (ՀՀՄԲԲ, 192): Զիւր գեկանն ի ծախողէն առնու անյապաղ (ՍԳԴ, 62):

Արեւելահայերենից՝ Շտապեց յուր երկիրը, որպէսզի Յուսուփից ստացած և ազգից անթիծված Թադի փառքը ապահովութեան մէջ վաճելէ (Մուր., 4, 42): Նա օգնական զորք բերել տվալ ամիսադաց իշխանից (Ն. տ., 86): Շարափ է առնում անմեղ տիրոջից (ՀԹ, 2, 39): Թողնէ՞լ այդ ամենը՝ պապերից ժառանգած տները, առետուրը, արհեստագործութիւնը (ՍեՄՍ, 336): Հարուղից նամակ էր գալիս (Բակ., 16): Մարգարանից էլ զորք եկաւ (ԴԴՎ, 45): Բայց դու ի՞նչ իմացար Գահաւայից (Մուր., 4, 149): Ես էն հանգուցյալ լալերից նույնպէս Լսել եմ հաճախ գանդատներ պես-պես (ՀԹ, 2, 92):

Արեւմտահայերենից՝ Գնա մաւաճառէն քիչ մը միս ու բեր (ՀՊԵԺ, 7, 19): Իշխանուհին պառոնէն խոշոր տուն մը ժառանգած է (ԵՕՆԺ, 1, 185): Ուրեմն լարերդ զէնիթին շանքերէն յափշտակէ (ՄԸՆ, 28): Ահա իրենց փայտաշէն տունը՝ մեծ հայրիկէն մնացած (ՇՇ, 1, 137): Պանդոկապետէն լսեց, որ հռն ևն երկուքն ալ (Ն. տ., 115): Ո՞վ է երազ ժառանգեր խառնափկէն, ծիտերէն (ՍԲ, 195):

Ունիմ բայը միայն գրաբարում էր այսպիսի լրացում ստանում: Օրինակ՝ Յայլմէ ազգէ կալաւ հաղորդութիւն (Եբր., Է):

Հասնել, մնալ, վերցնել բայերը միայն ժամանակակից հայերենում ևն այսպիսի լրացում ստանում:

Օրինակներ՝ Ու նրանցից մենակ անմեղ էս զրույցը հասաւ մեղ (ՀԹ, 2, 145): Այդ հին նախապաշարմունք էր, որ զարեր շարունակ ժառանգութիւն է մնում հորից որդուն (Մուր., 4, 49): Ուրիշ բարեկամներ, հասնող նամակներէն կը տեղեկանայի անուղղակիօրէն թէ հաստատուած էին նիւ Եօրք (ՎՄԱՅ, 173):

Բայի լրացումը ելման-սկզբնականի բացառականով. — Ելսպիսի լրացում պահանջում ևն սկսողական գործողութիւն ցույց տվող բազմաթիվ բայեր հայերենի բոլոր շրջաններում, ինչպէս՝ վաղարել, դառնալ, քափել, իջանել, լսել, լուծանել, հանդարտել, մեղմանալ, սխտիւն, զարք-

հուլ, արքանալ, զօրանալ, զղջանալ, հուազել, յառնել, պարապել, սկսանել, սքափ(ու)ել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Լոհեցին և երեքին բարեկամք նորա այնուհետև ի խօսելոյ ընդդէմ Յորայ (Յովբ., ԼԲ): Զտիւ և զգիշեր ոչ դադարէր ի իւրատելոյ և ի բողոքելոյ (Բուդ., 4; Դ): Արձակեալ ի կապանացս... սփռեալ... ի տխրութեանցս (Դեմո., ԶԳ): Զարթեալ ի լեռն իւրէն (Դատ., ԺԶ): Զօրացան ի տկարութենէ (Եբր., ԺԱ): Թափեալ ի լին զգլխից քո (Ա. Թագ., Ան): Խափանէին զհոսա ի շինելոյ (Բ. Եզր., Դ): Մխիթարեցաւ Տէր ի հեծութենէ (Դատ., Բ): Դարձուցանէ ի հիւանդութենէ նորա (Սաղ., Խ): Ոչ մեղմացաւ անօրէնն ի հպարտութենէ (Բ. Մակ., ԺԵ):

Միջին հայերենից՝ Ի մեռելոց կարող ես յարուցանել (Մովժ, 286): Հրամայեաց դադարեալ ի կոտորելոյ զբաղարն (ԿԳՊԶ, 372): Ես ոչ թուլանամ ի սիրոյն Քրիստոսի և ոչ դառնամ ի նորին հաւատոյն (ՊԱԴ, 145): Յինկն սկսանի ազգ իմ (ԷԶՄԳԱ, 181): Նուազեցան լիւրենց լուսոյն (ԿԵՏ, 125): Յաղոր, զարթիցր ի քնոյ մեղաց (ՀԵ, 172): Է՞ր պարապիս դու ի լալոյ (Ն. տ.): Ոչ դադարէր ի լիզելոյ գտերեն (ՆՄԺԱՎ, 77): Զղջանայ ի մեղացն (Ն. տ., 289):

Արևելահայերենից՝ Անցալից պիտի սկսես (Մուր., 4, 36): Սրմբատը սթափվում է մտքերից (Շիրվ., 3, 129): Մեծ Տիկի՛նք՝ տրեխոցա՛վ իր սև մտքերից (ԴԴՎ, 377): Եւ, հոբելորայր, անուշ բնից (ՀԹ, 2, 106):

Արևմտահայերենից՝ Բայց մէկէն դադարեց հոգիս դիտելն (ԼՇԸՆ, 30): Կարծր լուծեր կոտորակցիր ու մտնէն Քանի անգամ ոտքի էլար դուն նորէն (ԱԶՆ, 91): Իր այլալուծէն բոլորովին սթափված էր (ԵՆ, 110): Այսօր կախվարդ երազէ՛մք արթնցայ (ՄՄԵԺ, 93):

Այլալիւ, ընկենուլ, կասել և այլ բայեր կլման-սկզբնականի բացառական են ստանում միայն գրաբարում:

Օրինակներ՝ Ոչ է ալլալեալ յարձարութենէ (Դեմո., Հ): Բնիկեց ի մեռաց իւրոց զտախտակսն (Եբր., ԼԲ): Ոչ կասէր ի հպարտութենէ (Բ. Մակ., Թ):

Եանգնել, խառաել և այլ բայեր այսպիսի բացում են ստանում միայն միջին հայերենում:

Օրինակ՝ Խառաեցան աշք ի տեսանելոյ (ՄՄՊՅ, 12):

Գնալ, երթալ, գլորոփլ, քարտրել, գարնել, զգաստանալ, բաց տնել, ուշի գալ, հանգստանալ, շարժավորվել և այլ բայեր կլման-սկզբնականի բացառական են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Զինջորները խառնիխառն վիճակից շարժավորվեցին (ԴԴՎ, 479): Մնողական սիրտը կարծես զգաստացավ

մի Լրկարանի արեցությունից (Մուր., 4, 328): Նա սկսում էր ուշքի գալ իր գինավորյունից (ԴԴՎ, 489):

Արևմտահայերենից՝ Ամառը պատճառէն արդիւնք կ'երթայ, իսկ ձմեռը առջինէն պատճառ (ՀՊԵԺ, 2, 163): Տարոյն բոլոր օրերուն մէջ թոյլ կու տան ժողովրդեան սխալմունքէն սխալմունք գլորուիլ (ն. ա., 1, 509): Դէմքը զեղնուրակէն կանաչի կը դարնէր (ՌԶՅ, 42): Հոգիս յանկարծ թօթուրեցաւ իր խնճկէնէն (ՎԹԵ, 263): Զի բաւեր զիս ցընցելու քմուրթենէս (ՕԶԵ, 168):

Բաշի լրացումը եւման բացատրականով.— Լրացումը այն առարկայացած տեղն է որոյց տալիս, որից ելնում է մի բան: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում բազմաթիւ բայեր, ինչպէս՝ քլիսել, բռնանել, բուրել, ելանել, ընծիւղել, քափել, ծագել, ծլել, ծորել, վաքել, հանել, հոսել, վիժել, փաղել և այլն:

Թրքանկներ գրաբարից՝ Ի նոցանէ բղիւնէր արմատ չարի (Ա, Մակ., Ա): Մեղը կաթէ ի շրքանց կնոջ (Առակ., Ե): Աղբիւր ելանէր յերկրէ (Ժնն., Բ): Որոյ ծորիցէ սերմն ի մարմնոյ (Ղևա., ԺԵ): Հոսէին ի հմանէ քրատնը (Ղուկ., ԻԲ): Ի ջրոյ անտի հանի զգա (Ելք, Բ):

Միջին հայերենից՝ Արտասուքն ի վայր թափես քի աշերուս (ԿԵՏ, 166): Անճառ հոտ ի բէն բողբէ (ԴԱՏ, 170): Գոլորշին ելանէ սաւամոխսացն ի ղեղն (ԴՔԲՄ, 57): Զօր մահուն մտաց մի հաններ (ՀՄԲ, 129): Բարձր վիմէ մի կաթէր ջուր բազում ժամանակս (ՆՄԺԱՎ, 124):

Արեւելահայերենից՝ Էն ի՞նչ լույս է բխում քարից (ՀԹ, 2, 106): Բոց հանեց ծալից սմբակը ձիուդ (Իս., 1, 378): Ես որ մեռնիմ ու իմ վերից եթէ մի վարդ դուրս ծլիւր (Իս., 1, 110): Երանություն է բուրում այդ մատաղ գուլգից (ԴԴՎ, 53): Ուր միայն մեկի ծառն երջանկության Բուսնում է տասի ավերակներից (ՀՀ, 34): Թույն է թվում ինձ այն գինին՝ Որ իմ արնից քամվածը չէ (ՀՇՔՀ, 3, 245):

Արևմտահայերենից՝ Քարէն հաց կը հանէ (ԵՕԵԺ, 1, 13): Այս սղաւոր քոքերէն շիթ-շիթ արիւն կը ծորի (ՄԶԵ, 189): Մափ կը զարնէ, ծիծաղէն ծլեր է ձիւրն իր այտին (ՄՄԵԺ, 56): Ամէն բան կը բխէ գերազրգոտած երեսակայութենէ մը և ծայրայեղօրէն ձգտուած զգայութենէ մը (ԱԶԵ, 280): Հոգիս հազար ակլ բխող զեռ մ'է դժգոյն (ԱՍԵ, 21):

Մի շարք բայեր (բուրբոքել յառնել, դիեցուցանել և այլն) եւման բացատրական ստանում են գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում:

Թրքանկներ՝ Յարիցէ յարմատոյ նորա տունի (Դան., ԺԱ): Բորբոքեցաւ հուր ի վիմէ (Դատ., Զ): Դիեցուց մեղը քի վիմէ (Բ Թրէնը, ԼԲ):

Բարձրանալ, զնալ, (հոս) գալ, դուրս րոշել, դուրս գալ, ծայրքել, կլքել, արտաբուրել, քամել, քամուել, փչել, փրքել, գոլորշիանալ և այլ բայեր եւման բացատրական են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ապառաժ Բարից կրակ դուրս թափ (ՀԹ, 2, 99): Քարից, հողից հաց քամե (Իս., 1, 106): Քրտինք էր գորշ լորշիանում նրանց մարմնից (Բակ., 167): Արյունը գնում էր գլխից (ՍԶ, 3, 229): Մեղը է քամում փշից անդամ (ՀՄԶԵՄ, 85): Եվ հետո էին այնտեղ ոգելից Ազատ երգ ու տաղ աղաւ սրտերից (Մ, 16): Ինչ որ հնադարյան մարդու շունչ էր փչում նրա ջուտ արտաքինից և ներքին լարված հոգեկան մեծ ուժից (ԴԴՎ, 5):

Արեւմտահայերենից՝ նթէ յաջողիմ ձեզմէ ծիծաղներ կլնէլ (ՀԳՆԺ, 4, 375): Ուրիշ բան է բոլորովին, փրբ արցունք քամուին անոր քարէ հօրը ապառաժ աչիւնէն (ԼՇԸԵ, 334): Ողէն, խառնէ ու մարմնէկ Վր ծաւալէր բուրում մ'սեղալա (ՎԹՆ, 32): Շրթունքս բաւր փրկաւ վերջնական (ն. տ., 184): Սոցէղ բարիք, հայրամհէլ լոյս կը անդաւր (ԱԶՆ, 94): Կեանքին աղբիւրն հազար ակէ պիտի ժայթքի (ՍԲ, 97): Ինչ համար գոնէ անուշ բան է վերաշնչել այն քաղցրութիւնը, որ կ'արտաբուրէր իմ գարունէս (ԶԴԶ, 61): Մխախտաի կծու հոտ մի կու գար հաղուստենէն (ԱՄՄՁՄ, 174):

Բայի լրացումը սերման (ծագման) բացատկանով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ծագում, առաջանում է մի բան: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում սերել, ծագել, ստեղծ(ան)ել, ծն(ան)ել, (յ)առաջանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Յագգէ Յուդայ ծագեաց Տէր մեր (ՀԲ, 1, 998): Ծնեալն ի մարմնոյ մարմին է, և ծնեալն ի հոգոյց հոգի է (ն. տ., 1020): Յեա ջրհեղեղին Յերից սրանց բնդ բնաւ տիեզերս ազգք մարդկան սերեցան (ն. տ., 2, 708): Ստեղծ Տէր Աստուած զմարդն հաղ յերկրէ (ն. տ., 744): Ի լուսաւորչէն յառաջացան կրօնք եկեղեցոյց (ն. տ., 334):

Միջին հայերենից՝ Դու ի նմանէ ծնար (ՆՄԺԱՎ, 200): Ծագէ լոյս ի քո ծոցէդ, գինչ գարնան կայծակն ի յամպէն (ՆՔԶԿ, 66): Եւ յայն համբուրէ ծերին լոյս ծագեաց մթնն դիշերին (ն. տ., 286):

Արեւելահայերենից՝ Ոմանք ասում են տանու շունը տառք է եկել մի վայրի տեսակից (ՀԹ, 1, 419): Նա ծնվել է առողջ ծնողներից: Ծնում էր մարդուն իրեն տաւերից և իրեն հանգույն (ՀՇՔԶ, 2, 248):

Արեւմտահայերենից՝ Բարսիներու վարդապետութիւնը կը սերի հին Զրադաշտին կրօնէն կամ Ասեստայէն (ԵՕՆԺ, 4, 344): Մէկ արեան կաթիլէն հազարաւորներ կը ծնանին (ՄՏՆ, 154): Մարդս միշտ պիտի ապացուցանէ թէ կապիկէ սերած է (ԴԶՆԺ, 1, 328): Արուեստի գործ մը բնկերային շփումէ և բախումէ կը ծնի (ՄՊ, 318):

Բայի լրացումը նյութի բացատկանով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից, իրրե նյութից, պատրաստված է լրացյալով

սրտառհալոված առարկան: Այսպիսի լրացում ստանում են ստեղծման գործողությունն յուրյ տվող մի շարք բաժեր հայերենի բոլոր շրջաններում: Ինչպես՝ գործել, ա(ս)նել, ստեղծ(ալ)ել, կազմել, գոյանալ, կառուցել, ստանալ, լնուլ, կերակր(ու)ել և այլն:

Օրինակներ դրարարից՝ Սեղան ի Բաբանց առնիցես (ԵԼԲ, Ի): Ստասցես լծակս յանփուտ վալաից (Ն. ա., ԻԵ): Զոր ինքն գործէր ի կառոյն (Երևմ., ԺԸ):

Միջին հայերենից՝ ՅԱստուծոյ գոհանայ ստեղծուածն ի նաղոյն (ՀԵ, 183): Ի յամբրաւի կռէն շարշարանօք զսեղան մի շինեցի (ՆՄԺԱՎ, 240): Կազմեաց զհայկիի մի յապակոյ և յարննոյ (Ն. ա., 341):

Արեւելահայերենից՝ Երբ Յահվեն մարդուն ստեղծեց նոքից (Իս., 2, 196): Անձբնի ջրից գոյացած մի առվակ ծլլալեն ներս խոռոկի բարձի վրայով (ՆԴ, 1, 40):

Արեւմտահայերենից՝ Դուն ոլորտէն, ահձայն շեշտէն, անգոյն բանէն, Դուն ծածանող և անարմատ ծուկններէն, Դաշնակութեանց Ալփաստեան ստեղծեցիր (ՄԸԵ, 245): Որոնք գուրսը անկիւն մը ընկուզեմէի շինուած պարկեշտ սնտուկի մը մէջ պահուած էին (ԳԶԵԺ, 1, 247): Զնադրոթները կը հանէինք դուրս, գունաւոր մետաքսէ հիստուած սնհուատալի նրբութեամբ (Ն. ա., 249): Իր աղջիկը ներս մտաւ. տասնըվեց տարու պարմանուհի մը, վարդէ ու լոյսէ խմորուած էակ մը (Ն. ա., 316): Այդ պատկերները ոսկիէ շինուեցան (ԼՅԸԵ, 171): Զգացումներս հայտնաւ շէնքեր կը կերտեն ոչինչէն (ԼՇԸԵ, 40):

Որոշ բայեր (կաստել և այլն) նյութի բացառական էին ստանում միայն պարարտում:

Օրինակ՝ Տէր հաստեաց ի նաղոյ մարդ (Միրաբ., ԺԷ):

Որոշ բայեր նյութի բացառական ստանում են սկսած միջին հայերենից, ինչպես՝ կազմել, ձգել, զարդարել, շինել, շաղկել, փորել, դնել և այլն:

Օրինակներ՝ Դու թաղես ի վիմէ փորած տապանի (ՖԴ, 447): Հիւս մի ճարտար... ի յամբրաւի կռէն սեղան մի յիշեաց ձգեաց հանաղան յօրինուածով (ՆՄԺԱՎ, 240): Քակեաց... զպահարան սբբոյն յսկիւոյ և յարձաքոյ և յականց զարգարած (ՍՄՊՅ, 104): Դանակն արծրբէն զնեմ, որ հոգստ տունն երթատ ու դաս (ՆՔԶԿ, 149): Շաղկած ես... ի շորս իրաց (ՀԵ, 148): Ի յայս կալես թագաւորն մեր շինել երես շատ փարշեր (ԺԵԶԶԶ, 462):

Կերակրել, պատրաստել, ձուլել, եփել, բխել, կուլիլ, կարկտել և այլ բառեր նյութի բացառական են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Լույս-խմորից գնդեր շինեց (Իս., 2, 133): Ժաշը պետք է պատրաստվեր հետո, որսի մսից (Բ, 7, 495):

Հողմը ժայռից վազր է ձուլում (ՀՍՀԵՄ, 57): Հարկավոր է բանխորհրդից Պրոֆեսորների ձուլել (Զ, 348): Հնչյուններից պիտի կերտել մի հուշարձան (ՊՍԱԶ, 162):

Արևմտահայերենից՝ Աւելորդ է ըսել, թէ սովն փաւերէ գիրքն աքաղերակուր կը շինէ (ՀՊԵԺ, 2, 173): Աւելի ճիշդ հետեւցուցեր ու կարկտեր եմ տղուդ խառնաշփոթ սպառնալիքներէն (ԼՇԸԵ, 339): Իր տառապանքէն թխուած են այս էջերը (ԱԶԵ, 241): Մեղրամովսէն մոմ կը թափէինք (ՀՄԿԼ, 198): Ու մեր ձանձրոյթի մոլխ ու ծախներէն կը կազմուին լուռ տագնապններ ամպի (ՊՍԱՍ, 11):

Բալի լրացումը բաղկացուրջան բացառականով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկաները, որոնցից բաղկացած, գոյացած է լրացչալով արտահայտված առարկան, իբրև ամբողջութիւն: Իրականում սանյութի բացառականի տարատեսակ է: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում համարյա նույն բայերը, որոնք և նյութի բացառական են ստանում, ինչպես՝ բաղկանալ, գոյանալ, կազմել ստեղծ(ան)ել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ի չորից տաւերցդ բաղկացեալ գու մարմին (ՀԲ, 1, 428): Ապաշխարողին կեանք ի խաւարէ և ի լուսոյ բաղկանան (ն. տ.): Գոյացաւ ըստ մեզ ի մէջ բոլորովին (ն. տ., 569): Ի բաջաց արանց բարեկամս իր կազմեալ (ն. տ., 1030):

Միջին հայերենից՝ Աճեն և բազմանան առարկնութեամբ սնանկելով ի յաղբերս յայս, որ յարդարեցաւ ի գետոյն (ՆՄԺԱՎ, 292): Ամէն գունից զարդարեալ է համառփիւ (ն. տ., 300): Ի Ստրմբոլ քաղ մազդ էր շինած (ն. տ., 314): Երկինք, երկիր, ծով և ցամաք՝ Ի յոչէից սիրով ստեղծաք (ԿԵԼԱ, 114): Երբ ի հողոյ էր զքեզ զուգել (ԶԳ, 312): Ի սոցանէ գոյացուցեր Բոլորովինք զամէն բանակ (ն. տ., 413):

Արևելահայերենից՝ Մեծ բանակ կազմեց սեփական գոբերից (Մուր., 4, 86): Անթուղիան կազմվեց հայ գեղարվեստական խմբի ընտիր նմուշներից (Իս., 4, 356): Ստորին հարկը բաղկացած էր խաւութիւններից ու գրասենյակներից (Շիրվ., 3, 9):

Արևմտահայերենից՝ Թաղական խորհուրդն այնքան կարծիքներէ բաղկացած է, որքան անդամներէ, որ կազմուած է (ՀՊԵԺ, 2, 143): Հիւրերն, որք երեք տիկիներէ կը բաղկանային՝ ներս կը մտնեն (ն. տ., 4, 443):

Ժամանակակից հայերենում հյուսել, պատրաստել, շինել, կառնել, կերտել տաշ(ու)ել, շաղել, կապել և այլ բայեր նույնպես ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Բոլոր կառավներից բուրդեր է կերտում (Իս., 2, 20): Եվ այդ վարդերից փնջեր պիտ հյուսվին (ՀՀ, 95):

Կաղնու ոստերից հյուսնային պսակ (ՂԱ, 13): Վերջինի սյուները տաշված էին կաղնու հաստ գերաններից (Մուր., 5, 266):

Արեւմտահայերէնից՝ Դեռ չը գրկած էակ փունջ մը՝ ժպտել, գեղել, հուրել շողեալ, Դրկել սա ցորտ հողակոյտը, ՌՏ, չէ տնշափ ցաւ ինձ համար (ՊԴՏ, 66): Պարանոները կը տանէր, որ քաղուած խոտին խորովներէն վանդակ կապէին, բեռ շինէին (ՀՄԿԼ, 31): Եւ գիտես... նորահաշ ճառագայթի խորձ կապել հաւատքիդ յոյսի կամարէն (ՊՍԿԱ, 133):

Բայի լրացումը միջոցի բացառականով.— Էրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որով կատարվում, իրացվում է գործողութիւնը: Այսպիսի լրացում ստանում էին մի շարք բայեր միայն գրաբարում և միջին հայերենում: Այսպէս, գրաբարում միջոցի բացառական ստանում էին արբուցտնել, արդարանալ, գործել, գոարբանալ, լնուլ, կարկանել, շանել, պարտաւորել, սատակել, օծանել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Եւ օծցեն ի նմանէ զխորան վկայութեանն (Ելբ, 1): Զլեբքինս նոցա արբուցանեմք յարեմէ: Նոցա (Յուդիթ. Ն), Զամենայն զտունն նորա լցուցէ ի տոնմականաց (Եկղ., Ա): Հրամանն տալը թագաւորն Շապուհ զկէս յատակին իւրոյ խորանին հարկանել ի բերեալ հողոյն Հայոց (Բուզ., 4, ԾԴ): Սատակեցան զօրքն Հերովդի յօգնականութեմէ: Բաջայն Հայոց (Մե, 2, ԻԹ): Բազում օգնականութիւնս ասողջութեան բառ իւրարանշիր ախարից շահէին ի նշխարաց սրբոյն (ՂՓՊԶ, ԺԲ): Ի բազում վայտից զուարթանայ հօր (Առակ., ԻԶ): Ի պաղոյ ձեռաց... գործէ գերեկի (Ն. տ., ԼԱ): Ի բանից քոց արդարացիս, և ի բանից քոց պարտաւորեսցիս (Մատթ., ԺԲ): Հանդերձելով հանդերձացես զնա լոշխարաց քոց և ի ցորենոյ քումմէ և ի ննձանի, քումմէ (ԲՕրէնք, ԺԵ): Պատուեա զՏէր ի քոց արդար վատակոց (Առակ., Գ):

Միջին հայերենում միջոցի բացառական ստանում են արբնալ, գարդարել, շինել, ամբացուցանել, լուսանալ, պաշտել, գրադել, կերակրել, փարբամանալ, գնել, խնամարելի, ծագել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Ի մէկ ատուր վատակէս չորս հոգի կերակրեցի (ԷՀՄԳԱ, 49): Ծերս այս ի գանձէն յայնմանէ իմոյ շինեաց զայս ամենայն (Ն. տ., 144): Ահիւ և զողովեամբ պաշտէին զնոսա յրենից իւրեանց (Ն. տ., 200): Զլնչ տեսանես, որ կու գնայ, յիւմէն աչսօք զի՞նչ զլրաղիս (ՅԴ, 267): Քակեաց յեկեղեցական սպասուց բազում անօխս ոսկեղէնս զպահարանն արքոցն յոսկույ և յարծարոյ և յականց զարդարած (ՍՍՊՅ, 104): Ապա բառնան ի քեոց իւրեանց, զի սովորեսցի թռչել (ՆՄԺԱԿ, 229): Դնեց զսայ ի յարդար ընչից իւրոց (ԺԴԶԶԶ, 356): Ի մարմնաւոր աշխատութեանց խնամարկէին զմեզ (ԺԵԶԶԶԲ, 445):

Ժամանակակից հայերենում մասամբ դործածվում է միջոցի բացառականը:

Օրինակներ՝ Սիրոյ արեււս վառեցի տասը մոմեր կափկանաչ (ՊՍԿԱ, 74): Արմավենիս ծաղկեցինս քս ճյուղից (ՀՇՔՀ, 3, 65): Եւ նստած փորթիկ սեղանի առջն, պնակից թեյ էր խմում (ՄՄՆ, 157): Այն ժամանակ ամեն ազգ իր զգալից կուտի (Բակ., 360):

Բայի լրացումը բնօրինակման բացառականով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից մի բան է ընդօրինակվում, որի նմանությունը մի բան է ստեղծվում: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում մի քանի բայեր՝ ուսանել, սովորել, քարգմանել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Աս թարգմանի յԱսորի գրոց (Յովբ., ԽԲ): Յիկէն ուսիր զպատգամս (Առակ., Իէ): Յորմէ սովորեցին սփռելալիսան աճել բարիք (ՀԲ, 2, 730):

Միջին հայերենից՝ Նստան առաջի նորա, և ուսանէին ի նմանէ ՄՍՊՅ, 35): Դիտեմ որ ամէն մարդ չկարէ ուսնիլ ի գրեմ (ՀԵ, 208): Դիրքս այս վերջին... նսր է թարգմանած յասորաց փ մերս (ԺԴՀՀՀ, 221):

Արեւելահայերենից՝ ժողովրդից սովորեց նա ռեալիզմը (Իս., 4, 179): Հանձն առա թարգմանել Գլուքներից, Պուշկինից և Լերմոնտովից (ն. տ., 157): Ախ, դաս չի առնում սիրտս վշտերից (ՀՇՔՀ, 3, 58):

Արևմտահայերենից՝ Միայն այբուբենը հինգ վարժապետէ սորսեցաւ (ՀՊԵԺ, 2, 278): Բառերն ամէն դար զոն ինձմէ սորվեցար՝ Քուշուրբերէդ ես կարծես նոր կ'ուսանիմ (ՍԲ, 215):

Այլալել, ուղղել, գրել բայերը այսպիսի լրացում են ստանում միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Եւ այս ոչ քստ կարդի և լի, այլ համառօտ և ծաղկաբաղ աստի և անտի հաւարեալ, յայլ և այլ գրչաց և մտաց ալլալլած ՄՀՀՄ, Ներած.): Շատ աշխատեցաւ և ուղղեցի դաս փ ճշմարիտ և յուղիղ օրինակի (ԺԴՀՀՀ, 509): Դրեցաւ սալ յաջնիւ օրինակի (ն. տ., 511):

Ընդօրինակել, օրինակ վերցնել, օրինակ առնել, օրինակ բաղել, դաս առնել, նկարել և այլ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Քչերը չէին օգտվում նրա տված նորհուրդներից և օրինակ վերցնում նրա անտեսությունից (նԴ, 1, 100): Երան էին լսում և նրա զայլալիկի բյուրավոր ելեկցներից դաս առնում (ՂԱ, 105): Օրինակ առ հենց մեր քաղաքից և քս ամուսնուց (Մուր., 4, 67):

Աբխաժաճայերենից՝ Ինձմէ կ'ընդօրինակէր իր շարագրութիւններն ու պարտականութիւնները (ԼՔԸԵ, 43): Մեծ մարդոց կեանքէն քաղէ օրինակ (ԱՍՆԿ, 49): Ժէք ու բարի բնկերներէն Զ'ուղիր առնել օրինակ (ն. տ., 66): Ֆրանսիայի մէջ կրնայինք օրինակ վերցնել մանուշեանէն (ԳՍԱՄԻԾ, 412): Վէպիս նիւթը քաղած էի ուրեմն Իրինդ գիւղի բնակիչներէն (ԿՓԶ, 167):

Բաշի լեացումը մասնական խնդրային բացառականով. — Լրացումը ցույց է տալիս այն տառերի, որն իր մի մասով է կրում ենթակայի գործողությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիւ ներդրածական բայեր հայերենի տարբեր շեջաններում:

Այսպես, դրաբարում մասնական ուղիղ խնդիր ստանում են առնուլ, ապրեցուցանել, բմպել, կեցուցանել, խորովել, վայելել, սպանալ, ոտել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Ապէ է պտղոյ ալգոյն (Մարկ., ԺԲ): Տաց նմա ուտել ի մանանայէն Թաքուցելոյ (Յայտն., Բ): Առ ժամանակս վայելեն ի դարմանոյ ցորենոյն (Բուզ., 3, ԺԳ): Այր ի գինոյն (Ժնն., Թ): Խորովեսցէ ի նոցանէ և կերիցէ (Բ Օրէնք, ԻԸ): Ի նոցանէ սպանանիցեն (Ղուկ., ԺԱ):

Միջին հայերենում նույնպես բազմաթիւ ներդրածական բայեր ստանում են ալգոյնի լրացում, ինչպես՝ առնուլ, բերել, դնել, գողանալ, հրանել, բաշխել, կոչել, խմել, բմպել, ոտել, նաշակել, ծագել, տալ և այլն:

Օրինակներ՝ Տուր ինձ ոսկոյ իմոյ քսան դահեկան (ԷՀՄԳԸ, 38): Տան ճաշակել նմա յարենէ խորմէ (ն. տ., 172): Զպատուիրանն չաբահցիր, պտղոյն դու կերար (ՀԵ, 210): Ապա առ խք կարնէն (ՄՀՀՄ, 41): Եթէ որ յեկեղեցոյ ձիքէ կամ յանօրից կամ ի գգեստուց կամ ի մոմեղինէ կամ յայլ իրաց զողանայ, նա ղկարգն կորսնէ (ՍԳԴ, 22): Ու յիւր շուքն ղեմէ, պտղոյն ճաշակէ (ՀԵ, 188): Բեր ի ձկնէն, որ ուտեմ (ՆՄԺԱՎ, 320): Նա ծագէ իւրոյ փ հոգի քո (ն. տ., 82): Խղկես ' արենէս ունիս, Թէ շիրիս ու գաս մօտ ի յիս (ՆՔՀԿ, 168): Յարենէն շիշէն առնի (ն. տ., 173): Ի յիմ կրակէս տայ քեզ (ն. տ., 166): Պաիկ մ'արուներ յիմ (ՆՔՀԿ, 161):

Ժամանակակից հայերենում առավել շատ են մասնական խնդրային բացառական ստացող բայերը:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Յարս էլ խմեց էղ ջրից (ՀԹ, 2, 48): Այս ուսու տակ մենք երգեցինք Սիրո չքնաղ երգերից (Իս., 4, 120): Իր գրեթէ նվիրեց ինձ սրտաբուխ մականգություններով (ն. տ., 132): Վերջը գառնիկի մսիցն է ուղում (ՀԹ, 2, 235): Թաղից-մաղից շունհ'ս (ՆԴ, 1, 110): Դու բեր նրա գրեթէ (Շիրվ., 8, 93): Բա ալդ մրգերից

ինչի՞նչ հետ ուտում (ՂԱ, 18): Ով ասես չի գալիս տանում անեցիներին գնդուն գանգերից (ՎեհԳԼ, 42): Նույն նկարից ինքն էլ ունի (ՎՊԸԵ, 1, 215):

Արևմտահայերենից՝ Իրեն այցելութիւն ընող ամէն հիւրերուն օծի-
քէն կը քաշէր (ՀՊԵԺ, 2, 132): Շատ տեղերէն հոս կուգան՝ այս ապ-
րանքէն գնելու համար (ն. տ., 3, 111): Ռումանիա ալ քու պահելիքնդ
պիտի պահէ (ն. տ., 4, 32): Քչիկ մը առ սա դեղէն (ն. տ., 124): Ան-
յագօրէն խմեց պաղ ջուրէն (ԵԾԵԺ, 1, 520): Անցեալ ժամանակի ե-
րգերէն կ'երգէ (ՌԶՅ, 260): Ալ մի թափէք դեղին նոզէն այդ դիւական
(ՍԸԵ, 228):

Այստեղ նույնիսկ հնարավոր է բացատրականով ներքին ուղիղ խըն-
դիր: Օրինակ՝ Կրակված ու դեպիսը դոփելով՝ Պրովանսի էն խենթ պա-
րերից պիտի պարեհի (ՍԿՔԴՔ, 531):

Բայի լրացումը մասնական ենթակայական բացատրականով.— Այս
դեպքում բացատրականով արտահայտվում է գործողություն կատարող
առարկան: Մասնական ենթակայական բացատրականը կարող է կա-
պակցվել բոլոր տեսակի բայերով արտահայտված ստորոգյալի հետ:

Օրինակներ դրարարից՝ Պատասխանի ետուն ոմանք ի դպրացն և
ի փարխեցոց (Մատթ., ԺԲ): Ոչ ծախեցաւ ի նոցանէ և ոչ մի (ԹԻԼԵ,
ԼԱ): Տայտեցաւ յարեմէ: Նորա զորմովքն և զձիովքն (Դ, Թագ., Թ):
Այսինքն յանասնոցն ի պէտս արարան (Եղն., 1, Ա):

Միջին հայերենից՝ Զխառնին ի յայլ նիւրերոյն ի յինքն (ՄՀԶՄ,
61): Դու զաչն կտրէ և հան ի քէն, որ յիւր սեւմանցն չգտանի ի քէն
(ՆՄԺԱՎ, 225): Դիտենայք, որ չի կայր ի յողբէս, վասն այնոր համար
կիսակատար մնաց, և այլ օրինակի ճար չկայր (ԺԵՀԶԶԲ, 61):

Արեւելահայերենից՝ Զէ՞ որ հայոց զորեւրից էլ շարունակ ջարդ-
վում էին (Մուր., 4, 126): Կարելի ա որսից բանից պատահի (ՀԹ, 1,
399): Հոռավեա մի հատ խնձորը թեկուզ դեհս կոշտ քարերի մեջ,
հոտիցը նրանց էլ կկաշի (ՎՓ, 4, 244): Թև իշխանն ձկնիցը կա, մի քիչ
մազապու դրկի (ՎՓ, 4, 302): Ամեն ազգից երևում էին (ՎՓ, 3, 560):
Այդ կենդանուց այժմ Հայաստանում չկա (ՎԱԵ, 2, 339): Այնտեղ աշա-
կերտներիցս կիսեն (ՄՄԵ, 102): Ինձ թվում էր, թե աչն ժամանակ մեր
սարահարթերում ինչքան ծաղիկներ կային, բալուրից էլ բացվել էին իմ
հոգում (ՎԱԵ, 2, 184): Հին ծանոթներից երբեմն այցելության էին դա-
լիս (Բակ., 403):

Արևմտահայերենից՝ Իմ Լերակացս մէջ ալ կայ այդ քո Արծրունեաց
արխնէղ (ՄԵ, 53): Էդ ծաղկէն, էն տեղուսմբը պոչ պոչ է (ՀԵԱԳԱ, 347):

Պէտք է անմիջապէս փնտռել տանք թէ Պօլսոյ մէջ որոնց քով կը գըտնուի այս ապաւնիներէն (ԵՕԵԺ, 2, 77):

Բալի լրացումը վերաբերության բացառականով.—Վերաբերության խնդիրը դարարում հիմնականում արտահայտվում էր գ+բացառական կառուցյով: Սակայն խօսել, կասկածել բայերը այդ կառուցից զատ երբեմն վերաբերության խնդիր ստանում են նաև բացառականով: Օրինակներ՝ Կասկածէիմ յազգաց երկրին (Բ, Եդր., Գ): Որ ւերկնչի ի Տևառէ, որ յամեմէ կասկածեսցէ (Սիրք, ԼԱ): Խօսեցաւ ընդ նոսա ի գրոց (Գործ., Ժէ):

Միջին հայերենում նույնպէս տաքական, զգացական, իմացական բայերը վերաբերության խնդիր են ստանում գ+բացառական կառուցյով: Սակայն աշտակ ալելի մեծ թվով բայեր՝ խօսել, կասկածել, զանգատել, ընթեռնուլ, պատմել, խապար ունենալ և այլն, դուգահեռաբար վերաբերության խնդիր ստանում են բացառականով՝ առանց գ նախդի:

Օրինակներ՝ Ի սաղբելոյ իւրոյ իշխանացն և յերկնէ քաջութեան կասկածեալ՝ կորուսանէ զապիրաւոն գաղտնի ի զօրաց իւրոց (ՍՍՊՅ, 9): Եւ Յովսէփ սկսաւ խօսել յօրինաց (ԱԲ, 312): Աշքն զանգատէր ի փոռոյն (ՆՄԺԱՎ, 329): Ընթերցեալ լինի ի տիեզերակալ արքայէն Աղէքսանդրու, որ ի միում քաղաքի յոյժ պատուեալ և մեծարեալ եղև (ն. տ., 329): Աստանօր պատմել կամիմ Եղելոյս, որ մեզ դիպեցան (ՀՀՄԲԲ, 549): Զկամք սատանային արի, յանդիմէն խապար չունէի (ՆՔՀԿ, 286): Ով ժողովուրդը, զիտութիւն լիցի ձեզ, որ Թաղէոս երէցս զանգատէ ի ձեզանէ (ԺԵՀՁՀԱ, 150):

Ժամանակակից հայերենում գ+բացառական կառուցի գ-ն ամենուրեք ընկնում է, և բացառականը կատարում է այդ կառուցի պաշտոնները: Այս առումով էլ և՛ արեւելահայերենում, և՛ արեւմտահայերենում վերաբերության իմաստը ասացական, զգացական, իմացական բայերի մոտ արտահայտվում է բացառականով: Երկու դրական լեզուներում էլ շատ մեծ է վերաբերության բացառական ստացող բայերի թիվը:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ինչպե՞ս եր ապրում, զու ձեզմից պատմի, Ձեր օր ու կյանքից, Ձեր ցավ ու դարդից (ՀԹ, 2, 36): Խոսում են Լոու Զին-Զին Բաջերից (ն. տ., 44): Բայց չեմ, զանգատվել, բամբասել Բեզմից (Իս., 1, 203): Հարցմունք արավ լիքը քառից (ՀԹ, 1, 161): Իր շանից հեռեկալ պատմությանն է անում (ն. տ., 422): Երբ Բաշուրյունից, խելից, հանճարից մոտը խոսք են գցում՝ ծիծաղում է (ն. տ., 505):

Արեւմտահայերենից՝ Կովկասեան խնդրոյն մէջ ալ ժողովուրդը ոչ նուազ իրաւունք ունի կասկածելու պատրիարքաւանէն (ՀՊԵԺ, 4, 46):

Միշտ անգործութենէն կը դանդաղէր (ԾԵ, 147): Լեոն ոչինչ գիտէր այս ամէնէն (ԳԶԵԺ, 2, 145): Անտառածնէրու խորհուրդէն և անունէն խօսեցան (ՄԸՆ, 54): Եւ անուպատն ըստ ինծի ըսէ կեանքէդ ինչ որ շէի Լրագած (ԹՈՆ, 81): Մէր ուղի անվերջանալի քաղաքումսնէն մինչև վերջը գրեթէ ոչ ոք ոչինչ գիտցաւ (ՕԶՆ, 51): Վերակենդանութենէ կը բարբառէ (ՇՇ, 1, 165):

Բայի լրացումը հազարդման բացառականով.—Այս լրացումը խիստ տահմանափակ բայերը մտն է գրվում հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակ գրաբարից՝ Գնաց հարցանել ի Տեառնէ (ծնն., ԻԵ):

Միջին հայերենից՝ եւ հարցանեմ յանձնէդ, ով երանելի (ԳԱՏ):

Արևելահայերենից՝ եկա խորհուրդ հարցնելու հինավուրց գորավարից (Մռբ., 4, 116): Մի օր ինձանից արավ հարց ու փորձ (ՀԺ, 2, 23): Երբեմն կնոջից տեղեկություններ էին հարցնում Ալիմյանների ընտանեկան գործերի մասին (Շիրվ., 3, 330): Հարցրու սրանցից ժպտում են իրար (ՀՇԺ, 2, 257): Զարմացած հարցմունք արի ծանոթ գեղականից (Բակ., 66):

Արևմտահայերենից՝ Ինձմէ խորհուրդ կը հարցնէր մտեմաբար (ՀՊԵԺ, 6, 175): Էն Աստուած, որ ինձմէ հաշիւ հարցնէ, ես իմ հաշիւիս տէրն եմ (ՀԵԱԳԱ, 65):

Բայի լրացումը հանգման (և ուղղության) բացառականով.—Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որին հանգում, կառուում, կաշուում, ձգտում, ուղղվում է գործողությունը: Այսպիսի լրացումը սովորաբար գրվում է արականով, գրաբարում, միջին հայերենում նաև նախդրավոր կառույցներով: Սակայն գրաբարում ծառանել, կարօտել, կարօտաւել, կախել, մասամբ և կապել բայերը հանգման և ուղղության խնդիրը նախդրավոր կառույցներից և արականից բացի հաղվադեպ ստանում են նաև բացառական հոլովով:

Օրինակներ գրաբարից՝ ծառանաց անդ ժողովուրդն ի ջրոյ (Եւր, Ժէ): Եղիցին կարօտեալք ի հացէ և ի ջրոյ (Եղեկ., Դ): Յիրէ իմերէ ամենեկին ոչ կարօտանա (ԳնՄՈ, ԴԳ): Ի ցուցն կախեցին (Ղուկ., Ե): Ի շորեցունց ատնոց կախեալ յերկնից (Գործ., ԺԱ):

Միջին հայերենից՝ Հանապազ հաղորդէն ի մարմնոյ և յարեմէ Տեառն (ԱՄՀՄԶ, 236): Ով արիւնէս է ծառանել թող դայ խմէ ոք լիանայ (ՀԺՏ, 217): Դարձայ մոռաւաթ բերի՝ յերկնուցն սին կապեցի (ՆԺԿ, 63): Մեղօք կապեալ կան ի սառաւայէ (ՆՄԺԱՎ, 83): Կու փափազիմ յ յայն լուսոյն (ԿԵՏ, 130): Այս Բարբր փաշայս զեօջայ Ալիման կախեաց ի վայտէ (ՄԺ, 2, 413): Ծարաւած ենք լսնի վինչ առնին ի ջրոյն (ՀԵ, 183):

Ժամանակակից հայերենում ավելի է մեծանում այն բայերի թիվը: որոնք հանգման բացառական են ստանում: Բանն այն է, որ գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում գ+բացառական կառույցով հանգման խնդիր ստացող բայերը ժամանակակից հայերենում ազգային լրացում ստանում են բացառականով (կախել, կախ աճել, կախ տալ, կախ ընկնել, կապել, կպչել, կպցնել, Բաշ տալ, կառչել, կաբել, պնդացնել, հապորդուել, հախանանել, Բաշել և այլն):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Երեկ իրիկուն էդ կողքիդ սնից կախ էին արած երեք հրացան (ՀԹ, 2, 38): Նամարդ օձից կախ ենք ընկել (Իս., 1, 136): Վզներից կապում ջաղացի բարեր (ՀԹ, 1, 237): Մի ծայրով պնդացրած էր կողքին՝ կաշու գոտկից (ՆԳ, 1, 45): Շատերն էլ կաշում էին թաց ձմեռակից (ՆԳ, 1, 69): Եվ Սաղուսի կառչեց աչդ մա՛րից (ՍԶ, 4, 528): Բռնվածներից ամենահանդուգների վզիցը կապեց մի փայտե գույնզգույն ժապավեն (ՎՓ, 3, 402): Մայր արեւից Լն օձերն էլ կառչել (ՀԵՔԶ, 3, 196): Ես հորից քեից կախած՝ տանում եմ նրան (ՄՄԵ, 77):

Արեւմտահայերենից՝ Բոլոր շատախօս երեսփոխանները լեզունքէ կը կախէ (ՀՊԵԺ, 2, 158): Մէջքը պրկող կաշիէ գօտիլէն արծաթ շղթայ մը կախուած էր (ԵԵ, 48): Գուցէ ևս ալ այդ մասին Բէնէ նախանձելու բան մը չպիտի ունենամ (ԵՕԵԺ, 4, 550): Թարբիշներէդ առկախուի բացուող աշխարհը գալիք (ԱԹԲ, 88): Ոչ որ կը քաշէ քեզանիմներէդ քեզ հոս պահելու համար (ՎՇԵԶ, 331): Այդ պահուն ձեր հոգին կը հապորդուէր գտերու անձաներուն մէջ սուղուած այն ալբիսներէն, որոնցմէ խմեր են մեր նախնիները (ՎՈԿ, 217): Ուրիշ անգամ մը տեսալ շալվարէն շանչուի պէս կախուած գաշաի սէղերու հետ եկեղեցի կը մտնէր (ՀԵԱԳԱ, 13): Յանկարծ ականջներէս կախուեցալ օդին մէջ (ն. տ., 87): Կոստանը կը շարունակէր իր սպաննած յովազին պոչէն քաշել (ՇՇ, 1, 220): Հոգիին մէջ դէշեր ու ցերեկ կառչած կը մնար ահոր մտածումէն (ԵՊ, 257):

Բայի լրացումը ներգործող խնդրի բացառականով. — Հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում կրափորական սեռի բայերի մոտ բացառականը կատարում է ներգործող խնդրի դեր:

Օրինակներ գրաբարից՝ ՅԱՄԱՌԱՅՈՅ ուղղեսցին գնացք նորա (Առակ., ԺԶ): Որ ի հօրէ նորին շինեալ էր ի Տարօն (ՍԼ, 3, Բ): Վատնիմ ի պիծակացն (ԳՆՄՈ, ԿԸ): Սատակեսցի անձն այն ի ժողովրդենէ խրմէ (ՂԼ., Պատմ., ԺԳ): Օրհնեցաւ և դրոստեցաւ ի հեռաւորաց և ի մերձաւորաց (ԹԱՊՏԱ, 3, ԺԳ): Ոչ տիրիս ի ցամաքն (ԳՆՄՈ, ԶԶ): Ոչ էր լեալ հնար յումեմէ բժշկել (ՂԼ., Ը): Վարէր ի դիւն (ն. տ.):

Գրեալք են յնսալեալ (Բ Մնաց., ԻԶ): Ի բերանոյ բումմէ գատեցայց (Ղուկ., ԺԹ):

Միջին հայերենից՝ Հագարացոյ ազգէն գերեցաք... Արեանարբու զօրաց նեղեցաք՝ ճաղաթայից սրէն խոցեցաք (ԽԿ, 130): Ու մահու մատնեցաւ յիւր արարողէն (ՀԵ, 193): Աւերեցաւ աշխարհս ամէն ի անօրէն Թուրքմանէ (ԺԵՀԶԶԱ, 361): Խոստան կտարեցաւ ի Զիքաղէն (ԺԵՀԶԶԲ, 351): Նա անիծած լինա սուրբ Յարութիւնէս (Յ. տ., 449): Յանօրինաց հալածիմք (ԺԵՀԶԶԳ, 420): Շատ զօրաւոր մարդիք խաբուին ի տկարաց (ՆՄԺԱ.Վ, 112):

Արեւելահայերենից՝ Այս կամ աչն բերզը գրավվել է քշնամուց (Մուր., 4, 21): Եղբայրասպանությունը մի ոճիր է, ասածուց և մարդկանցից անիծված (Յ. տ., 158): Այդ սրիկաները վարձված են Ղուլամյանից (Շիրվ., 3, 340): Կրօնվեր կամուրջի գիշերային պանակներից (Բ, 7, 18): Շինված է եղել Սանատրուկ քաղավորից (Յ. տ., 97): Իմ անտեր մնացած երկիրը կեղեքվում է իմ քշնամիներից (Յ. տ., 247): Վիրավորված էին լինում զազանից (ՂԱ, 196): Գուրգուրիր հոգիս՝ աշխարհից խոցված (Իս., 2, 59):

Արեւմտահայերենից՝ Եթէ կինն սատանայէն խաբուելով գործած ըլլալ իրեն վերագրեալ յանցանքը (ՀՊԵԺ, 1, 410): Մկրտիչ Լալիսկոպոս Տիգրանեան պօլսեցիմեւրէն կ'անուանուի հրաշագործ (Յ. տ., 2, 63): Կը գիմատորուի խոշոր կնիկէ մը (Յ. տ., 3, 189): Այս օրերս յաղթուեցաւ Սիմոն անուն բեռնակրէ մը (Յ. տ., 4, 478): Թաղային վարձարանը կը կառավարուի բարի ֆանանայէ մը (ՀՊԵԺ, 3, 218): Բոպիկ ոտերնովը կնոջէն առաջնորդուելով վերի յարկն ելաւ (ԵԵ, 575): Տեսալ որ ձեր փրկութիւն մտրացողի բոպիկ ոտքերն աւերակներու մոխիրներէն աչքեցան (ՍԼԵ, 25): Եւ կը զաբնուի եղբայրն ելլօրէն (ՎԹԵ, 231):

Երբեմն չեզոք որոշ բայերի մոտ էլ կարող է այսպիսի լրացում դրվել:

Օրինակ գրարարից՝ Մեռանի և Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն Շամիրամալ (ՄԽ, 1, ԺԵ):

Արեւելահայերենից՝ Հոոր Սեպուհն... ասպիրատ փեսայից կուրացած՝ յուր ծառաների շնորհիվն է միայն ձեր աչքին երևում (Մուր., 4, 102): Բոլոր հմուտ գրականագետներից բարձր գնահատականի արժանացել է (Իս., 4, 312): Արևից չորացած հողը ազահուլթյամբ ծծում էր ջուրը (Բակ., 96): Քրոմինքից խոնավացել էր ձիերի մուգ կապույտ վիզը (Բակ., 117):

Արեւմտահայերենից՝ Թերթերն ժողովուրդէն կ'ապրին և ոչ թէ նըշմարտութենէն (ՀՊԵԺ, 4, 500):

Մի շարք բայեր կրավորական սեռի են՝ ունենալով հարադրական Կազմութիւն:

Օթինակներ տրեկաճայերենից՝ Դա հիմարութիւն է, նույնիսկ խեղադարձութիւն է սիրել մի եղբորը, հեռամուտ լինելով մշուսից (Շիրվ., 3, 295): Ամեն անգամ պաշարվածներից շարաշար ջարդ կերան (Բ, 7, 350): Նա ամսթալի պարտութիւն կրեց Մարզպետունու քսան զինվորներից (Մուր., 4, 337):

Արեւտաճայերենից՝ Անոնցմէ մեծ մասը շատ բնգունելութիւն գտած էր ժողովուրդէն (ՀՊԵԺ, 1, 28): Մեր ազդայիններէն մէկէն վնաս տեսած և առուուրի մէջ (ՀՊԵԺ, 4, 412): Բնական երեսոյթ էր, որ տկայր ծեծ ուէր զօրաւորէն (ԱՄՄՁՄ, 184):

Բայի լրացումը պատսիվ ներգործութիւն բացառականով.— Այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ոչ ուղղակիորեն ազդվում, ներգործվում է ենթական: Սա հիմնականում ղգացական բայերի լրացում է լինում: Այդ պատճառով էլ հայերենի ղարգացման տարբեր շրջաններում պատսիվ ներգործութիւն բացառական ստացող բայերի կազմը զգալիորեն փոփոխվում է: Այսպէս, զրաբարում դրանք էին ամաշել, ակնածել, զարշել, զոհանալ, դուլալ, զանգիտել, զարբնուլ, զարհուրել, զգուշանալ, զգուել, զղչալ, երկնել, խիթալ, խնդալ, խորշել, ձանձառանալ, յագնալ, սարտնուլ, սարսափել, վախենալ և այլն:

Օթինակներ՝ Ոչ գանգիտեցին ի հրամանէ թագաւորին (Երբ., ԺԱ): Յիւրեանց բանիցն իսկ ո՛չ ամաշիցեն (Եզն., 3, 4): Հնչեաց երկիրն ամենայն ի բարբառոյ դօրացն բազմութեան (ՂՓՊՁ, 1Բ): Յագիցիր ի ստեանց (Եսայի, 42): Ի ձայնէ կործանման... զղրդեցան (Եզեկ., 1Ա): Ի հմանէ զողացին... բնակիչք (Սաղ., 1Բ): Երկես ժողովուրդն ի Տեառնէ (Ելք, ԺԳ): Ամաշեմք և զարհուրեմք ի Բն (Բ Եզր., Թ): Զգուշացայ յանօրէնութենէ (Սաղ., Ժէ): Ոչ զղջանայ ի շարեաց (Երեմ., Ը): Գետք խաղապցին յաբնն, նոցա (Յուդիթ, Բ): Երկիւղն յումն, խիթային եկն ի վերայ իմ (Յովբ., Գ):

Մեջին հայերենում պատսիվ ներգործութիւն բացառական լին ստանում ակն ածել, երկնել, զարբնուլ, զոհանալ, հուտել, վախենալ, Բուռնել, ձանձառանալ, փաշլել, Բաշլել և այլ բայեր:

Օթինակներ՝ Մի յաճախ տաս որ շի ձանձրանայ ի քանէն (ՄՀՁՄ, 42): Եւ շատ դժվարութիւն և պատահմունք եմ բաշել ի յանօրինաց, ի յալազգացն, ի դատաւորաց, ի քաղաւորաց և իշխանաց (ԱՕԲ, 7): Դժբխէն խտիկ մի վախեր (ՀՍԲ, 129): ՅԱտուածոյ գոհանայր ստեղծութիւն ի հողոյն (ՀԵ, 183): Անհաւատ ու անօրէն մարդ շատ կան, որ յԱտուածոյ չեն երկնէր (ԺԵՀՀԳ, 137): Նորընծայն ի ցաւուն զարթեալ (ՆՄԺԱՎ, 138):

Արեւելահայերենում շատ են պատսխիլ ներգործութեան բացատրական ստացող բայերը, ինչպես՝ ամաշիլ, ակնածիլ, դողալ, դժգոհիլ, զոհ մնալ, գարշիլ, զգվիլ, զարհուրել, խորշիլ, խոռվիլ, երկնալ կրել, քնկնել, քնդալ, քուլանալ, կշտանալ, հագնել, անձնանալ, նեղանալ, վիրաւորվիլ, լայնանալ, հոգնել, մեռնել, վախենալ, հիասթափվիլ, վշտանալ, սարսափել և այլն:

Օրինակներ՝ Գարշեցավ յուր անձից (Մուր., 4, 42): Ես շատ եմ զգվել Բաղից, զագեթից (ՀԹ, 2, 17): Սե աշերեն շատ վախեցիր (Խ., 1, 46): Ամբողջ թաղը սարսափում էր նրա բերանից (ՆԴ, 1, 65): Թագավորն սնդամ մի առանձին ակնածութուն ունէր Լեւոնից (Բ, 7, 50): Պանինից երկչուղ չէր անում (Բակ., 125): Զիւրը հագեցել էին կանաչից (Բակ., 128): Ուրեմն մի վախենաք թշնամու զորութունից, նրա ահավոր պատրաստութունից (Մուր., 4, 275): Մահի հարվածից նա չի սարսափում (ՀԹ, 2, 25): Դողում է պաղ նրա ձեռնից Իմ սիրտը սե ու տխուր (ն. տ., 55): Զանձրացի՞լ եր խաղաղ ու հաշտ Հողագործի օր ու կյանից (ն. տ., 30): Երկիրը թնգում էր նրա զորութունից (Շիրվ., 3, 189):

Արեւմտահայերենում այսպիսի լրացում ստանում են ամչնալ, դողալ, ախորժել, զգալ, զգուել, վախենալ, պատկանել, տաւել, սխալանալ, տաղտկանալ, հափրանալ, սմել, հիասթափվիլ, Բաշուել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Բնաւ չէի ախորժեր բռնած ընթացքէն (ՀՊԵԺ, 1, 336): Ուրիշներէ առաջ նետուելէ և անոնցմէաւելի զսհողութիւն ընելի, չբաշուիր (ն. տ., 2, 242): Արտառոց բաներ ընելէ հաճոյք կը զգայ (ն. տ., 243): Մուրացեկաններու բռնած այս ընթացքէն կը զգուի (ն. տ., 4, 51): Բանի մը երկար բարակ աշխատելէ կը տաղտկանամ (ն. տ., 5, 81): Կը պատկանէին աւագերէցէն (ԵՕԵԺ, 1, 367): Աշակերտները կը զողալէն իրմէ (ԳԶԵԺ, 1, 355):

Բայի լրացումը համեմատութեան և գերադրութեան բացատրականով.— Այսպիսի լրացում հիմնականում պահանջում է անց(ա)նել բայը հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից և միջին հայերենից՝ Եթէ որ մի ինչ յայացանէ անցցէ կամ տնարգեսցէ (ՀԲ, 1, 248): Հիւանդին տաքովէնը ի շափու անցնի (ԱՅԲ, 80):

Փամոնակակից հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են նաեւ գերադասել, գերակշռել, ետ մնալ, առաջ ընկնել, շատանալ, նախընտրել և այլ բայեր:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ահա վաղը գալիս է նա, որին գերադասեց բոլոր կանանցից (Շիրվ. 3, 164): Վեհափառը Բյուրականը

գերագուշակ Գլխինից (Մուր., 4, 264): Օտյանի ներսում լավը գերակշռում էր վառից, զեղեցիկը՝ ագեղից, բարին՝ չարից (Շիրվ., 8, 525): Նա չմնամ բնկերենրիցս (ՍԶ, 3, 194): Առաջ շրնկի իր տիրոջ նժույզից (ԳԳԿ, 7): Գլուղում ղենքը մանակից շտապալ (Բակ., 38): Անցել է թվր-կազար հազարից (ՀԹ, 1, 265):

Արեւմտահայերենից՝ Յիսուսի ոչն կը նախընտրէ մեղաւորները արդարեւեմ (ԵՕԵԺ, 4, 450): Կը նախընտրեմ վերահաս մութը լոյսէն սնամէջ (ՎԹԵ, 402):

Բայց լրացումը սահմանափակման բացառականով. — Ինչպէս հայտնի է, այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որով սահմանափակվում է լրացչալի արտահայտած գործողությունը, հասկանիշը: Այսպիսի լրացում ստանում են առաջին հիւլիին տծականական ծագման բայերը հայերենի բոլոր շրջաններում: Այսպէս, գրաբարում սահմանափակման բացառական ստանում են զլանալ, բուլանալ, ծումկալել, ծուլանալ, կաղալ, կամակորել, ուխտաւորել, վատել, սխալել, տկարանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Զորդի իւր խրատիցէ... չծուլալ յուսման (Եղն., 1, Ա): Եդ Կրօնս Պիւթագորաս՝ զնշաւորաց միս չհաշակել, և ի գինոյ ժուկկալել (ն. տ., 4, Դ): Մեր անդատին իսկ յաւազանէն ուխտաւորիմք ի մտակերութենէ և յամուսնութենէ (ն. տ., ԺԴ): Յոգորմութենէ աղքատի մի զլացցիս (Եկդ., Դ): Սուրբն Մարկիզաս վատեալ յաշացն (ՅՄՊՏ, 252 ր): Կաղայր երթայր ի զբստէ անտի (ծնն., 1Բ): Թուլանայր յերկրէ (ն. տ., Ը): Որ կամակորէ յուսման (Առակ., Ժէ): Որ յանձնէ իւրմէ խօսի (Յսմհ., է):

Միջին հայերենում սահմանափակման բացառական ստանում են բուլանալ, ծուլանալ, կաղնալ, սխալել, տկարանալ, նմանել, կուրանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Դիտացիք, որ կաղնալն մէկ ոտիցն ի զխոյն ճանշիկի (ԲԶ, 96): Կուրացնել լերիու աշաց արժան է (ՄԳԴ, 68): Պահոց, աղօրից, յոգորմութենէ ևս խիստ ծուլացայ (ՀՄԲ, 144): Ի բազմութենէ զօրացն ժտանդ հասանէր զօրացն ի հացէ և նեղէին ի կերակոյց (ՄՈՒԺ, 255): Սկսան ի հացէ քաղցնալ (ն. տ., 313): Մեղօք խոցեալ և յաշեռյս (ՀԵ, 180): Զունէի միւթքարող ոչ յեղբօրէ և ոչ յբնիկերոջի (ԺԴՀՀԶ, 274): Եւ ի յուսոյ վատեց աշվիս (ն. տ., 308):

Եւսեփահայերենում սահմանափակման բացառականը դառնում է կաղալ, կուրանալ, ծուլել, նմանալ, կարել, բնկնել, ունենալ, օգնել, զաղաքաւ ունենալ և այլ բայերի լրացում:

Օրինակներ՝ Նա մեղից կերացել էր (Շիրվ., 8, 35): Միայն ոտիցն է բնկել ու ոտը փշրվել է (ՀԹ, 1, 390): Միջից կտրեց ժանս հիշին

(ՀԹ, 2, 129): Ոսկից կազում էր նա (Բ, 7, 20): Տան կտուրը մի կալմից արդեն ծովել էր (Մուր., 5, 267): Դրսից բարանձավը յուր բնական զեղեցկութունն ուներ (Բ, 7, 224): Այստ ողջագործից սուրհանդակ փաշայի հետ, որին ճանաչում էր պալատից (ՍևՄՍ, 854): Ընդհանուրն օգնում էր հատկապես առաքելից ու մարեմատիկայից (ՀՄՀԵ, 44):

Արեմտահայերենում սահմանափակման բացառական ասանում են բարեւել, բոնել, բոնկել, գարկել, գաբնել, զգալ, թափել, ծաղել, յուսանաւել, համբուրել, պակասել, պարգևել, պատրաստել, վիրավորել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Իմ կողմէ բարեւէ Բագոսն (ՀՊԵԺ, 5, 189): Յետոք ապրուստի ուրիշ միջոց մը գտնելէն յուսահատեցաւ (ԳՁԵԺ, 1, 115): Իր սրտէն զարկեր էին զինքը (ն. ա., 2, 30): Ձեռքը կը բռնէ զայն մէջէն (ՀՈԵ, 243): Բռնկեցաւ ծառը մէկէն Իր նիւթերէն (ՄԶԵ, 148): Զարնուեցաւ իր ազուր կուրծքէն (ՎՇԵՀ, 29): Բարեսիրտ աստուծոհայերն Մարիամի կուտացին հին կօշիկներ, ներբանէն և քիթէն ծաղաւթ գուլպաներ (ԼԲԸԵ, 77):

Բայի լրացումը համապատասխանության բացառականով.— Այսպիսի լրացում միջին հայերենում գրվել է ընդ + տրական կառույցի փոխարեն մեկ անգամ: Առնույն այնուհետև զհարկն ի զխարուոյ մարդկան (ՄԱՊ, 22):

Պարագայական բացառականով կապակցություններ

Հայերենում բացառականը համեմատարար քիչ պարագայական իմաստների է ծառայում: Սակայն լեզվական իրողութունները ցույց են տալիս, որ լեզվի զարգացման բոլոր շրջաններում էլ մի շարք պարագաներ (տեղի, ժամանակի, պատճառի, ձևի և այլն) արտահայտվել են բացառականով:

Բայի լրացումները տեղի բացառականով.— Սկսած գրաբարից, առաջին հերթին այս լրացումը դրվում է շարժման բայերի մասնակցությամբ գործողության սկզբնականը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մեկնեցաւ լաշխարն (Բ Մակ. է): Առաքեաց զնոսա Մովսէս յանապատէն (Թիւր, ԺԳ): Յեզեքիայ մահուս դաբձո զիս ի կեանս (ԳնՄՈ, ԽԲ): Եկն Յիսուս ի Նազարեթ (Մարգ., Կ): Ել զնայ ի տաւարէ անտի (Յովհ., Ը): Դարձուցին զնա ի շահուոյ (Բ Թադ., Դ): Դիմեցին ի լեռնէն Դադաադու (Դատ., է): Ելանէի յեզխատուսէ (Ելք, ԺԲ): Ժողովեցան առ նա յամենայն սահմանացն (Բ Մնաց., ԺԱ): Եշ Մովսէս ի լեռնէ, անտի (Ելք, ԺԲ): Խաղացին զնային ի Գա-

ղախէ (Գ Մակ., 1): Հալածէին զնոսա ի դաւնէն (Յեսու, 1): Վազեաց ձուկն մի ի գետոյ անտի (Տովբ., 2): Զոր երեք նաբուգոդոնոսոր ի աւանէ (Թ Եզր., 2):

Միջին հայերենից՝ Երբ բալանեացն հլանէ (ՄՀԶՄ, 27): Ոչ բազմ գաջեր Քոխաթու (ԱՄՄՂ, 96): Գետոյ այդ հեռագոյն վալդէ, Բարձրաբերձ լեռանց հոսի գայ (ն. տ., 131): Էջ յաթոսան (ՆՄԺԱՎ, 1): Երբ որ ի դիմացս հինուս փախչիս (ԿԵՏ, 158):

Արեւելահայերենից՝ Հագարացիք հետզհետե հայտնուի զավանդեալից չբացան (Մուր., 4, 360): Հերթով գալիս անց են կենում էս անցաւոր աշխարհից (ՀԹ, 2, 145): Ազգեսն հկալ բարձր սարից (ՀԹ, 1, 16): Մեհուբյան խաւար զնղանից կրկին Ես վերադարձա հզոր և հպարտ (ՎՏ, 1, 195): Դարձաւ իր կովից իշխան Թաթուլը (ՀԹ, 2, 139):

Արեւմտահայերենից՝ Պիտի բռնն, թէ պատերազմէն ուղջ դարձիր է (ՀՊԵԺ, 1, 81): Երկնք սակայն հիմա այս ժողովէն (ն. տ., 2, 172): Նաւակէ մը իւր սնուկները հանել կ'աշխատէր (ն. տ., 3, 7): Փողոցներէն ճանճ մ'անգամ շանցնիր (ն. տ., 123): Առաջ կ'երթան ծամածուռ նանալարեհներէ (ԵՕԵԺ, 1, 378): Համբոյրեք կու գան հովէն ու ծովէն (ՄՄԵԺ, 23): Ներս մտանք երիցատունէն (ՇՇ, 1, 335): Կանաչ մողէն մը կը բարձրանար ծառէ մը (ՎՇԵՀ, 349):

Հաճախ տեղի բացատրականը զուգակցվում է հայցականին: Այս դեպքում գրաբարում հանդես է գալիս բացատրական + ի + հայցական կառույցը, ընդ որում բացատրականը հիմնականում լինում է առանց ի նախդրի:

Օրինակներ՝ Զգեսցես զվարագոյրն սիւնէ ի սիւն (Ելք, Ի2): Դարձարուք դաւնէ ի դաւն (ն. տ., ԼԲ): Աղաչէին ինձ գնալ երթալ ի բաց... յուշ արարեալ զաէրունական հրամանն... հալածիլ բաղախէ ի բաղախ (ՅԴՊՀ, 334): Գնացին նորա ազգէ, յազգ և ի բազաւորութեն, ի ժողովուրդ յալլ (Ա Մնաց., ԺԶ):

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Փրացեալ շրջի տեղաց ի տեղ (ՆՄԺԱՎ, 330): Ըաղկեր և մ ջրի նման ' յերկրոց երկիր կու գնամ (ԵԺԶԿ, 231):

Արեւելահայերենում ևս տեղի բացատրականը կարող է զուգակցվել տեղի հայցականին՝ առանց սրեւէ նախդրի:

Օրինակներ՝ Ուր եղչերուն է ոստնում քերծից քերծ (Իս., 1, 168): Ոսկի մը թիթեռ ծաղկից ծաղիկ նրա առաջին թռչում էր, խալտում (ն. տ., 364): Երկար շրջեցիր փողոցից փողոց (ՀԹ, 1, 181): Ու քաղից քաղ, ու տանից տուն Ջեն է տալի մեկը մյուսին (ն. տ., 259): Մութը տնից տուն է մտնում (ՎՏ, 1, 21): Ես լուռ անցնում եմ փողոցից փողոց (ն. տ., 65):

• • • Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Մէկէն՝ սրահաւ սենեակէ սենեակ (ՄԵ, 35): Քշուեր տարուեր էր լեռէ լեռ ու ձորէ ձոր (ՎՀՀԾ, 174): Հով ու անրեւ լոկոյնն և նիւղէ նիւղ ու ծառէ ծառ տարին անոնց հովուերդութիւնը (ն. տ., 394): Ակոս, ախա առուն կ'երկարի (ԿՍԼ, 141): Միակ խճուղին կը ճեղքէ քաղաքը արեւելէն արեւմուտք (ԶՈՆԵՄ, 176):

Դադարման բայերի մոտ տեղի բացառականը ցույց է տալիս գործողութեան սկզբնականը (տեղի-սկզբնականային բացառական):

Օրինակներ գրաբարից՝ Եհար զնոսս առիւծ յաւատէ (Երեմ., 5): Ի գլխոյ լերանց գոշեսցին (Նսայի, ԽԲ): Դիտէր քոյրն նորա ի հեռաւաանէ (Ելք, Բ): Տեղացից ձեզ հաց յերկնից (ն. տ., ԺԶ): Դունդ մի հրեցաւ ի լեռնէ (Ա Մակ., Դ): Քաբինս ի կողմանէ ընկենոյր (Բ Թադ., ԺԶ): Ես լուայց յերկնից (Բ Մնաց., է): Կոշեցէք զՍամփսոն ի տանէ բանաթին (Դատ., ԺԶ): Հայեաց ի սրբոյ բնակութենէ քամմէ (Բ, Օրէնք, ԻԶ): Բողոքէ առ իս յերկրէ (Ժնն., Դ): Ի մօտոյ հեղից զբարկութիւն իմ (Եզնկ., է):

Արեւելահայերենից՝ Միջնաբերդից փողը փշեցին (Մուր., 4, 97i): Ներքին կարկից սակրերով ու նիգերով փորփրում էին պարսպի հիմքը (ն. տ., 279): Հեռակաները ավից միայն սրտի օգնեն (ն. տ., 495): Էն ո՞ւմ նայեց լիսածակից (ՀԹ, 2, 17): Զորից աղջկա ձենն է զողմնջում (ՀԹ, 2, 52): Այդ տեսնում էր Շապուհը յուր վրանից (Բ, 7, 343): Ես քեզ կամ դիմում այս ցուրտ աշխարհից (ՎՏ, 2, 172):

Դրաբարում բացառականը կարող է երբեմն արտահայտել արդի ներգոյականի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ի ծագաց ելից իւրոց ըմբռնեցան (Երեմ., ՍԱ): Տարեալ բնակեցուցանէ ի քիկանց Մասեաց (Մե, 2, ԽԸ): Արար խաղաղութիւն յամենայն կողմանց (Սեբ., Ա): Յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա (Եզ., 1): Հատանեմք փայտ ի կերպանէ (Բ Մնաց., Բ): Նուաղեաց արծաթ յերկրէն (Ժնն., Խէ):

Սկսած միջին հայերենից, մի շարք բայերի մօտ բացառականի տեղի իմաստին դուգակցում է միջոցի իմաստը: Օրինակ միջին հայերենից՝ Էոյսն ի յայն դէնէն կիսէ, որ քրիստոսէն յաղօթս կու կենայ (ՆԲՀԿ, 308): Արան մոտ է հտե տեղի բացառականի և գործիականի իմաստների համաաւելումը: Օրինակ՝ Իմ հաջի պաւն անցնէք, պաւի մի հոն արդիւցէք (ՆԲՀԿ, 182):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Կապի զաւարից քնին էր լուում (Դս., 3, 412): Սկսեց սանդղակից իջնել դհասալը (ն. տ., 181): Խաղաղութեան ծխամորճն արեգակից ան վառում (ՀՀՀԵՄ, 63):

Արեւմտահայերենից՝ Ուրիշ մը արքիւրէն երեսը կը լուար (ԳԶԵԺ, 2, 154): Երկու փաքրիկ պատուհանէ միայն լոյս կ'առնէր (ն. տ., 160):

Պատիկ դռնէ մը ժամուն բակը կ'անցնինք (ԹԳԿ, 28): Խմելէր ան-
ժակէս (ՍԸԵ, 177): Կը նայիմ փեղկէս ալս թշուառներուն (ԽՍԵ, 154):
Ուրիշ մը իր շեփուրէն իրեններուն կը գոռայ (ՍԸԵ, 170): Ես խմեցի վա-
յկրի եղջիւրէն (ԼՇԸԵ, 271): Միջօրէի արեւը իր սուր ճառագայթներով
կը թափանցէր ժանեկաշին վարագոյրներէն (ԶԵԵ, 216): Եւ օտարներ
կշտանան մեր լիառատ սեղանէն (ՍԲ, 199): Դռներէն մէկէն սեպան
այրերը կը մտնէին (ՀՄԿԼ, 196):

Արեւելահայերենում միջօրի երանգ ունեցող տեղի բացատրական
համարմեր է տեղի գործիականին և հաճախ նրանով փոխարինելի:
Այսպէս, կարելի է ասել թափել մի տեղից (անցից, խողովակից),
գուրս գալ մի տեղից (դռնից, լուսամուտից), երևալ մի տեղից (զոհից,
լուսամուտից), անցնել մի տեղից (միջից, կողմից), մտնել մի տեղից
(դռնից, լուսամուտից), նայել մի տեղից (դռնից, լուսամուտից), մշտա-
կողմից՝ թափել մի տեղով (անցնով, խողովակով), գուրս գալ մի տե-
ղով (զոհով, լուսամուտով), երևալ մի տեղով (զոհով, լուսամուտով) և
այլն:

Ահա բացատրականով օրինակներ՝ Ո՞ր հող թափեց բուսարիկից
(ՀԹ, 2, 17): Դուրս զնաց արդեն վանքի դռներից (ՀԹ, 2, 21): Քաշում
են տանից, բաշում են դռնից (ն. տ., 37): Նրանց արաճից առամները
բաց Սպիտակ շարքերով երևում էին (ն. տ., 66): Մոռալ բանտիս նեղ
լուսանցից Աստղեր տեսա հեղաշյա (Իս., 1, 85):

Բայի լրացումը ժամանակի բացատրականով.— Բացատրականը ժա-
մանակի իմաստով գործածվում է հայերենի բոլոր շրջաններում: Սա-
կայն գրաբարում ժամանակի իմաստը ինչ-որ շափով կապված է շափի,
անջատման, ելման-սկզբնականի իմաստներին, այսինքն անխառն ԵՂ
է հանգիստում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ի բազում ամաց լուեալ գգեղեցկութենէ Նո-
րա՝ ցանկալո հասանել (ՄԽ, 1, ԺԵ): Փրկեցաւ կինն ի ժամէն յալնմանէ
(Մատթ., Թ): Խաւարեսցի յերկրի լոյս ի տուէ (Ամովս., Ը): Ամսլ ծած-
կէր զնա ի տուէ (Թիւր Թ): Ի մանկութենէ բումմէ խնդրես զխրատ (Մի-
քայ, Զ): Ի սկզբանէ, հաստատեալ զիս (ն. տ., ԻԴ): Յառաջին աշտա-
րակէն ցրումն լեզուացն եղի (Ազ., 631):

Միջին հայերենում բացատրական հոլովի մեջ ժամանակն ավելի ան-
խառն է լինում այլ իմաստներից:

Օրինակներ՝ Նոսպայն յերեկոյէն բռնէ (ՄՀՀՄ, 96): Երուսաղեմայ
կայսկոպոսն ի հնոյ սովորութեամբն հարկերած էր (ՍԳԴ, 36): Ոչ
խրատեալ զիս ի լալայութենէս ի կամս Աստուծոյ (ՆՄԺԱՎ, 14): Յի-
սկզբանէ աշխարհիս սուգն և զորումութիւն եղև բաժին մարդկան (ն.
տ., 283): Երբ զու ինձ հետ սէր չունիր, է՞ր շատիր ի յառաջին օրէն

(ՆՁԶԿ, 174): Իմ մանկութենէ սիրած, մի կենար հետ ինձ նենգաւոր
(Ն. տ., 179):

Ժամանակակից հայերենում այս խմաստն արտահայտւում է ժամանակ ցույց տալու բառերի բացառականով:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Միապաղաղ ժայռերի մեջ փորված էին հին ժամանակներից բաղձաթիվ ալիք, խուցեր ու մատուռներ (Ն. տ., 200): Այն օրվանից սրա համար Կղզին կոչվեց Ախթամար (ՀԹ, 1, 207): Մանուկ օրերից իմ դուռն ևս ծեծում (ՀԹ, 2, 118): Լոսաբացից վազում էին գետը (Բակ., 43): Էն օրվանն դադար չունիմ (Իս., 1, 92): Եւ նրան ճանաչում եմ դեռ ևս պատանեկությունից (ՆԴ, 2, 506):

Արեւմտահայերենից՝ Անանկ բուն մը կը քաշէր, ինչ բուն որ կը քաշէ առաջի գիշերովնէ, հարսնիք գացող մէկը (ՀՊԵԺ, 2, 261): Անցնալ դարձ, մնացած փաստաբաններ կը գտնուին հոս (Ն. տ., 3, 129): ԶԼԶ այն օրէն ևս սիրեցի (ՊԴՏ, 48): Հայրս օրօրոցէն ճանչցեր էր այգին (ՎՀՀԾ, 328): Ամենապզտիկ տարի՛՛՛նս ձմեռը սիրած եմ (ՕԶԵ, 125): Գրական գործունէութիւնս ալ դպրոցական զբաւեղանէն սկսաւ (ԹԲԱԵ, 582):

Գրաբարում ժամանակի սկզբնականն ու ավարտը դրսևորւում են բացառական + ի + տրական կառուցով:

Օրինակներ՝ Խոկասցես ի դա ի տուէ և ի գիշերի (ՅԵՍՈՒ, Ա): Յօրէնս Տեառն խորհեսցիս ի տուէ և ի գիշերի (ԱԳ., 890): Յայգուէ և երեկոյն ալնսլէս շատ փորձ փորձեաց զնա (Բուդ., 4, ԾԴ):

Ավելի հաճախ ժամանակի սկիզբն ու ավարտն արտահայտւում են բացառական + մինչև + ի կամ ց + հայցական կառուցով:

Օրինակներ՝ Պահէ՛՛՛ն յառաւօտէ մինչև յերեկոյ (Ա., Մակ., Ժ): Եկն եկաց Յառաւօտէ մինչև յայժմ (Հռութ., Բ):

Այս դեպքում մինչև նախադրությունը կարող է նաև չգործածվել: Օրինակ՝ Յառաւօտէ անցցէ (Եսայի, ԻԸ):

Միջին հայերենում ևս ժամանակի բացառականը երբեմն գուցակցւում է մինչ (մինչև) + հայցական կառուցին կամ միայն հայցականին:

Օրինակներ՝ Վաղուրնէ մինչ իրիկուն ի երեսդ ի վեր հայէի (ՆՁԶԿ, 101): Սիրեմ աղապ աղջիկ, կու ձգէ պաղիկն օրմէն օր (Ն. տ., 130):

Բայի լրացումը պատճառի բացառականով. — Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում ամենաբազմազան բայեր: Այսպիս, զրաբարում պատճառի բացառական ստանում են բանալ, բառնալ, բեկանել, գլորել, քալիւրանալ, ունայնանալ, խոռվել, ծագել, ծամել, նեղձնուլ, մտանել, պաղանալ և այլ բայեր:

Լրացում դառնում են մեծ մասամբ վերացական գոյականները:

Օրինակներ՝ ծամէին զլեզուս իւրեանց յախտ, ցաւոցն (Յայտն., ԺԳ): Յանիծից մօտին ցար յաշխարհ (Եգն., 1, Ա): Ի դառնահոտ փշմա-
նէ, հրէպսոյ պաղաղեալ ձուլեալ վտակն՝ ոչ ուստեր արբուցումն բաւա-
կան թագաւորականին դտանէր տեղոյ (Մե, 2, ԼԹ): Այս ամենայն
չարիք մտանեն ի միտս յանուսումնութենէ (Եզ., 2): Հեղձնուն ի նա-
խանձուէ (ՂՓԹ): Բեկանի ի տումութենէ անձն (Առակ., Իէ): Ի շուա-
նութենէ բողոք բարձից (Երեմ., Ի): Գլորեցաւ... յանէ թագաւորին (Ես-
թեք, ԺԵ): Ի խնդալոյն ոչ երաց զգունն (Գործ., ԺԲ): Խռովեցաւ ի սրտ-
մըտութենէ անձն (Սաղմ., Զ):

Միջին հայերենում պատճառի բացատրական ստանում են շատ մեծ
թվով բայեր, ինչպիսի՝ բեւել, գնալ, դողալ, երթալ, երկնչել, բնծալել,
խօսել, իշխել, խրտչել, կատողել, կուրանալ, կապել, մեռանել, նստել,
հայել և այլն:

Օրինակներ՝ Յաղագս, որ շատ հալծեալն նստի և զոտվին ի ծալ
պահէ (ԲԶ, 158): Ընծայի այս ջերմս հոգոյ կենդանութենէն (ՄՀԶՄ,
22): Ի տախութենէն զայս ջերմս յերևան է բերել (ն. տ., 27): Անէն կա-
պեցաւ լեզուս (ԳԱՏ, 167): Ի վախումն ոչ խօսեցաւ (ն. տ., 186): Առա-
ւել առնաւութենէն մարդ չ'երթար ի տուն նորա (ն. տ., 187): Կառդե-
նայ չ'սրիղծ յարոյն (ԲԶ, 95): Խրտչիլն լինի ի սրտին վառուծութենէն
(ն. տ., 96): Յիրաւի մեռանիս ի սովում (ՆՄԺԱՎ, 20):

Արեւելահայերենում նույնպէս սահմանափակ չէ պատճառի բա-
ցատրական ստացող բայերի թիւը, և լրացում դառնում են հիմնականում
վերացական գոյականները:

Օրինակներ՝ Արդեն հոգնել իմ երկար մեռակությունից (Մուր., 4,
391): Թե գող, թե գաղան, հենց դատարի վախից, Հեռու են փախչում նրա
փարախից (ՀԹ, 2, 15): Իմ շան անից ո՞վ սիրտ կանի (ն. տ., 17):
Դարդից շորացաւ (ն. տ., 50): Եվ լքել են ապարանքս սարսափից (Իս.,
2, 152): Անոքությունից բռն էի մտել (Իս., 2, 223): Վշտից օղի էր
խմում կարակներում բազմաղմուկ (Զ, 257): Պետին շփոթմունքից մո-
ռացաւ երեսը փափախով սրբել (Բակ., 40): Գոռալուց ձենը կտրւում
էր (ՂՓ, 4, 278):

Արեւմտահայերենում ևս պատճառի բացատրական արտահայտվում
է վերացական գոյականներով՝ ամենաբազմազան բայերի լրացման դե-
րում:

Օրինակներ՝ Կի՞նս ակռայի ցաւէն կը մեռնէր (ՀՊԵԺ, 1, 195):
Շունչս հատաւ վազելէն (ն. տ., 208): Անկողութենէ ծագած վնասներն
իրեւ համար առաքինութիւն կը համարուին (ն. տ., 2, 27): Յուրտէն
ջուրը սառած էր կաթսային մէջ (ն. տ., 230): Բարկութենէն կնիկը կը

ծեծէ (ն. տ., 4, 127): Շողոքսրբի մը շատակերութենէ, ճաթած է (ն. տ., 5, 303):

Բայի լրացումը եկամունքի բացառականով.—Հիմունքի բացառականը գրաբարում քիչ էր գործածվում: Այն հիմնականում գրվում էր փոքր տեմ և նաեւ շեմ բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Այլք ի փորձոյ գիտեն, իսկ աստուած բնութեամբ (ՀԲ, 1, 556): Քանզի լեւեաւաց շճանաչեցին, բարբառովն յայտ առնէ, բանձն (ՀԲ, 2, 169):

Միջին հայերենում սրանց հետ հիմունքի բացառական ստանում են նաև տիրել, գրել բայերը:

Օրինակներ՝ Գիտացիր, որ կաղալն մէկ ստիցն ի գլխոյն ճանչմի (ԲԶ, 96): Մահ քեզ տիրէ յահեղ հրամանէն (ՀԵ, 192): Ու աչգ Լըրբ անուանէր զմարդն ճանաչես (ն. տ., 190): Յիմ ատամանցն գրուց դիտացի (ԵՄԺԱՎ, 62): Գրեցաւ սաչ ի թվականիս Հայոց ԶԻԹ, ի խնդրոյ պատուական և սուրբ կրօնաւորի Յոհանիսի (ԺՆՀՀՀԲ, 450):

Արեւելահայերենում ավելի լայն է հիմունքի բացառական ստացող բայերի թիվը (նաեւ շեմ, գիտենալ, իմանալ, երեւալ, պարգվել, գուշակել և այլն):

Օրինակներ՝ Բայց ակնարկութեամբ զու աչգ գուշակեցիր (Մուր., 4, 147): Բաղմամյա փորձառութեամբ գիտեր, որ յշնամին հասնում է շատ անգամ այնպիսի ժամանակ, երբ ոչ որ չէ սպասում նրան (ն. տ., 223): Ես աչքերից կճանաչեի,—սարժեցաւ քնկերը (ՀԹ, 1, 325): Իսկ կոկորդաւոր պարոնի համագրեցաւ իմացաւ, որ դատական պրիստով է (ՆԴ, 1, 195): Բոլոր նշաններից երևում էր, որ մի օր աչգ հեղինակն ու փարթամ է եղել (Մուր., 5, 266):

Արեւմտահայերենում ավելի մեծ թիվ են կազմում հիմունքի բացառական ստացող բայերը (նաեւ շեմ, գուշակել, դատել, հասկնալ, հետեւեցնել, հանել, գտնել, գանազանել, տարբերել, արտաշայտել, հաստատել և այլն):

Օրինակներ՝ Պէտք է մարդերն իրենց խօսքերէն դատել և ոչ գործերէն (ՀՊԵԺ, 2, 49): Ամէն մարդ իւր խորէն կարող է գուշակել ժամը քանի ըլլալը (ն. տ., 207): Ես մարդուն դէմքէն կը հասկնամ անոր խնչ բնաւորութեան տէր ըլլալը (ն. տ., 6, 245): Իր դիմագիծէն իսկույն ճանչցաւ հայրենակից մը ըլլալը (ԵՕԵԺ, 4, 361): Իր թաշկինակը կը զանազանէի ծառաւած հոտէն (ԳԶԵԺ, 1, 43): Քանի մի տեսածներէս հետեւցուցի թէ հոն ամենայն խնչ անընդհատ շարժման ենթակա է (ՄՏԵ, 75): Փորրիկ մանրամասնութիւններէ բացահայտուի հետեւում ենք կը հանես (ՎՇԵՀ, 182): Այդ դժբախտութիւնը կ'արտայայտուէր ամէն

բաներէ, անբան զեմէն, որքան շարժումներէն, խօսքերէն (ԶԵՆ, 32): Գտա՛ւ զքեզ հեռա՛ռէն՝ վարդ արիւնիս, սիրելիս (ՎԹԵ, 164):

Բայի լրացումը ձեռք բացառականով.— Հայերենում առհասարակ նեղ առումով ձեռք իմաստը հենվում է ժամանակի, տեղի և սահմանափակման իմաստների վրա: Այսպես էր առաջին հերթին զբաբարում, որտեղ քիչ քովով բայեր էին ստանում ձեռք բացառականով լրացում (փոխել, հանաչել, ուտել, գրել, կոչել և այլն): Ընդ որում մեծ մասամբ բացառականը գոյականովում էր ի + հայցական կառույցին:

Նշենակներ՝ Թաղաւորութիւն ազգէ յազգ փոխի (Սիրաք, Ժ): Կարգեցին ամ յամէ: Կօրն աօն տարեկան (Ա, Մակ., Է): Ծանիջիք յամենայն սրտէ՛ ձերմէ (Յեսու, ԻԳ): Ժամէ ի ժամ կերիջիք (Եղեկ., Դ):

Օրբնակներ միջին հայերենից՝ Մի յամնեղաց զքեզ դատել (ՅԴ, 267): Ե նիմնէ տուն կու քակէ (ն. տ., 195): Յորժամ ցան բոնէ այն անդամէն՝ նա զայն անշումն ի վերէն կապէ (ԱՕԲ, 166): Կատարեալ իմաստովին մարդոյն այն է՝ սիրել զԱստուած յամենայն սրտէ (ՆՄԺԱՎ, 267): Ասէ աչքն ոչ աւեմ, այլ ամէն զօրութենէս պահեմ ի սրտիս (ն. տ., 159): Գնա, իմ հոգոյս հոգի, իմ սրտէ սիրած սիրելի (ՆՔՀԿ, 158):

Արեւելահայերենում ես ձեռք բացառականը հենվում է տեղի և սահմանափակման իմաստների հետ: Կբացում դառնում են տեղ, արմատ, նիմք, ետև, գլուխ, սիրտ, հոգի և այլ բաներ:

Օրբնակներ՝ Գարդմանք կարծես տեղից զղրդաց (Մուր., 4, 45): Նրան Գլխ-Կեկել էին տնվանում ետեից (ՆԴ, 2, 549): Նա ուզում էր մոտիկից փր աչքով տեսնել այդ հրաշք-բաները (ՍԶ, 4, 135): Ու էր վեց նիմքից աշտարակն ահեղ (ՀԲ, 1, 263): Մի ամբողջ անտառ արմատից հատել (ՊՍԱԶ, 183): Ուզում էի բոլոր աղջիկներն էլ Բրից խոսերն (ՎԹԵ, 127): Նա ուզում եմ ձեզ մոտից ճանաչել (ՄՄՆ, 89):

Արեւմտահայերենում նույնպես ձեռք բացառականը հենվում է տեղի և սահմանափակման իմաստների վրա:

Օրբնակներ՝ Հարկ էր ինձ դիմել այնպիսի մէկու մը, որ Նսայիտներ խիտ մօտէն ճանաչէր (ՀԳԵԺ, 2, 236): Աբիսողոմ աղային պատկերը կէս մէջէն սրտի քաշէր (ն. տ., 3, 52): Ինչու տնոր գետնէն բարեւ տան և զինքն քթի ծայրով սղջունեն (ն. տ., 3, 138): Բերքը հեռէ միայն կը ծախուէր (ԵՕՆԺ, 4, 291): Այսբան տարրական բան գուն Բենէ պիտի մտածէիր (ն. տ., 608): Խաչօն այդ բաղդատութիւնը կ'ընէր մտէն (ԳԶԺ, 1, 60): Իսկոյն ներսէս պաշտպան կանգնեցալ անոր (ն. տ., 187): Յիշատակիդ ետեւէն հովիւրուն պէս կը հառաչեմ (ՄԶՆ, 192): Էլ զղրդար հոգիս նիմէն (ՎԹԵ, 30):

Երբեմն բացառականը հայցականի հետ դուգադրված է ձևի խմաստարտահայտում: Օրինակ՝ Իրեն հետ պիտի վարուհինք նախատի: **Լատա-սար (ՍՎԱ, 184):**

Բայի լրացումը սաստկացման բացառականով. — Սաստկացման բացառականը բնորոշ է միայն գրաբարին: Բացառականն այս դեպքում գործածվում է ենթակային դուգահետ՝ սաստկացնելով նրա խմաստը:

Օրինակներ՝ Դուք ձեզնե տեսէք զամենայն (Յեսու, ԻԳ): Յիմնն. տեսամ ձեզ (Եզ., 7): Մեր մեզնե ողջ եմք գիցն օգնականութեամբ (Եզ., 1):

Բայի լրացումը չափի բացառականով. — Չափի խմաստը առավել որոշակիությամբ բացառականով արտահայտվում էր գրաբարում: Այսպես, գրաբարում առկա են տարածական, ծավալային, կշռային, ժամանակային չափերի բացառականի գործածություններ: Ընդ որում այդ լրացումները զրվում են տարբեր խմաստների բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Ստացես սեղան յանփուտ փաշտեց յերկուց կանգնոց զերկայնութիւն նորա (Ելք, ԻԵ): Յիշատակ նոցա մի պակասեցէ ազգէ. մինչև յազգ (Եսթեր., Բ):

Սակաքն ինչպես գրաբարում, այնպես էլ արևելահայերենում և արևմտահայերենում, ժամանակային չափի խմաստը հաճախ խառն է ժամանակի խմաստին:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եւ ի վեց ժամէ աւուրն խաւար եղև ի վերայ ամենայն երկրի մինչև ցիւնն ժամն (Մատթ., ԻԷ): Զոր ոչ երբեք տեսին հարբ ձեր և ոչ հարբ նոցա, յորմէ օրէ եղեն յերկրին մինչև ցայսօր (Ելք, Ժ): Երթայր ամ յամէ (Ա, Բազ., է): Ի կէս աւուրց իւրոց թողցէ (Երեմ., ԺԷ):

Արևելահայերենում ևս բացառականի մեջ չափի խմաստը խառն է ժամանակին:

Օրինակներ՝ Մի Դանի բապից ներս մտաւ լերդակալը (Մուր., 4, 20): Մի աղերարարից ձին պահվեց սարի հետեր (Բակ., 207):

Այստեղ կարող է գործածվել նաև տարածական չափի բացառական:

Օրինակներ՝ «Մարտիմի» ձայնը ևս տասը կիլոմետրից էլ կանանաչեմ (ԲՀԱԶ, 77): Լավ մարդը տասը կիլոմետրից է երևում (ԳԲԵ, 3, 92):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Խախտան շոգենուները երեսունվեց ժամկն կը կորէին այդ ճամբան (ԵՕԵԺ, 4, 115): Եթէ ձիւղ կէս ժամէն սենեակս չըլլաս, պիտի մատնեմ (ՇՇ, 1, 196): Քանի մը օրէն պիտի կախն զօրանոցի հրապարակին վրայ (ԹԲՆԵ, 313): Ինքը շատէյուն պէս չորս տարիէն բժիշկ դարձած էր (ԳԶԵԺ, 1, 321):

Բռնի լրացումը նպատակի բացառականով.—Սա հանդիպում է մի-
ջին հայերենում միայն և այն էլ դրաբարյան գ+բացառական կառույ-
ցի փոխարեն է դործածվում: Օրինակ՝ Ձեր տունն ի բանէ եկի, գրեզ
տեսայ՝ բանս մտապայ (ՆՔՀԿ, 89):

Երբեմն լրացումը կարող է մեկնաբանվել կա՛մ իբրև չափի բացա-
ռական, կա՛մ իբրև ի+տրական՝ չափի իմաստով: Օրինակ՝ Ի մի քաղ-
լանէլոյն է՞ գիր գրեցի, բայց կաթաւ թանաքն, թէ չէ այլ կու գրէի
(ԺԵՀԶԶԱ, 156):

Գ. Բ ա յ ի լ Ր ա ց ու մ ն ե ր ք գ ո Ր ծ ի ա կ ա ն ն ո լ ո Վ ո Վ

Հայերենում գործիականը բայի լրացումներ է դառնում նրա զար-
գացման բոլոր շրջաններում: Սակայն դրաբարում և մասամբ միջին
հայերենում աննախդիր գործիականը համեմատաբար նեղ կիրառու-
թյուն ուներ: Բա՛նն այն է, որ ժամանակակից հայերենում գործիականն
ստանձնել է գրաբարի և՛ աննախդիր գործիականի, և՛ գ+գործիականի
ֆունկցիաները: Այնուամենայնիվ դրաբարում գործիականն ուներ մի
քանի խնդրային և պարագայական իմաստներ, որոնք հետագայում
պահպանվել և ավելի են ընդլայնվել:

ա. Խ ն դ ր ա յ ի ն գ ո Ր ծ ի ա կ ա ն ն ո Վ Վ ա պ ա կ ց ո Ւ ք յ ու ն ն ե ր

Բայի լրացումները միջոցի գործիականով.—Սա գործիականի ամե-
նից ընդհանուր իմաստն է: Միջոցի գործիականով լրացում ստանում են
հայերենի բոլոր շրջաններում ամենաբազմազան իմաստային խմբերի
պատկանող բայեր: Այս պատճառով էլ իմաստային բնութագրում չենք
տալիս լրացյալ բայերին: Լրացում կարող են դառնալ և՛ թանձրացա-
կան, և՛ վերացական գոյականները:

Օրինակներ դրաբարից՝ Աշխատեցաք ձեռք մերովք (Ա Կորն., 7):
Ունի՛ք եկթ անցից (Բ Օրենք, Բ): Խաժանեն ատամմբ՛ իւրեանց (Մի-
քիա, 2): Որ հպարտացալ էին արծարով (Սուր., Ա): Եղմամբն հա-
տատեմք այսօր (Նէեմի, Ժ): Տիգաւ խոցեաց զկողս նորա (Յովհ., ԺԹ):
Վաճղակաւ կախեցայ (Բ Կորն., ԺԱ): Կնքեցաւ մատանեաւ նորա (Ես-
թեբ, Բ): Ոչ հացիւ միայն կեցցէ մարդ (Մատթ., 7): Երգէին տալով՛
(Ա Մնաց., ԻԵ): Որովայրիւ քմբռնեացին (Սիրաք, ԻԷ):

Ե՛րջին հայերենից՝ Չարակամութեամբ սպանանեն ղեղօ՛ք (ՍԳԴ,
145): Բոյսն ի գետնէն ելանէ ջրով (ԱՕԲ, 21): Ձեր տեսով ինք մեն՛

խնդացել (ՀԾ, 147): Շահն պատասխանի էր արարեալ րէկովն (ՊԱԴ, 219): Դիւղական ուն անցանէր իշով միով ի փողոցէ իմեքէ (ԱՍՀՄԶ, 326):

Արեւելահայերենից՝ Մտրակի կոթով զուոր բախեց (Մուր., 4, 110): Կաշում էին լայնայիճ աղեղներով և թաւաւոր նետերով (ն. տ., 173): Պարզուկ սրնգով երգել է անուշ (Իս., 2, 21): Ոսկի գավաթով շերքելի է խմում (ն. տ., 162): Էն կարկաշուն վզիկը սուր դանակով զարկեցին (ՀԹ, 1, 115): Մայրը զոգնոցով սքրում էր աշքերը (ն. տ., 312): Պատուեմ սուր խովիով ես կուրծքը հսկի (ՀՀ, 48): Բաց է անում երկաթի դռները ժանգոտ բանալիով (Շիրմ., 3, 8): Կացնով քանդում է գետինը (ՆԴ, 1, 9): Քո շրեղ խաղով մարդիկ հիացան (ՀԹ, 1, 180):

Արեւմտահայերենից՝ Մին իւր ձեռներովն, միւսն իւր ականջներովն, ուրիշ մը իւր բերանովն, չորրորդ մը իւր ուղեղովն համակրութիւն կը գրուէ (ՀՊԵԺ, 2, 179): Այս կերպով զերասան մը երգին խօսկերովը կը լացունէ և եղանակովը կը խնդացունէ (ն. տ., 231): Յաւալի է, որ գիտուեի գրչով լուծուելիք խնդիրներն զերծակի մկրատով կը կարուին շատ անգամ (ն. տ., 5, 136): Շարաթ առտու զարձակ հրացանի ծայներով արթնցանք Բերայի մէջ (ԵՕԵԺ, 4, 503): Հայերէնը սերմած էր բառաւանդներով (ն. տ., 158): Ազգի մը ոգին կ'արտայայտուի իր կրօնովը, իր օրէնքներովը, իր բարքերովը, իր լեզուովը, իր գիտութիւններովը և իր արուեստովը (ՌԶՏ, 459):

Բայի լրացումը նյութի զործիականով.—Խնչպես հայտնի է, լրացումը ցույց է տալիս ալն նշութի, որով կատարուում է գործողութիւնը: Լրացում զառնում են մեծ մասամբ թանձրացական գոյականները, թեև փոխարեքաբար վերացական գոյականները ևս կարող են ալոյզիսի դեր կատարել: Նշութի զործիական ստացող բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Կից զեղջիւր քո իւղով (Ա, Թադ., ԺԶ): Լցին զնոսա հողով (Ժնն., ԻԶ): Հրամայէ նախ դամբարտակ գետոյն ապառաժիւ և մեծամեծ վիմօք շինել, կրով և աւազով մածուցեալ (ՄԽ, 1, ԺԶ): Աշխատէս մեր ծովացաւ արտատուօ՛ք և լցաւ բազում ոգրովք (ՅԴՊԶ, 98): Նաւիսի ծնփեացես զնա (Ժնն., Զ):

Միջին հայերենից՝ ծեփէ զոտսն և զձեռս ալս ջրովս (ՄՀՋՄ, 63): Արեւմբ ևս ներկեալ (ՆՄԺԱՎ, 93): Թագաւորք և իշխանք և պարեմալք կազմեն զիս ոսկով և արծաթով և բազմին ի վերայ իմ (ն. տ., 151): Եկից զբողոք մի չարղով մինչև ի ճիտն (ն. տ., 253): Դու արժէ զինք կանաչ խոտով (ԲԶ, 108):

Արեւելահայերենից՝ Քաւով ու հողով լցրին էն փոսը (ՀԹ, 2, 82): Կզարդարե թո շիրիմը վարդերով (Իս., 2, 368): Ազգերի արշուճով շա-

դախեց Չինգիզ-խանը Ղաթա-Ղոթումի պարիսպները (Իս., 3, 387): Բազմոցները, դորգերը, բարձերը բոլորը ցողված էին վարդաշրով (Բ, 7, 88): Կուտակում էր կոպեկներ, սնվում հաց ու պանրով (ԳՄԼԶ, 367): Դրսի պատերը ներկված էին սպիտակ կավով (ՍևՄՍ, 228): Ժամանակը սկի է՝ երգեր ձուլիր բո սկնով (ՀՇՔԶ, 3, 185): Բր ծով ջրերն իմ մարդասեր՝ Մարդու արևով կարժերեցին (ՀՇՔԶ, 2, 98): Շաղված էր մտառը մամոնտի արով, առյուծի կարով (ն. ա., 2, 246):

Արևմտահայերենից՝ Առաջին կարաւանին ուղտերը բռնաւարում էին Հնդկաստանի ակերով ու փղոսկրով (ՌԶՅ, 186): Եւ սողեցի զայն ջերմ արցունքով (ՎՔԵ, 16): Յառաջաբանն անոր՝ գրուեցաւ լոկ արեամբ, վերջապահը սլիսի գրուի արտասուքով (ՍԲ, 421): Բարդով բարձած սայլերն անշան հռուլէն (ԿՍԼ, 91): Թր մըն ալ գացեր էր օղիով իր կռիւրը թրջելու (ՀԵԱԳԱ, 188):

Բայի լրացումը բաղկացուրջան գործիակաւով.— Այս իմաստը նշու-
թի գործիակաւի տարբերակն է. ցույց է տալիս այն առարկաները, որոնցից բաղկանում, կազմւում է մի բան: Այսպիսի լրացում ստա-
նում են սակղծման գործողաւթլուն ցույց տւող կառուցել, կերտել, հյուսել, շինել, պատրաստել, փնջել և այլ սակաւաթիւ բայեր: Ընդ որում բառակապակցական այս կաղապարը հիմնականում աշխարհա-
բարձան իրողաթլուն է:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Եւ աղգերի հաղար-հաղար ու բլուր գահգնւով բուրգ ու աշտարակ շինեց Չինգիզ խանը (Իս., 3, 387): Այդ շէնքը կառուցում են առֆ բարերով: Ուռնու գալար հյուսելով կողով հյուսեց: Կարուռներով հյուսված կրաղ բուրեց երգը թախծալին (Իս., 1, 83):

Արևմտահայերենից՝ Հայրս ուռիի նիսերով փոքրիկ, բրգածու հիւղ մը կը շինէր (ՎԶԶՍ, 331): Անոնք բարաթի տաշնդներով շինած էին սնիւ մը (ՀԵԱԳԱ, 258):

Բայի լրացումը ենթոգործող խնդրի գործիակաւով.— Ինչպէս հարցնի է, ներգործող խնդիրը, որը կրավորական կառուցվածքի նախադասու-
թյան արամարանական ենթական է, արտահայտվում է նաև այլ մի-
ջոցներով: Գործիականը քիչ դեպքերում է հանդիպում, սակայն հա-
յերեն բոլոր շրջաններում էլ ներգործող խնդրի գործիականը սովորա-
կան է նկատելի է, որ այսպիսի լրացում պահանջում են հիմնականում
գաղաբան, զգայական բայերը:

Օրինակներ դրարարից՝ Այսով պոռնկութեան մոլորեցան (ՌՋՍԷ., Դ): Քն փրկեցայց ի փորձութենէ (Սաղ., ԺԷ): Այլ զի փրկեսցի աշ-
խարհ: Առվա (Յովհ., Գ): Որ ի ձեզ մեօք քարոզեցաւ (Բ Կորն., Ա): Աւետարանեցաւ սորովք մարգարէիւ և առաքնիւր (Աղ., 316): Հոգին

առաքեցաւ Հարբն և Որդովն (ն. տ., 665): Քանզի ոչ կամաւ՝ որպէս ասեմն՝ յօժարեցաւ ի շարն, այլ բնութեամբ բռնադատեցաւ (Եզն., 1, ԺԴ):

Միջին հայերենից՝ Ոչ ով չէ պայծառ եղեր, չեմ այլոց ձեռօք ես խաբուեր (ՆՔԶԿ, 303): Որք զրկած են անդից՝ տանջին խաւարով (ՀԵ., 187): Ի դժոխոցն ի յասէն Բէնով ազատիմ... Թէ հարուստ եմ 'ւ ուժով՝ Բէնով խրատիմ (ն. տ., 197):

Արեւելահայերենից՝ Դաշա ու ձոր, լեռ ու անտառ հագարացի գոր-
բերով ու հեղուղակներով էին բռնւած (Մուր., 4, 73): Թագաւորի սիր-
տը գրավւած էր Ամբասի կնոջով (ն. տ., 91): Անմիջապէս շրջապա-
տեցին ծերունուն, որ դարձաւ մի տեսակ քիկնապահներով շրջապատ-
ւած գոռոզ հրամանատար (Շիրվ., 3, 11): Դու այդ մարդով հափշտակ-
ւած ես (ն. տ., 333):

Արեւմտահայերենից՝ Քանի մը օրուան մէջ, դիւղը ամբողջովին
գրաւուած էր տոբրորով և իր շնորհալի ասպնջակաւումիովը (ԵՆ, 348):
Տարուեցաւ մահուան բաղցրութեամբը (ՀՈՆ, 321): Չորս ոստիկաննե-
րով շրջապատուած կը յառաջանային (ԹԲԱՆ, 500): Կեռներն ապաստա-
նած հայ քաջեր կը կոռէին իրենց զօրապետներով առաջնորդուած (ԱԶՆ,
397): Խեղճ տղան պատուհասուած էր նաեւ այլ հիւանդութեամբ
(ԱՅՄՉՄ, 21):

Բայի լրացումը սահմանափակման գործիակաւումով. — Սահմանափակ-
ման խնդիրը, ինչպէս հայտնի է, ցույց է տալիս այն ստորկան, որով
սահմանափակվում է յրացչայի արտահայտած գործողութիւնը, եղե-
լութիւնը: Այս իմաստը սովորաբար բնորոշ է անակաճի լրացումներին:
Պատահական չէ, որ առաջին հերթին սահմանափակման գործիական
ստանում են անակաճական ծագման բայերը հայերենի բոլոր շրջան-
ներում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արք դառնացեալ ոգով (Դատ., ԺԸ): Այլ
հնացեալ ասորբ՝ շարութեան (Դան., ԺԳ): Միշտ մոլորեալ են սրտիմ
(Եբր., Գ): Նորա յիմարեալ անմիա մտօք ետուն ցնոսա զգէնս իւրեանց
(ՄՏՏՊ, Անդ էր ապա շարբեհալ դիւնով, այլ առաւելուլ հոգուլ (Ազ.,
847):

Միջին հայերենից՝ Նորա ես պատուով են զանազանած (ՍԳԳ, 40):
Եւ հոգով ու մարմնով ես անմահանամ (ՅԳ, 443): Հոգով հիւանդա-
ցեալն նովաւ բժշկի (ԱԲ, 248): Դերձակ ոմն այնքան վարժեցեալ էր
գողութեամբ (ԷՀՄԳԱ, 328): Կաղէր Բ ուխիւն (ՆՄԺԱՎ, 282): Չարչա-
րիմք մարմնով և շարդարանամք հոգով (ն. տ., 274):

Արևելահայերենից՝ Մրտով մեղմանում, Աղոթում եմ ես (ՀԹ, 1, 55): Միքայիլը կարող է կարծել, թե տակավին սիրում է այդ մարմնով աշխանդակված, հոգով կոշտ ու կոպիտ մարդուն (Շիրվ., 3, 64): Թող ցավերով մտերմացած՝ Մեկտեղ գտնենք սփոփանք (Ս, 135): Մի թուլանաք հոգով (ԴԴՎ, 375): Բայց երբ խելով հասունացան, զլխի ընկան (ՂԱ, 41):

Արևմտահայերենից՝ Տէր Կարապետը մէկ ոտով կը կաղար (ՌԶՅ, 108): Նկատեցին, որ բազմաթիվ հախսախրուրյուններով ու ճաշակներով կը նմանին իրարու (ՇՇ, 1, 19):

Այլ ծագում ունեցող բայերը նույնպես կարող են ստանալ սահմանափակման գործիական: Սա հավասարապես նկատելի է հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում:

Օրինակների գրաբարից՝ Մարմնով վախճանիք (Գաղ., Գ): Մտօք կատարեալք լինիջիք (Ա Կորն., ԺԴ): Փայլեցես տեսլեամբ (Եղեկ., ԻԱ): Կապէ զնա Արշակ արքայ ոսիւմ և ձեռօ՛ր (Սեր. Ա): Անցին րուսի ի մանկանցն (Բ Թագ., Բ):

Միջին հայերենից՝ Հաւատովք և գործովք ի բազմաց բաժանեալ եմք (ՍԳԴ, 22): Գործով երևի խելօքն, ասելով չապրի մշակ (ՖԴ, 368): Այսպէս են կապեալ յԱստուած հաւատով և են կապեալ ի սատանայ շար գործով (ՆՄԺԱՎ, 83):

Արևելահայերենից՝ Դուք խմանում եք, որ նա հոգով ու սրտով պատկանում է ուրիշին (Մուր., 5, 293): Նրան՝ իր տեսով, հասակով, ասին, Չի հասնի չքնաղ հուրին Իրանի (ՀԹ, 2, 137): Մեր վեպը իր հնուրյամբ, իր բարձր արվեստով, իր գեմոկրատիկ, ինտերնացիոնալ, հումանիստ գաղափարախոսությամբ մտնում է դասական, տոաջանկարգ էպոսների պանթեոնը (Իս., 4, 215): Հոգնած էր հոգովով, հոգնած էր և սրտով (Բ, 7, 135): Եվ ոգով այսօր շեմ փոխվել թեպետ (Զ, 103):

Արևմտահայերենից՝ Միշտ գո՛ւ ձգած էր զիս այդ տեսակէտով (ՇՇ, 1, 113): Պէտք էր կրկին մարառիլ կեանքի կոուկն մէջ, հոգով մարմնով լծուիլ աշխատութեան (ն. ա., 250): Եւ մենք դեռ կը նահանջենք բանի և գործով (ն. ա., 254): Հարուստները իրենց յատկանշական կողմերով կ'ապրին ծառայողներու լեզուին տակ (ՀՈՆ, 238): Ոմանք մարմնով, ոմանք մտով կը շնչեն, կ'ապրեն հոն (ՎԹԵ, 305):

Բայի լրացումը փոխարինությամբ գործիականով.— Բալի այս լրացումը գրաբարում քիչ էր գործածվում: Բանն այն է, որ փոխարինություն չլի ունեցող գրքերում հիմնական միջոցը տրականն է: Գործիականով նույնպես զբվում է փոխարինություն խնդիրը, միայն թե այն ունի միջոցի նրբերանգ: Գրաբարում աշուպիս լրացում կարող են ստանալ զնել, վնարել և սակավաթիվ այլ բաղեր:

Օրինակներ՝ Մահումբ. սիրելեացն գնելով իւր պատիւ (ՀՔ, 1, 565): Երկնէն զիրա դատաստանի արեամբ վճարել (ՀՔ, 2, 827):

Միշին հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են գնել, վաճառել, առնուլ, տալ, վնարել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Զարինդ զէտ ջուր վաթէ, դառնայ մէկ խօսով վճարէ (ՆՁԶԿ, 269): Ես քո ծառայ, արեամբ գնած (ՀՆ, 174):

Արեւիահայերենում առաւել բնորոշակւում է փոխաբերական գործիական ստացող բայերի շրջանակը, խնչպէս՝ առնել, աշխատել, գնել, ծախել, ծառայել, կերակրել, վաճառել, վնարել, փոխառակել, փոխաբերել, տալ և այլն: Լրացում դառնում են փոխաբեր ծառայող բաներ՝ փող, հաց, ոսկի, արծաթ, բուրի, փառա և այլն:

Օրինակներ՝ Հողը վարձով է տալիս իր հարեանին (ՀՔ, 1, 417): Զուրը աստծուն է, և էսօրվանից ոչ ոք իրավունք չունի փողով ծախելու (ն. տ., 486): Մուխանը հաշտարար դատարանէ առջև սքա ու նրա համար հառը տասը կոպէկով խնդրագիր էր հորինում (Շիրմ., 3, 26): Այնտեղ կարող եք և գիշերել, և կերակրուել մի չնչին վաճով (Շիրմ., 8, 288): Արեւս մտնով, երգս աղոթքով, սերս ավետարանով, մէջլիսս վաճով փոխեցին (ՄՍԳՁԱ, 214):

Համարյա նույն բայերն են այսպիսի լրացում ստանում արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Ես երկու ոսկիով, կըսէր մարդը, մերկու ամէս հաց կ'առնէի և աղաքներումս կ'ուտէի (ՀՊԵԺ, 5, 38): Զէիր կրնար մէկ քանի վաւայով կամ դուրուշով գնել զայն անկիւնի մրդավաճառէն (ԼԲԸՆ, 346): Մէկը քնկողը կը փոխէր շամիչով, ուրիշ մը գուլպան կը ծախէր շախմատով (ԱՄՄՁՄ, 48):

Բայի լրացումը բնդիւմաւոր խնդրի զործիականով.— Ընդհանուր խրնդիրը բնորոշ է զուտ գրաբարին: Բանն այն է, որ գրաբարում մի շարք բայեր գործիականով ստանում են մի խնդիր, որը ժամանակակից հայերենում արականով կամ հայցականով է զրվում: Այդ բայերից են՝ արհամարհել, դատել, կարօտել, զգուշանալ, վարձել, համարել, բաղցնել, տանել, ձանձուրնալ, հաւանել և այլն:

Օրինակներ՝ Անումբ քով արհամարհեսցուք (Սաղ., ԽԳ): Գտնեցայց զնա արեամբ և մահու (Եզեկ., ԼԸ): Մի ձանձրանաւ կապաճով նորա (Միքայ., 2): Հացի կարօտիցէ (ն. տ., 6): Հացի ոչ բաղցիցուք (Երեմ., ԽԲ): Հաւանին տեսիւմբն (Իմաս., ԺԳ): Այսպէս բաղում աշխատութեամբ տարնալ՝ վասն համաշխարհին բարեաց ինչ օճան գտանելով (Ադ., 830): Ինքեանք զգուշացեալ սահմանով երկրին խրեանց, պահ արեկալ պահէին մեծաւ զգուշութեամբ (Բուդ., 4, ԻԵ): Հանապաղ

վարժէր զանձն իւր դիօֆ (ն. տ., 5, ԻԲ): Զթիւ Նահապետացն տա-
սամբլ համարին թուով (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա):

Բայի լրացումը պարառական կամ հանգման գործիականով.—Այս
լրացումը գործածվում է գրաբարյան զ+գործիական կառույցի միասնա-
րեն և հանդես է գալիս ճիշդին հայերենում և արեւելահայերենում: Մաս-
նավորապես վերջինում պարառական գործիականը ցույց է տալիս այն
առարկան, որի շուրջը, վրան անցնում, փախաթվում, բնկնում է մի
բան, որը պատվում, օղակշնում է մի բանով: Եթե միջին հայերենում
գործիականը զուգահեռաբար է գործածվում զ+գործիական կառույցին,
տալա ծամանականից հայերենում այն վերապրուկային խմաստ է:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Զաւիլայն երեսօֆս էաթ, թէ՛ «Առակ
մ'եղնար ցորեկով» (ՆՔԶԿ, 122): Զայնիկս ակննովս բնկաւ, շի դագրի
աչերս ի լալու (ն. տ., 221): Զառտուած մաօֆն ձգեաց (ՆՄԺԱՎ, 186):

Արեւելահայերենում պարառական գործիականով լրացում ստանում
են փաբաթել, պատել, շուռ գալ, տալ, անցնել, անցկացնել, փառել,
Բսել, ընկնել, դիպել, զցել, զարկել և նման բայեր: Լրացում գտնում
են առաջին հերթին մարմնի մաս ցույց տվող գլուխ, ուս, քիկունք,
մեջք, պարանոց, բուկ, ականջ, աչք, բիր, ծունկ և այլ բառեր:

Օրինակներ՝ Փաբեց նրա ծնկներով (Բ, 4, 33): Կտուցները քնքշեան
քսում էին նրա պարանոցով (Իս., 3, 327): Թանթլիկը բերավ ուտովս
պատ տվավ (ՀԹ, 1, 333): Աղջիկը միամիտ առաջ է վազում, վզովը
փախաթվում (ՀԹ, 1, 491): Տանուտերի շղթան վզովն անցկացրեց (Բակ.,
80): Անտոնն աղվեսին ուտովը զցեց (ն. տ., 121): Դուլսը դիպավ կողքի
պատովն ու վեր բնկավ (ՀԹ, 1, 321): Կիկոսը գա էս ծառին բարձրանա
ու վեր բնկին, բարովը դիպչի, մեռնի (ն. տ., 506): Բարձրացնում,
պատովն էր տալիս մանրամասնութի խանութի ճակատից կախված ցու-
ցանակը (ՆԴ, 1, 451):

բ. Պ ա ռ ա գ ա յ ա կ ա ն զ ո Ր ժ ի ա կ ա ն ո Վ կ ա պ ա կ ց ո թ յ ո Վ ն ե Ր

Բայի լրացումը միասնության գործիականով.—Միասնության գոր-
ծիականն ունի 4 ենթատեսակ՝ բուն միասնության, առարկայական
միասնության, ենթակայական միասնության, խնդրային միասնության:
Արանցից առաջինը և երրորդը նախադասության մեջ խնդրի, իսկ երկ-
րորդն ու չորրորդը պարագայի պաշտոն ունեն: Այս է պատճառը, որ
միասնության գործիականը կարելի է տեղադրել և՛ խնդրային, և՛ պա-
րագայական գործիականների մեջ:

Բուն միասնության գործիականով ցույց է տրվում ալն առարկան
կամ առարկաները, որոնք ենթակալի հետ միասին գործողություն են
կատարում: Սա մեծ մասամբ արտահայտվում է տե՛ս ցույց տվող դո-
լականներով:

Օրինակներ գրաբարից՝ Աւետարանէք և այլալի՛ բազմօք (Գործ.,
ԺԾ): Հասանէր Յովնաթան զօրօֆն (Ա Մակ., Ժ): Պատէր բխրովն (Բ
Մակ., ԺԱ): Արտաքս ըստ զօրան ևսեկալ շրջէին զնղաւն իւրեանց (Ն.
տ., ԺԲ): Մերովլն մերովք երթիցուք (Նլք, Ժ): Ուր Բաշամարովօֆն
անկաւ Բէլ (Մկ, 1, ԺԱ): Ընթացեալ իւրովք աւամբն ի զուռն ամբոցին՝
ունի զբերդն (Մկ, 2, ԶԴ): Կորովին վաւրդան իւրովք քաջ նիզակակցօֆն
ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղուջն գործեաց (Նղ., 5): Գնամք իւրաքանչիւր
յօտարութիւն կնաւ և ուղղով (ՂՓՊ2, Իէ):

Միջին հայերենից՝ Զէ իրաւունք, որ թագաւորն անպսակ սիրողով
կենալ (ՍԳԴ, 17): Եւ զիշխանքս դատէ իշխանաց իշխանն՝ իշխանօֆ և
իրենց տեսովն (Ն. տ., 47): Ձագօֆ հաւերտ երնեն պարին (ԿՆՏ, 119):
Սուրբ ընկերօֆն իր ի Հայս զիմեաց (ԳԱՏ, 144): Երթեալ ընկերօֆն
կրօնաւորեցաւ (ՆՄԺԱՎ, 303): Երկու աչքն կոպկով ի զուրս վազեաց
(Ն. տ., 55):

Արեւելահայերենից՝ Թագավորը յուր բիկնապաններով ճանապարհ
ընկալ (Մուր., 4, 107): Այդ տեղերին տիրում էր Գեղամը յուր քոռնե-
րով, անխառն ընդոճիմներով (Ն. տ., 261): Զէ, ասալ, Մելիք բու ամ-
բողջ ազգով Անց պիտի կենաս իմ թրի տակով (ՀԹ, 2, 09): Մառանե-
րով ման գալ շի սիրում (ՀԹ, 1, 499): Մի քանի հնդկահալեր ինքնա-
գոհ շրջում էին իրենց նուտերով (ԳՄԼ2, 293): Անցալ ձմեռը յուր մա-
հաբեր սառնամանիքներով (Բ, 7, 556):

Արեւմտահայերենից՝ Բերայվն հոն քոխաւորուեցաւ ընտանիքով
(50ԵԺ, 1, 307): Անոնք իրենց կողմնակիցներով կը շարունակեն գոր-
ծել (Ն. տ., 4, 112): Երիտասարդը իր ընկերներով այս հրաւերին պա-
տասխանեց (ԳԶԵԺ, 2, 9): Վաստակը կ'ուտէր դուռ դրացիով (ԶԵՆ,
543): Քիչ ևտքը կը հասնի օրիորդը երկու պզտիկներով (ՕԶՆ, 271):
Գիւղը իր դաշտովն ու շրջակայ բլուրներովը ծածկուած էր ձիւնով
(ՀՄԿԼ, 33):

Ենթակալական միասնության գործիականով արտահայտվում են
գործողություն կատարողները: Սովորաբար այս լրացումը հոգնակի է
լինում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եօրանասուն ռզով իջին հարքն (Բ, Օրէնք,
Ժ): Եղեալ ծունր ամենեկումբ (Գործ., Ի): Բազատօրօֆն և իշխանօֆն
խառնակեցան (Աղ., 334):

Միջին Հայերենից՝ Հանց խորտակէ Աստուած զնա, Որ իւր ազգովն
ամէն ջնջին (ՅԴ, 425): Պատանէշ ամեալ շուրջանակի նստան ի վերայ
բռնոր բանեօր ամօր և ամսօր (ՍՕՊՆՍ, 404):

Արեւելահայերենից՝ Մի խումբ ձիավորներով շտապում ենք X կայա-
քանը (ՀԹ, 1, 371): Ընկերներով երկու բանակի բաժանված, բախում
ձնաքնդի ենք խաղում (ՍԶ, 3, 74): Գնում էինք ամբողջ ընտանիքով
(ՎՓ, 4, 439): Պատասխան տալու ենք համայն աշխարհով (ԴԴՎ, 55):
Ամբողջ գլխերով աշխատում էին նրան սպանել (ՂԱ, 205): Հինգ հագով
մեկ զգում էինք աշխարհից կտրված մի ամալի տնապատում (Շիրվ.,
8, 271): Երկու ընկերով ներս մտանք այգին (Զ, 226): Քիչ անց երկու-
սով զուգված տանից դուրս եկան (ԶԴՄՆ, 2, 14): Հիսուն հազարով
պարտվեցին Միր Մահմուդի տասնհինգ հազարանոց հեծելազորից
(ՍԵՄՍ, 295): Զինվեցեր մեծով ու փոքրով (ՍԵՄՍ, 491): Խաղում են
երեխ չորս հագով (ՍԶ, 5, 238):

Արեւմտահայերենից՝ Անհրամեշտ է, որ դատավարութեան սկսելէ
առաջ՝ բանտին մէջ իրար տեսնէք ընկերներով (ՌԶՅ, 574): Երէկ իբր-
կուն ալ մօրը հետ երեխով քիչ մը բալիւս ելանք (ԼՇԸՆ, 80): Մեծով-
պատիկով ւտիպում էինք խնայել իրեն որեւէ չուլում (ԶԵՆ, 478): Եր-
կուով կ'սկսին բարձրաձայն խնդալ (ՎՇԵՀ, 192): Գնով, զեղացիով
գիտէին, թէ այդ կնիկը առաքինի ու հաւատարիմ եղած էր (ՌԶՅ, 56):
Որ մը սակայն մեծ խումբով մտանք պարտէզ (ԱՅՄԶՄ, 81):

Միասնության գործիականի մշուս տարաւեսակները՝ առարկայա-
կան միասնության և խնդրալին միասնության, պարագայի պաշտոն են
կատարում:

Առարկայական միասնության գործիականը հիմնականում արտա-
հայտվում է իր ցույց տվող գոյականներով:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արձակեաց մեծաւ հանդերձաւ (Բ Մակ.,
ԺԴ): Ընչիւմ բազմօր երթիցեն (ՅԼսու, ԻԲ): Դալ անդր ջանիւմ և լապ-
տեօօֆ (Յովհ., ԺԸ): Հալիւ քնդառաջ ելէք (Եսայի, ԻԱ): Դառնալք ի մեծ
փոտորածէն մեծաւ յաղթութեամբ և բազում աւարաւ (Ագ., 21): Փա-
խուցեալ աղիւի իւրով անկանի առ Արտաշիր թագաւորն Պաթսից (ՄԵ,
2, 2Ս): Առաքեաց առ նա բազում զանձիւմ (Եղ., 1): Զի քամբօֆ և
աւանձիւ... տացէ (ՄԿՊԱԱ, 1, ԻԶ):

Միջին Հայերենից՝ Կին մի երթայր յերուսաղեմ բազում զօրօր և
շաղղում ընչիւմ (ՆՄԺԱՎ, 212): Շատ աւարաւ մտան ի քաղաքն (ՍՍՊՅ,
47): Քաղեմ գոյնզգոյն ծաղկունք, խնձորով մտնեմ դէպ ի քեզ (ԵԶԿ,
117):

Արեւելահայերենից՝ Վերջինս կասկած չունենալով նրաբից, ընծա-
նելով զալիս է նրա մոտ (Մուր., 4, 203): Վերադառնում էր զանձերով

ու բերեցեալ (Իս., 3, 343): Ահապէս աւարտով խո էին դառնում իրենց ցրտաշունչ տափաստանները (ն. տ., 468):

Արևմտահայերենից՝ Իրիկունները կրկին զանձանակովը կը շօշեր ծովեզդիեկայ զբոսատեղիները (ՆՕՆԺ, 1, 327): Ըսաւ Ռաշիկ անվերովը մէկտեղ ներս մտնելով (ՆՆ, 575): Ահա իմ սեւ շուշաններով քո կու գամ (ՌՄՆ, 64): Ներս մտաւ սա խը ծրարովն (ՏԵՎԱ, 232): Քեզ սք ղրամով կը դառնային իրենց հայրենիքը (ԼԲԸՆ, 137): Կիներ եր մեղադառնայ նարինջներով (ՎՀՀՄ, 19): Կու գան ուրիշներ անուշեղէնէ տափերով (ՎՄՀՆ, 188): Ասաւ տ կանուխ գործի կ'երկար կաշիէ պաշտոնակով մը (ՄԲՄ, 135):

Առաքիլայեան միասնութեան խմաստի երկրորդ զրոհորունը ուղեկըցման գործիակաշն է, որը ցույց է տալիս լեացայ բայի գործողութեանը ուղեկցող, զուգահեռ առաքիլայացած գործողութեան:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արաատուօ՛ կարդացին (Գ Մակ., 5): Յրկնելով կարդացի առ Տէր (Սաղ., Ժէ): Թագաւորն Հայոց դառնայր ի մեծ կոտորածէն... ցնծալից ուրախութեամբ (Ադ., 21): Դառնայ յաշխարհս մեծաւ տրտմութեամբ և զկծաւօք (Մե, 2, ՀԱ):

Միջին հայերենից՝ Երթան առ Ասպուած հաւատով և առ սատանայ մեղօք և հեշտասիրութեամբ (ՆՄԺԱՎ, 83): Նորա այսու բարի գործով լ'յերկինս վերացան (ՀՆ, 201):

Արևելահայերենից՝ Այս խրատներով ճանապարհ գրաւ ինձ մեծ իշխանը (Մուր., 4, 91): Եվ՝ ուրախութեան աղմուկ-զոռոցով Հաղթողին փեսի թախտի մօտ բերին (ՀԹ, 2, 57): Թունալի ծաղրով կանչում են, գոռում (ն. տ.): Նա գալիս էր ցողոտ-շաղոտ, Հանաւներով ու խաղով (ն. տ., 70): Ու միշտ ուրախ, հաղթանակով իր ամբոցն է դառնում նա (ն. տ., 136):

Արևմտահայերենից՝ Ու իր մեկնիլը դիտեցի արցունքով (ՌԵՆ, 46): Մտայ այս պալատը հարուստ յոյսերով ու ձգտումներով (ԼՇԸՆ, 512): Մղրիգներու երգով խոտերը կ'օրորին (ՎԹՆ, 70): Կրկին գալու խառտումով ոտքի կ'ելլենք (ՎՀՀՄ, 19):

Խնդրալին միասնութեան գործիականը ցույց է տալիս այն առարկան, որը խնդրի հետ միասին կրում է գործողութեանը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ետ... զերկիրն և զբազարս սանձաւօք իւրովք (Թիւր, ԼԲ): Գտանէ և անդ զմէն ապականիչ երկիրն իւրոյ, շորիւք բիրտովք մասկուովք հետեալով և հինգ հազար հեծեկագօրու, Բարշամ անուն (Մե, 1, ԺԴ): Կարող է զբեղ ամենայն բազմութեամբ քո մատնէ խորոց ծովուդ (Ղև., Պատմ., Ի): Զսուրբն Գայիանէ... իւրոյ մարտիրոսութեանն երկու քնկերօքն զնէր ի վիշտարանի տաճարի (Ադ., 368):

Միջին հայերենից՝ Զհացն կարամբն ուտէ (ՄՀՋՄ, 56): Վարդի ձէթ արի Լացախով (ն. տ., 67): Հին վարդ մուրապայ տուր մագտաֆէնով և պղպնդով (ԱՕԲ, 106): Գու տուր հաու Ժագով շորվայ, ազոֆի ջրով և նուա հատով ասուր (ն. տ., 127): Հաղթի Խնաով զխաշիւշին կեղեն կփէ (ն. տ., 235): Գարծուցանէին զկաթողիկոսն և զթագաւորն մեծամեծօքն յաշխարհն իրեանց մեծաւ պատուով (ՍՍՊՅ, 2):

Արևիկահայերենից՝ մենք կենդանի տեսնում էինք քաջ Աղասուն իր քաջ քնկերներով (Իս., 4, 228): Բովանդակ Ռուսաստանը իբր քաղավո-
րով, դասերով ու դասակարգերով նա տեղափոխեց փենդանայան աշ-
խարհի մեջ (ն. տ., 276): Ես կհրամայեմ ներքինապետին, որ Որմիզդուխտ օրիորդին յուր բոլոր աղախիքներով ու ներհիմններով քեզ հանձնե (Բ, 7, 381): Մուֆն արբեն կլանել էք կիսավեր քաղաքն իր շրջակա լեռներով ու ձորերով (Շիրվ., 8, 10): Սրան տանում են իր դռնակով սուրբի վեր ծերին բազմեցնում (ՀԲ, 1, 498): Հաղկիրառ հրաման է ուղարկել, թե Լեւիբը ին ծաղովդով տվեր (ԳԳՎ, 101): Բեկր հրամայեց ավա-
դանուն հրավիրել իրենց քնառնիքներով (ՍեՄՍ, 157): Վար իջեցրիք ժայռն կատարի միա ելած արծվին իր ձագերով (ՎՓ, 3, 301): Ես հագիս բառ Ես տնում իր բոլոր մավ խորշերով (ՀՇՔԶ, 2, 40):

Առանաճայերենից՝ Էբեն ուղած տուգանքը տոկոսովը պիտի առնէ (ՀՊՆԸ, 1, 150): Խնշ բսեմ սո սահմանագրութեանը, որ գաւախնե-
րով Բէկաեղ անօթի պահեց մեղի (ն. տ., 156): Նկանակ մը հացով ու խաւի երեք դաւի կերաւ (ն. տ., 5, 179): Մնունդի ու զատիկի առնե-
րով մրտախն տարին չորս ամիս տրձակուրդ տնին (ԵՈԵԺ, 4, 384): Ու բուրենքը տեսաւ իրենց հատիկ-հատիկ ծառերով (ՀՈԵ, 300):

Բայի լրացումը ձեռի գործիականով.—Հայերեն բոլոր շրջաններում էլ բազմաթիվ բայեր ստանում են ձեռի գործիականով լրացումներ: Ընդ որում այդ լրացումն ունի տարբեր դրսևորումներ:

Առաջին հերթին լրացումն արտահայտվում է վերացական գոյա-
կաններով, որոնց մեջ նկատելի են —ուրիմ սոմանցով կաղմվածները:

Շքինաչներ գրաբարից՝ Գաւի զաշխարհս աւդարուրեամբ (Սաղ., Դէ): Աստուածապարտութեամբ կերցուր լաշխարհիս (Տիմոս, Բ): Առա-
րէի զքեզ ուրախութեամբ (Ժնն., Լկ): Առ զքաղաքն բանութեամբ (Ա Մակ., 2): Երթային միամտութեամբ (Բ Ռադ., ԺԵ): Խորհուրդ խորհէր նկնգութեամբ (Ա Մակ., ԺԶ): Ոչ գիտութեամբ հարկանիցէ զնա (Թիմ., ԼԵ): Գործէին զօրութեամբ զգործս (Ա Մնաց., ԻԶ): Անկղամն քնամա-
նօ՛ր Գործէ (Առակ., ԺԳ): Զուր նկրութեամբ արբցէ (Բ Մնաց., ԺԸ):

Միջին հայերենից՝ Կարգեսցին առաքեալն և եղին հաստատու-
րեաւոր, եթէ մի որ անարդեսցէ (ՍԳԴ, 49): Օրհնութեամբ բաժնէ իւր-
մէ (Ն. տ., 59): Տուել զարեուն թարկն, հասարքով զքեզ կու տեսնէ

(ՆՔՀԿ, 76): Լաւ մարդ ես նորա տանմ, որ բանալ զերբանն համով (Ն. տ., 265):

Արեւելահայերենից՝ Հայերը հարվածում էին սաստիկությամբ (Մուր., 4, 496): Թեքամտությամբ չէր կարծիք հայտնում (Ն. տ., 47): Ներսէ հավաքված կանայք նայում էին ծերունուն և նրա աղջկան խղնաճաւորությամբ, կարեկցությամբ (ՆԴ, 1, 10): Վարդանը համբերությամբ սպասում էր (ԴԴՎ, 272): Վաղուց կառնում սպասում են ինձ (ԶԹ, 2, 46): Խաղ էին կանչում ու ձենով լալիս (Ն. տ., 62): Բան է, թե որ չես սիրով, Աշքը հանիր՝ խլիր զոռով (Ն. տ., 115): Եվ գլուխներն խոնարհում են հարգանքով (Իս., 2, 50):

Արեւմտահայերենից՝ Անաշառարար խօսելով Բաշուրեամբ պաշտպանեց և դեռ կը պաշտպանէ հայկական խնդիրն իւր քաղաքական յօդաւանդներով (ՀՊՆԺ, 2, 60): Կը կարծէ, թէ ապառաժի վրայ ինկած սեղմերն քաշալեւութեամբ կրնան բռնել և աճիլ (Ն. տ., 104): Ներկաները միաձայնութեամբ որոշումի մը լանդած են (ԵՅՆԺ, 1, 619): Զինքը կը տեղար հանգարտ օդով մը ու ծովութեամբ կը տարածուէր (ԳԶՆԺ, 1, 287): Բնաւ մէկուն հետ բարեկամութեամբ չէր տեսներ (ԵՆ, 496): Կ'ուզէր ընել բարիքը համեստութեամբ (ՏԿՎԱ, 250): Ժողովուրդը քափօրով ուղղուեցաւ դպրոցի շինութեան տեղը (ԵՅՆԺ, 1, 338): Անցարդները իրենց առնները կը փութային անապարանքով (Ն. տ., 4, 508):

Երկրորդ գեպքում ձեռն իմաստն արտահայտւում է լրացում + զարմիակաճ կառուցելով: Ընդ որում զարձայլ վերացական դոյական է լինում գործիականը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ազադակեաց ձայնի մեծաւ (Յայտն., է): Ուղիղ անապարհաւ իմացարուք գիրատ (Առակ., Բ): Խոսկեացին անհնարին երկիւղի (Իմաս., Ե): Գործէ անօրէն ձեռօք (Ն. տ., 46): Եթէ ուղիղ մտօք լսէր գայն (Եզն., 4, ԺԵ): Ընդ հիւսիսային կողմանս իշխանութեանն Պարսից դիմեաց տարեկան շուտորութեամբ (ՄԵ, 2, 2է): Էջ ի դժոխս անհնարին դառնութեամբ (Եզ., 6): Խօսէին ընդ նմա բանիւմ ողորմեաց (ՂՄՊԶ, ԺԳ):

Միջին հայերենից՝ Զամէն մարդ իր գլխովն սպանեն (ՍԳԴ, 60): Երեւ վկայով գրեկ տայ գիր իբրն (Ն. տ., 65): Աստ թէ իր կալօք քաւսէ, նա վճարէ (Ն. տ., 71): Շատ աշխատանք գայտ գիրքս թարգմանեցի (ԱՕԲ, 215): Ամենայն հարցութեոց առնէր զստատասխանէ կարգաւոր խօսիւմ (ՊԱԴ, 112): Ղարիպ կենօք շրջիմ ևս (ԳԱՏ, 156):

Արեւելահայերենից՝ Սպասում էր նրան սրտի անձկությամբ (Մուր., 4, 224): Նրանք թռչում էին քունդ մորիկի արագությամբ (ՂԱ, 157): Զաղեծոքը նիրհում էր միջօրեի քմութեամբ (ՍեմՄ, 2): Եվ տարիք անցան համը շարեւրով (Իս., 1, 199): Իսկ հնոցը վաւում էր դեռ

նախկին ուժով (Շիրվ., 3, 135): Ուտում էր նա գայլի ախարձակով (Շիրվ., 8, 311): Պատկառուն ձևերով բարեկեց ինձ (ՎՓ, 5, 9): Հեռացավ վայելույզ ֆայլածֆով (ՎՓ, 4, 634):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ ժողովուրդը մեծ հանութեամբ կը կարգայ (ՀՊԵԺ, 4, 408): Փոթորիկը կ'ալեկոծէր Վոսիօրն իր բոլոր ուժգնութեամբ (ԳՁԵԺ, 1, 365): Կը շարունակէր իր այցելութիւնները միշտ քնկերակցութեամբ իր աղջկան (ԵԵ, 493): Բոլոր բազմութիւնը խսկոյն կը թափի գետին խորը երկրպագութեամբ (ԼՇԸԵ, 259): Դուրս կու գար նեղ կապանքներէ ազատող կալանաւորի հաճախութեամբ (ՎՀՀԾ, 193): Աղանի մայրիկին հսկողութեամբ իջեր էին ծով (ՍՎՄ, 185):

Ձեռի իմաստի արտահայտման միջոցներից մեկն էլ բային արմատակից կամ հոմանիշ գոյականի գործիականի գործածութիւնն է:

Օրինակներ գրաբարից՝ Զարմացան մեծաւ զարմանալեօք (Մարկ., Ե): Փառօք է փառատուրեալ (Եւք, ԺԵ): Օրհնեցից դանուն Աստուծոյ իմոյ օրհնութեամբ (Սաղ., ԿԸ): Բարկացաւ սրամտութեամբ (Թիւր, ԻԵ): Աղաչեաց խնդրուածով ԳՏէր (Եսթեր, ԺԴ):

Միջին հայերենից՝ Խաւար կեւօք կեւան (ԿԵՏ, 130): Բազում աշխատանքօք աշխատեցալ ի դատաստանագիրս ծերացեալ մտօք (ՍԳԴ, 15): Եթէ գողութեամբ գողանայցի ի նմանէ տուժեցի տեսնոն նորա (Ն. տ., 64):

Արևելահայերենից՝ Դգվեցիր դու ինձ գգվանով բնույշ (Զ, 128): Վերգտիր թվում է ծննդա, և Ներկիրը բուրում է անկրկնելի բույրով բոյր սպարմանի սրտերում (Զ, 169): Քնեյ էր ղեկավարը Անգարբնէլի հնով (Զ, 361): Արեն է գնգում աննուն գնգոցով (Զ, 427): Հալքը մեռնում էր բնական մահով (Բակ., 171): Կարոտով աննուն կարոտեցի ևս Կենդանի շնչիդ, հրիդ ու տապիդ (Զ, 130):

Արևմտահայերենից՝ Հիմա ալ բոլորանուէր պաշտումով մը պիտի պաշտլի զինքը (ԳՁԵԺ, 1, 143): Թաղեցին մարդը ջնեյ քաղումով (Ն. տ., 122): Կր բնանար հինգ տարուան աղու մը խաղաղալտ ու հանդարտ բունովը (ԹՁՅ, 246): Երազանքներ զիս կ'օրրեն օրօրումով մը հանդարտ (ՄՄԵԺ, 187): Անարդար դատաստանով դատած են խեղճ, անխօսուկ, բարեսիրտ մարդը (ԹԲԱԵ, 565):

Ձեռի իմաստն արտահայտվում է նաև անորոշ դերբայի գործիականով:

Օրինակներ գրաբարից՝ Անցանէին Բրամբլեով (Ա, Թագ., ԺԴ): Եկին դուլալով (Ղուկ., Ը): Խրոց գարշապարացն կոխելով զշուրսն՝ սրբբեայ և սրբիշտ արար (Ազ., 414):

Միջին հայերենից՝ Այգպէս զԺն տարին անցուց ուտելով և խմելով (ՆՄԺԱՎ, 242):

Արևելահայերենից՝ *Խնդրում էր լալով Եզրոր առաջին Անդոր ու դալուկ իր քույրը չորած (ՀԲ, 2, 58): Մոնչալով հլալ տեղից (ն. տ., 128): Ստախոսը գլուխը Դորեւալ դուրս է գնում (ՀԲ, 1, 439): Թորոսը հազիվ ոտները շարժելով մոտեցավ թախտին (նԴ, 1, 22): Արազն հկալ լալին տալով (ՀՀ, 81): Ու երգելով կովում էին տմբոխները խնդաբոված (Չ, 250):*

Արևմտահայերենից՝ *Անաշառարար խօսելով քաջութեամբ պաշտպանեց և դեռ կը պաշտպանէ հայկական խնդիրն (ՀՊԵԺ, 2, 60): Վարանելով կարմրելով ամէն բան հասկցուց անոր (ԳՋԵԺ, 1, 12): Սահուն հայերէն խօսելով կ'ազդուէինք խումբով դէպի ազգային վարժարան (ՎՄՀԲ, 148):*

Հայերենում սովորական է նույնաբան լրացյալ բայի մոտ անորոշ դերբայի գործիականի դարձածությունը իմաստի սաստկացման նպատակով:

Օրինակներ գրարարից՝ Անիծանելով անիծեցէմ գրեակիչս (Դատ., Ե): Անօրինելով անօրինեցիք (Բ Օրէնք, 1Ա): Ապակահելով ապակահեցի երկիր (Նաայի, ԻԴ): Դիպելով դիպեցալ ի լեռին (Բ Բազ., Ա): Պանցուցանելով զանցուցէ (Բիւք, 1): Բնորոնելով ընկալալ զնա (Մուսի., ԻԴ): Ելաց լալով և տսէ (Ա Բազ., Ա): Լարելով լարեցես զաղեղն (Ամբակ., Գ): Ո՛չ պատուիրելով պատահեցաւ ձեզ մի ուսուցանուլ լանտն լալն (Գոբգ., Ե): Սատակելով սատակեցիք (Բ Օրէնք, Դ):

Մեքին հայերենից՝ Վանաւելով մէկ վանառեսցես զնա արծաթոյ (ՄԿԳ. 29): Գնալով զնացին մինչև հասին ի մեծ ձորն (ՊԱԴ, 56):

Արևելահայերենից՝ Մեր ժողովրդի մեծ մասը տակաւին յոր կրոնիչ է հետևում և խորշելով խորշում է քրիստոնեութանից (Բ, 7, 296): Ես միշտ ստեղծելով աւում էի քեզ, և քո գարշելի երեսը տեւեելու ժամանակ, միշտ զգվելով զգվում էի քեզանից (ն. տ., 424): Միտում եմ կլանքը, մնահիտ, տեւում եմ տեւելով (ԴԴԵ, 666): Մաւայն շինականի կիւր ևրձարվելով ևրձարվում է այդ տմենից (ՍՁ, 9, 207): Եվ սիրելով սիրում Փառանձեմին, եվ տեւելով տեւելում Փառանձեմին, Տոշորում էր Գնէն այն պատանյակ (ՎԴԵ, 2, 35):

Արևմտահայերենից՝ Եւ տեւելով կ'ատէր զիս (ՇՇ, 1, 266): Կը բողբոմ, բազմելով կը բազմեմ (ՀՊԵԺ, 4, 252):

Բայի լրացումը վիճակի գործիականով. — Ինչպես հայտնի է, վիճակի իմաստը սեբառեն կապված է ձևի իմաստի հետ: Վիճակի գործիականը ցույց է տալիս գործողություն կատարողի կամ գործողության առտակայի վիճակը: Այսպիսի լրացում ունենում են մի շարք բայեր (տեսանել, երևել, գալ, երթալ, շրջել, արձակել, նախաչել և այլն) հայերենի բոլոր շրջաններում:

Առաջին դեպքում լրացումը ցույց է տալիս գործողություն կատարողի (ենթակայի) վիճակը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որ երեկցաւ մարմնով (Ա, Տխմթ., Դ): Որով մարմնով դայցեն (Ա, Կորն., ԺԵ): Ննչեսցէ հանդերձիւն իւրով (Բ, Յրհնք, ԻԴ): Կամին պատմութեամբ շրջել (Ղուկ., Ի):

Սիջին հայերենից՝ Բազում աշխատանք աշխատեցայ ի դատաստանագիրս ծերացեալ մոտ (ՍԳԴ, 15): Մեռանիմ մեղօք (ԷՀՄԳԱ, 98): Ի Կոստանդնուպօլիս և յայլ բազում քաղաք մնացին զղակով (ՊԱԴ, 568): Երբ որ չեկիր պարզ երեսօք ի յարքայութիւնն Աստուծոյ, այժմ եկ սև երեսօք ի ըծոխքն (ՆՄԺԱՎ, 179): Ես տկար և ծեր անձամբ և պանդուխտ կենօք զրեցի զսուրբ Աւետարանս (ԺԵՀԶԶԲ, 296): Քանի՞ ու քանի՞ ասեմ՝ մի կենար դու խամ լաքերով (ՆՔՀԿ, 89):

Արեւելահայերենից՝ Մտալ Ակոբը զգզզված հագուստով, մրից սևացած դեմնով, ձեռներով և մինչև սրունքները մերկ ոտներով (ՆԴ, 1, 53): Պառկած էին շուրերով (ՆԴ, 1, 263): Կտրացած մեշէով կանգնած էր նրա անկողնի տուչն (Շխրվ., 3, 178): Մաքրիկ թե կանայք նստեաւ էին ձմնովա վերահոսներով, զլսաբններով (ՍԶ, 8, 73): Այրված սրտով գուրս եկալ դահլիճից (Բ, 7, 314): Հազար վերնով ընկա վար (ՀՇՔՀ, 3, 121):

Արեւմտահայերենից՝ Հիմ լաքերով կը պտտիմ (ՀՊԵԺ, 1, 175): Կիները հոս երկու գլխարկով ձկեղեցի կ'երթան (ն. տ., 3, 178): Տակահին բոպիկ ոտնով կը պտտին (ԵՕԵԺ, 1, 424): Ութ օր վերջը երիտասարդը կու դար իր նոր հագուստներով (ԳԶԵԺ, 1, 285):

Երկրորդ դեպքում լրացումը ցույց է տալիս գործողության առարկայի վիճակը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Զայս լուեալ թագաւորին՝ ոչ կապանօք, այլ արձակ ոտիւ և արձակ ձեռքով հրամայեաց առ ինքն կոչել (ԵՂ., 6): Փախույց ամօրով զպահապանսն տագնապեալս (ՂՓՊՀ, ՄԷ): Անբաւ է մարդոյ տեսանել զԱստուած գոյի իւրով (Ագ., 356):

Սիջին հայերենից՝ Օր ատուք փառօք տեսանէին զնա (ՍՍՊՅ, 51): Յեա է տարույն զայ այրիկն ու գտնու կնիկն պսակով ընդ այլ այր (ՍԳԴ, 50): Թէ լինէր, որ զբեզ տեսնի առ լիս գալով (ԿԵՏ, 167): Տեսան զնա այնպէս ձեռովն քաղաքի ամենայն (ՆՄԺԱՎ, 51): Յէ՞ր կու պահես զաշխարհ լալով (ՀՄԲ, 83): Երթամ պատմեմ Ազամայ, թէ զՔրիստոս մարմնով ևս տեսայ (ՆՔՀԿ, 310):

Արեւելահայերենից՝ Նրա «Երկրագործություն» խաւով արգելված զիրքը միայն ձեռագիր տետրակներով ունեկինք (Իս., 4, 326): Նշանատուրի ժամանակ Անանիին ցույց էին տվել վրացական հագուստով (ՆԴ, 1, 139): Վահանք երեւակայում էր նրան միշտ ուսանողական

զգեստով, երկար մաղերով, բարակ բեղերով ու փոքրիկ մարմնով (ՍԶ, 8, 16): Ես տեսնում էի նրան միշտ քայքայված առողջությամբ, քայքայված մարմնով (Իս., 4, 141): Մերոնք փախսն ե ինձ թողին փշոված ոտով (ՆԴ, 1, 209): Ու իրան լավով գուրս արի միջից (ՀԹ, 1, 191):

Արևմտահայերենից՝ Զիս մուրացկանի հագուստներով ճիմա պիտի տեսնէիք (ՄԵ, 158): Ու սարսուռներ պրկեցին իր ջիզերը, երբ յիշեց մահիճի աղջիկը իւ մեկուրեւամբր (ՀՅԵ, 82): Ինչպէս կը սիրեմ քեզ արցունքոտ աշկերով (ՎՇԵԶ, 228): Ես զիս զանազան կերպարաններով կ'երեւակայեմ (Ն. տ., 322): Ինձի սրուեցաւ Ամբոխը ճանշնալ իւ բազմազան դիմագծուրիւններովը (ԱԶԵ, 216):

Բայի լրացումը համապատասխանութեան գործիականով.—Համապատասխանութեան իմաստը լայն առումով ձեռն պարագա է, սակայն չի նույնանում ձեռն գործիականի հետ: Այս գեպում լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որին համապատասխան մի բան է կատարվում, տեղի է ունենում գործողությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են տարրեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր հայերենի բոլոր շարքաներում: Լրացում դառնում են մեծ մասամբ վերացական մի շարք գոյականների՝ օրէնք, օրինակ, պատմէն, կարգ, պատուէր և այլն:

Օրինակներ դրարարից՝ Նա աշտու օրինակաւ խորհեցաւ (Եսթեր, ԺԶ): Գրեցի պատմեցիտ աշտուիկ (Բ Մակ., Թ): Օրինօք հակառեցան (Ն. տ., Ժ): Ոչ որ բոլով ամացն չափիցի (Իմաս., Դ): Թուով բերէին զսպասն և բոլով տանէին (Ա Մնաց., Թ): Պատգամս յղէր օրինակաւ աշտուիկ (Ադ., 39):

Միջին հայերենից՝ Կարէ օրինօք բահանայ մկրտել զյոյի կին (ՍԳԴ, 54): Զիր վարձն բոտ արժանայն դատաւորին տեսովն առնու (Ն. տ., 71): Մի խլեր զհնուցն սահմանած սինոռն քո սինոռ կցերոյն, բայց քո ըղորդութեամբ պահէ իւրանօք (Ն. տ., 72):

Արեւելահայերենից՝ Արտասանեցի մի երկու ոտանավոր այդ ոնով դրածներիցս (Իս., 4, 63): Պահանջում էր, որ անպատճառ իր գնահատումներով ցուցակագրվեն (ՆԴ, 1, 202): Սենյակը զարգարված է եվրոպական րևաիւր հաշակով (ՆԴ, 1, 301): Նա ծնողների քմահաճութեամբ շարժվող աղջիկներից չէ (ՆԴ, 2, 446): Վաղը եկթ այս ծրագրով դուք կ'աւանդուիք հաստակաւորը (Շիրվ., 3, 125): Նա թույլ է տալիս իր կնոջը զուգվել և զարգարվել վերջին մոդայով (Շիրվ., 8, 419):

Արևմտահայերենից՝ Այգ գերազանցութեան գաղափարը մնացեր էր միշտ անոնց մեծնայուն չափովը (ԵԵ, 186): Իր կամքովը մատնին մատը անցնելու էինք (ԵՕԵԺ, 1, 73): Ես հիմա կը ներկայանամ քեզի շատ բարձրագիւր մէկու մը հրահանգովը (Ն. տ., 479): Ամառը ինձ կը տանէին այդ գիւղը բժշկի պատուէրով (ԶԵԶ, 506): Մեզ շաքեցին շորս-շորս, հասակի կարգով (ԱՅՄԶՄ, 77):

Ռայի լրացումը տեղի գործիականով.—Տեղի իմաստը գործիակա-
նով հայերենում արտահայտվել է միշտ: Սակայն զրաբարում մոտավոր
տեղի իմաստի զրսեորման համար գործադրվում էին առ+գործիական,
զ+գործիական կառույցները, և գործիականը համեմատաբար պակաս
էր գործածվում տեղի իմաստի արտահայտման համար:

Օրինակներ գրաբարից՝ Զգէ ի վերայ նորա նաւապարհաւ (Յովբ.,
12): Եկի Յովհաննէս նաւապարհաւ արդարութեան (Մատթ., 1Ա): Շըք-
ջէր յիջաւանի խորանաւ (Բ, Թագ., է): Ո՞չ հովին շաւղով շըջեցաք (Ա.
Կորն., ԺԲ): Որով անցեալ Արամանեակ բնակէ անդ (Սեբ., Լ): Գայ Յի-
սուս դրօժն փակելովք (Յովհ., Ի):

Միջին հայերենում մասամբ բնդլայնվում են տեղի գործիականի
գործածութեան սահմանները: Բանն այն է, որ այստեղ գործիականն ար-
տահայտում է նաև զրաբարյան նախդրավոր կառույցների իմաստներ:

Օրինակներ՝ Երթայ իր նամբովն (ՍԳԴ, 69): Ոչ կարէին օսմանցոց
աշխարհաւն գնալ (ՊԱԴ, 185): Եմուտ ի նաւ և ծովով գնաց ի Կոս-
տանդնուպօլիս (ն. տ., 334): Երկիցս անգամ անցանի աշխարհս ջրով
և հրով (ՎԱՊՏ, 11): Այն մարդն դատաւորին դնովն անցանէր (ՆՄԺԱՎ,
254): Մահալօրս ի վար կուգի ծուռումուռ հազար սոխախով (ՆՔԷԿ,
110): Քանի սարեւովդ երթաս, օր մի տի յիմ ափս ընկնիս (ն. տ.,
235): Լուսամուտովն անձրեն զգիրս եղծեց (ԺԵՀԶԶԳ, 168): Եկեալ
նստան և ձմեռնացան Բաղաբովն և Երկրովն (ն. տ., 256): Երկու մարդ
վիճէին նաւապարհով որ Էրթային (ՆՄԺԱՎ, 168):

Արեւելահայերենում գործիականն արտահայտում է և՛ զրաբարյան
գործիականի, և՛ նախդրավոր կառույցների իմաստները՝ ցույց տալով
այն տեղը, որով անցնում է գործողությունը, ուրի վրայով, կողքով, մի-
ջով կտրում, անցնում է՝ գործողությունը: Այստեղ տեղի գործիականով
լրացում ստանում են շարժման բայերը, ինչպէս՝ անցնել, գնալ, գալ,
շարժվել, վազել, Բայիլ, վերադառնալ, բաժնաւնալ, սանել, մտնել, լո-
ղալ և այլն: Լրացում դառնում են տարածական հասկացություն արտա-
հայտող բառերը:

Օրինակներ՝ Մով անտառով լուռ ման կուգամ (Իս., 1, 126): Ան-
ցավ մի օր էլ բերդով (Իս., 2, 36): Գոհար տառերի քաբալանները
թափառում էին երկնի նամվեհով (ն. տ., 47): Զիլ վազում էին խանձ-
ված դաշտերով (ն. տ., 76): Վճիա երկնով լողում են քողի նման Բա-
րակ, թափանցիկ ամպեր (ՍԶ, 3, 102):

Այստեղ տեղի գործիականին երբեմն զուգադրվում է մեկ բառը:

Օրինակներ՝ Փողոցներով մեկ հոսում է ժողովուրդը (ԳՄԼԶ, 364):
Երկրով մեկ տարածվում էր Մշո վանքի սարսափելի անունը (ԶԴՄՆ, 2,
78): Նրա ճիշդ թուով շուկայով մեկ (ՍԽՄՍ, 230):

Արեւմտահայերէնում համեմատաբար քիչ է գործածուած տեղի գործիականք.

Օրինակներ՝ Զորի երկայնքով շրջան մըն էին բրած (ԼՇԸԵ, 147): Ոչ իսկ նայեցաւ մօրը ուղղութեամբ (ԳԱԱՓ, 327): Ակտած էինք նուարկէլ տարբեր ուղղութիւններով (ԱՅՄՁՄ, 159): Կարօտիս աղջիկ, կալերով արի (ԿՍԼ, 141):

Բայի լրացումը ժամանակի գործիականով.— Ժամանակի իմաստը հայերէնում միշտ էլ արտահայտուել է գործիականով: Ստեփն դարարում գործիականը քիչ զեղբերում էր այս իմաստով գործածուած: Բանն այն է, որ գործողութեան մոտավոր ժամանակն արտահայտւում էր առ, գ+գործիական կառուցներով: Հիմնականում ժամանակ բառն էր գործիականով դրվում այսպիսի իմաստի արտահայտման նպատակով:

Օրինակներ՝ ժամանակաւ անօսքի ծով (Յովր., ԺԴ): Յայտնեաց իւրովք ժամանակօք զբանն (Տէրտու., Ա): Երէկը յայնժամ երբեմն ժամանակաւ ումեք արժանեացն (Ագ., 550):

Միջին հայերէնում փոքր-ինչ ընդլայնվում են ժամանակի գործիականի կիրառութեան սահմանները: Այստեղ ժամանակ ցույց տվող գիշեր, ցուրեկ, ամառ և նման բառեր կարող են գործածուել նշված իմաստով:

Օրինակներ՝ Հանցեղ զեղեցիկ դարդարած նոր հարսն գիշերով ի թաղոց ի թաղ երթայ և ի յետ դայ (ՆՄԺԱՎ, 204): Երեկ ցուրեկով բարով տանէին մէկ հար մի ճորով (ՆԲՀԿ, 53): Ամռով ձիւն ո՞վ է տեսել, որ կուգայ ի մանուկ մարդուն (ն. ա., 56): Խօշ հարիկ, կարե՞ս գիտել դուն զիմ գալ քեզ գիշերով (ն. ա., 114):

Արեւելահայերէնում գործիականը գործողութեան մոտավոր ժամանակն է ցույց տալիս՝ փոխադրենքով նաև զբարբարյան նախդրավոր կառուցներին: Լրացումն այստեղ արտահայտւում է ոչ միայն ժամանակ ցույց տվող օր, գիշեր, ցերեկ, ժամանակ և այլն, այլև բնութեան երկվայթ արտահայտող արեւ, լույս, մութ, անձրեւ, ձյուն, մառախուղ, մշուշ և այլն, գործողութեան տնուն արտահայտող ծնունդ, կնունդ, հարսանիք, նշանդրե՞ք և այլն բառերով:

Օրինակներ՝ Այդ ջրանցքը շինվել էր Քրիստոսից մոտ 200 տարի առաջ Արտաշիաս կուսակալի օրով (Մուր., 4, 455): Փերինները սարի դլսին հովաքվեցին գիշերով (ՀԹ, 2, 43): Յերեկով մեռած գյուղը մեկէն սկսեց շարժվել (ՆԴ, 1, 109): Գեղեմ, բնիկեր, տեղ կհասնենք արեւով (ՀՀ, 129): Նա աշխատում էր մքնով զուրս դալ յուր իշխանութեան սահմանից (Բ, 4, 225): Խաղալ գիշերով զու կգաս ինձ մոտ (ՎՏ, 1, 48): Հետո մեկ էլ օր-ցերեկով Զեր ողջ տունը կողոպտեցին

(Ծ, 102): Հարս կնուսնով, մորս ծնունդով, վեր կացանք մի օր հինգ ու վեց հոգով, թրով-թվանքով որսի գնացինք (ՀԲ, 1, 478):

Արևմտահայերենում համեմատաբար սահմանափակ է ժամանակի գործիականի կիրառությունը: Հիմնականում այդ դերը կատարում են գիշեր, առաւօտ, օր, ցերեկ և այլ բառերը, անորոշ դերբայը:

Օրինակներ՝ Այս որոշումները ապով կը բնանայ Արիստոյում ազան (ՀՊԵԺ, 3, 47): Ինչո՞ւ թող տուիք, որ ասանկ օրով դուրս ելլէ (ԵՕԵԺ, 1, 71): Աւագակները գիշերով յարձակեցան կտրաւանին վրայ (ՌԶՅ, 186): Մեռել մըն է, որ մօտակայ եկեղեցին կը փոխադրեն իրիկունով (ՕԶԵ, 55):

Բայի լրացումը պատկանի գործիականով.—Պատճառի իմաստը սերտորեն կապված է հիմունքին, ուստի և զրարարում հաճախ դժվար է գործիականի իմաստի ճշտումը: Սակայն հայերենի հետագա շրջաններում պատճառի և հիմունքի իմաստները ձևոր են բերել զրսևորման առանձնահատկություններ, որոնցով և տարբերվում են:

Գրարարում պատճառի գործիականը բիշ է արտահայտվում: Եղած օրինակներից են՝ Որ և մեռաւ ի նմին, որ գիտեմ թէ նենգութեամբ ինքեանց և թէ այլով պատկանաւ (ՄՏՏՊ, 3, Ը): Կոտորեցան սուսերը ստատկողին այս փայտի ցուցմամբ (ԳԵՄՈ, ԳԲ):

Միջին հայերենում պատճառի գործիականն ավելի հաճախ էր գործածվում:

Օրինակներ՝ Մեղօք խոցեալ եմ յաշերոյս (ՀԵ, 180): Ազդմամբ չարին անկաւ ի շնութիւն (ՆՄԺԱՎ, 9): Յանժամ վազեաց աղուէն կարծելով, թէ այլ խօսող անդ կար և անկաւ ի վերայ շանն (Ն. տ., 131): Յորժամ խմբեցաւ պատերազմն ազդեցութեամբն սառանայի (ՄԱՊ, 5): Բան մ'այլ առաջ տի գրէի, Մոռացութեամբ խեղաց չասի (ՀՀՄԲ, 483):

Արևելահայերենում պատճառի իմաստով գործածվում են մի շարք վերացական բառերի (ազդեցություն, ապավորություն, բերում, լավատեսություն, հոգեւեսություն, մեղք և այլն), անորոշ դերբայի գործիական հոլովածներ:

Օրինակներ՝ Սակայն ոչ մեկի, ոչ էլ մյուսի մեղով կատարվեց անսպասելին (ՍԽՄՍ, 68): Այս երեկո, մի քանի ժամ առաջ տեսած պատկերի ապավորությամբ, նրա ներքին աշխարհում կատարվում էր տարօրինակ հեղաշրջում (Շիրվ., 3, 164): Սմբատի զգացումները շատով սկսեցին բթանալ թմրեցուցիչ գաղբջրի ազդեցությամբ (Ն. տ., 263): Իշխանը սաստիկ վշտացավ այդ գույժն առնելով (Մուր., 4, 411): Նա չարաչար տանջվում է տիկնոջ վիճակը հիշելով, նրա զաւկահար գեմբը, նրա լացող աչքերը երևակայելով (Ն. տ., 417):

Նույնպիսի դրսևորում ունի պատճառի գործիականը նաև արևմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Այս մղիչ խօսքին ազդեցությամբ գառառացին շորս քայլ գէպի առաջ գացած էր (ԵՕԵԺ, 1, 384): Իր մօր դրդումով սպանած էր իր երկու խորթ եղբայրները (ն. տ., 4, 119): Հիմա, ահա տարտամ հաճոյք մը կը զգամ վերջիշելով մեր արտասանած խօսքերը (ՎՇԵՀ, 178): Վաղուան յոյսին ծանրութեամբ աչքերս ահա կը գոցուին (ՎԹԵ, 123): Քանի-քանիներ յաջողեցան քանի-քանի սուտ ցաւերով հիանդանոց երթալ (ԱՄՄՁՄ, 68):

Իսլի լրացումը հիմաւնի գործիականով.— Հայերենի բոլոր շրջաններում այսպիսի լրացում ստանում են իմաստային տարրեր խմբերի պատկանող բայեր: Լրացում դարձող բառերը համեմատաբար սահմանափակ են գրաբարում (նրաւան, օրէնք, խորհուրդ, բան, իրաւունք և այլն):

Օրինակներ գրաբարից՝ Քո նրամանաւ յերանայ արծուի (Յալբ., ԼԹ): Խորհրդով արբ գինի (Առակ., ԼԱ): Զոր ժառանգեցին նրամանաւ Տեառն (Յեսու, ԻԲ): Անուամբ Տեառն մերժեցի զնոսա (Սաղ., ՃԺԷ): Օրինօքն դատեսցին (Հոով., Բ): Ո՞յր բանիւ հաստատէք զգա (Բ Եզր., Ե): Իրաւամբ դատիս (ԳնՄՈ, ԿԳ):

Միջին հայերենից՝ Հրամանաւ զհողոյ երեսն է բացել (ՅԴ, 434): Հաւատան, որ պարոնի նրամանաւն եմ եկեալ (ՆՄԺԱՎ, 86): Յօրերս երես կիներն պարոն Ճոսէին զՀոովկայն՝ սուրբ կաթողիկոսին տէր Գրիգորիսի ձեռնագրով (ՄՍՊՅ, 82): Եւ այսով ճանչես, որ երբ փոխել լինի զակուայն, նա հաստ լինի ու յերկայն (ԲՁ, 54): Իրաւօք ամէն մէկ զիր բաժինն ուննայ սիրով և ի հանգիստ (ՄԳԴ, 81):

Արեւելահայերենում ավելի շատ է գործածվում հիմունքի գործիականը: Այստեղ լրացում դառնում են օրենք, նրաման, որոշում, կարծիք, խոսք, վկայություն, առաջարկ, հասկացողություն, ըմբռնում, իրաւփութեան, ցուցում, զարմանք, թույլտվություն, նշան, փորձ, ասացական բայերի անորոշ գերբայք և այլն:

Օրինակներ՝ Նա ապստամբել է Սեադայի խորհրդով (Մուր., 4, 108): Կաթողիկոսի կարծիքով թշնամին չէր կարող մոտենալ այդ անշուր վայրերին (ն. տ., 201): Սպենդիարովի գեղեցիկ առաջարկով ծրագովեց մի գործ (Իս., 4, 123): Հայոց զպրօցները փակվել են ռուս թագավորի նրամանով (ՄՁ, 3, 66): Անհայտ օրենքի չգրված կետով Լոկ ձայնի համար—Համարվեց նա սան (ՊՍԱՁ, 23): Մեկիքի նշանով նըստեց միայն ավագ որդին (ՍեՄՍ, 48):

Նույնը վերաբերում է նաև արևմտահայերենին:

Օրինակներ՝ իմ ժամացույցիս հաշուովը այդ քառասունը չորս ժամերը անցած չեն տառիւն (ՀՊԵԺ, 4, 73): Աւանդութեամբ գիտենք, որ գիշատար աստղերուն երևումը ձախորդութեանց նշան է (ն. տ., 377): Բժշկական օրէնքով գլուխն պէտք է պաղ բռնուի և ստերը տաք (ն. տ., 5, 67): Քանի մը ծանօթներու խորհրդակցութեամբ ուրիշ խանութէ մը կը գնէ միսն (ն. տ., 306): Բարձրագոյն հրամանով ձերբակալուած ու բանտարկուած էր ամիրան (ԵԵ, 32): Կ'երեւայ որ թաղամաններուն սրտընումով մասնաւոր հսկողութեան մը ենթարկուած պիտի մնային (ԵՕԵԺ, 4, 86): Քու անունովդ պատանքեցին ծեր հոգիս (ՌՍԵ, 63): Ուրկէ գիտէր Հայերէնի տգեղ բլլալը. ձեր լսած ու ձեր գիտցած հայերէնովը կը դատէ՞ք (ԼՇՐԵ, 53): Իմանալովս Գոհարը քեզի չեն տար Լղեր (ՀՄԿԼ, 155):

Բայի լրացումը չափի գործիականով.— Սա ցույց է տալիս գործողութեան կատարման ժամանակային, տարածական, քանակական, ժամաւային և այլ կարգի չափը: Գործիականը մեծ մասամբ ունենում է թվականով կամ այլ խոսքի մասով արտահայտուած լրացում:

Գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում չափի իմաստը քիչ է հանդիպում գործիականի մէջ:

Օրինակներ գրաբարից՝ հոռովեսցի ծով լրի իւրով (Սաղ., 25): Հեռացուցանէր ի քաղաքէ անտի երկուասուն պարսիկ հրատախա (Եղ., 7): Եկին մօտ ևղեն ի գետն եփրատ իբրեւ ձիոյ արշաւանօք երկուք (Ագ., 811): Տուեալ հրաման ամսօրեայ ժամանակաւ ի պահս և յաղօթս յամենայ (ն. տ., 829): Բազում ամօք զհամբերութիւն յանձն իւր կրէր (ն. տ., 299):

Միջին հայերենից՝ Պահեսցէ երկաւ ժամանակաւ գթազաւորս մեր գլեռն (ՍՍՊՅ, 124): Այլ ծերացեալ էր և պարապեալ բազում ժամանակաւ (ն. տ., 43): Եթէ յազգի մտնես, որ քո չէ նա դու փորովդ կեր, քեզ հալալ է (ՍԳԴ, 78): Եկի, զքեզ ի քուն գտայ, պագ առի հազար համաւազ (ԵՔՀԿ, 114):

Ժամանակակից հայերենում հստակորեն տարբերվում են չափի գործիականի տարբեր տեսակները՝ ժամանակային, տարածական, քանակական, ժամաւային և այլն: Սակայն դրանք բոլորն էլ դրսևորման նույն միջոցներն ունեն, այն է՝ թվական կամ այլ խոսքի մաս + չափի միավորի գործիական հոլովածն: Ընդ որում ժամանակ ցույց տվող բառն չէ երբեմն գործածվում են հոգնակի թվով՝ առանց թվականի, կամ թվականները գործածվում են գոյականաբար:

Այսպես, ժամանակային չափի գործիականն է արտահայտուած արեւելահայերենի հետևյալ օրինակներում:

Հայտնեց, որ մի-երկու օրով ձկն է գլուղից (Իս., 4, 40): Մի քանի

ռոպիով երեսաց աչքիս (ՆԴ, 2, 539): Ի՞նչ կլինեիր, որ ինձ թողնեիր զս-
նն մի ամսով հեռանալ այս անից (Շիրվ., 3, 289): Եբր հա խոսում էր
մի քանի բաժակ Մադրասու գինի, ամբողջ երեսուն տարով երիտասար-
դանում էր (Շիրվ., 8, 38): Երբեմն Երեմ-չորս օրով ուշանում էր (ՂԱ,
107): Այժմ մի կարն պանով հեղի էր վերջին շարաթվա գեպրերը շա-
բադրելու իր մատչանում (ՍԽՄՍ, 742):

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ երկու օրով զաղար արուած էր
գործաւարներուն (ԳՍՍՄՆՄ, 235): Անամօթ կնկան խօսքերը կ'ըսես իր
արիւնը ցամբեցուցին յանկարծ ու կեանքը Բաղսուն տարիով կարճ-
ցուցին (ՀԵԱԳԱ, 309): Տասնեակ տարիներով կը հագնէր վերարկու մը
(ն. տ., 94): Յաճախորդները ժամերով սպասել կու տար (ՀՊԵԺ, 2, 53):
Ամբողջ թաղն մտաւ վրայ կ'առնէ և ամիսներով ու տարիներով, ժամե-
րով, օրերով, շաբաթներով, ամիսներով, տարիներով ու դաւերով հա-
շիկներու առջեւ կը կանգնի (ն. տ., 3, 188):

Տարածական չափի գործիականն արտահայտւում է համապա-
տասխան միավորով, որին զուգադրւում է որեւէ թվական կամ այլ խոս-
քի մաս:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Եթէ այս իմ նկարների Հայաս-
տանները դամարենք, մի Բանի տասնյակ Բաակուսի կիլոմետրով կա-
վելանա (ՌԱԱԱ, 294): Նրանք հեռացան Բան կիլոմետրով: Օրվա ա-
ռաջադրանքը գերակատարեց հիսուն հեկտարով: Երեսուն քնդարձակվել
է մի Բանի տասնյակ Բաակուսի կիլոմետրերով:

Արեւմտահայերենից՝ Արեւը ակօսի մը բարձրութիւնով ելած էլ
(ՀԵԱԳԱ, 206):

Քանակական չափի գործիականը կարող է լինել գնի և այլ կարգի
չափերի՝ արտահայտվելով համապատասխան միավորներով: Գնի գոր-
ծիականը լրացւում է զանաւում առք և վաճառք ցույց տվող բայերի հա-
մար:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Գիտքը վաճառվում է երեմ ուրլով:
Մեքենան գնեց հազար ուրլով:

Արեւմտահայերենից՝ Երեսուն հազար ոսկիով ազգը մեծ գործեր
կարող է տեսնել (ՀՊԵԺ, 4, 401): Չէր ուղած իւր ձեռքն ունեցած մեծա-
քանակ արմատին հարիւրին Եօթնասուն: և հինգ շահով վաճառել
(ՏԵՎԱ, 52): Այս վճռական յազմանակը իրենք գնեն էին Եօթն
հազարով (ՍՊ, 422):

Քանակական այլ չափի գործիականն արտահայտվում է գոյական-
նով, գոյականաբար գործածված թվականով:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Բանակը մեծացավ հազար հա-
զարներով (ՎՓ, 4, 453): Նրա քնկերները ծախսում էին հազարներով

ու՜ տառակի հազարներով (Շիրվ., 3, 47): Ձիերը շէին դիմանում, ընկ-
նում էին տասնյակներով (ՍեՄՄ, 702): Նրա կյանքի պատմությունը
բաղմացրեւ էին շատ օրինակներով (ԶԴՄՆ, 241): Լավ, ոսկի կտամ քեզ
քո քաջով մեկ (ՀՇՔՀ, 2, 229):

Արեւմտահայերենից՝ Զրօսաշրջիկները մեծ թիւով կ'այցեւէն նաեւ
հոն (ՆՕՅԺ. 4, 469): Ասիկա այն նամակներէն չէ որոնցմէ կ'երեւնայ
իւ՜ տասնեակներով կը ստանաք ամէն օր (ն. տ., 1, 554): Ուխտաւոր-
ները հազարներով կ'երթան հոն (ն. տ., 4, 338): Իր եռանդէն ձուկերը
տուժեցին որոնցմէ մեծ քանակութիւնով բռնեց (ՆՆ, 491): Մանք հա-
րիւրներով կը թափէինք հրէական թաղամասին նեղ փողոցներուն մէջ
(ԱՆՄԸՄ. 5): Հայաստանի բնակչութեան թիւը երկու հոգիով աւելցաւ
(ՍՍԼՃ, 126): Տարիներն անցան տասնեակներով (ԲՆԿՀ, 195):

Սաւաշարային շափի իմաստն արտահայտւում է համապատասխան
միաժերներով, որոնք կարող են թվական կամ այլ խոսքի մաս լրացում
ունենայ, քնչպես և զոյականում:

Յշխակներ արեւելահայերենից՝ Հազարավոր վարերով շալչում են
գինին: Մենակ երկու այս կարսայիկով կուտեի (ԲՀՍԶ, 10): Հետն էլ
բուրյան մշտադալար վարդ է թափում փնջերով (ՀԹ, 2, 151): Արշուն
չես ուզում թափել առատորեն, մինչ պետք էր թափել հեղեղներով (ԴԴՎ,
646): Արեւակի շողերը խորձերով ներս էին թափվել (Շիրվ., 3, 27):
Աշխուժ գնկ երկինք եմ ուզում (ՀՇՔՀ, 2, 86):

Արեւմտահայերենից՝ Շափի և ձեւի իմաստները:

Շափեակներ՝ Այրին ժպտում էր դեմքովը մեկ (ՍԶ, 1, 91): Իրենց
հասագավը մեկ ոտքի էին կանգնում պառկած սիրաբույսերը (ՎԱԱ,
96):

Արեւմտահայերենից՝ Գլխուն կեսովը միայն կը նայի դուրս (ՀՕՆ,
336): Վարագույրը կիսով փակեցի (ՎՇԵՀ, 204): Եկեղեցին փլցուցած
էին անբաղաւրբամբ (ՎՄՀԲ, 141): Ամպի կտորը մեծցաւ դրաշի Մա-
նանին զոգնոցին մեծութիւնով (ՀԵԱԳԱ, 215): Օրական իր փութով էր
ժամ էլեւակուր կ'ուտէր (ն. տ., 70): Քեռիներ կ'ս մեջով թանկերը կը
մանէ, կ'էլէ (ԹԲԱՆ, 109):

Բայի լրացումը նպատակի զործիականով.— նպատակի լծաստը
հայերենում արտահայտման այլ միջոցներ ունի (արեւելանը, նախորդա-
վոր կառույցները գրաբարում և միջին հայերենում, կապային կառույց-
ների գրաբարում և միջին հայերենում, կապային կառույցների ժամա-
նակակից հայերենում և այլն): Մական խառնեցական լեզու և բար-
բառների սղգեցումը, հաւանաբար առաջնայական միջնայական
գործիականի հիման վրա, գործիականը շարժման մի շարք բայերի
մաս արտահայտում է նաեւ նպատակի իմաստ: Բանն այն է, որ գրա-

բարում նպատակի գործիականը շի գիտված: Առաջին աշխատանքն օրինակները նշված են միջին հայերենում:

Քառագուրբամբ շրջէր յաշխարհի (ՊԱԴ, 315): Թողուն զմեզս և երթան առ Քրիստոս ապաշխարութեամբն (ՆՄԺԱՎ, 55):

Ժամանակակից հայերենում շարժման բայերի (գնալ, գալ, ըրջել, առաքել, ուղարկել, հրավիրել, վերադառնալ և այլն) մաս գրած, խնդիրք, հանձնարարություն և նման բառերի գործիական հոլովածներ արտահայտում են նպատակ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Գնացիրք թաւաղի ոտը խնդիրքով (ՀԹ, 2, 40): Ինչ-որ միսիայով է շրջում (Իս., 3, 496): Տարին մի քանի անգամ այդ բնկերութեան գործերով գալիս էր քաղաք (ՆԴ, 1, 99): Երգավորը նրան մի հանձնարարությունով ուղարկեց Պերոմ քաղաքը (ՂԱ, 119): Ուր Գիքո ապերն անցրնում էր իր օրվա մեծ մասը՝ դարբնե և գործով եկած գյուղացիների հետ զրուցելով (ՍԶ, 1, 183): Եւր ամուսինները շարունակ ներս ու դուրս էին անում պատասխան ասանակու հույսով (ՍԶ, 1, 309): Աղգի գործով թուղթ է տարել թագավորին (ԽԳՈԿ, 61):

Արեւմտահայերենից՝ Տարին երկու ամիս՝ արձակուրդով պիտի գամ հոս (ՎՇԵԶ, 176): Որոնց մէկը կիտն ու Փարիզ պիտի ալցէէր գործով (ՍԶԵ, 143): Շփոթութիւնս ծածկելու փորձով մը կարգ մը Դարցումներ կ'ընեմ «Ակումբին» մասին (ՎՄԶԲ, 10): Նոր մարդեր եկան սոր պատգամներով (ՍՍԼՃ, 160): Շրջան այդ հովիտները կու գային նէրքին կողմակերպական գործերով (ՀԱԶԹ, 145): Իր խոստմանը համեմատ կու դար երբեմն՝ գիշեր մը անցրնելու մտադրութեամբ (ԶԳԶ, 85): Կը վազէր խոհանոց, նախաճաշիս պատրաստութեամբը, քնատուջեանս կուրուսար դարմանելու հաշիւով (ԳԶԵԺ, 1, 34):

Բայի լրացումը պայմանի գործիականով.— Առհասարակ պայմանի պարագան երկրորդական նախադասութեամբ է արտահայտվում: Եւկայն ինչպես որոշ դերբայական ձեւերով, այնպես էլ գործիականով բարոդ է մասամբ արտահայտվել գործողութեան կատարման պայմանը: Այս լրացումը հիմնականում զրոհորվում է արեւմտահայերենում առհմանափակ թվով գոյականներով՝ եղանակ, օդ, արեւ, անձ: և այլն, որոնք բնութեան երևույթ են ցույց տալիս:

Օրինակներ՝ Գեղեցիկ օդով և հանդարտ ծովով համբայ ելանք (ԵՅԵԺ, 4, 486): Զիւնը կը տեղաք հանդարտ օդով մը (ԳԶԵԺ, 1, 287): Ո՞վ կ'սէր անոնց՝ այս տեսակ եղանակով ծով դուրս գային (ԼՇԸԵ, 202): Գարնանային գաղջ, հանդարտ, հիւսնալի օդով մը կը լուսնայ Իգմիսի ծովածոցը (ՕԶԵ, 106):

Ե. ԲԱՅԻ ԼՐԱԳՈՒՄԵՐԻ ՆԵՐՊՈՅԱԿԱՆ ԿՈՂՈՎՈՎ

Ինչպես հայտնի է, ներգոյականը համարյա զուտ աշխարհաբան, այն էլ արեւելահայերեն հոլովածն է: Բանն այն է, որ գրաբար չունեն ներգոյական, և միջին հայերենի համակարգում ներգոյականներ երևան է գալիս որպէս հազվագեղ երևույթ մի քանի օրինակով:

Տուր... բակլալի ջուր նշի կարսում, և հաու ձագ փերճկած գարուժ (ՄՀՁՄ, 55): Եւ զայլ ամենայն կերտկրողքս մեր, որ այս գեղամազմեզ կերտկրել են... զվարձս առցեն ի Քրիստոսէ առաւօծոյ մերոյ (ԺԵՀՁՆ, 479):

Ներգոյական հոլովն առաջացել է արեւելահայերենում բաղական ուշ, և այդ է պատճառը, որ գրական լեզվի զարգացման որոշ շրջաններում շատ բառեր կամ չունեին այդ հոլովածներ, կամ մի շարք բառերի համար ստեղծվում էին աբհաստական ձևեր:

Այս հոլովը չկա նաև արեւմտահայերենում, թեև արդի սփյուռքահայ որոշ գրողների առանձին երկերում, իրեն արեւելահայերենի ազդեցութեան, կարելի է ցույց տալ առանձին օրինակներ, որոնք որակ չեն կազմում:

Ներգոյականը բնորոշ է որպէս պարունակութեան տեղի հոլովածի, և այս առումով այն հակադրվում է տեղ ցույց տվող արականին, հալցականին և մյուս հոլովածներին, ինչպես և կապային կառույցներին: Այս հոլովածին համարմեր են միայն մեջ կապով կառույցները, որոնք արեւմտահայ գրական լեզվի և բարբառների ազդեցությամբ երբեմն սահմանափակում են ներգոյականի գործածության ոլորտը: Քիչ չեն այն դեպքերը, երբ այս կամ այն կառույցը գործածվում է ներգոյականի փոխարեն: Սակայն նկատելի է նաև հակառակ երևույթը: Բանն այն է, որ գրական լեզվի զարգացման վաղ շրջաններում, ինչպես և առանձին գրողների երկերում պատահում են ներգոյականի՝ այլ ձևերի փոխարեն գործածվելու դեպքեր:

Ներգոյական հոլովը իմաստային տեսակետից հարուստ չէ մյուս հոլովների նման:

Բայի լրացումը տեղի ներգոյականով.— ներգոյականը ցույց է տալիս պարունակութեան տեղը՝ հակադրվելով մակերեսային, արտաքին տեղին, որն արտահայտվում է տրականով կամ վրա կապով կառույցով: Տեղի ներգոյականով լրացումներ են ստանում զաղարման բայերը, ինչպես՝ աշխատել, ստեղծագործել, պարել, ծնվել, մեռնել, կանգնել, երգել, նստել, խմել, եփել, հավաքել, կորցնել, բնել, սպասել, այրել, կարդալ և այլն:

Լրացում դառնում են տեղ ցույց տվող բառերը:

Օրինակներ՝ Դանկինում վառվում էին զանազան ճրագներ (Բ, 2, 85): Գինու կարասները սովորաբար թաղում էին ալգիններում (ն. տ., 326): Մովսեսը կորցրիր երկու եղբայր (Մ, 133): Վիշտ ու թախիժ եւ կարգում իմ երգերում (Մ, 173): Չախ ձեռքով ժամում մոմեր են վառում (ն. տ., 244): Նրա սարսափը հեռանալով էր տարածված (Բակ., 4): Գնացքը կանգ էր առնում կայսրաններում (ՍՋ, 4, 37):

Ներքեմէ ներգոյականը նույնքան օրինաչափ է, որքան արականը կամ հայցականը: Այսպէս է հետեւյալ օրինակների ներգոյականը:

Նրանց մեշտելում գտնվում էր ընդարձակ, սլոնազարդ դահլիճը (Մուր., 5, 266): Միբի լլար կովերը քարերի արանքում բուսած չոր խոտերն էին պոկում (Բակ., 43): Շրջել եմ եւ քս սարերում (Գլենժ, 1, 287):

Կան որոշ բայեր, որոնց մոտ ներգոյականն ու արականը կամ հայցականը պայմանավորված են լրացյալի իմաստային լայն հնարավորութուններով: Այսպէս, ախորել բայը ախոր ուղարկել նշանակութեամբ ստանում է հայցականով լրացում (ախորել Սիրիւր, — արաւսանման), սակայն ախորված լինել ձեր հայցականից բացի կարող է ունենալ ներգոյականով լրացում՝ ախորալայրում գտնվել նշանակութեան գեղբուն: Օրինակ՝ Աքսորված է եղել մի ցուրտ երկրում (Բ, 5, 463): Ընկնել բայը սովորաբար ուղեորութեան հայցական է պահանջում (կրակն ընկնել, ջուրն ընկնել): Սակայն սկսվել նշանակութեամբ այն ներգոյական է ստացել հետեւյալ նախադասութեան մէջ. Մի առափոտ էլ գլորում անսովոր իրարանցում ընկալ (Բակ., 11): Սակայն ընկնել բայի բուն իմաստի գեղբուն ներգոյականը անսովոր է հնչում: Օրինակ՝ Տեսնենք ո՞ր գնդում կընկնեն (ԳՄԼՁ, 86): Այստեղ ճիշտ կլինէր գունդը կընկնեմ կապակցութեամբ: Նույն ձևով խցկ(վ)ել բայը մտցնել (մտցվել) իմաստով ունի հայցականով լրացում (մի բան խցկել գրւպանը): Սակայն խցկվել բայը տեղավորվել նշանակութեամբ ստանում է ներգոյականով լրացում:

Օրինակներ՝ Ապարառնեում խցկվել են ամեն տեսակի մողմապաշտներ (ՇԹՆՃ, 1, 67): Կառքերը խցկվում են կայարանի հետեւում (ԴԴՎ, 1, 237):

Անցնել, փաշվել և հման բայեր ուղեորութեան հայցական են ստանում (անցնել դպրոց, փաշվել մի անկյուն և այլն): Սակայն դրանք համապատասխանաբար տեղի ունենալ և նաեւ իմաստներով դժբաժնի ստանում են ներգոյականով լրացում:

Օրինակներ՝ Դուր մոռացել եք, թէ լերջին ժամանակներում ինչ դժբախտ անցքեր ենցան մեր աշխարհում (Բ, 4, 180): Մի անկյունում փաշված, սբա նրա համար տրեխ էր գործում (Բակ., 7):

Արշտ չէ արտաբերին, մտկերեսային տեղի իմաստի արտահայտման համար ներգոյականի գործածությունը հետևյալ օրինակներում:

Կոպտարում էին կեղտոտ ջրի երեսում լողացող փառած մարունքը (Շիրվ., 3, 445): Ավում մարդիկ հավաքվել սպասում էրն Լեւոնյակին (ՍՋ, 2, 152): Կողմում, բիշ ցած, գեանախնձոր էին հանում (ՎՓ, 4, 314): Քո հեռու-հեռու պող մայրերում ո՞վ, Ո՞վ կարող է բնդ այն խոտերին ասել (ՊՍՍԱՄ, 19): Սեղանի զլխում մի առանձին տեղ հատկացված էր վանահորր (Բ, 5, 132): Նա մտավ գյուղի ծալքումը գտնված տներից մեկի մեջ (ն. տ., 4, 501):

Անհայտ սխալ է ապ, հանձնել, մասնակցել և ման բայերի խրեդրային իմաստով լրացումները ներգոյականով դրածելը:

Օրինակներ՝ Բարեխնամ ձեռքում հանձնեցի ձեռք գալակին (Բ, 4, 101): Նա մեղ հետ քաջությունը մասնակցում էր այն բոլոր գործերում (Բ, 5, 345): Չէին կամենա խառնվել ուրիշի գործերում (ՎՓ, 3, 321): Գուրանում լծում էին չորս լուծ եղ (ՍՋ, 4, 197):

Բայի լրացումը ժամանակի ներգոյականով.— Ինչպես հայտնի է, ժամանակի իմաստն արեկաճակրենում արտահայտվում է արահանով, հալցականով, բացառականով, գործիականով և ներգոյականով: Վերջինս տարբերվում է արահանից և հալցականից նրանով, որ առավել ընդհանուր ժամանակ է ցույց տալիս և արտահայտվում է դառ, դառաշրջան, ընթացք, ժամանակաշրջան, հասակ, տարիք, սկիզբ, վերջ, կյանք, սպազա և այլ բառերով: Ընդ որում ներգոյականը կարող է դրվել միայնակ կամ սեննակ որեւէ լրացում:

Օրինակներ՝ ձանձուր Իվանիչը երբեք չուր կյանքում պես չէր կենրած (Բ, 2, 13): Այդ հարցը կլուծվի սպազայում (Բ, 2, 158): Այդ հասակում մարդիկ ամեն բան հասկանում են (ն. տ., 545): Սկզբում մեծ եռանդով ձեռնարկեց այդ գործին (ՇԹՆՃ, 1, 80): Զգիտե, թե յուր նախորդի օրերում ինչեր են կատարվել (Բ, 2, 352): Նա էլ միջոցառան օրերում իր ջրերն բնկած կապրեմ (Բաե., 9): Առաջին ամիսներում ասեա ուրախություն կար (Բաե., 36): Որ ապրում եր հիմա այս աշկնոծ դառում (ՍՏՐ, 78):

Բայի լրացումը վիճակի և ձևի ներգոյականով.— Տեղի և ժամանակի ներգոյականների փոխարենական կիրառությունը ժամանակի բնթառքում հանդիպում է ներգոյականի հոլովաձևի վիճակի-ձևի իմաստաառանձնացմանը: Մեծ մասամբ վիճակի ներգոյականն ասվում է տեսնել, հաճողիպել բայերը:

Վիճակի ներգոյականը բացառվում է երկու ձևով: Մի՛ գեղարտ ներգոյականը հանդես է դալիս իբրեւ բայի անմիջական լրացում, իսկ

նկերորդ զեպքում ներդոյականը (սովորաբար լրացումներով կամ իր հետ կապված բառերով) զերբայական դարձվածի գերբայի զեղչումով վերջինիս պաշտոնն ստանձնած ձև է:

Առաջին տեսակի վիճակի ներդոյականի արտահայտությունը հենվում է տեղի ներդոյականի վրա:

Օրինակներ՝ նազում ես ու շորորում զմբուխտե քո շորերում (ՀՄՀԵՄ, 118): Դու եկել էիր նշանիդ շորում (ն. տ., 278): Ես շատ անգամ հանդիպում էի նրան արտասուքը աչքերում (Բ, 2, 545): Մեկ տեսնում էր իրեն գյուղում, կոշկակարի արհեստանոցում (ՍԶ, 4, 422): Նկարել է նա լուսինն ամպերում (ԳՍԵԺ, 1, 182): Ոչ, մարդկության առաջ ես պարտավոր էի լինել մարդասպանի ահեղ զերում (ՀՄՄԱ, 146): Մենք հոշոտվում ենք գայլերի նանկում (Մ, 183): Հույս չունեի տեսնել ձեզ այս օրում (ՎՓ, 4, 186):

Ավելի շատ գործածական է վիճակի ներդոյականը երկրորդ զեպքում:

Օրինակներ՝ Հնձան է մտնում ծեր Դիլան դային, Հոգում հեռավոր օրերի ցավը (ՀՄՀԵՄ, 246): Գնում է նա լացը սրում (ԳՍԵԺ, 1, 38): Արցունքն աչքերին, սրտերում վերքը Մեր ազատ կյանքի օրն են երազել (ն. տ., 284):

Վիճակի ներդոյականը կարող է գործածվել վիճակի տրականի փոխարեն: Օրինակ՝ Ես չիբուխը ձեռնումս հեռենցի նրան (Բ, 2, 425):

Բայի լրացումը սահմանափակման ներդոյականով.—Տեղի ներդոյականը որոշակի զեպքերում վերաճել է նաև սահմանափակման ներդոյականի: Սահմանափակման խմաստով գործածվում են առաջին հերթին ոչ թանձրացական գոյականները, մեծ մասամբ գործողության անուն ծառայող բառերը:

Օրինակներ՝ Կարճ ժամանակում կրթվեցա՞մ առևտրի արհեստում (Բ, 2, 8): Կշեռնում ծանր առնել ե թեթե տալ նրա հին արհեստն էր (ն. տ., 12): Արշինում պակաս չափելը նա ուսած էր բազազխանում աշակերտության օրերից (ն. տ., 13): Ձեր ընտանիքը այդ բանում կատարյալ բացառություն է կազմում (ն. տ., 175): Քեզ ժպտա երկիրք Քո վսեմ գործում (Մ, 162): Անդուլ կովում, անդուլ գործում Քեզ չի հաղթի ժանտ ձմեռ (Մ, 194): Միայն մի առարկայում նա ցույց տվեց առանձին շնորհք (Շիրվ., 3, 449): Երեսուն տարի բոլոր ժանրերում Ուժերը փորձեց հավասարապես (ՀՄՀԵՄ, 404):

Բայի լրացումը չափի ներդոյականով.—Սա բացառապես ժամանակային չափ է, որն արտահայտվում է չափի միավորներով (ակնքարք, վայրկյան, րոպե, ժամ, օր, շաբաթ, ամիս, տարի և այլն)՝ թվական կամ այլ լրացումով հանդերձ:

Յընկերներ՝ խոստացով երկու տարում արհեստի վարժեցնել (Բակ., 11): Մի Բանի վայրկյանում բակը դատարկվեց (Շիրվ., 3, 446): Մի երկու վայրկյանում երկաթե պատշգամբը լցվեց մարդկանցով (ՍԶ, 4, 315): Քեռին Բանի՞ օրում կգա (Բակ., 135): Մի նստելում յոթ հաց կուտան (ն. տ., 300): Ասես արքայի դալստյան առիթով, հարչուրավոր օրերի անքնության տեղն էր ուզում մի զիշերում հանել (ՊԶԱԵ, 351): Առաջին թնդանոթը ձուլեցին վեց շաբաթում (ՍԽՄՍ, 151):

3. ԲԱՅԻ ԿՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ՍՊԱՍԱՐԿՈՒ ԲԱԹԵՐՈՎ

Հայերենում բայը լրացումներ է ստացել և ստանում է նաև սպասարկու բառերի և տարբեր հոլովաձևերի միջոցով: Այդ լրացումները չինում են գրաբարյան, մասամբ և միջինհայերենյան նախադրություն կամ նախադրություն + հոլովածև, նախդիր + հոլովածև, ժամանակակից հայերենի կապ + հոլովածև կառույցներով: Անշուշտ կառուցվածքային էական տարբերություններ չկան նախադրություն (կամ ետադրություն) + հոլովածև, մի կողմից, և, կապ + հոլովածև, մյուս կողմից, կառույցների միջև: Այստեղ նկատի ունենք ոչ միայն այն հանգամանքը, որ գրաբարի կամ միջին հայերենի նախադրություն (կամ ետադրություն) տեղմինն ըստ էության նույնական է ժամանակակից հայերենի կապ տեղմինի հետ, այլև այն, որ այդ երկու կարգի կառույցներով, մի կողմից և գրաբարյան, մասամբ և միջին հայերենյան նախդիր + հոլովածև կառույցով արտահայտվում են շարահյուսական — իմաստային նույն բնույթի հարաբերություններ: Նախադրությունները և նախդիրները, որպես սպասարկու բառեր, լրացական հարաբերություն են արտահայտում, և այս առումով դրանց դերը հավասարազոր է հոլովական մասնիկներին: Այդ տեսակետից նրանք ոչնչով չեն տարբերվում արդի հայերենի կապերից: Լրացում ձևավորելու տեսակետից նախադրություններն ու նախդիրները քիչ են տարբերվում իրարից, թեև ավանդաբար առաջիններին վերագրվել է խնդրառուական հատկանիշ, իսկ երկրորդներին սոսկ հոլով ձևավորելու հատկանիշ: Նախադրությունները դիտվել են իբրև խնդրառու բառեր, և այս ավանդության մեջ հետադաժնում արդի հայերենի կապերն էին դիտվում իբրև հոլովառու: Պետք է նկատի ունենալ, որ նախադրությունները նախդիրներից (ց-ից բացի) տարբերվում են առաջին հերթին «հոլովառությամբ»: Բանն այն է, որ նախադրությունը դրվում է այս կամ այն հոլովի վրա: Այսպես, գրաբարյան աղագաւ, առանց, արտափոյ, առաջի, դէմ, դէպ, րեդդէմ, գկնի, գկեստ, գօւէն, ի ձեռն, ի մէջ, ի վերայ, ի պատմառս, հանդէպ, յաղագս, յան-

դիման, յետ, պատնառաւ, սակս, վասն, փոխանակ *նախադրությունները միջին հայերենի* առանց, առաջի, առաջոյ, առաջի, առջե, յառաջ, աղագաւ, յաղագս, արտաբոյ, բոլոր, դէմ, ի դէմ, դիմաց, դինն, ի դենն, դուցե, ետե, յետե, յետ, ի յետ, ի յետոյ, գնեա, գօրէն, գարգի, գէնի, բնդղեմ, քարց, ի վերայ, վրայ, ի վերոյ, ի մէջ, մէջ, ի տեղի, ի տեղ, ի տեղն, ի սլառնառս, սլառնառաւ, սլառնառանօք, ի շուրջ, շուրջ, ի ձեռն, ի ներեոյ, ներեոյ, ներէն, ի ներէն, ի ներս, ի սէր, ի խեչ, ի հեռ, ի վար, վար, ի վայր, ի յետ, հանդէպ, համար, հանգոյն, հետ, հանդերձ, մօտ, ի մօտ, յանդիման, յայսկոյս, յայնկոյս, շուրջանակի, չափ, չափ, սակս, ի սակս, ի տակ, տակ, փոխան, փոխանակ, փոխաբէն, վասն, վանց *նախադրությունները, արեւելահայերենի* առաջ, առջե, առքիվ, դեմ, դիմաց, ետե, երեսից, բնդղեմ, կողմը, կողմից, համար, հաւոյեպ, հանդիման, հանձին, հանուն, հետ, հօգոտ, ձեռից, մասին, մեջ, միջոցով, միջե, ներէն, մօտ, նկատմամբ, վերաբերմամբ, վերաբերչալ, վերե, վրա, աակ, տեղ, տեսակեաքից, փոխաբեն, *արեմտահայերենի* առջեւ, առքիւ, առքիով, առաջի(դ), առաջ(ւ), առեկը, առքնքեր, բաղդատմամբ, բոլորաբիբ, դէմ(ը), դիմաց(ը), դէմ առ դէմ, դէմ յանդիման, երեսէ, ետեւէն, ետեւ, ետին, բնդառաջ, բնդմէջ, մամանակ, ի հաշիւ, ի խնդիր, ի նշան, ի նպատ, ի պատիւ, կողմը, կողմէ, կտպակցութեամբ, համաւ, հետ, հակառակ, հասցէին, հետեւ, հետնանով, հաշուոյն, ձեռնով, մէջ(ը), մէջտեղ(ը), մասին, միջոցաւ, միջեւ, միջոցին, յանուն, յօգոտ, ներէն, նկատմամբ, շուրջ(ը), շնորհիւ, շուրջբոլոր, չափ, պատնառաւ, սիրուն (սիրոյն), վրայ, վրան, վրայօք, վերեւ, վերօքը, վրայով, վրայօք, տակ(ը), տեսակետով, փոխան, փոխանակ, Բով(ը), Բովիկը *կապերը «սեռականառու» են։ Միջին հայերենի* հետ, ի հետ, հուպ, համար, հաւասար, հանգոյն, մերձ, մօտ, ի մօտ, նման, խեչ, պէս, դէմ, ի դէմ, բնդղեմ, առանց, վասն, փոխան, առաջի, յանդիման, վերայ, ի վերայ *նախադրությունները, արեւելահայերենի* առանց, բնդառաջ, քստ, կից, հակառակ, համաձայն, համապատասխան, հանձին, հաղասար, նման, չնայած, պէս, *արեմտահայերենի* առանց, զից, հանգոյն, հանգունակ, համեմատ, համաձայն, հուպ, քստ, մօտ, մերձ, մօտիկ, նման, պէս *կապերը «արականառու» են։ Գրաբարէսն* բազ, իբրե, ի սակս, որպէս, Բան *նախադրությունները, միջին հայերենի* առանց, գեմ, գերդ, գերք, գէդ, գէտ, գատ, գինչ, քաղ, ինչուի, իբր, իբրե, ի վայր, հանց հանցոյն, մօտ, մինչե, մինչի, որպէս, Բան, Բանց, վասն *նախադրությունները, արեւելահայերենի* առ, առանց, բացի, դեպի, ի վար, ի վեր, իբրե, ինչպէս, մինչե, նախման, Բան, *արեմտահայերենի* բացի, բայց, դէպի, դէպ, գերք, իբրեւ, ինչպէս, իբր, ի վար, ի վեր, հանց, վերջը, մինչե *կապերը, «հայցականառու» են։ Գրաբարէսն*

բաց, բայց, գաղտ, գառ, իբրեւ, յետս, միջին հայերենի արտաբոյ, բաց, ի բացայ, գաղտ, գառ, ի գառ, գարդի, դուրս, ի դուրս, հեռու, ուրիշ, յետեւ, ի հերեւ. վեր, ի վեր, նախադրությունները, արեւելահայերենի անց, առաջ, բացի, դեմ (դեմ). դուրս, գառ, հեռու, հետո, հերեւ, վերջը, արեւմտահայերենի առաջ, անդին, ասդին, բացի, դուրս, ետքը, գառ, ի գառ, ի վեր, ի վար, վար, հեռու, յետոյ, հերս, վերջը կապերը «բացասականաւ» են: Գրաբարյան հանդերձ, չափ, միջին հայերենի գերդ, ի վերայ, ի վար, հանդերձ, որպէս նախադրությունները, արեւելահայերենի հանդերձ, չափ, արեւմտահայերենի հանդերձ կապը «գործիականաւ» են:

Սիւշդեռ նախդիրները, բացի ց-ից, կարող են գրվել երկու կամ ավելի հոլովների հետ: Այսպէս, առ, զ նախդիրները գործածվում են տրական, հայցական, բացառական, գործիական հոլովների, ըստ, ընդ, ի նախդիրները՝ տրական, հայցական, բացառական հոլովների հետ:

Նախադրությունների և նախդիրների երկրորդ տարբերությունն այն է, որ առաջիններն ունեն իմաստային սահմանափակւթյուն, իսկ երկրորդները՝ ոչ: Եթէ նախադրությունները մեծ մասամբ մենիմաստ են, ապա նախդիրները հիմնականում բազմիմաստ են:

Այսպէս, գրաբարյան աղբրեր, բաց, բայց, գաղտ, դեմ, դէմ յամփման, ընդառաջ, գօրէն, քարց, ի ձեռն, ի հերեւոյ, ի պատմառս, յետ, յետուստ, յերեսաց, մերձ, մօտ, փոխան, փոխանակ, քող, որպէս, հետ, հետեւ, շուրջ, չափ, քան, միջին հայերենի առաջը, առաջեւ, գեմ, դիմն, ի դիմն, դուրս, ետեւ, գարդի, գերդ, գերք, գօրէն, քող, ի հերս, հերեւեւ, հերեւ, իբրեւ, ի շուրջ, ի տեղի, ի տեղին, ի տեղ, ի տեղն, վերեւ, հանդերձ, յերեսաց, չափ, սակս, ի սակս, ցած, փոխան, փոխանակ, փոխարէն, սապապ, հանգոյն, պէս, հանց, հանցգոյն նախադրությունները, արեւելահայերենի անց, երեսից, ի պատիվ, հօգուտ, օգտին, համաձայն, համեմատ, կերպով, հետեւեմով, նպատակով, շնորհիվ, չափ, վերաբերչալ, վերաբերմամբ, տեղ (տեղակ), փոխարեն, արեւմտահայերենի առքիւ, առեն, բացի, բաղդատմամբ, բոլորտիք, երեսէն, ետքը, գառ, ի հաշիւ, ի նշան, ի նպատ, ի պատիւ, ընդդէմ, ընդառաջ, կապակցութեամբ, հանգոյն, հանգունակ, համաձայն, համեմատ, հաշտոյն, ձեւով, միջոցաւ, մտնով, վերաբերեալ, փոխան, փոխանակ, փոխարէն կապերը հիմնականում մենիմաստ են:

Սակայն կան նաեւ երկու, երեք կամ ավելի իմաստ արտահայտող նախադրություններ և կապեր: Այսպէս, գրաբարյան արտաբոյ, առաջի, զմեկ, ի մէջ, ի վերայ, հանդէպ, յաղագս, յանդիման, վասն, ընդդէմ, միջին հայերենի առաջի, դէմ, գետ, ընդդէմ, ի վերայ, ի մէջ, հետ, մօտ, վասն, քան նախադրությունները, արեւելահայերենի առաջ, հետ, մօտ, վասն, քան նախադրությունները, արեւելահայերենի առաջ,

առաջ, դեմ, դուրս, բնդդեմ, ըստ, կողմը, համար, հանդեպ, նետ, մեջ, մոտ, ներքո, շուրջը, վրա, տակ, կողմից, ի սեր, արեւմտահայերէնի առանց, առջեւ, դէմ(ը), դիմաց(ը), դուրս, ըստ, իբր, իբրեւ, ի վեր, համար, հանդէպ, հետ, միջեւ, մօտ, մէջ(ը), ներքեւ, շուրջ(ը), վրայ, տակ(ը), ետ(ը), որպէս կապերը երեք և ավելի իմաստ արտահայտող են:

Մինչդեռ նախդիրները բազմիմաստ են: Այսպես, գրաբարում ի նախդիրը հայցականի հետ արտահայտում է 8 խնդրային, 6 պարագայական և մի քանի տասնյակ խառն իմաստներ: Առ + հայցական կառուցով արտահայտվում են 12 խնդրային, 4 պարագայական իմաստներ, ընդ + հայցական կառուցով արտահայտվում են 12 խնդրային, 3 պարագայական և բազմաթիվ խառն իմաստներ:

Ա. Բ ա յ ի լ ր ա ց ու մ ե ռ ք ն ա խ ա դ ր ու ք յ ա մ ք կ ա ու լ յ ց ն ե ռ ո վ

Գրաբարում գործածվել են մոտ հիսուն նախադրութայուններ: Ընդ որում դրանց մի մասը բուն նախադրութայուն է, ինչպես՝ առաջի, առանց, արտաճոյ, դէմ, դէպ, բնդդեմ, մերձ, զօրէն, իբրեւ, ի ձեռն, ի մէջ, ի վերայ, ի պատճառս, հանդէպ, յապագս, յետ. յետոյ, վասն. փոխանակ, բաց, դէպ, բաց և այլն, երկրորդները՝ հտադրութայուն, ինչպես՝ աղագաւ, պատճառաւ, չափ, հետէ և այլն, երրորդները՝ և՛ նախադրութայուն, և՛ հտադրութայուն, ինչպես՝ հանդերձ, հետ, զհետ, զկնի և այլն:

Այսպես, հետեւյալ նախադասութայուններում այս վերջինները գործածված են խնդրից առաջ:

Ետ տանել ի Գաղղիոս հանդերձ երկաթի կապանօվ (ՄԽ, 2, 3Ը): Պնդեցան զհետ փախստից (ՄԿՊԱԱ, 2, ԺԱ): Սորա զկնի երթան զանինն (Յայտն., ԺԴ):

Նույն նախադրութայունները խնդրից հետո են զբոված հետեւյալ օրինակներում:

Ապրիցայց զսուրբ զերանելին Հոսիսիմէ վնկերօքն հանդերձ ի ձեռոյ պղծութենէ և յանօրէնութենէ (Ազ., 230): Ասաքէր հրեշտակս առ թագաւորն Յունաց, եթէ Կեսարիա հետ՝ և տասն քաղաք մեր լիայ է, արդ ի բաց տուր (Բուզ., 5, ԼԲ): Չարին զկնի միտեցայ (ԴնՄՈ, ԿԾ):

Որոշ նախադրութայուններ սովորաբար, գործածվելով խնդրից առաջ, երբեմն անհետեւողականութայուն են զրսեւորում՝ զրվելով խնդրից հետո: Այդպես են ի մէջ, ի ձեռն, ի վերայ. զհետ, առաջի և այլն: Ընդ որում մի դեպքում նախադրութայունը երկփեղկվում է, և նրա քաղա-

դրիչ ի, գ նախդիրները գրվում են խնդրից առաջ, հաճախ էլ կրկնվում են:

Օրինակներ՝ Զմիմեամբք դիզանէին ի միմեանց վերայ (Ագ., 163): Յորոց վերայ կոչեցեալ է անուն իմ (ն. տ., 397): Որ ի նորայն ի վերայ բազմեցաւ (Ագ., 489): Այլ մեք զգորոց սրբոց զնեա երթիցուք (Եզն., 3, է):

Երկրորդ գեպքում նախադրությունը, անկախ բաղադրյալ լինելուց, գրվում է խնդրից հետո:

Օրինակներ՝ Քո առաջի աշտօր տալոց եմ պատասխանի (Գործ. 4, ԻԶ): Եւ եթէ ինքն՝ որպէս ասենն՝ լաւութեանց վասն կոյս վճարեցաւ յաշխարհէ (Եզն., 3, ԺԲ): Խորհուրդ արկեալ Աստուածութեանն զյշութեանն նոցա բերել ի մէջ զծնունդն (Ագ., 622):

Միջին հայերէնում նկատելի են նախադրությունների շարադասութեան տատանումներ: Այսպես, սեռականի հետ գործածվող նախադրությունների մի մասը միայն նախադաս է լինում, մի մասը միայն հտադաս, երրորդները՝ կ' նախադաս, կ' հտադաս: Միայն նախադաս են գործածվում առանց, առաջոյ, առաջն, արտաքին, բոլոր, դէմ, ի դիմաց, դուրեք, զարդի, զկնի, զօրէն, բնդդէմ, քարց, ի խեչ, խէչ, ի ձեռն, մինչև, ի ներքոյ, ներքոյ, ի ներքև, ի ներս, ի սէր, ի վար, ի վրան, ի վրայ, վանց, շուրջանակի, փոխանակ նախադրությունները: Միայն հտադաս են գործածվում աղագաւ, դիմն, ի դեմն, ետև, ի շուրջ, ի տեղին, ի տեղն, ի տակ, տակ, համար, յանդիման, ներքև, չափ, սապապ, ցած, փոխաբէն նախադրությունները: Իսկ սուղև, դիմաց, զնեա, ի դէմ, ի վերայ, ի տեղի, հետ, մէջ, յետև, ներքև, վասն, վերայ, վերև, չափ, փոխան նախադրությունները գործածվում են կ' նախադաս, կ' հտադաս: Ի նախդիր պարունակող որոշ նախադրություններ գործածվում են երկփեղկված, այսինքն ի-ի և նախադրութեան մյուս մասի միջև ընկնում է հոլովածքը:

Օրինակներ՝ Ի ջրին տեղն կաթն խմէ (ԱՕԲ, 280): Զգէշն Աւատիայի հրամանաւ իշխանացն բարձեալ անտի և բերեալ արկին ի քաղաքի մեծ մէջդանի մէջն (ՊԱԴ, 474): Հուր սաստիկ երևէր ի ջրին վերայ (ՄՍՊՅ, 29): Ի սորա հայրապետին առջև տանին խաչ, և ի զաւազանի տեղ՝ ճօկան (ն. տ., 126): Ի լուսեղէն գրախտիս տեղի՝ խաւար տիրէ քեզ (ն. տ., 212): Ի վարձին տեղն դէշն կերի (ՆՄԺԱՎ, 238): Գնաց պառկեցաւ ի խախուտ որմի միոյ տակ (ն. տ., 184):

Տրականի հետ գործածվող նախադրություններից միայն նախադաս են բնդդէմ, դէմ, խեչ, ի հետ, հետ, հուպ, հաճգոյն, հաւաար, մեծ, վերայ, միայն հտադաս են առաջի, համար, յանդիման, պէս, իսկ հետ, ի մօտ, մօտ, նման, ի վերայ կ' նախադաս են, կ' հտադաս: Հայ-

ցաղանի հետ գործածվող նախադրությունները (քող, զարք, իբրեւ, զատ, զերդ, զերք, զէդ, զէտ, զինչ, ինչոքի, զեմ, հանց, հանցգում, մասն, առանց, մօտ, քան, քանց) նախադաս են լինում: Մրանցից հաւաքաս է ի վայր, բացառականի հետ գործածվող նախադրություններից նախադաս են բաց, ի բացեալ, զողոտ, զատ, զարդ, զարդի, ուրիշ, ուրոյն, որպէս, հաւաքաս են ի վեր, վեր, հետո, իսկ աւտաւոյ, ի դուռ, դուռ, ի զատ լինում են և՛ հաւաքաս, և՛ նախադաս: Գործիականի հետ գործածվող նախադրություններից նախադաս են զերդ, որպէս, և՛ վերայ, հաւաքաս է ի վար, իսկ հանդերձ լինում է և՛ նախադաս, և՛ հաւաքաս:

Նկատելի է, որ միջին հայերենում գրաբարյան նախադրությունների հետ գործածվող նախդիրները երբեմն միանում են նախադրություններին՝ կազմելով տաբերականեր, ինչպես՝ մօտ — մօտ, և առ — հետ, քան — քանց (քան-գ-ից), մինչ — մինչի:

Օրինակներ՝ Զայս որ ես հետ ինձ արի, չէր արեր այլ աղամուղի (2Ե, 155): Ի հետ վարդին քանի՞ դատիս (ԳԱՏ, 139): Հիանալի մօտ երթաս (ՆՄԺԱՎ, 295): Նա նայնժամայն դնաց ի վարդապետի մօտ (Ն. տ., 203): Սա յայն յահէն քան զուր դողամ (ՅԴ, 251): Դեմ չեզ ոսկի աթոռ, որ նստիս քանց ծանր ամիրայ (ՆՔՀԷ, 121): Եհա մինչի Դարգաղին (ՊԱԴ, 641):

Դրաբարում մի շարք նախադրություններ խմատով համադրել են նախդիրներին, և այդ պատճառով երբեմն այդ երկուսը զուգակցված են հանդես գալիս: Այդպիսի զուգակցումները երկու տեսակ են: Մի դեպքում նախադրությունը և նախդիրը գործածվում են միայն զուգակցված: Այդպես են մինչև + առ, մինչև + ի, մինչև + ց, քան + գ, մօտ + ի, մօտ + առ, մերձ + առ, մերձ + ի զուգակցումները հայցականի հետ, շուրջ + գ զուգակցումը գործիականի հետ:

Օրինակներ՝ Նկաներ ծուխ քաղաքին մինչև յերկինս (ՅԼուռ, Բ): Մինչև ցերք խաբիցես դիս (Դատ., ԺԶ): Իջուցես գոտս մինչև ի քատակս (Նուշի, ԻԶ): Մինչև առ ձեզ հասար աւտարանան (Ա Կորնթ., Ժ): Երթեալ նստեր մօտ առ դին (Բուզ., 4, ԺԵ): Եկեալ յիշկին մերձ ի թաղաւորական քաղաքն ԿլՄ, 17): Օրն տարածամէր, և մօտ առ Երեկս կարճատէր (Եզ., 5): Յորժամ մօտ հասանէ ի քան լնու (Եզն., 3, Ա): Անիք շորք կային մերձ առ Բեռովքսն (Եզեկ., Ժ): Զօրանայ քան զմեզ (Ելք, Ա): Շուրջ զքս բուսանիցին (Ազ., 651): Նստան շուրջ զքովս (Յովբ., Բ):

Երբեմն հանդիպում են նաև այս նախադրությունների այլ զուգակցումներ, ինչպես՝ մինչև + առ + գործիական, շուրջ + ի + նախական, մերձ + առ + գործիական, մերձ + առ + տական, մօտ + առ + գործիական:

Օրինակներ՝ Երթիցեն շուրջ ի շէնսն (Մատթ., ԺԴ): Զհետ նորա կալաւ Ալաբամա որդի Մատու, որդի Անանիայ մօտ առ տամբն իւրով (Գեղբ., Գ): Բանակեցան ինքա մերձ առ լերինն ի ձախակողմն վերին Կիւսէիս (Յուդիթ, Բ): Որ մօտ առ ծովուն կայցեն (Եղն., 2, ԻԵ): Մեզ առ լեռամբն ոչ թողացուցանէր ալում պարապել զործոյ (Մե, 2, 2Դ): Ոչ անցանէր մօտ առ ԼոԳո! (Մկովն., 2, Լ): Զգաէր տարածանէր զմշակութիւն քարոզչականն եւ աւետարանովեանն... մինչև առ աշխարհուն հաղական (Ադ., 342):

Երկրորդ դեպքում նախադրությունները կարող են դործածվել եւ առանց նախորդի, եւ նախորդին զուգակցված: Այսպիսին են փոխանակ (փոխաւ), վասն, նույլ նախադրությունները, որոնցից փոխանակ (փոխաւ) եւ վասն զուգակցվում են: Ընդ, իսկ հոսպ-ը՝ առ, ի նախորդներին:

Օրինակներ՝ Ընդ սղջակէզս եւ ընդ վասն մեղացն ոչ հաճեցար (Երբ., Ժ): Երբեք արժանի արտօնէ զնա փոխանակ ընդ փոխուն ժեծամեծս բնորոնել (Ադ., 270): Մանգաղաւ կամացը նույլ առ աւմատ խուղեալ հնձեցես (ԳԼՄՈ, ԼԵ): Հրաման տալ Սմբատայ՝ երթալ յամուրն Բագարան որ նույլ ի Բաղաւն Երուանդայ ի վերայ Ալաւուէան գետոյ (Մե, 2, ԵԷ): Որոց զկնի ժամանակեք Մակարայիցացն պատմութիւն նույլ առ չալսանամք Քրիստոսի ի Յովնակոսէ տապեալ (ՄՏՏՁ, 1, Ա):

Նախադրությունների համանշտրվամբ պայմանավորված՝ երբեմն երկու նախադրություն գործածվում են նույն խնդրի հետ:

Օրինակներ՝ Զկնի լէա բազում ժամանակաց յայտնեցաւ ճգնաւորի ումեմ Գառնիի անուն կոչեցելոյ (Մե, 2, ՂԱ): Եկն էջ եհաս մինչև մօտ ի լատակս երկրիս (Ադ., 725):

Միջին հայերենում նույնպես մի շարք նախադրություններ գործածվում են լայնորէր եւ կողմանէ կառույցների հետ: Այսպես, դործածվում են դեմ+ի+հայցական, դէպ+ի+հայցական, դէպ+ընդ+տրական, նույլ+ի+հայցական, մերձ+առ+տրական, մերձ+առ+հայցական, մերձ+ը+հայցական, մերձ+առ+գործիական, մօտ+առ+տրական, մօտ+ը+տրական, յետ+ի+հայցական, ի վայր+ի+հայցական, ի մեք+ընդ+հայցական, մինչև+ի+հայցական, հանդէպ+ի+հայցական, շուրջ+գ+գործիական, ի շուրջ+ի+հայցական, ի ներսս+ի+հայցական կառույցները, ինչպես եւ զմէջ, զերդ (զլա, զէդ, զերբ), քող, Երեւ, որպէս նախադրությունները գ+հայցական կառույցի հետ:

Օրինակներ՝ Տարաթիւնն եւ արիւնն մինչև ն սիրուն հասանի (ՄԼՄ, 23): Որ բարոսի ի ներսս ի լեռակսն (ն. տ., 64): Բորբոսի մողձ. ն սերսս ի լեռակսն, որ շուրջ գտառմն կան, եւ մօտ ի սիրուն լինի (ն. տ., 90): Շարժէ դէպ ի դարս (ն. տ., 92): Գէպ ընդ իրիկացն գոմի ջուր տար (ն. տ., 106): Էից Գ օր ընդ գրաստուն փողն ի վայր

(ԲԶ, 104): Շող Թրաձե երեկեցաւ յարեւելից դէմ յաբեմնաւ (ՊԱԴ, 637): Որ մեռձ առ գողիւն նստի (ԳՔԲՄ, 36): Նա ի վեր էր եկեալ ի տեղաջէ իւրմէ յաշխարհն Հայոց... Բուլ ի Բաղաբազեղ մի (ԿԳՊԶ, 266): Այն մէկն որ հազարն ամէ, մօտ լանգէտին փող մի շարժէ (ՀԵ, 154): Զաստուած մօտ ի Բեզ դու տես (Ն. տ., 146): Որ շիշ մի հալած ոսկի ի գետինն ի վայր վաթեցի (Ն. տ., 155): Տեսալ աշեր գետ բզձովեր (ՀԹՏ, 122): Գար ի լեառն ի շուրջ (ՆՄԺԱՎ, 133): Գնայր բնդ փողոցն ի Աերես (Ն. տ., 218): Ընդ այս սիւնն ի վեր էլանէ (Ն. տ., 223):

Երբեմն նախադրութեան և նախորդի համատեղ գործածութիւնը սխալ է, Այսպէս, ճիշտ չէ ի մօտ + բնդ + հայցական, հետ + բնդ + տրական, ի մէջ + բնդ + հայցական, մէջ + բնդ + հայցական, փոխաբնդ + բնդ + սեռական կառուցքների գործածութիւնը:

Օրինակներ՝ Ելնէ բնդ աշիցն աղբիւրն և բնդ Բիքն ի մօտ (ԳՔԲՄ, 87): Տգրուկն, որ խմէ մարդն բնդ հետ ջրին (Ն. տ., 105): Ընդ հետ հագին կսկիծ լինի ի կուրծքն և թօքն (Ն. տ., 107): Զուրն... բնդ խաղաղին կեղևն և բնդ ճլտին գիշուրիւնն ի մէջ կայ (Ն. տ., 83): Սա շինեալ բերդ մի գեղեցիկ ամրագոյն պարսպօք մէջ բնդ Հաղբաւ՝ և բնդ Անանիին (ԿԳՊԶ, 92): Որ աշխատեցաւ հետ առ մեզ (ԺԵՀԶԶԲ, 269): Տեսեր, բնդ այն նայիպին հետ ինչ արարին (ՆՄԺԱՎ, 257): Պատերազմեցան բնդ հետ Բշնամոյն (ՄԺ, 2, 453): Զի՞նչ գործեցիր աւօրէն, Զար՝ բնդ բարոյ փոխաբնդ (ՀԵ, 244):

Միջին հայերէնում հանդիպում են դեպքեր, երբ երկու նախադրութիւն գործածվում են նույն հոլովածի հետ: Դրա պատճառն այն է, որ գրաբարյան նախադրութեան իմաստը խոսողի համար միապէս է եղել, և նա ուրիշ նախադրութիւն էլ է գործածել: Այսպէս, լինում են վասն + սեռական + համար, գետ + տրական + պէս, մինչև + մեռն + տրական, փոխանակ + տրական + նման և այլ կառուցքներ:

Օրինակներ՝ Զիմ միտս լողնորդ արի և ի ծովու յատակն Լեւոյի, վասն այն մարգարտին համար, որ ծովու յատակն լինի (ՖԴ, 365): Մի իզուր հոգօք մաշիլ՝ վասն անցաւոր կենաց համար (ԿԵՏ, 194): Մտաց երկու կողմանց մարդ մի կենդանի վասն կաթ մի մեղրի համար (ՆՄԺԱՎ, 299): վասն կարօտելոց և աղբաւաց համար ասաց (Ն. տ., 265): Փոխանակ Բեզ հման յաշխարհս չգտայ ևս (ԳԱՏ, 159): Եկն մինչև մեռն ատենին (ՊԱԴ, 322): Մեր ի տեղս հաստատուն կաշար վասն սուրբ նշանի սիրոյն (ԺԴՀԶԶ, 139):

Այսպիսի դեպքերում պատահում է, որ հոլովածի գրվում է նախադրութիւններից մեկի պահանջով, իսկ մյուսին այն չի համապատասխանում, քանի որ երկու նախադրութիւնները նույն ձևի հետ չեն գործածվում:

Օրինակներ՝ Հրամայեաց նմա նստիլ Բան զամենայն մեծամեծացն ներքոյ (ԿԳՊԶ, 243): Լեզուդ է պուպուլ նման, կու զովէ զինչ զարնան նման (ՆՔԶԿ, 80): Կու մորթեմ զէտ ոչխարի պէս (ն. տ., 161): Ատեն ատեն, զէտ խելի պէս ձրի խօսվի զրուցէ մարդն (ԱՕԲ, 146): Հանցգուռն բառանշուն Էղաւ նմանակ զինչ Նիննուէ Բաղաբին (ԺԵԶԶԶԳ, 82):

Մի շարք նախադրությունների մոտ զեղչված է լինում խնդիրը (հոլովածներ), և արտաբուստ այն սպաւորությունն է ստացվում, թե տվյալ նախադրությունն ալլածի խնդիր է ստանում: Այսպես, որպէս, զերդ նախադրությունների խնդիրը հայցականով է դրվում, սակայն երբեմն խնդրի զեղչմամբ ուրիշ հոլովածներ են դրվում նախադրության մոտ:

Օրինակներ՝ Երակն զէտ մոշիմի լինայ (ԱՕԲ, 80): Ունի զարժան բնութիւն որպէս տղայի (ն. տ., 95): Ոտներն ուռնայ և հաստանայ զերդ փլի (ԳՔԲՄ, 41): Լինի իւրեանց գողն պղաոր զերդ զիշոյ (ն. տ., 58): Ագի ունի զինչ առիծու, Կնճիթն է սուր զերդ զաղուեսու (ԱՄԶՄԶ, 365): Նորոգեսցի որպէս արծուոյ զմանկութիւն քո (ՆՄԺԱՎ, 80): Նա ձակատն պիտի ջախջախի Բան զգալուն (ն. տ., 132): Երեսաց գոյնէ զերդ կրակաց մոխրի լինի (ՄԶԶՄ, 39):

Պատահում է, որ նախադրության խնդիրը մակբայով է արտահայտվում:

Օրինակներ՝ Մի թողուր զիս մինչև իսպառ (ՄԳԳ, 15): Նա զէդ հերետիկոս ձգեն զինք ի կարգէն ինչուի յախտեան (ն. տ., 37): Դու հաշիւէ զկենդանակերպն թարպիկ ղէպի լառաջ (ԱՕԲ, 27): Զիմ կօշիկն մինչև աստ կարէ (ՆՄԺԱՎ, 172): Ի ձեզ իսկ բնակեսցէ մինչև յափտեան (Ագ., 590): Տեսանէի... սին մի բարձր մինչև յոյժ (ն. տ., 736):

Միջին հայերենում որոշ նախադրությունների և նրանց խնդիրների միացմամբ կազմվել են մակբայներ: Այսպես, ի վեր ÷ դար կառուցքը վերածվել է զարիվեր բառի: Օրինակ՝ Զաչերն էլ ահենք արեր, զունքն զարիվեր կու քաշէ (ՆՔԶԿ, 142):

Հետ նախադրության և իրերաց խնդրի միացմամբ հնչյունափոխությամբ կազմվել է երկրաց (հիւրուց) բառը, որ երբեմն հանդիպում ենք նաև խիտրաց ձևով:

Օրինակներ՝ Երկու օր երկրաց նուպալ տունու (ՄԶԶՄ, 116): Հետ սերմանն և քարն բնդ ջրհոն երկրուց Էյանէ արտաքս (ԱՕԲ, 53): Թէ ապրինք՝ երկրաց ապրինք (ՆՔԶԿ, 140):

Ինչպես նշվեց, զբարարյան նախադրությունները, որպես հոլովառու բառեր, ունեն որոշակի հոլովի հետ զրիվու օրինաչափություններ: Ընդ որում նկատելի է, որ դրանց մեծ մասը սևոականի հետ է գործածվում, իսկ հայցական, բացառական, գործիտական հոլովների հետ զրիվում են սահմանափակ թվով նախադրություններ:

Այնուամենայնիվ, սրբան էլ նախադրությունների հոլովառությունը որոշակի օրենքներ ունի, քիչ չեն հոլովառության խախտման դեպքերը: Այսպես, իբրև, իբր նախադրությունը գործածվում է բոլոր հոլովներէ հետ՝ այս տեսակետից նմանվելով նախդիրներին:

Օրինակներ՝ Կանայք իւրեանց արանց հնազանդ լինիլ իբրև Տեառն (Նփն., Ե): Աքար զբեղ Տէր Աստուած քո իբրև զաստեղս երկնից բաղձով համբ (Բ Օրէնք, Ժ): Մերկայցոցին դգեստ պատմութեան իբրև ի տկարէ (ԳնՄԱ, ԿԱ): Զառ և զապուռ և զաւար բանակին ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբրև համալսարանի (Նդ., 3):

Ե սակայն նախադրությունը գործածվում է և հայցականի, և սեռականի հետ:

Օրինակներ՝ Յայն սակայն և ծնունդը ոչ գեն նոցա (Նդն., 1, ԻԴ): Անոր քան զայս տացեն սակայն հոգեւոյ (ՄԿՊԱԱ, 1, ԻԶ):

Առպէս նախադրությունը, հայցականից բացի, գրվում է նաև սեռականի և բացառականի հետ:

Օրինակներ՝ Ես որպէս խոտ ցամաքեցալ (Մադ., ԶԱ): Բլ զմարմինն մ'ալայն սղանաւէ որպէս զտաւալայն (Նդն., Խրատար): Երկուցեալ զողպէն ի սրբոյն որպէս ի մարգարէէ, Տեառն Աստուծոյ (ՂՓՊԶ, ԿԴ):

Յետոյ նախադրությունը, սեռականից բացի, կարող է գործածվել նաև բացառականի հետ:

Օրինակներ՝ Կայր պատրաստ այր իւրարանչիւր յետոյ եզբօր իւրօմ (Նէնոի, Դ): Յետոյ յԱստուծոյ պատմութեան... իմացաւ (Նդն., 1, Ա):

Սրանցից զատ կան նաև նախադրությունների անհետեւողական, սխալ գործածության դեպքեր: Այսպես, արտաքին նախադրությունը սեռականի է պահանջում:

Օրինակներ՝ Ոմանք արտաքին ապարանից... բարբառեցան (Ագ., 150): Կոխեցաւ հեծանն արտաքին փաղաքին (Յայտն., ԺԴ):

Սակայն այն գործածվում է նաև Բան-դ-հայցական կառույցի հետ: Օրինակ՝ Որ ինչ քառ Աստուծոյ կամօցն լինի՝ բարբ է, և որ ինչ արտաքին Բան գնորա կամսն՝ այն շար է (Նդն., 1, Ա):

Վասն նախադրության խնդիրը սեռականով է գրվում: Սակայն հանդիպում է նաև հայցականով գործածություն: Օրինակ՝ Յորոց միայն ի տեսութեան զանդիտեալ պարսկական դունդն, սակաւ ինչ և մերն, վասն ոչ կարելի հայել բնդգնմ արեղականն ծագման (Մե, 2, ԼԶ):

Մինչև նախադրությունը պահանջում է ի-հայցական, առ-հայցական, ց-հայցական կառույցներ: Սակայն հանդիպում է նաև սեռականի գործածություն: Օրինակ՝ Հարին գնաստ միեչև շմալայ ի նոցանէ՝ աւարեալ և փախստական (Յեռու, Բ):

Նախադրությունների անհետևողական գործածության . դեպքերից մեկն էլ այն է, որ նախադրության խնդրի փոխարեն գրվում է այլ նախադրություն + խնդիր կառույց:

Օրինակներ՝ Իջուցին մահձօքն հանդերձ ի մեջ առաջի Յիսուսի (Ղուկ., 6): Յառաջ մատուցանէր մինչև յանդիման քննամեացն (Ագ., 45): Իջուց զնոսա մինչև Լաղկէս Եկեղեցուն (ՅՄՊՏ, 228բ): Ելեալ զնայար, յաղարկեալ զմեզ ամեննչոյն հանդերձ կանամբք և որդւովք մինչև առաւելոյ Բաղաբին (Գործ., ԻԱ):

Միջին հայերենում առավել շատ է խորանում նախադրությունների անհետևողական գործածությունը: Այսպէս, առանց վասն նախադրությունները գործածվում են և՛ սեռականի, և՛ տրականի, և՛ հայցականի, և՛ ի-հայցական կառույցի հետ:

Օրինակներ՝ Սերկիկ և ծոր տաս, և փրփրեմի հունա և տաւաշիբին զուրբն առանց զաֆրանի (ԱՕԲ, 213): Առանց ինձի կերար (էՀՄԴԱ, 20): Դու ևս աղուոր և վայելուչ, Յէ՞ր կու խոցես զիս առանց սուշ (ԳԱՏ, 138): Ի վաճառ վասն Բեզ եկայ (ՆՔՀԿ, 93): Կարծեմ վասն այնոր արար, թէ ի վեր զնա քարշել կարէ (Հե, 162): Վասն այն յանկարծամահ եղին (ՄԱՀ, 10): Վասն ամուսնայ ալս պարապորդ հանգչէիք և զիրանայիք (ՆՄԺԱՎ, 75): Այս աստիճանիս վերայ սէր չի կայ առանց ի զանմար (ՆՔՀԿ, 216):

Առաջի, դեմ, բնդդեմ, հետ, ի հետ, համար, յանդիման, վերայ, վախճան նախադրությունները գործածվում են և՛ սեռականի, և՛ տրականի հետ:

Օրինակներ՝ Գնաց իջաւ առաջի Սերկիկոյ (ՄՍՊՅ, 112): Ամէննն ալս ևն՝ որ Բեզ առաջի կան (ՄԱՊ, 42): Առաւօտ խաղաղութեան, դէմ քո լուսոյդ ևս կու մնամ (ՅԴ, 258): Հոգիս թալկացաւ դէմ Բեզ (ԽԿ, 141): Ելին ի պատերազմ բնդդեմ մեր (ՄՈՒԺ, 25): Կայր բնդդեմ հմա անսէր և անհնազանդ (ՄԱՊ, 39): Այն մարզն զիս խարկաց. ևս հետ նորա հանեմ (ՆՄԺԱՎ, 254): Բզայս որ հետ ինձ արիր, չէր արեր հաղար հարամի (ՅԴ, 472): Է՞ր ևս դու այդոր համար մեացել զինչ էշն ի ցխի (ն. տ., 364): Յետի թող կինէ հոգիս՝ մեզ համար մահն է հրամայած (ն. տ., 289): Զոտուն քո դէմ ինձ մի՛ փակել (Հե, 178): Յիշեցէր զՀերիք մամն և զՄխթալ մամն, որ խիստ աշխատեցան ի հետ մեզ (ԺԵՀՀԶԲ, 340): Ի հետ մեր աշխատել են (ԺԵՀՀՀԶԴ, 97): Թանին փոխան գարեջուր տուր (ՄՀՀՄ, 43): Այլ աղալքն բուսինն ի հետ այսոց (ԲԶ, 54): Վերայ զլիսոյդ մոխիր մաղել (ՅԴ, 405): Դարձեալ խնդրէ այսուր փոխան (ՀՏԹ, 269): Զվաստակս կերիցեն իւրեանց յանդիման (ՀՄԲ, 97): Զսիրադ ամէն իրաց վերբւ, որ դու ի հետ Բեզ պարապիս (ՅԴ, 267): Բեկեալ սրտիւր կան Բեզ յանդիման (ԳԱՏ, 147): Որ վերայ

Քեզ հոգին խաղայ (ԱՌ, 164): Քանի զուն իմ միտքս անկնիս, երեսիս
գնեմ քեզ վախան (ն. տ., 230):

Փոխաբերելն նախադրության մոտ երբեմն կարող է զրվել նաև հայ-
ցական: Օրինակ՝ Սրտիկս վախաբերելն, եզրայրբ, ի վերայ ծովուն նայե-
ցայ (ՆՔՀԿ, 298):

Յետև նախադրությունը գործածվում է և՛ սեռականի, և՛ տրականի,
և՛ բացառականի հետ:

Օրինակներ՝ Սիրէ լոկնալն յետև կերակրոյն պաղ ջրով գամէնն
(ԳՔԲՄ, 24): Կերակրէն յետև գծվար բան չի գործէ (ԱՕՌ, 56): Հազար
ամանաթ, հոգի, յետև ինձ զսէրն թարկէ (ՆՔՀԿ, 232):

Ի վերայ նախադրությունը գործածվում է և՛ սեռականի, և՛ տրա-
կանի, և՛ գործիականի հետ:

Օրինակներ՝ Երկիրպազանէր ի վերայ երեսաց իւրոց վասիին (ՄՈՒԺ,
39): Որչափ ի վերայ մեզ կաշին՝ կաթ մի անձրև չեկաւ (ՍՍՊՅ, 115):
Եհար զմաքիւն ի վերայ բրդով ոշխարի (ՆՄԺԱՎ, 259): Շատ երախտիք
ունին ի վերայ մեզ (ԺԴՀՀՀ, 450):

Մօտ նախադրությունը գրվում է և՛ տրականի, և՛ հայցականի հետ:

Օրինակներ՝ Ամէնն մեզի մօտ թող գան (ԿՏՏ, 154): Աղքատ էրէց
մի գնաց մօտ մսագործն (ՆՄԺԱՎ, 245): Վարդապետ մի գովեցին մօտ
պարոն Բուրբելն (ն. տ., 343): Քո զալզ ինձի մօտ խիստ կարօտել եմ
(ՄՀՔ, 211):

Զատ նախադրությունը գործածվում է և՛ հայցականի, և՛ բացառ-
ականի հետ:

Օրինակներ՝ Զատ պատանեմ, այլ իրք չի տանիս (ԽԿ, 156): Զատ
յնկեղեցոց գործոց, այլ գործս առնէ (ԿԳՊՀ, 292):

Ուրպէս նախադրությունը գործածվում է և՛ հայցականի, և՛ բացառ-
ականի, և՛ գործիականի հետ:

Օրինակներ՝ Աղբնձեն զգարին ու աչնին որպէս փոխինդ (ԲԶ, 87):
Ուրպէս լայլագգոյ զարշեցան յինէն ամէնեքեան (ՄՈՒԺ, 385): Յանկու-
թիւն և հոտ մեղացն կապէ գնա և քարշէ գնա որպէս տոռամբ (ՆՄԺԱՎ,
118):

Զւրդ նախադրությունը գործածվում է և՛ հայցականի, և՛ գործիա-
կանի հետ:

Օրինակներ՝ Զիւր մարմնոյն զւրդ լար քաշած լինի (ՄՀՋՄ, 28):
Հետ ջերմանն խիստ զոդ լինի, և խոցարի մարմնոյն զւրդ աւաղամբ (ն.
տ., 91):

Ի վար նախադրությունը գործածվում է և՛ սեռականի, և՛ գործիա-
կանի հետ:

Օրինակներ՝ Ինքն աղուէսն եկաց ի վար բլրի միոյ՝ յեզր գեղջն (ՆՄԺԱՎ, 86): Մահալօմս ի վար կուգի (ՆՔՀԿ, 52):

Բանաստեղծական խոսքում ինչպես այլ բաներ, այնպես էլ նախադրույթներ խնդիրներ կարող են դրվել ոչ սովորական ձևով՝ հանդավորելու նպատակով: Այսպես, մինչ նախադրույթունը նախադրվոր հայցականի փոխարեն տրականով է խնդիր ստացել՝ ին-ի հետ հանդավորելու նպատակով: Օրինակ՝ Բոցով մաշեաց մինչ յառակին (ԳՏԲՊ, 250): Մինչև նախադրույթան մոտ կարող է դրվել ի + տրական կառույց՝ ի + հայցականի փոխարեն: Օրինակ՝ Գոհանամք ի քէն Քրիստոս, անմահ արքայ, Որ տուիր ինձ ժամանակ մինչև ի ամաչ Ջորս տարի դտիւ և զգիշեր աշխատեցայ (ԺՆՀԶԶԳ, 25):

Երբեմն մինչև նախադրույթունը գործածվում է տրականի հետ: Օրինակ՝ Տէր Աստուած անսասան և հաստատուն սրահեցէ միաբանքս վանիցս մինչև իւրեանց մահուանն (ԺՆՀԶԶԳ, 522):

Առանց-ը գործիականով խնդիր է ստացել՝ հաջորդ տողի բռնով-ի հետ հանդավորելու համար: Զառիւծն էհերձ առանց սրով, Զաղգ մի էհար լսողար բռնով (ԱՄՀՄՀ, 279):

Առանց-ը կարող է գործիականով խնդիր ստանալ նաև այլ գեղարու: Օրինակ՝ Կամ առանց Ըն մատաղ առնէ (ՀՀՄԲՔ, 197):

Չինչ նախադրույթունը հայցական է ստանում, սակայն հանգիստում են նաև բացառական ստանալու դեպքեր: Օրինակ՝ Ղարիպն ի տուն երթայր մտնէր, վախժախելով, ի տան տիրուն, զինչ ի շանկն խիստ վախելով (ՄՀՔ, 186): Այն կարող է ստանալ նաև ի + հայցական կառույցով խնդիր՝ շաղկապական դերով: Օրինակ՝ Թուման մի հեծել կանգնին ու լինին յինքն նևտածիգ, նա զայն մասխարայ զնէ ու լքնու զինչ ի խամանի (ՀՆ, 151):

Արեւելահայերենում գործածվում են 90-ից ավելի կապեր, որոնց զգալի մասը գրարարյան նախադրույթուններ են, ինչպես՝ առանց, ադրեքն, դեմ, դեմ հանդիման, զատ, բնդդեմ, բնդառաշ, իրեւ, հանդեպ, հանդերձ, հանդիման, հետո, հետ, մոտ, մինչև, շուրջ, ուրպես, չափ, փոխանակ, Բան: Մի մասը գրարարյան նախադրույթունների հնչյունափոխությունից կամ նախդրի անկումից առաջացած ձևեր են, ինչպես՝ առաջ (առաջի), մեջ (ի մէջ), ներքո (ի ներքոյ), վրա (ի վերայ), երեսից (յերեսաց) և այլն: Կապերի մի մասը գրարարյան նախ-

1 Մենքն հայերենում նախադրույթունների հարմարության անմիջականությունը նկատելի է հետևյալով՝ ստորև, նախադրույթամբ կառույցների իմաստային հարաբերությունները: Ենթակայցներիս, հետո էնր կառույցներն առանձին-առանձին: Օրինակ, զկմ + սեռագրա, զկմ + տրական, ի վերայ + սեռական, ի վերայ + գործիական և այլն:

դիրենք են, ինչպես՝ ըստ, ընդ, ի, առ: Որոշ կապեր առաջացել են գրաբարյան նախադրույթյան և նախդրի միացմամբ, ինչպես՝ բացի (բաց-ի), դեպի (դէպ-ի): Մի շարք կապեր գրաբարյան նախդրավոր կառույցներ են, ինչպես՝ ի դեմս, հանձին(ս), հանուն, հօգուտ, ի պատիվ, ի վեր, ի սեր, ի նպատակ, ի հետևիս, ի հանույս: Մի շարք կապեր գրաբարյան հոլովածներ են, ինչպես՝ առքիվ, դիմաց, գուրս, մասին, նկատմամբ, շնորհիվ, վերաբերմամբ: Որոշ կապեր էլ աշխարհարարյան հոլովածներ են, ինչպես՝ մեռից, միջոցին, միջոցով, նպատակով, պատճառով, տեսակետից, կապակցությամբ, կողմից, դեպքում, քննաքննում, պահին, մտքով, հետևանքով և այլն:

Արևմտահայերենում գործածվում են 100-ից ավելի կապեր, որոնց կազմությունը և արևելահայերենի նման խախտողնա պատշեր ունի: Այսպես, առանց, առնթեր, բայց, դեմ, դեպ, դեմ յանդիման, զատ, ընդդէմ, իբր, իբրեւ, հաճելի, հանդերձ, հետ, մօտ, մերձ, յանդիման, յետոյ, շուրջ, պէս, պատմաւոր, փոխաբեր, փոխան, փոխանակ, Բան. որպէս գրաբարյան նախադրույթուններ են: Գրաբարյան նախադրույթունների հնչյունափոխությունից կամ նախդրի տեղումից են առաջացել առաջ, առջի (առաջի), առջև, մէջ (ի մէջ), վրայ, վրան (և վերայ): Մի մասը առաջացել են գրաբարյան նախադրույթան և նախդրի միացմամբ, ինչպես՝ բացի (բաց-ի), դեպի (դէպ-ի): Մի շարք կապեր գրաբարյան նախդրավոր կառույցներ են, ինչպես՝ ընդ մէջ, ի նկատ, ի նպատակ, ի հաշիւ, ի պատիւ, ի վար, ի վեր, ի խնդիր, յանուն, յօգուտ: Մի շարք կապեր առաջացել են գրաբարյան հոլովածների բարացումով, ինչպես՝ առքիւ, դուրս, հաշուոյն, մասին, միջոցաւ, նկատմամբ, շնորհիվ, սիրուն (սիրոյն), վրայով: Որոշ կապեր արևմտահայերեն հոլովածներ են, ինչպես՝ առնե(ք), բաղդատմամբ, երեսէն, ետեւէն, ետիւ. ետքը, կողմէ, կողմը, կապակցութեամբ, հասցէին, հետևանքով, ձեռնով, միջոցին, տեսակետով, վրայով, մտքով:

Արևելահայերենի կապերի ճնշող մեծամասնությունը կառուցված է, իսկ նախադրություն են մօտ 20-ը: Դրանք են առ, առանց, դեպի, ընդդէմ, ըստ, ի, իբրեւ, ի դեմս, ինչպես, ի պատիվ, հանձին(ս), հանուն, հօգուտ, մինչև, նախքան, որպէս, չնայած, Բան. ի սեր, ի նպատակ, ի հետևիս, ի հանույս: Բացի, համաձայն, հանդէպ, շնորհիվ, ճայած կապերը հանդիս են գալիս և՛ իբրեւ նախադրություն, և՛ իբրեւ եւադրություն:

Արևմտահայերենի կապերի ճնշող մեծամասնությունը նույնպես կառուցված են: Նախադրություն են առանց, դեպ, դեպի, գերք, ընդդէմ, ինչպէս, ըստ, հանց, որպէս: Մի քանի կապեր և՛ նախադրություն են, և՛ կառուցություն, ինչպես՝ առջև, ետեւ, քննաքնն, իբր,

իբրեւ, դէմ(ը, հաւգոյն, հետ, մինչեւ, նման, ներքեւ, շուրջ(ը), մէջ(ը), վեր և այլն:

Թեև ժամանակակից հայերենի կապերն ունեն հոլանդական որոշակի կանոններ (որոնց մասին նշեցինք վերևում), սակայն մի շարք կապեր շեղվում են հոլանդական այդ օրինաչափություններից: Այսպէս, սեռական պահանջող համար, հաճում, հետ, մոտ, վրա կապերը անձնական դերանունների առաջին և երկրորդ դեմքերի ձևերի տրական հոլովի հետ են գործածվում:

Օրինակներ՝ նրանք էլ մեզ վրա կկրակեն (ԲՀՄԶ, 7): Հրամանատարները մեզ հետ չեն ճաշում (ն. տ., 10): Մեզ համար ամեն օր կինոնկարներ են ցուցադրում (ն. տ., 26): Կաց էի լինում Բեզ համար, քո բնկերների համար (ն. տ., 32): Զգիտես, թե ինչ է կատարվում ինձ հետ (ն. տ., 32): Ես Բեզ վրա չեմ բարկանա (ն. տ., 51): Հետաքրքիր է խոսել Բեզ հետ (ն. տ., 52): Ուրիշ դասակներից մարդիկ են գալիս մեզ մոտ (ն. տ., 164): Էդ մեկ ֆիդային թող Բեզ հետ բախտավորվի կյանքում (ԽՊԿ, 300):

Նույն կապերից ներքեւ, առաջ գրվում են նաև բացառականի, չափ՝ գործնականի հետ:

Օրինակներ՝ Ամենից առաջ տվել ես մարզու հոգու միտքը (ՍեՄՍ, 554): Պապացուներից ներքեւ, սարալանջին, բռնկվեցին դարձու ջրված արտաքը (ն. տ., 710): Նա կիսով չափ բարձրացավ տեղից (ՄՄԵ, 68):

Ահա, մեռ, վրա կապերի հետ I և II դեմքերի անձնական դերանունների սեռականի գործածությունը բարբառային է:

Օրինակներ՝ Բուրբուլին հակառակ ազդեցություն էր անում իմ վրա (Բ, 2, 326): Շրջապատող առարկաները ծանրանել էին իմ վրա (ն. տ., 555): Գա կառարվել էր իմ ուն (ն. տ., 406): Նախաստին տեղափոխվեցավ իմ մոտ (Բ, 5, 132): Փո հրեշտակը կկապվի քո հետ (Մ, 248):

Ինչ չափ, դեմ, տեղ կապերի մոտ անձնական դերանունների I, II դեմքերի ձևերը եւ սեռականով են գրվում, ուստի սխալ է դրանց տրականի գործածությունը:

Օրինակներ՝ Ես էլ Բեզ տեղ լինեի, այդպես կվարվեի (Մուր., 3, 288): Ինձ չափ փորձված չես (ն. տ.): Նրան լարում են մեզ դեմ (Մուր., 6, 256):

Մասին, առթիվ կապերի մոտ հնարավոր է ցուցական դերանունների լին՝ սեռականի (սրա, դրա, նրա մասին, -առթիվ), թե՛ հայցականի դերանուններ (այս, այդ, այն մասին, -առթիվ):

Համար կապի մոտ երբեմն սխալմամբ դնում են ինչո՞ւ հարցական դերանունը՝ ինչի՞ սեռականի փոխարեն, որը սխալ է:

Օրինակներ՝ Ինչո՞ւ համար մի գնդակի զուր զոհ գնալ երեքով (ԳՍԵԺ, 2, 333): Բայց ինչո՞ւ համար դու ասացիր (Մուր., 2, 74):

Տրականառու կապերից բացի, երբեմն դեպի կապն էլ այսպիսի խնդիր է ստանում, որ սխալ է: Օրինակ՝ Դարձիր նորից դեպի քո պատվանդանի բարձունքին (ԳՍԵԺ, 2, 218):

Առանց կապի մոտ սա, դա, նա գերանունների սեռականով խնդրի գործածությունը սխալ է, բանի որ ն-ն այդ գերանունների հոլովածիվերի մեջ հոդ չէ ալլես:

Օրինակներ՝ Առանց նրա հնարավոր չէր լինում որեւէ բան նախաձեռնել (ՇԹՆՃ, 2, 92): Առանց դրա էլ այնքան հոգս կա (ն. տ., 67): Առանց դրա կարելի է խելագարվել (ՄԱՊՁԶ, 338):

Առանց կապը հայցականով խնդիր է ստանում ցուցական գերանունների հետ (առանց այն, -այս, -ալդ), եթե դրանք իր են մատնանշում:

Օրինակներ՝ Դարձյալ զո՞ւր, — կանչեց առանց այն էլ կատաղած իշխանուհին (ՆԴ, 2, 65): Առանց այն էլ չկա ու չկա (ՆԴ, 3, 18):

Այս առումով ճիշտ չէ իր մատնանշելու գեպրում այս, այդ, այն գերանունների հայցականի փոխարեն սա, դա, նա ցուցականների տրականի գործածությունը կապի խնդրի գերում: Օրինակ՝ Այդպիսիները առանց նրան էլ շատ են մեր մեջ (ՎՓ, 3, 473):

Սակայն ճիշտ է առանց կապի մոտ հայցականի գործածությունը ան ժխտական նախածանցի իմաստ արտահայտելու գեպրում:

Օրինակներ՝ Ինքն էլ զարմացավ հանկարծ, թե ինչու է առանց նրազ մառանը մտել (Բակ., 397): Ամբողջ կյանքումս պիտի այսպես առանց հալոթիկ մնամ (ԱՇ, 25):

Բանաստեղծական խոսքում չափի և հանգավորման պահանջով այսպիսի գործածությունը սովորական է դառնում:

Օրինակներ՝ Առանց ժամ ու պատահազ Մեջք դրին Մարտիկն (ՀԹ, 2, 12): Ամբողջ ամառը առանց տախիկ Պախա եմ գալի էս ձորի միջին (ն. տ., 37): Գնա ու գնա առանց հանգրվան (Իս., 2, 67):

Բացի կապը նույնպես հայցականով խնդիր է ստանում բարբառային հոլովառությունից աղբյուրային:

Օրինակներ՝ Սեղանատան մեջ ուրիշ ձայն չէր լսվում, բացի արեղաններից մեկի ընթերցանության ձայնը (Բ, 5, 134): Ուրիշ ոչինչ չէր երևում՝ բացի արեւի գունդը և Արարատի սկավառակը (Բակ., 571): Բացի օգուտը՝ ոչ մի վնաս չէր պատճառել նրան (Մուր., 3, 293):

Ի վեր, ի վար կապերի մոտ բացառականի գործածությունը սխալ է: Օրինակ՝ Եվ բացվում էին մարդիկ Պողոտայից ի վեր, Պողոտայից ի վար (ՍՏԲ, 74):

Արևմտահայերենում ևս որոշ կապեր դրսևորում են շեղումներ հոլովառության ընդունված կանոններից: Այսպես, մի շարք կապեր անձնական դերանունների առաջին և երկրորդ դեմքերի ձևերի տրականի, իսկ գոյականների սեռականի հետ են գործածվում, ինչպես՝ դէմ, դիմաց, ի նպաստ, համար, հանդէպ, հետ, մօտ, շափ:

Օրինակներ՝ Կը ցցուի բռնութեան դէմ (ԱԶԵ, 222): Այդ հալածանքը ինձի դէմ ուղղուած չէր (ՄՊ, 425): Դաշկուն անկտին համար պահէրու համրոյր (ՍԲ, 53): Որքան գանձեր ունիս պահած դուն ինձ համար (ն. տ., 212): Հատիկներդ զանոնք ինձի դարձուցին Հին օրերու հաւատմի՛ն հետ յուսամած (ՍԲ, 57): Մանկան ժպտի՛մ մօտ կը փթթի մօրն համրոյր (ն. տ., 58): Երեկոյեան գիւղին երիտասարդները հաւարունցան մեզ մօտ (ՄՊ, 79): Արդէն որոշեր էր բաժնուիլ, որ ինձի հետ աժուսանար (ՄՊ, 434): Մեծ գորով ցույց տուա Տիրանի՛ն հանդէպ (ն. տ., 61): Աւելի սերտ և ուժգին սիրոյ վերաբերում ցույց կու տար ինձի հանդէպ (ն. տ., 335): Քնարս կ'ըլլայ մէքթ ի հաշի մեզ՝ խուլ բողոք, Հաշուպահանջն՝ ի նպաստ քու բարօրութեան (ՍԲ, 265):

Մինչև և կապը հոլասարապես գործածվում է տրականի և հայցականի հետ:

Օրինակներ՝ Մանուկ մը անգամ ծայրը կրնար դանկ ու մինչև վերջին եզրակացութեանը դիւրութեամբ եթալ (ԽԶՏ, 28): Երբեմն զսպուած հառաչ մը կու գար մինչև շրթանի՛ն (ԶԵԵ, 37): Ստրգկային անդունդին մինչև վերջին բազրոտները, մինչև ոսմիկն իջաւու է (ՍՏԵ, 146): Իր երիտասարդ կորիւնին խաղառ հաջիւնը կը թնդար մինչև ձորերն ու կապանները (ԽԶՏ, 243):

Դէպի կապը հիմնականում հայցականի հետ է դրվում, սակայն պատահում են նաև տրականի գործածության դեպքեր:

Օրինակներ՝ Ընթերցողին թողած է կրած տպաւորութենէն մեկնիլ դէպի որոշ իմաստաբիրութեան մը (ՄՄԵԺ, 310): Որ կը գառնայ դէպի իր հին կեանքին (ՏԶՎ, 127): Ահա այն գծով իմաստասիրութիւնը, որ դէպի կեանքն ու անոր պանպանութեանը կ'առաջնորդէ աճբօսը (ԽԶՏ, 143):

Գրաբարյան և միջին հայերենյան նախադասութիւնների. ժամանակակից հայերենյան կապերի իմաստային դերը. — Ինչպես գրաբարյան և միջին հայերենյան նախադասութիւնները, այնպես էլ արեւիահայերէնի և արևմտահայերենի կապերն արտահայտում են մի շարք իմաստներ, որոնք, մի կողմից, հոմանշային կապերի մեջ են գտնվում իրար, մյուս կողմից, հոլովական իմաստների հետ: Այս հանգամանքն էլ հնարավորութիւն է տալիս նախադասութիւններով (և կապերով) աշխատանքով իմաստները խմբավորելու: Բանն այն է, որ ոչ մի նախադասութիւն

բացարձակ առումով նույնական չէ մյուսի հետ: Սակայն տարբեր նախադրությունների միջև անժխտելի է համանշային հարաբերությունների գոյությունը: Այսպես, գրաբարյան յաղագս և վասն նախադրություններն ընդհանրություն ունեն այնքանով, որ երկուսն էլ արտահայտում են վերաբերության, պատճառի և նպատակի հարաբերություն: Իհարկե, միաժամանակ նշելի է, որ իմաստային ամենատերտ կապի առկայության գերադրում էլ յուրաքանչյուր նախադրություն որևէ բանով տարբերվում է մյուսից:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ նաև այն հանդամանքը, որ մի շարք նախադրություններ պատմական գործադրման ընթացքում հիմնականում պահպանել են ոչ միայն իրենց ձևը, այլև արտահայտած իմաստը: Այդպիսիք են գրաբարյան սոսանց, սոքնքեր, առաջ, դէմ, դէմ լանդիման, դէպ, զառ, բնդդւմ, բնդառաջ, իրրե, նեռ, հանդէպ, հանդերձ, մերձ, մեռ, յանդիման, յեռոյ, շուրջ, որպէս, չափ, փոխաբ, փախանակ, քան նախադրությունները, որոնք միջին հայերենում, արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում հիմնականում հանդես են գալիս նույն իմաստներով: Հնչյունական փոփոխության ենթարկված ի ներքոյ-ներքո, ի վերայ-վրա, պատճառաւ-պատճառով, ի մէջ-մեջ և այլ կապեր նույնպէս հանդես են գալիս նույնական իմաստներով:

Գրաբարյան նախադրություններից քչերն են գուրս կկել գործածությունից, ինչպե՛ս՝ աղագաս, ատամոյ, բաց, զկնք, զնեռ, զօրէն, քարգ, ի ձեռն, ի սակս, յաղագս, յատուտ, վասն: Սրանց փոխարեն գործածության մեջ են մտել ափսի մեծ թվով նոր կապեր, և դրանով ափսի է հարստացել կապային խնդրառության շինանոցը:

Նախադրություններով (և կապերով) արտահայտվող հարաբերությունները կս լինում են խնդրային և պարագայական: Ուստի և դրանց քննությունը կատարում ենք առանձին-առանձին:

ա. նախադրությամբ (կապային) կառույցները խնդրային իմաստներով

Նախադրությամբ (կապային) կառույցներով արտահայտվում են հանգման, մատուցման, ուղղության, վերաբերության, համեմատության, սահմանափակման, փոխարինության, շահի, բացառման, համապատասխանության, փոխադարձ կապի, վերածման, միջոցի, անջատման, ներգործող խնդրի, պատիվ ներգործության, միասնության խոնդրային իմաստներ:

Հանգման իմաստը նախադրությամբ (կապային) կառույցներով. — նյա իմաստի գրսեորմանը գրաբարում ծառայում են ի վերայ, բնդդւմ, 326

հանդէպ, առաջի, հուպ նախադրութիւնները: Լրացյալ դառնում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Զհետ երթեալ հասին հուպ իշխանն (ՅԳՊԶ, 126): Հանդէպ միմեանց բերան (ն. տ., 201): Առաջի իմ մերձեցան և կացին (Սաղ., Լէ): Ես ածից չարիս ի վերայ մահնայն մահմոյ (Երեմ., ԽԵ): Յաւել Տէր աշխատութիւն ի վերայ ցաւոց (ն. տ.): Տացար ի վերայ նոցա պատերազմ (Յուդիթ, Ե): Ուր իցին ի նշմարաւորեանն վերայ (Ս. Տիմոթ., Գ): Գումարեցան ընդդէմ միմեանց (ՅՄՊՏ, 327ա): Ախտանայր ընդդէմ քնամուտն (ՄկովԱն, 2, Ա):

Միջին հայերենում հանգման խմբում զբաղեցնող ծառայում են բոլոր + սեռական, դէմ + սեռական, զհետ + սեռական, ընդդէմ + սեռական, ի սերէի + սեռական, ի ներքոյ + սեռական, ի վերայ + սեռական, ի վերայ + սեռական, հետ + տրական, մօտ + տրական, ի վերայ + գործիական կառուցները:

Օրինակներ՝ Ինչպէս պանդխտաց զգետն փակեցար (ԼՂ, 150): Գնէր գուրն ի վերայ վարդին կամ գլին ածէր բոլոր վզն (ՀՍԲ, 66): Զշուռն քո դէմ ինձ մի՛ փակել (ՀԵ, 178): Խաղաղէ զհետ իւր արարդաց (ՆՄԺԱՎ, 3): Թէ չէ գհող հողի ընդդէմ մարդկան ևս ցուցուցել (ԿԵՏ, 176): Ճակատեցաւ ընդդէմ նոցա (ՍՍՊՅ, 38): Զոր հնազանդեաց ի ներքոյ իւր (ՎՍՊՏ, 119): Այլ շթողուն մօտ ուխտի (ՍԳԳ, 48): Եհար զմաքին ի վերայ բոգով ոչխարի (ՆՄԺԱՎ, 259): Թափեցան ի վերայ նորա շունքն (ն. տ., 85): Եւ զափիլ հանց հասանէ վերայ սնազուս՝ ու չկայ ճար (ԿԵՏ, 193): Զիւն որ դու հետ ինձ արիր, թող չերթայ քո կամքն ի կատար (ՆՔԶԿ, 171): Զարեան արծաթէ դանակ ու քաշեմ ի նկուղ վերայ (ն. տ., 179): Ճակատեցան ընդդէմ իւրեաց առ ափն Երասխայ (ԺԵԶԶԳ, 257): Հետ վշին մի փաթաթիբ, զիւն հետ ուրի (ՆՔԶԿ, 270): Ածին զիս առ իւրեանս՝ զթացեալ ի վերայ իմ (ԺԴԶԶ, 143):

Արեւելահայերենում հանգման խմբում արտահայտւում է հետ, առ, դեպի, դեմ, ընդդէմ, հանդիման, մօտ, ներքո, վրա, տակ, մեջ կապերով և նրանց խնդիրներով:

Օրինակներ՝ Հարդանքով է վերաբերվում դեպի այդ մարդը (Բ, 6, 108): Նա մինչև անգամ մասնակցում է իրանց գյուղացիին հասարակութեան բոլոր գործերի մեջ (Բ, 2, 309): Արդիւում է մեկ առ աստիճանն անհրաժեշտ մեր պարտքը կատարել (Մուր., 5, 173): Կարծես ճազող արեւի դեմ խոնարհվել է հեթանոս քրմուհին (Բակ., 141): Եւ ընդդէմ այս բաց անարդարութեան Առայժմ մենք մեր աչքերն ենք փակում (ԳՍՄԱՄ, 219): Ու մի օր սիրտն է բաց անում ծառ ու ծաղիկի հանդիման (ԳՅԵԺ, 2, 168): Գուցե կթչնամանա նրա հետ (Բ, 4, 508): Ոմանք ծիծաղում

էին, զլխարկը համեմատում ծախքի հետ (Բակ., 62): Ու ժպտելի հետ կռիւի ենք կյանքում (ԳՍԵԺ, 1, 310): Իր գլուխը ամենայն հնազանդով թշուար խոնարհեցնում է ամեն մի անիրաւ ձեռքի ներքո (Ր, 4, 319): Նրա վրա հուսալ իզուր է (Ր, 2, 145): Կարծում էր, թէ կիշխե լուսնը տղամարդկանց վրա (Ր, 2, 164): Բոլորը ենթարկւած էին հարկերի տակ (Ր, 4, 387): Հաւատար խառնվում էր ընտանեկան վեճերի ու բախումների հետ (ՊԶԱՆ, 116): Նա դեռ չէր ընտելացել նոր վիճակի հետ (ԶԴՄՆ, 1, 136):

Արեւմտահայերէնում հանգման իմաստի արտահայտմանը ծառայում են վրայ, դէմ, հետ, հանդէպ, մէջ, միջեւ, տակ, շուրջ, մասամբ և նկատմամբ, առջեւ, դիմաց, դէպի, մօտ, հասցէին, իով կապերը:

Օրինակներ՝ Աւելի պիտի սրղոզի Երուանդի դէմ (ՀՊԵԺ, 1, 53): Քեզի հետ միշտ անուշութեամբ վարուեցայ (ն. տ., 127): Կղերն իրարու դէմ ելաւ (ն. տ., 2, 184): Անգամ մը իրաւամբ յարձակեցաւ Մամբրէ եպիսկոպոսին դէմ (ն. տ., 205): Կրակն միեւնոյն ձեռով շնորհորժեր բամպակի և ապառաძի վրայ (ն. տ., 208): Ոսկեղէն դարու մէջ կաթին մէջ քիչ մը ջուր կը խառնէին, տասնիններորդ դարու մէջ ջուրի մէջ քիչ մը կաթ կը խառնէին (ն. տ., 5, 80): Կ'ազատէ ինծի միջամտել ձեր բարձուրեան իով (ն. տ., 213): Զրաթաթաւ ստուերը խառնուեցաւ մրայքեան հետ (ԵՅԵԺ, 1, 396): Այդ օրը նախանձեցայ իր վրան (ԳԶԵԺ, 1, 180): Ես գիշերն ի բուն հսկեցի հիւանդին վրայ (ՄՏԵ, 53): Արեւուն դէմ աբեռն հետ կը մրցի (ԹԳԿ, 37): Ինք կոթնած ձեռքի քիւն վրայ՝ արդար շունչ մը կ'առնէր (ԹԶԶ, 15): Օրը օրին շարունակ կռիւ մը կը մղէին դժբախտութեան հանդէպ (ԹԳԿ, 73): Տեսակ մը յարգանք կը տածէր անոր նկատմամբ (ԵԵ, 374): Մէկէն ի մէկ զուտանքով լեցունցայ այդ մարդուն առջեւ (ԵԵ, 480): Քեզի դիմաց մեղմանչեցինք (ՄԸԵ, 38): Ինքզինքս կը զննէ հրամաններուդ տակ (ԼՇԸԵ, 479): Շուշանին հանդէպ զգացածս սովորական բան մը չէր (ՏԶԿ, 92): Գիմում մը, ձեռնարկ մը շրջաւ վերջինի ծնողաց մօտ (ԼԲԸԵ, 84): Ուզէ մօտենալ շրթունքներուդ իով (ԱՀԴԴ, 17): Պէտք է, որ պաշարը սկսի այս երկու ուժերուն միջեւ (ՇՇ, 1, 155): Համակրութիւնս կը զգամ, որ կ'աւելնայ իր բաղմամբիւ բարեմասնութիւններուն նկատմամբ (ՕԶԵ, 290): Կը հայհոյէր անոր հասցէին (ՀՄԿԼ, 31): Սիրով զողողացող ձեռքերը փաթեց իմ վզիս շուրջ (ԶԳԶ, 40):

Մատուցման իմաստը նախադրութեամբ (կապալին) կառուցներով.— Գրաբարում այս իմաստը ձեւավորվում էր առաջի նախադրութեամբ: Օրինակ՝ Նուիրեացիս զայն նուէր առաջի Տեառն (ԵԼԲ, ԻԺ):

Միջին հայերէնում այս իմաստը արտահայտվում էր ի ներքոյ+սեռական, ի վերայ+սեռական, վերայ+սեռական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Դսրա վասն փառամոլութեան և ագահութեան իւրեանց մատենն զողորմելի ռիաթն ի ներքն ծանր հարկի (ՊԱԴ, 244): Բա-
գաւորքն Յունաց և Պարսից բաժանեցին զաշխարհս մեր ի վերայ ին-
քեանց (ՄԱՊԶ, 47): Ոմն ի յայլասեռից եղիտ զսա հնացեալ և ալլայ-
լեալ, և եկն երեր զսա՛յ՝ ծախեաց ի վերայ քրիստոյսասէր և երկիրդած
կրկին հարազատ եղբարցն (ԺԵՀԶԱ, 134): Բաժանեցէր ի ձեր վրայ
Զվարդս, որ վանց ձեր ցաւուտ մեռայ (ԿԵՏ, 122):

Արեւմտահայերէնում մատուցման իմաստի դրսևորմանը ծառայում են մէջ, ներքեւ կապերը:

Օրինակներ՝ Սպաները եկած էին իրենց հաւատարմութիւնը յայտ-
նելու Սոսմանագրական կառավարութեան և խորհրդարանին և նաւա-
տորմը ղեկելու անոր տրամադրութեան ներքեւ (ԵՕԵԺ, 4, 523): Տայի
շունչս շուրբերուդ մէջ ևս յուշիկ (ՊԴՏ, 9):

Արեւելահայերէնում այս իմաստը կապային կառույցներով չի ար-
տահայտւում:

Ուղղության իմաստը նախադրութեամբ (կապային) կառույցնե-
րով. — Գրաբարում այս իմաստի դրսևորմանը ծառայում են առաջի,
զինեա, յանդիման, հանդէպ, զկնի նախադրութիւնները:

Օրինակներ՝ Ամենայն սրտիւ միակցար զինեա հեթանոս բազաւաւաց
(ՄԽ, 3, Ժէ): Երկնէք հայել առաջի Աստուծոյ (ԵԼԲ, Գ): Պնդեսցուք
զինեա քնամեացն (ՅՄՊՏ, 331Բ): Զձեռս յորժամ յաղօթս համբաւեա
հանդէպ երեսացդ կալ (ԵԶԷ., Խրատք): Հանդէպ հայի մեծի լեւիմն
Տարոսի (ԱԳ., 809): Լոկ հայէին եւթ քնդ միմեանց դեմ (ՂՓՊԶ, 153):

Միջին հայերէնում այս իմաստն արտահայտւում է առաջի, ի վնմ,
զինեա, քնդդեմ, ի վրան, ի վերայ, ի վրայ, հանդէպ + սեռական, նեւ +
տրական, ի վեր, ի վայր + հայցական, ի դուրս + բացառական, ի վար +
գործիական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Զաչերն ողորմուկ ածէ և հայի ի դեմ սիրելայն (ԶԴ,
189): Ի վրայ գրաստուն հայեց (ԲԶ, 83): Իջան ի դարսուն հետ գեանքն
(ՍՍՊՅ, 113): Փափարէ հետ ջրոց և չկարէ խմել (ԳՔԲՄ, 45): Ես կու
հայիմ հետ Բեզ սիրով (ՀՍԲ, 83): Գիշերս ևս ի գուրս ելայ և երկնեմ
ի վեր հայեցայ (ն. տ., 241): Մահալօխ ի վար կուգի (ԵՄԺԱՎ, 73):
Վաղուրնէ մինչ իրիկուն ի երեսդ ի վեր հայէի (ԵՔԶԿ, 101): Ես ի
վերայ Լարին (ն. տ., 41): Աչեր եօթն ու վեց պիտէր... Մէկովն և յաշ-
խարհ հայիմ, այլն ամէնն այլ ի դէպ... Բեզ (ն. տ., 106): Կանչում այդ
ծովուդ վրայ, ծովդ ի յակէն թանաք գտնայ (ն. տ., 251): Զնէում հետ
Բեզ նեաէ ու զաղեղն գտնայ պահէ (ն. տ., 272): Զայնեաց խօսողն
ի ծառէն ի վար (ԵՄԺԱՎ, 131):

Ուղղութեան իմաստը արեւելահայերէնում արտահայտւում է դե-

վի, շուրշ, ապի, առաշ, վրա, ի վեր, կողմը. քնդղեմ; քնդառաջ, դուրս, նեւա, քաղաքից կաշտնով ու նրանց խողիրենքով:

Օրինակներ՝ Էնոքը տարավ դեպի մի խոշոր կովոն (Բ, 2, 241): Նայում ենք մեռ ջուրը—աճեղ փոխորիկ (Ս, 86): Պատահամար նայեց պառչաւորի կողմը (Բաի., 123): Աբին արդեն դեպի մայրամուտ էր կախվել (Բաի., 129): Գլուխը մի կողմի վրա կթևեր (Բաի., 130): Հայացքը գցում էր ստույանքի կողմը (ն. տ., 206): Հրացան է քաշել հրամանատարի վրա (Բաի., 133): Եւտորում է դեպի Դաանո արանետը (Մուր., 4, 16): Ժայռերը սկսեցին քարեր ձգել նրա հոտանքի դեմ (Շիրվ., 9, 43): Ես զարմացած նայեցի նրա վրա (ՄՄԵ, 54):

Արևմտահայերենում այս իմաստը հազվագեղ է կապային արտահայտվելուն ստանում: Օրինակ՝ Իմ ամբողջ մասնունդն սկսեալած էր սալերուն վրայ (ՋԵԵ, 579):

Վերաբերության իմաստը նախադրությամբ (կապային) կառույցներով.— Գրաբարում այս իմաստի դրսևորմանը ծառայում են ի վերայ, վասն, յազազս նախադրությունները: Լրացյալ դառնում են հիմնականում իմացական, զգացական, ասացական բայերը:

Օրինակներ՝ Որք է մեր վերայ զխորհուրդ մահու խորհէին (Նսխ., ԺԶ): Գթացիս ի վերայ Սիոնի (Սաղ., Ծա): Այսպէս ասէ Տէր Աստուած Խորալիի ի վերայ ու (Նրեմ., ԽԵ): Եւ ո՛չ զայդ իսկ ասացի ձեզ վաղաքոյն վասն մեղաւորեանդ ձերոյ (Ագ., 235): Կուա նա զՀոռոմայեցոց, թէ ի կռակածանս սնկեալ են վասն նորա (Մե, 2, ԻԹ): Աստուած խորհեցաւ վասն իմ ի բարութիւն (Ծնե., Ս): Մի հոգայք վասն ոգոց ձերոց (Մատթ., 9): Յազազս անորէն Վաղէսի ասի բան (ՅԴՊԶ, 49):

Միջին հայերենում այս իմաստն արտահայտվում է ի վերայ, վերայ, վասն + սեռական կառույցներով: Լրացյալ դառնում են նույն կարգի բայերը:

Օրինակներ՝ Նպիսկապոսին վերայ իբ ժողովուրդն խախայ այնէ (ՄԳԴ, 25): Յայս ամենեւ վերայ փնդուել պիտի և ճշմարտել (ն. տ., 71): Զէ Դրամայել օրինքս, որ մէկ վկայի աւտան ի վերայ մարդոյ ասացած իրաւն (ն. տ., 77): Բ կին վիճէին ընդ միմեանս ի վերայ մանածի կենե միւր (ԼՄԾԱՎ, 288): Նհարց վասն դժոխոց տանջանացն (ն. տ., 278): Սիծաղեցաւ ի վերայ նոցա (ՍՍՊՅ, 38): Հալրէն մի կամիմ ասել ի վերայ կարմիր խնձորին (ՆԲԶԿ, 213):

Արեւելահայերենում այս իմաստի դրսևորմանը մասնակցում են մասին, համար, վրա, վերաբերյալ, վերաբերմամբ, առիթով, հանդեպ, նկատմամբ, կապակցությամբ, դեմ, շուրջը կապերը:

Օրինակներ՝ Ամերիկյան ամբողջ մասնուր խոստում էր այդ նոր փայլուն աստղի մասին (ՆԴ, 1, 125): Սպասում էին, հուսալով որեւէ

բան խմանալ հանգուցյալի կտակի բովանդակութիւն մասին (Շիրվ., 3, 15): Իսկույն սկսեցին մտածել նրա հանգստութեան համար (Բ, 5, 283): Նա գանգատւում է ձեզ վրա (Շիրվ., 8, 63): Զանազան խնդիրներ չափով հոր հայտնած կարծիքները նրան թվում էին հնացած (Մար., 3, 76): Միշտ արանջում էր նրա դեմ (ՆԴ, 3, 242): Սակարկում էին ինչ-որ բանի շուրջը (ՍԶ, 4, 165): Իմ հասցեյին նա պիտի ասեր. անշուշտ (ՍԶ, 2, 249):

Արեւմտահայերենում վերաբերութեան իմաստի գրեթե բոլոր մասնակցում էն վրայ, վրայով, վրայո՛վ, մասին, շուրջ, համար, դեմ, կապակցութեամբ, վերաբերյալ, նկատմամբ կապերը:

Օրինակներ՝ Հիմա իմ հարսանիքս վրայ խորհիմ (ՀՊԵԺ, 1, 47): Կարենոր գործի մը վրայո՛վ կ'ուզեմ քեզի հետ խորհրդակցել (ն. տ., 223): Երբանք ճաշելու և այս խնդրոյն վրայ աւելի երկարօրէն խօսելու (ն. տ., 232): Շատ բաներ գրուած և զրուցուած էն այս անձին վրայ (ն. տ., 2, 72): Ես լեզուադէտ պիտի բռնեմ ձեզի համար և ձեր վրայո՛վ զովհաստվ պիտի խօսիմ (ն. տ., 3, 11): Դեսպանաժողովի մէջ վիճաբանեցան կերակուրներու վրայ (ն. տ., 142): Դրամ կու տան պաշտօնի, պատուոյ վերաբերեալ բաներ մուրալու համար (ն. տ., 219): Այս հարցման վրայ չեմ վիճարանութիւն մը կը բացուի (ն. տ., 6, 265): Զանազան նիւթերու համար հարցմունքներ կ'ընէր (ՄԵ, 177): Այն ատեն ասանց գործի համարդելու մասին փորձառութիւն չունէի (ԵՈՆԺ, 4, 63): Յաճախ ամբողջ գիշերներով այդ շէնքի մասին կը մտնում (ԼՇԸՆ, 236): Կը խօսէին ազգային ու քաղաքական հարցերու շուրջ (ն. տ., 190): Նախ վաճառեմ վրայ տնդրադարձանք (ՏԶՎ, 14): Հագիւ կը համարձակին արանջալ զեփիւնիս դեմ պահակ (ՎՇԵԶ, 229): Կը գեղերէնք ծուլութեամբ հարցերուն շուրջ (ն. տ., 325): Դեռ կ'երազէր ինձորներուն մասին (ՍՎՄ, 159): Ան ատեն հէքիաթունակ բաներ կը պատմէին մեզի անոր նկատմամբ (ԹԲԱՆ, 113):

Սահմանափակման իմաստը նախադրութեամբ (կապային) կառուցներով.— Դրաբարեւմ այս իմաստն արտահայտմանը ծառայում են առաջի, ի վերայ, ի մէջ նախադրութեաները:

Օրինակներ՝ Տօրի՛մ գոհանայր առաջի նոցա (Տօրի՛մ, Ժ): Զգէցն գեղեցկութիւն ունէր ի մէջ մարդկան (ԱԳ., 205):

Միջին հայերենում սահմանափակման իմաստն արտահայտւում էր մէջ, ի վերայ, ի վրայ+սեռական, ի վերայ, վերայ+տրական, որպէս+բացառական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Խոստովան արկանեմ ի մէջ քնկերացն իմ (ԱԲ, 282): Անուն բարի ստացաւ ի վերայ արարածոցս (ՄՈՒԺ, 30): Զօրացոյց Տէր գրադարն ի վերայ ալլազգեաց (ն. տ., 197): Որպէս յայլա-

զգույն գարշեցան յինէն ամենեւեան (ն. տ., 385): Ի վերայ ճշմարիտ օրինացն փոխանակ երախտեացն պատժոյ արժանանամք (ն. տ., 289): Ի վրայ այն զործոյն զորդէ զայն ձին (ՔԶ, 74): Զայն երախտիքն ո՞վ մոռանայ, Զոր նա ունի ի մեզ վրայ (ՅԴ, 325): Որ վերայ լեզ հոգին խաղայ (ԱԲ, 164): Բազում երախտիք ունին ի վերայ մեզ (ԺԵՀԶԶԴ, 265):

Արեւելահայերենում այս իմաստն արտահայտւում է մեջ, մասին, կողմից, համար, հանձն(ս), աւեսակետից, ի դեմս կապերի միջոցով:

Օրինակներ՝ Նա խիստ նուրբ մաշակ ունէր կերակուրների և ըմպելիքների ընտրութեան մեջ (Բ, 2, 307): Այլոյի պատապմունքի մեջ Մըհեն օգնում էր նրան (Բ, 4, 249): Նյութականի կողմից նախանձակի վիճակ ունէր (Մուր., 2, 12): Թիֆլիսը նրա համար նորոգվեց (ՇԹՆՃ, 2, 109): Առաջարկեց օրվա հոբելյարի՝ քաղխորհրդի կենացը, հանձին նրա նախագանի (ՍԶ, 4, 320): Ամբոխի ումից հետո վճռական ձայնը պատկանում է փողին (Մուր., 3, 217):

Արեւմտահայերենում սահմանափակման իմաստի զրոհորմանը ծառայում են մեջ, իբրեւ, իբր, վրայ, մասին, հանդէպ, կողմէ, համար, շուրջը, դէմ, որպէս, քով, մօտ, նկատմամբ, տակ, տեսակէտով կապերը:

Օրինակներ՝ Պիտի յամառի՞ք ձեր պահանջմանց մէջ (ՀՊԵԺ, 1, 363): Իբրեւ մատենագիր շատ ծառայած է ազգին (ն. տ., 2, 28): Քիչ ժամանակի մէջ յառաջ հնաց մայրենի լեզուին մէջ (ն. տ., 120): Սակայն իմ դէմքը գնդեցկաշքեան մասին միւս բոլոր յատկութիւնները կը գերազանցէ (ն. տ., 205): Հոս ալ թաղային վարժարանն էր ներառու մասին կը մրցի միւս թաղային վարժարաններուն հետ (ն. տ., 3, 158): Իբրեւ հրապարակախոս ճշմարիտ համբաւ մը կը վայելէր (ԵՈՆԺ, 148): Ասիական հզօրքը դէպի հիւսիս հեռացնալէ ծովուն մէջ կը միտի (ԳԶԵԺ, 1, 351): Բանաստեղծութեանց վէջ արեւելեան երգերը կը սիրէր (ն. տ., 2, 14): Կը դատապարտուի հասարակաց չարգանքին ու համայնութեան առջեւ (ՌԶԵ, 554): Այդ ձևերը երբեք աշխատած չէին երկարի կամ փայտի վրայ (ՎՇԵՀ, 257): Քու կողմէյ խոշոր համբոյր մը տուի անոր (ԳԴՀ, 168): Տէր հայրն է, որ կը պատասխանէ զիպացիներու կողմէ (ՎՄԱՅ, 192): Ներտասարդը խղճի խայթ մըն էր զգացեր երկու ծերերուն նկատմամբ (ՍԹՄ, 185): Ինչո՞ւ նախ ստեր էի նիւրի մը շուրջ, որ սրբութիւն էր ինծի համար (ԳՄԱՄԻՃ, 409): Ուսմանը ընտիր մեթոդները մեծ կարեւորութիւն ունին բարոյականի տեսակէտով (ԱՄՆԿ, 87): Չը ստրկացաւ դրացիներուն մօտ (ՍԹՄ, 48): Այլ պղպտիկ Սեղբակը շախտի ամշնար իր ընկերներուն և դասատուներուն հով (ԼԲԲԵ, 99):

Հաճեմատության իմաստը հախադրությամբ (կապալին) կառույց-ներով. — Գրաբարում այս իմաստի արտահայտմանը ժառանկցում է Բան հախադրութունը հայցականի հետ:

Օրինակներ՝ Անօրէնութիւնք իմ բարձրացան Բան զգլուխ իմ (ՀԲ, 2, 977): Սիրէ զնա հայրն Բան զամենայն ուրդիս (ն. տ.): Բնկալարուք զգիտութիւն Բան զոսկի ընտիր (ն. տ., 978):

Միջին հայերենում փոքր-ինչ ընդլայնւում է այս իմաստի գրսե-վորման շրջանակը: Այստեղ համեմատության իմաստին ծառայում են Բաւ + հայցական, դէմ + տրական, մօտ + տրական, վեր + բացառական կառույցները:

Օրինակներ՝ Հոգիս թալկացաւ դէմ Բեզ (ԽԿ, 141): Վասն որոյ ա-ռաւելաւ Բան զայլ բնկերս իւր (ՊԱԴ, 108): Հնգլն, վնցլն վեր շան-ցանիւս (ԱՄՄՂ, 135): Թութն յառաջեաց Բան զհալան (ՀԹՏ, 167): Այն մարդն որ հազար արժէ, անգլեւին մօտ փող մի շարժէ (ՆՔԶԿ, 268):

Արեւելահայերենում այս իմաստը արտահայտւում է հետ, առջև, մօտ, Բաւ, հանդեպ, դիմաց, դեմ կապերով:

Օրինակներ՝ Երեխաները նրա դիմաց հսկմացել էին կարծես (ՍԶ, 1, 368): Նրա աւալորության առջև մարդ կարծես մանրանում էր (Բ, 5, 65): Այնպես պաշտեմ, որ սիրույս դեմ քո սերն անգամ սեր շիվա (ՇՇՔԶ, 2, 169):

Արեւմտահայերենում համեմատության իմաստի գրսեւորմանը ծա-ռայում են առջև, հանդեպ, հետ, Բաւ, մօտ, մէջ, բաղդատմամբ, դի-մաց, դէմ կապերը: Լրացյալ դառնում են մեծ մասամբ ածականական ծագման բայերը, ինչպես՝ ծանրանալ, քեքեւնալ, մեծնալ, զօրացնել, պղտորել, անհետանալ, պղտորով, այլև ուրիշ բայեր, ինչպես՝ եւե-լիլ, համարելիւն ունենալ, խոնարհիլ, բազդատել, մրցիլ, ոչնչանալ, հանդարժել և այլն:

Օրինակներ՝ Մեհեանը արձանին Բաւ իրբուս պղտիկ արձան մի կ'երևի (ՀՊՆԺ, 5, 18): Ամէնքը կը խոնարհէին Համբարձում ազայի ժամացոյցին առջև (ԵՕՆԺ, 1, 500): Զէր կրնար իր դիրքը զօրացնել այսպիսի հակառակորդներու հանդեպ (ն. տ., 4, 50): Զայն կը բաղդա-տէի վէպրիի սեղանին քով նստած գինեմովին հետ (ն. տ., 452): Վայել-չովիւն կողմէ շէր կարող մրցիլ իր գեղեցիկ ստիպին հետ (ԳԶՆԺ, 2, 23): Իմ բոլոր հաստատամտութիւնս այս կնոջ մէկ ժպտին առջև ան-հուռցաւ (ն. տ., 103): Երիտասարդը իր գմայման մէջ ինքնիրեն բաղդատութիւն կ'ընէր հոս այս երկու կիներուն մէջ (ն. տ., 157): Իրենց աւարիքին բաղդատմամբ շատ քիչ բան գիտէին (ԼԲԸՆ, 18): Մենք կը շուարինք այս փարքամութեան դիմաց (ՀՕՆ, 147): Այն աս-տիճան անձս պղտիկցած էր իմ աճծիս հանդեպ, որ մեր տան մէջ ման

գալու երես չունէի (ԶՈՅԵՄ, 15): Փարթամ և շրեղ, սէգ չէն լինու. մօտ Մերկ խրճիթներու ևս չեմ հանդուրժեր (ԽԱՇԾԱ, 59):

Փոխարինւոյցան իմաստը նախադրույթամբ (կապալին) կառուց-
ներով. — Գրարարում այս իմաստն արտահայտւում էր փոխանակ, փո-
խան. ի տեղի նախադրութիւններով: Երացյալ բայերը իմաստային
սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Հատուցանէ շար փոխանակ բարույ (Աստկ., Ժէ): Փո-
խանակ Աստուծով... պաշտէք զփայտեղէնսդ և քարեղէնսդ (Ագ., 59):
Եթէ ոչ տացուք զանձինս մեր փոխանակ պատուիրանաց քոց (Ն. տ.,
96): Զկողք ժառանգեաց փոխան կառատողն (ՍՏՏՊ, 2, Բ): Յորոց տեղի
ձառուցին զՅոհան ոմն (ԹԱՊՏԱ, 3, ԺԵ): Թաղաւորեցոյցանեն ԶՊապ
ի վերայ Հայոց ի տեղի բուն քաղաւորութեանն Արշակունեաց (Ն. տ.,
1, ԺԱ):

Միջին հայերենում այս իմաստն արտահայտւում էր ի տեղի, ի
տեղին. ի տեղն, ի տեղ, փոխան, փոխանակ, փոխարէն + սեռական հա-
ռուցներով:

Օրինակներ՝ ԶԼոնազրեաց զտէր Սարգիս ի տեղի իւր (ՍՍՊԷ, 23):
Սպասէր դիպող ժամու՝ առնել շար զործոց նորա փոխարէն (Ն. տ.,
67): Սպանին դժօր եղբայրն իւր, և զբին զնա ի տեղ նորա (Ն. տ., 99):
Փոխանակ շորս բումանի գորդին տացէ, և փոխանակ երկր բումանի
զդուստրն տացէ (ՊԱԴ, 150): Զոր և բեկեալ տուար ի տեղի պարտուցն
(Ն. տ., 156): Բանին փոխան գարեջուր տուր (ՄՀԶՄ, 43): Ի Դամոսի
ջրին տեղին ձեռած նոան ջուր տուր (Ն. տ., 108): Եպիսկոպոսն յԱստու-
ծոյ տեղն խնամք տանի ժողովրդեան (ՍԳԴ, 21): Զկան փոխան Հարիւ
մի տալ (ՀԵ, 174): Քանի զուն իմ միտքս առնինս, երեսիս զնեմ՝ ինզ
փոխան (ԴՔՀԿ, 230):

Արեւելահայերենում փոխարինութեան իմաստի զրեւորմանը նա-
ռաչում են տեղ, տեղակ, փոխարեն, նաճղեպ, դեմ, դիմաց, նեւար,
իբրն, կազմից, հետ կապերը: Երացյալ բայերը իմաստային սահմանա-
փակում չունեն:

Օրինակներ՝ Շտաբերն էին փող տալիս հացի տեղ (Բակ., 37): Իրեն
սիրելի կնոջ զլիսի տեղ օձի զլուխն է կրծքին ծանրացած (ՀԹ, 2, 122):
Հազար ու մի Սուլթ գրելով Քո հոր տեղակ ստորագրեցին (Դ, 192):
Հինգ արշինի տեղ շորս ու կես է տալիս (Շիրվ., 4, 47): Թող զուր կոր-
չեիք հորքերի տեղակ (ՀԹ, 1, 213): Վանուշը հոր տեղը պահակ էր
կանգնել (ՍԶ, 4, 497): Նամակ գրելու համար հալ ու ճուտ էր ուղւում
(Բակ., 15): Զոր քար է կրծում իր հացի հանդեպ (Բա., 2, 69): Վառձի
դիմաց մեկը նրան մեջք ծակ հին փափախ էր տալիս (Բակ., 408):
Քո շարուրդան դեմ Բարութիւն չանել Զեմ կարողանում (ՀՍՄԱ, 129):
Բայց դրա համար խնդրում է իմ դուստրը իբրեւ փրկանք (Մուր. 6, 67):

Արևմտահայերենում այս իմաստն արտահայտվում է փոխարեն, փոխառալ, փոխան, տեղ, իբրև, իբր, դեմ, հետ, որպես կապերի միջոցով:

Օրինակներ՝ Կուլե⁸ ու փուճ խօսքեր ընկա, և գանոնք իբրև պատգամ ընդունին (2ՊԵԺ, 6, 50): Դուռ ալ անոնց գեշուրեան դեմ գէշուցին Կ⁹ ընկա (ԵՍԵԺ, 1, 143): Այդ անամօթ դերը կատարած է պարզապէս զբամի փոխարեն (Ն. տ., 163): Սկսաւ պահանջել, որ իբրև փոխադիմութիւն մայրս ալ տունէն ճամբենք (Ն. տ., 4, 562): Այս վայրկեանիս բոլոր գանձապետի, տնօրէնի զիրքը ազատ մուրացիկի վիճակին հետ պիտի փոխէր (ԳՋԵԺ, 2, 150): Փոխանակ քաղցր օրօրներու, հայրենիք, օրրանիս քով մայրիկս զրեզ միշտ ողբաց (ՊԴՏ, 11): Լուսնկայ գիշերներուն հովութեան տեղ հիմա խաւարին զարհուրանք բոներ կեցեր է (ԲՉՅ, 287): Ու բարեւի մը փոխան հազար բարիք ևս տայի (ՄՄԵԺ, 111): Դուռ ոխին տեղը սէր դնել ուղեցիր (ԼՇԸՆ, 387): Մովսին մէջ մովթի պէս կը սողան Անոնք որ մեզ կերան որպէս հաց (ԳԱՊՎ, 60):

Շանի (և վնասի) իմաստը նախադրությամբ (կապալին) կառույցներով. — Երբարարում շահի իմաստի արտահայտմանը ծառայում են ի վերայ, հանդէպ, ընդդէմ, յալագս, առաջի նախադրությունները: Կրացյալ բայերը իմաստով շին սահմանափակվում:

Օրինակներ՝ Ողորմեսցիս ի վերայ մեր (Սաղ., ՃԻԲ): Երկիր պագցեն առաջի Բո ամենեքեան (Աղ., 96): Խնդրէին ի վերայ նորա ողորմութիւն ի թագաւորէն (Սեբ., Ժ): Բազաւորեցուցանեն զՊապ ի վերայ Հայոց (ԲՄՊՏԱ, 1, ԺԱ): Փակեմք ընդդէմ նորին զկենացն մուտ կէկեցեալանս գալի (ԳՆՄՈ, ԼԴ): Մի փակեր, գթած, իմ հանդէպ զյաջողութեմ հոգևոր օգտիս (Ն. տ., 2Բ): Արասցուր աղօթս մշտնջենամուռնչս ... յաղագս անյաղթ և ինքնակալ և աստուածայտակալ քաղաւորացի (3ԳՊԶ, 273):

Միջին հայերենում շահի իմաստի դրսևորմանը ծառայում են համար, վերայ + սեռական կառույցները:

Օրինակներ՝ Իմ ծարաւ ստախ համար հոգմն հնչեց (ԿԵՏ, 166): Սպիտակ բազալիզ վերայ անհուն ևս շատ գատեցայ (ԵՔԶԿ, 185): Խրատ արտով, կերակրելով, լուսանալով և թափելով խնամս տանին ի վերայ մեր (ԺՆԶԶԳ, 150): Այնպէս հաշուեաց, թէ զիմ տղայսն ի գերութենէ դնես քո հոգոյզ համար (ՆՄԺԱՎ, 250):

Արեւելահայերենում այս իմաստն արտահայտվում է համար, հօգուտ (օգտին), ի սեր, հաճում, տակ կապերով:

Օրինակներ՝ Գործում էին միայն եկեղեցու համար (Բ, 2, 477): ՊԼսուո համար գարունը Լըշանիկ օրեր էր բերում (Բակ., 32): Կագմա-

կերպոված էր գաղթական որբերի օգտին (Շիրվ., 9, 261): Դրանից հետո մի գումար գրի հօգուտ մեր ազգի խեղճ ու որբերի քնկերությանը բարեգործական (ՀԹ, 1, 191): Կարող է զոհել զանի և նայելնիքի սիրուն (Մուր., 4, 147): Հանուն ազատ մեր աշխարհի, Հանուն ապագայի և իր փառքի, — բարձրացնում ենք մեր ձայնն ահա (ՀԹ, 1, 262): Սենյակը թողնում էր իմ տրամադրության տակ (ՍՁ, 4, 122):

Այս իմաստին ծառայում են նաև ի նպաստ, խաբրու. ի հեռուս, ի հանույս կապերը, որոնք քիչ են գործածվում:

Օրինակներ՝ Արտահայտվեցիք ի նպաստ Հունաստանի (Շիրվ., 9, 236): Ման եմ գալիս փառքիս խաբրու (ՀՄՄԱ, 194): Ձմեռն էլ կարծես նրանց ջգրու ալիկի է զայրանում (ԱՇ, 104): Մեկ էլ հանկարծ, կարծես ի հեռուս այդպես խոսողների, Իսրայելյանը մի նոր հափշտակություն ունեցավ (ՌՁԶ, 2, 152): Խոտորել էր տիրոջ ճանապարհից ի հանույս սատանայի (ՁԴՄՆ, 2, 507):

Արեմտահայերենում շահի (և վնասի) իմաստը զրոսերվում է համար, ի նպաստ, դէմ, տակ, ի հաշիւ, հասցէին, ի պատիւ, առջես, մասին, հաշուոյն կապերով:

Օրինակներ՝ Դուն չէ՞իր, որ ինձի համար կեանքդ կու տայիր (ՀՊԵԺ, 1, 287): Ուր դերասանի մը կամ ազգային հաստատութեան մը կամ քնկերութեան մը ի նպաստ ներկայացում կամ պար կը տրուի (ն. տ., 2, 233): Անձնուիրութեամբ ուրիշին օգտին համար կ'աշխատին (ն. տ., 4, 129): Եթէ ամուսնութեան դէմ խօսողներ կան, ամուսնութեան ալ ի նպաստ խօսողներ չկան (ն. տ., 6, 213): Որուն գործն է նախքան հորեր պեղել ի հաշիւ նաւթաւերերու (ԵՕԵԺ, 4, 385): Սկսաւ կծու հախախտներ տեղալ Համիտի ու իր մարդոց հասցէին (ն. տ., 408): Իսկ Բեզ համար ևս արցունքով կ'աղօթեմ (ՊԴՏ, 9): Շքեղ սեղան մը աշունցաւ ի պատիւ մանկավարժին (ԵՆ, 62): Այս առթիւ աղօթքներ և մաղթանքներ բրաւ ամիրայական մեծ գերդաստանի համար (ն. տ., 159): Կը ցաւիմ անոր մասին, բայց չեմ ուզեր մօտենալ անոր (ԱՀԳԺ, 147): Ես կը արտմիմ հիմա մեր բոլոր պանդուխտներուն հաշուոյն (ՎՄԶԲ, 206):

Փոխադարձ կապի իմաստը նախադրութեամբ (կապային) կառուցուներով. — Այս իմաստը զարգացել է միասնության իմաստից: Սկիզբ է առել միջին հայերենում, որ արտահայտվում է ի հետ քառական, կամ հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Դանին սիրան լաւացաւ ի հետ Բեզ միահետ (ՍՁՊ, 46): Են նորա կարգած մէկ հետ մէկի (ՍԶՁՄ, 36): Երբէք իմ Լարին ասիր, խոտով է, հաշտէր հետ յիս (ԵՔԶԿ, 163): Երբ դու ինձ հետ մէր շունիր, է՞ր շասիր ի յառաջի օրէն (ն. տ., 174): Իմ մանկութենէ սի-

յաժ, մի՛ կենար հետ ինձ հենդաւոր (ն. տ., 179): Այնչապա հետ-
կախաւն (ՆՄԺԱՎ, 110):

Արեւելահայերենում փոխադարձ կապի իմաստն արտահայտուով է
հետ, միջև կապերով: Լրացյալ դառնում են գրկախառնել, բռնել,
մտերմանալ, հաշտվել, ողջագործվել, փոխել, փոխանակել, կապվել և
ստոյսսարակ փոխադարձությամբ ազգող գործողություն հուլց ազող
բայեր:

Օրինակներ՝ Օրըստօրե ընկերներիս հետ ավելի մտերմանում էի
(Բ, 2, 324): Այսպիսի թղթերը նրանք փոխում էին միմյանց հետ (ն.
տ., 431): Բոսֆորը գրկախառնվում է Մարմարայի հետ (Շիրվ., 9,
227): Արտավէլու շափ գիտեմ սիրել, Բախտս բաժանել ամենքի հետ
(ՆՄԱ, 47): Մարդիկ կատաղի գոտեմարտի բռնվեցին թշնամու հետ
(ՄՀԱԿՄ, 5): Այն պահին է միայն սուրբ, որ կապված է երկու ազգա-
կիցների ու կրոնակիցների միջև (Շիրվ., 3, 41): Հիշում եք իմ ու
նասիրչանի միջև տեղի ունեցած բնագործումը (ՆԴ, 3, 118):

Արեւմտահայերենում այս իմաստը արտահայտվում է հետ, միջև,
մէջտեղ, վրայ կապերի միջոցով: Լրացյալ դառնում են ամուսնանալ,
գիրկընդխառնով, գրկով, ողջագործով, լսասկիցի, խորհրդակցի,
միանալ, նշանով, տեսակցի, տեսնով, համբուրուել, կախախտալ և
այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Չեմ ձգեր զինքը անծանօթ երիտասարդներուն հետ
խօսակցի (ՀՊԵԺ, 1, 47): Կարևոր գործի մը վրայօք կ'ուզեմ հեզի հետ
խորհրդակցիլ (ն. տ., 223): Վարժարանին մէջ օր մը հօգի կը ծագի
երկու աշակերտներու մէջտեղը (ն. տ., 2, 121): Ասոր օրովն է. որ
պատրիարարանն չարաբերովեան մէջ մտաւ ղեկավարուներուն
հետ (ն. տ., 228): Վէճ մը ծագեցաւ երկու միաբաններու մէջ (ն. տ.,
184): Բոլոր ընկերութիւններն իրարու հետ կը մրցին (ն. տ., 4, 459):
Դուք իրարու վրայ վստահութիւն ունիք (ն. տ., 5, 61): Երիտասարդին
մէկը աղջկան մը հետ կը նշանուի (ն. տ., 6, 182): Կարէի չէր շա-
րունակարար կոխ մղել խումբ մը Հայերու միջև (ԵՕԵԺ, 2, 363): Մա-
կայն ալ ամէն ինչ վերջացած էր իւր ևս անոր մէջ (ՏԳՎԱ, 132): Կոխ-
ներ, բախումներ անդամ տեղի կ'ունենային Կոստանեաւն աստեղուն հ
փողոցի ստանակներուն միջև (ԵԵ, 66):

Բացառման իմաստը նախադրությամբ (կապալին) կառուցուե-
լով. — Դրաբարում սա արտահայտվում է բաց, բայց, բաց, բայց, բայց հա-
խադրութիւններով: Լրացյալ բայերի իմաստային սահմանափակում
չկա:

Օրինակներ՝ Ձիք այլ որ բաց ի Տեառնէ Աստուծոյ մերմէ (Եւք, Ը): Հրամանս հաւարակել զդօրսն յիւրաքանչիւր տեղիս, բաց ի զօրաց ուղղաց հեռաւորաց (Մակ., ԺԱ): Հատին զնա սրով սուսերի յառնէ մինչեւ ցկին, բայց ի տղայոց ստեղծացոց (Մե, 3, Իէ): Վառեալ այլ-բեաց զամենեցուն ողիս բաց ի սակաւոց (ՂՓՊԶ, Զ): Գնացին յաշխարհն Յունաց ԺԴԻ տրամբք, բող զկանաչս և զմանկտիս (ԹԱՊՏԱ, 4, ԺԲ): Թաւց երկուց աշաւցիկ ոչ երբէք լինի առաջարկութիւն (Դ. Անլալի, մեկն ի վերլուծ. Արիստ., Ը):

Միջին հայերենում բացառման իմաստն արտահայտվում էր բող, գառ, քան + հայցական, ի գառ, գառ, գառդ, գառդի + բացառական կառուցվածքով:

Օրինակներ՝ Ձառ պատանքն այլ իրք չի տանիս (Եկ, 156): Աշերս երբ քննէ ի գառ մարդ չուղէր: նա ես ի՞նչ անեմ (ՆՔԶԿ, 155): Վաղուքէ քնէն ի վեր ելնես, քան զԱստուած այլ ճար չունենաս (ն. տ., 245): Ծախեն զինքն և զիր տունն ու ինչ որ ունենայ, գառ ի կնկնէն ու յաղեցն (ՍԳԴ, 17): Թաւոց ի գառ այլ իրք չկայ ի հոն (ՊԱԴ, 596): Օծնէ զգրաստուն ամէն մարմինն, գառդի բագիպցն (ԲԶ, 116): 3 ուղւ և չ և Ծ սայլ զգանձն և զմալն տանէին բող զընկս ձիոցն և զհօտիցն (ՄԱՊ, 49):

Արեւելահայերենում այս իմաստի գրսերմանը ծառայում են առանց, բացի. գառ, դուրս կապերը:

Օրինակներ՝ Առանց գնեմի, Առանց գորի Շահերի դեմ կգնար (ՀԲ, 2, 136): Բացի բաժոր Պետրոսից մենք ուրիշ բարեկամ չունինք (Բ, 4, 317): Իսկ ձորերի մեջ բան չի երևում Անձայն արտասովոր ամպերից բացի (ՀՍԶԵՄ, 154): Իրենից գառ ոչ մի տղամարդ չէր երևում (Մուր., 2, 14): Նա Նեապոլի երաժշտական դպրոցից գառ ուրիշ ոչինչ չէր տեսել Իտալիայում (ն. տ., 71): Նախից դուրս ուրիշ գործ չունեիր նա (Բակ., 36):

Արեւմտահայերենում բացառման իմաստն արտահայտվում է գառ, ի գառ, բացի. դուրս, առանց և հագվածեալ գործածվող բայց կապով:

Օրինակներ՝ Տրամաբանութենէ գառ խօսքի տակ չմեայու ալ կուլում ունի (ՀՊԵԺ, 2, 251): Կը հեռանան իրեն հեռուողները, բացի Մանուկ աղայէն (ն. տ., 3, 101): Մեզմէ ի գառ ամէնքն ալ մեղի համար կը խօսին ու կ'աշխատին կոր (ն. տ., 4, 201): Աօֆիկէն գառ ուրիշ կին չճանցաւ աշխարհի վրայ (ԳՋԵԺ, 1, 199): Ձեմ ուղիր բնորոնի որ դրամէն ու կրկնատուարէն դուրս ալ բաներ կրնան գոյութիւն ունենալ (ԵՅԵԺ, 4, 626): Գաղղիացոց ուրիշ միշոց չի մնաց բայց նահանջը (ԱԶԵ, 80): Գործէն ու հաշիւէն ու դրամէն դուրս կարճես բան մը չի գիտեր (ՕԶԵ, 90):

Անշատման իմաստը նախադրությամբ կառույցներով.— Այս իմաստը արտահայտվում է միջին հայերենում արտաբոյ՝ անշատման, դառնալու, անգիտելու կառույցներով:

Օրինակներ՝ Ձի մի էլցէ նա արտաբոյ ուղղափառ անշատման (ԿԳՊԶ, 159): Յիսուկի գողն գառ ի յայլ մաղծերոյն (ԳՔԲՄ, 114):

Ներգործող խնդրի իմաստը կապային կառույցներով.— Այս իմաստը արեւելահայերենում արտահայտվում է կողմից, անհետանալու, անհետանալու կողմի կապով:

Լրացյալ դատնում են հիմնականում կրավորական կապով:

Օրինակներ՝ Աճապարեց դուրս ելլել դամբարանէն: Եւ անապատին կողմէ կամացուկ մը իր տիւր սարգած ոսկիին հետ միտնալ (ԵԵ, 520): Հրատարակիչը սիրուած չէր նոր երիտասարդութեան մէջ և հիւս բոլոր բերքերու կողմէ կը հալածուէր (ԹԲԱԵ, 585): Կը տանջուէր մանուշակաւոր համար՝ որ իր զրական արժանիքները կոսկածի անբարեկամ կ'ընթացէր նոր հասնող քննադատներէ ումանց կողմէ (ԶԳԶ, 87):

Պատսխիվ ներգործութեան իմաստը կապային կառույցներով.— Ինչպէս հայտնի է, այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ոչ անմիջականորեն ներգործվում է ենթական:

Լրացյալ դատնում են հիմնականում զգացական բնույթի:

Արեւելահայերենում այս իմաստի արտահայտումները ծառայում են վրա, ապէ, ներքն կապերը:

Օրինակներ՝ Ես մի բանի վրա էլ եմ դարմանում (ՎԱԵ, 2, 66): Մարդը յառաջ ազգայնիկների քաբոցի վրա (ն. տ., 243): Քեռի Հարութը իր խոսքերի տպավորութեան ապէ հուզվեց (ՆԶԵԺ, 3, 296): Հասարակի հոգին տառապում էր այդ հարցի ծանրութեան ապէ (ն. տ., 116): Նրա ծանր, պաղ նայացիւ ներքն ես անհարմար եմ զգում (ՄՅՁՍ, 362):

Արեւմտահայերենում պատսխիվ ներգործութեան իմաստի դրսևորմանը ծառայում են վրայ, ապէ, դէմ, առջեւ, հանդէպ կապերը:

Օրինակներ՝ Փողբեղէն անցնողները ձիուն գեղեցկութիւնն առաջ ազնուականութեանը, բալադիկն, մարդասիրութեանը և ապէս զգացմանը վրայ կը հիմնադրեն (ՀՊԵԺ, 4, 333): Իսկոյն դմարէր էր Բզմբի՛ք: Ծովածոցին վրայ (ԳԶԵԺ, 1, 9): Ամբիւրջին տունը նորէն սկսաւ հեծել աղուոր աղջկան անուշ տիւրապետութեան ապէ (ԵԵ, 331): Ալ չեմ դիմանար այս անուշ տառապանքին դէմ (ԼՇԸԵ, 375): Խեղճ, առանձնաւէր, համեստ մարդը շուտաւ է այս արտասովոր ցոյցերուն առջեւ (ԹԲԱԵ, 565): Իբրեւ վրայ չեն խնայանար, բայց կը յարգեն զիրար (ՕՁԵ, 78): Հեղափոխական քաղաքականութիւնն կը մեծնար իր լուսնայեղատեսութեան հան-

դէպ (ն. տ., 235): Եղնօն կարծես ճնշուեցաւ, կծկուեցաւ այս ակնաւ-
կին տակ (ՍԹՍ, 57):

Միջոցի իմաստը նախադրութեամբ (կապային) կառուցներով.—
Գրաբարում այս իմաստն արտահայտվում է ի ձեռն նախադրութեամբ:
Լրացյալ բայերը իմաստալին սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Երկուս մանկունս փոքրիկունս յորդուցն Պարթևին պըր-
ծեալ ոմն ապրեցուցանէր ի ձեռն դայիկաց ուրումն (Ազ., 34): Մկրտի
խրալովքն հանդերձ ի ձեռն մեծին Գրիգորի (ՄԽ, 2, 2): Այրուծին Հա-
յոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի (Եղ.,
1): Ի ձեռն արդարացն և նուազունքն ապրեցան (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա): Պար-
զեսցին ի ձեռն ստրին լեզուք համբացելոց (ԳնՄՈ, ՂԲ):

Միջին հայերենում այս իմաստն արտահայտվում էր ի ձեռն, ի
մէջ, ի ներքոյ + սեռական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Սփռի ի ձեռն շնչաւոր երակացն ընդ ամենայն մար-
մինն (ՄՀՁՄ, 3): Սպանեալն սուրբ թագաւորն ծածկեալ լինէր ի մէջ
արեանն իւրոյ (ՄՈՒԺ, 7):

Արեւլահայերենում միջոցի իմաստն արտահայտվում է նեւ, մի-
ջոցով, ձեռնով կապերով:

Օրինակներ՝ Երբեմն քարի տակից հանում էր տպագիր առաջին
լուղուգը, որ ստացել էին սուրհանդակի նեւ (Բակ., 162): Գրիշայի մի-
ջոցով ծանոթացավ երիտասարդ կնոջ հետ (Շիրվ., 3, 61):

Այստեղ միջոցի թույլ երանդ է արտահայտվում նաև մեջ, տակ,
վրա կապերով:

Օրինակներ՝ Հանեց մի կերպ ծրարած, ծրարը խմորով փակցրած,
հասցեն նրազի վրա շորացրած նամակներ (Բակ., 50): Կառքը, թան-
կագին մուշտակի մեջ փաթաթված Իվան Գրիգորիչին տանում էր գոր-
ծարան (Շիրվ., 49): Եվ մաղախի մեջ ևս տուն ևմ տանում Դաշտի
բուքմունքով փշրանքը հացի (ՀՍՄԱ, 108): Այդ արասները բողբոջում
են լոգսմեզների, պակասների տակ (ՇԹՆՃ, 1, 582):

Արեւմտահայերենում այս իմաստն արտահայտվում էր ձեռն, տակ,
մեջ, տակ, ներքեւ, վրայ, միջոցաւ, ձեռնով կապեր:

Օրինակներ՝ Պատուոյն վրայ խօսք տուա՞ւ աղջիկս առնելու (ՀՊԵԺ,
1, 420): Մարեմեան՝ իր քաղաքավար ձեւերուն տակ բիրտ ու լիրբ բնա-
ւորութիւն մը կը ծածկէր (ԳՁԵԺ, 2, 64): Սիրոյ և հաւատքի ներքեւ
շահասիրութիւնը կը պատասպարի զրեթէ միշտ (ՍՏՆ, 18): Դուր իմ
ղգացումներս ալ ձեր զգացումներուն վրայ պիտի չափէր (ԼՇԸՆ, 171):
Թող որ ևս լամ՝ գոցելով դէմքս ձեռքս մէջ երկու (ՎԹՆ, 348): Զի Հա-
յաստանն ալ ամբողջ Ինքզինք ճանչցաւ ձեւ վրայ (ն. տ., 279): Զէս
կապած, կաշկանդած է իր կամքին տակ (ՇՇ, 1, 75): Տիեզերքը պիտի

ողողաւէ՛ք նոր գիտերու տարալին մէջ (ԶԳԶ, 163): Այս տղջկան ծա-
նօթացած էր բարեկամի մը բարեկամին միջոցաւ (ԳԱԱՓ, 204): Եւրո-
պացիներուն ձեռնով հող մի պահանջէք մեզմէ (ՍՍԼԶ, 438): Կու դան
նահ սեւերու մէջ փաթթուած մայրեր (ՎՄԱՕ, 37):

Միսսուսիքյան իմաստը նախադրութեամբ (կապալին) կառուցնե-
րով.— Գրաբարում այս իմաստի ձեւովորմանը մասնակցում են աւրե-
րեւ, հանգերձ, հետ նախադրութիւնները: Լրացյալ կարող են դառնալ
իմաստային տարբեր խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Գնաց Տօրիա կեանք իւրով՝ և ուղղոմն իւրովք հանդերձ
(Տօրիթ, ԺԴ): Հանդերձեցաւ կազմեցաւ Պարթեն եղբարքն իւրով հան-
դերձ (Ագ., 28): Առաքէր հրեշտակս առ Թագաւորն Յունաց, էթէ Կեսա-
րիա: Ենտ՝ և տասն բազաք միւր լեալ է, արդ ի բաց տուր (Բուզ., 5,
ԼԲ): Ի բաց ձգեաց զաջոյ ոտն սոնապանօքն հանդերձ (ՅՄՊՏ, 332ա):
Ժառանգանքեր զարդարութիւն հանդերձ երկնային մեծութեամբ (ՄԿՊԱԱ,
1, ԺԱ): Ընդ այսոսիկ առընթեր սորին դայ արդարութիւն (ԳնՄՈ, ԼԸ):

Միջին հայերէնում միասնութեան իմաստն արտահայտւում էր
զհետ, և խէշ, հետ, հանդերձ, յետ+սեռական, ի հետ+սեռական, ի
հետ+տեղական, հետ+հայցական, հանդերձ+գործիական կառույցնե-
րով:

Օրինակներ՝ Եւ չէ պարտ կապել զշորին ի խէշ տաճիկ ձիոյն (ԲԶ,
53): Եւ ոչ Թագաւորն ի խէշ հայրապետի Թող շնատի (ՍԳԴ, 17): Տայ
էրիկն զնոցն զինչ հետ իւր առել լինի (ն. տ., 48): Սոքա բազում անկամ
աշխատել են ի հետ մեր ու զապրիկն ու զկտորակն պատրաստել են
մեզ (ԺԴԶԶԶ, 28): Ոչ կարէ գալ զհետ մօրն իւրոյ (նՄԺԱՎ, 196): Գան-
ձըն և զումաշն զերդ զայն ազբն է, որ հետ աւելումն կ'երթայ հեղեղին
(ն. տ., 212): Եկաւ միակեցն, որ շնայր գիշերն յետ այն կնոջն (ն. տ.,
10): Զմանդրն ի հետ հոնոյն կամեցան ուտել (ն. տ., 175): Զգարին
տան հետ առվոյաին (ԲԶ, 87): Ու հետ հագոյն ո՞վ թռչի (ՀԵ, 161): Նա
շրջի հետ գառներուն (ԿԵՏ, 123): Հետ մօլլանուն շուրջ գալ պիտիս
(ՀԵ, 170): Արէկ հետ ինձ, որ մէկ հետ քեզ գայ (էՄՄԴԱ, 15): Կերան
ի հետ հիւրին (ն. տ., 20): Զկին ու զցուլն յիւր տուն խէշ իրար գտնու
(ՍԳԴ, 51): Քանի որ մեջլիս նստիս, ունեւորովք հետ ինձ զրուցես (ՆՔԶԿ,
147): Այն մարդուն ի խէշ մի նստիր, երբ երթաս, զքեզ զրուցէ (ն. տ.,
272):

Արեւելահայերէնում միասնութեան իմաստն արտահայտւում է հետ,
հանդերձ, առընթեր կապերով: Ընդ որում մի դեպքում լրացումը ցույց
է տալիս այն անձը կամ տուրկան, որը ենթակայի հետ միասնաբար
կատարում է գործողութիւնը (բուն միասնութեան):

Օրինակներ՝ Բնկերների հետ հկալ Հարուզր (Բակ., 14): Դուսն հետ խրճիթն էլ ամբողջ շարժվում էր տեղից (ՆԴ, 1, 78): Պաշրաբից: զարիլ արքերե (Զ, 180): Դու Մաշտոցի հետ հաց էիր կտրել (ՀՍՀԵՄ, 244):

Երկրորդ դեպքում լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան կամ անձը, որը խնդրի հետ կրում է գործողությունը (խնդրաչին միասնություն):

Օրինակներ՝ Թաղեմ քեզ, հատիկ, և դարգս Բեզ հետ (ՀՀ, 48): Զանազան մանրուխի և մրգեղենի հետ հաց էլ էր ծախում (ՆԴ, 1, 77): Մեր հոնտորը իր փառքի հետ ժառանգեց և բազմաթիվ նախանձորդներ (Բ, 4, 173): Ուրիշների հետ ինձ ևս տարալ կռիվ (ՍԶ, 2, 101): Մեր նագուտի հետ մեր մաշկն էլ դոփեց (ՊՍԵժ, 4, 161):

Արեմտահայերենում այս իմաստը գրեթե բացակայում է հետ, հանգերձ կապերով: Այստեղ ևս տարբերակվում են բուն միասնության և խնդրաչին միասնության իմաստները:

ա) Կապաչին լրացումները բուն միասնության իմաստով.—

Օրինակներ՝ Գիշեր մը թատրոն դադի լարեկամի մը հետ (ՀԳԵժ, 1, 311): Սովի ժամանակ տեսնում էր որ Հնդիկներն իբեկեց կովերուն, եզներուն և ոչխարներուն հետ անօթութենէ մեռած են (ԵՅԵժ, 4, 333): Խնդացողին հետ կը խնդար, լացողին հետ կու լար (ն. տ., 452): Ճոխաբար ապրելու վարժում էր կինը յանկարծ չրաւորութեան կը մատնուի զալկներովն հանգերձ (ՍՏԾ, 22): Պղտիկը հասաւ մեզ իր շրջանակին հետ (ԼՇԸԵ, 57):

բ) Կապաչին լրացումները խնդրաչին միասնության իմաստով.—

Օրինակներ՝ Կը պահանջեմ տեսնել զքեզ ամուսնոյդ հետ (ՄՏԵ, 143): Հաղցուցէր ատոր իր ընտանիքի հետ սարսկի լաթեր (ԽԶԵ, 187): Հիմա իմ բուրդիս հետ կաշիս ալ աճուրդի կը հանէին (ԹԲԱԵ, 504): Պաշտօնիս հետ կը կորսնցնէի նաեւ վաճառատան վրայի պզտիկ սենեակս (ն. տ., 598): Անջրպետին մէջ իրենց հետ կը վազեցնէի զիս հեւհեւ (ՎԹԵ, 135):

Բ. Ն ա խ ա դ ռ ո յ ա մ ր (կ ա պ ա յ ի ն) կ ա ո ո յ ց ն ե ռ ր
պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ռ ո յ

Նախադրույթամբ (կապաչին) կառույցներով արտահայտվող պարզապահան իմաստները համեմատաբար սակավաթիվ են: Դրանք են՝ տարածական, ժամանակի, ձևի, հոսանքային, անձնական, վիճակի, պատճառի, նպատակի, հիմունքի, պայմանի, շափի:

Տաբածական (տեղի) իմաստը նախադրությամբ (կապաչին) կա-
ռույցներով.— Այս իմաստն ունի ուղևորության տեղի և դադարման
տեղի տեսակներ:

Գրաբարում ուղևորության տեղի իմաստի դրսևորմանը ծառայում
են բնդառաջ, զկնի, զհետ, առաջի, դէպ, ի վերայ, ի մէջ, դէմ, յայնկոյս,
յանդիման նախադրությունները: Կրացյալ լինում են շարժման բայերը,
որոնք նույնիմաստ լրացում կարող են ստանալ նաև ի, առ, բնդ + հալ-
ցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Եւ Տօբիթ ընդառաջ նուոյն իւրոյ խնդութեամբ (Տօբիթ,
Ժ): Հնծհալք իբրև զմարդիկ զհետ երէոյ արշաւիցեն (Եղն., 1, ԻԵ): Փա-
խահան իւրաքանչիւր դէպ երեսաց իւրեանց (Մե, 1, ԺԱ): Յորոց վերայ
դիմեսցէս դու (Բ օրէնք, Գ): Մտին Մովսէս և Ահարոն առաջի Փարա-
ւունի (Ելք, Ե): Եկն առաջի Փարաւունի (Ժնն., ԽԱ): Հոսր առաջի նորա
գնացէ (Ագ., 500): Առաքեաց և զայս զիւր վկայսս ի մէջ ձեր (ն. տ.,
514): Գնացից ի մէջ ստուերաց մահու (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԶ): Իրրև դիմեաց
ի վերայ նորա արջն՝ նա ազաղակեաց մեծածայն և ընթացաւ ի վերայ
աւջոյն (Մեբ., Ժ): Ամենայն զօրքն սկսան դէմ իրերաց անցանել (ՅՄՊՏ,
281 ր): Անցանէր յայնկոյս գետոյն (ՂԼ., պատմ. Գ): Եկեսցէ զկնի իմ
(Եղն., Խրատք): Նոյն տեսիլ լուսեղէն խաչին ի վերայ դադաղացն եր-
թայր յանդիման ամենայն ժողովրդեան (Մե, 3, Կէ):

Ուղևորության տեղի իմաստը միջին հայերենում արտահայտվում է
առաջի, ի դէմ, դէմ, դիմաց, ետև, զհետ, բնդդէմ, ի մէջ, ի ներքե, ի
վրան, ի վերայ, հանդէպ, յայսկոյս, յայնկոյս + սեռական, մերձ, ի
մօտ, մօտ + տրական, մօտ + հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Մուկ մի ըզմին մօտ գնաց (ՆՄԺԱՎ, 26): Ստեղծ գիւս
Աստուած և տարաւ առաջի Ադամայ (ն. տ., 79): Նա երթայ քերձ հի-
ւանդին ցնծալով (ն. տ., 81): Բերեն հաւն մօտ ի հիւանդն (ն. տ.):
Աղբատ էրեց մի գնաց մօտ մսագործն (ն. տ., 245): Զինչ զձուկն յաղի
ծովէս քաղցր ջրիդ ի դէմ կու գամ (ՅԴ, 258): Առաքէր ի մէջ բերդին
(ՊԱԴ, 94): Քո կէս մարմնոյդ եմ ես որ անցնիմ ի ներքև հողոյն (ՅԴ,
490): Դայ հանդէպ արեգական (ՆՄԺԱՎ, 82): Նոքա լալով գային բնդ-
դէմ առաջի մարց իւրեանց (ն. տ., 21): Ոչ ծամանեաց հլանել յայս-
կոյս աշխարհիս (ՄՈԻԺ, 297): Դայր սև ըսլմբովն դէմ վասակայ
(ՍՍՊՅ, 8): Առաքէր նա զԴաւիթ զորդի իւր ամենայն զօրօք դէմ նացա
(ն. տ., 27): Հաղբէ վարդին դիմաց կարգացող բերին (ԳԱՏ, 223):
Ասացին դիմալ յայնկոյս ծովուն (ԱՍՀՄԶ, 252): Գնաց Զուլումայ ի
լեառն մի տակ հասաւ (ՊԱԴ, 596): Հիւանդի մօտ երթաս (ՆՄԺԱՎ,
295): Զէտ քո ծովուն մէջ եկի (ՆՔԶԿ, 178): Մտեր ես ի մէջ սրմիս (ն.
տ., 167):

Արևելահայերենում այս իմաստն արտահայտվում է առաջ, դեպի, մեջ, մոտ, տակ, վրա, կողմը, ետև, ի վար, վերև, ինչպես և հնացած գեսը, դեմը, բով կապերով:

Օրինակներ՝ Բարձրացանք դեպի գյուղը (Մուր., 5, 267): Ինչ անարի՝ ձվածեղ անեմ (ՀԹ, 2, 116): Երբ դղյակի առաջ հասավ, իջավ ձիուց (Մուր., 4, 44): Գնացին մի այլ աշխարհ, այլևս մե: Երկրագնդի վրա չվերադառնալու պայմանով (ՎՓ, 3, 224): Մինասյանն այդ դեպի անհարմար համարեց Շանյանի մոտ տեղափոխվել (ՆԴ, 3, 299): Եվ մենք երգվեցինք նկարի առաջ նկարվել մարտի մեջ ահեղաշունչ (ՀՄՀԵՄ, 78): Անցավ դանիինի մյուս կողմը (Բ, 2, 238): Փախչում էին իրենց խառնուրի հետև (Շիրվ., 8, 70): Իջեք, մորթիկներ, դաշտն ի վար իջեք (Իս., 1, 366): Բարձրանում են սարերն ի վեր եվ իջնում են ձորերն ի վար (ՀՄՀԵՄ, 92): Տավարը հանեցին գյուղի վերև (Բազ., 34): Մաքերը նախիրից չէին հեռանում, սարերից դենը չէին գնում (Ն. ա., 36): Գուր էր կանչում ինձ ձեր բով (ՀԹ, 1, 152):

Արևմտահայերենում ուղեորութան տեղի իմաստն արտահայտվում է դեպի, դեպ, մեջ, վրայ, դեմ, բովը, հետև, բնդառաջ, շուրջ, մեջտեղ, ի վար, ի վեր, մինչև, անդին կապերով:

Օրինակներ՝ Բռնի կարծես պարոն Եղուարդին վրայ կ'էլթամ (ԵՅԵԺ, 1, 65): Եկաւ նախադասական արուին դեմը (Ն. ա., 4, 210): Ամէն բան խառնի մէջ ինկաւ յանկարծ (Ն. ա., 243): Աշունք Բաբայրի մէջ կը քաշուինք (ՌԶՅ, 196): Եկեղեցւոյն մէջ մտայ լուսեայն (ԷՍԵ, 124): Վարդապետացուն լոյսին հետ ելաւ անկողնէն, իջաւ դէպի Զորք (ԼՇԸԵ, 133): Ուղղուեցաւ րնկերներուն բովը (Ն. ա., 175): Կենտրոնի բանականութիւնս դէպի տեղ գիծ մը կը վազէ (ՏԶՎ, 153): Մին կը դիմէր դէպ անշուք գիւղ (ՌՌԵ, 37): Եւ կ'երթար, կ'երթար, անխափ ու թեթեւ, Զորիգունն ի վար, հայուածքի մը հետև (ՎԹԵ, 75): Ելանք լոյսն համբուն վրայ (ԱՀԳՃ, 90): Ես իսկոյն պաղայ ձիւնապատ լեռներն ի վեր (ՇՇ, 1, 305): Ստեղծագործութեան սիմբոլ կը տանի իր կուրծքներուն մէջտեղ (ՀՈԵ, 439): Ստիպուած կը շուեն Արլան համէ, անդին (ՀԳՄՆ, 170):

Գրաբարում դադարման տեղի իմաստն արտահայտվում է առաջ, առաջի, դեպ, հանդէպ, ի ներքոյ, բնդղմ, ի վերայ, մէջ, յանդիման, յետոյ, յետուստ, դեմ յանդիման, մօտ, մերձ, շուրջ նախադասութիւններով:

Լրացյալ լինում են դադարման բայերը:

Օրինակներ՝ Կացուցին զնա արտախոյ բանակին Իսրայէլի (ՏԼԵՄ, 2): Կացցէ արեղական հանդէպ ձորոյն Գաբառնի, և լուսին արեւուն (Ես., 60, 1): Ելունայ (Եզե., 2, 15): Զոր արտախոյ բանակին սպանանէին յողջակէզ

(ն. տ., 4, ԺԲ): Ծխեսցեն ի ներքոյ նորա աղբ (Սգ., 74): Ընդդէմ արեւելից հ արեւմտից կանգնեաց աշտարակս բոլորածէ (Մե, 3, ԾԹ): Ոչ թողցի ալոր քար ի քարի վերայ (Մարկ., ԺԳ): Որ հասէր ի վերայ աթոռայն (Յայտն., Ե): Բնակեցոյց յանդիման դրախտին (Մնն., Դ): Ճահանչ նշուիցն սիւնածէ յիւրմէն փողփողէր զլոյսն յետոյ ինքեան (Ղև., Գառմ., Ե): Բնակեցաւ զէմ յանդիման Ռիզանդիայ (ն. տ., ԻԶ): Ի վերայ Էսրա կանգնէ զԱստղեկան պատկերն, և մօտ նորա զտուն դանձու պաշտպանութեան կողքն (ՔՍՊՏԱ, 1, Ա): Բանակեալ էին մերձ շանակիկն Յունաց (ՍՄՊՏ, 3, ԽԳ): Բանակի ի դաշտին մերձ ի քաղաքն Վաղարշակերտ (ն. տ.): Հեղին զարիւնս նոցա որպէս ջուր շուրջ գերուատեմաւ (Սաղ., 2Ը):

Միջին հայերէնում այս իմաստի գրականօրէն ծառայում են առաջի, առաջոյ, առաջի, առջի, արտառոյ, բոլոր, զէմ, դիմաց, ի դիմաց, դիմն, ի դիմն, դրուց, խնչ. ի մէջ, մէջն, ի ներքե, ի ներքոյ, ի ներս, ի ներքե, ներքոյ, ներքե, ի շուրջ, ի վար, ի վերայ, ի վրայ, վերայ, ի վերոյ, վերե, հանդէպ, յայնկոյս, յետե, շուրջանակի, տակ, ցած+սեռական, առաջի, ի վերայ, հուպ, մերձ, մօտ, յանդիման+տրական, արտառոյ, ի բացեայ, դուրս, ի դուրս, ի գաւ, հեռու, ի ներքե+բացառական կառուցները:

Օրինակներ՝ Ի սորա հայրապետին առջի տանին խաչ (ՍՄՊՅ, 126): Ամէնն այս են որ քեզ առաջի կան (ՄԱՊ, 42): Հաշվեց թէ ջօհար ունի և առջի խոզին կու թափէ (ՀԵ, 143): Մաղձերն արտառոյ երակացն բորբոսին (ԳՔԲՄ, 19): Մաղկունքդ ամէն ժողովեցան, բոլոր վարդենոյն հաստան (ԿԵՏ, 155): Հրեշտակ կանգնէր զէմ նոզոյս (ԳՍՏ, 274): Կանգնեցնես զմարդն ի դիմաց արեգականն (ԳՔԲՄ, 83): Տեսանէ մարդն դիմաց աշխցն ճանճեր (ն. տ.): Ես երեւիմ քեզ հիւանդին զխոյն դիմն (ՆՄԺԱՎ, 295): Ի ներքե քարձին իմոյ մոռացայ զմատանին իմ (ն. տ., 140): Թաղեցին զնա դրուց բերդին (ՍՄՊՅ, 73): Անկանի կուրն քի վերայ բերանոյն ի մէջ գոհհի կապին (ՆՄԺԱՎ, 280): Հոգիդ թող մէջ նրոյն լողայ (ՅԴ, 324): Դու խաչեցար միջ աշխարհի (ն. տ., 532): Մէջ անգիտաց շատ չխօսի (ԿԵՏ, 186): Մաղձերն, որ բորբոսին ի ներս երակացն, ոչ արձակին բուխարով (ԳՔԲՄ, 18): Դնէ ներքե կտաւածին ոյինդ իրք (ն. տ., 58): Որ կայ անդամացն ներքե (ԲԶ, 128): Վերի վաներացն ի շուրջ կուգայ (ՀԵ, 165): Աղուտն եկաց ի վար բլրի միոյ (ՆՄԺԱՎ, 86): Հարիւր ֆլօրի մարդոյ մի մօտ ամանաթ եղ (ն. տ., 221): Մերձ գիմին հստեալ բու հաւ մի ետես տունու արծուին զգառն (ն. տ., 259): Արեկ հիստ ի քարձիս վեր (ՆՔԶԿ, 164): Կամուրջ կապէ վերայ գետն (ՄՀՔ, 1, 110): Ազգեր ծաղիկն ու մամխոսոյս կու բացուին հետ գետն (ՄՀՔ, 1, 110): Ազգեր ծաղիկն ու մամխոսոյս կու բացուին հետ գետն (ՄՀՔ, 1, 110): Ի վերայ կրծոցն և սրտին դիր (ՄՀՔ, 33):

Այլ արձակին շուրջանակի ըղեղին (ԳՔԲՄ, 60): Դամ իջանեմ վարդենոյն տակ (ԳԱՏ, 131): Ի մօտ բագաւորի մի իշխեսցէ ոք նստել (ՄԳԴ, 17): Արիւնն ի դուրս ի յերակացն Հրորբոսի: զատել ի ներսս ի յերակացն Բորբոսի (ՄՀՄՁ, 63): Նստաւ մեքձ նմա (էՀՄԳՍ, 136):

Արեւելահայերէնում դադարման տեղի իմաստն արտահայտւում է առջև, վրա, շուրջը, միջև, տակ, առաջ, հանդեպ, մոտ, դիմաց, մեջ, դեմ, կողմը, կողմից, հեռու, հանդիման, ետև (հետև), ներս, ներքե, ի վար, վեր, վերև, ցած կապերով:

Օրինակներ՝ Մահնակալի շուրջը հալաբովէլ էին մեռնողի ընտանիքի անդամները (Շիրվ., 3, 10): Լուսամուտներից մեկի առջև գրված էր մեծ դրասեղանը (ն. տ., 51): Սմբատը նստեց տանիքոյն հսկայաշալի միջև (ն. տ., 88): Կանգնած էր դռան հանդեպ (Մուր., 2, 83): Պատերից մեկի տակ գտնվում էին հրկու հողի կուժեր (Մուր., 6, 232): Գնացրը կանգ առավ մի կայաբանի առաջ (ն. տ., 394): Դիմաւորից թագաւորին ամբողջի դռների մոտ (Մուր., 4, 89): Կանգնեց նրանց դեմ ու դեմ (ԳՍԵԺ, 2, 45): Եկան կանգնեցին նրանք խառնամեղի դեմ դիմաց (ն. տ., 105): Նա պառկել էր տաղավարից դուրս (Բ, 4, 334): Ծեր Փարվանա թագաւորի Ապարանքի հանդիման կազմ ու պաշտոնս սպասում են (ՀԹ, 1, 225): Կանգ առավ արիւց հեռու (Շիրվ., 9, 194): Զին ու երինջը ծածկվեցին բոստանների հետք (Բակ., 136): Փնտրում ես նրան յոթ սարի ետև (ՀՄՀՍ, 321): Շտապում էր դեպի առաջ, խորը ավազի մեջ թաղելով յուր ոտքերը (Շիրվ., 4, 10): Ծածկվել է ահագին հողակույտների ներքո (Բ, 5, 71): Սաղքի ներքև քնած էր գետ (ՀԹ, 1, 120): Հանապարհից վերև, բլուրի լանջին, մեկը ջրում է մուգկանաչ առվույտը (Բակ., 107): Պառավին իր գլխի վերև տեսավ մթնոթյան մեջ փայլող երկու ահարկու աչքեր (ՆԴ, 1, 79):

Արեւմտահայերէնում այս իմաստն արտահայտւում է առաջ, առջև, առջիս, առնքեք, առաջի, անդին, ասդին, դեմ, դիմաց, բոլարտիք, ետևէ, ետին, դուրս, վրայ, վրան, վերև, մէջ, քով, շուրջը, տակը, ներս, ներքե, մէջտեղ, վար, վեր, մօտ, մօտիկ, ի վար, ի վեր, յանդիման, միջեւ, քնդդեմ, հեռու, կից, դեմ յանդիման կապերով:

Օրինակներ՝ Այն ատեն բազմոցներու վրայ պիտի նստիմ (ՀԳԵԺ, 1, 53): Մեր բոլոր ժողովներուն մէջ արդարութիւնը միշտ կը փայլի իւր բացակայութեամբը (ն. տ., 2, 21): Ինչ հարկ կայ, որ տեղւոր վեհապետը մը այս հոյակապ շէնքերուն շուրջը տարուբերի (ն. տ., 225): Յաճախորդ մը կ'երեւայ դռան առջև (ն. տ., 3, 274): Մեր քովի հին օրերու խանդը շէր մնացած (ԵՕԵԺ, 4, 59): Քանի մը ծառից կ'երեւային մեր բնակութեանց շուրջը (ն. տ., 117): Երկար ատեն տալած է հայկական շրջանակէն դուրս (ն. տ., 428): Մագերս գլխու վերև կը ցցուին

(ՄՏԵ, 132): Ծածկուած վարագոյրներէն ներս տաքութիւնը կը սողար (ՌԶՅ, 22): Խրճիթին քով կը կու գայ (ն. տ., 197): Գոց պատուհաններէն անդին, հեռուն, կը տարածուէր բազմեանդ գիւղանկարը (ՆՆ, 31): Ծովային բանի մը թռչուններ կը յածէին այդ լոխն շրջապատներին վերեւը (ն. տ., 414): Թումիկին Լուսի փողոցը կը նստէին, խոշոր ու կիսափուլ տան մը մէջ (ն. տ., 523): Բուռն փափար ունէի տաք վերմակներու տակ կ'ըկուէր (ն. տ., 547): Ըսէ, որ գաղափարքիս փարոսները հրդեհեմ չորս ծագերուն ղիմաց (ՄԸՆ, 26): Քար ու փրփուր ափին վրայ կը համբուրուին իմ առջիս (ՌՄՆ, 37): Լոյսեր կ'արփենին ծառերէն անդին (ն. տ., 84): Թւիժէ ժպիտով մը կը կենար մկրտուողին քովիկը (20Ն, 19): Բակին մէջ, կաւոցին քիչ մը վերօք, երեք-չորս տախտակ երկնցուցին (ն. տ., 33): Բառերու Ետին յանգիմանութիւններ կը փնտռէր (ՎՇՆԶ, 62): Կը հնէմ մարդկային աշխարհ առաջի (2ՆՆ, 135): Բաւական բազմութիւն կար, ոմանք խաղի սեղանին շուրջը հաւաքուած, այլք դաշնամուրիս բոլորով (ԼԲԸՆ, 69): Երբեմն շփոթահար կը կենամ նշմարաւթեան ու սուտին միջեւ (ՎՇՆԶ, 305): Եւ շլացած աշխարհի դէմ ծագեցան բիր լոյսեր (ՎԹՆ, 91): Թանձր անձկութիւն մը կը դիզուի կուծիս ի վեր (ՍԶՆ, 70): Իր գիւղին աղբիկներուն ղիմացը կը շիկնի ամօթխած (ն. տ., 324): Դրան առջին համազգեստաւոր սպասեակ մը տիկինին կառքը տաք քաշել կու տայ (ՕԶՆ, 188): Անոնք արդեն նստած են սեղանակին յանգիման (ՄԲ, 250):

Ժամանակի իմաստը նախադրութեամբ (կապալին) : Կառույցներով.—Մբան ծառայում են գրաբարում յետ, զկնի, հուպ, յետոյ, հետո; նախադրութեանները:

Լրացուլ բացերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Յետ յարութեանն Լկեր զձուին և ոչ զմիս (Եգն., 4, ԺԲ): Յետ Խօթն ատուրն Լա հրաման (Ագ., 69): Ժամանեցից զկնի դրստեւ իմոյ և որդեկին իմոյ Հոփսիմեայ (ն. տ., 207): Աւերեալ էր երկիրն յասպատակէ Պարսից, այն ինչ հուպ մեռանելն Երուանդայ և քնդ թագաւորին Արտաշէսի (ԹՄՊՏԱ, 1, Է): Յետոյ յԱստուծոյ պատուհանէ... իմացաւ (Եգն., 1, ԺԲ): Որ ի նախնեացն հետ՝ մուրեալ դանդաշեցին (Ագ., 522):

Մ'չիքն հայերենում ժամանակի իմաստի գրեւորմանը ծառայում են զկնի, զկն, բնդղկմ, ի հետ, հետ. յառաջ, յետ, ի յետ, ի մէջ, յետոյ + սեռեխան, ի վեր, յետ + բացառական կառույցները:

Օրինակներ՝ Որ ծնունի ալկայ բնդղկմ գարնան (ԲԶ, 52): Բուսնի ի ծննդն ի վեր և ի հինգ տուրն ինչվի յինն օր (ն. տ., 54): Որ յետեւ առվոյսին տան (ն. տ., 87): Մթացու ի մէջ ատուրն (ՄՄՊՅ, 12):

Յետ կերակրին սակաւ ժամ անցո (ն. տ., 42): Յետ երկու պահու գարեջուր տուր (ն. տ., 107): Ի հետ ամէն շնչելոյ քրտինք պիտի դայ (Ռ2, 67): Յետոյ սոցա զմարդն արարեր (ՅԴ, 413): Յանկից ի վեր չկարէ գիողն դարձնել (ՍԳԴ, 63): Կերակրէն յետև դժար բան չի գործէ (ԱՕԲ, 56): Ի մանկութենէ ի վեր զիս ուսման հոգան կու մարէ (ՀԵ, 145): Եւ յետոյ ժամանակաց փոխեցան որդիքն նորա առ Աստուած (ԺԵՀՀՀԱ, 126): Այսօրէ վեր ոչ իմ, ոչ իմ ազգականաց, ոչ այլ մարդոց դասի չկայ հետ սացան (ն. տ., 421): Դէմ առաւօտուն լուսուն եւ ի ձեր երդիքն եկել (ՆԲՀԿ, 131): Գուլիսապահ ծաղիկ մի կայ, որ չի բացուիր զօրն արեւուն, Արևմտեան հետ կու բացուի, պայծառանայ մէջ գիշերուն (ՄՔՀ, 223):

Արեւելահայերենում այս իմաստի արտահայտմանը ծառայում են անց, առաջ, առջև, առ, դեպիսմ, դեմ, ետ, ընթացում, ժամանակ, ի վեր, հետ, հետո, հետև, մոտ, մինչև, միջոցին, նախմտն, պահին, պես, վրա, վերջը կապերը:

Օրինակներ՝ Ու ձայնիս վրա վեր եմ թռչում (ՀՍՄԱ, 154): Մտադիր էի տեղափոխվել քիչ ժամանակից հետո (Մուր., 6, 170): Ժամը երեքից անց բոլոր զորամասերը հրաման ստացան (Բակ., 284): Մարդուց առաջ ձորերում ապրել են գաղանհները (ն. տ., 156): Հաճախակի կարկատանները տարիների ընթացքում աղավաղել էին նրա հագուստի խոկական ձևը (Բ, 5, 404): Մեր բոլոր խոսակցության ժամանակ նա մի բան անգամ չէր արտասանում (Մուր., 3, 13): Ապրում են սիրով երեսուց ի վեր (ՀԲ, 2, 15): Ողջույնից ետ Երիտասարդը նկատեց (Մուր., 2, 48): Հնձելու միջոցին հասկերից հատիկները թափվում էին (Բ, 5, 428): Արեւ մայր մտնելու մոտ, ծովափի կողմից սկսել էր փչել զովքամի (Մուր., 6, 259): Նախմտն հետանալս արկնոջը փող պիտի վճարեմ (Մուր., 3, 266): Մթնածոր տանող արահետն առաջին ձյունի հետ փակվում է (Բակ., 29):

Արեւմտահայերենում ժամանակի իմաստի զրոստմանը ծառայում են առաջ, առջև, մէջ, վերջը, ետք, վրայ, մինչև, հետ, պես, ի վեր, առեմ, մօտ, մօտիկ, միջոցին, ժամանակ, դէմ, յետոյ, տնդին, տարին, ընդմէջ, դուրս կապերը:

Օրինակներ՝ Աստուրնել ի վեր խուցիս մէջ նստելէն ձանձքացայ (ՀՊԵԺ, 1, 34): Գալուն պէս կը յայտնեմ գաղտնիքս իրեն (ն. տ., 240): Հայկազնեան դպրոցին փակումէն ետք Կ. Պօլիս դարձաւ հորէն (ն. տ., 2, 12): Խրիմեանի պատրիարքութեան վրայ երեք շորս տարիներ անցան (ն. տ., 220): Առաջ պիտի երթայ նաեւ ասկից վերջը (ն. տ., 271): Բայց աղջիկէն առաջ եւ կերտկուր կ'ուղիմ (ն. տ., 3, 24): Առաւելան եղանակին մէջ շատ տեղեւէ կու գան հոս օգափոխութեան համար (ն.

տ., 221): Կէս գիշերին մօտ մեր վրանք պարպուեցաւ (ԵՅԵԺ, 1, 484): Ամբողջ ճաշի միջոցին հաճելի ժամանց մը անցուցինք (Ն. տ., 4, 233): Սովի ժամանակ տեսնուած է որ հնդիկներն իրենց կովերուն, եզնե-
րուն և ոչխարներուն հետ անօթութենէ մեկուծ են (Ն. տ., 333): Իրի-
կուան ղէմ մինչև թիւնելին հրապարակը գացինք մէկ քանի քարե-
կամներ (Ն. տ., 519): Մինչև վերջին վայրկեանին, քաջութեամբ սպա-
սեց իր զաւկին բով, առտուան ղէմ նորէն եկեղեցի գնաց (ԴՁԵԺ, 1,
73): Ժողովուն վերջը առանձինն տեսնուեցաւ հետը (Ն. տ., 287): Իր
այս բնատրութիւնը ինքն ալ խոստովանած է որդէն ուրիշ պարագայի
մը տակ (ՄՄԵԺ, 268): Վարդապետացուն լոյսին հետ ելաւ անկողնէն
(ԼՇԸԵ, 133): Գործողութիւնը կ'անցնի ուսու-պարսկական պատերազ-
մին ատենը (ԱԶԵ, 320): Ուրիշներ աւելի անպատշաճ կատակներ կ'ը-
նեն, միտներուն լիբը քանքանեալուն քնդմէջ (ՕԶԵ, 173): Ասկէ անդին
այլևս զանաք կանոնաւոր շարքով մը շէր կրնար վերջիշել (ՇՇ, 1,
50): Յետոյ արտօնեց որ Արման դասերէն զուրս այցելէ նաև իր ար-
հեստանոցը (ՍՎՄ, 10): Քսան տարի անցած է մեր հանդիպումէն ա-
դին (ՎՄՀԲ, 78):

Նպատակի իմաստը նախադրութեամբ (կապային) կառուցներով. —
Գրաբարում այս իմաստի արտահայտման ծառայում են աղագաւ, յա-
ղագս, սակս, վասն, ի վերայ նախադրութիւնները: Կրայցալ զառնում
են բազմապիսի բայեր:

Օրինակներ՝ Երկու որդիք նորա ի վերայ տէրութեանն կուէին (Եդ.,
7): Աւելի քան զայս տացեն սակս նոզոյ (ՄԿՊԱԱ, 1, ԻԶ): Մատնեցան
ի մահ վասն անուանն Աստուծոյ (Ագ., 582): Զայս գիտութեան աղա-
գաւ ձեզ ծանուցանեմք (ՅՄՊՏ, 242բ): Ամենեցուն աչք ի նա՝ հայէին
յաղագս տրոհել և ճանաչել մարքելոյ նորա զհոգեորացն մասանց
բնորութիւնս (ՅԴՊԶ, 148):

Միջին հայերէնում նպատակի իմաստն արտահայտվում էր աղա-
գաւ, ի վերայ, համար, պատեալաւ, վասն + սեռական, հետ + տրական,
վասն + նալցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Գարձեալ իմ սիրտս համար նա յարեաւ և շատ զատե-
ցաւ (ՀԵ, 156): Դու գնա պատեալաւ որոյ (ՍՕՊՆՍ, 75): Կարծեմ վասն
այնոր արար, թէ ի վեր քարշել գնա կարէ (ՀԵ, 162): Վասն անորս այս
պարապորդ հանգչէիր և զիրանայիր (ՆՄԺԱՎ, 75): Այն քո հետուն
հետ կու ջառայ (ՀԵ, 167): Կենդանութեան համար ուտէ (ԱՕԲ. 29):
Ամէն հետ շահու դատին, ևս զենու բռնեք կապեցի (ՆՔԶԿ, 260):

Արեւելահայերէնում այս իմաստի արտահայտման ծառայում են
համար, նպատակով, ի, իրեւ, ինչպես, ի պատիվ, ի սեր, հանուն, մշտ-
նով, վրա կապերը: Կապի խնդիր դառնում են առաջին հերթին անորոշ

դերձրայք և բայանունները, ինչպես և այլ բառեր այս կիրառությանը: Լրացյալ: Բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Ճնճղուկներ թռան եկան ուտելու համար, Կոպրա բար վին: առա առա զարկելու համար (ՀԹ, 1, 168): Հինգերորդ բուր ձեր տնհատենի: Դանձի Սերմանեցեր ողուն մեր ի նվեր (Զ, 172): Փառուկազմ բերերը այնպես շարված էին պաշարաններում իրեն զարդաբան (Բ, 2, 236): Ծառայում էր նաև ինչպես մի գեղեցիկ դիտարան (Մուր., 4, 9): Ասես համազարկ էին տալիս ի պատիվ գովածներին (ՄՀԱԿՄ, 201): Մարտեցիներ ի սեր օրվա այս հողթակահ (ՄՏԲ, 56): Մարտիկն բնկալ հանուն կլանի (ԳՍԵԺ, 2, 152): Դրանցից շատերը նրա գեղանի դասեր փեսայության պարծանքը վաստակելու նպատակով էին համախում Գարդման (Մուր., 4, 37):

Արևմտահայերենում նպատակի իմաստն արտահայտվում է համար, սիրայն, իրեն, ի նշան, մտնով, որպես, վրայ կապերով:

Օրինակներ՝ Յոգնութիւն առնելու համար քիչ մը աթուի վրա նրստայ (ՀԳՆԺ, 1, 18): Այս մը իւր պտախն պահելու համար պղտիկ անպատուութիւններ ընդունելու է (ն. ա., 410): Ամառուան եղանակին մէջ շատ տեղերէ կու գան հոս օղտախտութեան համար (ն. ա., 3, 221): Աւաւբախ ալ ի նշան բարեկամութեան Քլերի նաւահանգիստը զոցից մէկ գէմ (ն. ա., 4, 35): Յանուն բարեկամութեան տունդ կու գան (ն. ա., 5, 309): Կտոր մը ոսկորի սիրայն այսչափ նուաստութիւն յանձն կ'առնէ (ՌԳՅ, 244): Կը պարզեմ դայն որպէս վահան (ԳՍԱՓ, 40): Պսակ իրեն ճակարդ չկաւ ափ մը ձիւն (ՌՈՆ, 50):

Պատեառի իմաստը նախադրույթամբ (կասկածին) կառույցներով.— Գրեւորում այս իմաստն արտահայտվում է աղագաւ, յաղագս, ի սակս, սակս, ի պատեառս, վասն նախադրութիւններով: Լրացյալ լինում են տարրեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Քանդի անմարմինը և հրեշտակը և դեր, յայն սակս և ծնունդը ոչ դոն նոցա (Նզն., 1, ԻԴ): Գովեմք զնոսա յաղագս զսահմանս հրամանացն պահելոյ (ն. ա., ԺԱ): Այն աղագաւ պատուիբեր նմա վասն իւր յաշտ առնել (ն. ա., 2, 6): Տրամեցաւ արքայ ճասն որդայն իւրոյ (Բ Բագ., ԺԲ): Իսկ զինչ իցեն օրէնք. յանցումոց վասն յաւիւն (Գաղ., Գ): Ուր կերակրէր անդ ժամանակ և ժամանակս և կէս ժամանակի յերեսաց օձին (Յայան., ԺԲ): Նրեալ երթալը հատուածի պատեառաւ ի կողմանս Հայոց (Ազ., 28): Սիրոյ պատեառաւ փախտեան աղագաւ գայ առ Խորով (ՅՄՊՏ, 255 բ): Ընդհուպ իսկ հատուածեալ ի Հոռոմս ձեռնատուր լինին ի սակս հարկաց (ՅԳՊՀ, 100): Ի Հայրապետէն Յովսէփայ ինգրէր տալ նմա զմեծ դաստակերտս իւր ի պատեառս գաղց արծաթու (ն. ա., 112): Սակս այսպիսի չար մախանաց ...

սպանեալ՝ ընկեցին զնա ի ծովակն (ն. տ., 113):

Միջին հայերէնում պատճառի իմաստն արտահայտւում է ի վերայ, վերայ, համար, ի դէմ, յաղագս, աղագաս, յերեսաց, ի ձեռն, ի պատմառս, պատմառանօժ, սակս, ի սակս, վասն, վանց, սապաւոյ, սեւակտն, համար + տրական, վասն + հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Ի վերայ սղալանաց կարէ զինք ի ծամէ արգելել (ՍԳԴ, 47): Յայնժամ փոշխման դարձաւ ի վերայ իւր շատ խնդալուն (եկ, 1. 5): Է՞ր ես զու ալոր համար մնացել զինչ էչն ի ցիր (ՏԴ, 364): Հի.ան-դացաւ Խալոյց համար (ՆՄՀՄՀ, 350): Ի դէմ վարդին հարկանեմ ծաւի (ԳԱՏ, 140): Ի ձեռն ալբելուն և տախրեան սրտին մարդն մեռանի (ՄՀԶՄ, 55): Զորոյ վասն աղաչեմ անմեղադիր լինել իմոյ նուազութեանս (ՍԳԴ, 15): Սիրտս է ի սուգ մտեալ վանց քս կարօտուն (եկ, 136): Ես կու մաշիմ վարդին սապաւ (ԳԱՏ, 131): Աստուծոյ սիրուն համար դեղ անէ (ԱՕԲ, 18): Վախեմ հողմ սատարի ելաւ ահագին, Վասն այն թօթափեցաւ տերեւ վարդին (ԳԱՏ, 227): Առժամայն մեռաւ անմեղ հասն ի ձեռն կնոջ շարուբեան (ՆՄԺԱՎ, 297):

Արեւելահայերէնում այս իմաստի զբնորոմանը ծառայում են առքիվ, երեսից, ի սեւ (սիրուն), հանուն, համար, հետեանքով, ձեռնից, ներքո, շնորհիվ, վրա, տակ կապերը:

Օրինակներ՝ Տոնի առքիվ նրանք հագնւած են մաքուր (Շիրվ., 9, 273): Իմ տղան էլ նրա երեսից բռնվեց (ՍԶ, 4, 88): Նրան թվում էր, թե Կեսարը կնիքի եթի ոչ իր սրտահույզ աղերսանքի ջնորհիվ, դէ՞մ երկխառնեքի սիրուն (ՍԶ, 2, 285): Երբեք չի անջատվիլ նրանցից՝ ոչ հանուն հայրակառն անեծքի, ոչ հանուն կրօնի (Շիրվ., 3, 104): Նրան բռնել էին գողութեան համար (ՆԴ, 1, 87): Օթ, էլ հանգիստ բուն շունի մարդ էս անիծված լվի ձեռից (ՀԹ, 2, 121): Արեւի ջերմութեան ներքո ջուրը բոլորովին գոլորշիանում էր (Բ, 5, 101): Ժամանակից առաջ Բառամել էր ծանր հոգսերի տակ (Շիրվ., 4, 283): Զպետք է մի անձի պատմառով շատերին զոհել (Մուր., 4, 269):

Այստեղ երբեմն գործածվում են գրաբարյան նախադրութեամբ կառույցներ:

Օրինակներ՝ Հաղարապետը հրամաններ էր գրում զօրոմասելիի հրամանատարներին, որ վասն անգրագիտութեան չեն կարողանում գշել մյուսները (ՀՄԱՀՀ, 3, 347): Եվ վասն դորա՞ կարգաւոյց մարին (ՎԳԵ, 2, 236):

Արեւմտահայերէնում պատճառի իմաստն արտահայտւում է վրայ, առչիւ, տակ, համար, սիրոյն, երեսն, առքիւ, տոբրով, պատմառով, հետեանքով, շնորհիւ, ներքեւ, դիմաց կապերով:

Յօրինակներ՝ Ինքզինքս երջանիկ պիտի սեպեմ աշապիտի ժրաջան ծառայ մը ունենալուս վրայ (ՀՊՆԺ, 1, 19): Իւր Միաբանութիւնը շտի-
քեր գինքը իւր կրքոտ բնատուրքեանը համար (ն. տ., 2, 183): Մին-
չեւ առաւօտ չկրնար քնանալ բարկութեանը պատճառով (ն. տ., 3, 304):
Չեմ ուզեր, որ իմ երեսէս ուրիշները չարիք տեսնեն (ն. տ., 6, 195):
Ամէնքը խանգաւառուած էին երկարատեւ պայմարին շնորհիւ (եօՆԺ,
4, 285): Ստիպուեցայ տեղի տալ մեր բարեկամին ստիպումներուն առ-
ջեւ (ն. տ., 497): Հետզհետէ կը զլջար իր ամուսնութեան վրայ (ԳՋԵԺ,
1, 232): Բոլոր սրտերը կը տրոփէին միեւնոյն հիացական տպաւորու-
քեան տակ (ՏԿՎԱ, 31): Սկսաւ երկարօրէն պատմել, թէ ինչ հաւկի
ներքեւ ստիպումած էր վաճառել իւր աղջկան մատանին (ն. տ., 248):
Տունի Հայերէն մը հազիւ ճարած էր իր ամուսնին սիրոյն (ՀօՆ, 115):
Ու պզտիկ տղու մը պէս կը չուզուիմ, աչքքան բերկրութեան ու խնդու-
քեան դիմաց (ՎՇԵԶ, 119): Վաճառանոցիս ճամբան սորված էր ամիս-
ներ առաջ դատական գործի մը աւարիւ (ԹԲԱԵ, 478): Այս տեսարանին
առջեւ ընդհանուր քրքիշ մը արձակեցին (ն. տ., 572): Արարական աղ-
ղեցութեան մը խօսքը յաճախ կը հեղեղուի նաեւկացիին ափիւով (ԱՀՆ,
294): Հայրերէնին մեղաւ դժբախտ արկածի մը հետեւանալով (ՕՀՆ, 83):
Գեղին տէրտէրը գործէ կը քաշուէր խոր ծերութեան պատճառաւ (ԼԲԸՆ,
117):

Հիմունքի և հակառակ հիմունքի իմաստը նախադրութեամբ (կա-
պալին) կառուցներով.— Գրաբարում հիմունքի իմաստը ստեղծ է
հանդիպում նախադրութեամբ կառուցելով: Երբեմն իբր նախադրութեա-
նը գործիականի հետ կարող է հիմունքի իմաստ ունենալ: Օրինակ՝
Զառ և զապուռ և զաւար բանակին ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբր
հրամանաւ արքունի (Եղ., 3):

Հակառակ հիմունքի (գիշման) իմաստը կարող է արտահայտուիլ
արտաբոյ + սեռական կառուցելով: Օրինակ՝ Արտաբոյ արքունի հրամա-
նին դիւրութիւն տունէին նոցա (Եղ., 7):

Արեւելահայերէնում հիմունքի իմաստն արտահայտուիմ է ըստ,
վրա, իման վրա, հաճուն, հալած կապերով: Կապի խնդիր դառնում են
օրէնք, հրաման, որոշում, կարգադրություն և այլ վերացական գոյա-
կաններ:

Իրացյալ լինում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Հենց այդ իրավունքի իման վրա ևս ձեզ մեծ մարդ
անվանում (Մուր., 6, 206): Նրա հրամանի վրա բոլորը հեռացան (ՎՓ,
4, 121): Ըստ հրամանի շահը մեղաւաճառը ջնջում էր (ՎՓ, 4, 73):
Հաճուն իմ կսկսեն ծծել ժողովրդին (ՎՓ, 3, 183):

Հակառակ հիմունքի (զիջման) իմաստն արտահայտվում է շնայած, հանգերձ կապերով:

Ծրինակներ՝ Գիտենալով հանդերձ դգում էր, որ անդոր է (Շիրվ., 3, 215): Դեղերը բնդունելով հանդերձ, նա շարունակում է նույն վատ կենցաղը (ն. տ., 376): Կգա՝ շնայած խորխված աստղությունը (ՇՔնձ, 1, 13):

Արևմտահայերենում հիմունքի իմաստն արտահայտվում է վրա, հետ կապերով:

Ծրինակներ՝ Դուք կ'ուզէք, որ ձեր վկայությանն վրայ անմիջապես պատժալի ձեր տիկինը (ՀՊԵԺ, 1, 316): Պարոնն այս առաջարկությանը վրայ տիկնոջը տունը կ'երթայ (ն. տ., 6, 136):

Հակառակ հիմունքի իմաստն արտահայտվում է հակառակ, հանդերձ կապերով:

Ծրինակներ՝ Այն գիշեր դուրս չելաւ իր սովորութեանը հակառակ (ԳԶԵԺ, 1, 286): Հակառակ խօսելու կամքիս պապանձումը կապեց զիս (ՏԶՎ, 122): Ասով հանդերձ այս վերջինը համոզեցուած էր իր վիճակին (ՕԶԵ, 50):

Համապատասխանության իմաստը նախադրությամբ (կապային) վառույցներով. — Սա գրաբարում չի զտովում իրեն առանձին իմաստ հանգման խնդրային և ձևի պարագայական իմաստներից: Միջին հաշիւներենում փոքր-ինչ այն արտահայտվում է ի վերայ + սևախան, հետ + առախան, զինչ + հայցական կառուցներով:

Ծրինակներ՝ Ի վերայ մեղացն շափուն տան և ապաշխարանք ըմպել (ՍԳԴ, 77): Ու չորս բնութիւն օտար հետ իրաց կասեն թէ սաղէ (ՀԵ, 161): Կանանչ ու կարմիր հագնիս, զինչ նուան հաւն նմանիս (նՔԶԿ, 104):

Արեւելահայերենում համապատասխանության իմաստն արտահայտվում է ըստ, համաձայն, համեմատ, հանգույն կապերով:

Ծրինակներ՝ Այդ տառի սիգարր բերանիդ, զղվելի սովորությանդ համաձայն, միայն ծաղրեցիր, հեգնեցիր և խույս տվիր անտարբերությամբ (ՆԴ, 3, 112): Տեսնում է այն էակին, որին աստված ստեղծել է իր պատկերի հանգույն (ԶԴԱՎ, 119): Տոների սովորական հանդեսների համեմատ կատարվեցան զանազան խաղեր (Բ, 4, 287): Յոթէքսորդ օրը երկնում էր մարդուն՝ իրեն պատկերի և իրեն հանգույն (ՀՇՔԶ, 2, 246):

Արևմտահայերենում այս իմաստն արտահայտվում է ըստ, վրայ, համաձայն, համեմատ կապերով:

Օրինակներ՝ Հրահանգացս համաձայն շարժէ ու մի վախճար (ՀՊԵԺ, 1, 303): Ձեր կարողութեանը համեմատ բան մը ըսէք (Ն. տ., 4, 445): Հայերէնս գրուած էր Մինաս Զերազի ընտրական քերականութեան կանոններուն համեմատ (Ն. տ., 4, 15): Ըստ տիրող սովորութեան բանի մ'անգամներ իւր ներկայութեամբ պատուեր է ձեր տունն (ՀՊԵԺ, 5, 287): Աստուած իր պատկերին համաձայն ստեղծեց լոյսը մարտիր (ՍՍԼԸ, 57): Իմինս մասնատրարար չափի վրայ շինուած էր (ՇՇ, 1, 236): Ան կը կարգար բստ իր տեսութեան օրէնքներուն (ՁԵՆ, 489):

Ձեի իմաստը նախադրութեամբ (կապային) կառուցներով. — Գոտարում այս իմաստը դրսևորվում է առանց, գաւ, գաղտ, գօրէն (գօրէնս), իբրև, իբր, որպէս, հանգոյն նախադրութիւններով: Էջացալ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Յորոց ձեռս տայր գաղտ յերանկի սպարաթևովն վարդանայ... ղգրեալսն (ՂԳՊԶ, 2, 12): Առանց յապաղանաց... դճոմանսն կատարիցեն (Ագ., 272): Դիպեսցին պերճութիւնդ ձեր հանգոյն մոխրոյ (Յովբ., ԺԳ): Զուգուս զձայն ամէր կառաչելով, գօրէն ուղտուայնպէս փարկելով (Բուզ., 6, Ժ): Զօրէնս երամոյ թռչնոց ընակեալ էին սորա ի ծագս վիմաց (Ն. տ., ԺԶ): Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացար դնացար յերկիրն Յունաց, և առանց գործոյ պատեհազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցար զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն (Եղ., 1): Սրտի մտօք ծառայիցէք իբրև Աստուծոյ և մի՛ իբրև մարդկան (Ն. տ.): Ելից զնա իբրև զպատկանդարան զեղևալ նետիւր (Ն. տ.): Բաժակ քո որպէս զանապակ արբեցոյց զիս (Ագ., 506): Էջից դրեզ գօրօք իբրև մարախով (Երեմ., ՄԱ): Ընկալար իբր երկայնամիտ, առեր իբրև զմեզ. բարձեր որպէս համբերող, ստանձնեալ իբր զպարտական զփայտն վշտաց (ԳնՄՈ, 2է):

Միջին հայերէնում ձեի իմաստն արտահայտվում էր առանց, առջև, գօրէն, քարց, ի վերայ + սեռական, առանց, հանգոյն, հաւասար, համան, պէս + տրական, առանց, գեւմ, զինչ, գերդ (գերք, գէդ, գէտ), հանց, իբրև, որպէս, Բան, Բանց, հանցոյն + հայցական, գաւ, գաղտ, ուրայն + բացառական, որպէս, գերդ + գործիական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Մտեալ ի քաղաքն տիրէ նմա առանց պատեհազմի, և բնաւին իսկ քարց աշխատանաց (ՊԱԴ, 25): Անասնոց չորրորտանակաց վաճառն պատեհ է, որ երեք վկայից առջև լինի հաստատած (ՄԳԴ, 31): Ի սորա ժամանակս խաղաղացաւ երկիր իբր զգրախտ աստուծոյ (ԺԴԶԶ, 24): Ընթանայր զմեա անիրաւութեան (էԶՄԳԱ, 70): Եալիէ ծանր իբր ի վերայ գլխոյն (ԳԲԲՄ, 88): Զերկուսն մեծաբէր խիստ յօժարագին եւ զմիւսն ոչ մեծաբէր հաւասար նոցին (ԱԲ, 269): Դու հողու նման կացիր (ՅԴ, 464): Որ շան պէս զիւր միջոց ծնած որդիքն ուղա-

նայ (ՄԳԴ, 59): Յէ՞ր կու խոցես զիս առանց սուշ (ԳԱՏ, 138): Խաչիւ սպանած է գեմ Բելիար ու Բեղգերուդա (ՖԴ, 340): Յաճէն ահեղ դատաբանին զինչ սևացեալ ամպ կու ցողամ (ն. տ., 251): Ամօթալից և սևերես, զինչ մամ հալիմ, գերդ կուպր ետամ (ն. տ., 25): Ֆրիկն ի՞նչ հող է կամ մոխիր, որ հանց գոհար բան շարէ նա (ն. տ., 287): Յետև մեռաւ հանցգորն յիմար (ն. տ., 480): Որպէս զխօսող ձայնէ... որպէս զշուն հաշէ (ՀՆ, 216): Քան զշուր ճապաղեցայ (ն. տ., 225): Զէդ Աստառած ևն առ ձեզ եկել (ն. տ., 147): Յարեաւ ի գիշերին գաղտ ի յընկերէն (ՆՄԺԱՎ, 52): Որ գետ նինուէցիմն կու տապինք յահէ անօրինացս (ԺԴԶԶ, 274): Կանգնել էր սելուի նման, իր ճօհար անձկանց վրայ (ՆՔԶԿ, 87): Դնեմ քեզ ոսկի աթոռ, որ նստիս Բանց ծանր ամիրայ (ն. տ., 121):

Արևելահայերենում ձևի իմաստն արտահայտվում է առանց, դուրս, բնորոշմ, քստ, իրրև, ինչպես, կերպով, հեռու, նման, մեջ, որպես, պես, վրա, տակ կապերով:

Օրինակներ՝ Մի՞թե նա չաղաչեց Սմբատին, որ գործը վերջացնի առանց դատարանի (Շիրվ., 3, 379): Հերթից դուրս ջուր էր գողանում (Բակ., 102): Ըստ պատշանին պարապել էր Ֆրանսիական լեզվի ուսումնասիրությանը (Մուր., 2, 12): Հինգ անգամ իրար վրա կարդացի (Մուր., 6, 135): Պառկեց երեսի վրա անկողնում (Շիրվ., 4, 201): Դուր մեք գեմ եկել եք գեմի տակ (ՄՀԱԿՄ, 253): Նա իրրև ծեր մտածեց, սակայն իրրև երիտասարդ գործեց (Մուր., 3, 311): Նա կնոջ նման արտասուք չեմ թափի (Բ, 7, 52): Նա անհայտանում էր որպես դև և հայտվում՝ որպես հրեշտակ (Բ, 2, 307): Կինը որո՞նում է պառավ կովի պես (Բակ., 91): Նրազի նման հիշում եմ առուն (ԳՍԵԺ, 1, 55): Ինձ որդու նման սիրում էր (Բ, 2, 322): Ու հանց աշակերտ նայում էր նրան (ՀՇՔԶ, 2, 248): Որոնք առանց աղ ու հաց կերան հայոց բյուրեղին (ՀՇՔԶ, 3, 236): Ապրում ես իր բոյս:

Արևմտահայերենում այս իմաստը դրսևորվում է առանց, պես, իրրև, իբր, նման, վրայ, տակ, գերք, հանգոյն, հանգունակ, ինչպես, մէջ, տակ, ներքև, կռել, որպես, հակառակ, հեռու, յօգուտ, հանց, վեր, քստ կապերի միջոցով:

Օրինակներ՝ Արջու պես կր խօսի (ՀՊՆԺ, 1, 34): Առաջուց հոգոյս պես էր սիրէի (ն. տ., 112): Առանց կարմրելու դեռ կր շաքունակե՞ս այժմ խօսքերը (ն. տ., 170): Միշտ իրրև ծեր կր խորհի, թէպէտ և ետ չկէ՝ այդ իրրև երիտասարդ գործելէ (ն. տ., 2, 105): Իր կիանքն միշտ ուրախութեան մէջ կ'անցունէ (ն. տ., 6, 269): Ոտքին վատնեցում վրա: Եր բալէր առտուն (ԳՁՆԺ, 1, 34): Իր մտքին մէջ մտեր ու իր կաւարձ հակառակ հետզհետէ դամուեր ու հաստատուեր էր հոն (ն.

տ., 133): Մարդէ հետո ապրեր էր իր քեօշքին մէջ (ն. տ., 2, 92): Ուզեցի հշմարտութիւնը յայտնել ախորժակի ձեւի ներքեւ (ՄՏԵ, 4): Իրեւմայր կը վարուի մեզի հետ (ն. տ., 33): Ձմեռն անցունէիր յօգուա առողջութեանդ (ն. տ., 128): Գեղին աղբատ ընտանիքներուն միս և նպարեղէն կը ծախէր ձեռքին վրայ (ԵԵ, 41): Օրծանի մը Էանգայն մինչև նպատակը լուսաւորէ (ՄԸԵ, 11): Ու ծփայի գերք ոսկեսար վարագոյր (ՄՄԵԺ, 108): Ամէնուրեք, վիշտին պէս ու երազին հաճագունակ Հանդիպեցայ մեր ցեղին, յիշատակով խնկաւետ (ն. տ., 162): Երգս ինչպէս արտոյտ մը կը թռչէր վեր (ՎԹԵ, 73): Միայն խոշոր շոգենաւորու շարքերը լուռ ու մունջ, իրարու ետեւէ գիծ կը կազմեն (ՕՁԵ, 112): Թարթիչն ի վար խոտերու կը կախուի ցօղն իր արցունք (ՄԲ, 184): Արշալոյսը կը բռնկէր Հրդեհի մը հաճագունակ (ն. տ., 308): Եւ հունձրս պիտի ծփայ հանց ծով բոցադէս (ԿՍԼ, 79):

Վիճակի իմաստը նախադրութեամբ (կապալին) կառուցներով. — Գրաբարում այս իմաստն արտահայտւում էր առանց, ի վերայ, արտաբոյ, հանդերձ նախադրութիւններով: Լրացյալ լինում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր:

Օրինակներ՝ Ոչ առանց ամպոյ կտես (Ագ., 550): Երկիր էպող կաթողիկոսն ի վերայ երեսաց իւրոց (ՄԿՊԱԱ, 2, ԺԴ): Ես անպարտ և արտաբոյ մեղադրութեան մնացից (ՅԴՊԶ, 283): Ես տանել ի Գաղղիտս հանդերձ երկաթի կապանօք (ՄԽ, 2, 2Ը):

Միջին հայերենում վիճակի իմաստն արտահայտւում է առանց, ի մէջ + սեռական, ի հետ, նման, քաւց + տրական, առանց, մօտ – հայցական, ի գատ, գատ, որիշ + րադառական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Սերկեիլ և ծոր տաս, և փրփրեմի հունդ և տաւաշիքին զուրսն առանց գաթրանի (ԱՕԲ, 313): Վախեմ թէ առանց վարդին բանկարծակ մեռնիմ (ԳԱՏ, 230): Սիրող ամէն իրաց վերու, որ դու ի հետ քեզ պարապիս (ՖԴ, 267): Ես գրեզ տեսայ նման լուսոյ (ՀԹՏ, 138): Ես աչք ու դու լոյս հողի, առանց լոյս՝ աչքն խաւարի (ՆԲԶ, 50): Առանց քեզ ևս ո՞նց ասորիմ (ն. տ., 196): ԶԱստուած մօտ ի քեզ դու տես (ՀԵ, 146): Ի յիւր սիրելեացն ի գատ այն ոսկին մոխիր շածեցայ (ՀԵ, 154): Նոյնպէս և զիս տեսանիմ ի մէջ բազում նեղութեանց (ն. տ., 288): Աղուէսն և զիս ուզա մի մերձ ի ման (ն. տ., 72): Ի մէջ դառնույ ան գրեցի զսա (ԺԵԶԶԲ, 443):

Արեւելահայերենում այս իմաստը արտահայտւում է առանց, հետ, մէջ, ներքո, վրա, ապակ կապերի միջոցով: Ընդ որում տարբերակւում են բուն գործողի (էնթակայի) և գործողութեան առարկայի (անդիքի) վիճակը:

Այսպիս, հետեւյալ օրինակներում կապային լրացումները գործողի վիճակն են ցույց տալիս:

Նոր շորերի մեջ նա երեւց ալիլի բարձրահասակ (Բակ., 123): Կարծես լիռներից մի ամբողջ զորաբանակ է իջել բոբիկ, մերկ և առանց գլխարկի (ն. տ., 320): Վերադարձանք խոր տալավորութան ներքե (Շիրվ., 9, 281): Բայց գնում ենք մենք անվահեր Զարկերի տակ չար բախտի (ՀԹ, 1, 101):

Խնդրային վիճակի իմաստն արտահայտված է հետեւյալ օրինակներում: Մի անգամ գտա նրան սարսափելի խռովութան մեջ (Բ, 2, 546): Ինձ տանում էին դեպի կախաղան, Սվինների տակ զինավառ զորքի (Իս., 1, 166): Թողնենք իշխանուհուն յուր երգների հետ (Մուր., 2, 11): Առանց կարմիր բքի երբեք տեսնել չէր կարելի նրան (ՎՓ, 4, 267): Թե կյանքն առանց արցունքի կուզես՝ էլ ո՞ւմ առաջ դարդս բանամ (ՀՇՔԶ, 2, 186):

Արեւմտահայերենում վիճակի իմաստը դրսևորվում է առանց, դուրս, դէմ, դէմ առ դէմ, յանդիման, մէջ, տակ, վրայ, ներքե, հետ, իբրեւ կապերով: Այստեղ ևս մի դեպքում կապային կառույցով ենթակայի վիճակն է ցույց տրվում:

Օրինակներ՝ Կերաւ, խմեց, զարգացաւ իւր մօրը խնամոց ներքե (ՀՊԵԺ, 2, 238): Առանց ուղեղի աշխարհ եկաւ (ն. տ., 5, 48): Հինը մնացած է իր նախկին վիճակին մէջ (ԵՕԵԺ, 4, 470): Տուն վերադարձաւ շատ ծանր տրամադրութեան մը տակ (ԼՇԸԵ, 92): Եւր կը մնամ ևս նորէն տրամադրութեան դէմ առ դէմ (ՎԹԵ, 89): Կուղեի ննջել ըզ-ձանքներու հետ (ՕՓՅ, 10):

Կապային կառույցով արտահայտվում է նաև խնդրի վիճակը:

Օրինակներ՝ Բոլոր գործերս երեսի վրայ քողոցի (ՀՊԵԺ, 1, 17): Ո՞վ պիտի ճանչնար Սողոմոն ազային տղան այդ փարիզցի անառակի հագուստներուն ու ձեւերուն տակ (ԳՁԵԺ, 1, 327): Ամէն բան իր անառատութեանը մէջ պիտի գտնէ (ՌԶՅ, 59): Ես բնդհակառակն միշտ բնական կը գտնէի զինքը բեմին դուրս, ինչպէս բեմին վրայ (ԱԶԵ, 378): Զէին կրնար իրենց հայրը երեւակայիլ անխօս, մանաւանդ առանց հայկոյաճի (ՍՍԼՃ, 80): Որքան ցանկացած էի, որ դուն տեսնէիր զիս իբրեւ ուսուցիչ և զպրապետ (ԳՊՍՄ, 188): Կը վախնայ ինրզինք իրա-կանութեան դէմ յանդիման գտնելէն (ՎՄԶԲ, 187):

Չափի իմաստը նախադրութամբ (կապային) կառույցներով.— Գբա-բարում այս իմաստի արտահայտմանը ծագումն են Բան, չափ նախադրությունները: Ընդ որում նկատելի է, որ Բան նախադրությունը քիչ դեպքերում է բայի լրացում ձևավորում, քանի որ այն ածականի և մակրայի համեմատության խնդիր է կազմում: Պատահական չէ, որ

Բան + գ + հայցական կառույցով լրացում ստանում են գերազանցապես ածականական և մակերայական ծագմամբ բայերը (բարձրաձայն, առանձնույլ և այլն): Մինչդեռ չափ նախադրությամբ կառույցի համար լրացյալ կարող են լինել տարբեր իմաստի բայեր:

Օրինակներ՝ Եւս Բան զոսսին բաւես առ նոսին տիրեալ համայնից ահաւորապէս (ԳնՄՈ, ԻԹ): Յորում շարշարիմ կապաճօ՛ չափ իբրև զշարագործ (Բ, Տիմոթ., Բ): Նստուցի յափոռ բո՛ւ բարձրացուցեալ Բան զամենայն րազաւորս Էրկրի (Ագ., 397): Քան զաւագ բազմացան (Սաղ., 34Ը):

Միջին հայերենում չափի իմաստն արտահայտվում է չափ, չափ + սեռական, չափ + գործիական, զեղ, Բան + հայցական, ի դուրս + բացանական, մի՞նչ, ինչուի, ինչուր + հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Բերէք գինի ծովին չափ և միս սարին չափ (ՄԱՊ, 50): Թէ ինչվի տաւի մի ի յայն պատճառնէն գտվի, նա դառնայ ի տէրն (ՍԳԴ, 62): Մեծատուն խոճայ մի ունէր չափէ ի դուրս ոսկի և արծաթ (էշՄԳԱ, 19): Ճեղքէ յագոյն ծայրէն զեղ կէս քիզ (ԲԶ, 158): Դու արա ինչվի տասներկու օրն (ն. տ., 113): Ու մին օր մինչև իրիկումն անօրի կացի... ու մենակ մինչ յիրիկուն գիր կու գրէի (ԺնՉԶԱ, 658): Վաղուքէքն ինչուր իրիկուն՝ կու լայի ու զրեղ կ'ուզէի (ՆՔՀԿ, 247):

Արեւելահայերենում այս իմաստի արտահայտմանը ճանաչում են չափ, մինչև, մեջ, դուրս կապերը՝ դրսևորելով տարածական, ժամանակային, ծավալային և այլ կարգի չափեր:

Օրինակներ՝ Գնաց մինչև հողը Մարա (ՀԹ, 2, 127): Մարդը մինչև լայս մնաց մոտը (Բակ., 27): Գիտեր, որ մինչև կեսգիշեր շուռումուռ պիտի գար անկողնում (ՆԴ, 1, 75): Նամակը մի Բանի բույնի մեջ տեղ հասցրեց (Մուր., 3, 250): Թրջվել եմ մինչև ոսկորներս (ԳՄԼԶ, 93): Չափից դուրս անհանգստացով (Մուր., 2, 87): Հեռվից Էրեւում էր նա մի հավի չափ (Բ, 2, 331):

Արեւմտահայերենում չափի իմաստն արտահայտվում է չափ, մեջ, մինչև, ի վեր, մերձ, վրայ, միջոց, ըստ կապերով:

Օրինակներ՝ Իրաւունքը մտիկ ընել չուզողին ուզածի՛զ չափ խօսէ (ՀՊՆԺ, 1, 416): Քիչ ժամանակի մէջ շատ առաջ գնաց մայրենի լեզուին մէջ (ն. տ., 2, 120): Մինչև անկողինը կառքով պիտի երթար (ն. տ. 167): Երկու Էրեք ժամու միջոց կը ջարդէր (ՄՆ, 102): Աղանձրէն մինչև սպասավորները ճանչցեր էր մօտէն (ԳՁՆԺ, 1, 3): Երկու օրէ ի վեր իր կեանքին մէջ պատահած փոփոխություններուն առկ ընդարձացած կը մնար (ն. տ., 7): Մինչև յետին շունչը պիտի պաշտպանէր զայն (ն. տ., 120): Պիտի աղօթեմ միշտ մերձ գերեզմանին (ՍՏՆ, 57): Ամէն տեղ Կեանքը կը ջանայ ըստ կարի խուսափել, հեռու

կենալ Մահէն (ՄՄԵԺ, 267): Տասը կարճ տարիներու վրայ ինքզինքը ամբողջովին իրագործած այս բանաստեղծը նմուշ մըն է բարձրագոյն որակով քերթողական խառնուածքի մը (206, 425): Վարը, տատիճաններուն մոտ, բարեկամս կը սպասէ աւելի բան կէս ժամէ, ի վեր (ՎՄ2Բ, 157):

Պայմանի իմաստը կապային կառույցներով.—Այս իմաստը առանձին հստակութեամբ դրսևորվում է արեւմտահայերէնում մէջ, տակ, ներքեւ կապերով: Այլ դեպքերում այս կապերը կարող են արտահայտուի ուրիշ իմաստներ, իսկ պայմանն էլ կարող է զուգակցված լինել վիճակին, ժամանակին, տեղին և այլն:

Այսպես, հետևյալ նախադասութիւններում աւանդատ է պայմանի իմաստը:

Ամէն շարագործութիւն կը դիւրանար խաւարին մէջ (ԾԵ, 6): Թող որ հոգիս քաղցրանուաղ երգէ սիրոյ նովանոյն ներքեւ (ՄՏԵ, 42): Հերիգան իբրիւ ոճրագործ մեռաւ, ուրիշ պայմաններու մէջ գուցէ իբրիւ նշանաւոր կին մեռնէր (ն. տ., 152): Այդ պայմաններու տակ հա՛ց դէմ կուտայ (206, 55): Ամէն ինչ կ'անցնի այդ խիստ և աններող դիմակին ներքեւ (ԶԵԵ, 141):

Արեւելահայերէնում պայմանի իմաստը կապային կառույցներում սովորաբար խառն է լինում վիճակի, ժամանակի իմաստներին:

Բ. Բայի իրացումները նախդրավոր կառույցներով

Գրաբարում և միջին հայերէնում, մասամբ և ժամանակակից հայերէնում, առ, զ, ընդ, քստ, ի, ց նախդիրները դրվելով տարբեր հոլովածակների վրա՝ արտահայտում են տարբեր հարաբերութիւններ և, նախադրութիւնների նման, ձևավորում լրացումը: Դրանք ամենից շատ մասնակցում են բայի լրացումների դրսևորմանը:

Գրաբարում նախդիրները ծառայել են բազմաթիւ և բազմազան հարաբերութիւնների արտահայտուին: Ընդ որում դրանք աճնալիս հարաբերութիւններ են, որոնք մեծ մասամբ շին դրսևորվում հոլովածակելով կամ նախադրութեամբ կառույցներով: Իհարկէ նկատի չունենք այս կամ այն նախդրավոր կառույցի և հոլովածակի կամ նախադրութեամբ կառույցի համանշտութիւնը: Այսպես, երբեմն նույն իմաստը (նույնիսկ նույն նախադասութեան մեջ) կարող է համանիշ ձևերով արտահայտուիլ:

Օրինակներ՝ Սպիտակ ցլով և սպիտակ նոխազօք, սպիտակ ձիով և սպիտակ ջորով, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդով... ոսկով և արծաթով, ի հանդերձս պայծառս և ի զարդս գեղեցիկս, դիւր ազգին Ար-

շակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծաբէր (Ագ., 22): Պատրաստեցեր զնոսա տանջանացն յաւիտենից, յանմահ սատակումն յանանց դատաստանացն (ն. տ., 84): Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ արեւաց և անարեւաց, բազմասցի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մեկոյ (Եղ., 1): Բաժանին յերիս մասունս՝ բաւոյ, չարի և միջակի (Գաւիթ, Մեկնութիւն քերականին): Իշխանն Վարազ Տրդատ ընդ երիս հարկէր՝ Խագրաց, Տանկաց և Հոռոմոց (ՄԿՊԱԱ, 3, ԺԲ):

Բացի ց-ից, մյուս նախդիրները բազմիմաստ են: Ընդ որում այդ իմաստները որոշ զեպքերում համընկնում են: Իհարկե տարրեր նախդիրների միջև իմաստների կատարյալ համընկնում չկա. բոլոր զեպքերում տարրեր նախդիրներ իմաստային նորերանգներ են արտահայտում: Այսպես, տեղի իմաստը արտահայտվում է տարրեր նախդրավոր կառույցներով: Ընդ որում առ+տրական կառույցով արտաքին տեղ է ցույց տրվում, ընդ+գործիական կառույցով՝ մի բանի տակ, ի+հայցական, ընդ+հայցական կառույցներով՝ ուղեորության նպատակակետ տեղ:

Իմաստային այս տարբերություններն էլ պայմանավորում են տարբեր նախդիրների գործածությունը: Սակայն, այնուամենայնիվ, նկատելի է, որ նախդիրների իմաստները շատ ընդհանուր են, երբեմն էլ ոչ նստակորեն տարբերակված: Այս հանգամանքն էլ հնարավոր է դարձնում նախդիրների գործածությունը մեկը մյուսի փոխարեն: Այսպես, նույն իմաստներով կարող են գործածվել ի և ընդ, ի և առ, ի և ց, առ և ընդ զուգերը:

Օրինակներ՝ Մտցէ որպէս ջուր ի փոք նորա, որպէս ձէթ ընդ ոսկեւս նորա (Սաղ., 23): Ընդ նուազել ժամանակաց թաղաւորութեանն Պարթեւաց, ի բառնալ տէրութեանն յԱրտաւանայ որդոյ Վաղարշու, ի սպանանել զնա Արտաշրի որդոյ Սասնայ... ոչ ինչ ժամանեաց հասանել յամբովկ գործոյն պատերազմի իրացն պատրաստութեան (Ագ., 18): Միամտեալ և հաւանեալ և նուաճեալ էին ի տէրութիւնն Արտաշրի, քան ընդ տէրութիւն իւրեանց ազգատոհմին և եղբայրութեանն (ն. տ., 20): Առաքէր զօրավարն Հայոց Մամիկոնեանն Վահան չերեւիլ և յաւանաւոր ազգն Արծրունեաց... և առ ազատութեամբ Ռշտունեաց (ՂՓՊՀ, 3, 2): Զոր ի խաշին սաստելով ասէր ցեղկելի յիւր ընկերն (ՂՓԹ): Վտան այնորիկ ունի միաբանութիւն ներկայն առ յարաձգականն, յարակայն ընդ գերակատարին (Անանուն մեկնիչ քերականի, ԺԴ):

Սակայն սա չի նշանակում, թե այդ նախդիրները համընկնում են բոլոր զեպքերում: Դրանց հոմանիշությունը մասնակի է: Այդ պատճառով էլ այլ իմաստների դեպքում դրանց գործածությունը մեկը մյուսի փոխարեն սխալ է: Այսպես, ճիշտ չէ ի նախդիր գործածությունը գ-ի փոխարեն՝ որոշյալ առման իմաստով հետևյալ օրինակներում:

ի յսութեանցն նորա յագնւագոյնսն զատուցանել կամեցաւ (Եզն., 1, Ա): Հասեալ ասպատակէին յերկիրն Հայոց (Բուզ., 4, ԾԸ): Տրդատայ բունն հարեալ ի կինն՝ յինքն քարշեալ ի բազմականն, շամբշեալ վաւաշէր (Մկ., 2, ԿԳ): Ոչ ի նստելն իմանայր և ոչ ի յառնելն զգայր ամենեկին (ՄկՊԱԱ., 2, ԺԳ):

Միսալ է նաև հակառակը՝ զ-ի գործածությունը ի-ի փոխարեն հետեյալ օրինակներում:

Գուցէ գտցի որ և ընդ ականք հայեցի զանոց երբալն իմ (ՅԴՊԶ, 286): Մեծարէր զամենայն ամուրս հաշտութեան և խաղաղութեանն, որ ի մէջ նոցա էր (Բուզ., 4, ԺԶ):

Ճիշտ չէ նաև ընդ-ի գործածությունը զ-ի փոխարեն: Օրինակ՝ Ոչ կամեցեալ ընդ ձեր կուռուստն (Ագ., 521):

Պատահում է, որ որոշ նախդիրներ երբեմն չեն գործածվում, և տվյալ հոլովաձևը միայնակ է արտահայտում հախդիւր + հոլովաձև կառուցի իմաստը: Այսպէս, հետեյալ օրինակներում ի նախդիրը չի գործածված տրականի և հայցականի հետ:

Եկն՝ ել նա ի գաւառ անդր, և եկն Արքամ: (Մակ., Թ): Օրինակ առէք շարշարանաց և յերկայնամտութեան զմարգարէսն (ԿվՄ, 8): Կապակոտոր լինէր, շմնայր հաւանութեան մինչև զօրքն Պարսից եկեցցեն (Բուզ., 4, Ի):

Գրաբարում նկատելի է, որ որոշ նախդիրներ նույն իմաստն արտահայտում են տարբեր հոլովների հետ: Այսպէս, տեղի և ժամանակի իմաստներն արտահայտվում են ի + եզակի տրական, ի + հոգնակի հայցական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Ոյք նստէին ի խաւարի և ի ստուերս մահու (Սաղ., ԺԶ): Բնակեաց Իսրայէլ յերկրին եգիպտացոց (Մնն., Խէ): Յաւուսն յայնոսիկ ... ծագեցից (Ագ., 396): Յայնմ ամուր ծանիշիք (Ագ., 714): Ել և խօսեաց ի սիրտս ծառայից քոց (Գ, Թագ., ԺԹ):

Այս օրինաչափությունից շեղումը որոշակի էր գրաբարում: Հաճախ տեղի և ժամանակի իմաստները կարող էին արտահայտվել նաև ի + եզակի հայցական կառուցով:

Օրինակներ՝ Բնակեաց Յովսէփ յեգիպտոս (Ժնն., Ծ): Կամիս նրստել յմուսաղէմ (Նէեմի, Զ): Յառաջին խորանն յամենայն ժամ մտանէին քահանայքն (Եբր., Թ): Երևք հազար ի մին գիշեր ստապեցան (ՅՄՊՏ, Վասն մահուանն Տիրանայ):

Հանգման իմաստը արտահայտվում է և՛ ի + տրական, և՛ ի + հայցական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Կապեալ էին չաղատութեան որպէս յերկարս (Սաղ., ԺԶ): Կէսք ի կշռապաշտութեան և ի սպանութիւնս, ի պոռնկութեան և ի բազմազգի շարի՛ւ կաշկանդեալ զմածեալ կան (Բուզ., 4, Ե):

Այս իմաստը ևս կարող է արտահայտվել ընդ + տրական և ընդ + հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ *Խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ քնածու լինի քնահատաց (Եզն., 1, Ա): Խառնեալ ընդ այլ դեղոյ՝ մաղձադեղ է բուժիչ ի մահուանէ (Ն. տ.): Հաւասարեացի մահս մեր ընդ մահու արդարոցն, հեղումն արեան մերոյ ընդ արիւն սուրբ մարտիրոսացն (Եզ., 5):*

Միասնության իմաստը կարող է արտահայտվել և՛ ընդ + տրական, և՛ ընդ + հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ *Բազմեալ էին ընդ Յիսուսի և ընդ աշակերտս նորա (Մատթ., Թ): Ընդ պատառոյն ևմուտ ստատանայ (Եզն., 2, ԻԲ): Թաղեցէք զիս ընդ հարս իմ (Ծնն., ԽԹ):*

Ուղղության իմաստը կարող է արտահայտվել ընդ + հայցական, հաղվադեպ նաև ընդ + տրական կառույցներով:

Օրինակներ՝ *Ժանր քինու հայէր հայր աղջկանն ընդ վեսային իւրում (ՂՓՊՂ, Ի): Որ հայէր ընդ հարաւ (Ելք, ԼԸ):*

Համապատասխանության իմաստը ևս կարող է արտահայտվել ըստ + տրական և ըստ + հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ *Որ յաւուրցն առաջնոյ թոյլ ևտ գնալ մարդկան ըստ կամայ իրեանց... եւ քնացին նոքա ըստ կամս անձանց իրեանց (Ագ., 236): Դուք ըստ մարմնոյ դատիր (Յովհ., Ը): Մի ըստ աչս դատիր, այլ ուղիղ դատաստան արարէք (Ն. տ., է):*

Վերաբերության իմաստը կարող է արտահայտվել ընդ + տրական և ընդ + հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ *Բազում շնորհ ունէր զօրավարին Վասակայ, ընդ քաւարտութեանն զարմացեալ և ընդ քաղում անբկիտութիւնն (Բուզ., 4, ԺԶ): Մի հոգայք ընդ ոգւոյ թէ զինչ ուտիցէք, և մի ընդ մարմնոյ թէ զինչ զգնուցուք (Ղուկ., ԺԲ): Զարմացան նոքա ընդ գեղ նորա յոյժ (Յուդիթ, Ժ): Ոչ խնդայ ընդ կորուստ մարդկան (Եզն., 1, Ա):*

Գրաբարի նախդիրների հոմանշային հարաբերության պատճառով երբեմն նույն հոլովածեի հետ գործածվում են երկու նախդիրներ: Այսպես, ուղղության իմաստը երբեմն արտահայտվում է ընդ + ի + հայցական կառույցով:

Օրինակներ՝ *Որ հայի ընդ յարեելս (ՅՄՊՏ, 277 ա): Զգեսց զհոպան և արկ ընդ յաջ քէկն (Ն. տ., 282ա):*

Նույն կառույցը գործածվում է նաև հանգման իմաստի դեպքում: Օրինակներ՝ *Ճակատեցան ի պատերազմ ընդ յիրեարս (ՅՄՊՏ, 314 ա): Խառնեցան ընդ յիրեարս (Ն. տ., 328 ա):*

Ուղեորության տեղի իմաստը ևս կարող է արտահայտվել նույնպիսի կառույցով:

Օրինակներ՝ Յուդարկէ զնա ի Մրծանայ բնդ յարեմուտս (Սեր., Ա): Տարաւ անցոյց բնդ յԱստեղօնս (ՅՄՊՏ, 328 բ):

Դադարման տեղի իմաստի գրեւորման համար նույնպէս կարող է գործածվել նշված կառույցը:

Օրինակներ՝ Սա ճոխարար պսակի թաղընկալութեամբ բնդ առաջին ի Հալս (ՅԴՊԶ, 20): Կայ բնդ յալ նախսն ի Հայրաբլուրն (ՅՄՊՏ, 323 ա):

Համանիշ նախդիրներն ավելի շատ գործածվում են նույն նախադասութեան մեջ տեղի մասնավորեցում արտահայտելու դեպքում (մասնավորեցնող բացահայտիչ): Այսպէս կարող են գործածվել առև ի նախդիրները:

Օրինակներ՝ Ասեալ ի նմանէ առաքէր առ արեւայն յերկիրն Հալոց (ԿվՄ, 13): Նորա առարեալ զմի չեղրարց իւրոց ի Հրկաստան... առ Հիւրկանոս (Մե, 2, ԻԴ): Վերացաւ առ Հալս իւր յերկինս (Եղ., 7): Իջին Էրեք յերեսուն իշխանացն ի վկմն առ Դաւիթ յայրն Ողողամայ (Ա, Մնաց., ԺԱ): Որ անդէն յոստանին առ նոսա մնալոց էին (ՂՓՊԶ, ԿԸ):

Մասնավորեցնող իմաստն արտահայտվում է նաև նույն նախադրով (ի):

Օրինակներ՝ Թաղեցին զնա ի Բաղաբին իւրում յԱրիմաքեմ (Ա, Թաղ., ԻԸ): Գային հոտանէին յերկիրն Հալոց յԱյրարատեան գաւառ, ի վաղարշապատ Բաղաբ, ի հանգստակայս սրբոցն (Ագ., 881): Բերին ի գաւառն իւրեանց ի կողմանս Աղուանից ի սանմանս Հալոց ի Հարանդ, ի զեօլն՝ որ անուանեալ կոշի Ամարազ (Բուգ., 3, 2):

Մասնավորեցնող իմաստով կարող են գործածվել նաև ի և ընդ նախդիրները: Օրինակ՝ Տնկեաց, ասէ, Աստուած զգրախան յեղեմ ընդ արեւելս աշխինքն յերկրի յարեւելս (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա):

Նպատակի և պատճառի իմաստների արտահայտման համար առ նախդիրը հաճախ զուգակցվում էր ի նախդիրին՝ զրվելով անորոշ գերբայի, բայանվան կամ այլ գոյականի հայցականի վրա:

Օրինակներ՝ Թուղթս բազումս տալք առ ի երկեցուցանել զիս (Գ, Եղբ., 2): Տրեցեալ անձն իմ առ ի ձանձրանալ (Սաղ., ՃԺԸ): Ճեպէին առ ի տեսիլ ցուցական սրանչիկեացն (Ագ., 725): Սաստկապէս պատարասեցան առ ի փորձութիւն գաղտնի մերենայիցն (Եղ., 2): Սփռէր տարածանէր բնդ գաւառս աշխարհին առ ի հանգիստ ձմերոցին (Եղ., 3): Սփռեցաւ ժողովուրդն ... ժողովել էլ իզէն առ ի յարդ (Ելք, Ե):

Նույնպիսի կառույցը կարող է ծառայել նաև վերաբերութեան իմաստի արտահայտմանը:

Օրինակներ՝ Սա նախ առ ի հաւատսն գտանի դրժող (ՄԽ, 2, 2Ը):
Կասկածէր երկիւղիւ առ ի յառաջիկայսն զանարժան գոռոզացելոցն բե-
կանել զսիրտս (ՂՓՊՀ, ԿԳ):

Սովորաբար բացառական հստակ հետ առ նախդիրը գործածվում է
ի-ին գուգահետ:

Օրինակներ՝ Մերկացաւ առ ի զգեստուէն արտաքնոյ (ՅԴՊՀ, 104):
Զիս առաքեալաց Աստուած առաջի ձեր առ ի քողով ձեր զաւակ յերկրի
(Ծնն., ԽԵ): Նա խօսեացի առ ի Բէն ընդ ժողովրդեանն (ՆԼԲ, Դ): Մի
մերժեալ բնկեացի առ ի հոցանէ (ՆԸ., 3):

Միջին հայերէնում շարունակում են գործածվել զրաբարյան առ.
զ, ընդ, քստ, ի(յ), ց նախդիրները տարբեր հոլովածիների հետ՝ արտա-
հայտելով բազմազան հարաբերութիւններ: Այստեղ, սակայն, ավելի է
խորացել տարբեր նախդրավոր կառույցների հոմանշութիւնը և համա-
հարթումը: Այստեղ հաճախ տարբեր նախդիրներ բացարձակապէս
նույն իմաստներն են արտահայտում, թեև նախապէս դրանց միջև եղել
են նրբիմաստային տարբերութիւններ:

Այսպէս, ընդ + տրական կառույցը կարող է գործածվել քստ + տրա-
կան կառույցի փոխարեն համապատասխանութիւն իմաստով:

Օրինակներ՝ Որ կոչի Խօխանաբերդ՝ ընդ բարբառոյն Պարսից
(ԿԳՊՀ, 255): Նստն և գիր ընդ դենին իւրեանց (Ն. տ., 270): Գնացիր
ընդ կամացն սատանայի (ՆՄԺԱՎ., 102): Ըստ մարմնոյն ևեթ խորհի
(ՆԸն., 1, ԻԶ): Որ քստ լուսնոյ յայտնին (Ն. տ., 2, ԻԱ):

Հաղորդման իմաստով հավասարապէս կարող են գործածվել ընդ +
հայցական, առ + հայցական, ի + հայցական, ընդ + տրական, առ + տրա-
կան կառույցները:

Օրինակներ՝ Հարցնեն ընդ կնիկն (ՍԳԴ, 50): Դայլն ձայնեաց առ
աղուէսն (ՆՄԺԱՎ., 86): Պարտ է զայս ասել առաջնորդին և վարդապե-
տին առ ժողովրդին (Ն. տ., 73): Ասէ թագաւորն ընդ զինուորացն (Ն.
տ., 293): Ասէ յրնկերն իւր (ՆՄԺԱՎ., 71):

Ուղղութիւն իմաստը արտահայտվում է առ + հայցական, ընդ +
հայցական, ի + տրական, ի + հայցական կառույցներով հավասարապէս:

Օրինակներ՝ Հայէր ընդ հանապարհ լերինն (ՍՍՊՅ, 10): Նա իւր
առամօրն հասանէ զձուն իւր և ձգէ յորսորդին (ՆՄԺԱՎ., 225): Բէ ձեռն
ի սիրու ձգես, մի մասնէր ի խալխի լեզուն (ՆԲՀԿ, 190): Բայց տկար
աչք մարդոյ յին՝ չիշխէ նայել (ՀՆ, 184): Դրեցին թուղթ առ ազգս
զայլոց (ՆՄԺԱՎ., 42):

Սահմանափակման իմաստն արտահայտվում է ընդ + հայցական,
ընդ + բացառական, ի + տրական, ի + հայցական, ց + բացառական կա-
ռույցներով:

Յրբնականեր՝ Բնդ խնդացողս և՛ ևս լացող (ՀԵ, 175): Առ երակ ի
զաղուէնքն քնդ ներքսէ և քնդ դրուցէ (ԲԶ, 117): Երկմտիս յայս մեծ երդ-
մանս (ՍՍՊՅ, 45): Իմանայ իւր տէր զցուրտն ցնեքսէ (ՄՀԶՄ, 88):
Գնա, իմ աշացս լոյս, որ անէծքս ի քեզ չի բանի (ՆՔԶԿ, 158): Մի տար
թող որ սատանայ հպարտացուցանէ զքեզ ի բարի գործ քո (ՆՄԺԱՎ,
3): Մոլորեցաւ տղայն և փոքր փոքր ամեցաւ ի գողութիւն (ն. տ., 14):

Հանգման իմաստն արտահայտուում է առփայցական, գփայ-
ցական, գփայցառական, քնդփայցական, քնդփայցական, իփայցա-
կան, իփայցական կառույցներով:

Յրբնականեր՝ Խառնադատեալ փառքեր նա զայգեգործէն (ԽԿ, 134):
Ջայս ամէնս աղա և մաղէ և քնդ մարմինն շփէ (ՄՀՄԶԳ, 14): Յանկաս-
կած ոտքն ի փոս տեղի քնկնի կամ քնդ քար գիպի (ԲԶ, 98): Խառնեցան
քիւրաւ (ՍՍՊՅ, 56): Ջերմն բան զամենայն ցեղ հիւանդութեան ի մար-
դիկ շատ հասնի (ՄՀԶՄ, 2): Ժողովուրդն կապեալ կայ առ առաջնորդն
(ՆՄԺԱՎ, 67): Էզարկ զարջն և քնդ երկուս կես արար (ն. տ., 4): Վասն
այն դիպաւ ոտքս ի քարի, որ աւելի ջանք չի դրի (ՅԴ, 288): Չէ պարտ
ողբատին քնդ մեծառան ձկտիլ (ՆՄԺԱՎ, 78):

Միջին հայերենում նկատելի է նախդրավոր կառույցների գործա-
ծութեան մեկը մյուսի փոխարեն: Այսպես, հաճախ է պատահում, որ
իփայցական կառույցը գործածվում է իփայցականի փոխարեն:

Յրբնականեր՝ Պատահ է զայս հիւանդս ի հոլ տուն պահել (ՄՀԶՄ,
8): Ի սարմին շորութիւն երեայ (ն. տ., 28):

Մոլորական է քնդփայցական կառույցի գործածությունը քնդփայ-
ցական կառույցի փոխարեն՝ փոխարինութեան իմաստի զեպրում:

Յրբնականեր՝ Դու քնդ նմա թագաւորես (ՆՄԺԱՎ, 5): Մեռաւ Մուրառ
Խոնդրարն և թագաւորեաց սուլթան Մահմետ որդի նորա քնդ նմա
(ՊԱԴ, 615):

Հաճախ է պատահում իփայցականի գործածությունը իփայցակա-
նի փոխարեն:

Երբնականեր՝ Եկն ի քաղարի մի եզեր (ՆՄԺԱՎ, 222): Բայցն զդուռն
գիշերն, յորում Լմուռ շատ զօրօք (ՍՍՊՅ, 107): Ըզճարպն իշխանի կե-
րակութիւն, Յարեւն աղբատը յազենային (ԱՄՀՄՀ, 310):

Մոլորական է գփայցական կառույցի գործածությունը իփայ-
ցականի փոխարեն:

Յրբնականեր՝ Այսպէս գորդիսն Իսմայէլի ոչ սիրէ զնոսա Տէր Աս-
տուած, տայ զօրութիւն աւերել երկիրս քրիստոնէից (ՍՕՊՆՍ, 145):
Դնաց զԱտրպատական (ն. տ., 196): Զքո մասց աչքդ բացի, Զքեզ
աւետարանս յանձնեցի, (ԺԴՀԶԶ, 469): Զաղէկն որ ի դնալ տեսնու,
բեր աչքդ, որ զինք չի հայի (ՆՔԶԿ, 61):

Պատահում է նաև զ+հայցականի գործածությունն ընդ — հայցականի կամ ի+հայցականի փոխարեն՝ վերածման իմաստով:

Օրինակներ՝ Եհար ժանաւըն զիննն և երկու բաժին կաշիւաց (ՆՄԺԱՎ, 4): Արեկ, զգերիս. նայէ, որ անցաւ պատարոյգն և լէրէս (ՆՔՀԿ, 162):

Պատահում է նաև ի+հայցականի գործածություն՝ զ+հայցականի փոխարեն:

Օրինակ՝ Տեսայ ի հոգիս հոգին զարգարում ու բազնկումս (ՆՔՀԿ, 123):

Երբեմն առ+ի+հայցականի փոխարեն դրվում է առ+ի+տրական: Օրինակ՝ Ոսկով զարգարեցի զսուբբ աւետարանս այս առ ի խառակի հոգւոյ մերոյ (ԺԴՀՀԶ, 294):

Միջին հայերենում սովորական է երկու նախդրի համատեղ գործածությունը նույն իմաստով: Ընդ որում խոսքը վերաբերում է ոչ միայն գրաբարին հատուկ առ ի+հայցական կառույցին, նպատակի իմաստով, որը լայնորեն գործածական է նաև միջին հայերենում, այլև ընդ ի+հայցական կառույցին, ինչպես և առ ի+հայցական կառույցին այլ իմաստներով:

Օրինակներ՝ Երբ այն պատճառն յամէ առ ի մարդն և չերկայեն, հա մտանէ մէկ մի յայն պատճառնն խորու ի մարմինն (ՄՀԶՄ, 37): Զսանդաւն և զվարդի ջուրն ընդ յիւրաւ խառնէ (ն. տ., 38): Առ ի մարմինն բո յարմարէ (ԳՏԲ, 216): Սիրով խաղային առ յիւրաւ (ՆՄԺԱՎ, 227): Դարձիր մէկ մ'ընդ յիս նայէ, կուլակիդ խոպանն եմ չեցիս (ՆՔՀԿ, 129): Ատով խոցեցիր դու զիս, ևս զարիսդ երթամ ի ընդ ո՞ր (ն. տ., 228): Հաւցաւ ընդ յիս, զի ոչ ունէի թոշակ պատրաստել այն երկայն ճանապարհին (ԺԴՀՀԶ, 142): Եթէ որ... բան ինչ մխիթարական տացէ ինձ առ ի պատկառաւ բժշկութեան (ԺՆՀՀԶԱ, 143): Դիմէ առ ի նա (ՆՄԺԱՎ, 81): Պատկեր զեղով առ յիս հասաւ (ԿՆՏ, 163): Ասէ ընդ յայրն յայն (ՆՄԺԱՎ, 137):

Առ նախդիրը գործածվում է նաև ի+տրական կառույցի հետ տեղի իմաստով: Օրինակ՝ Զմին հայ տղայ յոգնորդ զովեցին առ ի Հոռոմաց բազաւորին ի Տրապիզոն (ՆՄԺԱՎ, 338):

Միջին հայերենում նկատելի է նաև նախդիրների գործածությունը նույնիմաստ նախադրությունների զուգահեռ: Այսպես, ընդ Էսաւ — երբ ուղղվւթյան իմաստով գործածվում է ի վայր, ի վեր, ի մէջ նախադրությունների հետ միասին:

Օրինակներ՝ Կից ընդ գրաստուն փողմն ի վայր (ԲԶ, 111): Գիր պատրուգով ընդ էրբն ի վեր (ն. տ., 156): Եկն ի հարաւ ընդ բազումմն և ընդ լուսնին ի մէջ (ՍՍՊԶ, 36): Որ մարդ ընդ տան երդն ի վայր չընկ-

նի (ՄԳԳ, 76):

Ըստ նախդիրը կրեմն գործածվում է տրական + համեմատ կա-
ռույցի հետ: Օրինակ՝ Իսկ պատիժն ըստ վնասուն համեմատ լիցի (ՄԳԳ,
156):

Յուզն նախդիրը կարող է գործածվել նաև գործիականի հետ: Օրի-
նակ՝ Մխանդամայն ամենայն դատաստան ըստ իրին Բնուրեանք լիցի
(ՄԳԳ, 150):

Ի նախդիրը կարող է գործածվել տրական + նման կառույցի հետ:
Օրինակ՝ Արասցուք մարդ ի պատկերի մերում նման (ԿԵՏ, 221):
Նպատկի է նաև նախդիրների ավելորդ գործածություն: Այսպես,
համար ի նախդիրը գործածվում է առանց որևէ իմաստ հաղորդելու
այս կամ այն հոլովածի:

Օրինակներ՝ Եւ թէ արիւնն յաւելնայ՝ խիստ նշան է սքթայի և ի
յանկարծ մանուն (ԱՕԲ, 82): Աչքն ի Բնուն յետև շքացլի (ն. տ., 186):
Ի ապա հպէր նա յայս գործիս (ԺԴՀՀԶ, 308): Վայ ինձ մեղաւորիս, որ
չէնք կատարող ի հրամանս (ԺԵՀՀՀԳ, 94): Այս տաքութիւն մաղծին
բորբոսն արմատ է առեալ և ոչ քակտի ի Բրտնօֆն և կամ մարմնոյն
բորբոսմարն (ԳՔԲՄ, 14): Ասէ առիւծն ի սպառնալեօֆ (ՆՄԺԱՎ, 112):
Այլ բազում աղօթս առանձին մատուցանէր յԱստուծոյ (ն. տ., 144):
Զհատանեն յերկնից արեայութեանն (ն. տ., 340): Ետուն զհայրենի
ինչքն և նմալ (ն. տ., 276): Պլպուլն վերացաւ ի Խօթն քնով (ՄՀՔ,
193): Ես չեմ ցորեկուան որսիկ, զիս կ'որսան ի մութ գիշերով (ՆՔՀԿ,
122): Աչքս երեսէս ի վար լոկ զանգատ արաւ ի սրտիս (ն. տ., 60):
Քո ծոցդ է ի ծով նման, ծովն դեզ կ'ասեն ի շերման (ն. տ., 96):
Գնալ եւ գալ կասեմ, առ քո շատ ի սէրդ շի թողուլ (ն. տ., 229): Կամ
ի հոգվեօֆն անցանես (ն. տ., 180): Իմ սրտովս ի եար եմ սիրել (ն. տ.,
194): Աշտ, գտնուս օրդ ի մանուան (ՀԵ, 170): Լից ի ներք քան ի
գինե՛ հին գինի (ԲԶ, 116): Ոչ յուճեմ յայանեաց զրանն (ն. տ., 140):
Ի պաղ չրեր խմէին (ն. տ., 43):

Պատահում են նաև ուրիշ նախդիրների ավելորդ գործածություն
գեղերի:

Օրինակներ՝ Յաւուր միում անցանէր քնդ շուկային մշովն (ՆՄԺԱՎ,
191): Պատմեցին զայն դատաւորին զբանս երկից ևղբարցն (ն. տ.,
203): Խառնէ զխոզիկին հետ (ԲԶ, 104): Սկսաւ ուրախանալ զգինեան
(ՄՈՒԺ, 181): Վայ, որ զձեռս կու գողայ (ԺԵՀՀՀԱ, 184): Զերդ զլուսին
սուրաթ բոլոր, Շուրջ զերեսին մազերն ոլոր (ԿԵՏ, 163):

Նախդիրները ինչ-որ չափով գործածական են նաև ժամանակակից
հայերենում: Ընդ որում գործ ունենք երկու երևույթի հետ: Մի դեպ-

քում դրանց մի մասը (ըստ, առ, ի, ընդ) կիրառութիւն ունի նախ պահան նորմայի մեջ որպէս այլ կառուցցի կամ հոլովածների համարժեք։ Երկրորդ դեպքում գործ ունենք զուտ գրաբարյան կառուցցիների հետ, որոնք ամբողջապէս գործածվում են որպէս խոսքի հատուկ իրողութիւններ։

Պետք է նշել, որ նախդրավոր կառուցցիներն ավելի շատ գործածական են եղել գրական լեզուների ձևավորման առաջին շրջանում։ Իսկ արդի պրական լեզուներում նախդիրները հիմնականում օժտված են ոճական գերով։

Միաժամանակ նկատելի է, որ արեւմտահայերէնում նախդրավոր կառուցցիներն ունեն գործածութեան ավելի լայն շրջանակ, քան արեւելահայերէնում։

ա) Բայի լրացումները ԱՌ նախդրավոր կառուցցիներով

Գրաբարում առ նախդիրը գործածվում է արական, հայցական, բացական, գործիական հոլովների հետ, և համապատասխան նախդրավոր կառուցցիներով արտահայտվում են խնդրային ու պարագայական մի շարք իմաստներ։

Առ + արական կառուցց

Սրանով արտահայտվում են հետևյալ իմաստները

1. ԽՈՆԳՐԱՅԻՆ ԻՄԱՍՏՈՆԵՐ

Ա. Սանմանափական.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են սակավաթիվ բայեր, ինչպէս՝ տկարանալ, ստանալիք և այլն։

Օրինակներ՝ Պատերազմող առ պատերազմողի տկարացաւ (Երէմ., ևՁ)։ Ոչ երբէք ստահակեցար առ ձեզ (Բ Թեոսաղ., Գ)։

Միջին հայերէնում արեւելահայերէնում և արեւմտահայերէնում այսպիսի կառուցց չի գործածվում այս իմաստով։

Բ. Հալորդման.— Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ ասացական սակավաթիվ բայեր, ինչպէս՝ բողոք ունել, բողոք մատուցանել, ամբաստանել և այլն։

Օրինակներ՝ Սոցա... բողոք կաշեալ առ արԳայի (Մե, 2, ԿԲ): Բազումք ի զօրացն Հայոց ամբաստանէին առ քաղաւորին Պապայ զՄուշեղէ զսպարապետէն (Բուզ., 5, Բ): Սկսաւ բողոք մատուցանել զնմանէն առ քաղաւորին՝ Վարազդատայ առ իւրում սանուն (ն. տ., ԼԵ):

Միջին հայերենում ևս առ + տրական կառուցով հաղորդման իմաստ է արտահայտւում ասացական բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Պարտ է զայս ասել առաջնորդին և վարդապետին առ ժողովրդին (ՆՄԺԱՎ, 73): Երթամք ու իսպար տանիմք Առ Սրսայ Կաթողիկոսին (ՀԹՏ, 212):

Ժամանակակից հայերենում այս կառույցը նշված իմաստով նույնպէս չի գործածւում:

Գ. Հանգման. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում է բաղդասել, մասամբ և դիպել բայերը:

Օրինակներ՝ Փոքր Աղերսանդրի և Դարեհի պատերազմն առ Արտաշիսի բաղդատեալ (Մե, 2, ԺԳ): Որ առ ական դիպեցան (Ագ., 439):

Միջին հայերենում, ժամանակակից հայերենում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածւում:

Դ. Միասնութեան. — Գրաբարում այս իմաստով լրացում ստանում են սակավաթիվ բայեր, ինչպէս՝ ուրախանալ, զուարեանալ, միամտեղ, ունենալ և այլն: Առ հախգիրը գրւում է հիմնականում անձ ցույց տեղոգ բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Հրամայէր... առ նմա ուրախանալ ամենայն նախաբարօքն ուխտակցօքն (ՂՓՊՀ, ՂԳ): Ուրախ լինէին զուարճացեալք առ զօրավարին Հայոց (ն. տ., ՂԵ): Զյիշել զյանցանս ձեր... ալ զմիամտել առ քաղաւորին Արշակունւոյ (Մի, 3, ԽԸ): Բազում բարեխօսիւքն, զոր ունիմք առ նմա, ոչ շիջանի վառումն կանթեղաց ձերոց (Եղ., 7):

Այս իմաստը ևս չի արտահայտւում միջին և ժամանակակից հայերենում նշված կառույցով:

Ե. Ներգործող խնդրի. Սա բիշ է հանդիպում հակ գրաբարում, ուշ հիմնականում այսպիսի լրացում է ստանում ծածկել բայը:

Օրինակներ՝ Որ ծածկեալն էր յամենայն յաւիտեանց առ Աստուծոյ (Ագ., 353): Այն իսկ էր յաւիտենական խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուծոյ (ն. տ., 393):

Հայերենի հետագա շրջաններում հիշյալ կառույցը այս իմաստով չի գործածւում:

Ա. Տեղի.—Առ + տրական կառույցով զրարարում արտահայտվում է գործողության մոտավոր տեղը՝ դադարման բայերի մոտ, ինչպես նաև, բնակել, արկանել, մտանել, հասանել, կալ և այլն: Նախորդ հետ գործածվում են հիմնականում տեղ կամ անձ ցույց տվող բառերը: Օրինակներ՝ Նստաւ առ ջրհորի միում (Ելք, Բ): Բնակեցաւ Մովսէս առ առնն (Ն. տ., Բ): Կայցես հանդէպ նորա առ Եզեւ գետոյն (Ն. տ., է): Ինձ առ ուրւ մակաղեսցի (Եսայի, ԺԱ): Եղեալ ծունր առ ծովեզերին՝ կացաք յաղօթս (Գործ., ԻԱ):

Երբեմն այս կառույցը կարող է գրվել նաև շարժման բայերի մոտ: Օրինակներ՝ Գնաց և խոսքով ի բանակէն իւրմէ առ ծովուն Գիւղամայ (Մկ, 3, ԽԶ): Անկան իւրաքանչիւր առ ընկերի իւրում (Երեմ., ԽԶ): Միջին հայերենում առ + տրական կառույցը ևս տեղի իմաստ ունի դադարման բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Քանի որ այս աւետարանս կենա՝ առ Թումա իրիցուն կենա (ԺԳՀԶԶ, 43): Նստաւ առ նմայ և ասէ ուղտն ի յաղովէսն (ՆՄԺԱՎ, 72):

Ժամանակակից հայերենում առ + տրական կառույցը չի գործածվում առհասարակ:

Բ. Պատնառի.—Այսպիսի լրացում ստացող բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն: Նախորդը գրվում է վերացական գոյականների մոտ:

Օրինակներ՝ խոսորեսցի յաջակողմն իւր առ Բաղցի (Եսայի, Թ): Առ նախանձու մատնեցին զնա (Մատթ., Իէ): Արկանէր զնոսա առ ցասման ի գեհնն (Եզն., 4, Ա): Եթէ ոչ առ առատութեան տայ, այլ առ երկիւղի վատնէ (Մկ, 3, ԽԶ): Առ յոյժ յիմարութեան իրրև գգազան կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց (Եղ., 1):

Գ. Նպատակի.—Այս իմաստով հազվադեպ է գործածվում նշված կառույցը, և եղածն էլ բնագրից դուրս կարելի է հավասարապես նույն պատճառի իմաստով մեկնարանել: Օրինակ՝ Գուցէ խօսիցին Եգիպտացիքն և ասիցին. Առ շարութեան Եհան զնոսա, կոտորել զնոսա ի լերինս (Ելք, ԼԲ):

1. Խ ն դ ր ա յ ի ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Հանգման.— Գրաբարում աշսպխի լրացում ստանում են մերձե-
նալ, մօտել, յաւելուլ, դենել, հարկանել, զրալ, յուսալ, հասանել, հաւա-
սաւել, խառնել, ցուցանել և այլ բայեր: Նախդիր ստացող բառերը
սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Ան Բեզ ինչ որ մերձեցին (Սաղ., Գ): Ազօխ արաբէք
առ Տէր (Եւր., Բ): Զմայր առ որդիս հարին (Ովսէլ, Ժ): Գլխացա աւ-
տուածութիւնդ քո առ մարդկութիւն տկարութեանս մերոյ (Ազ., 78):
Յուցանես զորդութիւն քո առ ամենայն մարդիկ (Ն. տ., 86): Մտաւաւ
Ահարոն առ սեղանն (Ղեառ., Թ): Յաւելաւ առ հարս իւր հայրասպանն
այն (ՄկՊԱԱ, 2, ԺԳ): Հասանէին առ նա ամենայն որդիքն Ղեեայ (Եւր.,
ԼԲ): Մօտակալք առ միմեանս ... ոչ կատարելանայր առ աւարտումն հա-
սանել խորհրդոյն (ԹԱՊՏԱ, 3, ԻԲ): Նոյն օրինակ և առ Խաւակ որդին
Արբահամու Երեւալ (Ազ., 302): Դիցեն առ Աստուած զյոյս իւրեանց
(Ն. տ., 899): Հաւասարեցեն առ միմեանս զուգութեամբ (Եզ., 7):

Միջին հայերենում աշսպխի լրացում ստանում են հիմնականում
չարժման, ինչպես և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Ժողովուրդն կապեալ կալ առ առաջնորդն (ԵՄԺԱՎ.,
67): Առ իւրաւ մխարանեցան ազգն Հայոց (ՄՈՒԺ, 302):

Ժամանակակից հայերենում նշված կառույցը այս իմաստով չի
գործածվում: Արեւելահայերենում հազվադեպ այն գործածվում է որ-
պէս զրաբարչան կառույց: Օրինակ՝ Արդելում է մեզ առ աստված ունե-
ցած մեր սլարաբք կատարել (Մուր., 5, 173):

Բ. Մատուցման.— Գրաբարում աշսպխի լրացում ստանում են մա-
տակաւաւել, շնորհել, հատուցանել, տալ, մատուցանել և սակավաթիւ
այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Ետ հրովարտակս առ Յովնաբաճ (Ա Մակ., ԺԱ): Զձեզ
տոեալ առ Աստուած մատուցանէին (Ազ., 720): Զաստուածատուք
շնորհն առ ամենեւեան առատապէս մատակարարէր (Ն. տ., 834):
Շնորհեն... տառելաւոյէս առ օտարսն (ՂՓՊԶ, է): Դուք հպատակու-
թիւն... հատուցէր առ մեզ լիով (Ն. տ., ՂԵ):

Արեւմտահայերենում զրաբարաւեա որոշ հեղինակներ առ + հաշ-
ցական կառույցը գործածում են այս իմաստով: Օրինակ՝ Ո՞րն է մա-
տուցած ծառայութիւնդ առ ազգդ, առ մարդկութիւն, որ կըջնջէ ամե-
նայն խնդիր բնդ մէջ ժողովրդոց (ՍՏԵ, 194):

Գ. Հաղորդման.—Դրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են առաջին հերթին ասացական բայերը, ինչպես՝ աղաղակել, ասել, բարբառել, բողոքել, պատասխանի տալ, խոստովան առնել, խոստովան լինել, խօսել, կարդալ, յայտնել, պատմել և այլն: Նախդիրը գրվում է հիմնականում անձ ցույց տվող բառերի մոտ:

Օրինակներ՝ Աղաղակեաց Մովսէս առ Տէր (Ելք, ԺԵ): Բողբերաց Մովսէս առ Տէր (Ն. տ., ԺԷ): Կարդացին նորա առ Աստուած (Եսթեր, ԺԱ): Բարբառէր առ նա (Բ Թագ., ԺԵ): Խօսեցաւ Սամուէլ զամենայն պատգամս Տևառն առ ժողովուրդն (Ա Թագ., Ը): Յայտնեաց առ աշակերտսն (Ագ., 345): Որպէս ասաց Փրկիչն յԱւետարանին առ աշակերտսն (Ագ., 345): Որպէս ասաց Փրկիչն յԱւետարանին առ աշակերտսն (Ն. տ., 900): Խոստովանին առ Բեզ (ՂՓՊԶ, ԼԲ): Ամբաստան լինէր զնմանէ առ քաղաւորն Պարսից Պերոզ (Ն. տ., ԿԴ): Առ որս պատասխանի տուեալ ասէ (Ն. տ., 78):

Երբեմն այլ իմաստ ունեցող բայերը, փոխաբերաբար ասացական նշանակութեամբ գործածվելով, կարող են ստանալ առ+հայցական հաղորդման իմաստով:

Օրինակներ՝ Բաղմասցի ողջոյն առ Բեզ (Եղ., 2): Զայն արարեալ առ Վրէն Վանանդացի (ՂՓՊԶ): Աստուած որոտաց առ ձեզ (Ագ., 562): Գոչեցին առ Տէր Աստուած իւրեանց (Յուդիթ, Է):

Միջին հայերենում ևս առ+հայցական կառույցը կարող է գործածվել հաղորդման իմաստով՝ ասացական բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Դայլ ձայնեաց առ աղուէսն (ՆՄԺԱՎ, 86): Առէ առ Բահանայն (Ն. տ., 73): Թագաւոր ոմն Եհարց առ անապատատոր Կրօնաւոր մի, թէ որպէ՞ս տեսանես զաշխարհս (Ն. տ., 331): Փառաւոր ևս հաւատ առ Բեզ պաղատիմ (ԸԵ, 197):

Ժամանակակից հայերենում առ+հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Դ. Ուղղութեան.—Այսպիսի լրացում դրաբարում ստանում են նայել, հայել, միտել, ձգել, անկանել, խոնարհել, ակնարկել, աղօթել, ձգտել և այլ բայեր: Նախդիրը գրվում է տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բառերի վրա:

Օրինակներ՝ Աստուածորդին ձգեաց զնոսա առ ինքն (Ագ., 598): Աստուածովեանն խոնարհեալ առ սուրբ վկայս իւր (Ն. տ., 731): Մի՛ ձգտիր առ սաացուածս անիրաւս (Եկզ., Ե): Անձկայ առ նա (Իմաս., Դ): Եկաց յաղօթս առ Տէր (Դ Թագ., Ի): Աղօթեսցէ առ Աստուած (Մե, Զ, ԶԸ): Անկայ առ ոտս նորա (Յայտն., Ա): Առ իս տկնարիէ գղիպուսեօցն չ ար պատահմունս (ԹԱՊՏԱ, Կ): Հայեցան ի խոնարհ առ նա (Դ Թագ., Թ): Ակն Տևառն հայեցաւ առ նա (Միրաք, ԺԱ): Նայեա առ իս

(Տաշիր, Գ): Ձայն արձակեաց առ մեծ հրապարակն (Եղ., 2): Առ այս ազգ միտլը բանն մարգարէական յառաջդիտական (Բուզ., 3, ԺԳ): Զիա՞րդ բառնայցեմ գձեռս իմ աղօթիւք առ Աստուած (ն. տ., ԺԴ): Որք դարձուցին զթիկունս առ տէր (ն. տ.): Ուղղեսցես զսիրտ քո առ տէր (ն. տ., Դ):

Միջին հայերենում այսպիսի կառույցով լրացում ստանում են շարժման, ինչպես և զգացական բայերը, ինչպես՝ յարձակել, հայել, հալել, փոխել, աղօթել, լալ և այլն:

Օրինակներ՝ Փոխեցաւ առ Քրիստոս լի աւուրբբ (ԿԳՊԶ, 109): Դարձեալ տրանջես յինէն, առ աստուած լաս (ՆՄԺԱՎ, 69): Շարժեսցեն զվէմն և առ ինքեան քարշեսցեն (ն. տ., 171): Այսօր խօսի բլբուլն համով, Որ զհոտ առ ինք բուրես ծամով (ԿԵՏ, 232): Գրեցին թուղթ առ ազգս զայլոց (ՆՄԺԱՎ, 42): Թէ ոք զիւր ձեռն առ նա տանի, էնց կու ծամէ, որ մորմոքի (ԱՄԶՄԶ, 408): Աղօթեմ առ Տէր Աստուած (ՆՄԺԱՎ, 96):

Եւբատահայերենում, երբեմն և արեւելահայերենում, մասնավորապէս գրաբարամետ որոշ հեղինակներ երբեմն գործածում են առ + հալ-ցական կառույցը ուղղության իմաստով:

Օրինակներ՝ Կնոջ ընդունած դաստիարակութիւնն ո՞ր նպատակին կը համապատասխանէ, առ ի՞նչ կը ձգտի (ՍՏԵ, 104): Զոր բանաստեղծք գրած է մարգկութեան իղձը ուղեկով արտահայտել առ Աստուած (ԱԸԵ, 281): Ամբողջ Վրաստանը ծունկի եկած աղոթում էր առ Աստուած (ԶԳՄԵ, 1, 300): Աղոթք և պատարագ առաքենք առ Աստուած (ն. տ., 2, 248): Սահման չունի առ նա տածած հավատը (ՊՍԵԺ, 5, 77): Զանգակատուն կար առ Աստուած միտող (ՎԴԵ, 1, 36): Մեր առաջին աղոթքն առ Աստուած ենք հղում (ՎԴԵ, 2, 131):

Ե. Վերաբերութեամբ. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են ասացական և իմացական բայերը, ինչպես՝ ասել, խօսել, պատուիրել, լսել, իմանալ, գուշակել և այլն: Այլ իմաստի որոշ բայեր ևս (հագալ, հոգ տանել և այլն) կարող են ստանալ այսպիսի լրացում: Նախդրի հետ: Գործածվող բառերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Զոր պատուիրեցից քեզ առ որդիսն Խարայելի (Ելք, ԻԵ): Խօսեաց առակ առ տունդ Խարայելի (Եղեկ., Ժէ): Առ մեզ ասացեր զառակդ զայդ թէ առ ամենեւեան (Ղուկ., ԺԲ): Կուցէ զինչ ասէ Հոգին առ Եկեղեցիս (Յովհ., Գ): Առ այսպիսի ճշմարիտ ասացածս անպատշաճ հարցումս մատուցանեն (Եզե., 1, Դ): Եթէ առ անբուն աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած (Եղ., 2): Զնոյն օրինակ ճշմարտութեամբ և առ երանելին իմաստը (ն. տ., 7): Մաստիկ ահ երկիրդի գուշակէ առ միւսանդամ զործ թշնամեացն գնդի (ՂՓՊԶ, ՀԲ):

Օրինակներ՝ Առ ամենեւին բանան զգրունս զթոյ մարդասիրէն Քրիստոսի (Ադ., 9): Բացեալ է դուն շնորհի ողորմութեան նորա առ ամենեւեան (ՂՓՊԶ, Ժէ): Գործել շար առ ամենայն մարդ (Բուդ., 4, ԺԴ): Գործեսցուք զբարիս առ ամենեւեան, մանաւանդ առ ընտանիսն հաւատոյ (Գալ., 2):

Ինչպէս միջին հայերենում, այնպէս էլ արեւելահայերենում առ + հայցական կառույցը շահի իմաստով չի գործածւում: Արեւմտահայերենում զրաբարամեա հեղինակները այս կառույցը երբեմն գործածում են շահի իմաստով: Օրինակ՝ Ես Սարգսի առ իշխանն ըրած ծառայութիւնը չեմ կրնար մոռնալ (ՄԵ, 123):

Ը. Ներգործող խնդրի.— Գրաբարում այս իմաստը հազվագեղ է արտահայտւում առ + հայցական կառույցով: Եղածներից է հետեւյալ օրինակը: Յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներեղոյթ զօրութիւն յուսոյն յաւիտենից (Եղ., 7): Հետագայում այս իմաստը չի զրոհորւում այսպիսի կառույցով:

Թ. Փոխադարձ կապի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են հաստատել, պահել, հաղորդել և սակավաթիւ այլ բայեր: Առ նախդիրը գրւում է անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Մտերմութիւն պահելով առ եղբայրութիւն ազգակա-նութեանն տան Կարենի Պահլաւին՝ ընդդիմացան պատերազմաւ Ար-տաշրի որդոյ Սասանայ (ՄԽ, 2, 2Ա): Շապուհ Որմզդեան առ Տիրան մեր արքայ առաւել սէր հաստատեաց (ն. տ., 3, ԺԲ): Ամուսնութեանց տուրեառիք հաղորդեալք առ միմեանս... որոշին ի սիրոյ նոցա (ՂՓՊԶ, ԺԲ): Եղբայրասէր կրօնաւոր ազգակցութիւն ունի առ Քրիստոս (Եղն., Խրատք): Ի ձեռն այսպիսոյ մերձաւորութեան սէր հաստատուն առ Տիգրան ունել (ՄԽ, 1, ԻԴ):

Այս իմաստը ևս հետագայում չի արտահայտւում:

Ժ. Վերածման.— Այսպիսի լրացում ստանում են փոխել, փոխառ-կել բայերը:

Օրինակներ՝ Քո է փոխարկել յանակնկալս կենաց յուսահատութեան Զսատակիչ անէծս առ կեցուցանող օրհնութիւնս (ԳՆՄՈ, 186): Զան-գունդս առ երկինս փոխես (ն. տ., 72):

Միջին հայերենում առ + հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածւում: Գրաբարամեա որոշ հեղինակներ երբեմն նշված կառույցը գործածում են այս իմաստով: Օրինակ՝ Լուսինն առ ոչինչ փոխուեցաւ (ԲՆԿԶ, 135):

ԺԱ. Երկրորդական ուղիղ խնդիր.— Գրաբարում մի շարք ներքոբ-ծական բայեր ստանում են երկու ուղիղ խնդիր, ընդ որում երկրորդա-

կան ուղիղ խնդիրը կարող է արտահայտվել նաև առ + հայցական կառուցով: Այդ բայերից են համարել, ունիմ:

Օրինակներ՝ Որ զանձինս առ իմաստունս ունիցին (Եսայի, Ե): Զհայրենի պատին առ ոչինչ համարէին (Բ Մակ., Գ): Զոր առ աստուածսն ունին, անարգեն շատք (Եզե., 1, Գ):

Արևմտահայերենում գրաբարամետ որոշ հեղինակներ գործածում են առ + հայցական կառույցը երկրորդական ուղիղ խնդրի իմաստով: Օրինակ՝ Այդ անօրէն կիսն առ ոչինչ կը համարի հաւատարմութեան ուստն (ՄՏԵ, 45):

ԺԲ. Համապատասխանություն.— Այսպիսի լրացում գրաբարում պահանջում են սակավաթիվ բայեր, ինչպես՝ պատշաճել, արկաճել և այլն:

Օրինակներ՝ Ոչ ինչ իրք խաղաղութեան առ նոսա պատշաճիր (ԹԱՊՏԱ, 4, Գ): Առ ձեռաց կոռուլութիւնն զնիզակն ընդ բերսն արկանէր զօրավարին Մանուէի (Բուզ., 5, Լէ):

Հետագա շրջաններում հիշյալ կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա Ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Տեղի.— Տեղի իմաստն ունի երկու դրսևորում՝ ուղևորության տեղի և դադարման տեղի:

Գրաբարում առաջին դեպքում առ + հայցական կառույցը ցույց է տալիս շարժման բայերի արտահայտած գործողության նպատակակետ տեղը: Այս դեպքում առ նախդիրը դրվում է ինչպես տեղ, այնպես էլ անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Ոմանք ընդ ցամաքն աճապարեալ, հասանել ի խելս կամրջացն առ դրունս Արտաշատ քաղաքի (Ազ., 33): Գնաց առ կայսր (Մկ, 3, Ժ): Մտից առ նա (Ա Յովհ., Գ): Եկի ես առ քեզ (Ազ., 29): Զձեզ առ Աստուած վերացուցէ (ն. տ., 769):

Երբեմն լրացյալ բայը փոխաբերաբար է շարժման իմաստով գործածվում:

Օրինակներ՝ Պատգամաւորութիւն այնուհետեւ երեքին արխարհքն առ միմեանս առնէին (ՂԺՊԶ, ԻԵ): Փոխի առ Քրիստոս (ՅԴՊԶ, 61): Բան պատգամաց առ արեւյ սաստկանայր (ն. տ., 204):

Միջին հայերենում ևս ուղևորության տեղի իմաստով լրացում արւում են շարժման բայերը՝ առաքել, գնալ, զալ և այլն:

Օրինակներ՝ Եկն առ առիւծն (ՆՄԺԱՎ, 7): Գնաց արդաւթն առ բոլշկապետսն և առ առիւծն (ն. տ.): Բուն հրեշտակ աստրեաց առ արծաթն (ն. տ., 258):

Արևմտահայերենում առ + հայցական կառույցը հաճախ է գործած-
վում ուղեորության տեղի իմաստով:

Օրինակներ՝ Առ Բեզ կ'առաջնորդէի (ՄՏԵ, 152): Կը յուսայի տակաւ
առ Բեզ բարձրանալ (ՎԹԵ, 139): Որ նոր խոհի շահը տարին արհաւիրքէ
առ առնալիւմ (ՎՈԿ, 52): Աղօթքի պէս սրբազան կը բարձրանայ առ
Աստուած (ԱՄԵ, 37):

Դադարման տեղի իմաստով գրաբարում առ + հայցական կառույ-
ցը գործածվում է բազմաթիվ բաժերի մոտ, ինչպէս՝ առնել, բանակել,
բնակել, կռուել, դիպել, քաղել և այլն: Այս դեպքում ևս առ նախդիր
դրվում է և՛ տեղ, և՛ անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ընթրիս արարից առ նա (Ա Յովհ., Գ): Բանակէր առ
Եզր ծովուն Պոնտոսի (ՂԷ., Պատմ., Ի): Բանակեցան առ ավին գետոյն
(ԱԳ., 48): Զկտաւսն փութով կուտէին առ դուրս հնձանին (ն. տ., 761):
նստէր առ դուրս խորանի իւրոյ (Ժնն., ԺԼ): Աճապարէր կուտէր զօրսն
առ ինքն իբրեւ երեսուն հազար (Բուզ., 3, Բ): Դիպեցան միմեանց առ
ավին ծովու Բզնունեաց (ն. տ.):

Միջին հայերենում ևս առ + հայցական կառույցով արտահայտվում
է դադարման տեղը:

Օրինակներ՝ Իւր առաջին բաժինն այն է, որ դեռ նշան և պատա-
հումն չլինի երեւցեալ առ ճիւղնդն (ՄՀՁՄ, 134): Առ ձեզ միայն մնաց
անուն քրիստոնէութեան (ՆՄԺԱՎ., 32): Ժողովեցան քահանայք և տա-
նուտէրք առ ջունին (ն. տ., 27): Զինչ գործած մեղք կայր յաշխարհիս,
Զամէն գտաւ ստեղծողն առ իս (ՄՀՔ, 118):

Արևմտահայերենում գրաբարամետ որոշ հեղինակներ գործածում
են առ + հայցական կառույցը դադարման տեղի իմաստով: Օրինակ՝
Խնչ տեսակ հաւասարութիւն է այդ որ առ ոտս արանց կը դնէ մարդ-
կութեան կէս մասն (ՄՏԵ, 105):

Բ. Ժամանակի.—Գրաբարում ժամանակը առ + հայցական կա-
ռույցի մեջ անբաժան է չափի իմաստից (ժամանակային չափ): Առ
նախդիրը այս դեպքում համարժեք է մինչև նախադրությանը:

Այսպիսի լրացում ստացող բայերը սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Իւրաքանչիւրոց պատին և պատուհասն առ հանգը-
ձեալ օրն պահի (ՅԴՊՀ, 165): Առ այն օր պահել հրամայեաց (Ագ.,
50): Առ այս նուազ՝ կամէի թէ ներէիք ինձ (ն. տ., ՂԶ): Վասն այնորիկ
առ ծամանալս վայելէն ի դարմանոյ ցորենոյն (Բուզ., 4, ԺԳ):

Արևելահայերենում առ + հայցական կառույցը գործածվում է ժա-
մանակային չափի իմաստով:

Օրինակներ՝ Այդ ոգին թափանցել է մինչև իսկ սև վեղարի միջից,
որ առ այսօր տգիտության, խավարամոլության պողպատյա զրահ է

եղել (ԶԴՄՆ, 2, 253): Առ 1-ը ապրիլի գրքի գինն է երկու ոտւրլի:

Դ. Պատեմառի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիվ բայեր՝ առանց իմաստի սահմանափակման: Նախդիրը կարող է գրվել ինչպես գոյականների, այնպես էլ անորոշ դերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Առ ցաւս իւր ճշիցէ (Եսայի, ԻԶ): Պատմեցի ձեզ ոչ միայն առ նեղել սրտիս (ՂՓՊԶ, Ժէ): Հայկով յառն յաջողականութիւն և յիմաստն՝ տրտմէին առ սէրն (ն. տ., ԿԴ): Պատուեցաւ և փարիսեցին առ դժնէիս ամբարշտութիւն, Գովեցաւ տնտաակ որդին առ անդարձիս ովստագանցութիւն (ԳՆՄՈ, Զ): Միթէ յայնժամ առ չիմանա՞լ ինչ պնդեցաք (ն. տ., 7): Առ առել արձակեցես (Մաղաք., Բ):

Հետագա շրջանում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Դ. Նպատակի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ զալ, պատրաստել, փութալ, վառել և այլն: Նախդիրը կարող է գրվել ինչպես գոյականի, այնպես էլ անորոշ դերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Որք կապեալ էին ի կռապաշտութեան անլուծանելի հանգույցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրև զհնոց առ այլեւ զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ (Եղ., 1): Իսկ Փոկաս եկեալ զօրօք բազմօք ի Բասեան առ ընդ իւրեաւ զՀայաստանեայսս նուանել (ՅԴՊԶ, 73): Հաստահիմն առ խոստացեալ աւետիսն քաջալերել (Ազ., 886):

Արեւտահայերենում գրաբարամետ հեղինակները երբեմն գործածում են առ+հայցական կառույցը նպատակի իմաստով: Օրինակ՝ Առ ի՞նչ ծառայեց զարթնութիւնս (ՍՏԵ, 151):

Ե. Անի.—Գրաբարում առ+հայցական կառույցը այս իմաստով արտահայտվում էր առ աչս կառույցի ձևով: Օրինակ՝ Նթէ աղքատ որ է, եթէ մեծատուն, մի առ աչս նոցա հայել (ՀԲ, 1, 267): Զի մի առ աչս երեւեցին՝ տնօրէնութիւնքն մարդկային (ն. տ.):

Զեի մի այլ դրսևորում է կրկնվող բառերի մոտ առ նախդրի գոյծածությունը հաջորդականություն արտահայտելու նպատակով:

Օրինակներ՝ Արարէք բան առ բան նամակիս պատասխանի (Եղ., 2): Բան առ բան ելոյժ և իմացոյց ձեզ (Եղ., 2):

Միջին հայերենում ևս գրսևորվում է ձևի իմաստը: Օրինակ՝ Եյս ոչ թէ ուղորդ խորհեցան կամ խօսեցան, այլ առ կատականս (ՄԱՊ, 20):

Հաջորդականության իմաստը առաջիկ հաճախականությամբ քրեկվորվում է ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Քալլ առ Լալլ երեան էր գալիս (ՉՓ, 3, 140): Նախ թեյ խմեց կում առ կում (ն. տ., 259): Ամենքը բուշէ առ բոսի, սրտատրոփ, սպասում էին դժբախտությունների (ն. տ., 293):

Քոլոքը ձանձրացան և մի առ մի հեռացան (ն. տ., 294):

Այստեղ առ + հալցական կառույցը արտահայտում է նաև ձևի իմաստ:

Օրինակներ՝ Այժմ նա սիրելի կնոջ հետ միասին ստիպված է երևա առ երևա կանգնել այդ սինյորոսների առաջ (ԶԴՄՆ, 1, 245): Հաշվեցին առ հետո տուն:

Արևմտահայերենից՝ եւ հաւատացէք, որ զայն կրնամ նկարագրել՝ ծառ առ ծառ, աղիւս առ աղիւս, ամուս առ ամուս (ՎՇԵՀ, 411): Պիտի պեզեն ու փորեն զանի հետնուած առ հատուած (ՎԹԵ, 178): Կէտ առ կէտ կը կատարեն կամքս (ՕԶԵ, 174): Կ'ուզեմ քեզ տալ մաս առ մաս տղքատներու սեղանին (ԱԹԲ, 41):

Առ + բացառական կառույց

1. Եւ զրային իմաստներ

Ա. Ներգրծող խնդրի. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են կրավորական բայերը: Նախդիրը գործածվում է հիմնականում անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Զոր ամենայն ուրուք ինքնապես եղեալ, և ոչ առ յրեկերէ պատմեալ (ԿՎՄ, 40): Այս այնչափ միայն առ ի յինէն քեզ տեսցի (ՅԴՊՀ, 7): Որ յառաջագոյն յիշատակեցաւ առ ի մէնջ (ն. տ., 94): Առ ի նմանէ բմբռնի (ն. տ., 127): Բաւական բերցի քեզ առ ի Շապհոյ պատմեալքն (ն. տ., 132):

Հետագա շրջանում առ + բացառական կառույցը չի գործածվել:

Բ. Սահմանափակման. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են բաղմապիսի իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ խօսել, գտանել, սրբել և այլն: Նախդիրը դրվում է ն' անձ, ն' իր ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Նա խօսեսցի առ ի Բէն բնդ ժողովրդեանն (ԵԼԲ, Դ): Գրի շնորհս և ողորմութիւն առ ի Բէն (ԹԻԼԲ, ԺԱ): Զպղծեալսն սրբէր առ ի մարմնոյ սրբութենէ (ԵԲԲ., Թ): Զոր և պատուաւորս առ ի յինմենէ Թուեցուցանէր տեսողացն (ՅԴՊՀ, 224):

Առանձին հեղինակներ (Հ. Գրասխանակերտցին ամենից շատ) առ + բացառական կառույցը շատ հաճախ գործածում են ընդհանրապես բացառականի փոխարեն: Այս դեպքում առ + բացառական կառույցը կարող է արտահայտել բացառականի խնդրային բոլոր իմաստները:

Անջատման՝ Եւ ամենայն ժողովուրդ սրբուցն Իսրայելի առ ի Մովսէս (ԵԼԲ, ԼԵ): Յուդարիէ առ ի յիւրմէ գիշտո (ՅԴՊՀ, 310):

Խուսափման՝ Զօրքն Մօկաց ապստամբեալ առ ի նմանէ և սպանեալ զնա... կացուցանեն փոխանակ նորա զՓոկաս (ն. տ., 73): Յետսկոյս առ ի նմանէն մղեալ զանցեալ և թիկունս դարձուցեալ էին (ն. տ., 321):

Պահանջման՝ Պատանդս առ ի նմանէ խնդրէ (ն. տ., 146):

Պակասութեան՝ Մերկացաւ առ ի զգեստուէն արտաքնոյ (ն. տ., 164):

Հաղորդման՝ Հարցեալ առ ի նմանէ (ն. տ., 86):

Անձի-ելակեալին՝ Առ ի նմանէ գտանէր... պատիւս պերճութեան (ն. տ., 169): Արտաքս զիս առ ի նմանէ կորցեաց (ն. տ., 217): Ամենայն պարգեր կատարեալք ի վերուստ են իջեալ ի առ ի ճօրէն լուսոյ (Յակ., Ա):

Ելման՝ Որ բղիւսեալն էր առ ի յիւսմէն գհոր մահու (ն. տ., 175):

Ելման-սկզբնակեալի՝ Այս են աւետիք զոր լուսար առ ի նմանէ (Յակ., Ա):

2. Պ ա ռ ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Պատնառի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարրեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ առնել, արկանել, առել, երևել, յօժարել և այլն: Առ նախդիրը գրվում է ինչպես զոյականի, այնպես էլ անորոշ գերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Առ ի չղոյլ, կաթին յայն յօժարեաց (Եզն., 1, Ա): Եկեր... առ շուծալոյ ի կերակրոյ ծառոյն (ն. տ., ԺԲ): Առ յոյժ յանդուհն յարձակմանն բաղումք այն էին՝ զոր գետասոյզ առնէին (Մկրտիկ, 2, Բ): Առ յոյժ թանձր անկեալ դիականցն իբրև գրաբարոյստ գերբայաց Երեւին (Եզ., 5):

Բ. Նպատակի.— Գրաբարում այս իմաստով լրացում պահանջում են տարրեր իմաստի բայեր, ինչպես՝ առաքել, առնել, դնել, տալ, ստակել, գտանել, ածել և այլն: Նախդիրը գործածվում է անորոշ գերբայի հետ:

Լրացումը կարող է արտհիվել բայից կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Զիս առաքեաց Աստուած առաջի ձեր առ ի քողոյ ձեզ զաւակ յերկրի (Ծնն., ԽԵ): Համարձակեցան առնել չար տուսցի Տէառն առ ի բարկացուցանելոյ զնա (Դ, Թագ., ԺԷ): Զիսց սանձս ի բերան զնեմք առ անալոյ նոցա մեզ (Յակ., Գ): Որոց և յառաջումն իսկ աննախանձ էտ զկենդանութիւնն, առ ի յայտնելոյ գիւրոյ գրաբարաբուբեանն հանդէս (Եզն., 1, Ա):

Առ + գործիական կառույց

1. Խ ն դ ր ա յ ի ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Ներգործող խնդրի.— Գրաբարում այս իմաստով լրացումը շատ բիշ է հանդիպում: Օրինակ՝ Զիցես յանցուցեալ և պղծեալ առ արամբր քով (Թիւք, Ե):

Հայերենի հետագա զարգացման ընթացքում առ + գործիական կառույցով խնդրային իմաստներ չեն արտահայտուել:

Բ. Հառնմատութեամբ.— Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարրեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ պարծել, փափագել, երեւել, համարել, պերճանալ, բուել և այլն: Նախդիրը գործածվում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի պարծիր առ ոստովն (Հոռվմ., ԺԱ): Անձին խորում միայն պարծանա տացէ, և մի՛ առ քնկերան (Գաղ., Զ): Առ այստփիւ և փափագիցեմք ևս արդեօք իմաստութեան արանցն այնոցիկ (Մե, 1, Գ): Հրաման տայ... քաղաքացեաց մի՛ կարի առ գեղջիօֆն պերճանալ (ն. տ., 2, Ը): Ոչ առ այլովքն վառքարօֆն վեհ երեհ (Եղ., 2): Ոչ երեւիին ձեր աբրունիքդ առ նոֆօֆ (ն. տ., 7):

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Ձեղի:— Գրաբարում առ + գործիական կառույցը բայերի մասնացույց է տալիս՝

ա. Գործողութեան նպատակակետ տեղը (ուղևորութեան տեղ): Այսպիսի լրացում ստանում են շարժման բայերը, ինչպես՝ երթալ, գնալ, հասանել և այլն: Նախդիրը դրվում է և՛ տեղ, և՛ անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Ես Հայր մարդպետ կենդանի իցեմ և առ քաղաւրում հասից... դայն ի բաց փոխեցից (Բուզ., 4, ԺԴ): Երթեալ առ հրեձանօֆն (Ազ., 192): Հանեն առ եզերք սահմանացն Ատրպատականի բնդ մէջ Կորդուաց (ն. տ., 2, ԼԴ): Ինքն ծագեալ անդ զնայ առ հարաւով (Եղ., 2, ԻԵ): Առ ստորոտով լերինն Լիանեն (Մե, 1, ԺԲ): Երթալը առ նովա, Յակորոս (Մարկ., Ժ):

բ. Դադարման տեղի: Այս դեպքում լրացումը ցույց է տալիս այն տեղը, որտեղ, որի մօտ կատարվում է գործողութիւնը: Կացալ կարող են լինել ինչպես շարժման, այնպես էլ դադարման բայերը:

Օրինակներ՝ Անցանէր առ ծովեզերքն (Ազ., 448): Երբեմն ոռն Յոհան անցանէր առ ալբօֆ ուրումն (Բուզ., 6, Թ): Տեսեալ առ եզերք ծովուն երկայնաձև բլուր մի (Մե, 1, ԺԶ): Դադարէ առ գետովն (ն. տ.,

2): Անտառ առ Աղաս գետովն տնկէ (ն. տ., 3, Ը): Բնակեցաւ Արքա-
համ առ Զրհորովն Երդման (Մնն., ԻԲ):

Երբեմն տեղի իմաստը զուգակցվում է սահմանափակման իմաս-
տին: Այս դեպքում առ + գործիական կառույցի հետ կարող է գործած-
վել հաս մինչև նախադրությունը:

Օրինակներ՝ Քերէր... մինչև առ տամբն (Աղ., 842): Զգտէր տա-
րածանէր զմշակովիին բարոգութեանն և աւտարանութեանն ի Սատա-
ղացւոյ քաղաքէն մինչև առ աշխարհաւն հաղտեաց (ն. տ.): Փախստու-
կան առնէին մինչև յամուր տեղիս մայրեացն առ խորագոյն զարիւրն
Լուինաս գետոյն (Եղ., 3): Քարողեաց ի Կղարջաց սկսեալ առ դրամբ
Եւանաց և Կասրից մինչև ի սահմանս Մասթթաց (Մկ, 2, 22):

Երբեմն մոտավոր տեղի իմաստն արտահայտվում է մերձ + առ +
գործիական կառույցով: Օրինակ՝ Մերձ առ լեւամբն ոչ թողացուցանէր
ալլում պարապել գործոյ (Մկ, 2, 27):

Միջին հայերենում ևս առ + գործիական կառույցով արտահայտ-
վում է նախ նպատակակետ տեղը: Օրինակ՝ Անդի հասանէր առ սան-
Վանօֆն Մանազկերտ գաւառի (ՊԱԼ, 138):

Ավելի շատ այս կառույցով դադարման տեղն է դրսևորվում:

Օրինակներ՝ Աւերեաց զամենայն գաւառն առ Եգիբօֆ գետոյն
(ՄՈՒԺ, 330): Յանեաց առ գետովն բակլայ և սիսեռն (ՆՄԺԱՎ, 193):
Գնաց ննջեաց առ հովանեալ հանգուցեալ Եկեղեցոյ միոյ (ն. տ., 150):

Ժամանակակից հայերենում առ + գործիական կառույցը չի դոր-
ծածվում պարագայական ոլոկէ իմաստով:

Բ. Ժամանակի. — Գրաբծբում առ + գործիական կառույցը ցույց է
տալիս գործողության մոտավոր ժամանակը: Լրացյալ կարող են լինել
տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ ասել, աղ-
բեւանալ, երեւել, քաղաւորել, վաւրաւել և այլն: Նախգիրը կարող է
դրվել և՛ անձ, և՛ ժամանակ ցույց տվող, և՛ գործողության անուն գո-
յականների վրա:

Օրինակներ՝ Որպէս առ Աղամամբն ասէր (Եղն., 2, ԺԳ): Ի սորա
աւուրս երեւցաւ խաշն լուսեղէն առ երանիեան Կիւրղի (Մկ, 2, ԺԲ):
Որոյ և շտեմարանքն իսկ աղբերացան սրանչեւապէս իբր առ Նղիւպի
և Նղիսէի (ն. տ., 3, ԼԱ): Առ որով ժամանակաւ Արձիւղ անուն թաղաու-
րեալ վրաց (ԿՎՄ, 29):

Այս կառույցը նույն իմաստով գործածվում է նաև միջին հայե-
րենում: Օրինակ՝ Գայր հասանէմ մինչև ի Տէր Պետրոս և առ նովա
խափանեալ լուծաւ (ՄՈՒԺ, 154):

Գ. Պատճառի. — Գրաբարում առ + գործիական կառույցը ևս իմաս-
տով քիչ է գործածվում: Օրինակ՝ Առ մահուան Երկիւղի տաննեքեան

դճրամանսն հաղորդութեանն կատարէին (Սեր., 15):

Հետագա շրջանում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Բ. Բայի լրացումն էր Զնախդարվոր կառույցներով:

Հայերենում, մասնավորապես գրաբարում և միջին հայերենում, բայը լրացումներ է ստանում զ նախդրավոր մի շարք կառույցներով: Ընդ որում զ+հայցական կառույցն արտահայտում է առաջին հերթին որոշյալության իմաստ, իսկ երկրորդ դեպքում միջոցի իմաստ: Օրինակ՝ Զման աղուեսու սպանից դքեզ (Բուզ., 4, ԾԴ):

Միջին հայերենում շատ է ընդլայնվում զ+հայցական կառույցի գործածությունը: Այն ձևեր է բերում այլ կառույցներին բնորոշ իմաստներ: Բացի որոշյալությունից, այս կառույցով արտահայտվում են հետևյալ իմաստները:

Ա. Հանգման՝ եւ այսպէս հասեալ մինչև զՎաղարշակ (ՍՕՊՆՍ, 15): էղարկ զարջն և ընդ երկուս կէս արար (ՆՄԺԱՎ, 4):

Բ. Հալորդման՝ Հարցէք զայրդ, թէ ուստի իցէ (ՆՄԺԱՎ, 293):

Գ. Վերածման՝ Եհար ժանաւքն դինձն և զերկուս բաժին կտրեաց (ՆՄԺԱՎ, 115):

Դ. Վերաբերության՝ Որ առ թագաւորն զմարդ շարախօսէ (ՆՄԺԱՎ, 115):

Ե. Միջոցի՝ Հիւանդաւցաւ զցաւ մահուն և մեռանէր (ՆՄԺԱՎ, 150):

Զ. Ուղիղ խնդրի և շանի՝ Յիշեցէք ի Քրիստոս զայնոսիկ... որք զգրագիրսն ծառայեցին և սպասատրեցին (ԺԵՀՁԱ, 405):

Է. Ուղևորության՝ Գնաց զԱտրպատական (ՍՕՊՆՍ, 196):

Արևմտահայերենում գ-ն երբեմն ձուլվում է բառին, ինչպես՝ զանիկա, զնա, զիս և այլն: Սակայն այժմ այս կառույցը աստիճանաբար զրկվում է գ- նախդրից:

Զ+տրական կառույց

Այս կառույցով գրաբարում արտահայտվում է հանգման իմաստ՝ գրվելով հարկանել, հարուլ, զարկանել բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Մի երբեք հարցես զհարի դոսն քո (Սաղ., 9): Ամենեքին զդուխ զգեալի հարկանէին (Եղ., 3): Մափա զծափի հարեալ մեծաւ զղջմամբ ընդ իրան՝ զոր գործեաց, ասէ (Բուզ., 4, ԺԵ): Որ ունին սիրտ հարեալ զազանութեան (Բ ՊԼտ., Բ): Իւրովի դարկեալ զդուխ իւր զհարի՝ առաքեցաւ բժիշկ (Մե, 2, ԺԹ):

Այս կառույցը երբեմն կարող է միջոցի երանդ արտահայտել: Օրինակ՝ Հարկ առնեն այսոքիկ ըստ Պօղոսի պարծել զապարտութեանն

:(37-դՇ, 279):

Հայերենի հետագա շրջաններում գլխավոր կառույցը չի գործածվում:

Ձ + Բացառական կառույց

Սրանով արտահայտվում են խնդրային և պարագայական մի շարք իմաստներ:

1. Խ Ն Դ Բ Ա Յ Ի Ը Ֆ Ի Մ Ա Ս Տ Ե Ր

Ա. Հանգման.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են կախել, կապել, առնուլ, բուռն հարկանել, ունել և սակավաթիվ ալլ բայեր, որոնք, մեծ մասամբ ներգործական լինելով, կարող են ունենալ նաև ուղիղ խնդիր: Նախգիրը դրվում է մեծ մասամբ թանձրացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Զմատակարարն կախեաց զփայտէ (ծնն., Խ): Խոյ մի կախեալ կայր զծառոյն սարեկայ զեղջերաց (ն. տ., ԻԲ): Կալան հրեշտակքն զձեռանէ նորա և զձեռանէ կնոջ նորա (ն. տ., ԺԲ): Կապեսցէ գործոյ զյաւանակ իւր (ն. տ., ԽԲ): Խոնարհէր բուռն հարկանէր զառփց նորա (ն. տ., 4, ԾԴ): Բուռն հարեալ զխոշափողիցն խեղդէր զառիւծն (Սեբ., Ը):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցով հանգման իմաստ է արտահայտվում կախել, կապել, փարել բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Խանդաղատեալ փարէր նա զայգեգործէն (ԽԿ, 134): Կախեցաւ ինքն զթիկանց ոչխարին (ՆՄԺԱՎ, 259):

Ժամանակակից հայերենում գլխավոր կառույցը ոչ մի իմաստով չի գործածվում:

Բ. Վերաբերության.—Գրաբարի քերականության մեջ այս իմաստը կոչվել է պատմական բացառական: Այսպիսի լրացում ստանում են ասացական և իմացական բայերը, ինչպես՝ առել, ամբաստանել, գուշակել, զիտել, խորհել, խօսել, շարախօսել, բարեխօսել, զարմանալ, ծանուցանել, համբաւել, յիշել, վկայել, հարցանել, հառել, լսել և այլն:

Նախգիրը դրվում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ասասջիր զինկն թէ Լորայր իմ է (Ծնն., Ի): Դուք խորհեցառուք զինկն ի շարութիւն (ն. տ., Ծ): Մի սուտ վկայութիւն վկայեր զրնկերէ բումմէ (Ելք, Ի): Լուան զանուանէ բումմէ (Թիւք, ԺԴ): Խօսեցաւ զանաւոնց և զքոչնոց Եզդկանց (Դ, Թաղ., Դ): Զինկն ոչ հարցանէին (Եսայի, ԿԵ): Զարախօսէր զնոցանէ տառջի Աստուծոյ (Եբր., 384

ԺԲ), Յորժամ զանեւեալքն և զնորին զմշտնջենաւոր զօրութենէն ճա-
ռիցէ որ (Եզն., 1, Ա): Նոյնպէս կարծի և զսասանայէ (ն. տ., ԺԲ):
Վկայեն զյարութենէ մեռելոց (ն. տ., ԺԴ): Դիտէր զսատանայէ՝ և թէ
թիւրկոց է (ն. տ.): Որպէս զվիշապացն և զննանգացն համբաւեն (ն.
տ., ԻԵ):

Կրացյալ կարող են լինել նաև ասացական, իմացական կամ այլ
բայերին արմատակից բազմաբիշով կազմված հարադրութիւնները, ինչ-
պէս՝ ամբաստան լինել, ամբաստանութիւն ունել, անխոյր առնել, ինք-
նապատում լինել, հոշակ երբալ, մատնութիւն առնել, յայտ առնել, շա-
րախօս լինել, պատգամ ունել, փոյր առնել և այլն:

Օրինակներ՝ Ամբաստան լինէր զնմանէ առ Թագաւորն Պարսից Պե-
րսզ (ՂՓՊՀ, ԿԴ): Երթալը հոշակ զնմանէ ընդ ամենայն տեղիս (Ղուկ.,
Դ): Զայս ասէին փորձելով զնա, զի ունիցին ամբաստանութիւն զնմանէ
(Յովհ., Ը): Ինքնապատում լինելով զլանցանագն՝ փրկութիւն գտանիցէ
(Ազ., 282): Մատնութիւն զեղբարցն առնէր (Մե, 2, Ծէ): Պատգամ
առին առ քեզ զՀայոց (ՂՓՊՀ, ԿԸ): Իրազգած ևղեալ... զմեծէ սպա-
րապետէն Հայոց (ն. տ., 1): Նա և ասելն անկերպարան՝ զկերպարա-
նացն յայտ առնէ (Եզն., 1, է): Դիր վկայութիւն երուսաղեմի զանօրե-
նութեանց նորա (Եզն., ԺԶ): Թախանձէին զնա փոյթ զայնպիսեացն
առնել պիտոյից (ն. տ., 3, ԾԲ):

Չ-բացառական կառուցքը վերաբերութեան իմաստ կարող է ար-
տահայտել այնպիսի բայերի մօտ, որոնք փոխաբերաբար ունեն ասա-
ցական կամ իմացական նշանակութիւն, ինչպէս՝ ազդել, ակնարկել,
խաբել, հնչել, ճշմարտել, յօդել, նկատել, հաւանել, մարգարէանալ,
պահանջել, ուսուցանել, բննել և այլն:

Օրինակներ՝ Մեր զգիցն իսկ պահանջեսցուք ի նոցանէ (Եզն., 1,
ԻԵ): ՂԱղեւսանդրէ խաբէին դեք՝ թէ կենդանի կայցէ (ն. տ.): Զորմէ
չհաւանեալ, տալ ոչ առնոյր յանձն (Բուկ., 3, Ի): Դոյնպէս ազդեն
ինքնակալին Թէոդոսին Պապ և Տերենտիանոս զՇապիւղ (Մե, 3, Լէ):
Զորմէ և տեսանողքն բարձրաձայն հնչէին (Ազ., 326): Օրէնքն մովսի-
սագիրք ամենայն իրօքն զհանդերձեւացն նշանակեալք փայլէին (Ազ.,
346): Զհանդերձելոյն ակնարկէ յասելն (Ազ., 655): Կարեմք ճշմար-
տել... հոգեխառն բանիք զստուածախառն մարմնոյն (Ազ., 372):
Զորմէ... մարգարէանայ հայրն (Մե, 1, Դ): Ուսուցանէ զբարւոյ և զար-
դարալ և զլաւ (Եզն., 4, ԺԶ): Զամենայնէ մտօքն նկատել մարթեն
(Եզն., 3, ԺԴ):

Միջին հայերէնում զ-բացառական կառուցքը լինում է ասացա-
կան, իմացական, ինչպէս և այլ բայերի լրացում, ինչպէս՝ գիտել, իմա-
նալ, խօսել, շարախօսել, զուլակել, պատմել և այլն:

Օրինակներ՝ Կարդաց և իմացաւ զողջունէն նորին (ԽԿ, 137): Այլ և միւս՝ ևս խաչատուռութիւն պատմեմ ձեզ զազգէն ֆռանկաց (ԷՀՄԳԱ, 75): Յամենայն դիշերի յանուրջս զերազ զմմանէ տեսանէր (Ն. տ., 128): Արջն շարախօսեալ զմմանէ (Ն. տ., 114): Չաստուծոյ անճառէն ո՞վ իշխէ խօսել (ՀԵ, 184): Յառաջ բազում ժամանակօր զՔրիստոս, գուշակեցին (ԿԵՏ, 224):

Գ. Ուղղութիւն.— Գրաբարում սակավաթիւ բայերի մօտ գ-րացառակա՞ն կառուցն արտահայտում է ուղղութիւն իմաստ, ինչպե՞ս՝ կարօտել, ակն ունել:

Օրինակներ՝ Կարի կարօտեալ թագաւորն աշխարհուն հանգերձ զմմանէ (Ադ., 859): Ակն ունիմք յարութեան մարմնոց մեռելոց և զկենացն յաւիտենակաց (Ադ., 900): Զերկնաթորչ զնաւապարհն յաւիտենից բարութեանցն բնորեալ հետեւիւր (ՂՓՊԶ, Գ):

Միջին հայերենում գ-րացառակա՞ն կառուցը այս իմաստով չի գործածւում:

Դ. Պասսիվ ներգործութիւն.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են զոհանալ, տրտնչել, բողոքել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Գոհանայր զայնմանէ (Ադ., 872): Դարձեալ արտնջեալ զինէն (ՆՄԺԱՎ, 69): Բողոքեսցէ զէն առ Տէր (Բ Օրէնք, ԺԵ):

Միջին հայերենում ևս զոհանալ, յագնեալ և նման բայեր այս իմաստով լրացում են ստանում նշված կառուցով:

Օրինակներ՝ Գոհացար զԱստուծոյ (ՆՄԺԱՎ, 41): Ոչ յագէր զժահնառութենէն (Ն. տ., 182):

Ե. Շանի.— Գրաբարում հազվադեպ որոշ բայերի մօտ կարող է այս կառուցը գործածվել շահի իմաստով: Օրինակ՝ Եւթանասուն ամ է կարգեալ զկենաց քոց (Եզն., Խրատք):

Միջին հայերենում այս իմաստով գործածութիւն չկա:

Զ. Նլման-սկզբնակետի.— Այսպիսի գործածութիւն հանդիպում ենք միջին հայերենում: Օրինակ՝ Ահա այժմ սկսանիմ գմարգաւելիցն, որ պատմեցին (ԿԵՏ, 224):

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս ա ն ե ռ

Ա. Նպատակի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են շարժման բայերը, ինչպե՞ս՝ առաւել, արձակել, զալ, յղել, նաև փոխաբերաբար շարժման իմաստով գործածվող դեսպա՞ն առնել տիպի բայերը:

Նախդիրը կարող է զրվել և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների վրա:

Օրինակներ՝ Որ եկեալ էին զնմանէն՝ տանել յարքունիս (Անդ., 173): Տաճիկ ուղտուք արծաիէ ի Հայս արս զնողոյ և զջրոյ (Բուզ., 4, ԾԴ): Եկին Բերին գայն ինչ, գորմէ յդեացն (ն. տ.): Վաղվաղակի դեպան արարեալ զրազաւորէն Հայոց զԱւառաշեւ՝ առ ինքն ճեպով գալ Տրամայէր (ՂՓՊԶ, ԺԴ): Առաքելին գերիտասարգս իսրեցանց զջրոյ (Երեմ., ԺԴ):

Հայերենի հետագա շրջանում այս կառույցը պարագայական ոչ մի իմաստով չի գործածվում:

Բ. Հիմունքի.—Գրաբարում այս իմաստով լրացում ստանում է գուշակել բայը: Օրինակ՝ նա և գուշակէ մաշականն զյախոսեականէդ, անցականն զանանցէդ, հնականն զնորոզէդ իւրմէ (Ազ., 92):

Ձ + գործիական կառույց

Գրաբարում զ նախդիրը գործիականի մոտ ծառայում է մոտ, մոտավորության, շուրջ նշանակության զրոհորմանը: Սրանով արտահայտվում են խնդրային և պարագայական մի շարք իմաստներ:

1. Խ ե ղ ր ա յ ի ն ի մ ա ս ա ն ե ր

Ա. Հանգման.—Գրաբարում աչսպիսի լրացում ստանում են զգացական բաղմամբիվ բայեր, ինչպես՝ արհամարհել, անգոսնել, ծիծաղել, կատակել, ծաղր առնել, նշկանել, մկրալ, Բամանել, նաե ալ իմաստի բայեր, ինչպես՝ զանց առնել, պատնառել, ապախտ առնել և այլն: Սրանց զգալի մասը ալ զեպրերում ուղիղ խնդիր է ստանում: Նախդիրը զրվում է և՛ Թանձրացական, և՛ վերացական զուսկանների հետ:

Օրինակներ՝ Արհամարհէին զինն (Սաղ., ԻԱ): Ծիծաղեսցի զնովալ (ն. տ., ԼԶ): Որ կատակէ զաղբառով (Առակ., Ժէ): Այսպն առնէին զնովալ (Ղուկ., ԻԲ): Ապախտ արարին զրանիւմ Տրամանաց իմոց (Յուդիթ, Բ): Չսուրբ և զնուիրեալ անղեօքն քամահեալ, կոխան առնէին (Բուզ., 3, ԺԲ): Թագաւորն ծաղր առնէր զրանսն կաթողիկոսին, և մրկթայր զնորա զասացելովն (ն. տ., 4, ԺԴ): Ձեր զանց զնովալ արարեալ՝ կամեցայք ի սահանական ջրոց զփափագ ծարաւոյն յաղեցուցանել (Են, 3, Ծէ):

Այս կառույցը հանգման իմաստով կարող է գործածվել նաև անել, արկանել, ձեռն արկանել բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Այնու ակարաբիւն ածեն զԱստուծով (Եզն., 1, է): Առեալ զջուրն էարկ զգլխով նորա (Բուզ., 6, Բ): Ոչ սք արկանէ ձեռն զմանով (Ղուկ., Բ):

Միջին հայերենում ևս սրտշ բայեր կարող են ստանալ աչսպիսի լրացում: Օրինակ՝ Արհամարհէ զիւրեօք (ՆՄԺԱՎ, 248):

Ժամանակակից հայերենում գ+գործիական կառույցն առհասարակ ոչ մի իմաստով չի գործածվում:

Բ. Ուղղության.—Այսպիսի լրացում ստանում են հայել, հույել, շարժել, դառնալ, վազել և այլ բայեր: Նախադիրը դրվում է հ' առ հ' և տեղ ջույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ նայեցեալ գնո՞ւմ (Ագ., 281): Դարձուցեալ դանդունդան աւազակապս զցամաքաւ (Ագ., 296): Հայեցեալ Յիսուսի գնո՞ւմ լի յսամամբ (Մարկ., Դ): Ոչ կարաց շարժել ձեռամբ քսեկայն զլանջօք առ երկւորին (Մե, 2, 26): Վազեաց զԵփրատաւ (ն. ա., 3, 5): Ինքն դառնայ զԳարգմանայ ձորովն (ն. ա., 4):

Այս դեպքում գ+գործիական կառույցի հետ կարող է գործածվել նաև շուրջ նախադրութունը:

Օրինակներ՝ Հայեցայ ևս շուրջ գնե՞լ (Բ, Մակ., Թ): Հայեցաւ շուրջ զամենեւումբք (Մարկ., ԺԱ):

Հետագա շրջանում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Գ. Միջոցի.—Գրաբարում գ+գործիական կառույցը այս իմաստով գործածվում է տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Հրեայքն անդրէն զգործով զարարով զարդեամբք առ դատեցան (Բ Մակ., ԺԲ): Զնուանհարսն (ընդ ինքեամբ զաղխատորոշն բանիւք համողեալ (ՅԴՊԶ, 319): Յարտասուս հարեալ լանձն առ վայր: մի զպատնառանօք վիրաւորին վասն երեցունց աշխարհուն (ՂՓՊԶ, ԻԷ):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցը կարող է միջոցի իմաստ արտահայտել: Օրինակ՝ Սկսաւ ուրախանալ զգիննեան (ՄՈՒԺ, 181):

Դ. Վերաբերության.—Գրաբարում քիչ հանդիպող գործածություն է: Օրինակներ՝ Զորով անխոյժ արարեալ արքայի (Մե, 3, ԾԲ): Լան զինն Վասան (Թիւք, ԺԱ):

Հետագա շրջանում գ+գործիական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա Ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Տեղի.—Տեղի իմաստը գ+գործիական կառույցի դեպքում տեղ գրեկորում ունի՝ ուղեւորության տեղի (շարժման նպատակակէտ առ ի), դադարման տեղի, պարառական:

ա. Գրաբարում ուղեւորության տեղի իմաստը գ+գործիական կառույցով արտահայտվում է շարժման բայերի մոտ: Այս դեպքում նույնիմաստ լրացում ստանում են առ, ի, բնդ+հալցական կառույցներով: Այս դեպքում շարժման նպատակակետը բնդհանուր է (պայմանաւոր-

ված գ նախդրի՝ մոտավորության նշանակութամբ): Զ նախդիրը դրվում է տեղ ցույց տվող կողմն բառի հոգնակի ձևի հետ:

Օրինակներ՝ հաղալ գկողմամբ Ասորեստանի (Մհ, 1, ԺԴ): Զնիս-
սխեսալ երթից է (ն. տ., 2, Զ): խոյս հո ի նոցանէ գկողմամբ Կա-
կասու (ն. տ., Խէ): Զուէ գկողմամբ Կուգարաց (ՅԴՊԶ, 244): Վայ նո-
ցա զի վազեցին զինն (ԳնՄՈ, ԿԲ):

Բ. Կադարման տեղի իմաստը զ+գործիական կառույցով արտա-
հայտվում է դադարման (ոչ ուղեորության) բայերի մոտ: Այս դեպքում
լրացումը ցույց է տալիս այն տեղը, որի վրայով, մոտով տեղի է ունե-
նում գործողությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաս-
տային խմբերի բայեր, ինչպես՝ անցանել, բնակել, բանակել, գտանել,
դարմանել, հանգչել, նստել, շրջել և այլն: Նախդիրը դրվում է *և* տեղ,
և անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Անցին վաղվաղակի զնանապարհան, գոր սլատուիբե-
ցեր նոցա (Ելք, ԼԱ): Շրջեցարուր գվիովնի (Սաղ., Խէ): Որ բնակեալ
էր զծովեզերք (Եսայի, Բ): Նախցեմք գալեօ ժամանակաբանական ծո-
վուս (Ագ., 15): Սփռեցան տարածեցան գսանմանօքն (Բուգ., 3, է):
Զտեղեօքն գտանէ պատրաստական առ ի կորուստ խմբարշտին զո-
մանս (Մհ, 3, Լէ): Բանակեալ էին գնովա (Եղ., 6): Հանգեան գաւարս
ինչ գտեղեօքն (Մհ, Յաւելուած, Բ): Սկսան շրջիլ գաղաօ (ՅԴՊԶ,
185): Ոչ կարէր զմիով տեղեալ համագունդ զօրսն դաբմանել (Եղ., 3):

Գ. Պարտական իմաստի դեպքում զ+գործիական կառույցով
արտահայտվում է այն առարկան կամ տեղը, որի շուրջը, վրան տեղի
է ունենում գործողությունը: Այսպիսի լրացում կարող են հստակապես տար-
բեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ անկանել, գալ, ելնէս առնել,
գեղալ, ձգել, նստել, շողալ, պալի դնել, պատել, սփռել, սրսկել, տեղալ,
ցանել, ցայտել, փայլատակել և այլն: Նախդիրը առաջին հերթին գրը-
վում է անձ և մարմնի մաս ցույց տվող գոյականների, ինչպես և այլ
բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Պատեցան գԴարթի և զարամբ նորա (Ա Թագ., ԲԲ):
Յայտեցալ յաբենէ նորա գորմովն և գծիովն (Գ Թագ., Բ): Ածի գնի-
չով իմով (Երեմ., ԺԴ): Անկալ զպարանոցան նորա (Ղուկ., ԺԵ): Առնալ
զարիւն ցյուցն և նոխազացն... գկտակարանօքն իսկ և գամենայն ու-
ղովթղեամբն սրսկեաց (Եբր., Բ): Ոչ արկից զնեմ ալլ ծանրութիւն
(Յալան., Բ): Զրբօք շողայցեն (Եղն., 1, Ա): Դայր շուրջ՝ պահ զնէր
զնոօք (Ա Մակ., Ե): Ի զրահատոր պատեհաղէն պղնձապատ վահանացն
նշչլք զլեւամբն փայլատակէին (ն. տ.): Մարսափիւն գայ զոսկեօքն
(Եղն., 2, ԺԲ): Լորամարգի տեղացեալ զբանակօքն (Ագ., 313): Զամե-
նայնի սփռեալ (ն. տ., 366): Ելնէս չառնեն զնոփիմբ և ձգեն զոս-

տայնս իրեանց գլխովն նոցա (ն. տ., 522): Փարէին զոսիւմ և զձե-
նօք (Նդ., 7):

Երբեմն զ+գործիական կառույցի հետ, զործածվում է շուրջ նա-
խադրութիւնը կամ շուրջանակի մակրայր:

Օրինակներ՝ Շուրջ զայր զհաղաւան (Ադ., 206): Պատեալ կային
չարշ զինն (Ագ., 239): Գնայր ջուրն շուրջ զսեղանովն (Գ.Թագ., ԺԲ):
Շուրջ զինքնամբք պատեցին զերկունս մեղաց մահու (ՅԴՊՁ, 255): Պա-
տեալ գնովալ զամենայն մարդիկս շուրջանակի (Յեսու, 2):

Միջին հայերէնում զ+գործիական կառույցը զործածական է
միայն պարառական իմաստով:

Օրինակներ՝ Տէրն թղենոյ զինն սփածայ (ՀԵ, 230): Պատեցաւ զմի-
ջով լծվարին (ՆՄԺԱՎ, 154): Առեալ զօձն արկանէր զպարանոցաւ ման-
կանն (ն. տ., 226):

Բ. Ժամանակի.— Գրաբարում զ+գործիական կառույցով կարող է
արտահայտվել մոտավոր ժամանակ: Նախդիրը զրվում է օր, ժամ, ժա-
մանակ և նման բառերի հետ: Այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր
լեզուաբանական խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Զմիջատուրն ի Հանապարհի տեսի, արբայ, յերկնից
առաւել քան զլուսաւորութիւն արեգական ծագեալ զինն լոյս (Գործ.,
ԻԶ): Զինն ժաման զոչեաց Յիսուս (Մատթ., ԻԷ): Եկին արք զմետա-
սանեցորդ ժամուն (Մատթ., Ի): Զայնու ժամանակաւ ունէր թագաւորու-
թիւնն Հրկից (Մկ, 2, ԺԳ): Զայսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զշի-
նուած ամբոյցին Գառնոյ (ն. տ., Դ):

Հետագա շրջանում զ+գործիական կառույցը այս իմաստով չի
գործածվում:

Գ. Այլ իմաստներ.— Գրաբարում զ+գործիական կառույցով ար-
տահայտվում է նաև չափի իմաստ: Օրինակ՝ Դիրին է ստուերին դառ-
նալ զտասն աստիւնանօք... այլ զարձցի ստուերն զտասն աստիւնանօք
յէտա (Գ.Թագ., 4, Ի):

Անցանել բայի մոտ զ+գործիական կառույցն ունի խնդրա-պարա-
բայական նշանակութիւն, որը այլ դեպքերում արտահայտվում է ուրիշ
նախադրավոր կառույցներով կամ հոլովներով: Այս զործածութիւնները
գործվածքային արժէք ունեն, մանավանդ եթէ զ նախդիրը զործածվում է
վերայական զոյականի հետ, ինչպես՝ հրաման, օրէնք, բան և այլն:

Օրինակներ՝ Անցանեն զուխաի (Առակ., ԻԱ): Անցին զօրինօքն
Եւստեն (Նսալի, ԻԴ): Մարդն զԱստուծոյ պատուիրանան անց (Նդն., 1,
ԸԷ): Այլ ոչ երբէք անցցէ զբանիւմ նորա (Բուզ., 4, ԺԳ): Որք անդեալ
լաւարին այսր զկուր գետով (Մկ, 2, ԿԵ):

Մրանցից անցանել զգաւորք զարձվածք է (նշանակում է ծնա-
նալ):

Հետագա շրջանում այս կառույցը նշված իմաստներով չի հորժանվում:

Յ ա յ ի լ ր ա ց ու մ ն ե ր ք Ը ն Գ ն ա խ ու ր ա վ ու ր
կ ա ռ ու յ ց ն ե ր ո վ

Գրաբարում, մասամբ և միջին հայերենում ընդ նախդիրը գործածվում է սեռական, տրական, հայցական, բացառական և գործիական հոլովների հետ:

Ը ն դ + ս ե ո ա կ ա ն կ ա ռ ու յ ց

Սրանով գրաբարում հիմնականում արտահայտվում է փոխաբերություն թյան իմաստ, թեև կարող են լինել նաև այլ իմաստներ:

Ա. Փոխաբերությամբ. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ մատուցանել, տալ, հատուցանել, զննել, դնել, փոխանակել, վառնել, ընդունել, առնել, խոստանալ և այլն: Նախդիրը գրվում է ն՝ Բանձրացական, ն՝ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի փոխանակեք զբարեկամ ընդ կարասույ (Միրաք., է): Ընդ յանցառաց իւրոց յատուցէ Տեառն իւրոց խոչ անարատ (Ղեառ., 2): Օր ընդ աւուրոյ Լզի քեզ (Եզեկ., Գ): Համարս աւուրց իցեն ընդ ձեր (Եբր., ԺԳ): Նա ինձ շար ընդ րարոյ հատուց (Բուզ., 4, ԾԳ): Տալլեն զպտուղ ընդ միոյ հարիւր (Ազ., 654): Ուստի՞ տացէ քաջն Արտաշէս... Բիւրս ի բիւրոց ընդ քաջաբգոյ կոյս օրիորդիս Ալանաց (Մե, 2, Ծ): Պայազատէ զաէրութիւն Վասակ որդի նորա ընդ նաւա (ՅԳՊՀ, 118): Զիւրեանց ստացուածս վատնեալք ընդ աւուրն պարենի՝ ի վերջն տնանկութեան հասանէին (ն. ա., 261):

Այս կառույցի հետ կարող է գործածվել նաև փոխանակ նախադրությունը:

Օրինակներ՝ Արքայն մահ խորհէր, սպանանել զՏիրիթ ևս վախանակ ընդ մանուն Գնէլոյ (Բուզ., 4, ԺԵ): Զար փոխանակ ընդ բարոյ ընդունէին (Ազ., 630): Փոխանակ ընդ այնր յարքունուստ ընումք (Մե, 3, ԽԸ):

Միջին հայերենում ևս մի շարք բայեր ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Որ զիր ընկերն խաբէ ու զարատ իրքն ընդ աղէկին ծախէ (ՄԳԴ, 63): Առ ընդ դորա երկու դեկան (ՀԵ, 179): Ընդ արեաւն ջուր Էլանէր (ՄՈՒԺ, 173): Առեալ առն տարաւ վիշապին՝ ընդ առաջնոյն և ընդ վերջնոյն հազար դահեկան (ՆՄԺԱՎ, 225): Ընդ ո՞ր մեղաց արարիք (ՀԵ, 243):

Հետագա շրջանում ընդ + սեռական կառույցը չի գործածվում:

Բ. Հանգման.—Գրաբարում երբեմն այս կառույցը գործածվում է հանգման իմաստով: Օրինակ՝ Տէր տայ պատերազմ ընդ ձեռ (ՆԼԲ, ԺԴ):

Գ. Վերաբերության.—Գրաբարում մի շարք բայեր ստանում են այս կառույցով վերաբերութեան խնդիր:

Օրինակներ՝ Եթէ հոգաս ընդ մեռ, ամենատէր ես (ԳՆՄՈ, ՀԶ): Ամենայն տանուտէր ընդ տան իւրոյ և ընդ ընտանեաց հոգայ (Ազ., 130): Ասեն ընդ ամենեցուն (Ազ., 632):

Ինպէս միջին հայերենում, այնպէս էլ հետագայում նշված կառույցը այս իմաստներով չի գործածվում:

Ընդ + տրական կառույց

1. Խ և Դ Բ Ա Յ Ի և Ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Հանգման.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են խառնել, գումարել, կոռել, զրգոել, նակաւել, մարունչել, լարել, նախանձել, ոգորել, նարկանել և այլ բայեր: Նախդիրը գրվում է տարբեր զոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Նախանձէին ընդ Մուրքէի (Եսթեր, Բ): Յարերուք ընդ Քիսառոսի (Կողոս., Գ): Համբառնայր հարկանել ընդ վիմին հաստատնոյ (Ազ., 142): Թաղաւորն ոգորէր ընդ սրբոյն ի Հովսիսմեայ (ն. տ., 189): Խառնեաց զԱստուածութիւնն ընդ մարդկութեանս (ն. տ., 385): Ամենայն իշխանքն զումարեալք ընդ նմա... գնացին (ն. տ., 418): Սկսանէր... զրգոել ընդ անօրէն ուրացելոցն (ՂՓՊԶ, ԿԴ): Ուղղէր ճակատս ընդ քաղաւորին Արշակայ (Բուզ., 4, ԽԱ): Մատեան ընդ բերդին այլմիկ պարսիկք (ն. տ., 5, Ա): Կոչս մի ընդ միւսոյ կուսին մուրցացի ընդհարեալ... զրգոէին զաղմուկ (ՅԴՊԶ, 326):

Միջին հայերենում ես մի շարք բայեր ընդ + տրական կառույցով ստանում են հանգման խնդիր:

Օրինակներ՝ Ոչ նախանձիւն ընդ մարդոյ (ՆՄԺԱՎ, 261): Ընդ եռօքս նախանձեցայ (ն. տ., 96): Սորա այսպէս հակառակէին ընդ իրէից (ՊԱԴ, 660): Ոչ կարեմ հանդուրժել ընդ շանցս այսոցիկ (ԱՍՀՄԶ, 275): Ոչ հաճեսցիս ընդ նմա (ՄԳԴ, 79): Չէ պարտ աղքատին ընդ մեծաւան ձկաիլ (ՆՄԺԱՎ, 78):

Ժամանակակից հայերենում ընդ + տրական կառույցը չի գործածվում, բայցի դարձվածքային ընդ ուրում, ընդ սմին, ընդ նմին ձևերի: Օրինակ՝ Նա այդ բոլորը պատմում էր իրեն հատուկ անսխալ արադախոսութեամբ... նայելով ընդ նմին երբեմն արիկին, երբեմն պարոն Հարունյանին (ՆԴ, 2, 21):

Բ. Ուղղության.—Գրաբարում երբեմն այսպիսի լրացում ստանում են հայել, ակն ունել և նման բայեր: որոնք սովորաբար նաև այլ կառուցներով են ունենում ուղղության խնդիր:

Օրինակներ՝ Հայի ընդ զաշտին Մատրափանից (ՅՄՊՏ, 333ա): Ծանր քինու հայէր հայր աղջկանն ընդ փեսային իւրում (ՂՓՊԶ, Ի): Ընդ մեզ ակն կալցին (Բուգ., 4, Ե):

Հետագա շրջանում ընդ + առական կառուցով այսպիսի իմաստ չի արտահայտվում:

Գ. Վերաբերության.—Գրաբարում այս իմաստն արտահայտվում է զարմանալ, հոգալ և սակավաթիփ այլ բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Հոգայք ընդ այնչափ ոգոյ փրկութեան (ՂՓՊԶ, ԻԱ): Ընդ քս իմաստութեանդ զարմացաք (ՅՄՊՏ, 309ա): Այսբանհօք հնարաւորութեամբ ընդ փրկութեան իմում հոգացար (ԳՆՄՈ, ԿԶ):

Միջին հայերենում ևս որոշ բայեր ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Զարմացաւ ընդ իմաստութեան նորա (ՆՄԺԱՎ, 283): Զարհուրեցաւ մայրն ընդ այն բանին (ն. տ., 177):

Ժամանակակից հայերենում այս կառուցը նշված իմաստով չի դորժածվում:

Դ. Փոխաբերության.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են փոխանակել, րազատուել, պայազատել և այլ բայեր, որոնք նույնիմաստ լրացում են ունենում նաև այլ ձևերով:

Օրինակներ՝ Ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեառն (Եզ., 7): Աստ ապա վախճանեալ կայսրն՝ Հերակլ՝ Կոստանդին որդի նորա ընդ նմա թագաւորէ (ՅԴՊԶ, 82): Եղբայր նորուն Աշոտ ընդ նմա պայազատէր զիշխանութիւնն զայն (ն. տ., 142): Ճըշմարտութիւնդ Աստուծոյ ... ոչ կամիմք փոխանակել ընդ ձերում ստութեանդ (ն. տ., 253):

Միջին հայերենում ևս րազատուել բայը պահանջում է ընդ + առական կառուցով լրացում:

Օրինակներ՝ Դու ընդ նմա թագաւորես (ՆՄԺԱՎ, 5): Մեռաւ Մուրտա խոնդրարն և թագաւորեաց սուլթան Մահմէտ որդի նորա ընդ նմա (ՊԱԴ, 615):

Ե. Միասնության.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ առաւել, բնակել, առնել, ելանել, անեցուցանել, երթալ, տանել, մտանել, չրջել և այլն: Նախդիրը կարող է գրվել և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բառերէ հետ:

Օրինակներ՝ Բնակէ երիտասարդ ընդ կուսի (Եսայե., ԷԲ): Շնայր ընդ Գաւի և ընդ փայտի (Երեմ., 9): Ընդ մարդկան շրջեցաւ (Բարուք.,

Դ): Զիւմրդ շէականքն և շմշանջենաւորքն ընդ Լաիւսնին և ընդ մշարն-
ջենաւորին Լրկրպագութիւն տոնուցանն (Եղն., 1, 9): Ընդ պատահողն
եմուտ սատանայ (ն. տ., ԻԲ): Արասցէ ընդ փորձութեանն և զԼյա (ն.
տ., 2, ԻԲ): Բանջար ընդ մսայ Լփեայ իցէ (ն. տ., 4, ԺԳ): Ընդ ինճեան
շրջեցումցէ (Ազ., 858): ԶԼրկիրս ամենայն ընդ Բեզ տարար (Մե, 2, ԿԱ):

Միջին հայերենում նույնպէս շատ բայեր, առանց իմաստի սահ-
մանակաւորման, կարող են այսպիսի լրացում ստանալ:

Օրինակներ՝ Ընդ օծութեանն ընկալաւ ոգի դօրութեան և մարգա-
րէութեան (ՊԱԼ, 53): Շարեցաք ընդ հայեմաշ թեմանն (ՄՀՁՄ, 53):
Հանէ ընդ գոգին, և ընդ ձեռնալուային (ն. տ., 101): Տար համբերել
սրտի կամօք ընդ քո սրբոց և պիւելաց (ՅԴ, 317): Օձն ընդ խոտին
մտանէ ի փորն (ՆՄԺԱՎ., 290): Որդի թագաւորին սովորեալ հանապազ
խաղայր ընդ նմա (ն. տ., 227): Մի լծեր զԼզն ընդ իշոյ (ն. տ., 329):

Ժամանակակից հայերենում ընդ + տրական կառույցը այս իմաս-
տով չի դորժածվում:

2. Համապատասխանաւորյաւն.—Այս իմաստով ընդ + տրականը
դորժածվում է հավանաբար ընդ + տրական կառույցի փոխարին: Այս-
պիսի լրացում ստանում են սակաւթիվ բայեր:

Օրինակներ՝ Ընդ քո կամաջդ առնեմ զամենայն (ՅՄՊՏ, 318 ա):
Զնա ես ընդ այլ կապելոցն հաւասարեալ եղին ի բանտի (ՅԴՊՀ, 128):

Միջին հայերենում ընդ + տրական կառույցը ավելի շատ է դորժած-
վում համապատասխանութեան իմաստով: Այդ նշանակում է, որ ջրնջ-
վում են ընդ և ըստ նախդիրների տարբերութիւնները այս զեպքում:

Օրինակներ՝ Գնացիր ընդ կամացն ստուանայի (ՆՄԺԱՎ., 102): Չար
նախանձին ընդ միմեանս և ոչ զնան ընդ կամաց միմեանց (ն. տ., 261):
Ամենայն ոք ընդ իւր կամացն երթայ (ն. տ., 72): Փոխէին զմարդն ի
կերպարանս անասնոց ոչ ընդ էութեան և ոչ բնութեան, այլ առաջօք
(ն. տ., 293): Նստուն և գիր ընդ դեկին իւրեանց (ԿԳՊՀ, 270):

Ժամանակակից հայերենում ընդ + տրական կառույցը այս իմաս-
տով չի դորժածվում:

Ե. Սահմանափակման.—Գրաբարում այս իմաստը անշատ չէ շա-
հից: Այսպիսի լրացում ստանում են իմաստային տարբեր խմբերի բա-
յեր, ինչպէս՝ կամել, գործել, գութ ունել, ջանալ և այլն: Նախդիրը դըր-
վում է անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ ամենեցուն կեանս կամի (Եղ., 2): Գութ ունի ընդ
սմա (ն. տ.): Երկայնամտութեամբ ջանան ընդ ւզգի մարդկան (ն. տ.,
7): Գործիցէ ընդ մեզ (ՂՓՊՀ, 1Գ):

Հետագա շրջանում ընդ + տրական կառույցը այս իմաստով չի դոր-
ժածվում:

Ը. Փոխադարձ կապի.—Գրաբարում ալոպիսի լրացում ստանում էն փոխադարձ գործողություն ցույց տվող բնակչություն ունել, ձայնակցե-, բշնամանալ, բաղցրանալ, խնամանալ, բարեկամանալ և այլ բայեր նախդիրը դրվում է անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Ընտելութիւն բնդ մարդոյն ունէին (Եզն., 1, ԺԶ): Ձայնակցելով բնդ մարգարէին՝ տեսմ գնոյն (ՂՓՊԶ, Ժ): Թշնամացեալ էր տուն թողատորին բնդ նմա (Բուդ., 3, Կ): Հաճեալ և քաղցրացեալ է բնդ Էնգ (ն. ա., 4, ԺԵ): Տրդատալ խնամեցեալ բնդ ումեմն Դաօի Բաղացն եկեալ հատուածի (ՄԽ, 2, ԾԸ): Բարեկամացեալ... բնդ Տրդատայ մեր թագաւորի (ն. ա., ԶԳ):

Միջին հայերենում ևս ալոպիսի լրացում ստանում են նույն կարգի բայերը, ինչպես՝ բնամուրիւն առնել, հաշտել և այլն:

Օրինակներ՝ Հաշտի տատուած բնդ աշխարհիս (ՆՄԺԱՎ, 151): Զ-ը և հարսնացուց բնդ ստիկանաց (ԷՀՄԳԱ, 97):

Ժամանակակից հայերենում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն է ր

Ա. Տեղի.—Գրաբարում և հետագա շրջաններում տեղի իմաստը երկու տարատեսակով է ըմբռնվում՝ ուղեորության տեղի և դադարման տեղի:

Ուղեորության տեղի իմաստով բնդ +տրական կառույցը դրվում է շարժման բայերի մոտ, ինչպես՝ արձակել, մտանել, երևնը սովորաբար այլ ձևով են այդ իմաստի լրացում ստանում:

Օրինակներ՝ Արձակեցին բնդ ծովեզեր գաշտին հիւսիսական ծովուն մեծի (Բուդ., 3, Զ): Ընդ մօրն մտանէր, և արեգակն երդի լինէր, և բնդ Էնն անկանէր, և յուսին ծնանէր (Եզն., 2, Ը):

Գաղարման տեղի իմաստը ևս սովորաբար այլ կառույցներով է արտահայտվում, թեև պատահում են նաև բնդ +տրական կառույցով գրեցորվելու դեպքեր:

Օրինակներ՝ Չոգայ կացի բնդ քարածեռ վիմին (ՅԳՊԶ, 287): Բաղաւորն... կայս ի տեսիլ կերպարանաց խողի բնդ ժողովոյեանն (Դ., 773): Որք բնդ ալբին մարտնչէին (ՄԽ, 3, ԽԵ):

Միջին հայերենում բնդ +տրական կառույցը դժբաժնվում է միայն դադարման տեղի իմաստով: Այս դեպքում լրացյալ լինում են հետևյալի հետևում դադարման բայերը, ինչպես՝ նստել, բորբոսել, տեսանել և այլն:

Օրինակներ՝ Մաղձն ի ներքս ի յերակոսի ընդ ամենայն մարմնոյն բորբոսի (ՄՀԶԳ, 107): Ղեկօք հաւատոյ անցիր ընդ ծիման ծովայս հոսական (ԽԿ, 148): Կամք ընդ հարկի և ընդ ծառայութեան սղգին նետողաց (ԺՆՀԶԶԳ, 157):

Բ. Ժամանակի.—Գրարարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստի բայեր, ինչպիսի՝ հարկանել, սպանանել, տառապել, մաշել և այլն:

Օրինակներ՝ Մանկունք տղայք ընդ մանկութեանն և ընդ տղայութեանն խաղալիկ խանդարեալք... դեգերեալ մաշէին յանուղղայ կրթութիւն (Բուդ., 3, ԺԳ): Ընդ յերկարեալ իմ պանդխտութեան անդ... յաւետ իմն տրտմեալ տառապէի (ՅԳՊՀ, 265):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցով արտահայտւում է ժամանակ: Օրինակ՝ Ընդ այսմ իսկ ժամանակի խանն Թարթարացն... էառ զքաղաքն Պալտաք ի Տաճկաց (ՄԺ, 2, 176):

Ընդ + հայցական կառույց

Այս կառույցով արտահայտւում են բաղմամբով խնդրային և պարագայական իմաստներ:

1. Խ Ն Ը Գ Ի Վ Ի Ն Ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Հանգման.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են իմաստային տարբեր խմբերի պատկանող բաղմամբով բայեր, ինչպիսի՝ անկանել, բախել, զումարել, դիպեցուցանել, քաղատել, խառնակել, խառնել, կապել, կարել, հաղորդել, հարկանել, մարտնչել, միանալ, լախանձել և այլն: Նախնորդ դրվում է և՛ խանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի նախանձիցի սիրտ քո ընդ մեղատուս (Առակ., ԻԳ): Խառնեալ ընդ այլ բանջարս՝ բժշկիչ պէտպէս ցառոց լինի (Եզն., 1, ԺԽ): Ոչ ինքն զորեաց զնոսա անկանել ընդ միմեանս (ն. տ., ԺԹ): Դիպեցուցանէ աղեղամբն բնդմէջ թիկանցն (ՄԽ, 2, ԶԳ): Չկապել ընդ զարջապարս մեղաց (Ագ., 16): Մի խառնակեսցուք ընդ անարգութիւն պղծութեան (ն. տ., 147): Բեռեա զքեզ ընդ երկիւղն Աստուծոյ (Եզն., Խրատք): Հարկանելով ընդ խելսն զտանդեսցէ զնա (Ագ., 107): Ընդ անձինս իւրեանց մարտ եղեալ կռուին (Եզ., 1): Քաջք ընդ քաջս էլեալ՝ Երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն մատնեցան ((ն. տ., 6): Մխացուցանեն զանձինս ընդ յոյսն բաղձալի երկնաւոր կոշմանն (ՂՓՊՀ, ԺԿ): Թաղաւորեցին նորա երկու բրդիքն, հակառակելով ընդ միմեանս (ն. տ., Կ): Այլք ընդ դասակա այժեաց ձախակողմեան հաղորդեալք՝ զնային

(ն. տ., 2): Գումարէր զօրն ամենայն տանցն տապանույն ընդ զօրսն
սարքունի (Բուզ., 3, Բ): Ընդ միմեանս զունգն երկոքեան բախէին (ն.
տ., 4, Խէ):

Միշին հայերենում ևս մի շարք բայեր ստանում են ընդ + հայցա-
կան կառույցով հանգման խնդիր:

Օրինակներ՝ Զաւս ամէնս աղա և մաղէ և ընդ մարմինն շփէ (ՄՀՁՄ,
14): Յանկասկած ոտքն ի փոս անդի բնկնի կամ ընդ քաւ դիպի (ԲՁ,
98): Սի նախանձիք ընդ շարս (ՆՄԺԱՎ., 22): Ես ընդ նոսա նախանձե-
ցայ (ն. տ., 96): Միայլորի ընդ շարագործսն (ն. տ., 193): Յորժամ
այն ծագէին հոտն ընդ իմէն դիպի (ն. տ., 235):

Ժամանակակից հայերենում ընդ + հայցական կառույցը խնդրային
իմաստներով չի գործածվում:

Բ. Ուղղաւթյան. — Դրաբարում ընդ + հայցական կառույցով ուղղու-
թյան խնդիր ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչ-
պէս՝ հայել, նայել, յարձակել, պշնուլ, փշել, գրել և այլն: Նախդիրը
դրվում է և՛ առարկա, և՛ տեղ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Հայէին ընդ Մովսէս (ԵԺ, ԼԳ): Դրեաց թագաւորն
չիշխանութեան իւրում ընդ ծով և ընդ ցամախ (Եսթեր, Ժ): Նայեցա՞ր
մօտք զօմք ընդ ծառայ իմ ընդ Յոբ (Յովբ., Ա): Ընդ Աստուծոյն յար-
ձակեցան (Մի, 2, 26): Ընդ երկիր պշնուին (Եզ., 3): Փշէր ընդ ծաղկեալ
արեօք մօտան (ՅԴՊՀ, 101):

Միշին հայերենում ընդ + հայցական կառույցով ուղղության խնդիր
են ստանում զգացական և որոշ շարժման բայեր, ինչպէս՝ հայել, բեկ-
նել, երեւի պագանել, ելանել և այլն:

Օրինակներ՝ Ես ընդ պաան վաղեցի (ՆՄԺԱՎ., 45): Հայէր ընդ նա-
նապառն լերինն (ՍՍՊՅ, 10): Ոչ կարէին ելանել ընդ սիւնն (ն. տ., 223):
Մի կենալ լեղուանի կնկան հակառակ, Որ չասէ ընդ քո երեստ բանք
տուակ (ԵՅՏ, 217):

Գ. Միանուրթյան. — Դրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են
տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպէս՝ աշխատել, առնուլ, արա-
ծել, գաղձել, գրել, դատել, դնել, երազել, ընկել, բնգոյնել, քուել, խա-
րել, հանապազորդել, մտանել, յլել, նգովել, սնանել, սպանանել, տան-
ջիլ, ուռնել, ուրանալ և այլն: Նախդիրը դրվում է հիմնականում անձ
կամ կենդանի ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ սնդաւորս և ընդ մախաւորս և ընդ փառիսացիս
ուսէր և բմսէր (Եզն., 4, ԺԲ): Միշի և թագաւորիս մերում լինել խոզ,
և ընդ վայրագասուն գազանս արածել (Ազ., 793): Հանապազորդեալ
էր ընդ զազանս անապատի (Բուզ., 5, ԻԷ): Որով ընդ մարտիրոս անու-
անք նոյա զրեցան ի դպրութիւն կենաց (ՅԴՊՀ, 110): Պիղծ ճճիքն ընդ

սուրբ ձկուհան սնանիցին (Եղն., 2, ԺԱ): Դու բնդ ճշմարիտ մշակս վարձս առցես (Ագ., 755): Առին բնդ խրեանս պատարագս (Ն. ա., 802): Գաղթին և նոքա բնդ ցեղս ալլոց նախարարացն (Մե, 2, ՀԲ): Ոչ կարաց երագել բնդ փախստեայսն (Ն. ա., 1է): Բնդ ալլ նախարարս թուհսցի (Ն. ա., 3, ԿԵ): Մի՛ գու բնդ իս բազմապատիկ տանջիր (Եղ., 2):

Երբեմն բնդ նախգիրք կարող է գրվել նաև իր ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Մահուան ղեղովն զնա բնդ օրէնսն սպանանէր (Բուդ., 4, ԺԵ): Զկապանսն Լրկաթիս բնդ խրաքանչիւր սսկեհսն Եղեալ էր (Եղ., 7):

Միջին հայերենում ևս բնդ + հալցական կառուցում միասնության իմաստ է արտահայտում բազմաթիվ բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Գնաց յԱնտաք ուտել և բմալ բնդ պոռնիկ կանայս (ՍՍՊՅ, 92): Որ հլուանդութեան նիւթն բնդ գոգն իջանէ (ՄՀՁՄ, 130): Ծախեն զբշտանն և ի կէս անեն բնդ Երկուհն (ՍԳԴ, 67): Բնդ ալլ բազում բնծային նուիրեցին նմա ակն մի պատուական (ՆՄԺԱՎ, 329): Ինքն շահն կոշէր զնոսս ի տուն և ի սեղան իւր, և պատուէր բնդ մեծամեծս իւր (ՊԱԴ, 64): Բնդ նոսին և տանջելոց է զնոսս Աստուած ի հուրն անշէջ (ՆՄԺԱՎ, 193):

Դ. Վերածման. — Գրաբարում այս իմաստով լրացում ստանում է վերածման գործողություն ցույց տվող բաժանել բայը: Նախգիրք գրվում է գոչականարար գործածված թվականի կամ գոչականի հետ:

Օրինակներ՝ Բնդ երիս բաժանեսցես բեզ զսահմանս Երկրին քո (ԲՕրէնք, ԺԲ): Միջով չափ բնդ Երկուս բաժանէին (Մե, 2, ԾԴ):

Միջին հայերենում լրացչալ դառնում են փոխարկման, վերածման գործողություն արտահայտող բայերը, ինչպես՝ բաժանել, փոխել, առնել և այլն:

Օրինակներ՝ Այս ճերմս բաժանի ի քերք ղեղ (ՄՀՁՄ, 36): Էզարկ զարջն և բնդ Երկուս կէս արար (ՆՄԺԱՎ, 4): Արարեալ բնդ Երեք մասն աշխարհս (ՄԱՊ, 10):

Ե. Վերաբերության. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են զգացական բայերը, ինչպես՝ բարկանալ, խնդալ, գալւաճալ, ուրախանալ և այլն, նաև օրիշ բայեր՝ հոգալ, հոգ տանել և այլն:

Օրինակներ՝ Զարմացին բնդ նա թշնամիքն ձեր (Ղևտ., ԻԶ): Ոչ խնդալ բնդ կորուստ կենդանեաց (Իմաս., Ա): Ալլ շողմոզ բանիւր զայլաջուցանել զբեզ, տէր, բնդ իս փոթային (ՂՓԲ): Եւս առաւել պարտիմք բնդ փրկութիւն և բնդ զիստ ամենեցուն հոգալ (ՂՓՊԶ, ԻԲ):

Միջին հայերենում նույնպես մի շարք բայեր պահանջում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Կուրացուցանեն զաշս նորա ածխով, վրէժխնդրութիւն լիալ յԱւառութոյ անիրաւ մասնանցն, զոր արար ընդ Յուսիկ և ընդ Դանիէլ (ԿԳՊԷ, 22): Ծիծաղել իշխէ ընդ քրիստոնէին Կորնուտն (ՍԳԴ, 75): Հիացաւ ընդ զսոք ամուսնութեան (ՆՄԺԱՎ, 343):

2. Միջոցի.—Գրաբարում աշսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստալին խմբերի բայեր, ինչպէս՝ լսել, լուսաւորել, մեծարել, զրօսելու, սպանանել և այլն: Նախգիրը գրվում է մեծ մասամբ թանձրացական բառերի մօտ:

Օրինակներ՝ Դու ընդ Բս ձեռն դաշսպիսի օգտակար ծառայն սպաներ (ՂՓՊԷ, ԽԶ): Կրկնակի ընդ ձեռն Ուռնայրի գերագոյն լուսաւորեցան (ՄԿՊԱԱ, 1, Բ): Ծառայ որ ընդ ունկն ոչ լսէ՝ ընդ մկանունս տան լսել նմա (Եզն., 1, ԺԵ): Ընդ աներեւոյթ զօրութիւնս ինչ կեցցէ (Ն. տ., ԻԴ): Միտք իրեանց ընդ անպիտանս ընդ անօգուտս զրօհալ էին (Բուզ., 3, Դ): Կամեցան մեծարել զնա ընդ ոսկերս սուրբ վկայիցն Քրիստոսի (Ն. տ., ԺԴ):

Միջին Հայերենում և հետագայում ընդ + հայցական կառույցը միջոցի իմաստով չի գործածվում:

է. Պատասխիկ ներգործության.—Գրաբարում աշսպիսի լրացում ստանում են զգացական բայերը, ինչպէս՝ տրամել, նեղել, ուրախանալ, ամաչել, սրամանել և այլն: Նախգիրը մեծ մասամբ գրվում է վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Տրամեալ ընդ ման աղջկանն, տխրացեալ սղայր (Ազ., 202): Ընդ որ նեղեալ Երուանդայ... փոխէ զարքունիսն յարմուտս կոչս (Մե, 2, ԼԲ): Ո՞վ ուրախացի ընդ յառաջալիմութիւն աշակերտիս (Ն. տ., 3, ԿԸ): Զիարդ ընդ յայանութիւնդ ոչ ամաչէք (ՂԼ., Պատմ., ԺԴ): Սրամեալ ընդ սուտ... խօսս արքային Վրաց (ՂՓՊԷ, 2Դ): Ընդ իշխանութիւնս ամպարշտաց հեծեն արդարք (Առակ., ԻԲ):

Միջին Հայերենում և հետագայում ընդ + հայցական կառույցով պատասխիկ ներգործության իմաստ չի արտահայտվում:

Ը. Սանմանափակման.—Գրաբարում աշսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստալին խմբերի պատկանող բայեր, ինչպէս՝ առնել, ունիմ, դառնել և այլն: Նախգիրը գրվում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ փայտ դալար գաշս արարին (Մե, 2, ՂԲ): Առնէք ընդ նսա զայն ինչ (Եզ., 1): Գութ և սէր ունիմ ընդ աշխատին Հէր (Ն. տ., 7): Զոր արար Տէր Աստուած քո ընդ երկուս քաջաւորսն (Բ Օրէնք, Դ): Գառնացի դատաստան ընդ ոսկսս իւր (Երեմ., Ծ):

Միջին Հայերենում ևս որոշ բայեր ստանում են աշսպիսի լրացում:

Օրինակ՝ Յաւուրս յիտինս յանկեալ տէրութիւն իւրեանց տեսին կանգնեալ և նորոգեալ յեւեսս Լեոնի արքայի Հայոց (ՄՍՊՅ, 98):

Հետագայում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Թ. Փոխադրեալքան.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են փոխանակել, առնուլ, տալ և այլ բայեր, որոնք նույնիմաստ լրացում ստանում են հիմնականում բնդ + սեռական կառույցով:

Օրինակներ՝ Ոչ զանանց կեանսն մեր կարեմք փոխանակել բնդ տղականացու պատրանս աշխարհին (Եղ., 7): Պարգեւէ... զվարձս վատտակոյ նորա բնդ հաւոյս անուան իւրոյ (ՂՓՊԶ, Ծէ):

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցով այսպիսի իմաստ չի արտահայտվում:

Ժ. Ուղիղ խնդիր.—Գրաբարում բնդ + հայցական կառույցով կարող է արտահայտվել նաև ուղիղ խնդիր, բնդ որում մի գեպքում դարձ ունենք առաջին ուղիղ խնդրի հետ:

Օրինակներ՝ Ես ոչ բնդ ձեր ման կամէի, և ոչ բնդ իշխանին վատ խրատտուին անկանել (Եղն., 1, ԺԹ): Ընդ անօրէնս համարեցաւ (Մարկ., ԺԵ): Ոչ կամեցեալ բնդ ձեր կորուստն (Ագ., 521):

Երկրորդ գեպքում բնդ + հայցական կառույցով արտահայտվում է երկրորդական ուղիղ խնդիր: Օրինակ՝ Զէ իսկ պարտ... զգործ Աստուծոյ բնդ սատանայի լիկանս համարել (ՄկՊԱԱ, 2, ԻԹ):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցով կարող է արտահայտվել ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ՝ Մեր բնդ կատարեալ վարդապետն Հայոց ոչ ունիմք զնա (ՄՈՒԺ, 162): Ոչ ունիմ զնոսա բնդ վարդապետս (ՄՍՊՅ, 65):

ԺԱ. Փոխադարձ կապի.—Այսպիսի լրացում ստանում են խտովել, հաշտել, ամուսնանալ, խնամենալ և այլն: Նախդիրը զրվում է մեծ մասամբ անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Զէր մարթ անմարմնոցն բնդ կանայս մարմնաւորս ամուսնանալ (Եղն., 1, ԻԵ): Ընդ իս բարեկամացան ոխտիւ և երզմամբ (ՂՓՊԶ, ԽԵ): Ոխացաւ բնդ Ողոմպին (Բուղ., 4, ԺԵ): Որ խնամեցեալ էր բնդ նախահարս Վասպուրականի (ՄԽ, 2, ԿԲ):

Միջին հայերենում ևս նույնիմաստ բայերն ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Խռովեցաւ բնդ Թադաւորն և բնդ ամենայն Հայ (ՄՍՊՅ, 112): Ոչ տառմի զի՞նչ արարին ալլաղիքն բնդ հաւատացեալսն Քրիստոսի (ՄԱՊ, 47): Պսակեաց բնդ զուստրն (ՄՍՊՅ, 84): Հաշաի բնդ: տէրն և բնդ վարդապետն (ՍԳԴ, 28):

ժԲ. Հաղարդման.—Ընդ + հայցական կառույցով այս իմաստը բացարձակ հանգեալ է դալիս ասել բայի մաս: Օրինակ՝ Սկսաւ ասել ընդ ժողովարդսն (ՀԲ, 1, 764):

Միջին հայերէնում ասել բայից բացի այսպիսի լրացում ստանում է նաև հարցանել բայը:

Օրինակներ՝ Հարցնեն ընդ կնիկն (ՄԳԴ, 50): Թէ լինի որ տեղոյն կամ տան կամ իրաց տէրն ասէ ընդ մարդ (ն. տ., 61): Դարձեալ կու ասէ ֆալարն ընդ աղփատ և ընդ թագաւոր (ՅԴ, 377):

2. Պ ա Ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Տեղի.—Ընդ + հայցական կառույցով արտահայտւում են տեղեւորութեան և դադարման տեղի իմաստներ:

Կրաբարում ուղեւորության տեղի իմաստի գնալքում լրացյալ լինում են շարժման բայերը, ինչպես՝ չուել, արձակել, բերանալ, սուրալ, իջանել, կլանել, մտանել և այլն: Նախդիրը գրվում է տեղ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Չուեաց ընդ Աղձնիս ընդ իւր իշխանութիւնն (Բուզ., 4, Ի): Ո՞վ ևն լերիներն այնոքիկ՝ զորս դուն ընդ ունջ տանէիր (ն. տ., ԾԳ): Դեպքանս արձակէր ընդ կողմանս կողմանս (Ազ., 157): Յորժամ ընդ արեւելս բնթանան՝ չէ ինչ արգել՝ թէ ընդ արեւմուտս ոչ արշաւիցին, և յորժամ ընդ հիւսիսի վարդին, չէ ինչ արգել՝ թէ ընդ հարաւ ոչ սուրայցեն (Եղ., 1, Գ): Իջանէր արիւնն ընդ ծայրս սոխց մասաւնց նորա (Ազ., 102): Պատուիրակս հանեալ ընդ աշխարհս ամենայն (ն. տ., 140): Փոխացեալ բնդ քաղաքամէջսն՝ ելանէր ընդ արեւելս կոյս (ն. տ., 192):

Դադարման տեղի իմաստը ևս արտահայտւում է նույնպիսի էականւոյցով:

Օրինակներ՝ Զսեղանն դիցես ի կողմանէ խորանին ընդ հիւսիսի (Ելք, ԻԶ): Կախեցաւ ընդ երկինս և ընդ երկիր (Բ. Թադ., ԺԸ): Յանեաց ընդ երեսս դաշտին տունեք մանրատունեք (Եզեկ., ԺԷ): Մտորեցուցէ զազգս ամենայն ընդ չորս կողմանս երկրի (Յայտ., Ի): Սուրբն ներսէս շրջէր ընդ իւր ձեռական իշխանութիւնսն (Բուզ., 4, ԺԳ): Ընդ ամենայն Բաղաւս ոչ թողին ամենեկին շինած (ն. տ., ԾԵ): Սկսաւ ընդ ամենայն անդամս մարմնոյ նորա որպէս զփուշ հարկանել (ն. տ., Ը, Թ): Ընդ բազում տեղիս կտրեալ զքարինսն (Մե, 1, ԼԹ):

Մի շարք բայերի մոտ ընդ + հայցական կառույցն ունի բացառականով արտահայտված տեղի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ընդ Լոկզան փող ծուխ կլանէր (Մե, 1, ԼԱ): Ընդ

Բիքսն և ընդ բերանն. առհասարակ զսուշի ջերմախառն ելանէր (եղ., 2): Ձուկն բազում ելանէր ընդ ակն աղբերն (Բուզ., 5, Իէ): Գետն Աղատ զսահման բաժնիցն երկոցունց ընդ մէջ հատանէր (ՅԴՊՀ, 73):

Որոշ բայերի մոտ ընդ+հայցական կառույցն ունի գործիականով արտահայտված տեղի իմաստ:

Օրինակներ՝ Փառն Աստուծոյ Իսրայելի զային ընդ նանապարհն արեւելից (եզեկ., ԽԴ): Ոմանք ընդ ցամաքն աճապարեալ (Ազ., 33): Եռացին որդունք ընդ աչս նորա և ի վայր սորեցիմ ընդ ռեզունս նորա (եղ., 6): Հրաման տայր... ընդ վաղոցս ելանել ի շինէն (ՂՓՊՀ, ԿԲ):

Միջին հայերենում ևս ընդ+հայցական կառույցն ունի և՛ ուղեորութեան, և՛ զաղարման տեղի իմաստներ:

Ուղեորութեան տեղի իմաստի դեպքում լրացյալ դառնում են շարժման բայերը:

Օրինակներ՝ Եմուտ ի քաղաքն ընդ գաղտ նեղ դուռն (ՆՄԺԱՎ, 49): Ծոցիկս է ծոցիդ սովոր, այլ ընդ ո՞ր երթայ, մէկ ասա (ՆՔՀԿ, 137):

Գաղարման տեղի իմաստի դեպքում լրացյալ լինում են զաղարման բայերը:

Օրինակներ՝ Ունէաք ընդ ներսս աղէկ ֆռանկի շարխուորք (ՍՍՊՅ, 114): Խօշ եար, ամ, բեզի կ'ասեմ, թէ՛ Վերու զդռնակդ ի թաղէս, Վերու, այլ ընդ այն շինէ, որ կարի ձայնիկդ չականջես (ՆՔՀԿ, 161): Ընդ ճամփուն լանքն քայլէ (ՀՔՏ, 185): Ընկեցին զնա ընդ սլարիսպ բերդին և մեռաւ (ԿԳՊՀ, 95): Եկն շատ անձրեւ ընդ ամէն աշխարհս (ՍՍՊՅ, 124):

Արեւմտահայերենում ընդ+հայցական կառույցը դարձվածքի կաղմում գործածվում է տեղի իմաստով: Օրինակ՝ Եւ ո՞ր ուղղն այս աշխարհին անցաւ ընդ հուր և ընդ սուր (ՌՌՆ, 164):

Ռ. Ժամանակի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ բազմանալ, բաժանել, դատել, ծածկել, կորուսանել, հրամայել, մտանել, ունել, վերանալ, տեսանել և այլն: Նախդիրը դրվում է ինչպես ժամանակ ցույց տվող բառերի, այնպես էլ անորոշ դերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ երեկս մտանէր առ թագաւորն (Եսթեռ., Բ): Ընդ այն ժամանակս անորէն կայսրն Վաղէս մեծաւ բարկութեամբ դատէր ընդդէմ Տշմարտութեանն մշակացն (Բուզ., 4, Բ): Ճշէր ընդ կոծելն (ն. ա., 5, ԺԵ): Վասն որոյ ընդ այգանալ աշալրջացն սովորութիւն ունել սպասաւորացն արքունի՝ վէմս որձաքարեայս ունել ընդդէմ Երուանդայ (ՄԽ, 2, ԽԲ): Ընդ ծագել արեգականն զգունդս յերիս մասունս բաժա-

նեալ ի բանակն արկանէիւ (Եղ., 3): Ընդ այլն ընդ առաւօտն հրամա-
նաց արկանել ծիրանիս (Ագ., 45): Ընդ առաւօտանալն ծածկեցաւ տե-
սիլն (ն. տ., 755): Սկսան բաղմանալ ընդ ասելն (ն. տ., 288):

Միջին հայերենում նույնպէս ընդ+կապական կառուցքով ժամա-
նակի իմաստով լրացում ստացող բայերը սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Վաղն ընդ հով ժամն կերակրէ (ՄՀՁՄ, 73): Ընդ դշտելն
միտէր և հակէր զամենայն կշորցա իւր (ՆՄԺԱՎ, 329): Վաղ ք-ց ընդ
այլն, տասներկու բարեկամք գտեալ զմիմեանս, պատմէին ի բնէն իւր
ինչ անցեալ էր (ԱՍՀՄՁ, 294):

Հետագայում այս կառուցքը պարագայական իմաստով բով չէ դուր-
սածվում:

Գ. Ջևի.—Գրաբարում ալսպիսի լրացում ստանում են տարբեր
իմաստալին խմբերի բայեր, ինչպէս՝ ասել, խօսել, համարել, հաշիւա-
նել, զինել և այլն: Ջևի իմաստն առաջացել է տեղի իմաստի հիման
վրա՝ դարձվածքային կառուցներում:

Օրինակներ՝ Ընդ միտս իւրեանց ընդ Աստուծոյ խօսէին (ՅԳՊՀ,
251): Որով հաւատացեալ իսկ էք և սիրուն, և սրազինեալ ևս ընդ ուս
ի հատուցումն վրիժուց ամբարշտաց (ն. տ., 273): Ընդ սէ օրինաւ զա-
մենեսեան ի միում խորխորատ կորստեանն համարէր (ԲՅԸԳ, 4, Գ):
Նորա ընդ մի բերան ասէին (ն. տ., Ի): Ոչ ընդ վաւր հարկանէ զ-սորբս
իւր (Սաղ., 12):

Երբեմն էլ ձևի իմաստը կարող է տեղի իմաստի հետ կապ չունե-
նալ: Օրինակ՝ Իշխանն վարաց Տրդատ ընդ երիս հարէր (ՆԳՊԱՄ,
3, ԺԲ):

Միջին հայերենում ևս ընդ+կապական կառուցքով ՀՀ-ի իմաստով
լրացում ստացող բայերը իմաստալին սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Տեղն ալտուց լինի և հաստացեալ միւն ընդ միտն
(ԳԲԲՄ, 127): Ասէ ընդ միտս իւր (ՆՄԺԱՎ, 29): Նախանձեւս ընդ
միտս բուն (ն. տ., 259): Այսու արդարութեամբքս ընդ անխառնելի
զատիք յումերէ իբրև գնուադունք և զփութունք (ՄՈՒԺ, 289):

Գ. Պատմաւի.—Գրաբարում ալս կառուցքը պատճառի իմաստ է
արտահայտում զարմանալ բայի մոտ: Օրինակ՝ Զարմանալին ընդ վաւ-
րապետութիւն նորա (ՀԲ, 1, 764):

Միջին հայերենում պատճառի իմաստով լրացում ստանալու է նաեւ
լալ, ամաչել, զանի հաւրկանել, ստանել, ուսախաճալ, ւաղալ և այլ
բայեր:

Օրինակներ՝ Լացար ընդ սոյն վայելչութեանն անդարդ մնալն (ՄՄՊՅ,
105): Ամաչեալ լինէր ընդ ստոթեան գործն իւր (ՄՈՒԺ, 327): Զաւի
հարան ամենեքեան ընդ լուսոյն նեղումն (ՍՍՊՅ, 31): Ստանեցան մար-

դիկ ընդ սոսկալի նշանն (ն. տ., 35): Ուրախացան ընդ այն աղէկ գրուցն (ՆՄԺԱՎ, 42): Տաղսկանայ հայրն երկնաւոր ընդ վալս խաղանջմունս և ընդ շատախօսս (ն. տ., 182): Ընդ Արարչին՝ գործ դարմանամ (ԳՏԲՊ, 197):

Ե. Պայմանի.—Այս իմաստը ինչ-որ չափով խառն է ժամանակի հետ: Այսպիսի իմաստով ընդ+նայցական կառույցը գործածվում է միջին հայերենում: Օրինակ՝ Ընդ պաղ հովն և ընդ պաղ շնչոյն առնուլն անցնի ծարան (ԳՔԲՄ, 131):

Զ. Վիճակի.—Այս իմաստը արտահայտվում է պրաբարում: Օրինակ՝ Զուարթացեալ իմն տեսաք զձեզ ընդ խօսս աշխարհակորուսիզ այդորիկ (ՂՓՊԶ, ԽԴ):

Ընդ+բացառական կառույց

Ընդ նախդիրը պրաբարում բացառականի հետ գործածվելիս իմաստային նրբերանգ չի հաղորդում այդ հոլովածեին և սոսկ փոխարինում է ի նախդրին: Ընդհակառակն, ի նախդրով կազմված բացառականն առավել շատ իմաստներ է արտահայտում:

Ընդ+բացառական կառույցով կարող են արտահայտվել խնդրային և պաշտպանական սակավաթիվ իմաստներ:

1. Խ Ե Ղ Բ Ա Յ Ի Ն Ի Մ Ա Ս Տ Ն Ե Ր

Ա. Անծի-Ելակետային.—Գրաբարում այսպիսի իմաստը քիչ է հանդիպում: Օրինակ՝ Ընդ ամենայն մարմնաւորաց առեալ զնպատակն յաղբութեան (Աղ., 594):

Միջին հայերենում և հետագայում այս կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Բ. Ելման.—Գրաբարում այս իմաստը ևս քիչ է հանդիպում: Օրինակ՝ Զղովուլթիսն արդարութեանն ինքն բարձրացոյց քնդ ամենայն մարմնոց մարդկան (Աղ., 595):

Այսպիսի իմաստով ևս նշված կառույցը հետագայում չի գործածվում:

Գ. Անջատման.—Գրաբարում հազվադեպ է հանդիպում այս իմաստը: Օրինակ՝ Ոչ ընդ պատմնասից կորդան զիշխանացեալն Գողիկ հանէր (ՅԴՊԶ, 173):

Սա ևս հետագայում չի հանդիպում:

Դ. Պասսիվ ներգործությամբ.—Գրաբարում սա հանդիպում է եր-

բիմն: Օրբնակ՝ Ընդ բանիցն հողմ ուժգին բղխեաց ի խաշանիշ փայտէն (Ազ., 513):

Առ ևս հետազայում չի հանդիպում:

Ե. Վերաբերութեամբ.—Այս իմաստով ընդ-Էրացառական կառույցը գործածվում է միջին հայերենում: Օրինակ՝ Ամենայն ոք ընդ յանձն պարտի համարս տալ (ՆՄԺԱՎ, 97):

Հետազայում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Տեղի.—Գրաբարում այս կառույցով արտահայտվում է տեղ՝ նշելով ուղղվածությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են և՛ շարժման, և՛ դադարի բայերը: Նախգիրը հիմնականում դրվում է տեղ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Առ հօրն ընդ աշմնե հմուտ (Ազ., 385): Կարգէ զԱրամանեակն երկու եղբարքք ընդ աշմէ (Մե, 1, ԺԱ): Զոմն ընդ աշմէ և զոմն ընդ ձախմէ խաչեցին (Ղուկ., ԻԳ): Իջուցին ընդ դառիվայր լերինն ընդ գեղջն կողմանէ (ՅՄՊՏ, 265ա):

Միջին հայերենում նույնպես ընդ-Էրացառական կառույցով արտահայտվում է տեղի իմաստ տարբեր բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Խլէ զինք ընդ ամէն դեհաց (ԲԶ, 137): Ընդ կլայէն սկիզբն արար շինել պարիսպս (ՄՈԽԺ, 249): Ընդ շորից կողմանց պատեցին զանօրէնն Մարկոս (ն. տ., 182): Ղեկօք հասաւոյ անցիր ընդ ծիման ծովոյս հոսսական (ՄՀԲ, 156): Բազում մարդ սպանեցան ընդ Լեկոցունցն (ՄԺ, 2, 455):

Հետազայում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Բ. Պատճառի.—Այս իմաստը երևան է գալիս միջին հայերենում: Այսպիսի իմաստով լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Թէ ընդ ծովուրեկն չինտոէ գնողն զինքն նա ցնդին է (ՄԳԴ, 63): Առաւել Խորասնայ զրաստնին ուննայ զայս բնութիւնս ընդ առաւել սրտուրեկն և զառն բնութեկն (ԲԶ, 77): Եւ քթահրեկն... լինի և յոտվոյն վատուծութենէ և ընդ թոյլասրտութեկն (ն. տ., 97):

Հետազայում այս իմաստով նշված կառույցը չի գործածվում:

Ընդ-գործիական կառույց

Այս կառույցը տակ նշանակութեամբ ծառայում է մի շարք խընդ-բային և պարագայական իմաստների դրսևորմանը:

Ա. Միջոցի.—Գրաբարում աշտպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստի բաշեր, ինչպես՝ բառնալ, ծածկել, տառապեցուցանել և այլն: Նախգիրը գրվում է ե՛ր թանձրացական, ե՛ր վերացական գրչաշինների հետ:

Օրինակներ՝ Մի տառապեցուցես զնա ընդ աշխատութեամբ (Ղեա., ԻԵ): Ոչ կարեմ... դձեր մեղսդ ընդ անձամբ առնուլ (Բուգ., 4, Գ): Իրե ընդ գրուանալ զխաւարային խորհուրդս ծածկեալ՝ խնդրէին ժամ զիպող (ՅԳՊԶ, 206): Թաքուցեալ զօգեցին ընդ կեղծաստութեանն աշտապատիւ (Մե, 3, 1):

Միջին հայերենում նույնպես մի շարք բաշեր կարող են առանալ աշտպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Զամենայն ձեռնագրեալսն ի նմանէ ընդ բանագրութեամբ փակեցին (ՄՈՒԺ, 77): Կամ զհագմն արագրեմաց մտեգ ընդ ձեռամբ է արգիլել (ԿԵՏ, 182):

Այս կառույցը հետագայում նշված իմաստով չի գործածվում:

Բ. Մատուցման.—Գրաբարում աշտպիսի լրացում ստանում են սահմանափակ թվով բաշեր, ինչպես՝ տալ, նուիրել, հաբել և այլն:

Օրինակներ՝ Զամենայն աղսս երկրի՝ ընդ անդեղջական վարդապետութեամբն նուիրեաց (Ազ., 712): Նա զնոսա ընդ ձեռամբ նորա (Ծգն., 3, ԺԶ): Ընդ Հոռմայեցոց տէրութեամբն հարկին (Մե, 3, ԺԳ):

Միջին հայերենում եւ այս կառույցով միջոցի իմաստ է առատահայտվում: Օրինակ՝ Այլքն անձնատուր եղեն ընդ ձեռամբ վեշտային (ԿԳՊԶ, 87):

Հետագա շրջանում այս կառույցը չի գործածվում նշված իմաստով:

Գ. Հաղորդման.—Այս իմաստով նշված կառույցը գործածված է մեկ անգամ միջին հայերենում: Երէջ մի անդ կանկեալ կար ե տաաց երէցն ընդ սովին, թէ էր կանկալ շես աներ (ՆՄԺԱՎ, 172):

Դ. Հանգման.—Գրաբարում աշտպիսի լրացում ստանում են սակավաթիվ բաշեր (հնազանդել, կապել և այլն):

Օրինակներ՝ Հնազանդեցին ընդ ամենահեշտ լծով բով (ԱԷ., 5Ը): Հնազանդեն դամենայն թշնամութիւնս ընդ ոտիւ (Եգն., 4, Ժ): Ընդ պատանաւօք կապեն դամենայն (Բուգ., 4, Ե):

Միջին հայերենում և հետագայում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Ե. Ներգործող խնդրի.—Գրաբարում աշտպիսի լրացում ստանում են կրավորական սեռի սակավաթիվ բաշեր:

Օրինակներ՝ Ընդ ալլով յոլով անգամ նուաճեալ քաղաւորեամբ (Մե, 1, Գ): Ոչ համբերէին ընդ պարսիկ առաջնորդաւ վարիլ (ն. տ., 3, ԷԲ): Կալեալ կապեցան ընդ ձեռամբ նորա (ՅԴՊԶ, 126): Ըմբռնեսցի ընդ պաշարմամբ իմով (Նզեկ., Ժէ):

Այս իմաստով միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը չի գործածվել:

Գ. Փոխարինուրյան.—Գրաբարում այս իմաստով լրացում կարող էին ստանալ առի, վանառի բայերը: Օրինակ՝ Որ չէրն վաճառեալ ընդ մեղօֆ (Ադ., 480):

Միջին հայերենում և հետագայում այս իմաստով գործածութիւն չկա:

2. Պ ա ր ա գ յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Տեղի.—Գրաբարում ընդ գործիական կառույցով արտահայտւում են և՛ ուղեկորության, և՛ դադարման տեղի իմաստները:

Ուղեկորության տեղի իմաստով լրացում ստանում են շարժման բայերը: Նախգիրը գրվում է տեղ ցույց ափող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ոչ մտցուք այր իւրաքանչիւր ընդ յարկաւ իւրով (Դատ., Ի): Զուր արկանէր ընդ բերանան (Բուդ., 5, ԻԸ): Որք մի անգամ ոչ մոծցեն զպարանոցս իւրեանց ընդ լծով արքային բարեկացուց (Նրեմ., Իէ):

Միջին հայերենում ևս ուղեկորության տեղի իմաստով լրացում ստանում են շարժման բայերը:

Օրինակներ՝ Նկին ընդ մերով իշխանութեամբս (ՄՈԻԺ, 23): Գայլն երթայր ընդ լեռամբն (ՆՄԺԱՎ, 57): Գնաց մտաւ ընդ ձերպով վիմի (ն. տ., 294):

Գրաբարում դադարման տեղի իմաստով լրացում ստանում են դադարման բայերը:

Օրինակներ՝ Նստցին ընդ յարկաւ նորա (Ովսէ, ԺԴ): Նրթեալ մտեալ դադարէր ընդ ամրոցաւ պարսպին (ՅԴՊԶ, 146): Ընդ ձեռամբ Հադարացոցն բազումք էին զինուորեալք (ն. տ., 235): Զգեցուցէր զրա՞ ընդ պարանոցաւ նորա (Յովբ., ԼԹ): Առնուցուն զանկողինս ուր ընդ կողիւմ քովք կայցեն (Սադ., ԻԲ): Պատի ընդ հիւսիսի (Ժող., Ա):

Միջին հայերենում ևս դադարման բայերը կարող են ստանալ այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Ընդ պարսպովն ամրանալին (ԳՏԲՊ, 309): Անցանեն ընդ ծովամբն Կասպիական (ԱՄՄՂ, 145): Դարպաս շինէ ընդ վիմով տնհուն (ԱՍՀՄԶ, 378): Ընդ խախտա ումով մի ննջեր (ՆՄԺԱՎ, 60):

Հետագա շրջանում ընդ + գործիական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Բ. Ձևի.—Այս իմաստը ծագել է տեղի իմաստի հիման վրա՝ դարձվածքային կառույցներում: Այսպիսի լրացում գրաբարում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Ընդ ակամբ հայէր ի նա (Մհ, 3, 1Ը): Յոյժ ընդ անիւն անկեալ է բնութիւն մարմնոյ (Եղ., 2): Նմա ծառայեսցեն ընդ միոյ՝ լծով (Ագ., 532): Ընդ հոգևոր խնամով և երկիւղի սնուցանել (Ագ., 845):

Միջին հայերենում ևս ձևի իմաստով լրացում ստանում են տարբեր իմաստի բայեր:

Օրինակներ՝ Զամենայն սահմանա աշխարհին Հոռոմոց արար ընդ իշխանութեամբ իւրով (ՄՈԻԺ, 7): Բազում վիշա և նեղութիւն վասն Քրիստոսի տեսաք, զոր ոչ կարեմ ընդ զոով պատմել (ԺԴՀԶԶ, 473):

Հետագա շրջանում այս կառույցով ձևի իմաստ չի արտահայտվում:

Գ. Վիճակի.—Գրաբարում վիճակի իմաստը ևս հանդես է գալիս դարձվածքային կառույցներում:

Օրինակներ՝ Գրառեցան լինել ընդ մահապարտութեամբ (Բուգ., 5, ԻԸ): Որք ընդ լծով հարկի ալոյց ոմանց էին կացեալք (ՅԴՊԶ, 11): Բնութիւն մարդոյ... ընդ ցաւով և ընդ մահումար կարծէր (Եղն., 1, ԺԷ): Ի գրունս պալատանն անկեալ կային ընդ բնով (ՄԿՊԱԱ, 2, 1Դ): Թէպէտ և եմք ածու փոքր, և թուով յոյժ ընդ փոքու սահմանեալ (Մհ, 1, Գ):

Միջին հայերենում և հետագայում ընդ + գործիական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Բ ա յ ի լ ր ա ց ու մ ն ե ռ ք Ը Ս Տ ն ա խ դ ր ա վ ո ռ կ ա ո ո յ ց ն ե ռ ո վ

Գրաբարում բայը լրացումներ է ստանում ըստ + տրական, ըստ + հայցական, ըստ + բացառական կառույցներով:

Ըստ + տրական կառույց

1. Խ ն դ ր ա յ ի ն ի մ ա ա ն ն ե ռ

Ա. Համապատասխանությամբ.—Գրով արում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր: Նախդիրը դրվում է հիմնականում իր ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Կացոյց սահմանս ազգաց ըստ բուռց հրեշտակացն Աստուծոյ (Յզն., 1, ԻԶ): Ըստ մարմնոյն հեթ խորհի և դործէ (ն. տ., 4, ԺԵ): Ըստ իւրում կարողութեան յարուցէ միւսանգամ (ն. տ., 1, ԺԲ): Որ ըստ լուսնոյ յայտնին (ն. տ., 2, ԻԱ): Զանարժանն ըստ պիտօյիցն ոչ յանդիմանես (ն. տ., Խրատք): Զդեզ դարմանոյն ըստ ցաւոց հիւանդին պատրաստեալ (Ագ., 285): Հաստատեալ զաթոռ նորս ըստ աւուրցն երկնից (Ագ., 397): Հաստանէր զգիրս հանգստոցաց սրբոցն իւրաքանչիւր ըստ չափու արկեղացն (ն. տ., 766):

Միջին հայերենում ևս ըստ+տրական կառույցը համապատասխանութեան իմաստով լայն գործածութիւն ունի:

Օրինակներ՝ Նա զվրէժ դատաստանիս թող խմէ ըստ օրինացս (ՄԳԴ, 27): Նոյնպէս ըստ կարգի դատվին (ն. տ., 47): Պատեհ է, որ ամէնն իւրեանց վերայ բաժնեն ըստ զնոյն (ն. տ., 59): Զիր վարձն ըստ աւժանոյն դատաւորին տեսովն առնու (ն. տ., 71): Զփոխարէնն տաին ըստ անիմաց մտաց իւրեանց (ՄՈԻԺ, 373):

Ըստ+տրական կառույցը համապատասխանութեան իմաստով գործածական է նաև ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւահայերենից՝ Մի խոսքով, ըստ քեզ, դուրս է դալիս, որ կան շատ երջանիկներ և քիչ երջանիկներ (ԳՀՍԶ, 88): Նրանք շարվել էին ըստ ավագութեան (ՍԽՄՍ, 562): Նրան պատկերել ու պատկերում են կտավի վրա՝ ամեն մեկը յուրովի, ըստ իր քնկալման ու քննարկութեան (ՊՍԵԺ, 5, 127): Ըստ տիաղոսների ու աստիճանների տեղեր էին գրավել էրիթթավներ, իշխաններ, թավազներ, մեկիքներ (ԶԳՄՆ, 1, 194): Ամենից առաջ՝ ըստ կարգի խմեցին ծնողների կենացը (ՎՊԸԵ, 1, 385):

Արեւմտահայերենից՝ Զգացած էր թէ այսպիսի քնկերութեան մը մէջ ըստ պատշանի երեւալու համար պէտք էր լաւ հագուիլ (ԼԲԸԵ, 22): Կիրակի իրիկուն մը, նշանածիս հետ միայնակ դուրսը կը պատէինք ըստ սովորութեան (ն. տ., 194): Կ'ուզէ իր իսկ բազուկով կերտել աշխարհն իր սիրած՝ ըստ պատկերի իր սրտին (ՍԲ, 200):

Բ. Սահմանափակման.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են քիչ բայեր: Օրինակ՝ Ոչ ինչ կամեցաւ ամենեկին մերձենալ առ ոք ըստ ճարմնոյ կարօտութեան (Յզ., 7):

Միջին հայերենում և հետագայում այսպիսի իմաստ չի արտահայտւում:

Գ. Միասնութեան.—Այսպիսի լրացում արտահայտւում է միջին հայերէնում: Օրինակ՝ Փրացեալ խորխտալով շրջին ըստ նմա (ՆՄԺԱՎ, 330):

Դ. Փոխադարձ՝ կապի.—Այս իմաստը ևս արտահայտվում է միջին հայերենում հազվագեղ: Օրինակ՝ Այսով հաշտի Աստուած քստ Աշխարհի (ՄԳԴ, 64):

Հետագա շրջանում քստ+տրական կառույցը այս իմաստներով չի գործածվում:

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Զևի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ աշակերտել, գալ, բողոլ, կոտորել, խօսել, մտանել, ցուցանել և այլն: Նախգիրը զբվում է մեծ մասամբ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ըստ այնմ օրինակի աշակերտեսցեն զամենեսան (Ագ., 623): Ըստ նմանության հայելոջ... ամենեցուն ցուցանէր (Ագ., 677): Սլացեալ զայր՝ քստ նմանության արագաթե արծուոյ (Ագ., 735): Ըստ կամաց թողու զնա արքայն Վաղարշակ (ՄԽ, 2, Ը): Ըստ պատանման մտանէ ստնտու մանկանն (ն. տ., 2, Զ):

Ժամանակակից հայերենում ևս այս կառույցը ձևի իմաստով գործածվում է:

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Ան կը կարգար քստ իր տեսութեան օրէնքներուն (ԶԵՆ, 489): Սիրել զայն քստ զեղեցկութեան, ազնուօրէն վեհանձնօրէն,—թերևս այս է Շիրվանզադէի գործին փիլիսոփայութիւնը (ԱՀԴՃ, 234): Ու կը բաժնես անցորդներուն քստ բախտի (ԶԵՆՈՒ, 56): Կընէ ձևեր ու նշաններ զոր ամէնքս ալ կը հասկնանք քստ մեզի (ն. տ., 201):

Արևելահայերենում ոմանք երբեմն գործածում են քստ+տրական կառույցը մատուցման իմաստով՝ ձևի երանգով: Օրինակ՝ Ես վերցրի Քյուրքճյանների այգ ապարանջանը և Երևանում հանձնեցի քստ պատկանելույն (ՍԿՔԴՔ, 486):

Բ. Հիմունի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստի բայեր, ինչպես՝ առաքել, բնակել, պիտել, լինել, չաշտ առնել, մեռալնել, տանել և այլն: Նախգիրը զբվում է մեծ մասամբ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Եւ ընդէ՞ր քստ նոցա բանիցն շարիրն ոչ լինէ՞րն աստուածք (Եղն., 1, է): Մեք քստ գրոց սրբոց զհրեշտակս արքանեակս զիտեմք յօգնականութիւն մարդկան (ն. տ., ԻԶ): Որում հայրն և որդին չաշտ առնէին քստ առասպելին (ն. տ., 2, Թ): Քրիտոս մեռաւ քստ գրոց և թաղեցաւ և յարեաւ յաւուր երրորդի (ն. տ., 1, ԺԵ): Տանջեցին զնա տասն այր քստ նոբամանի թաղաւորին (Ագ., 74):

Միջին հայերենում *ևս* բառ + առական կառույցով արտահայտվում է հիմունքի իմաստ:

Օրինակներ՝ Որ շարշարաք բառ հրամանի (ՅԳ, 533): Եւ *ևս* ի հարկէ և յիշխանութենէ սուրբ Աթոռոյն, յանձն առի անկամայ սրախ զնալ բառ հրամանի պարոնացն (ԺԵՀԶԶԳ, 328):

Ժամանակակից հայերենում *ևս* բառ + առական կառույցով արտահայտվում է հիմունքի իմաստ:

Օրինակներ արեւլահայերենից՝ Քաղաքներում կամ մեծ ճանապարհների վրա հաճախ քնդհարումներ էին լինում՝ բառ տարազի (ՊԶԱՆ, 209): Ամուսնութունները կատարվում էին բառ հագուստների: Մարզիկ իրար հյուր էին գնում՝ բառ սանրվածքի: Սիրում և ատում էին միմյանց՝ բառ մուլկերի:

Արեւմտահայերենից՝ Որոնց տարառները սակայն կը լայննային կամ կը նեղնային բառ բարիզեան նորանկութեան (ԶԵՆ, 482): Ասիկա կը ներկայացնէ այն ոգին, որ, բառ աւանդութեան, մեռնող ծաղիկներուն հոգին իր ծոցին մէջ կ'առնէ կ'ամփոփէ (ՄԲ, 501):

Գ. Տեղի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են սակավաթիվ բայեր:

Օրինակներ՝ Այսպէս պատուեալ բառ նաւապահացն՝ մինչև գային հասանէին ի քաղաքն Կեսարացոց (Ազ., 804): Բառ պատուեալացն... ի շողս խաղացէ բազմութիւն մանրամաղ փոշոյն (ն. տ., 734): Բառ հարաւային մասանցն պարտածեալք՝ յԵգիպտոցոցն հասանէաք քաղաք (ՄԽ, 3, ԿԲ):

Միջին հայերենում և հետագա շրջանում բառ + առական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Բառ + հայցական կառույց

Այս կառույցով արտահայտվում են մի քանի իմաստներ:

Ա. Համապատասխանության.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիվ բայեր, որոնք նույնիմաստ լրացում կարող են ստանալ նաև բառ + առական կառույցով: Նախդիրը զրվում է *և*՝ վերացական, *և*՝ թանձրացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի բառ աչս դատիք, ալ ուղիղ գտտաստան արարէք (Յովհ., է): Տալք Յովսէփ ոռճիկս հօրն և Եղբարց իւրոց, և ամենայն տան հօր իւրոյ ցորեան բառ բերան (Մնն., Խէ): Հատուցանես իւրաբանէլիք բառ զործս իւր (Եզ., 7): Որոց ջուրն բառ անել լուսնին՝ աճէ, և բառ լնուլն լիու, և բառ պակասելն պակասէ (Եզն., 3, Բ):

Միջին հայերենում *և* այս կառույցով կարող է նույնպիսի խմատարտահայտվել: Օրինակ՝ Պատեհ է բժշկին՝ որ զայս ջերմանս զսա-ծումն քստ յաղթող ճիւրն այրնէ (ՄՀՁՄ, 111):

Արեւմտահայերենում այս կառույցը դործածվում է դարձվածքային տիպի քստ կամս կառույցի ձևով:

Օրինակներ՝ Ինչպէ՞ս բնել, որպէսզի համբար հակի, քստ կամս, դէպի՞ բարին (ՇՇ, 1, 334): Վատերը, անարիները, բնկերութեան պորտաբուծները կրնային պահ մը դիմափոխել և այլանդակել զայն քստ կամս (ԳՍՍԾՆՄ, 180):

Բ. Տեղի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են աճեցանել, ելանել, հանել և սակավաթիվ այլ բայեր: Ըստ + հայցական կառույցով արտահայտվում է տեղի բացառականի խմատ:

Օրինակներ՝ Արիք և անցէք քստ ջուրդ (Բ Թադ., Ժէ): Կամէր թա-ղաւորն քստ Բաղաբն ելանել (Ադ., 212): Ոչ կարացին հանել քստ ձո-րակն (Ադ., 811):

Ըստ նախդիրը բացառականի խմատով կարող է գործածվել նաև վերացական զոչականների հետ:

Օրինակներ՝ Անարդեաց զնդովսն իմ և անց քստ ուխտն իմ (Եղեկ., Ժէ): Զիշխէ անցանել քստ հրաման (Եղն., 1, Գ): Վիրք և Աղսաւոր քստ մեր և ձեր կամս շիշխեն ելանել (ՂՓՊԶ, ԻԳ):

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը այս խմատով չի գործածվում:

Գ. Ժամանակի.—Այս խմատը գրաբարում այլ դեպքում արտա-հայտվում է բացառականով (արգի հայերենում նաև բացառական + ակ-տո կառույցով): Օրինակ՝ Այլ սակայն քստ այն մի զիշխեմ ալ ոչ էմտա առ կինն իւր (Բուդ., 3, Ե):

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը այս խմատով չի գործածվում:

Ըստ + բացառական կառույց

Գրաբարում այս կառույցը քիչ է գործածվում: Ընդ սրում մի դեպ-քում քստ նախդիրը խմատով չի տարբերվում ի նախդրից: Օրինակ՝ Յաւելու և հանել և գնախնաւան, և քստ ճիւղիսոյ Երասխայ Եամէնայն զիւղս (Մե, 2, ՅԱ):

Երկրորդ դեպքում քստ նախդիրը հաջորդականութուն և ցույց տա-լիս՝ որեւէ բառի հարադրմամբ և ծառայում է ձևի խմատի դրսեւորմանը:

Օրինակներ՝ Արեւանէր զնոսա մի քստ միոջ ի գեհն (Ե-Շ., 4, Զ): Զայս ամենայն մի քստ միոջէ ոճով պատմեացոր (Ադ., 14): Աւե-տարանիցէք օր քստ օրէ զփրկութիւն նորա (Ադ., 638):

Հետագա շրջանում այս կառույցը դործածվում է որպէս բառային ամբողջութիւն և՛ արեւելահայերենում, և՛ արեւմտահայերենում (օրնաւ-օրէ):

Բսա + գործիական կառույց

Գրաբարում այս կառույցը դործածվում է հազվագեղ, բնդ որում գործիականը ակնհայտորեն զրկած է հայցականի փոխարեն: Եղած միակ օրինակն է՝ Դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ Թագաւորին ձերոյ (Սղ., 7):

Բայի լրացումները Ի նախդրավոր կառույցներով

Գրաբարում ի նախդիրը երկու դեր ունի: Մի դեպքում այն էպզիմում է բացառական հոլով (որի քննությունը կատարված է վերևում), իսկ երկրորդ դեպքում դործածվում է տրական և հայցական հոլովների հետ՝ ծառայելով բաղմամբով իմաստների գրոհորմանը:

Ի + տրական կառույց

1. Խ ն դ ր ա յ ի ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Հանգման. — Գրաբարում այս իմաստով լրացում ստանում են այն բայերը, որոնք նույնիմաստ լրացում կարող են ստանալ նաև այլ կառույցներով՝ ինչպէս՝ հարկանել, կապել, հասանել և այլն: Նախդիրը կարող է զբւլիլ և՛ ինքնաշարժական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մեծապէս սիրով հարեալ էր ի նմա (Բուդ., 4, ԺԵ): Յիւրեանց բնութեանն հառանկն դարնայնոյն (Աղ., 649): Յիւրաքանչիւր բնութեան կան կապեալք (ն. տ., 651): Որք կապեալ էին ի կուսպաշտութեանն անլուծանիւի հանդուցիւք (Եղ., 1):

Միջին հայերենում նույնպէս այսպիսի լրացում ստանում են հասանել, խառնել, դիպել, հաղորդել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Խառնեցան յիրար (ՄՄՊՅ, 56): Վասն այն գիտառաքս ի Բարի, որ տելի ջանք չի գրի (ՅԴ, 288): Հաղորդեալ ի կենարար մարմնոյ և արեանն Քրիստոսի, հաղնէր զբնոս և վառէր զհնու (ՄՄՊՅ, 10): Չհասանին յերկնից արեայութեանն (ՆՄԺԱՎ., 340):

Ժամանակակից հայերենում ի + տրական կառույցը հանգման իմաստով չի դործածվում:

Բ. Սահմանափակման.—Գրաբարում ալտպիսի լրացում ստանում են տաբբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ նմանել, դարովել, պարագեցուցանել, զգաստանալ, օգնել, գերազանցել և այլն։ Նախդիրը դրվում է տարբեր գոյականների հետ։

Օրինակներ՝ Յամենայնի դարովեալ լինի տկրութիւնս մեր (Ազ., 153)։ Որք ամենին կատարեալ իցեն յարուստգիտութեան (Մե, 1, 49)։ Եւսդ յամենայնի նմանեալ մեծին ներսիսի (ն. տ., 3, 11)։ Տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածպաշտութեան (Եզ., 2)։ Սորա զգաստացեալ լինէին ի պատասխանատուութեան տեսարանի փառացն Քրիստոսի (ՅԳՊԶ, 250)։ Օգնեսցէ նոցա ի պատերազմի նեղչացն (ն. տ., 344)։ Գերազանցեալ է յամենայնի սրբոցն նմանութիւն (ն. տ., 346)։

Միջին հայերենում ևս այս կառույցով կարող է սահմանափակման իմաստ արտահայտվել։ Օրինակ՝ նրկմտիս յայս մեծ երգմանս (ՍՄՊՅ, 15)։

Հետագա շրջանում այն իմաստը նշված կառույցով չի արտահայտվում։

Գ. Վերածման.—Գրաբարում այս լրացումը բիշ բայերի մոտ է դրվում։ Օրինակ՝ Փոխարկեալ միմեանց փոխարինին, սոցա խաղաղութիւն ի նոցա խոռվութեանն, և նոցա խաղաղութիւն ի սոցա խոռվութեանն (Մե, 2, 10)։

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը այս իմաստով չի դորձածվում։

Դ. Մատուցման.—Գրաբարում սա հազվագեղ դորձածություն է։ Օրինակ՝ ոչ հրամայէ զնա թաղել և զմարմին նորա լերկի տալ (ՅԳՊԶ, 240)։

Հետագայում այս իմաստով ի + տրական կառույցը չի դորձածվում։

Ե. Համապատասխանության.—Գրաբարում երբեմն ի + տրական կառույցը դորձածվում է այս իմաստով։ Օրինակ՝ Բազմեցան լիւրտբանշիր շափու (Բուզ., 4, 57)։

Միջին հայերենում ևս այս իմաստով դորձածվում է նշված կառույցը։

Օրինակներ՝ խաղաղուցոյանեն ի գերութիւն ի խրատու ուրացելոյն վաւեղայ զմնացեալ նախարարսն (ԿԳՊԶ, 36)։ Եւ թէ... երակրն ուժով լինի՝ ի կիֆայլն երակ առ ի շալուսն (ԱՅԲ, 123)։

Հետագայում այս կառույցը նշված իմաստով չի դորձածվում։

Զ. Փոխարինության.—Այս իմաստը հազվագեղ պատահում է միջին հայերենում։ Օրինակ՝ Ի մանկութեան խեղ կատակին հիմիկ մէկ համար կու տամ (ՅԴ, 253)։

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Տեղի.—Ի+տրական կառույցով զրաբարում արտահայտվում է դործողության պարունակության տեղը՝ համապատասխանելով արևելա-լահայերենի ներդոյականով զրսևորվող նույն իմաստին։ Այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ բնակել, գտանել, բազմանալ, զնալ, դնել, առաջնորդել, խօսել, բաղել, պատմել, տոբոբել և այլն։

Օրինակներ՝ Բնակեաց Իսրայէլ յերկրին եղիպտացոյց (Մեն., 16)։ Ոչ ինչ ոք յայնմ տեղոջ նշմարանս կարէր գտանել (Ազ., 813)։ Բազմացան յանապատին (Ն. տ., 315)։ Թաղեցին զնա ի տառակին (Ն. տ., 112)։ Գնացիր ի դախտի աստ (Ն. տ., 282)։ Տոչորէ ի զենեմի (Ն. տ., 511)։ Յիշի և աստանոր ի պատմութեանս (Մե, 1, Ժ)։ Հրամայէ զնա ի վերնետան ասպարանիցն (Ն. տ., ԺԵ)։ Ի տան թաղաւորին շրջիցի (Ն. տ., 2, Է)։ Պատմին ի Գողթան (Ն. տ., ԽԹ)։ Այրուծին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պառերազմի (Եղ., 1)։

Միջին հայերենում ի+տրական կառույցով արտահայտվում են և ուղևորության, և՛ դադարման տեղի իմաստներ։

Ուղևորության տեղի իմաստն արտահայտվում է շարժման բայերի մոտ։

Օրինակներ՝ Գրաստով ի պանդոկին էած (ՀԵ, 179)։ Աստուած ողորմած լինի և հանէ զնաւն ի ցամաքի (ՅԴ, 483)։ Եկն ի քաղաքի մի եզեր (ՆՄԺԱՎ, 222)։ Նա եմուտ ի նմա վճարել զպէտան (Ն. տ., 126)։ Բացին զգուռն զիշերն, յորում եմուտ շատ զօրօք (ՍՍՊՅ, 107)։ Գլուխս դրի բարձին, լոք եկիր խօշ ևարն ի քովիս (ՆՔԶԿ, 129)։ Արեկ, զգնիրս նայէ, որ անցաւ պատուոյգն ի լերդիս (Ն. տ., 162)։

Նույն կառույցով արտահայտվում է նաև դադարման տեղի իմաստ։

Այս դեպքում լրացյալ լինում են դադարման բայերը։

Օրինակներ՝ Զինչ նաւն ի ծովուն միջին կ'երկրայ՝ թէ երբ գալ քամին (ՅԴ, 483)։ Կոտորէին զմարդիկն ի փողոցամիջի անդ (ՄՌԺԺ, 372)։ Զգեցի զնաւ ի ծովի (ՆՔԶԿ, 284)։ Սաղկունք ծաղկին ի սառերուն (ՄՀՔ, 222)։

Երբեմն լրացումը կարող է համատեղել ուղևորության և դադարման տեղի իմաստները։

Օրինակներ՝ Եւ որդի թաղաւորին Պարսից յորս ի մերձակայ չեբնն (ՍՕՊՆՍ, 81)։ Դնի ի Լնարանի առ արբ Լեղեղցոյն (Ն. տ., 246)։ Ի բարկ կրակին զնեն (ՅԴ, 520)։

Արեւմտահայերենում բովանդանաչափ դործածական է ի+տրական կառույցը դադարման տեղի (արեւելահայերենի ներդոյականի կամ ան-նախդիր տրականի) իմաստով։

Օրինակներ՝ Գրեթէ միշտ ի ձեռին ունի հովանոց մը (ՀՊԵԺ, 2, 83): Ի սկզբան յարգ ու պատիւ չի գտներ տանը փառապարտիկներին կողմէն (ն. տ., 6, 136): Լուսինը տիրած էր ի սրբավայրին (ՄՏԵ, 90): Փարիզէն նոր դարձած էր բժշկութեան վկայագիրն ի ծոցին (ԳԶԵԺ, 1, 325):

Արեւելահայերէնում այս կառուցը չի գործածւում նշված իմաստով:

Բ. Ժամանակի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բաղմամբիվ բայեր, ինչպես՝ առնուլ, ասել, գալ, հասանել, ելանել, կուտել, հրամայել, մեկնել, բարչել և այլն: Նախդիրը զրկում է ժամանակ ցույց տվող և գործողության անուն գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ի գալուստ ամին միւսոյ զօր բաղում կուտէր յոյժ (Ագ., 23): Ի միւսում աւուրն բնդ աչգն բնդ սուստան Դրամայեաց արկանել ծիրանիս (Ագ., 45): Ի դարձին երթիալ առին զշուրն (Ագ., 544): Ի վախմանի պատգամաւորութեանն առնու զբաղմոթին զօրաց իւրոց (ՄԵ, 1, ԺԵ): Անգէն իսկ ի հացին քարշեն զալիսն Արգամայ (ն. տ., 2, ԾԱ): Ի կենդանութեանն խրում մեկնեաց լիսահակայ (ն. տ., ԿԲ):

Միջին հայերէնում ևս ի-տրական կառուցով արտահայտւում է ժամանակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Յամէն առաւօտու քան զարե փայլես (ԳԱՏ, 234): Մոմի նմանակ ևս դուն, զբեզ վառեն ի Հայոց զատկին (ԵՔԶԿ, 182): Հոգիք է պայծառ գունով, որ լոյս տայ քեզ ի մրութեան (ն. տ., 263):

Արեւմտահայերէնում նույնպէս ի-տրական կառուցը գործածւում է ժամանակի իմաստով:

Օրինակներ՝ Այս բոլոր անվայել խօսքերն արտառանաժ էք ի ներկայութեան երեսուն կանանց և ի բացակայութեան այս նամակն գրողին (ՀՊԵԺ, 6, 273): Ոչ ոք ըսաւ անասնոց ի զիշերին մտնել քուն (ՄԲ, 133): Պատրաստ էք անհաշիւ ու անսակարկ ծառայելու ֆրանսական հայրենիքին և ի հարկին ձեր կեանքը տալու անոր պաշտպանութեան (ՍՎԱ, 38):

Արեւելահայերէնում նշված իմաստով այս կառուցը չի գործածւում:

Գ. Զեի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստ ունեցող բաղմամբիվ բայեր, ինչպես՝ բուսանել, կազմել, պաշտել, տալ և այլն: Նախդիրը սովորաբար զրկում է վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Զարծաթ խր ի վարձու ոչ տացէ (ԵԳԵԿ., ԺԲ): Ի նեւազանդութեան պաշտէր տուաջի նորա (Ագ., 1, 38): Յիրաքանչիւր նմանութեան բնութեանն բուսանին (Ագ., 649): Կանգուն կացեալ մեծին Սա-

հակալ... հաղմեալ ի բեմասացութեան ձեռն... սկսաւ ճառել (Մե, 3, 46):

Միջին Հայերենում *ևս* ի+առական կառույցով կարող է ձևի իմաստով արտահայտվել: Օրինակ՝ Կուլամ *ևս* ի յիմ սրախ, ծիծաղիմ վա... Հասնուորիս (ՆՔՀԿ, 167):

Հեմասհայերենում ի+առական կառույցը կարող է ձևի իմաստով գործածվել: Օրինակ՝ Կր կարծեմ, թէ հրապարակաւ խօսելու, գրելու և ի մասնատրի խօսելու, գրելու մէջ տարբերութիւն մը ըլլալու է (ՀՊԵԾ, 5, 2-3):

Հեկալահայերենում այս կառույցը ձևի իմաստով չի գործածվում: Վիճակի, — Ինչպէս հայտնի է, վիճակի պարագան, ավշալ դեպքում ի+առական կառույցը, ցույց է տալիս գործողություն կատարողի կամ առարկայի վիճակը գործողության ընթացքում: Այսպիսի լրացում սովորաբար ունենում են բողոյ, տեսանել, գտանել, պահել, կալ, հանդիպել, պնդել, մնալ և այլ բայեր: Նախդիրը զբաղում է հիմնականում վերաբերական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ոչ թողեր գմեղ... ի մոխրապաշտութեան (Ագ., 89): Մի՛ հորիցսը յունայնութեան հեթանոսութեան (ն. տ.): Զոմն ի միաբնութեան գտեալ (ն. տ., 289): Արժանասցին տեսանել... պնդեցեալսն ի նեղութեան (ն. տ., 659): Ի սարկաց կարգի պահել (Մե, 2, Ծ): Որք լանիշխանութեան մեացեալք՝ յարեան ազգ յազգի վերայ (ն. տ., 3, Բ): Մարմնովք իսկ կալին ամենեքեան ձեղ ի ծառայութեան (Եղ., 7): Մի՛ տեսեն զկեանս իրեանց ի մեծի անարգութեան (ն. տ.): Մի՛ ի դմին յամաւորեան պնդեցի ընդդէմ հրամանաց թաղաւորին (ն. տ.):

Միջին Հայերենում նույնպես ի+առական կառույցով արտահայտվում է վիճակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Հրաման մի՛ տալ այգեղործին, Որ հատանէ զիս յարմատին (Հե, 180): Վարդն տեսայ ի փոման, Կարմիր տերէն ի վառման (ԿԵՏ, 155): Զքրիստոնեայքս յեփրմանի կու պահեն (ԺԵՀԶԶԲ, 430):

Ժամանակակից Հայերենում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ե. Նպատակի. — Գրաբարում սովորաբար այս իմաստը ի+հայցական կառույցով է արտահայտվում: Սակայն պատահում են նաև ի+առական կառույցով զրահորվելու դեպքեր: Օրինակ՝ Ես նմա ի կնութեան գրոյր իւր (Մե, 2, ԶԲ):

Միջին Հայերենում *ևս* առկա է այսպիսի գործածություն:

Օրինակներ՝ Տայէ գղուսորն իւր նմա ի կնութեան (ՆՄԺԱՎ, 263): Ի վաշիսիս տալը հոնապազ մարդկան զինչս իւր (ԱՍՀՄԶ, 275):

Հետագայում այս կառույցը նպատակի իմաստով չի գործածվում:

Զ. Պատեմառի.—Գրարարում ի + տրական կառույցը հազվագեղացի է գործածվել այս իմաստով: Օրինակ՝ Բոտ սմին չայսմ պատեմառի համարձակութիւն և երուսաղէմացոյն առեալ (ՅԳՊԶ, 47):

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ի + հայցական կառույց

Գրարարում, մասամբ և միջին հայերենում այս կառույցով շատ իմաստներ են արտահայտվում:

1. Խ ն դ ր ա յ ի ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Հանգման.—Ի + հայցական կառույցը այս իմաստով դժբարբում էրացում է դառնում տարրեր իմաստային խմբերի պատկանող բայերի համար, ինչպես՝ ապաստանել, ապալիւնել, բախել, բուռն հաշկանել, գրալ, երեւել, զարկանել, խառնել, կապել, կցել, հաղորդել, հաւանել, հաւատալ, հետեւել, ձեռնաւել, ձեռնամուխ լինել, մեռնել, միանալ, յարել, միաբանել, յաւելալ և այլն: Նախդիրը գրվում է ինչպէս հոլականների, այնպես էլ անորոշ զերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Հաւատացին յԱստուած և ի Մովսէս ծառայ նորա (Եւր. ԺԳ): Ի կանայս մի մերձենայր (ն. տ., ԺԲ): Մի՛ յաւելուցուր ինչ ի բանն (Բ Օրէնք, Դ): Մի գթացիս ի նա (ն. տ., ԺԳ): Հասին ծալքք քո յամպս (Եզեկ., ԼԱ): Ապալինեալք ի սրբոց մարտիրոսացն նշխարս՝ փրկին մարդիկ յայնպիսի տանջանաց (Եզեկ., 1, ԻԱ): Ի սնտախ յոյս կապեալ կան տնհաւառք (ն. տ., ԻԵ): Ասեմք... զծխոյ թէ յերկին կցի (ն. տ., 4, է): Մեծամեծս փքայր՝ ի բազմութիւն զօրացն ապաստանեղեալ (Ագ., 19): Երեւցուցէ զերեսս իւր ի մեզ (ն. տ., 186): Խառնեսցուր ի զունդ միածնի Որդույդ քո սիրելոյ (ն. տ., 195): Յարեացի ի կին իւր (ն. տ., 275): Ճոխացեալն Տիտանեան կործանի յերկիր գարկուցեալ (ՄԽ, 1, ԺԱ): Յերկիր հարստի սլաքն (ն. տ.): Ձեռնարկեցին ի քարգմանել և ի գրել (ն. տ., 3, Կ): Բուռն հարկանէր յագիւն, և ի կնդակն ազդեր միոյ ստին նորա (Սեր., Ժ): Բախեալ տիգաւ ի քիւնս նորա (ՅՄՊՏ, 314 ր): Միարանեալ էր ի չար խորհուրդս նոցա (ՅԳՊԶ, 206): Յեցուցէ զձեռն իւր ի յում (ԳՆՄՈ, 2Թ):

Միջին հայերենում ևս բազմաթիվ բայեր ստանում են ի + հայցական կառույցով հանգման խնդիր:

Օրինակներ՝ Զերմն քան զամենայն ցեղ հիւանդութիւն ի մարդիկ շուտ հասնի (ՄՀԶՄ, 2): Ի նստած տանն յորմունքն օծեն քաֆուր, սահաւ, վարդեջրով (ն. տ., 32): Դու կալին ի յաւազանին ջուրն խառնել (ն. տ., 42): Որ բնութեան դօրութիւն ի յայն տեղիքն վարժեաց (ն. տ., 74): Պարտ է՝ որ ի դեղերացքն մէն չվստահան մարդիկ (ն. տ., 131): Ի յամէն մեղք եմ հանդիպեր (ՅԴ, 514): Քիչ մի ազատք վարդեջրով արորէ ե ի քնեմքն քսէ (ԱՕԲ, 135): Ծիւներ ի փոր էր կտեր, ձեռներ ի սիրտն էր կտած (ԺԴՀԶԶ, 499): Յօտարս ե ի տնանկս ոչ ողորմեցաք (ԽԿ, 130): Պատասեցաւ բարդն ի մաքիլքն (ՆՄԺԱՎ, 259): Դա է ստուցեր զիս ի գողութիւն (ն. տ., 14): Էհար տպտակ ի ձեռտս զալուն (ն. տ., 250): Նա ափցի ի յերեսն էգարկ (ն. տ., 303): Մէկ մէկ կապեն ի խաւարն արտաքին (ն. տ., 55): Քարովն տամ ի բերանդ (ն. տ., 62): Եկեալ մօտացան ի Բաղաքն (ն. տ., 250): Ու զինչ որ ունի տմալ՝ զայ ի յաւքն փաթթի նա ալլ (ՆՔԶԿ, 270): Օր մի յառիմէն փախեր, նա եղջիւրն ի ծառն է գամեր (ն. տ., 284):

Ներմտահայերենում գրաբարամետ հնդկաները գործածում են ի հայցական որոշ կառույցներ հանդման իմաստով:

Օրինակներ՝ Յերեկր աշխատելով չէր կրնար իւր գործերն ի զլուխ հանել (ՀՊԵԺ, 2, 93): Կառավարիչն, անկարող այս աշակերտն ի կարգ բերելու, անառականոց կը դնէ զայն (ն. տ., 149): Տար իրեն դօրութիւն ե յաջողութիւն իւր գործը ի զլուխ հանելու (ՄԵ, 71): Արդեօք քանի սրբաւոր ի մի ձուլեցիր (ԼՈՆ, 22): Ի վերջոյ շատ աւելի մեծ ուժ մը ի գործ կը դնեն (ՇՇ, 1, 348):

Արեւելահայերենում ալապիսի կառույցները գործածական չեն այս իմաստով, սակայն որոշ գրողներ երբեմն դիմում են գրաբարյան կառույցին: Օրինակ՝ Հայանի գարձավ, որ մայրը հանդիկ է ի տէր (ԶԴՄՆ, 1, 311):

Բ. Մատուցման. — Դրաբարում ի հայցական կառույցը այս իմաստով գործածվում է տալու, մատուցելու, հանձնելու իմաստ ունեցող բայերի մօտ, ինչպես՝ տալ, բաժանել, բաշխել, աւանդել, մատուցանել, մատնել ե այլն: Նախդիրը զրգում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Տաց զօրէնս իմ ի միտս նոցա (Երեմ., ԼԼ): Զգտնդն առաջին տալը ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց (Եղ., 15): Մտանցի զնոսա ի ձեռս համանեաց (Ազ., 340): Սկսաւ բաշխել մօղս ի աւուն նախարարացն (ն. տ., 3): Ի վերառաւ զհոգին աւանդէր (ՅԴՊԶ, 95): Զաւուանսն նոցա ի դիւանն մատուցանէին (ն. տ., 98):

Միջին հայերենում նույնպէս ալապիսի լրացում ստանում են նույն կարգի բայերը:

Օրինակներ՝ Մի դարձնալ ի ֆրիստոնեայս վաճառեցի (ՄԳԳ, 152): Նա դարեան զինն ի դարպասն վհարէ (ՄԳԳ, 66): Յարժամ զգառինսն ծնան, ապապրեցին ի գալլն (ՆՄԺԱՎ, 45): Թլ ձեռն ի սիրու ձգե . մի մասնէր ի խալխի լնգուն (ՆԲՀԿ, 190): Պագն երեսեղ տուեր էս . յգ նազերդ ի ռ՞ր կու ծախես (ն. տ., 160): Նա երես գրեսներն ի ին (ՆՄԺԱՎ, 181):

Ժամանակակից հայերենում ի + հայցական կառույցը աչս իմաստով չի դորժածվում:

Գ. Ուղղության.— Դրաբարում աչսպիսի լրացում ուսանում են . . . նախանում զբացական և այլ իմաստի բայեր, ինչպես՝ հալել, . . . ձգել, ձգտել, կարօտել, փափագել, միտել. դարձնալ, փշել . . . աչս. Նախգլբը զլվում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյանանների հետ:

Օրինակներ՝ Հայեցայ ի տառապանս ժողովրդեան իմոյ (ն. տ., Թ): Յայնժամ միտի ի շարխ (Եղն., 1, է): Թշանէր ի վէրն (Բուդ., 5, ԻԶ): Ոչ ի տուսն, այլ ի տուղն յաւէտ կարօտիմ (ԳնՄՈ, ԺԲ): Ի լուսն աշխարհն փափագէր (Ագ., 32): Զգտեալ . . . յաշխարհս հետարնակ (Ագ., 17): Նայիս սիրով յարարածս քո (ն. տ., 93): Դարձեց զարուեստ յատուածութիւն (ն. տ., 95): Զգիցեմք դէհոս մեր յատուածս (ն. տ., 194): Փշեաց յերեսս նորա շունչ կենդանի (ծնն., Բ): Ի նաշատեղս նոցա հայեցան (Եղ., 7): Անհատ աղօթիք միշտ բնոյ Աստուծոյ ի բարձունս խօսէր (ն. տ.):

Միջին հայերենում ևս նույն կարգի բայերն ուսանում են աչսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Բայց տկար աչք մարդոյ լինմ շիշխէ նայել (ՀԵ, 164): Կարօտի ի տաք շնչալն և ի բաղնիքն (ԳՔԲՄ, 106): Յարձակին ի միմեանս (ՎԱՊՏ, 144): Էած զգլուխն ի ծոց իւր (ՆՄԺԱՎ, 39): Գիշերս ևս ի դուրս ելայ, ի վերի քաղն նայեցայ (ՆԲՀԿ, 216): Զուրն այլ ի նառն ձգեաց, ծառերու ճղերն երերաց (ն. տ., 73): Ով դհարբենալին հալալ ասէ, Զերդ շուն ի տէրն կու հաչէ (ՀԺՏ, 186): Փափաքի ևմ ի զուրն, յուսով կու դնամ (ՄՀԲ, 126): Քարշեցեր զիս ի ֆեզ Տէր ուր դառնամ (ն. տ., 127):

Արեւմտահայերենում ի + հայցական կառույցը բավականաչափ դորժածվում է ուղղության իմաստով՝ անշուշտ դրաբարամետների կոչմից:

Օրինակներ՝ Սուրս ի պատեան չափաի դարձունեմ (ՀՊԵԺ, 4, 251): Հետեւեալ օրը մասնաւոր տետրակով մի ի լոյս կ'ընծայէ իւր խօսքերը (ն. տ., 451): Զմայլիկի շարժումներ ծրագրեց, որոնք քարերն անդամ ի գուր պիտի շարժէին (ԵՆ, 217): Դարձանք դէպի ի ձախ խաղատունը (ՕՉԵ, 260): Ի նա կր բարձրացնէր իւր աչիրն բողբոջից (ՏԿՎԱ, 98):

Դ. Հաղորդման.—Գրաբարում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով լրացում դառնում է ասացական բայերի համար, ինչպես՝ պատմել, բարբառել, կարգաձել, գոչել և այլն: Նախդիրը դրվում է և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Պատմիցք յակահնա որդւոց ձերոց (Ելք, Ժ): Բարբառեցաւ ի լսելիս իմ (Եղ., 7): Հարցանել սկսան յարեմիին (Ն. տ., 6): Եթէ իմանալ որ կամեսցի դաշն, ի լրամագիս հարցոյ (ՅՄՊՏ, 284 Բ): Կոչեալ տամենսին (Աբ., 669): Ի կարուպիլէն ասէ (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԲ):

Միջին հայերենում ևս այսպիսի լրացում ստանում են ասացական բայերը:

Օրինակներ՝ Ըսյն ալարկն կարբարբնայ Իռիան յազգն Հոռմայեւոց (ՄՌԻԺ, 287): Աս յրեկերն իւր (ՆՄԺԱԼ, 71): Էհարց ի սրբիկի բարեկամս իւր (Ն. տ., 100): Դեռ յորդորեալս րբաբի՛ որ բերանովս ի վեզ խօսեցայ (ՆԶՀԿ, 120): Ազաղակէր պըրպուլն ի վարդն (ՄՀԲ, 129):

Ժամանակակից հայերենում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ե. Վերածման.—Գրաբարում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով դառնում է փոխակերպման գործողություն ցույց տվող բայերի լրացում, ինչպես՝ բաժանել, դառնալ, դարձուցանել, կազմել, կոտորել, կարել. շրջել, որոշել, վերափոխել, փոխարինել, փոխել և այլն: Նախդիրը դրվում է և՛ խանձրացական, և՛ վերացական զոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Գարծոյց գամենայն ջուրս փտոյն յարին (Ելք., Է): Կարեցէր զմանուկն... յերկուս (Գ. Բադ., Գ): Ած դնոսա Սողոմոն ի կաւկառոս ժնեչե ցայսօր (Բ Մնաց., Ը): Մարդոյ ոչ է հնար փոխել ի կերպարանս ինչ՝ յոր և կամիցի (Եղն., 1, ԻԵ): Զտարեալսն բնդ իւր յերկուս բաժանեալ, զոմանս յասորի դպրութիւնն կարգէր (ԿՎՄ, 14): Հրամայէ դամբոխն ի բաղում դասս որոշել (ՄԽ, 1, ԺԶ): Զմղձկութիւն ծիսոյն ի սպիտակութիւն շաշանի շրջեցեր (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԱ): Կոտորէին զխովս իւրեանց ի սուսեսս և զգերանգիս իւրեանց ի զեղարդունս (Ն. տ., 2, Ժ): Յերկուս կարէ զՇառասպն (ԲԱՊՏԱ, 2, Ա): Զդառնութիւն լեզույ ի մանանայի Բաղդուրիւն կազմես (ԳՆՄՈ, ԻԲ): Որբ ի լոյս կենաց անվախճանից վերափոխեցան (ՅԴՊԶ, 36):

Միջին հայերենում աչափսի լրացում ստանում են դարձյալ փոխակերպման, վերածման գործողություն ցույց տվող բայերը:

Օրինակներ՝ Յերկուս հեղձեաց զխափշիկ քաջն (ՄՌԻԺ, 14): Որ յերիս ճղէ զջուրն (ՍՕՊՆՍ, 81): Բարդամեանցի ի հայ բառ (ՄՀԶՄ, ՆԵրած.): Այս ճերմս բաժանի ի յերեք ցեղ (Ն. տ., 36): Նա յայս ի ջերմս փոխեցաւ (Ն. տ., 114): Նա աչնպիսին զԱստուած ստէ, զլոյսն ի խաւար փոխանակէ (ԿԵՏ, 214): Փոխէին զմարդն ի կերպարանս անասնոց

(ՆՄԺԱՎ., 293): Նորա կարող են... զշարն ի բարին դարձուցանել (ն. տ., 154):

Արևմտահայերենում որոշ գրաբարամետ հեղինակներ գործածում են այսպիսի կառույց՝ նշված իմաստով: Օրինակ՝ Որու ակնթարթը զիս աղայութենէ ի մարդ փոխարկած է (ՄԵ, 15):

Զ. Շահիր.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարրեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ առնույ առնաճել, բխել, գրաւել, բողբոլ, ունել, հատաճել և այլն: Նախդիրը գրվում է *և՛* անձ, *և՛* իր ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Զաշխարհն լինեն գրաւեաց (Ազ., 36): Զորս կալար յարհունիս (ն. տ., 3, ԾԱ): Զոր հատէք յարհունիս (ն. տ., ԽԸ): Ոչ եթող զկալուածս որդու ի հալւ. և ոչ զեղբոր յեղբայր (ն. տ., ԽԳ): Առան դանձք իւրեանց յարհունիս (Եզ., 7): Գրաւելով զնա ի Հայս՝ տիեզերասահման քաղաք զնա յարդարեալ կոչէ (ն. տ., 29):

Միջին հայերենում և հետագայում ի+հայցական կառույցը շահի իմաստով չի գործածվում:

Է. Միջոցի.—Գրաբարում ի+հայցական կառույցով միջոցի խոնգիր են ստանում տարրեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ բժշկել, երգնուլ, զարդարել, զօրացուցաճել, բուշել, լնուլ, խախտալ, մաշել, հաստառել, մխիթարել, չարչարել, պատել, պարճենալ, սրբել, վառել, վարճել և այլն: Նախդիրը գրվում է *և՛* թանձրացական, *և՛* վերացական զոյակաճանների հետ:

Օրինակներ՝ Պարճեսցուք յօրհնութիւնս քո (Ա Մնաց., ԺԶ): Ի խոյր պսակի դարգարիցեն զհաղատրս (Ազ., 8): Երգուիր ինձ յօրհնս քո (Բուզ., 4, ԺԶ): Ոչ խրախուսես յԱստուած, այլ ի քաջութիւն և ի փղաց գօրութիւն (Սեր., Գ): Զօրացս զմեզ ի կամս քո (ն. տ., 88): Սրբեսցէ զնա ի բոց բորբոքեալ (ն. տ., 4585): Թոխցեն ի քես Հոգույն սրբոյ (ն. տ., 605): Ի գիր հաստատեալ (ն. տ., 894): Զօրքն Յունաց վառեալ էին ի գէնս ոսկոյ և արծաթոյ (ՄԽ, 3, ԼԷ): Պատեցաւ ի խանձարուս (Եզ., 2): Ի հուր և ի հոգի էիք մկրտեալք (ն. տ., 3): Ի հրամանգս կրթութեան վարժեցին զնոսա (ն. տ., 7): Ինքն ի ցաւ շարշարանաց իւրոց բժշկեաց դամեանայն աղգս մարդկան (ն. տ.): Ոչ յաւեփսն մխիթարեցաւ (ն. տ., 4): Բազում և այլ ևս յանարժան հարուածս շարշարէին (ն. տ., 2):

Միջին հայերենում ևս այսպիսի լրացում ստացող բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Նա զձեզ ջահ վառէ յիւր լոյս ցնծալի (ՀԵ, 196): Անաբատ ձեռքն ի խաչն զգիրն ջնջեաց (ն. տ., 214): Մի պարճեսցի հօրն ի գօրութիւն (ՊԱԼ, 53): Տանի փորձէ ի լուծ, ի արօր, ի սալ և ի բնոն (ՍԳԳ, 62): Ազաշեմ եղբայր չղայթակղէլ յիս (ՆՄԺԱՎ., 302): Կարեաց

զնսնութարն ծաղիկն և ի կոնի փուշն պատբուսեց (ՆՔԶԳ, 197): Նա ի զլիսոյն շարժելն ճանշուի (ԲԶ, 165):

Արևմտահայերենում որոշ հեղինակներ ի + հայցական կառույցը գործածում են միջոցի իմաստով:

Օրինակներ՝ Հերիք ներկես սառած դէմքդ ի բոսոր (ՈՈԵ, 22): Ուզեց գալն վերաշահիլ ի զին ամէն բանի (ՇՇ, 1, 53): Ի շնորհս Բաբկենի իմացայ (ԾԵ, 20):

Արևելահայերենում այս կառույցը միջոցի իմաստով չի գործածվում: Սակայն ոմանք երբեմն զիմում են գրաբարյան կառույցին: Օրինակ՝ Նա օրհնել էր ի Քրիստոս գույզ հոգս սիրտ մխովնեց (ԶԳՍՆ, 2, 423):

Ը. Սահմանափակման. — Ի + հայցական կառույցը այս իմաստով լրացում դառնում է տարբեր իմաստային իմբերի բազմաթիվ բայերի և առաջին հերթին ածականական ծագմամբ բայերի համար, ինչպես՝ ազանել, ամպարշտել, աշողել, երկմտել, կաղալ, նմանել, հաճախալ, ակարանալ, գտանել, զոլ, համարել, վարժել, ցուցանել և արև: Նախգիրը գրվում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի աղահիցեն աչք ձեր ի կան ձեր (ԾԽՆ., ԽԵ): Ի Տէր Աստուած քս ամպարշտեցար (Երեմ., Գ): Աղահեաց յարձաքն (Ա., Մակ., ԺԳ): Եզիտ այս Վասակ գալն Վասակ իւր դործակից ի մեծամեծ շարխն (Եզ., 4): Տկարանայր ի հաւատն (ՂՓՊԶ, ԿԵ): Կաշան ի հաւատն (ՂՓԹ): Ոչ գույր համեմատ յերկրի ի ծնունդս կաշանց (Ա.դ., 203): Յաչս ձեր մեռեալ համարեալ էի (Ն. ա., 251): Խաղ յամենայնի յմանեալ մեծին Ներսիսի և առաւել ևս ի տեսչութիւն աղքատաց (ՄԽ, 2):

Միջին հայերենում ևս այս իմաստով լրացում ունեցող բայերը սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Յաւուրս յետինս դանկեալ տէրութիւն իրեանց տեսին կանգնեալ և նորողեալ յերեսս Լեւոնի արքայի Հայոց (ՍՍՊՅ, 98): Նա ևս առաւել պնդէր ի գործս իւր (ՄՈՒԺ, 190): Կարիք տնի հիւանդին բնութիւն ի հաստ կերակուրն (ՄՀՋՄ, 141): Մեր օժանդակեմք բեզ յամենայն գործս և ի բանս (ՊԱԴ, 204): Փոքր փոքր աճեցաւ ի զողորիւն (ՆՄԺԱՎ, 14): Բազում անդամ աշխատել է ի մաշաղաթս բերելն (ԺԵՀԶԶԲ, 442):

Արևելահայերենում ի + հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Արևմտահայերենում սա գործածվում է: Օրինակ՝ Ամուսինէ մը առաջ աղատարար մը կը տեսնէի ի նա (ՏԿՎԱ, 117):

Բ. Փոխարինության.—Այս իմաստով նշված կապակցությունը գործածված է միջին հայերենում ապլ բայի լրացման գերում:

Օրինակներ՝ Ընդ է՞ր կարի տոտո տուեր զծանրագին ձին իմ ի մեկ հաց (ՆՄԺԱՎ, 73): Զինչ որ բերե նորա, տաղեմ զայն ևս ի գինին և քմպեցից (ԱՍՀՄԶ, 198):

Հետադաշում այս կառույցը նման իմաստով չի գործածվում:

Ժ. Վերաբերության.—Գրաբարում այս իմաստով լրացում են ստանում գրալ, հոգալ և սակավաթիվ զգացական, իմացական ալլ բայեր:

Օրինակներ՝ Մի հոգասցեն ի բանս տարապարտս (ՀԲ, 2, 110): Ի պատուիրանս քո հոգացայց (ն. ա.): Լուր ազաշանաց մերոց աէր մարգասէր, և զիտ ի մեզ (ՀԲ, 1, 551):

Նույնպիսի խնդրառություն ունեն այլ բայերը նաև միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Գուշակէ ի յամբութիւն և ի սրութիւն (ԲԶ, 16): Անողորմ մեծատունքն ի շունն կու գթան և ի շունն հոգան և յաղբատն ոչ գթան (ՆՄԺԱՎ, 275):

Ժամանակակից հայերենում ի + հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

ԺԱ. Փոխադարձ կապի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում չէր ստանում որևէ բայ: Միջին հայերենում վերապահալ բայն ստանում է ի + հայցական՝ այս իմաստով: Օրինակ՝ Փեսայաւայց զնա ի դուստր իւր (ԿԳՊԶ, 146):

Հետադաշում այս իմաստով նշված կառույցը չի գործածվում:

ԺԲ. Համապատասխանության.—Գրաբարում ի + հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում: Միջին հայերենում այս իմաստով լրացում ստանում են արժեյլ, նմանել և սակավաթիվ ալլ բայեր:

Օրինակներ՝ Բժշկական վարդապետքն նմանեցուցին զմարմինն մարգկան ի բաղանիսն (ՄՀԶՄ, 5): Քահանայն ածէ ի քաղաուրն (ՆՄԺԱՎ, 236):

Հետադաշում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

ԺԳ. Ուղիղ խնդրի.—Թեև զրաբարում ուղիղ խնդիրը սովորաբար գրվում է հայցականով (որոշյալ առման դեպքում զ + հայցական կառույցով), սակայն երբեմն այն արտահայտվում է նաև ի + հայցականով: Ընդ որում հնարավոր է և բուն, և՛ երկրորդական, և՛ մասնական ուղիղ խնդիրների այսպիսի գործածություն:

Բուն ուղիղ խնդրի օրինակներ:

Կոկորդ իմ ոչ խոկասցէ յիմարութիւն (Յովր., 1): Որ յայլ ինչ կեւրակուր մտաբերիցէ (Եղն., 1, ԺԲ): Ի սուրբ մանն իրեանց կամին (Եղ., 7):

Երկրորդական ուղիղ խնդրի օրինակներ:

Մի՛ համարիցիք զնոսա ի մարդիկ (Եսայի, ԼԳ): Այլք ի սառա-
նայ առակեցին զվիշտազն (Եզն., 1, ԻԵ):

Մասնական ուղիղ խնդրի օրինակ: Արրոյցն զերկիր ի նրապոյրս
ողորս (Ագ., 559):

Միջին հայերենում ի + նայցական կառույցով ալիկի համարն է տա-
ռահում ուղիղ խնդրի գործածություն: Պատճառն այն է, որ այս շրջա-
նում շատ է բնոջանրանում ի նախդիրը և մոռացվում նրա հիմնական
նշանակությունները:

Օրինակներ՝ Ոչ արժանի եղև վայելիլ ի մեծ անուն (ՄՈԻԺ, 374):
Ոչ արարաք զնոսա յաւարս (ն. տ., 23): Ստատեցէ Աստուած ի շարն
և հալածեցէ (ՍԾՊՆՍ, 77): Որ զիտէր ի դաշտն Մուղանայ (ն. տ., 81):
Հատուալ տուր ի վարդն և ի մանուշակն (ՄՀԶՄ, 8): Այնչափ ծեծէ ի
կողսն և ալ տեղիքն, սղջ տեղ չի մնաց (ՆՄԺԱՎ, 162):

Ժամանակակից հայերենում ի + նայցական կառույցը այս իմաս-
տով չի գործածվում:

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Տեղի.—Գրաբարում այս իմաստը դրսևորվում է երկու տարա-
տեսակով՝ ուղղորդված տեղի և դադարման տեղի:

Ուղղորդված տեղի իմաստով ի + նայցական կառույցը լրացում է
դառնում շարժման բացերի համար, ինչպես՝ առաճել, արձակել, երթալ,
ելանել, արշաել, յուղարկել, նախանջել և այլն: Ի նախդիրը գրվում է
և՛ տեղ, և՛ անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Իբրև զարծուի յերամս կաքաուց խոջանալը (ՍԽ, 2,
ԽԶ): Արշտառն զնեն յիւրաքանչիւր գաւաւս (Ագ., 1): Արձակեաց յի-
րական աշխարհն Հայոց (ն. տ., 46): Երթամք մեք ի բնակիչս լերինն
Կաւկասու ի կողմանս հիւսիսոյ (ն. տ., 780): Փոխէ զթագաւորութիւն
ի Մարս (ՄԽ, 1, ԻԱ): Առաքէ ի Հայս (ն. տ., 2, ԻԳ): Արժանն տանէր
զնա ի տեղի հատուցմանն (ն. տ., 3, ԺԷ): Ի վերջոյ կոյս զնոսա նահան-
ջէր (ՅԴՊԶ, 29): Յուղարկիւր յիւրական աշխարհս (ն. տ., 8): Սորեցին
յայրս... Լիին ի Բարանձաւս (ն. տ., 226):

Դադարման տեղի իմաստով ի + նայցական կառույցը լրացում է
դառնում այնպիսի բացերի մոտ, որոնց ցույց տված գործողությունը
ուղղորդված հետ չի կապվում, ինչպես՝ արգելիլ, արձանացուցանել,
բանակել, բնակել, լուսանել, գտանել, դնել, զօրանալ, քաֆել, կեալ,
հարկաճել, ղօղել, մկրտել, յօրինել, նստել, նշանակել, շինել, ուտել,
սփռել, վկայել, վառել, տալ, տեսանել և այլն: Նախդիրը գրվում է և՛
տեղ, և՛ անձ ցույց տվող դոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Բնակեաց Յովսէփ յեղիպտոս (Մնն., Ծ): Ուտիցես հաց հանաւադ ի սելան իմում (Դ Թագ., Թ): Նստան իշխանք ժողովրդոցն յերուսաղէմ (Նկէմի, ԺԱ): Դիր նշան ի նակաա արանցն (Եղեկ., Թ): Ի մարմէնդ քո բուսցի փուշ և աատասկ (Բուգ., 6, Թ): Ի կիրնս ճանապարհացն: արդիին զնոսա (Ագ., 33): Հարեալ չորս ցիցս ի գետինն (Ագ., 193): Ի բազում ազգա... սփռէր (ն. տ., 297): Պապոս յԱնաիոմ Պիսիդացոց վկայէ (ն. տ., 473): Զոհէին յայս բազինս (ն. տ., 809): Զժամանակս և զգործս իմաստութեան և զբաշտութիւն իւրաքանչիւր արձանացոյցին ի վկաս և ի պատմութիւնս (Մե, 1, Գ): Ի յոյով տեղիս դտանէին բնակեալք ի մարդկանէ (ն. տ., ԺԲ): Մնացին նշանակեալ ի վերջիւնսն (ն. տ., ԻԱ): Սրբոյն Գրիգորի ի Մանեայ աչրն կեցեալ (ն. տ., 2, ԳԱ): Ի հօրէ նորին շինեալ էր ի Տարօն (ն. տ., 3, Բ):

Միջին հայերէնում նույնպէս ի + հայցական կառուցով մի գեղաբոյժում արտահայտւում է ուղեորութեան տեղի իմաստ՝ շարժման բայերի մաս:

Օրինակներ՝ Մտանէր ի վան՛ սրբոյ նշանին Քրիստոսի (ՄՈԻԺ, 8): Յամէն ժամ կներով և տղայով դարդարած երթային յեկեղեցին յօրս տօնից (ՍՍՊՅ, 52): Նա ի կոխ շերթայ ի հեծել (ՍԳԴ, 55): Ինքն շահն կոշէր զնոսա ի առն (ՊԱԴ, 64):

Երկրորդ գեղաբոյժում այս կառուցով արտահայտւում է զաղարման տեղի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ի թոին ԶԹԷ օծեցին թագաւոր Հայոց զԾին ի Տարսուս Բաղաբ (ՍՍՊՅ, 119): Սպանին գնա ի նորաշէն Բաղաբն Սիս (ն. տ., 90): Հաստատեցին սուրբ հարբն ի սուրբ ժողովնին ի Նիկիա, ի Կոստանդնուպօլիս և յնիկեսոս (ն. տ., 127): Շրջեցայ ևս յամենայն բժշկապետս վասն քո (ՆՄԺԱՎ, 114): Յարեկից կողմ գեղ մի կայ (ն. տ., 294): Յայնժամ նստաւ Արաս ի Կարս թագաւորական իշխանութեամբ և Գորգի՛ յաշխարհն Աղուանից (ՍՍՊՅ, 9): Պատահեցաւ նմա շունն այն յեզր գեղջին (ՆՄԺԱՎ, 9):

Արեւմտահայերէնում շատ հեղինակներ ի + հայցական կառուցը գործածում են և՛ ուղեորութեան տեղի, և՛ զաղարման տեղի իմաստներով:

Հետեւյալ նախադասութիւններում այսպիսի կառուցը գործածւում է առաջին նշանակութեամբ:

Իւր յաջողականութիւնն ու հաշուադիտութիւնն ի հրապարակ հանեցին (ՀՊԵԺ, 2, 240): Պաշարեալք զիշերտան վրայ յոյս ունէին, որ կարենան սուրհանդակ մը թոցնել ի Տարսոն (ՄԵ, 99): Կ'առաջնորդէին զիրենք ի պանդոկ (ՏԿՎԱ, 135): Բորենիի կաղկանձին մ'ալ կը վազէ ի գերեզման (ԹՈՆ, 91): Հոնկէ ի ման բնթանայի քիչ առ քիչ (ՎԹԵ,

72): Սիրակ ի սիրտ գացող ճամբան կը յորդի (ն. ա., 77): Հեղաձայն գնաց, թափեցաւ ի ծով (ն. ա., 92): Որք հէզ գատախարակն ի դասա-
րան կը շտապեցնեն (ԼԲՐԵ, 10): Տաշուած քարէ ազիւղ ճամբան կը
տանի գիտ աչգ ի ծովափ (ԽՈՆ, 38): Կը միտամ նոս ու կը գնամ ի թաց
հող (ն. ա., 61):

Գազարման տեղի իմաստն է արտահայտված հետեւյալ նախադա-
սութեաններում:

Որ գերազանց կարեւորութիւն ունի յաշս աչգ մարգոց (ԵՆ, 381):
Զօրաւոր ընդամի մ'է նոս զոր ի հրապարակ կը փաշփաշեն և գաղտա-
ցողի տնար փոսը կը փարեն (ՄՏՆ, 31): Վերջին շնչիկս ի զիրկդ առնէր
կիւնէջ (ՊԴՏ, 10): Եօթ գին տուին ի Թևհրան, ինչ որ առած էր Վանէն,
Տաս գին տուին ի Թուրան, ինչ որ տարաւ Իրանէն (ԿՍԼ, 41):

Արեւելահայերենում այս կառուցը գրեթե չի գործածվում: Որոշ
գրողներ երբեմն գործածում են առանձին կառույցներ:

Օրինակներ՝ Եվ ձեռն ի ծոց ու վիզը ծոռ՝ Մի խալ անկլուն պի-
տի քաշվեր (ՊՍԱԶ, 133): Վերջապէս սիրան ի բուռ, դասերից հետո
տան ճանապարհին կանգնեցրեց նրան (ՄՍԳԶԱ, 183): Արիւթյունս
ի բուռ մտեցաւ մայր Սիգովին (ն. ա., 378):

Բ. Ժամանակի.—Գրաբարում այս իմաստով լրացում ստանում են
տարբեր իմաստային խմբերի բառեր, ինչպէս՝ աղաչել, ասել, երեւել,
գարնուել, լուսաւուել, մատուցանել, յայտնել, կեալ, ծագել և այլն:
Նախգիրը գրվում է ժամանակ ցույց տվող բառերի և անորոշ զերբաչի
հետ:

Օրինակներ՝ Զարհուրեցաւ Աքիմէլէք ի պառանել նորա (Ա. Թագ.,
ԻԱ): Ի մանկութեան ախն վարժեալ՝ հելլենական դպրութեամբն (ԿՎՄ,
9): Յաղաչելն իւրեանց աշապէս ասէին (Ազ., 143): Յառաջին աղօթս
իւրեանց աղաչէին (Ազ., 159): Յաւուսն յայնոսիկ... ծագեցից (Ազ.,
396): Լուսաւորեսցէ զձեզ լրմպելն ձերում զնա (Ազ., 511):

Միջին հայերենում ես ի + հալցական կառուցով արտահայտվում է
ժամանակի իմաստ: Այսպիսի լրացում ստացող բառերը իմաստային
սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Յայս տարի մեռաւ Վասին (ՍՍՊՅ, 31): Կայ հատու-
ցումն զործոց մարդկան յօրն վերջին (ՆՄԺԱՎ, 12): Ի ժամ հնձելոյ աշ-
խատեցան ի մէկ (ն. ա., 37): Յաւուս ի վաղն չգիտեմ, թէ ինչ պիտի
լինի (ն. ա., 219): Ի մատանին առնել հոտս, զի ննջեալ կայր նայիւք մի
ի յանկողին թագուհուն (ՆՄԺԱՎ, 140):

Արեւմտահայերենում երբեմն որոշ հեղինակներ գործածում են ի +
հալցական կառուցը ժամանակի իմաստով, որը խառն է պայմանի
հետ:

Օրինակներ՝ Ի պահանջել հարկին կը հնարէ պատրուակ մը (ՇՇ, 1, 335): Դիակին ի տես անդրադարձեր էր դորժած սնիրին աշուստութեան (ԳՍԱՄԻՃ, 280): Իմ սիրտը կը ճմլուէր մրցակիցներուս ի տես (ն. տ., 357):

Արեւելահայերենում այս կառույցը ժամանակի իմաստով չի գործածվում:

Գ. Նպատակի.—Գրաբարում ի + հայցական կառույցը այս իմաստով լրացում է գառնում շարժման և ուրիշ բաղմամբիլ բայերի համար, ինչպես՝ ածել, առաքել, առնել, բազմել, գալ, ելանել, բնարել, խաղացուցանել, ծախել, ծառայեցուցանել, կարկանդակել, կոշիլ, ժողովել, հասանել, հեղուկ, հաւաքել, հեծանել, մտանել, նուիրել, պատահել, սեանել, տալ և այլն: Նախգիրը զրվում է գործողութեան անուններով, անորոշ դերբայի, ինչպես և այլ գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ի փրկութիւն առաքեալս զիս (Մնն., ԽԵ): Զծողովորդն ծառայեցուց իւր ի ստրուկս (ն. տ., ԽԷ): Զոր ևս տաց որդուցն Բարայելի ի կալուածս (Թիւք, ԺԳ): Զամենայն զանասուն և զկապուտ քաղաքացն ածաք մեզ յաւառ (Բ Օրէնք, Գ): Ընտրեցի զտեղիդ զայդ ինձ ի տուն զոհից (Բ, Մնաց., է): Սնոյց զնա իւր յորդեգիրս (Առախ., է): Եկն յառնել զարարածս (Եզն., 1, Դ): Կէսքն՝ յանասնոցն ի պէտս արարան (ն. տ., ԺԵ): Դեւք յինչսն ժողովին, և հրեշտակք ի բաշխելն (Եզն., Խրատք): Եւ աչնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց յընթերցուածս գրոց ծախէին (ԿՎՄ, 32): Եմուտ բազմեցաւ յուսել և բմպել (Բուդ., 4, ԺԴ): Առնէր զայս ի վրէժս հօրն իւրոյ Վասակայ (ն. տ., 5, Բ): Բովանդակ զիւր բոլոր աշխարհն ապստամբեցոյց յուրացութիւն (Եզ., 4): Կարկանդակ զամենազօր ազդ յօգնականութիւն (Եզ., 7): Դու կուշեցեր ի գեներումն որդուդ քոյ (Ազ., 84): Զոր դու առաքեցեր ի ման (Ազ., 87): Որ ժողովեալն էին ի տեսանել (Ազ., 164): Հեղեր զարիւն քս ի բժշկութիւն ցաւոց մերոց (Ազ., 169): Պատառեալ փայտ յողջակէզ (Մնն., ԻԲ): Խաղացուցանէր ի գերութիւն (Ազ., 35): Ի նիւր հրոյ պատրաստիղեն (Ազ., 654): Եթէ դու յորս հեծցիս (Մե, 2, ԿԱ):

Միջին հայերենում նույնպես ի + հայցական կառույցով նպատակի իմաստով լրացում են ստանում հիմնականում շարժման, ինչպես և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Զշտապին և յիւր բժշկութիւն (ՄՀՁՄ, 95): Յաշխարհս ի վաճառ եկի (ԽԿ, 142): Կապեալ կայր խող մի ի բաղ (ՆՄԺԱՎ, 23): Նստան ի յըմբումն գինոյ (ն. տ., 182): Զայս գանձս տամք ի պարտս թագաւորին (ՍՍՊՅ, 155): Եկն և խողն ի տեսանել զառիւծն (ՆՄԺԱՎ, 3): Գնաց ի հանգչել (ն. տ., 6): Կոշէ զնա ի յապաշխարութիւն (ն. տ., 47):

Սերմտահայերենում բավականաչափ դործածվում է այս կառույցը նույնատակի իմաստով:

Երբինակներ՝ Զանգակ մ'ալ պէտք է տտենապետին զանգակն ի կարգ հրաւիրելու համար (ՀՊԵԺ, 2, 173): Կը թողու որ սոյն հակոտնեայ բնաւորութիւնք ի պալլաւ երեսն (ն. տ., 243): Առաջ պիտի երթայ նաեւ տակէն վերջը ի պտածաւն հայ թատրոնին (ն. տ., 271): Կը պնդէ, որ կենդանիներու դործող մարմնոյն յղուի այս խնդիրն ի բնութիւն (ն. տ., 105): Գիտամար ի երես շէն հրաւիրել կենդանիներն (ն. տ., 127): Սրտիս ջահերն աչքեցի քեզ ի հանդէս (ՌՍԵ, 63): Չար ոգի մ'է մարդիկ ի կառուստ մատնելու համար (ՄՏԵ, 69): Շատ անգամ մարդս մահն յօգնութիւն կը կոչէ (ն. տ., 94): Վանտուեցաւ ամուսնական յարկէն ի պալլաւ իւր շարադրածութեանց (ն. տ., 111):

Երեկահայերենում դրարարչան որոշ կառույցներ դործածվում են նույն իմաստով, ինչպէս՝ ի տես, ի տեսիլնութիւն, ի վտփոխումն, ի նվեր, ի նշան և այլն: Ընդ որում դրանցից մի քանիսը վերածվել են կապի, ինչպէս՝ ի պատիվ, ի սեր և այլն:

Երբինակներ՝ Հինգերորդ բառը ձեր անհատնելի դանձի Սերմանեցեք ոգուն մեր ի նվեր (Չ, 172): Ինքն ամեն անգամ հարկադրված չէ պալլաւի ի տես ցուցադրելու իր ստեղծագործութիւնը (ԶԴՄԵ, 2, 147): Զուրը պզտորվում էր, հող ու տերեւ էր բարձում ալիքներին և լուսիններ կրում գիշերներին ի նվեր (ՄՄԳՁԱ, 219):

Ե. Ձևի. — Գրաբարում այս իմաստը ի + հայցական կառույցի ալլ իմաստների հիման վրա է տառադրւում (միջոցի, տեղի և այլն): Որոշ զեպքերում էլ լրացում-լրացյալ բառակապակցութիւնը դարձվածքային բնույթ ունի: Լրացյալ կարող են լինել տարբեր իմաստային խմբերի բաղաձայնիվ բայեր, ինչպէս՝ անցանել, բղխել, զնալ, ասել, զարդարել, խօսել, ալպանել, կեղծատրել, նիւանդանալ, տարածել և այլն: Ի նախդիրը դրվում է ն' վերացական, և՛ թանձրացական գոյականների հետ:

Երբինակներ՝ Ի վայելչութիւն զարգու և ի խոյր պսակի զարդարեցին զվազաւորս (Ազ., 8): Տարածեաց զբազուկս իւր ի նմանութիւն խաչն (Ազ., 163): Ի լիս անցանէր ընդ դեռն Եփրատ (Ազ., 202): Երեսնաւ դայն ի պապկեր կնոջ (Ազ., 275): Երբեմն ի քաղցրութիւն հացի... բղխէր նոցա (Ազ., 546): Ասէին ի սիրտ իւրեանց (Եզ., 2): Ի վերին երեսս կեղծատրէր (ն. տ.): Ի միտս իւրեանց սկսան ալպանել զնա (ն. տ., 6):

Սիջին հայերենում ևս այսպիսի կառույցները կարող են գործածվել:

Երբինակներ՝ Ի ժամ հնձելոյն աշխատեցան ի մէկ (նՄԺԱՎ, 37): Շնչին պատուհան թողու, բոցն կնէ ի զոյն ծիրանի (նՔՀԿ, 259):

Արեւիւստայերենում աշտպիսի կառուցքը նշված իմաստով հազվադէպ է գործածվում: Օրինակ՝ ծառերի մէջ, արծաթի վահանակները պէս շող ի շող՝ պտղոյում են ջրերը (ՎՓ, 3, 129):

Արեւմտահայերենում ի + հալցական կառուցքը գործածվում է ձերի իմաստով:

Օրինակներ՝ Լաշնածափայ ծածկոցին մէկ մասը ծալ ի ծալ կ'երկրենար (ՕՁԵ, 37): Մանուկ աղան օդին ջրով բարեխառնելէն հոքր խմեց դաշն ի շորս ումպ (ՀՊԵԺ, 3, 38): Եւ հոգը, հոգն իբր գերելիսն ալ թեթւած, Իր բնդերքէն ոչ միայն ուժ ալ և խելք Կր հալխալիկ — Հալուն ի մէն մի հաւուած (ՍԲ, 40): Հերիբ ներկես ստոած դէմոգ ի բոսո (ԷՈՆ, 22):

Ե. Վինակի.— Գրաբարում աշտպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստի բայեր, ինչպէս՝ երթալ, կալ, բողոյ, զաանել, տեսանել, պահել, լինել, մեռանել և այլն: Նախդիրը գրվում է գոյականների, երբեմն և անորոշ շերբաչի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ ժամանակս բնդ աշնոսիկ իշխանն Յունաց ի հալածել կայր զէկեղեցի Աստուծոյ (Ազ., 38): Պահեսցէ զնոսա ի հաւատս իրեանց (Ազ., 120): Մեռեալ էիք ի մեղս ձեր (Ազ., 251): Զձեզ ջերմեռանդն ի հաւատս տեսանիցեմք (ն. տ., 290): Պատմեալ... զլինել ի կեպարաւս անասնոյ (Ազ., 876): Տեսանէ ոչ ի Բուն երազ (ՄԵ, 3, 59): Զգինդոն յալանջսն... Երթալը յարբունիս (Ազ., 6): Գտաւ ամենայն զուսիս ի ցաւ և ամենայն սիրա ի արամութիւն (ՅԴՊՀ, 252):

Նույնպիսի լրացում ստանում են այս բայերը նաեւ միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Զիւր նշանին տեսանես յերեան (ՄՀՁՄ, 119): Ետես զագասն և զպանիրն ի բերան (ՆՄԺԱՎ, 29): Եկեր զքեզ ի Բուն գտեր ու լայով ի լետ եմ զարծեր (ՆՔՀԿ, 128): Զորս եզիւս ի շղթայս և յունակապս, յամենեսեան ջլատեաց և կտորեաց (ՊԱԴ, 72): Զիւմ եարն ի զնալ տեսալ (ՆՔՀԿ, 53): Զբրիստոնեայքս յերբմանի կու պահեն և ի տարաւոս (ԺԵՀՁՀԲ, 430): Զկարեմ հոգոս տամ զագար, կու պահէ զանծիկս ի խսար (ՆՔՀԿ, 50):

Ժամանակակից հայերենում ի + հալցական կառուցքը վիճակի իմաստով էլ գործածվում:

Զ. Չափի.— Գրաբարում ի + հալցական կառուցքը այս իմաստով լրացում դառնում է քիչ բայերի մաս: Պետք է նշել, որ այս իմաստն առաջացել է տեղի իմաստի հիման վրա:

Օրինակներ՝ Սեծացոյց դնա ի բարձութիւն (Բ Մնաց., Ա): Ելից զԵրուսաղեմ ծալր ի ծալր (Դ Բազ., ԻԱ):

Միջին հայերենում և հետագայում այս կառուցքը շատի իմաստով էլ գործածվում:

է. Պատեալի.—Այս իմաստով ի + հայցական կառույցը գործածվել սկսում է միջին հայերենում: Կրօնական բառերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Կալին տարակուսեալ ի ծանր սուգն բեկեալ սրտիւք (ՄԱՊ, 13): Յաչեժամ ես ոչ ամառէի ի զգուշանալ ինձ ի պատուիրանս քո (ՍԳԴ, 15): Կուռէին ի հաշիւն, որ կայր ի միջի իւրեանցն (ՆՄԺԱՎ, 63): Խնդաց ի կորուստ թշնամոյն (Ն. տ., 24): Հպարտացաւ ի սուտ զովորիւնն (Ն. տ., 29): Խիստ ուրախացաւ ի բերդին անկոխ առնուլն (ՄԺ, 2, 231):

Հետագա շրջանում նշված կառույցն այս իմաստով չի գործածվում:

Ը. Ի + հայցական կառույցը խնդրապարագայական իմաստով.— Գրաբարում մի շարք բայեր, ինչպես՝ հեծանել, ելանել, հասել և այլն, ստանում են ալսպիսի կառույցով լրացում, որը խնդրի և պարագայի արժեք ունի (նման իմաստը արդի հայերենում արտահայտվում է հայցականով):

Օրինակներ՝ Հեծաւ արի արքայն Արտաշէս ի սեան գեղեցիկ (ՄԽ, 2, 5): Նստուցին ի ձի մատակ (Եղ., 6): Ելցեն լերիվարս (ՅԴՊԶ, 258): Հեծեալ էին ի ձիս (Սաղ., 25):

Թ. Ի + հայցական կառույցը դարձվածքային բնույթի բառակապակցություններում.— Գրաբարում ալսպիսի կառույցը որոշ բայերի հետ դարձվածք է կազմում: Այդ բայերից են՝ ածել, արկանել, կալ, մատնել (յոսն կալ, յաւար ածել, ի սուր արկանել, ի կորուստ մատնել և այլն):

Օրինակներ՝ Կալին ամենայն ժողովուրդն յոսն (Ելք., 1Գ): Զամենայն զանապուռն և զկապուտ քաղաքացն ածաք մեզ յաւար (Բ Օրէնք, Գ): Եկն էարկ զքաղաքն ի սուր սայր սուսերի՝ և ի տէգս նիզակաց (Բ, Մակ., Ե): Մատնեցին զանձինս ի կորուստ մարմնոց (Եղն., 3, ԺԶ):

Բ ա յ ի լ ր ա ց ու մ ն ե ր Յ ն ա խ դ ր ա վ ու Ր կ ա ո ո լ յ ն ե ր ո Վ

Գրաբարում ց նախդիրը գործածվում էր միայն հայցականի, միջին հայերենում նաև բացառականի հետ: Ընդ որում ց նախդիրը որոշ իմաստների գրեկորմանը ծառայում է միայնակ, իսկ ժամանակի և չափի իմաստներն արտահայտում է հիմնականում միեւն նախադրու-թյան գոյգորգմամբ:

1. Խ ն դ ր ա յ ի ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Մատուցման.—Յ + հայցական կառույցը այս իմաստով երբեմն

գործածվում է մատուցելու գործողությունն յուրյ ավագ բայերի հետ, ինչպես՝ տալ, մատուցանել: Նախդիրը գրվում է *և*՝ անձ, *և*՝ իր յուրյ ավագ բայերի հետ:

Օրինակներ՝ կշռեցաք և սուաք զնոսա՝ զարծաթ և զոսկէ (Բ. Եր., Բ): Զբարսմունսն... ցորդին իւր ցմրմիզի կա (Եզն., 2, Ե): Մատուցին զկանթեղունսն ցմիծ ժամս (Ազ., 198):

Միջին հայերենում ևս առկա է այսպիսի գործածությունը: Նա կէս աղայի վճարէ ցհայրն (ՄԳԴ, 55):

Ժամանակակից հայերենում այսպիսի գործածություն չկա: Բ. Հանգման.—Յ+հայցական կառույցը կրբեմն այս իմաստով գրվում է հաւատալ բայի մոտ: Օրինակ՝ եթէ հաւատաս ցիս զմահինդ քո իշխանութիւն (ՄԽ, 3, ԽԲ):

Միջին հայերենում և հետագայում այսպիսի գործածություն չկա: Գ. Հաղորդման.—Գրաբարում այս իմաստով ց+հայցական կառույցը լրացում է դառնում ասացական բայերի համար, ինչպես՝ ուսել, խօսել, հարցանել, պատմել և այլն: Նախդիրը գրվում է սովորաբար անձ յուրյ ավագ բայերի հետ:

Օրինակներ՝ Ասէր ցեւթն հրեշտակսն (Յայտն., ԺԶ): Ասէր ցառալեւոսն (Եզ., 4, ԺԲ): Սկսաւ հարցանել ցնա (Ազ., 70): Հարցելի դու ցհարս քո, և պատմեսցեն քեզ, և ցծնես քո (Ն. տ., 293): Յկրնն պատրանօք մատուցեալ հարցանէր (Եզն., 1, ԺԲ): Որ խօսէր ցիս (Յայտն., Ա):

Միջին հայերենում ևս ասացական բայերն ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Ասէ աղուէսն ցքծիշկն (ՆՄԺԱՎ, 7): Հարցնն ցգաղկն, թէ ո՞ւր է մեր զառինքն (Ն. տ., 45): Ասէ առուծն ցաղուեսն (Ն. տ., 55): Եւ ցխորվին բերօզն հարցաւ (Ն. տ., 203):

Ժամանակակից հայերենում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա ռ ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե Ր

Յ+հայցական կառույցին սովորաբար զուգադրվում է մինչև նախադրությունը:

Ա. Ժամանակի և ժամանակային չափի.—Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր: Նախդիրը գրվում է ժամանակ յուրյ ավագ գոյականների կամ մակրայի հետ:

Օրինակներ՝ Մի րատ միջէ կարգ թագաւորացն Յաղագ ձգցաւ մինչև ցՄակաբէացիսն (Եզն., 2, ԺԴ): Աւանդապարտն տալին մինչև

ցՅովնանէս (Ազ., 433): Կարգեցաք զծնունդս երից որդւոցն Նուի ցԱր-
րանամ և ցՆիւնոս և ցԱւրամ (Մե, 1, 2): Նո տեղի աղխի նորա և ռո-
ճիկ ի կերակոր, փոխելով տեղի ի տեղւոջէ ցրովանգակ ամս (ն. տ.,
2, 2Ա): Իշով շրջէր ցօր մահտան իւրոյ (ն. տ., 1Ա): Աշխարհն... Ար-
տաղ կռի մինչև ցայսօր ժամանակի (ն. տ., 2, ԽԶ): Պահն զաշխարհս
մինչև ցգալն Տիրանայ (ն. տ., 3, Ժ): Տայն վայր կացեալ միացեալ էր
հայրենի օրինօքն (ՅԴՊԶ, 35): Որ կայ և մնայ պահեալ մինչև ցյալի-
տեանս ժամանակաց (ն. տ., 43): Մինչև ցմեզ հաստատեալ են իրա-
ւունք արարչին (ն. տ., 165):

Ժամանակակից հայերենում ց+հայցական կառույցը սրբշ ձևեր
գործածական են իբրև ոճեր՝ ցանստրյուն, ցարդ, ցլախտեօ, ցնոր կար-
գադրոսթյուն և այլն: Օրինակ՝ Ուրիշներ քաշաբար խմեր են կեանքի
գաւաթէն, խմեր են ցմրուր (ՍՎԱ, 25):

Բ. Տարածական և այլ կարգի չափի. — Ց+հայցական կառույցը ալս-
պիսի լրացում գտնում է տաբեր իմաստային խմբերի բաշերի մոտ:
Նախդիրը զրվում է տեղ կամ անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Դրունս պղնձիս կանգնէր ի միջոցի պարսպին, և ելա-
նելիս երկաթիս ի ներքուստ ի վեր մինչև ցլուտն (Մե, 2, 1Թ): Վարէր
զնա ի գիշերի մինչև ցլուտն քաղաքին (ն. տ., ԽԶ): Կոտորեաց դամե-
նայն ցեղ ... ջնջելով դամենայն արու, յերիտասարդաց մինչև ցստեղիայս
(ն. տ., 2Դ): Հարին զնա արով սուտերի յառնէ մինչև ցկին (ն. տ.,
3, Իէ):

Ց+բացառական կառույց

Սյո կառույցը գործածական է միայն միջին հայերենում, այն էլ՝
ցնեւհսէ ձևով, որն արտահայտում է երկու իմաստ:

Ա. Սանմանավակման. — Օրինակ՝ Իմանայ իւր տէրն զցուրտն ցնեւհ-
սէ (ՄՀԶՄ, 88):

Բ. Տնդի-սանմանավակման. — Օրինակներ՝ Չոտսայ ևս որ բնական
սաւալն ցնեւհսէ, Երակացն բորբոսեցաւ (ՄՀԶՄ, 63): Բնական արեանն
զնացքն ցնեւհսէ, Երակացն լինի (ն. տ.): Ցնեւհսէ, Երակացն արգիլած
լինի (ն. տ., 80):

Բայի լրացումները բաղադրյալ նախադասւոյ կառույցներով

Նախդիրների բաղադրումը մասամբ կար գրաբարում, սակայն դա
առավել որոշակի դարձավ միջին հայերենում: Այստեղ գործածվում են
առ ի+տրական, առ ի+հայցական, բնդ ի+հայցական կառույցները:

Առ ի + առական կառուցող արտահայտվում է տեղի իմաստ: Օրինակ՝
Զմին հալ աղալ յօղնորդ գովեցին առ ի Հոռոմոց քաղաութին ի Տրա-
պիդւն (ՆՄԺԱՎ, 338):

Արեմտահայերենում երբեմն այսպիսի կառուցող նպատակի իմաստ
է արտահայտվում: Օրինակ՝ Սրբուհիին ներկայութենէն ստացած ուրա-
խութիւնը վերծինին վրայ փոխադրած էր առ ի պառչանութեան
(ԶՈՅՆՄ, 207):

Առ ի + հայցական կառուցող արտահայտվում են հետեւյալ իմաստ-
ները:

Ա. Հանգման.—Օրինակներ՝ Լաւ է մերձենալ առ ի քեզ շարչարա-
նօք ե նկույթեամբ (ՊԱԼ, 114): Դիմէ առ ի քա (ՆՄԺԱՎ, 81):

Բ. Ուղղության.—Օրինակ՝ Գրեաց և առ ի վարդապետն Հայոց ի
Ղևուզն այսպէս (ՄՈՒԺ, 28):

Գ. Փոխադարձ կապի.—Օրինակ՝ Սիրով խաղացին առ յիրար
(ՆՄԺԱՎ, 227):

Դ. Համապատասխանության.—Օրինակ՝ Առ ի մարմին քո յարմա-
րէ (ԳՏԴՊ, 216):

Ե. նպատակի.—Օրինակներ՝ Այլ մարդ ոչ անդ գոյր առ ի վկայու-
թիւն սորա (ՆՄԺԱՎ, 294): Գնացին յեզր գետոյն Երասխայ առ ի անցա-
նել զգեան (ՊԱԴ, 60):

Արեմտահայերենում երբեմն գործածվում է այսպիսի կառույց:
Օրինակներ՝ Առ ի զգուշութիւն՝ իր չուանէն մաս մը կրճատեցինք
(ՍՍԼՃ, 459): Պաշտուցիկին պատրոյզը բռնկեցնելու պաշտօնը տրուած
էր Լէյլային հօրը, առ ի վարձատրութիւն իր աշխատասիրութեան
(ԳՍՍԾՆՄ, 236):

Զ. Տեղի.—Օրինակ՝ Երբ այն պատճառնին յամէ առ ի մարդն և
յերկաբեն, նա մտանէ մէկ մի լայն պատճառնոյն խորու ի մարմինն
(ՄՀԶՄ, 35):

Ընդ ի + հայցական կառույցը գործածվում է հետեւյալ իմաստնե-
րով:

Ա. Հանգման.—Օրինակներ՝ Ետ նա պատերազմ րնդ շուրջանակի
յագգւն և յաղթեաց (ԿԳՊՀ, 148): Զսանտայն և զվարդի ջուրն րնդ յի-
րար խառնէ (ՄՀԶՄ, 48):

Բ. Ուղղության.—Օրինակներ՝ Անկեալ երկիր եղադ րնդ յաբեկս
(ՆՄԺԱՎ, 145): Խօսէր զաղա րնդ ձկան յակաւջն (ն. տ., 176):

Այսպիսի կառույցներ հետագայում չեն գործածվում:

Հայերենի բոլոր շրջաններում բայր լրացումներ է պահպանում մակբայով: Ընդ որում մակբայի բոլոր տեսակներն էլ գտնվում են բայի լրացում: Քանն այն է, սակայն, որ որոշ մակբայներ [էջ 102, 103] անփոփոխ զործածական են բոլոր շրջաններում, մինչդեռ մյուս բայեր զործածական են միայն այս կամ այն շրջանում: Որոշ բայեր էլ նորագոյացություններ են:

Տեղի մակբայը բայի լրացում.— Գրարարի տեղի մակբայներից են աստ, աստկն, արտախ, արտախոյ, առաջոյ, առաջի, դեմ լանդիման, լանդիման, գկնի, գկնեա, գկնապարհայն, ի բաց, հեռագոյն, հեռո, ի հեռուստ, մօա, յայնկոյս, յարհունուստ, ի ներհուստ, ներհոյ, ներհագոյն, շուրջանակի, վերագոյն և այլն: Սրանք կարող են դառնալ բայի լրացում առաջին հերթին տեղի խմատով: Լրացյալ բայերը մասնատվին սահմանափակում չկա:

Օրինակներ՝ Զի՞նտիմք աստ (Դ Բազ., է): Ոչր աստ... դէս արտախ, փախչէին չինէն (Սադ., է): Սա կեցեալ ամս... դէրա մանեակ ի Բաբելոնի, որպէս վերագոյն ասացար (Սե., է, ԺԲ): Նթէ մօա երթամք ...կիզու գմեզ (Նդ., է): Մեծաւ շքեզութեամբ յուզարկէ գկնապարհայն (ՅԴՊՀ, 39): Զօք գկնա տաքէ ըմբռնէ զնա (Ն. ա., 126): Զուեցին... յառաջ դօրուն իւրեանց (Թիւր, Ժ): Գնացին և աշակերտին յայնկոյս (Մատթ., ԺԶ): Ել հրաման յարհունուստ (Մե., 3, է): Ի հեռուստ տեսին զնոսա (Նրբ., ԺԱ):

Մի շարք տեղի մակբայներ զուգահեռաբար կարող են առաջադասել նաեւ ձևի խմատ: Դրանցից են՝ արտախ, բերան և բերան, դեմ լանդիման, լանդիման, հուպ ընդ հուպ, ի հեռուստ, ներհոյ, շուրջանակի և այլն:

Օրինակներ՝ Խնդրեաց զմեզ և հանգոյց զմեզ շուրջանակի (Բ Սնանց., ԺԴ): Աշր ձեր տեսցեն զերկիրն ի հեռուստ (Նսայի, ԼԴ): Յորում կայր բուրվառն սակի և արկզն կրակարանաց պատեալ ներհոյ և արտախոյ սակով (Նրբ., Թ): Եւ են որ անդէն խոյ մօտայուս առաջր՝ ի նոյն ի նմին ժամանակի դէմ լանդիման ցուցանէ (Ազ., 264): Սրտի սիրով մեքով համարիմք, թէ լանդիման տեսար զձեզ (ՄԿՊԱԱ, 2, 107): Եկից հուպ ընդ հուպ (Կորնթ., Դ): Բերան ի բերան և ձեռն ի ձեռն ընդ բարեկամի իրտում ընդ Մովսէսի խօսէք (Նզն., 1, ԻԳ):

Միջին հայերենում նույնպէս մի շարք մակբայներ նախ արտահայտում են սոսկ տեղի խմատ, ինչպիսի՝ արտախ, արտախոյ, անդ, անդր, աստ, աստաճօր, հեռու, մօտոյ, յաստէն, հեռուստ, ներհե, հոն, ի հոն, շուրջ, վերև և այլն:

Օրինակներ՝ Յաստէնս շունիմ հանգստութիւն, անդ վիշապաց կեր լինենամ (ՅԴ, 254): Հեռու տեսու ե մօտոյ շտեսանէ (ԳՔԲՄ, 88): Ուրախութեամբ նստին ի եոն (ԿԵՏ, 121): Արիւնին դայն վերե կամ ներքե շատ պատճառ ունին (ԳՔԲՄ, 111): Հոն աղօթէր զօղջ օրն ի բուն (ԱՄՉՄՉ, 349): Այս կեանքս է զբիւղ համակ, աստ շառնուս զու փառք ու պսակ (ՅԴ, 369): Խոնարհաբար հեռուստ երկրպագեմ քեզ (ՀՀՄԲԳ, 417):

Այստեղ ես սրոշ մակրայներ զուգահեռաբար արտահայտում են ձեռի իմաստ, ինչպէս՝ շուրջանակի, ներհուստ, ի վեր, երես քնդ երես և այլն:

Օրինակներ՝ Զի պատեալ են շուրջանակի Սպանող զաղանք (ՅԴ, 523): Երես քնդ երես ասացէք ինձ զբանս ձեր (ՆՄԺԱՎ, 91): Յետս լեսս սողալով գնայր (ՄՈՒԺ, 78):

Արեւելահայերենում տեղի մակրայները նախ տարածական իմաստ են արտահայտում:

Օրինակներ՝ Պատվում է դեսուղեն (ՍԶ, 4, 22): Եղբայրեւորից կրտսերը զարնվում է մի թփի տակ և մեռնում տեղեւոսեղ (ՎՓ, 4, 232): Ասես շրջել ես երգով ինձ հետ ամենուր (ԳՍԵԺ, 1, 329): Հանգիստականները խոնվում էին վեր (ՎՓ, 3, 503): Այնքան էին լաց լինում, գեանեգետին թափալ գալիս (ՇԹՆՃ, 1, 320):

Մի շարք տեղի մակրայներ ձեռի նրբիմաստ են արտահայտում զուգահեռաբար: Զեռի իմաստը մասնավորապես րնդգծվում է այն դեպքում, երբ ավշալ լրացչայր այլ ձևով արտահայտված տեղի պարագա ունի:

Օրինակներ՝ Անձրեր խփում էր երեսանց (ՍԶ, 2, 475): Դեմառղեմ հանգիստիս ուղղակի շին բարեւում (ՍԶ, 4, 22): Կանգնել են դեմ հանդիման (ՀՍՀԵՄ, 14): Լորն անցնում է բերնեբերան (ՄՍԿԿՏ, 55): Այն բարձրանում է դարնիվեր (ՇՏՆՃ, 1, 27): Դեմառղեմ տեղավորվեցին մի լուսամուտի առաջ (ՎՓ, 3, 565): Մի անգամ զարոյցի միջանցքում դեմ-դիմաց հանգիստեցին (ՇԹՆՃ, 1, 203):

Մի շարք տեղի մակրայներ բազմաթիւ նրբիմաստ ունեն:

Օրինակներ՝ Բե շէ պես թռչեմ, դեմ թռչեմ, զառնիկդ առնեմ զուրս թռչեմ (ՀԹ, 1, 433): Ահա հսկում է, ետ ու առաջ մտիկ տալիս (ԳԴ, 1, 236): Դեսուղեն ընկան մարդիկ անհանգիստ (ՀՍՀԵՄ, 419): Մազըլցում էր ծառնիվեր (ԶԴԱՎ, 10):

Մի շարք մակրայներ լրացուցիչ հանգման իմաստ ունեն:

Օրինակներ՝ Փոթորիկը նրան ժայռեծայռ էր խփում (ՎՓ, 3, 289): Երերում էր, պատեպատ կաշում (ՎՓ, 3, 322): Ահեղ որսոր խնդղում է ձորի բոլոր ձայներն ու դիպշում ժայռեծայռ (ՄՍԿԿՏ, 26): Երբեք մի

խմբի: Դու քեզ պատկապատ (ՍԲԱ, 449): Անքուն ջրի սկես դիպչում Բա-
րեմար (ՀԹ, 1, 84):

Արեմատաճալերենում նույնպես տեղի մակբայները նախ ցույց են
տալիս տեղի իմաստ, ինչպես՝ դարվար, դարվեր, դես, դեն, դես ու
դեն, ասզին, անդին, ասդին-անդին, դէմ առ դէմ. երկուստեք, զետնէ
զետնէ, խուրկ խուր. պատկապատ, հոս, հոտ, հոն, հեռու, Բարեմար,
Բով Բովի և այլն:

Օրինակներ՝ Կոտողները քարեր կը զլորեն դարվար (ԽԶՅ, 172):
Առատունները Բով Բովի անտառն ի վար պիտի երթանք (ն. տ., 196):
Վիշտն ու թախիծը կը վանէ մէկդի (ԼՇԸԵ, 3): Իր դէմը քանի մը տաս-
նեակ քալլ հեռու նշմարեց օրիսրդ Մելինեանը (ն. տ., 134): Երկու աղ-
ջիկները կը կաքաւէին դէմ առ դէմ (ԼԲԸԵ, 155): Կեանքն հոն կանուխ,
արշալոյսին կը սկսի (ՎԹԵ, 71): Բայց չուզուեցանք երկուստեք (ն. տ.,
422): Առտունները ընդհանրապէս կը թափառիմ աշպէս դես ու դեն
(ՕԶԵ, 267): Բայց զրեթէ միշտ, երկուստեք կը յարգուէր պաւերաղմա-
կան օրէնքը (ԱՇՄՁՄ, 106): Կը սկսի ասդին-անդին ողջոյններ շռայլել
ի խորոց սրտի (ՇՇ, 1, 277):

Այստեղ ևս որոշ տեղի մակբայներ արտահայտում են հանգման
նրբիմաստ: Օրինակ՝ Զքեզ վարէ ու տանի և քեզ զարնէ խուրկ խուր
(ՎԹԵ, 36):

Ժամանակի մակբայը բայի լրացում.— Գրաբարում ժամանակի
մակբայները առաջին հերթին արտահայտում են ժամանակի իմաստ,
ինչպես՝ այնուհետև, անագան, առժամայն, զիշերոյն, զիշերաց, զօր-
հանապարզ, կանուխ, հանապազ, միանգամայն, յառաջ, յառաջագոյն,
յետոյ, նոյնժամայն, վաղ, վաղու, վաղվաղ և այլն:

Օրինակներ՝ Ես զարթեաց առատուոյ (Սաղ., Ժէ): Գիշերաց կան-
խէ հոգի իմ առ քեզ (Եսայի, ԻԶ): Սպասէ պատուական սպողոյն երկ-
րի, մինչև առցէ զկանուխ և զանագան (Յակ., Ե): Հանապազ բղխեն
(Եզե., 1, Ա): Զինչ և գործեաց յառաջ (ն. տ., 4, ԺԴ): Արս հաւատա-
րիմս պատուականս յղեցին վասն վաղվաղ դալոյ (Բուդ., 4, Ը): Վաղ և
կամ անագան կորուսանեն զնա (ՂՓՊԶ, ԶԶ): Յառաջագոյն պատմեաց
մեզ (ՍԼԵ., ԻԵ): Մի այնուհետև ողբասցէ (ն. տ.): Նոյնժամայն հրամա-
յէր Էդիսի ի նմանէն զախրական զգեստն (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԲ): Ընդ որոյ
և զսուրբ Լուսաւորիչն մեր Գրիգոր զկնի շարադրեցից (ՅԴՊԶ, Յառա-
ջարան): Միանգամայն ի սպառ սրբեցայց օրհնեալ հրամանաւ էիդ
(ԳնՄՈ, ԼԲ): Գիշերայն ընթացեալ Լկելոց կանանցն ի գերեզմանէն
(Ագ., 485): Որով առժամայն լուսաւորեալ (ն. տ., 864): Զայս ամենայն
և ևս յաւէտ քան զսոյնս տեսանէր արքան Պարսից Յուսի (ԹԱՊՏԱ, 4,
Գ):

ժամանակի որոշ մակբայներ արտահայտում են նաև չափի խմատ:
Օրինակներ՝ Զօհմաւապազ ողորմի և տալ փոխ (Սաղ., 12): Հաճա-
պազօր խօսէր ի Դիւանին (Դորմ., ԺԲ): Երկիր պաղանկին կենդանոյն
լաւիտեանս լաւիտեանից (Յալտն., Դ): Պատմէր անձանձրուիք Լաւապազ
(ՂՓՊԶ, 57): Անուն նորա խոստովան կղիցուր լաւիտեան (ն. ա., 29):
Ի վաղնջոյց ցանկայր տեսանել զնոսա (ՅՄՊՏ, 275 բ):

ժամանակի որոշ մակբայներ կարող են ձևի իմաստ արտահայտել,
ինչպես՝ առաջինն, միանալոյն, սակայ սակայ, վաղվադակի, օրստօր,
և այլն:

Օրինակներ՝ Առն Աստուծոյ ասացեալքն հուպ ընդ հուպ վարդապա-
կի կատարեցաւ (Բուզ., 4, ԺԴ): Մաէլ սակայ հրաւիրակն կռիւր ար-
բալիր կամօք երթալ ի պալատն առ կայսր (ՅԴՊԶ, 286): Զապտաւմբն
միանալոյն բարձին սրով (ԹԱՊՏԱ, 2, Դ): Զառաջինն յազիւ արեցին
զՍմբաա (ՅՄՊՏ, 314 ա): Որպէս և կարգեալ էր օրստօր, (ն. ա., 59,
ԺԲ):

Միջին հայերէնում ժամանակի մակբայները առաջին հերթին ժա-
մանակի իմաստ են արտահայտում, ինչպես՝ այժմիկ, առաջ, արջև,
արդ, առ յապա, առ ժամայն, առ վաղիւն, հիմի, հիմիկ, հաճախապ,
միշտ, յառաջ, յետոյ, յետև, յար, նոյն ժամայն, նախկին, վերադին,
փոքրուստ և այլն:

Օրինակներ՝ Յառաջ Տէր Պետրոսի հրամայեաց օրնել զհարն
(ՄՈՒԺ, 50): Առժամայն խափանեցան ամենայն խորհուրդք նոցա
(ՊԱԼ, 34): Յետոյ առաքէ զԶաքարիա (ն. ա., 36): Հաճապազ զհոյն
ասէր (ն. ա., 50): Նոյնպէս և զնշխարն պատե՛հ է, որ առաջ արեցի-
պոսն տանին (ՍԳԴ, 39): Նա այլ տուգանք շտալ, թէ յետև արեց (ն.
ա., 66): Արի ու պնդէ զմէջբոյ և զտիր հիմիկ ընդ ճարակ (ՅԴ, 368):
Փոքրուստ ոչ խրատեաց զիս (ԱՍԶՄԶ, 289): Ահա գալք ամբ քեզ (ԱՅՊՅ,
10): Մտիկ իմ կարին արէք, որ կեղնէր կանուխ ի բնուն (ՆԺԶԿ, 105):
Դու հիմի է՞ր ևս խռովեր (ն. ա., 186): Խոյն ջօհար ե՞րբ հանչէ, զօրն
ի բուն զաղբն կու փորէ (ՀՆ, 143): Կուգես որ հանդչիս, կղբայր, ան-
ղէնէն զարպաս զու շինէ (ն. ա., 151): Հերոս զմօհն ու կսկիծն տեսար
(ԺՆԶԶԶԱ, 327): Ի նորոյ ևս մեղք գործեցի (ՅԴ, 364): Թէ յետև որ
մօրոյք հանց է ծնել, այնոր զեղ շի լինար (ԱՌԲ, 159):

ժամանակի որոշ մակբայներ կարող են զուգահեռաբար ձևի իմաստ
արտահայտել:

Օրինակներ՝ Անցնողն ժամ ժամ վարդ մօրտապալ և տիրֆոյլ ուտէ
(ԱՌԲ, 67): Փոխանակ օր աւուր նորոգման, օր զնեա աւուր խաբ՝ տեալ
և քայքայեալ տերեալ փրուղանի (ՊԱԴ, 55):

Արեւելահայերենում նույնպէս ժամանակի մակրայները նախ դոր-
ժածվում են ժամանակի իմաստով, ինչպէս՝ այժմ, հիմա, երբեք, եւր,
միաժամանակ, այլես, առայժմ, շուտ, ուշ, վաղ, վերջիվերջո, հավետ,
հավիտյան, դեռ, դեռես, վաղուց, օրեցօր, հետո, մանկուց, մերք հ
այլն:

Օրինակներ՝ Մանկուց հմ լսել ես Մարոյի տնունը (ՀՄՀՆՄ, 237):
Վաղուց-վաղուց են այդ բոլորն անցել (ն. տ., 239): Եվ խիզա հիմա
ինձ չի շարժարում (ն. տ., 51): Ես հետո շատ բան իմացա (ՇԹՆՃ, 1,
508): Երբեք հագուստի մասին չէր մտածել (ՍԶ, 2, 196): Վերջում է
դեռ սպիտակ քո ձին (ՀՄՀՆՄ, 77): Շատ շուտ հմ բորբորվում (նԴ, 3,
134): Այնպէս վաղ էին նրանք արթնանում (ՀՄՀՆՄ, 109): Էլ չեմ
տանջվում (ՎՓ, 3, 494):

Ժամանակի մի շարք մակրայներ զուգահեռաբար ունեն ձևի իմաստ:
Օրինակներ՝ Տարեցտարի նա դասարանը փոխադրում էր զովաստ-
նագրերով (ՇԹՆՃ, 1, 197): Ու վերստին դարձավ նա մարմարակերտ
մի արձան (ԳՍԵԺ, 2, 218):

Երբեմն էլ ժամանակի մակրայը կարող է շափի (ժամանակային
շափի) իմաստ ունենալ:

Օրինակներ՝ Պիտի բուրի հար-հավիտյան Հայոց փշատենին (ՀՄՀՆՄ,
96): Հայրը հազվադեպ էր նրա վրա ձեռք բարձրացնում (ՇԹՆՃ, 1,
19): Առ ու հավիտյանս հավիտենից բանացրու (ն. տ., 93): Մեր սրտե-
րում հավետ պահենք անունն անմար (ԳՍԵԺ, 1, 328): Մեր սրտերում
հար կհառնեն (ՍՏԲ, 41):

Արեւմտահայերենում հաճախ զործածվող ժամանակի մակրայներից
են՝ այսօր, այսուհետեւ, առժամապէս, առեւն-առեւն, առեւնօք, առաջ,
շուտ, ուշ, գիշերանց, կանուխ, վաղը, հիմա, շատուց, հուսկ, հետո,
ընդմիջտ, հայնհետայն, յաւէտ, օրքաօրէ, օրէօր հ այլն:

Օրինակներ՝ Շատուց գիտէի սիրուհի մը ունենալը (ՀՊԵԺ, 1, 142):
Յուսահատութեամբ գիշերանց դադատել Կեսարիայէն Պօլիս փախաւ
(ն. տ., 273): Հիմակումիմա կերակուրէն ուրիշ բան չեմ ուզեր (ն. տ.,
3, 25): Երբորդ եղբայրը առեւնօք շատ պարտապ պտակեցաւ (ն. տ., 39):
Թող այսօր անոնք ուրախանան, վաղը մենք պիտի հրճուինք (ն. տ., 4,
56): Մայրաքաղաքիս մէջ բժիշկներու թիւն օրքաօրէ աւելնալու վրայ
է (ն. տ., 382): Հուսկ ուրեմն կատարուեցաւ քուէարկութիւնն (ն. տ.,
5, 334): Փողոցներուն մէջ զինուորները կ'երթեկեկէին առեւն-առեւն
հրացան պարպելով դէպի օդը (ԵՕԵԺ, 4, 499): Գանձապահը առաջար-
կեց առժամապէս ազգային վարժարանը դնել (ԵՆ, 114): Ի՞նչ պիտի
ըսէր աշխարհք ձեռնունայն տեսնելով զինքը այսուհետեւ (ԳՉԵԺ, 1,
84): Առաջ նուազածուներու տունն օղիով լեցուն դաւաթներ (ն. տ.,

2, 158): Առժամանակապէս ամէն ծառն ձառն կը խողացէր (ԲՅԶ, 15): Ըզընդ լավա տխրի սիրեմ եւ սրտացին (ՄՄՆԺ, 163): Էնթիքրտ Եստոյ կանուխեկն անկողին մառա (ԼԲԲ, 60): Նառաստիները կը լաւն կ'երթան մերք բնդ մերք (Ն. տ., 127):

Չափի մակրայր բայի լրացում.— Գրարարի չափի մակրայր չափ կն՝ ամենեկն, առաւել, առաւել քան զառաւել, բազում, բնաւ, եւ զոյնս, երկիցս, երիցս, չորիցս, կարի, համակ, մեծամեծ, յոյժ, յերկարագոյն, լանախ, յոյժ, շատ, աստիկս եւ այլն:

Օրինակներ՝ Խօսեցար լազարս տան ծառայի քս յերկարագոյն (ՍԼայց., ԺԶ): Այր չարաշար՝ բազումս արածայն (Արտկ., ԺԶ): Եր մեծամեծ կտառքէն (Եղն., 1, ԺԳ): Փաբ ի շատ ցեղանք (Երդ., Գ): Այնպէս յերկար սրտացեալ (Ազ., 125): Եւ համակ անպարտապիս (Բուդ., 1, ԾԳ): Կարի շատ յառաջ մատուցեալ ձերացայր (Երդ., Եթ): Եթ շատ մատուցանեմք նմա ցկերակուրս՝, յոյժ բողբոս եւ կ'ի շատ շտամք, ամենեկն անշանկ (Ն. տ., 7): Առաւել քան զառաւել քան ցանկեր... ցմիրարնութիւն իշխանայն (ԿՊԸ, ԺԳ): Երկայր շատ երկարագոյնս (Ն. տ., ԽԷ): Երկիցս եւ երիցս մարտեցան (ՍԼԵ, 1, ԺԽ): Եւ աստիկ չափայր վասն նորա (ԲԵՊՏԻ, 2, Ի):

Միջին չափերնում զործածվող չափի մակրայններից են՝ տառ, ամենեկմք, առառագոյն, առաւել, առաւելապէս, անիք, բազապաւտիկ (եւ առհասարակ -պատիկ-ով կազմվածները՝ եօրեպաւտիկ, եօրիւրապատիկ, հազարապատիկ եւ այլն), բնաւ, երկիցս (եւ արեւելքից), թվականից կազմվածները՝ երիցս, չորիցս եւ այլն), իսկի, իսկիկ, իսկապառ, իսկառ, կարի, կանգուն կանգուն, կրկին, կրկնակի, մեծաւ, մեկ մեկ, մին մին, յերակ, յոյժ, սակաւ, սակաւիկ, փոքր ինչ, եւ շատ, բիշ բիշ, բշիկ եւ այլն:

Օրինակներ՝ Իմաստովեամք Բիշ Բիշ ձգէր առ ինքն: արս աշխատի (ՍՄՊՅ, 82): Գինի տուր սակաւ սակաւ (ՄՀՀՄ, 21): Ապա լի՛ք ինչ փառովի ճիւղանդն, դու մսի ջուր տուր (Ն. տ., 44): Տուր լամէն քս քս մին (Ն. տ., 55): Հեաէն Բշիկ Բշիկ ձգէ ցփառայն (ԲԶ, 34): Եւ երաւ է ի քահանայադործութենէ բնաւիմք (ՍԳԴ, 38): Զալս աշխարհս բնաւ չի սիրէ (ՅԴ, 520): Յոյժ խնամք տանիք սմա (ԱՌԲ, 8): Զբերդն շէտթեամք կարի ամբացոյց (ՍՄՊՅ, 105): Հրեշտակներն արծիս դարձաւ, կու տանէին զմեզ մէկ մէկ ի վեր (ՀԵ, 158): Պղտույն սակաւիկ միջին ճամբերէ (ԳԱՏ, 236): Դժոխէն իսկիկ մի վախեր (ՀՍԲ, 129): Սոցերեցաւ տղայն եւ փոքր փոքր աճեցաւ ի զոգովիսն (ՆՄԺԱՎ, 1): Զերայ շունիս իսկի դալառ (ՀԹՏ, 128): Եւ կ'ընտանի չէր դարձեալ (Բ. տ., 7): Հարիւրապատիկ զկեանսն ժառանգեալէ (Բ. տ., 58): Բալց յետոյ

ստեղծուց զնոսա յազ (ն. ա., 342): Ասկի հաղթին աւիրէ զգրաստն (ԲԶ, 80): Իսկի չգիտեմ թէ ինչ կու գրեմ (ԺԳՀԶՀ, 275):

Որոշ չափի մակերայներ զուգահեռաբար կարող են ձևի իմաստ արտահայտել:

Օրինակներ՝ Ու հետ ի հետ, կանգուն կանգուն տեղէ փոխէ (ԲԶ, 84): Ոմանք որ խմեն՝ արբենան ցեղուցեղ (ԿԵՏ, 210): Հնդկիքն խիստ խիտա կու խնդրեն զայս քարս (ՊԱԿ, 592):

Երբեմն էլ մակերայ համասեղում է ժամանակի և չափի իմաստներ:

Օրինակներ՝ Ամէն օրէն ոտէր ոչխար մի (ՄԱՊ, 33): Շատոց ևս լալէր զու աղմուրգու լերզ (ՀԹՏ, 155): Ով դիրքս անկանի տարէն ինձ Բ պատարազ մատուցանէ (ԺԳՀԶՀ, 294):

Արեւելահայերենում չափի մակերայները համեմատաբար սակավաթիվ են:

Գրանցից են՝ ավելի, առավել, շատ, քիչ, նվազ, բավականին, բոլորովին, ամբողջովին, բանիցս, լիովին, յորճապատիկ, տասնապատիկ, հազարապատիկ, չափազանց և այլն: Սրանք առաջին հերթին զուտ չափի իմաստ են արտահայտում:

Օրինակներ՝ Ժաշտերին զարկվել ու շատ եմ լացել (Իս., 1, 203): Մռառցել էր ինձ և ամբողջովին տարվել երեխայով (ՍԶ, 2, 202): Նա ավելի խորշում էր, քան խոսում (ն. ա., 270): Վերքն առեցջացել էր բոլորովին (ն. ա., 373): Գետի ձայնը խլանում էր իսպառ (ն. ա., 444): Կատակ էին տնում մի քիչ (ն. ա., 405): Հասարակությանը բանիցս կամեցավ փշրել արձանը (ՎՓ, 3, 291): Անցուդարձը լիովին դադարել էր (ն. ա., 443): Յորճապատիկ քերթում էին գերիների կաշին (ՄՀԱԿՄ, 99): Ես հավատում եմ կենդանի մարդուն, Առավել նրա ծնվելիք որդուն (ՊՍՄԱՄ, 112):

Որոշ մակերայներ կարող են համառոտել չափի և ձևի իմաստներ:

Օրինակներ՝ Գահլիճը լուսավորված էր առատորեն (ՍԶ, 4, 540): Հնչյունները հեղեղում են մարդկանցով բերեբերեան լցված դահլիճը (ՄՍԿԿՏ, 23): Մովի մոնչյունը բացարձակորեն խլացնում էր ամեն ուրիշ աղմուկ (ՎՓ, 4, 647): Կաշը ծայրեփայլ կարդում է հին հեռախոյզը (ՀՏԱՀՀ, 3, 428):

Արեւմտահայերենում գործածվող չափի մակերայներից են՝ ավելի, անհամապէս, բազմապատիկ, չափազանց, բոլորովին, իսպառ, կարի, բնդեղաւ, համակ, շատ, քիչ, մէկիկ մէկիկ, հազիւ հազ, տասնապատիկ, մաղախաւակ, կիսովին և այլն:

Օրինակներ՝ եթէ մէկը բարձրանայ՝ զիտմամբ աւելի կը բարկացնէ (ՀՊԵԺ, 1, 271): Իգական սեռն ինքզինքը բոլորովին հայելիներուն տուած է (ն. տ., 3, 188): Բժիշկները մէկիկ-մէկիկ սկսան մեղ քննել (ԵՕԵԺ, 4, 327): Կենդանիներն անգամ ... ժամանակին հետ Բիշ կամ շատ իրենց բարբը փոխեցին (ն. տ., 6, 196): Քիշ Բիշ զեղին կը մօտենանք (ԳԶԵԺ, 1, 154): Կեանքս կարի տերեցաւ վշտէն (ՄՏԵ, 160): Մեքուհին ընդերկար մնաց այդ դիրքին մէջ (ՄՄԵԺ, 215): Կոշտ ծածկոցը կիսովին ընկած է գետին (ԼՇԸՆ, 208): Արդէն կրնամ քիշ մը պտտիլ յամբօրէն (ՏԶԳ, 93): Երկարօրէն ետեւէն նայեցայ (ն. տ., 123): Երազներու հոյլին տակ աշբերդ իսպառ փակեցիր (ՎԵՆ, 44): Եւ որ հիմա կը պլպլայ հագիւ հագ (ն. տ., 54): Վերջերս երկարուոր մազերուս մէջ սարդած քանի մը արծաթ թելեր անհունապէս բազմապատկուած են հիմա (ՕԶԵ, 279):

Այստեղ զարծածվում են որոշ զբաղարշան մակբայներ, ինչպէս՝ յանձնախ, միանալոյն և այլն:

Օրինակներ՝ Մարդիկ կան, որոնք յանձնախ կոտորակներու էրնան վերածուիլ (ԳԶԵԺ, 1, 77): Բոլոր այս գիտերը պիտի ստեղծուէին, որպէսզի թշնամութիւնները միանալոյն ոչնչացնէին քաղաքի բնակիչները (ԶԴԶ, 163):

Մի շարք մակբայներ համատեղում են չափի և ձևի իմաստներ:

Օրինակներ՝ Ատէ էտք հագուաղէպօրէն հանդիպած են անոնք (ԳԱԱՓ, 243): Թերթերը երկարօրէն ու չափազանցօրէն պատմած են ամէն բան (ԵՕԵԺ, 4, 88): Այս իրիկուն վերստին ևս սաստկօրէն զգացի Անբուժելի թշուառութիւնը կեանքիս (ՎԸՆ, 162): Եւ կանթեղին մէջ, իւրի տեղ, Հոսեցուցի կեանքս պուտ-պուտ (ն. տ., 14): Երեւակայութիւնս կ'այլուն սաստկապէս (ՕԶԵ, 279): Աշակերտները կը կանչուէին զոյգ զոյգ (ԳՍԱՄՆՄ, 14): Ունկնդիրներն արդէն ձանձրացած հատ հատ կ'ելլէին աթոռներէն (ՀԵԱԳԱ, 104):

Ձևի մակբայք բայի լրացում.— Գրարարում ձևի մակբայները թվով շատ են: Դրանց մի մասը ածանցաւոր է (—պէս, —օրէն, —բար, —գին, —ւոյն, —ս, —ակի ածանցներով՝ մաղկօրէն, շուրջանակի, գազանաբար, արմատաբի, փութապէս, կենդանւոյն, իւրովի, ինքնին, կարենաօտս, ողջս, ուժգին և այլն), մյուս մասը բարդութիւններ են (ա հողակապով՝ ձիախաղաց, յայտնաբարբառ, վիշապանայն), անհոգակապ (եղբօրինակ, հնախոտս), հարադրութիւն (անդամ անդամ, գէշ գէշ, օղջ ամբողջ, ստէպ ստէպ), նախգրաւոր կազմութիւններ (խիտ առ խիտ, հոս պնդ հոս, փոյք ընդ փոյք, միայն ընդ միայն, ի ծածուկն, ի նախի, ի զաղտնի և այլն): Սակաւաթիւ մակբայներ էլ ծագել են հոլովաձևերից, ինչպէս՝ բնաւ, կամաւ, կարճաօտիւ(ք), ճշգրտիւ և այլն: Ստ-

կապաթիլ Լն պարզ մակրայները (արտաք, գաղտ, քաջ, արագ, յեանյ, տարապարտ(ուց) և ալլն):

Սրանք բալի լրացում ևն դառնում առաջին հերթին բուն ձևի իմաստով:

Օրինակներ՝ Կոխեյին զնա առարուր (Գ Թագ., Թ): Ճշմարիտք արմատալի երբեք խեցան (Յովբ., Դ): Պատմեցից ձեզ լու ի լու (ն. տ., ԺԳ): Դադանք երագս բնթանային (Նեղեկ., Ա): Իշխանն ի մէջ նոցա կորակուր գնասցէ, գաղտագողի շրջեսցի (ն. տ., ԺԲ): Կործանեցից զքեզ արագ արագ (ն. տ., ԻԹ): Մարդկօրէն բնծայեցուցանէր (Նզն., 1, Ա): Գնացին երկօրեան ի միասին (Տօբիթ, Ե): Եւ ալլ ևս կանայք մեծամեծք տեղեացն դային գունդագունդ՝ գովէլ զնա (Յովբիթ., Ժէ): Ի ճանիւր խօսեցաւ ի վերայ սրբութեան քո (Ա Մակ., 1): Հուպ բնդ հուպ ժողովեացէ ի սուրբ տեղին (Բ, Մակ., Բ): Ըստ նոցին նմանութեան արժանաւորապէս տանջեցան (Իմաս., ԺԶ): Արմատալի խլէին և զտաղան զխոսովին և զբաղուկ բնջովին (Բուզ., 1, Ը): Կանանցարար հասուցին ի ձի մառակ (Նզ., 6): Հեզարար կարդաց յանուանէ զեպիսկոպոսն (ն. տ., 7): Արագագուն ի ձեռն մտերմաց պատմէ կըբօրն զնենգութիւն (Մե, 1, ԻԹ): Զշարեայ Անտոնիոս՝ իւրովի՝ հասանէ ամենայն դօրօք Հոռմայեցուց (ն. տ., 2, ԻԱ): Խիա առ խիա թանձրացոյց անդուլութեամբ զպաշտօն պղծութեան իւրոյ (Նզ., 1): Սկսաւ և նա առանձինն տակ (ն. տ., 7): Գնացին ի գեղջէն լոնկայն (ՂՓՊԶ, ԾԵ): Բոնարարայն զբաւեաց զիշխանութիւնն (Սեբ., Ա): Հրամայեցաւ ինձ փութանալի կոշկ զքեզ (ն. տ., Գ):

Որոշ ձևի մակրայներ արտահայտում ևն նաև վիճակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Իջանիցեն կենդանույն ի զծոխս (Թիւր, ԺԶ): Ամօրալից կորիցեն (Մաղ., ԶԲ): Եւ ասէր յանմարդի զԵրուսաղէմ հրէից հասուցանել (Բ Մակ., Թ): Զամենեսին զնոսա ողջս բովանդակս փոխանակ միոյ գլխոյս իմոյ արձակեցից (ն. տ., ԺԲ): Երթիցեն առ Շապուհ՝ թաղաւորն Պարսից ողջս և անարատս (Բուզ., 5, Բ):

Որոշ մակրայներ զուգահեռարար արտահայտում ևն նպատակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Գուցէ բնդունայն ինչ բնթացեալ իցեմ կամ բնթանայցեմ (Գաղ., Բ): Ի զուր, տարապարտուց կորուսանէր զմեզ (Ա Մակ., Բ): Յիբալի կորեան (ՂՓՊԶ, ՂԲ):

Երբեմն ձևի մակրայը համատեղում է չափի իմաստ:

Օրինակներ՝ Գերագանց քան զբանականս յանշնչութեանն հրաշագործէ (ԳՆՄՈ, ՀԵ): Գրեմ կարն ի կարևոյ... և գաւկոորդան թողում (Մե, 2, Ա): Զօրացն ամենեցուն պարգեւէր առատապէս (ն. տ., ԽԳ):

—Պէս ածանցող կազմված որոշ մարկայներ (գօրապէս, մարմնապէս և այլն) արտահայտում են սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ՝ Արիանամ գօրապէս և վատթարագոյնս բնէքկիմ (ԳՆՄՈ, 2Ա): Մարմնապէս իսկ գանթիւ բազմութեան խոստումնն շատակի ընդունէր (Ագ., 301):

Միջին հայերենի ձևի մակրայնէրը շատ են: Դրանցից են՝ ակամայ, անդամ անդամ (ինչպիսի և շատ կրկնաւորներ՝ մասն մասն, կում կում, կաք կաք, կտոր կտոր և այլն), աղբիւրաբար, անյապաշ, անխափան, արմատաբի, գեթօրէն, ի ծածուկ, իւրովի, ի միասին. արախառն, ծածկաբար, կենդանւոյն, հիմն ի յատակ, հեշտ, հետիոտ, նրի, նորովի, մէկուց, միաբան, յանխնայ, յուշիկ, յանկարծակի, յայտաւիր, վայրապար, ուղղապէս, ուրոյն, փութապէս, քաջապէս և այլն:

Օրինակներ՝ Քաջապէս յարուցեալ թագաւորն յուզէր զթուրն (ՄՈԻԺ, 6): Տացեն անխափան գհարկն (ն. տ., 22): Պատառ պատառ և ևերձ դեա (ԿԳՊԶ, 94): Ընդ մարմինն շփէ յուշիկ յուշիկ (ՄԶՋՄ, 14): Աղատուր կում կում որ խմէ (ն. տ., 44): Հեշտ հիփի (ն. տ., 57): Զրդեկանն ի ծախողէն առնու անյապաղ (ՄԳԴ, 62): Ոչ միասկէ տան վարձերն (ն. տ., 81): Ու բարկ բարկ ինքն ծիծաղաց (ՅԴ, 523): Ընդ վայր դրուցէ հիւանդն (ԱՕԲ, 291): Ամենայն այժմ ժողովեցին ի միասին (ՆՍԺԱՎ, 42): Խնցղեալին խրատէր զծաղս ի յլոբղ բնթանոյ գհանապարհն (ն. տ., 287): Այնչափ վայրապար քաշեաց (ն. տ., 243):

Ձևի մի շարք մակրայնէր արտահայտում են վիճակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Տուր յամէն օր չորս նուկի յանօրուց (ՄԶԶՄ, 48): Կշտու վատ տեսնու և անօրուց աղէկ տեսնու (ԱՕԲ, 216): Ի կշտու փսիսել տուր (ն. տ., 256): Որ տա՛մ տա՛մ խմէ (ն. տ., 361): Վարդէն բաժանեցայ ողորմ ու յալի (ԳԱՏ, 231): Կորիզովս քայլէ (ՆՄԺԱՎ, 330): Օծնէ դամէն զօգլածքն զրաստուն շող շող (ԲԶ, 121): Դառնամ ի յետիս նայիմ,—խօշ Լարս է կանգնէր շար շապկանց (ՆԶԶԿ, 111):

Ձևի մակրայնէր երբեմն նպատակի իմաստ ունի: Օրինակ՝ Ի գորմառնեաց դանմեղ մանուկն (ՆՄԺԱՎ, 140):

Արեւելահայերէնում ձևի մակրայնէրը նույնպիսի կազմութեամբ բազմադան են և թվով շատ:

Դրանք առաջին հերթին արտահայտում են ձևի իմաստ:

Օրինակներ: Եվ օրհնեցի քեզ քաբուն (ՀՄՄԱ, 95): Մտովին անեծքներ էր տեղում (Ագ., 2, 41): Ահա ակնդետ նայում էր (ն. տ., 144): Նա ինձ ընդունեց զրկարաց (ն. տ., 222): Իջնում են անկղազոշ, որոտընդոտ պալթում (ՎՓ, 3, 129): Դադաւագողի էին դիտում արծաէր (ն. տ., 291): Երբ մարդկայնորեն սիրաս գերում են (ՊՄՄԱՄ, 110): Բա-

ընտրուին ծախում էր (ԳՄԼԶ, 8): Աղսթեց Սալաթ-նովան ծնկաշոճ,
եղեսն ի վար (ԳՄԵԺ, 2, 212):

Որոշ մակրայնէր կարող էն զուգահեռաբար արտահայտել սահմա-
նափակման իմաստ:

Օրինակներ՝ Այդ ամենին կարեորութիւնն չէի տալիս ներհուստ
(ՍԶ, 2, 220): Ֆիզիկապէս ու բարոյապէս տրտում էին նրանց (ՄՀՅԼՄ,
16): Փաստորեն հերոսի բարոյական ուժերը հազիւ անկում են ֆիզի-
կական ուժի օգնութեամբ (ՇԹՆՃ, 1, 547): Մաշտոցի օրոք Հայաստանն
խոհապէս ամերակված էր մարմնովին և հագեցւել (ԳՄԵԺ, 177):

Սի շարք մակրայնէր արտահայտում են վիճակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ու հեռացալ գլխիկոր (ԳՄԵԺ, 2, 376): Դարերում ու
որ է՝ տեսնի նրան ծնկաշոճ՝ վզին լուծը սարկի (ՍԹԱ, 424): Ելելն
առօրյա խոսերով վառված՝ Բնճախորհառայլ գրամ է լսին (ՆԲԱ,
488): Այդ ժամանակ զուգահեռ շանդատանում էր թախտի վրա (ՍԶ,
1, 459):

Սրեմատայնէրենում ես ձեռն մակրայնէրը շատ են:

Սրանք տառքին հերթին գործածվում են բուն նշանակութեամբ:

Օրինակներ՝ Այս անգամ անկերն տեսնուեցաւ որ մեր ազգին մէջ
հաջատար չկայ (ՀՊԵԺ, 4, 366): Դիւանի նորընտիր անդամները միայնե-
րան հրաժարական տուին (ն. տ., 412): Այսպէս առօր վառօ՞ւ պարա-
հանդէսին երկրորդ դռնէն ներս մտանք (ն. տ., 5, 36): Խմբագիրը յա-
մատօրէն ու կանոնաւորապէս կը շարունակէր, շարաշար աշխատելով
(ԵՕԵԺ, 4, 372): Արփիարի դադաղը տատմարձ տարինք զերեկմանա-
տան փոքրիկ մատուոր (ն. տ., 4, 443): Կիւլիկ հանրմ մտիկ կ'ըներ
բերանարաց (ԵԵ, 181): Կամացով մը, անշշով բացուցեալ դուռը (ն.
տ., 21): Կատաղօրէն սկսաւ արագ-արագ քալիլ (ն. տ., 22): Եւ ոսկեղէն
ողկոյղները կը հանգչէին տաշտերուն մէջը բլուր բլուր (ՍԸԵ, 214):
Վախն ի վախ սանդուխներէն վեր ելայ (ՌՍԵ, 179): Ազգարիկ սերի
կտորները զողտով զողտով կը տանէր անոնց (ՀՕԵ, 157): Որեւէ տղայ
չկրցաւ միմակը բարձրանալ նոյն տանդուխներէն (ն. տ., 236): Զարմա-
ցումս բացէիքաց պիտի յայտնէի (ԲԲԱԵ, 514): Սրտէս անցած ամէն
բանը շիտիկ, շիտակ կ'ըսեմ (ԵՕԵԺ, 1, 118): Մենք այ զլուս գլխի քեզի
հեռ կը խօսինք (ն. տ., 121): Այս աստու սափազաբար զիս տուն
հրախրած էր (ն. տ., 197): Ագրատ ու կարօտ մարդոց դատերը կը վա-
րէ ձիարար (ն. տ., 111): Վարժապետը լսիկ կը քաշէ խը ծխափողն
(ՏԿՎԱ, 288): Գոյնդդուն բզեզներ դարձդարձիկ կը պարեն անբնդհատ
բզդալով (ԶԵԵ, 158): Անխօսուկ շարունակեցին իրենց ճամբան (ԼԲԸԵ,
86): Յիշատակներ գունդագունդ կը խուժեն վրաս այս գիշեր (ՎԲԵ,

426), Անձկագին կը սպասէինք այդ մեծ Հայուն (ԱԶԵ, 376): Կ'ուզեն որբանոց հրթալ համախումբ (ՕՉԵ, 98):

Այստեղ գործածական են գրաբարյան կաղմությամբ որոշ ձևի մակբայներ:

Օրինակներ՝ Պատշաճագոյն էր որ Արամ էֆենտիի կինը մինչև վերջն իրեն հնտ ի միասին շի տեսնուեր (ԳՁԺԺ, 2, 91): Իս հարուստ փեսայունէն պարզեւ մը կը սպասէր ի փոխարէն (ՏԿՎԱ, 124): Նոր ի նորոյ կը հագուէր (ԵՆ, 389): Յոսնկայս և միարեւոյն ըստած այդ աղօթքէն ետք, նորէն կը խոտնուէինք իրարու (ԱՅՄՉՄ, 16):

Որոշ ձևի մակբայներ վիճակի իմաստ ունեն:

Օրինակներ՝ Երբորդ եղբայրը ատենօք շատ պարապ պտտեցաւ (ՀՊԵԺ, 3, 29): Ինչ պիտի ընէր աշխարհը ձեռնունայն տեսնելով զինքը այսուհետեւ (ԳՁԺԺ, 1, 84):

Որոշ ձևի մակբայներ արտահայտում են սահմանափակման նրբիմաստ:

Օրինակներ՝ Քիչեր կային, որ անկից օգտուած չլլային ճիւղապէս (ԵՆ, 478): Ֆիզիկապէս այնքան իրարու կը նմանէին, որ առաջին ականարկով երկուորեակ կը թուէին (ՋԵՆ, 52):

Անդնանրական մակբայը բայի լրացում.— Առհասարակ հայերենում սակավաթիվ են ընդհանրական մակբայները, որոնք հանդիս են գալիս բայի լրացման գերում:

Գրաբարի ընդհանրական մակբայներից են՝ անդրէն, ամենեկիմբ, կրկն, միանգամայն, վերստին և ուրիշ:

Օրինակներ՝ Ասէ՛ թէ որ ոչ ծնցի վերստին (ԵԶՆ., 4, ԺԵ): Դարձաւ անջրէն ի քաղաքն իւր Տիգրոն (ԵԶ., 1): Եկն եհաս ի վերայ քո միանգամայն բազմութիւն ազգաց հեթանոսաց (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԱ): Եթէ կրկին գոյացուցանես, Աստուած ևս (ԳՆՄՈ, ՀՁ): Զերկիրս գրով ընդ հարկաւ իւրով արկանէ, և ամենեկիմբ զիւր անունն հաստատէ (ՄԽ, 2, ՀԷ): Զորս խաղացուցեալ այսր՝ զբնաւ ծառայեցուցանեն անօրէնութեանց պաշտամանդ ազգաց յազգս (ՂՓՊԶ, ԻԷ):

Միջին հայերենի ընդհանրական մակբայներից են՝ անդրէն, այլովի, ժամ ժամ, իսկոյն, եւտ, եւտէն, եւտ ի եւտ, յանկարծ, պահ պահ և այլն:

Օրինակներ՝ Դու եւտէն առ զցորն (ՄՀՁՄ, 41): Սա զնաց ի ժողովն Դվնայ յառաջինն (ՍՍՊՅ, 90): Թէ չարկամն ալի մօտի դայ՝ բռտմբ տայ (ԱՕԲ, 18): Հեւ ի եւտ զմարդոյն իմացքն տանի (ն. տ., 151): Ամպ ի վերուստ ի վայր լանկարծ որտաւց (ԳԱՏ, 236): Յատկանայ և պակասէ ժամ ժամ (ԳՔԲՄ, 84): Պահ պահ հեծնուս զինք ի մէջ

մարդկաց (ն. տ., 72): Հետ կու դայի, հետ կարդայի (Հե, 164): Եթէ ասեմ, մէկուց կու մեռնիմ (ՆՄԺԱՎ, 161):

Արեւելահայերենի բնագծանքական մակբայներից են՝ հանկարծ, նորից, կրկին, շարունակ, հետզհետե, ստեպ ստեպ, հաճախ և այլն:

Օրինակներ՝ Այլեկոծվում է հանկարծ (ՀՄՄԱ, 56): Ստեպ-ստեպ ևլ ու մուտ էին անում (ՍԶ, 2, 143): Հետզհետե բաղմությունը լցվեց (ԳԴ, 1, 238): Սերմադաիշը անզադրում բաբախում էր շարունակ (ԳՍԵԺ, 2, 356): Նորից իմ սիրտը քո դեմ բացում եմ (ՀՍՀԵՄ, 97): Դու շատ հաճախ էիր իմ մազերը գոգում (ՊՄՄԱՄ, 304):

Արեւմտահայերենի բնագծանքական մակբայներից են՝ բնաւ, աակաւ, տակալին, տակաւ առ տակաւ, յանկարծ, շարունակ, հետզհետե, կրկին, յաճախ, նորէն, ստեպ-ստեպ և այլն:

Օրինակներ՝ Շոգենաւք տակալին տեղէն շարժէր (ՀՊԵԺ, 3, 112): Այնքան կը զգար հետզհետէ: Ժազելիք գծուարութիւնները (ԵՅԵԺ, 1, 375): Կ'երեւայ որ մեր պաշտօնաթերթը չէր կարգացած բնաւ (ն. տ., 4, 234): Յանկարծուտ պալլիոլ մորթի մըն էր (ԳԶԵԺ, 1, 262): Տակաւ առ տակաւ բաղմութիւնը կը պակսէր, կը մեկնէին խումը խումը (ն. տ., 274): Մին յայտ յանդիման կ'ապացուցանէ կանանց նուաճութեան աստիճանը (ՍՏԵ, 112): Քիչ ժամանակուան մէջ պիտի տեսնեմ զքեզ վերստին (ն. տ., 135): Յանկարծ բոլորովին կը լռէ (ԼՇԸԵ, 50): Ժխտումի շար ողի մը կը գալարի շարունակ հոգիս մէջ (ԱՀԳՃ, 145): Մարդկային այդ բնակարանները տակաւ կը կորսնցնեն իրենց մաքմբն ու ձևը (ԱԶԵ, 200): Նորէն կը խառնուէինք իրարու (ԱՅՄՁՄ, 16):

III. Բ Ա Յ Ի Լ Բ Ա Յ Ո Ի Մ Ն Ե Ր Ը Ա Մ Ա Կ Ա Ն Ո Վ

Հայերենի բոլոր շրջաններում որակական շատ ածականներ դառնում են բայի լրացում: Ընդ որում ածականները բայի լրացում դառնում են մի շարք իմաստներով:

Ածականը բայի լրացում ձևի իմաստով.—Դրաբարում այսպիսի իմաստ արտահայտում են բաղմաթիվ որակական ածականներ, ինչպէս՝ անեցուն, ալլազզ, աներկիւղ, անյիշատակ, աննախանձ, անվհեւ, առաքինի, աղաւ, բաղմաղիմի, գեղեցիկ, զարմանալի, զգաստ, քիւր, խրքին, հասարակ, հաստատուն, հարք, հշմարիտ, մքին, հորոզ, ուղիղ, պայծառագոյն, պսակաձե, քաղցր և այլն: Կրացյալ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Ոչ է արժան մեկ և ձեկ հասարակ շինել գոտն Տեառն Աստուծոյ մերոյ (Եղբ., Դ): Ես ուղիղ գատեցայց (Սաղ., ՀԳ): Արտեա-

նունք քո արդար ակնարկեցին (Առակ., 7): Ի մէջ բազմաթիւն երեւեցայց առատ, և ի մէջ պատերազմի առաքինի (Իմաս., Ը): Բազմադիմի ջանայր շիջուցանել զհաւատ քրիստոնէութեան (Մկ, 2, ԺԳ): Այլազգացոյն ինչ խորհիք (ՂփՊԶ, ԻԶ): Հաստատուն գիտեմ, զի տայ ինձ Աստուած... զնշխարս (ՄկՊԱԱ, 2, ԻԱ): Զգաստ արտացես զխելագարեալս ամենաթշուառ (ԳնՄՈ, ԺԸ): Անեցուն արարի զնայիւք տնտեսութեան զգունգն Բելիարայ ((ն. տ., ԻԱ): Մարդասիրապէս Բաղբ անձրեկեցեր (ն. տ., ԴԲ): Ճշմարիտ ասացեր և արդար (ՂփՊԶ, ԿԶ): Անվեհեր մատուցանէ (Ադ., 160): Աննախանձ տան (ն. տ., 267): Անյիշատակ ջնջէ (ն. տ., 568): Գեղեցիկ վկայեցեր բամբաստալ զքոյին հպարտութիւնդ (ՂԱ., Պատմ., ԺԴ): Զվկայարան սրբոյն Գայիտնեայ, զոր երբեմն խրքին և մքին էր զնա շինեալ՝ քակեալ զայն, ևս ընդարձակագոյն և պայծառագոյն զնա շինեաց (ՅԴՊԶ, 80): Դժնդակագոյն ևս հարկանել հրամայէր (ՄկՊԱԱ, 1, ԻԲ): Հան ի յանդորր զոտո ստտանալ քիւր բնթերքողին (ԳնՄՈ, Խ):

Միջին հայերենում ձևի իմաստով զործածվող սրակական ածականներից են՝ անագին, անման, այլազգ, անբաժանելի, արժանատւոր, անլորդ, բարի, բոլոր, բարձր, գեղեցիկ, դառն, քանձր, քիւր, ժիւր, խոլոր, խոշոր, ծոյլ, ծուռ, կարմիր, հզօր, համարձակ, հաւասար, հեզ, ձախ, հարտար, մանր, յատուկ, չար, պարզ, պերճ, պինդ, պայծառ, սուր, սև, վատ, բաղբ, բաշ և այլն:

Օրինակներ՝ Առնուս զեղին հելիւէ... և մանր աղաս (ՄՀԶՄ, 97): Հարուար խաղայ զօղուածքն (ԲԶ, 46): Եփէ զինք Բաշ (ն. տ., 107): Իրաւունք է, որ կարճերն հաւասար ժառանգեն զթագաւորութիւնն (ՍԴԴ, 16): Պատկվի ինք անբաժանելի (ն. տ., 53): Պատեհ է, որ մանուր փնտռէ զատաւորն և զճշմարիտն իմանայ (ն. տ., 71): Աշխարհս ամէն սուտ կու գատին (ՅԴ, 300): Դրոշմ ի վերայ եղեր, որ շիշխեն նայել ծուռ ի նա (ն. տ., 341): Խաւարն քանձր է պոլ կապել (ն. տ., 406): Ամէն բան իւր ձախ հանգիպի (ն. տ., 549): Վատ տեսնու մարդու աչքն (ԱՕԲ, 213): Յամենայն ժողովին զերուսաղէմի կալակոստն բարձր նստուցանեն (ՍՄՊՅ, 128): Գեղեցիկ յօրինեց զկինն ի կողէն (ՀԵ, 192): Հեզ սրտաց ամբ ցօղարեր (ԿԵՏ, 118): Օրհնարանեմք անլուելի զանմեղ անմահ հայրն Աստուած (ն. տ., 152): Քաղցր եղանակեն պլպոյն ու զամբին (ԳԱՏ, 238): Շարժողական երակն բարակ և պինտ և յոյլ շարժին (ԳԲԲՄ, 3): Ամենայն արարածք, զիս դառն ողբացէք (ԱԲ, 182): Հառն խոլոր հայի (ՆՄԺԱՎ, 81): Ինքն քիւր զնայր (ն. տ., 287):

Արեւելահայերենում ձևի իմաստով զործածվում են շատ մեծ թվով սրակական ածականներ:

Օրինակներ՝ Սկսեցին լուրջ կշռագատել զրույթները (ՍԶ, 2, 465): Մտանքը խշշացին անսովոր (ն. տ., 471): Մի քանիսը զրված էին զուգանել (ն. տ., 4, 191): Նա ուշադիր հետևում էր (ն. տ., 317): Սիրում է աշխատել քեթև հագնվել ու պարզ (ն. տ., 340): Մառան ելավ, գոռաց անել (ՎՓ, 3, 137): Հագել էր խեղճ, ոչ պատառտուն (ն. տ., 188): Ձեռքը կարճ ու վարանոտ պարզում էր անցորդներին (ն. տ., 189): Երիտասարդը քայլել էր արդար, նիշտ (ն. տ., 226): Ապրում էր նա ճոխ ու փառավոր (ն. տ., 369): Վառնել էմ օրերս անփույր (ՀՍՀԵՄ, 39): Մաղիուն ծառերն ուրախ, ուրախ շորտրացին (ԳՍԵԺ, 1, 42): Խիզախ հայիր ձմռան կատարներին (ն. տ., 13): Հողմը ուժեղ է մոռնում (ն. տ., 2, 220): Առաջ տնքում էր մացառների մեջ (ն. տ., 280): Լաց, իմ հաղելիս, լաց դառն ու անհուն (Իս., 1, 242): Երգեց անուշ ու տխուր (ն. տ., 41):

Այսանել նույնիսկ որոշ հատկացական ածականներ կարող են ձևի իմաստ արտահայտել:

Օրինակներ՝ Հարցական հայեց Ակորին (ԴԴ, 1, 240): Երգիր, դերվիշ, դու երկնային ես երգում (ՎՓ, 3, 154): Նա հենց սկզբից էլ մարտական էր տրամադրված (ԱՍԱ, 243): Սպասողական հայեց տղային (ՄԱՊՀԶ, 349): Նավը անարդել է արհամարհական սլանում էր առաջ (ՎԹԵ, 233): Եվ ահա տղայի ծնողները կանդիսավոր գալիս էին աղչկա ծնողների մոտ (ն. տ., 109):

Արհամարհայեցներում նույնպես որակական շատ ածականներ կարող են դառնալ ձևի պարտադ:

Օրինակներ՝ Օղի մէջ այնքան բարձր է արագարիտ կը սլանայ (ՀՊԵԺ, 4, 59): Ինքն ալ շատ աղուտ ու շատ մա՛հուր կը հագուէր (ն. տ., 157): Կը զբօսնուր զիշերուան ցօղին տակ անփույր ու անխոնջ (ն. տ., 2, 98): Որոնք մարդկային մարմինը այնքան հոլանի ցոյց կու տան (ն. տ., 301): Անուշ կը բուրդին անտառին մայրերը (ՏԿՎԱ, 130): Անվտանգ ազատեր էին փոթորիկէն (ԳԶԵԺ, 1, 376): Ճաշը անցաւ շատ զուարթ (ԼՇԸԵ, 61): Սերտը խոժոռ ու անբարբ բնկերոջը կը հայէր (ն. տ., 182): Մշուշի շղարշային, կապտորակ դօսի մը բլուրներու կողերը կը բոլորէր անշարժ ու թափանցիկ (ԵԵ, 213): Բառերը դէշ գործածուած էին, ածականները անտեղի ու մակբայները ծիծաղելի (ՎՇԵՀ, 167): Ես բոլորովին տարբեր կը մտածէի (ԹԲԱԵ, 561): Կ'անցնի կեանքս ամուլ, անսէր (ԱՀԳՃ, 39): Կը սպասէինք յամառ, աներկիւղ, աներես (ԱԾՄՉՄ, 5): Եւ անբարիշտ ու խիզախ դէպի երազն ես սլացայ (ՌՈՆ, 114):

Որոշ հարաբերական ածականներ եւ ձևի իմաստ են արտահայտում՝ պերածվելով որակականի:

Օրինակներ՝ Իրեբը տրամաբանական քննելով՝ պատերազմ չպիտի բլլայ (ՀՊԾԺ, 4, 140): Քանի մը ամիս ետքը Վահէ յաղթական վերադարձաւ Լոնդոն (ԾՕԾԺ, 4, 212): Լայնածաւալ ու կուռ ամպ մը կը ցածնայ, կը տարածուի, կը կախուի սպառնական (ՕԶԵ, 118): Քամին կը բարձրանար երբեմն յորձանատու բշկով ծառերուն տերեւները (ԶԵԵ, 290):

Ածականը բայի լրացում վիճակի իմաստով.—Գրաբարում մի շարք բայերի մաս (պանել, տեսանել, ծնանել, բողոյ, մեռանել, հանել, անկանել, շրջել և այլն) որակական ածականները վիճակի իմաստ են արտահայտում:

Օրինակներ՝ Պահնաց ղնա անարատ Աստուծոյ (Իմաս., Ժ): Մնեալ Որմըզդի ի ժամու իւրում լուսաւոր և անուշահոտ, Եկն Եկաց առաջի Զրուանայ (Եղն., 2, Ա): Յորժամ խաւարին և ժանդահոտ Էտես զնա (Ն. տ., Գ): Զէն Երկիրն ամենայն քափուր և անբալ թողոյր (Ագ., 19): Առաւել զուարճացեալ բերկրիմ, տեսանելով զԱստուած հաշտ ընդ ձեզ (ՂԳՊԶ, ԶԱ): Եկն Վարդ ողջ, դերժեալ ի կապանացն զօրութեամբ Աստուծոյ (Ն. տ., ԶԲ): Կայր տեղին անհրամանատար (ՍԼԲ., ԻԲ): Դտցես զսա նորոզ և անապականութեամբ լցեալ (ՅՄՊՏ, 296ա): Երջխարք սրբոցն անկեալ կային անբաղ զաւուրս Երիս (Ն. տ., 297 ա): Առ տազնապին մուրացիկ շրջէին (ՅԳՊԶ, 262):

Միջին հայերէնում նույնպէս բազմաթիւ որակական ածականներ վիճակի իմաստ են արտահայտում:

Օրինակներ՝ Խոնաւ հաւուդ նման անտուն դաի զբեզ (ԳԱՏ, 160): Որ մերկիկ դնեն ի տապան (ԶՄԲ, 134): Սէրովբէքն և քերովբէքն մերկ աղօթին առաջի Աստուծոյ (ՆՄԺԱՎ, 96): Աղբատ մի Եկեալ ի դէօզ մի և մտաւ ի ժամատունն պատառոտուն և անձրեակէզ (Ն. տ., 264): Ելանեմք դատարկ յաշխարհէս (Ն. տ., 129): Քան զանդէտ աղբատ մեռայ ևս (ԶԲՏ, 174): Զեր պահէ զգրաստն ու զջուրն Եղկ տուր, եր խմէ (ԲԶ, 158): Փորէ իւր ձեռօք տապան. ինքն ի ներս մտնու Եկեղանի (ՆԲԶ, 259): Զիմ Եարն ալ կանգնով տեսայ (Ն. տ., 115): Մնաց Երկիրն Լեռնի անբ (ՍՍՊՅ, 81): Մի թողուր զիս անտեւս և անծաղիկ որ գոսանամ (ՅԳ, 261): Յորժամ իսպիտակեալս ոչ Եկիր, Եկ որ առնիմ զբեզ սեւերն (ՆՄԺԱՎ, 177): Դնաց դատարկ ի տուն իւր (Ն. տ., 147):

Արեւելահայերէնում նույնպէս շատ ածականներ վիճակի իմաստ ունեն:

Օրինակներ՝ Թռչում Էմ արբուն (ԶԲ, 2, 73): Օհանը մտածում է անշարժ (ՍԶ, 2, 499): Թշվառ ծնաք, քշվառ մեծացաք (ՎՓ, 2, 188): Խեղճ մարդը մեռելի պէս գունարաւի դողում էր (ՎՓ, 2, 441): Մծում

էր աշքերը փակ (ՆԴ, 1, 52): Թռչում է միշտ իմ մտքում Թւը արեւոտ ու մոլոր (ՀԹ, 1, 151): Ոտները ամպոտ կանգնեց առաջին (ն. տ., 2, 92): Մեկը գերվել էր վիրավոր, մյուսը՝ ցնցում ստացած (ՄՀԱԿՄ, 20): Կովից ողջ ասուղ վերադարձիր տուն (ԳՍՆԺ, 1, 358): Գունարափ ու անարեկ կոացավ ներքե (ԳՍՆԺ, 2, 106): Ի՞նչ ես կանգնել ծովափին Այգպէս ծառավ ու տոչոր (ՍԲԱ, 302): Ես նորից տեսա նրան առաջվա պէս պարզամիտ, սրտաբաց, ուրախ ու շատախոս (ՆԴ, 2, 442): Ես փախչում եմ գողի պէս, թողնելով նրան վշտից կարվածահար (ՍԶ, 2, 219): Առավոտները դատարկ հետը տանում էր խանութ, երեկոները լիքը բերում (ՆԴ, 1, 59): Ասում են՝ գեջ ես կտրել դու մերին (ՀԹ, 2, 37):

Արեւմտահայերենում ևս բազմաթիվ ածականներ այս իմաստով արացում են դառնում:

Օրինակներ՝ Աղջիկը ձեռքերը մէջքին կեցեր էր անշարժ ու ժպտուն (ԼՇԸՆ, 135): Քեզ կը սպասեն կաթտակէջ, դողդոջուն (ՌՈՆ, 113): Որ կեանքին մէջ առաջին անգամ ելիւանդ անկողին կ'իյնար (ԵՅՆԺ, 1, 518): Մառի գրեթէ երիտասարդ մեռած է (ն. տ., 4, 186): Իրիկունը երիտասարդն եկաւ տրտում ու տխուր (ԳՋՆԺ, 2, 109): Հայրենիքէն դրեթէ բոսիկ եկաւ Պոլիս (ն. տ., 1, 269): Օրն ի բուն այգ հնօրեայ նաւակին մէջ քաղաքուր կ'երգէր (ն. տ., 352): Փորձեցի սիրոյ լարը և գտայ կենսաբերքիւ ու շէն, փորձեցի հաւատքի լարը ու տեսայ զայն խոր ու անասան (ՌԶՅ, 264): Սիրտս միշտ կանգուն պիտի բարձրանայ (ՄՄՆԺ, 179): Պապուկը կը մեկնէր կորախմակ (ԵՆ, 372): Գըլ-խահակ ու մտածկոտ կը վերադառնամ տուն (ՎՇԵՀ, 196): Կո՞ւշտ կը պառկին թէ անօրի (ԱՄՄՉՄ, 7): Նորէն, ով սէր, գիտ՝ զարկիր և թողուցիր վիրաւոր (ՎՌՆ, 93): Երեսակայեցի յաղթական վերադարձը անոնց, որ տուն գան վիրաւոր, հաշմանդամ, պակասատու (ԲՆԿՀ, 237): Պարեց ամբողջութեամբ մերկ (ՇՇ, 1, 131):

Այստեղ ևս որոշ հարաբերական ածականներ կարող են վիճակի իմաստ արտահայտել:

Օրինակներ՝ Փոթորիկը չորս օրէ ի վեր հալածական կը վարէր զմեզ (ԼԲԸՆ, 142): Զարմանալու չենք, ուրեմն, եթէ տեսնենք մէկը, որ լուսաւորեալ կը պառկի և խաւարեալ կ'արթննայ, ժողովրդական կը պառկի և ազնուապետական կ'արթննայ, դրական կը քնանայ և երեսակալական կ'արթննայ (ՀՊՆԺ, 6, 47):

Անպակար լալի լուցում չափի իմաստով.— Գրարարում (և հետագա շրջաններում) շափի իմաստ արտահայտում են մի շարք ածականներ՝ իրենց բառային իմաստի թելադրանքով:

Օրինակներ՝ Յոլով նորա արքանակեալ էր զպէսս տեղւոյց (ՂՓԹ)։ Մեծաւ պատուիրելով յանձնէ նոցա (ՂՓՊԶ, 2)։ Բազում կոսիեալ միմեանց և ոչինչ եղև (ՅՄՊՏ, 282 ա)։ Հաւուստ մի տնցեալ գնացեալ և կախեալ ընդ պատուար պարսպի քաղաքին՝ փախչէր (ՅԴՊԶ, 226)։

Միջին հայերէնում նույնպէս չափի իմաստ արտահայտելը պայմանավորված է ածականների բառիմաստով։

Օրինակներ՝ Զի զանդաստանս իմ թէ գործէր որ երկրագործ և սերմանէր, Հարիւրաւոր, վարսունաւոր կամ երեսուն պտղարեւէր (ՆՇՈԵ, 47)։ Քանզի երկար պանդխտացայ (Ն. տ., 53)։ Եւ աչս երկար քաշէ (ԱէԲ, 357)։ Անշափ աի գովեմ գբեղ (ՆԲԶԿ, 117)։ Յիշեցէք... զհոգեւոր հայրն իմ և եղբայր գաէր Մկրտիչ եպիսկոպոս, որ բազում երախտեաց ինձ (ԺԵԶԶԳ, 422)։

Չափի իմաստ ևն արտահայտում նաև եւայ ածանցով բնական + գոյական բաղադրութիւնից կազմված հարաբերական ածականները, ինչպէս՝ երեֆօրեայ, եօրֆօրեայ, ուրօրեայ և այլն։

Օրինակներ՝ երեֆօրեայ յարեաւ տէրն ի մեռելոց (ԶԵ, 195)։ Զամաց հազարաց շինուածս՝ միօրեա անհետ կորուսանէին (ԺԴԶԶԶ, 578)։ Յիշեցէք զՓիրզատն, որ կիսօրեա փոխեցաւ առ Քրիստոս (ԺԵԶԶԳ, 77)։

Արեւելահայերէնում նույնպէս չափի իմաստ արտահայտում ևն համապատասխան ածականները։

Օրինակներ՝ Ինչո՞ւ աչգբան երկար տեկց քո ուխտագնացութիւնը (Բ, 5, 8)։ Բաժական երկար մնացին սրահում (ՎՓ, 3, 544)։ Հույսը լրիվ բացվել էր (ՇԲԻՃ, 1, 68)։ Բայց զորանչը անսահման Միւրում, փարում էր նրան (ԶԲ, 2, 9)։

Չափի իմաստ կարող է արտահայտվել նաև հատկացական ածականներով։ Օրինակ՝ Հավիտենական Ապրող իմ հոգին, Զարժն մի վայրկյան Ապրող իմ կյանքին (ԶՇԲԶ, 3, 259)։

Երբեմն որակական ածականը չափի իմաստ է արտահայտում անմիջական լրացչալի գեղչումով։ Օրինակ՝ Հասարակութիւնն անավոր կայսասերվի, եթև շինի ընտանիքը (ԳԲՈԶԼ, 192)։

Արեւմտահայերէնում նույնպէս որոշ ածականներ չափի իմաստով ևն կապակցվում բայերին։

Օրինակներ՝ Իրիկունը, ուշ տաեն երկար կը շրջէի (ԼՇԸԵ, 41)։ Բայց պզտիկ մը դիտցած է (ԳԶԵԺ, 1, 309)։ Եթէ պէտք ըլլաք, շատ կարն կը խօսէր (ԶԵԱԳԱ, 14)։

IV. ԲԱՅԻ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԴԵՐԲԱՅՆԵՐՈՎ

Հայերենի տարբեր շրջաններում դերբայները կատարում են բայի լրացման պաշտոն: Ընդ որում դերբայների լրացական դերը երկու կարգի է: Մի դեպքում դերբայները գոյականաբար գործածվելով են այդպիսի պաշտոն կատարում: Այս կիրառությունը, սակայն, չենք անջատում գոյականի լրացական դերից: Երկրորդ դեպքում դերբայները իրենց բուն կիրառությամբ են բայի լրացում դառնում: Մեր քննությունը վերաբերում է հենց այս երկրորդին:

Գրաբարում բայի լրացում դառնում են անցյալ, մասամբ և անբող, միջին հայերենում՝ անորոշ, անցյալ, հարակատար, մասամբ ընթացակցական, արևելահայերենում՝ անորոշ, անկատար, հարակատար, արևմտահայերենում, անորոշ, հարակատար, ընթացակցական դերբայները:

Անորոշ դերբայը բայի լրացում.— Գրաբարում անորոշ դերբայը բայի լրացում դառնում է երկու ձևով: Առաջին դեպքում այն թեև հոլովաձևերով կատարում է գոյականի պաշտոններ (որը չենք քննում այստեղ): Երկրորդ դեպքում այն հանդես է գալիս երանգավորիչ իմաստ ունեցող բայերի հետ՝ կազմելով բայական բաղադրյալ ստորոգյալ: Երանգավորիչ դեր ունեն իշխել, կամել, սկսանել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Որ տկար տազովն պաշարեալ՝ չիշխէ անգամայն բառ հրաման (Եղն., 1, Գ): Ոչ իշխեաց ձեռն արկանել ի նա (Եղ., 7): Չարաշար տանջանօք իշխեսցէլ զատել և հարցանել (ն. ա.): Որ բնդ ճառագայթս արեգականն հայել կամիցի (Եղն., 1, Ա): Ամենեցուն յայտնի է որ կամին ուսանել (Եղն., 1, Բ): Եւ ոչ կամեցաւ դաշն ի միջոյ բառնալ (Եղն., 1, է): Սկսաւ կշտամբել զարքայ բանիւք յանդիմանութեան (Մկ, 3, ԼԲ): Սկսաւ պատրաստել ի պատերազմ (Մկ, 3, ԼԲ): Չորսէ կանել սկսաւ Շապուհ (Մկ, 3, ՄԵ): Ոչ կարաց հանել զմիտս նախարարացն (ն. ա.):

Միջին հայերենում անորոշ դերբայը առաջին հերթին Երանգավորիչ բայերի մոտ կազմում է բայական բաղադրյալ ստորոգյալ: Այդ բայերից են՝ իշխել, կամել, կարել, մտածել, համարձակել, խնդրել, յօժարել, գայրակղել և այլն:

Օրինակներ՝ Խօսել զանշահն ոչ շատացայ (ԳՏԲՊ, 233): Ակնարկել պատուէր առի յօրէնս տիրական (ԱԲ, 202): Խնդրէին կոտել ընդ դօրսն Յունաց (ՍՍՊՅ, 40): Բազում աղաշանօք կարաց հաւանեցուցանել զդօրսն Հայոց՝ սակաւ մի թոյլ տալ փախչել (ն. ա., 40): Կամեմ առնել կապակցութիւն սիրոյ ընդ քեզ (ն. ա., 103): Չկարացին մարդ-

կան օգնել ու ազատել ի մահոյ (Հե, 213): Ոմանք բմայել չուր խնդրէին (ԳՏԲՊ, 315): Կամեցաւ խաղաղացուցանել զքաղաքն (ՄՄԻԺ, 373): Ոչ իշխէր համարձակիլ յաջ կամ յահեակ (ԿԳՊՀ, 272):

Այստեղ երբեմն երանգավորիչ բայի դիմավոր ձևի մօտ գրվում է ի + անորոշ դերբայ կառույց:

Օրինակներ՝ Ի կորուսանել՝ զբեզ ջանայ (ՊԱԴ, 129): Սկսան ի լա-
կել զշուրն արինահամ (ՆՄԺԱՎ, 129): Այսպէս ազահիմք և ջանամբ
որդիք մարդկան ի գրկել և ի յափշտակել, ի յուտել և ի յըմբել, ի յա-
գանիլ և ի շնայ (Ն. տ., 128):

Անորոշ գերբայի անփոփոխ ձևը սրոշ բայերի մօտ կարող է գոր-
ծառվել թեք հոլովաձևերի փոխարեն՝ արտահայտելով խնդրային հա-
րաբերություններ:

Օրինակներ՝ Դաւիթ վախեցաւ կոռիլ ընդ նոսա (ՍՍՊՅ, 37): Հան-
դերձս այս յոյժ արգելումն տայ ընթանալ յերկինս (ՆՄԺԱՎ, 291):
Մուրալ յայոց դուռն ամաշեմ (Հե, 178):

Այս գերբայը հաճախ նպատակի իմաստով կապակցվում է բայի
հետ (գրաբարյան ի + անորոշ դերբայ կառույցի փոխարեն):

Օրինակներ՝ Գնացին որսալ ձուկն (ՆՄԺԱՎ, 84): Նա նմա թուղթ
առանել (Ն. տ., 85): Աղուէան կմուտ առ սաղերն ուտել զնոսա (Ն. տ.,
89): Իմաստասէր մի կոչեցին ի սեղան թաղաւորի ճաշակել (Ն. տ., 288):
Նա ձուկ դրի ուտել նմա (Ն. տ., 181): Ամենայն քաղաքն անդ կուտե-
ցաւ անցրնել զկրակն (ՍՍՊՅ, 79): Զայն հացն, որ դուն տաս ուտել,
խակի մարդ խլել չկարէ (ՆԺՀԿ, 299):

Անորոշ գերբայի անփոփոխ ձևը կարող է նաև իմաստի սաստկա-
ցում արտահայտել: Օրինակ՝ Պէսպէս հնարիւք խարել խարի (ՆՄԺԱՎ,
31):

Այս գերբայը երբեմն կարող է կատարել ի + անորոշ դերբայ կա-
ռույցի դեր՝ վիճակի իմաստ արտահայտելով: Օրինակ՝ Աղուոր մի գնալ
առեսայ, կանչեցի, թէ՛ «կարմիր երես» (ՆՄԺԱՎ, 65):

Անորոշ գերբայը ան ժխտական նախածանցով կատարում է վի-
ճակի պարագայի դեր: Օրինակ՝ Նա կայր Աստուածաշունչս անկազմիլ
(ԺՀԶԶ, 246):

Արեւելահայերենում ևս անորոշ գերբայը առաջին հերթին երանգա-
վորիչ բայերի մօտ գրվելով կազմում է բայական բաղադրյալ ստորոգ-
յալ:

Օրինակներ՝ Զէր փորձում ոչնչով արգելել նրան շարունակելու իր
խոշոտանդիլ խոսքը (ԳԴՎ, 471): Ըստ երեսօյնին ջանում և՛ իր նժույգին
ևս սարկաղրել պահպանելու այն համեստ միջոցը (ԳԴՎ, 7):

Այստեղ ևս անորոշ դերբայը կարող է գործածվել գրաբարյան ի + անորոշ դերբայ կառույցի փոխարեն՝ նպատակի իմաստով:

Օրինակներ՝ Եկել էր մխիթարել այդ ավերակների տնտեսային բնակիչներին (Բ, 4, 9): Որը պատրաստվում է ինե (Մուր., 5, 7): Երբ գնացինք պիմավորել նոր գարունքին ու նոր կյանքին (ՀՖ, 1, 87):

Երբեմն անորոշ դերբայի անփոփոխ ձևը կարող է բայի հետ կապակցվել խնդրային իմաստով: Օրինակ՝ Ականջներն օտար միշտ հալված էին Հայոց երգի մեջ Լսել սոսափը պարսկադենդական (ՊՄԾԺ, 4, 64):

Որոշ հեղինակներ դիմավոր բայի մոտ գործածում են նույն բայի անորոշ դերբայը՝ իմաստի սաստկացման համար:

Օրինակներ՝ Հարուստ մեռելներ հարուստ ապրեցին, հարուստ էլ գնալ գնացին գետնից տակ: Իսկ մենք կոտորվել կոտորվեցինք (ՎՆԳԼ, 118): Մեծ ուրախանալ է ուրախանում Ավետիքը (Ն. տ., 147):

Արևմտահայերենում նույնպես անորոշ դերբայը նախ դառնում է բայական բաղադրյալ ստորոգյալի մաս՝ երանգավորիչ բայերի դիմավոր ձևերի մոտ: Այստեղ երանգավորիչ դերով օժտված են մեծ թվով բայեր, ինչպես՝ աշխատիլ, շտապել, անապարել, գօրել, գիցանիլ, բլրել, ցանկանալ, խոստանալ, կարենալ, կարգադնալ, կրնալ, համարձակիլ, հանիլ, յամառիլ, հաւանիլ, հաւակնիլ, մղռիլ, միտել, յարդարել, յաշույլիլ, յանդգնիլ, յօժարիլ, յուսալ, շարունակել, առիպալիլ, պատախիլ, ջանալ, սկսիլ, վախճալ, վարանիլ, ուզել, փափախիլ, փորձախիլ, վառքալ, քաշուիլ և այլն:

Անորոշ դերբայը սրանց հետ կապակցվում է անփոփոխ ձևով:

Օրինակներ՝ Մի սախպեւ զմեզ խիստ միջոցներու դիմել (ՀԳԾԺ, 1, 406): Անպատճառ օր մը հեռանալ պիտի ստիպուի այդ ասպարէզէն (Ն. տ., 2, 200): Զանոնք ազնուացնել կը եզնի (Ն. տ., 243): Ինչո՞ւ կ'աշխատի՞ դայն կործանել (Ն. տ., 255): Մտադ կը վափափի գրականութեամբ ազգին ծառայել (Ն. տ., 3, 32): Զեր ալ սիրտը կոտրել չեմ ուզեր, կ'աշխատիմ այս գիշեր մէկ ազուտը պատուական և ընտիր յանցանք մը գտնել (Ն. տ., 156): Մենք մեր խանութին պատուը չենք կրնար կոտրել (Ն. տ., 267): Այսուհետեւ ո՞վ կը յանդգնի առատաձեռն լինել (Ն. տ., 504): Ասանկ պատուաւոր հիւր մը կը զննա՞նք բարեկամաց տունէն արծաթեղէն գողնալ (Ն. տ., 308): Կեղծիքս չշմարտի ուրաջումէ աւելի առաջ երբալ կը սպառնար (ԳԶԾԺ, 1, 162): Զմարադտան շիանեցաւ երեսս նայիլ (Ն. տ., 294): Բժիշկը կը փորձէր քանի մը բառ րորովել (ՏԿՎԱ, 264): Մինչ կը սպասեմ ջինջ լոյսերուն՝ որոնք ծալիլ կը յամեն (ՄՄԾԺ, 34): Կը նաւառայ անհունութիւն մը գրկել (Ն. տ., 137): Քանզի կ'ըլծայ անհունին մէջ միշտ մնալ (Ն. տ., 150): Դիտես,

որ ես կնտակ քնել կ'ախորժիմ (ԵՕԵԺ, 1, 51): Բնաւ շնաւանեցաւ նկիլ առեւտրական խարդաւանքներու առջեւ (ն. տ., 376): Միտքս նոյն խնդրով զբաղիլ սկսաւ (ԼՇԸՆ, 45): Կանապարէէ իսկոյն խուսափիլ (ԵԵ, 360): Փորձուեցաւ ուժեղ նայիլ անոր աչքերէն ներս (ՀՕԵ, 358): Փութացի դուրս նետուիլ այդ սարսափելի զինուորական ատենէն (ԹԲԱՆ, 496):

Բազմաթիւ բայեր մասամբ իրենց խնդրառական հատկութեան պահպանման, մասամբ էլ այլ պատճառներով բայական բաղադրյալ ստորոդյալ են կազմում անորոշ դերբայի թեք հոլովածիի հետ:

Օրինակներ՝ Փողոց ելլելու պիտի ամշնայի (ՀՊԵԺ, 1, 390): Ինչու վախճանք քսելու, թէ մեր դաստիարակութեան շէնքերը նանոսի տաճարներ են (ն. տ., 2, 34): Սակայն այսչափ աշխատութեան փութարէն չլաջողիր իր նպատակին հասնելու (ն. տ., 150): Ու՛ր կը յանգըզնի այս փափուկ ժամանակին մէջ ուրիշի մը գործն անաշուաբար քննադատելու (ն. տ., 3, 72): Աթանաս աղային այս հետաքրքրութիւնը բարեբախտաբար չուշացաւ փարատուելու (ն. տ., 336): Մենք ալ կը նաւանինք ընդունելու, թէ գաւառացի Հայն ունի բազում պատճառներ (ն. տ., 4, 420): Ես կը սոսկամ երեսակայելու, թէ ինչ վիճակի պիտի վերածուէր այն աթոռն (ն. տ., 5, 11): Նախագահն յօժարեցաւ ընդունելու ճանհին քերթուածն (ն. տ., 13): Քեզի հետ միշտ խօսելու ստիպուած եմ (ն. տ., 57): Նշանածին նամակ գրելու զրաղած էր (ն. տ., 75): Շատ անգամ իսկ դէմքին գուշակութիւն քնելու կը համարձակինք (ն. տ., 141): Զանա կատարեալ մարդ ըլլալու (ԵՕԵԺ, 575):

Այստեղ նույնպէս զրաբարի ավանդութով անորոշ դերբայը կատարում է ի + անորոշ դերբայ կառույցի դեր՝ նպատակի իմաստով կապակցուելով շարժման և այլ իմաստի բայերի հետ:

Օրինակներ՝ Գնաց հովուիւ զինքը հրաւիրող ժողովուրդը (ՀՊԵԺ, 1, 215): Այնուհետեւ միասին կ'երբայինք պտտիլ կզգիին շուրջը (ԳԶԵԺ, 1, 164): Երեկոյեան բայն կը սողար բարդիլ խաւ, Այն լուսազարդ անդունդն ինչուսէլ լուռ ու սեռ (ՊԴՏ, 71): Յիշատակի ծաղիկներու փունջեր թարմ Քու շիրիմիդ վրայ սփռել կ'ողարկեմ (ՄՄԵԺ, 169): Նկէք շարուիլ ծառերու շուքին տակ (ն. տ., 212): Եւ մարդ ուժ կը զգայ այդ վեհ վայրկեանին Ուխտել ցնորք ու անկարելին (ԼՇԸՆ, 7): Ճամբայ ելլի կը պատրաստուիմ (ԼԲԸՆ, 192): Ազդ ու աղինք կը դիմեն հոն ծնրաբերել քովէ քով (ՌՌՆ, 156): Եւ կը դառնան նայիլ մարդիկ բլուրն ի վեր (ՎԹՆ, 144): Մի՛ ձգեր սիրտդ ջուրին երբալ ծփալ գիպուածով (ԱԶԵ, 77):

Երբեմն անորոշ դերբայի անփոփոխ ձեր կատարում է թեք հոլովածների պաշտոն՝ դառնալով անուղղակի խնդիր:

Օրինակներ՝ Մարդ ինքզինքը կը դդայ թափուր և՛ կը՝ զբաղի այդ պարապը լեցնել յիշողութիւններով (ՁԵՆ, 135): Հակառակորդի մը ամբողջ ճարտարութիւնը կը կայանայ թրեւս այդ փոքրիկ և շնչին բաներէն մէկը անջատել ամբողջութենէն և դայն ցուցադրել (ն. ա., 186): Կը հրէին մեզ, կը կոխկռտէին ու կ'անցնէին, դատապարտելով մեզ ապրիլ բուսանցքի վրայ (ԱՅՉՄ, 159): Բաւական տառն է վեր վարժուած լլալով միտքը դրածը ընել ... չեմ կրնար դիմադրել ներքին մղումի մը (ՕԶԵ, 266): Մայրը հազար պաղատանօք համոզած է զինքը անկողինէն ելլել (ԳՁԵԺ, 2, 174):

Ի միջի այլոց արեւուհայերենում ևս երբեմն կա այսպիսի գործածութիւն: Օրինակ՝ Չէ՞սր մեզ կրթում են մեր օրը անցկացնել ազոթէլով, ճգնելով դանազան ծեսեր կատարելով (ՎՓ, 3, 143): ...

Այստեղ ևս անորոշ գերբայը նույնիմաստ բայի դիմադր ձևի մոտ կարող է սաստկացման իմաստով գործածվել:

Օրինակներ՝ Կարծել կը կարծեն՝, թէ Աւտրիան ալ համոզուած է, որ իր փորձը շարտի յաջողի (ՀՊԵԺ, 4, 224): Կը բողբեմ, բողբելով կը բողբեմ (ն. ա., 252): Որքան տալ տաս փուածդ ամբողջ, պիտի ծեր Մահն ամբողջ տանի (ՄԲ, 354):

Անցյալ դերբայը բայի լրացում.— Այս դերբայը բայի լրացում դառնում է զրարարում և միջին հայերենում: Հայտնի է, որ աշխարհաբարում այն վերածվելով ածականի՝ գաղարում է բալ լինելուց:

Գրաբարում անցյալ դերբայը բայի լրացում կարող է դառնալ և՛ անփոփոխ ձևով, և՛ ստանալով մակբայական -ս, երբեմն և -ի մասնիկներ: Բայի լրացում դառնալով՝ այն արտահայտում է պարագայական իմաստներ:

Ա. Վինակի.— Անցյալ դերբայը վիճակի իմաստով ավելի շատ գործածվում է տեսանել, բողբուլ, պատանել, տանել, Լլանել, իջանել, գտանել և սակավաթիվ այլ բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Ե՞րբ տեսաք զքեզ Բաղցեալ կամ ծարաւի (Մատթ., ԻԵ): Եկեալ գտանեն զամբարիշտն Մեհրութան պետացեալ կալեալ զերկիրս Հայոց (ՄԽ, 3, 12): Զուր տառապանաց արբին և գետնատարած խշախ բնդ երկիր կեցեալ (ՅԴՊԶ, 254): Ելանէր Վահան արդարացեալ յատենէն, և որդի Ասորուն Վրիւ Լլանէր ամաշկեցեալ և արհամարհեալ (ՂՓՊԶ, ԿԵ): Գտցես զսա նորոգ և անապատկանութեամբ լցեալ (ՅՍՊՏ, 296ա): Թողցեն զքեզ մերկ խալտառակեալ (Եղեկ., ԺԶ): Եղիտ նա և փիլիպոս տիրեալ քաղաքին (Ա, Մակ., 2): Նստէր խաղաղացեալ ի դռնս իւր արին Զուանշիր (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԶ):

Վիճակի իմաստը կարող է արտահայտվել նաև անցյալ դերբայի հոգնակի ձևերով: Եթե լրացումը ցույց է տալիս գործողների վիճակը, ապա անցյալ դերբայը հոգնակի ուղղականով է դրվում:

Օրինակներ՝ Նոյս խոսվեալ յածէին ընդ տեղիսն (ՂՓՊԶ, ԾԷ): Գտաք մեք անկեալ ընդ անողորմ դատաստանօք ըստ մեղացն յանցաւորութեան (Եղ., 5): Եւ այլքն ամենայն ողջանդամ ապրեալք երթային զհետ փախստականին (Ն. տ., 6): Ոմանք մերկանդամք և ոմանք զինեալք հարկանէին ի դօրացն Պարսից (ՂՓՊԶ, ԽԱ): Որք զեղիային խնդրէին ապշեալք (Ն. տ., 2Զ):

Իսկ եթե լրացումը ցույց է տալիս գործողութեան առարկաների վիճակը, ապա դրվում է հոգնակի հայցականով:

Օրինակներ՝ Զսուրք քահանայան Աստուծոյ տանէին կապեալս, նստուցեալս ի վերայ ջորոց (ՂՓՊԶ, ԽԲ): Զուարթացեալս իմն տեսաք զձեզ ընդ խօսս աշխարհակրուսիզ այդորիկ (Ն. տ., ԽԵ): Տեսին զնոսա կոտորեալս (ՅՄՊՏ, 296ա): Նաև տեսանեմք իսկ զկախարդան միշտ ծնկեալս ի դիացն (Եզն., 1, ԻԲ):

Անցյալ դերբայը հոգնակի ուղղականով և հայցականով է դրվում նաև պարագայական այլ իմաստների դեպքում:

Անցյալ դերբայը կարող է համատեղել տարբեր իմաստներ:

Վիճակի և ձևի՝ Զիսս ի վեր համբարձեալք խնդրեցին ի Տեսոնէ ապրեցուցանել զնոսա (ՅԴՊԶ, 351): Շրջան առեալ կոտորէր մինչև ի նոյն տեղի (Եղ., 5): Որոց հետամտեալ այնուհետև խափանեցին զզնացս իմ և հասեալ խոցոտեցին զիս ի մահ (ՂՓԹ): Որք սպրդեալ մոծանեն հերձուածս կորստեան (Բ Պետ., Բ): Ընդ որս դուք բանս երկարեալ խօսիք (ՂՓՊԶ, ԽԴ): Զսուրբն Սահակ ցուցեալ ասէր (Ն. տ.): Կրկին առաւելադէս Երեւեսցուք արդարացեալք մարդկան և հրեշտակաց Հօրն ամենեւցուն (Եղ., 5):

Վիճակի և ժամանակի՝ Անկեալ յերկիր հօլովէր այսր և անդր (ՂՓՊԶ, ՄԹ): Զերծեալք ի լոյս՝ խնդային (Ն. տ., Ժ): Որք և ամրացեալք իսկ ի խոխոմս ձորոց... բազում արշաւասոյր հէնս ի վերայ Թըշնամեացն հասուցանէին (ՅԴՊԶ, 246): Խոժոռեալ խոսվութեամբ մեծաւ՝ ել զնաց անտի (Ն. տ., 146):

Վիճակի և պատճառի՝ Որք ոչ կարացեալ տեւել, ժուժալ, տանել և համբերել պատերազմին, լիեալք և լուծեալք դարձան յետս յանօրէն օրէնս Իսմայելեան բռնադատին (ՅԴՊԶ, 125): Գլխաւոր նախարարք մեր յապահովացեալք և հանգուցեալք ի հինից ասպատակաց՝ շինէին եկեղեցիս (Ն. տ., 4, 199):

Բ. Զևի.— Զևի պարագան գրաբարում կարող է լինել և՛ շտրոհ-ված, և՛ տրոհված:

Օրինակներ՝ Ճոխացեալին Տիտանեան կործանէ՝ յերկիր՝ զարկուցեալ (Մհ, 1, ԺԱ)։ Ուր գետն երափա հատեալ զքարանձաւս լերանց՝ անցանէ ընդ խոխոմս ձիգս և նեղս (ն. տ., ԺԴ)։ Ուշ եղեալ ի հանդէպ երեսացն և ևթ արշաւին (եզն., 1, Գ)։ Ի խոնարհ միտեալ իշանեն (ն. տ., 2, ԻԶ)։ Զոմանս ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին յաղնուակս՝ սպառուոյն անարգեալ (եզ., 2)։ Զայլս բազումս արկեալ՝ զփոքիւր սպանանէին (ՂՓՊԶ, 1Թ)։ Բազաւորն անդրէն երկրորդեալ ասաց (ն. տ., ԻԶ)։ Զայլ ձի աշտանակեալ փախչէր (ՅԴՊԶ, 357)։ Խրատ ի դործ արկեալ զայլս ուսուցանեմ (եզ., 2)։

Գ. Ժամանակի.— Էրացմամբ արտահայտւած դործողութիւնը նախորդում է լրացչալով զբնութիւնը դործողութիւնը։ Այս դեպքում էս լրացումը կարող է լինել և՛ շտրոհված, և՛ տրոհված։

Օրինակներ՝ Թողեալ զգաթաւորութիւնն փախստական անկանէր ի Կրետէ (Մհ, 1, ԺԷ)։ Ինքն ծագեալ անդ դնաց առ հարաւով (եզն., 2, ԻԵ)։ Զառաջեալ ղառեալ բազում հարուածովք, նովին կայունօք անցուցին ի տեղիս արդելանին (եզ., 2)։ Ինքն երթեալ սլամէր թագաւորին (ն. տ., 7)։ Գրեալ զօրէնս մոգութեանն՝ տայր բերել ի Հայս (ՂՓՊԶ, ԻԱ)։ Ելեալ ի բերդէն փախստեալս դնացին ի կողմանս Ատրպատականի (ն. տ., ԿԷ)։ Եւ այսպէս երդուեալ... յիրաքանչիւր վտանս դնացին հանդշել (ն. տ., ԿԶ)։ Եւ հանեալ զոսկէօղ շիկափոկ՝ սպարանն, և անցեալ որպէս զարծուի սրաթև ընդ գետն, և ձգեալ զոսկէօղ շիկափոկ սպարանն՝ ընկէց ի մէջք օրիորդին Ալանաց (Մհ, 2, Ծ)։

Դ. Պատճառի.— Այս իմաստի լրացումը ևս կարող է հանդես գալ և՛ շտրոհված, և՛ տրոհված։

Օրինակներ՝ Յոյժ զարհուրեալ առաքէ զմարդական կոչեցեալ Հայր (Մհ, 3, ԺԵ)։ Կործանի՝ առ ի լաւութեանցն ցանկութեան մէրոյ ի պարտութիւն մատնեալ (եզն., 1, ԺԳ)։ Զմոռացեալ զբարս ցազանութեանն՝ ի վերայ յարձակի (ն. տ., ԺԶ)։ Զարմացեալ ընդ թերի խորհորդոսն՝ տսէին ցմիմեանս (եզ., 4)։ Գուցէ զնեալ խնդայցէ (ՂՓՊԶ, 2Զ)։ Զայրացեալ սրտմտութեամբ հրաման տայր (ն. տ., ԿԴ)։ Մակարէ խարդաւանեալ ի դահճաց շարագունից՝ ոչ զօրէ փրկել զմեզ (ՅԴՊԶ, 278)։ Իմ... բոտ առաջնոյ նուագին խորհրդաձեալ՝ խոյս ի շարէն էտու (ն. տ., 340)։ Ոչ կամեցեալ յայտնել առժամայն զչարտութիւնն՝ զրէ աստախանի նամակին (ն. տ., 204)։

Միջին հայերէնում ևս անցյալ դերբայը դառնում է բայի լրացում՝ արտահայտելով պարագայական մի շարք իմաստներ։

Վիճակի.— Զճրագունսն վառեալ թողին և զվրանսն կառուցեալ (ՊԱԴ, 77)։ Միայկեաց մի եկ ի գիւղ մի քաղցեալ (ՆՄԺԱՎ, 73)։ Ուրախացել են մեծ սաղով՝ երբ որ տեսան զվարդն բազմել (ԿԵՏ, 121)։

Աի.—Օր ղհետ ատուր խաբխալեալ և քայքայեալ աներեալ փլուղանի (ՊԱԴ, 55): Բարկացեալ էրէցն ձղեց զփիլոնն և զնաց ի զեղէն (ՆՄԺԱՎ, 266):

Ժամանակի.—Գնացեալ պատմեցին թագաւորին (ՆՄԺԱՎ, 200): Նոքա յոյժ ուրախացեալ զնոցին խաղաղութեամբ ի տունս իւրեանց (ն. տ., 201): Նա ելեալ աւելիաց զխցիկն և զաւելածն կուտեաց ի մէջ տանն (ն. տ., 210):

Պատեառի.—Բարկացեալ ատուծած ապտակ յերեսս զալուն (ՆՄԺԱՎ, 55):

Հարակատար դերբայը բայի լրացում.—Այս դերբայը ձևավորվում է միջին հայերէնում, որտեղ բայի լրացման դերում հանդես է գալիս վիճակի իմաստով:

Որինակներ՝ Ես ձեզ տեսայ սիրով նստած (ՀԹՏ, 141): Խառնէ զամէն զեղերն ընդ իրար լեսած և մաղած (ԲԶ, 154): Զօրն ի բուն շրջի խոռված (ԱՄՄՂ, 90): Փախեաւ արեւնաթաթախ և շարշարած և քաղցած զնաց ընդ ձոր մի վար (ՆՄԺԱՎ, 324): Զձեզ տեսանեմ ես զիս խրլր— (ՆՇՈՆ, 132): Այնչափ աղաչեմ զԱստուած, որ տեսնում ես զիս խրլր— սած (ՅԴ, 389): Մեռաւ ծարաւ և պապակած, կարօտեալ ջրի (ԳՔԲՄ, 131): Հանց արէք, որ դամ, զգառն եփած գտնում (էՀՄԳԱ, 21): Անհաւատ, քաղցած չեմ պահել զքեզ (ՆՄԺԱՎ, 66):

Արեւելահայերէնում հարակատար դերբայը բայի լրացման դեր կատարելիս արտահայտում է պարագայական մի շարք իմաստներ:

Ա. Աի.—Խոստում էր միշտ ոգևորված (ՍԶ, 2, 203): Նա հիացած նկարագրում էր անտառներէ զեղեցկությունը (ն. տ., 210): Նայում էր լարված և մի տեսակ մոռայ (ն. տ., 153): Նրա հարցերին տղան պատասխանում էր նեղացած ու զժգոհ (ՇԹՆՃ, 2, 166): Այսպես տալացած խաղում էին նրանք (ՎՓ, 3, 209):

Բ. Վիճակի.—ա) Գործողի վիճակի.—Ձեռքդ բուռ արած բնկել ես հողին (ՀՄՄԱ, 70): Սկսեց թիավարել թերերը վեր հշտած (ՍԶ, 2, 150): Ողջ Հոռմը ծափահարում էր ոտքի կանգնած (ն. տ., 265): Դուրս եկավ սաստիկ ալլալված (ն. տ., 306): Այժմ հանգստանում էր պիջակը հաճած (ՍԶ, 4, 364): Էմման զուրս եկավ զլիսարկը դրած (ՎՓ, 3, 597): Բ) Խնդրային վիճակի.—Մենք գտանք բոլորին մեծ (Բ, 4, 358): Նրբ տեսավ ինձ հագնված, ներս մտավ (Բ, 4, 416):

Գ. Ժամանակի.—Լրացումը սովորաբար տրոհվում է:

Օրինակներ՝ Լուսաբացից սկսած, ամեն կողմից խումբ առ խումբ երևում էին ձիավորներ (ՎՓ, 3, 382): Թփերին շնասած, նկատեցի սագերի երամներ (ՎՓ, 4, 350): Լույսը չբացված, տատիկն ինձ արթնացնում է (ԱՇ, 160):

Դ. Պատճառի.—Այստեղ ևս լրացումը տրոհվում է:

Օրինակներ՝ Վաղուց, ընտանիքի հոգսով տարված՝ ինքը մոռացել է իրեն (ՍԶ, 4, 306): Դրեւով գրադված՝ նա մյուս խնդիրը հանձնեց իր դիվանապետ Դավթին (ն. տ., 299): Յրված՝ չէր նկատում: Երբ ղեկավարվում էր (ՎՓ, 3, 673):

Արեւմտահայերենում հարակատար գերբայը բայի լրացում է լինում պարագայական իմաստներով:

Ա. Վինակի.—Բժիշկն դեռ մօրուքն բռնած կը խորհի (ՀՊԵԺ, 4, 504): Օրին մէկն ալ իր էրիկը տուն բերին ոտքը կոտրած, ամիսներով անդործութեան պատապարտուած (ԳԶԵԺ, 1, 8): Ոմանք էլ հեծած ճամբայ կ'լան (ն. տ., 227): Ոտք ելաւ դողդոջուն ու ամբաստանեալէն աւելի տոգունած (ն. տ., 2, 46): Յոգնած եկան զրաւել իրենց աթոռները (ԵՕԵԺ, 1, 41): Աշոտ անձրեւնոցը առած փողոց կ'լաւ (ն. տ., 258): Ստուեր մը կ'անցնի ցուպին կոթնած (ՎՇԵԶ, 213): Կը մեկնէր բուրբուլին հանգստացած (ԿՓԶ, 209):

Բ. Ժամանակի.—Պատասխանող շտացած ահա կը գրեմ վերստին (ՍՏԵ, 29): Ամէն յոյսեր դեռ չծլած կ'անհետին (ՄՄԵԺ, 170): Դեռ չի սիրած դարեան բուրումն ու ծաղիկ, Կեանքը չապրած թռչուններով ուստոստուն, Սնարիս քով հատար արտում ու մենիկ (ԹՈԵ, 44):

Ընթացակցական դերբայը բայի լրացում.—Այս դերբայը նոր սկզբնավորվող ձև է միջին հայերենում և զործածվում է սրպես ձևի պարագա:

Օրինակներ՝ Թեկիս ի շիդ ձգեր, պագնելէն ի տուն ի տարեր (ՆՔԶ, 128): Զուր, զրկրլալէն կու գաս (ն. տ., 237): Լեռնէն կու գար սրլսրլալէն Ոսկի պէտով պրկրլալէն (ԱՄՀՄՀ, 422):

Արեւմտահայերենում ևս սա ձևի իմաստ է արտահայտում:

Օրինակներ՝ Զեփուռն է՝ խաղալէն խաղալէն կը փրթի բլուրներուն կողմէն (ԹԶԶ, 298): Մութ սենեակիս մէջ կը շրջիմ առջի համրոյն անոցիկէն (ՄՄԵԺ, 36): Հեռուններէն ուտի մի թաւ հեծքը կուգայ դողդրլալէն (ն. տ., 37): Կը մարեմ լոյսը լամպարիս, ու կ'երազեմ մաւփելէն (ն. տ.): Կ'անցնի ասուպը դէմքիդ ժպտալէն (ԼՇԸԵ, 24): Բայց ինչ փոյթ մեզ, դուն վրնջէ եփրատին հետ սուրալէն (ՍԸԵ, 141): Մորն շալով և լողալէն իր գաւակը փրկել կ'ուզէր (ն. տ., 168): Թուփերն ի վար ջուրը կ'երթար հեալէն (ԹՄԵ, 41): Թափօրը կու գար պողալէն ու երգելէն (ՀՕԵ, 119): Իրիկունը Աղամ եկաւ երգելէն (ԹՈԵ, 87):

Արեւելահայերենում ընթացակցական դերբայը ընդգծված բարբառային երանդ ունի: Այն զործածվում է ձևի իմաստով:

Օրինակներ՝ Միակ կենդանի մնացածները բարաշէն աղբյուրներն են, որոնցից առաջվա պէս Վէջալեն հոսում են Բինդյուլի անապահան տկենրի պաղպաջուն ջրերը (ՀՄԱԶԶ, 384): Այդ տեսքով թէր չարդած սագի էր նման Իվան Բեյը, մի պառավ սագի, որ լնդլնգալեն է դնում (Բակ., 390):

Յերակայական դերբայի լրացական դերի մասին.—Միջին հայերենում այս դերբայը Լըրեմն կարող է ձևի իմաստով լրացում դառնալ բայերի մոտ: Օրինակ՝ Եւ աէր գայ պահանջող զինչ որ ի մեզ են սերմանել (ԿԵՏ, 178):

Արեւելահայերենում եւ այս դերբայը հազվադեպ նշված իմաստով գործածվում է: Օրինակ՝ Իր ակնարկը այս անգամ պիտի տարածուի հաստատ, խաղաղ, քափանցող (ՇՇ, 1, 154):

Արեւելահայերենում այս դերբայի հազվադեպ գործածությունները նշված իմաստով օրինաչափական չեն:

Օրինակներ՝ Գտավ Լըրիտասարդին միշտ նստած, արթուն, հոգատար և ուշադրությամբ հետևող վերապորի քնելուն, շարժումներին և հիվանդության ընթացքին (ՎՓ, 3, 23): Աչքերը սակայն հասկացող ժպտում էին (ԱՍԱ, 228): Մեքենան կանգ առավ տան բաց դարբասների առաջ ու զգուշացնող սուլեց (ն. տ., 233):

Անշուշտ չի կարելի անտեսել այն դեպքերը, երբ ենթակալական դերբայը ածականի արժեքով է գործածվում:

Օրինակներ՝ նայվածքներով խորին, երկար, ներող, եկար կրկին գերող, խորհրդավոր (ՎՏ, 2, 15): «Եղիցի»-ներ, «Ավետիս»-ներ.—Ախ, թե նրանց հինգ տեսներ (ՊՍԵԺ, 4, 27):

Ապառնի դերբայի լրացական դերի մասին.—Միջին հայերենում առկա ապառնի դերբայի ի-ով վերջավորվող ձևը (որն արդեն ածականի է վերածվում հաճախ) Լըրեմն կարող է ձևի պարադայի պաշտոն կատարել:

Օրինակներ՝ Ձայս ամէնն երեւիլի տեսանեմք (ԱՕԲ, 21): Եկեալ տեսայ զնա խնդալի (ՀՍԲ, 78):

V. Բ Ա Յ Ի Լ Ր Ա Յ Ո Ւ Մ Ն Ե Ր Ը Գ Ե Ր Ա Ն Ո Ւ Ն Ն Ե Ր Ո Վ

Հայերենում բայը լրացումներ է ստանում գերանուններով: Ընդ որում գերանունները դրսևորում են գոյականի հատկություն, և դրանց շարահյուսական հարաբերությունը լրացյալ բայերի նկատմամբ չի տարբերվում գոյականների նույն հարաբերությունից: Երկրորդ դեպքում ցուցական, հարցական-հարաբերական գերանունները բայի լրացում դառնում են անկախ գոյականի հետ ունեցած հարաբերությունից: Մեր քննության առարկան հենց այս կապակցություններն են:

Յուդայական դերաճումները բայի լրացում.—Յուդական դերաճումները բայի լրացում գառնում են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Գրաբարում այդ դերը կատարում են այսպես, այդպես, այնպես, նոյնպես, սոյնպես ցուցականները:

Օրինակներ՝ Այնպես արասցէ ծառայ քո (Գ. Թագ., Բ): Սոյնպես բաժանեաց (Յուդիթ, ԺԶ): Այնպես լուսաւորեացէ լոյս ձեր (Մատթ., Ե): Ոչ այդպես արարին հարբն (Թիւք, ԼԲ): Զայդ Տեառն հատուցանէք այդպես (Բ, Օրէնք, ԼԲ): Այսպես ասէ Տէր զօրութեանց (Ա, Թագ., ԺԵ): Այսպես պատուիրեալ էր նմա (Ծաթեր, Բ): Որպէս մեկնեացն մեզ նոյնպէս և պատահեաց (ժնն., ԻԱ): Նայնպէս լուիցուք և քեզ (Յեսու, Ա):

Միջին հայերենում բայի լրացում գառնում են նաև այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, այնքան, այդքան, այսքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նայնչափ, այսցեղ, հանց, հաճցեղ, հայնց, հնցկուն, հայնչափ, հանչափ դերաճումները՝ արտահայտելով ձևի, չափի իմաստները:

Օրինակներ՝ Այսպէս աղատեցաւ մարդն ի մահուանէ խրատով ագլորին (ՆՄԺԱՎ, 163): Այնպէս տուժէ դէք աստուածանարգ (ՍԳԴ, 21): Այնպէս դնացեալ ոչ դարձաւ (ՆՄԺԱՎ, 45): Սոյնպէս առաքեաց առ Թագաւորն Ափսաղաց (ՍՍՊՅ, 38): Այսցեղ համարեա զամէն հատուցումն՝ այլոց օրինակ (ՀՀԲԲ, 213): Զդինին հաւնց խմեցէք, որ զառիժն սպանէք (ՆՄԺԱՎ, 301): Արի ու հնցկուն գնա, որ ծոցուս տէրն չիմանայ (ՆԲԶԿ, 201): Հանցեղ կու հանէ սրտիս, որ հադնիմ ես այլ մազեղէն (Ն. տ., 181): Յայսմ ամի ջուրքն յենց պակասեցան, որ բազում գետաղաց ջաղացք խափանեցան (ԺԵՀԶԶԱ, 53): Այսպիսի գրեցին և երգմամբ հաւատարմացուցին զիւրեանց նենգութիւնն (ՄՈՒԺ, 101): Նա երբ հանչափ մի ծառայէ դինք, որ զիր գինն աժենայ, նա իրաւունք է, ազատ է ի ծառայութենէ (ՍԳԴ, 66): Այնչափ աղաչեմ զԱստուած, որ հոգոյ աշքս բացի (ՅԴ, 365): Այնքան պահեաց, որ տնդէն մեռան (ՊԱԴ, 574): Զի՞ ալդեան ընդ երկարաւ մտանես (ՄԳԱ, ԾԶ): Այլոց այնչափ բարձիւր որչափ քեզ ես բեռն գրել (ԿԵՏ, 176): Հանչանմ ջանացի հետ իր, որ խմէն պաղիկ մի առի (ՀՀՄԲԲ, 410): Հանչափ գիրկուծոց անենք, պագ հազար, մինչ որ լուսանայ (ՆԲԶԿ, 214): Մատու մանկաղով կարելի ի, հէնչանմ կարացի գրել (ԺԵՀԶԶԲ, 359):

Արևելահայերենում բայի լրացում գառնում են այսպես, այդպես, այնպես, նոյնպես, այսչափ, այդչափ, այնչափ, այնքան, այդքան, այստեղ. այլտեղ, այնտեղ ցուցական դերաճումները:

Օրինակներ՝ Մի անգամ մորից այսպես հարցրեց (ՀՇՔԶ, 3, 121): Այնքան ծարավեց անմեղ արյունի (Ն. տ., 167): Մենք առաջին, գուցե և

վերջին անգամ ենք նրան տեսնում այդպես ծիծաղելիս (ԲՀՍԶ, 45): Գեորգի վրա կարկատանների պես այստեղ-այնտեղ ծեփվել են անճոռնի ստվերներ (ն. տ., 46): Իսկ մենք այս զորամասից առաջամ այնքան էլ չենք ուզում դուրս քշվել (ն. տ., 164): Այս ամենը նա գրում է նկարի հետևում, հետո գրում է հասցեն և ասում, որ մյուս գալիս կբերի (ԹԱԱԱ, 202):

Արևմտահայերենում բայի լրացում դառնում են այսպես, սապես, այդպես, այնպես, այսչափ, ասչափ, այդչափ, այնչափ, ասանկ, ատանկ, անանկ գերանունները՝ արտահայտելով չափի կամ ձևի իմաստ:

Օրինակներ՝ Զոր ձեռքը կը բերէ այնչափ, որչափ պէտք է գիմացինը շողոթորթելու համար (ՀՊԵԺ, 2, 180): Սաչափ ըսեմ միայն, որ պարտք վագրի դիներ պաշտպանել (ԾՈԵԺ, 4, 218): Զինըր դիս այնքան կը շլացնէր, որքան կը կուրացնէ բացարձակ ազատութիւնը (ԾԵ, 1, 305): Այն աղօտած է այնչափ, որ զայն հաղիւ կը տեսնեմ (ՎԹԵ, 74): Երբեք այսչափ խնդացած չէի (ՀՊԵԺ, 4, 152): Այդչափ միայն կը յիշեմ (ՕԶԵ, 277): Ինչո՞ւ հայուն տառապանքը ասանկ յատկացաւ (ՏԶՎ, 65): Յետոյ սապէս կը շարունակէ (ԱԶԵ, 363): Հասարակ բազաբավարութիւնը և պարզ կենսիծարութիւնը անանկ կը պահանջէին (ՕԶԵ, 209): Ազատութիւն, քեզ այսպէս բացած չէի կուրծքս դեռ (ՎԹԵ, 151):

Հարցական-հարաբերական գերանունները բայի լրացում.— Այս գերանունները բայի լրացում դառնում են հայերենի բոլոր շրջաններում: Գրաբարում բայի լրացում դառնում են րնդէ՞ր է՞ր, գի՞ ի՞նչ, գի՞նչ, ուտի՞, որպէ՞ս:

Օրինակներ՝ Կամ բնաւ զի՞նչ իսկ յադէր (Եղն., 2, Գ): Եւ գմէ՞ առաքիցի ի խաւարն արտաքին (Եղն., 2, ԺԲ): Զի՞նչ շահիցէ ի բարերարութենէ անտի (Եղն., 3, ԺԷ): Զի՞նչ ևս ի ձեռս իր պատրեայս նմա շարշարել (Եղն., 4, Զ): Յի՞նչ ինչ արդեւ արար Աստուած զանկերպարանն (Եղն., 1, Է): Ընդէ՞ր պատմիցեն զայն՝ որ ոչ կամօքն շար իցէ (Եղն., 1, ԺԵ): Հազար ամն ուտի՞ երեւէր (Եղն., 2, Գ): Ուտի՞ օձն զոր սատանայ կոչէ՞ իմացաւ զհանդամանս շարին (Եղն., 1, ԺԲ): Այլ հրեշտակը և գելը ոչ յատկուած ծննդեամբ տոնուն... ալլ որպէս աստատեցանն՝ նոյնպէս և նովին թուով կան (Եղն., 1, ԻԵ): Զգառնն որմիզդ հի՞մ ծնանէր (Եղն., 2, Գ):

Միջին հայերենում բայի լրացում դառնում են նաև ո՞նց, ինչո՞ւ, ո՞ր, որչափ, որքան:

Օրինակներ՝ Որչափ երթայ՝ պակասի և թուլանայ (ՄՀԶՄ, 58): Թէ այն ծառն Բանի արժեանայ (ՍԳԴ, 77): Փառնի տանջեն զմեզ յաշխարհի (ն. տ., 533): Ո՞նց ելանեմ ևս ի դուրս (ԳԱՏ, 265): Կամ է՞ր կորուսեր դու զիս (ԽԿ, 152): Զի՞նչ շրջիս աստ (ԷՀՄԳԱ, 84): Դու որպէ՞ս գիտա-

ցիր զուպն (ՆՄԺԱՎ, 203): Նա ի հրոյն յի՞նչ երկնչի (ԿԵՏ, 197): Ուրա՞ն քակեն եկեղեցի, Քանի՞ շինեն պիղծ մզկիթնի (ՀՀՄԲՔ, 168): Ինչպէս եղև ի յայդոյս (Ն. տ., 427): Տես սնց գովեցի զքեզ, մարպետ, լաւ ծաղիկէ զՍաղմոսարանս (ԺԵՀԶԶԳ, 73): Ուրա՞ն ապրիւմ՝ չգաղցնանս (ՆՄԺԱՎ, 61): Ես զգիրս ի՞նչ գիտէի (Ն. տ., 132): Ծնել էս ՚ւ յաշխարհս եկել, տուր խապար, թէ ուստի՞ կու գաս, Եկել էս յօտար երկիր, մէկ ցուցու թէ ինչո՞ւ կու կենաս, Մեռնիս զու՞ ՚ւ ի հոգ մտնուս, մէկ տաս, թէ ո՞ւր կու գնաս (Ն. տ., 261): Ով մարդ, յինչ թողուս բոցապահալ ծաղերն և կոտորես զփոքր և զմանր (ՆՄԺԱՎ, 169):

Արեւելահայերենում բայի լրացում դառնում են որ՛հա՛ն, որ՛շա՛փ, Բանի, ինչ, ինչպես, ինչհա՛ն, ինչշա՛փ, որա՛նզ, ուր, եւր հարցական-հարբերական գերանունները:

Օրինակներ՝ Այս ձյունափաթիլ ճերմակ մազերս—ինչպէ՞ս մարեցին հրդեհվող սերս... Ինչպէ՞ս մոխրեցին ծովն հրաբուխիս (ՀԾԳՀ, 3, 39): Ինչպես են կրակում, որ ոչ մեկը չի կաշում (ԲՀՍԸ, 79): Էլ ինչպէ՞ս պիտի դու քեզ զգայիր (ՊՍԵԺ, 4, 146): Քանի, Բանի կամեցէ՛ւ եմ Հանդիստ գտնել կյանքիս մեջ (ՀՀ, 46): Մոտիկներս ո՞ւր կորան, Ինչհա՛ն լացի, ձեն ածի՛ Զեն շի տվին, լուռ կորան (ՀԹ, 1, 148): Ե՛րբ են փայլել ուրախ օրերն իմ սրտում (Ն. տ., 158): Ուրա՞ն էնք մենք խաղացել (ՀԹ, 2, 8): Ինչ էս, նանի, էլ բարկանում (ՀԹ, 2, 115): Ի՞նչ էս զորս գալի, խելքամաղ անում (ՀԹ, 2, 46): Քանի գուրս թռչես, նայես դեռ ու դեն (Ն. տ., 47):

Որոշ անորոշ գերանուններ էս կարող են բայի լրացում դառնալ:

Օրինակներ՝ Նա դաշտի նորածիլ արտերին նայելով՝ մտածում էր ինչ-որ (ՍԶ, 1, 193): Կապիտանը ինչ-որ զրուցում է Ապետի հետ (ՀՄԱԶԶ, 3, 135): Ինչ-որ չի համապատասխանում այդ մայրը իր նախկին տպավորություններին (ՎԹԵ, 503): Ինչ-որ վատ էմ քնել գիշերը (ԳԲՈՀԼ, 5):

Արեւմտահայերենում բայի լրացում լինում են որ՛շա՛փ, որ՛հա՛ն, ինչպէս, Բանի, ինչ գերանունները:

Օրինակներ՝ Ահառասիկ ինչպէս կ'երևակայէի զինքը (ԳԶԵԺ, 1, 379): Ուշափ խնդացին այն օրը (ԵԵ, 586): Ինչ սառեցար, եկուր ննջասենեակը տես (ԳԱԱՓ, 86): Ի՞նչ կ'երթաս կու գաս բուրուռի նման օրօրուկէն (ԶՈՆԵՄ, 72): Ուրա՞ն կը սիրէի զայն (ՀԵԱԳԱ, 155): Էս անտէր բրրշակին տակ Բանի՞ մնաս մինակ ու մենուճար (Ն. տ., 258):

Ընդհանրապես թվականը բայի լրացում չի դառնում՝ անմիջապես քանակական թվականները հրքեմն բայի լրացում դառնում են գոյականաբար գործածվելով: Այսպես, դրաբարում և միջին հայերենում քանակական թվականները գործածվել են գոյականաբար:

Թէ մարդն ի զլջումն գայ՝ հինգ հարիւր կը թողում նորա (ՖԴ, 339): Մէկ մողն հարիւր վաստակեաց (ՄՈԻԺ, 132): Բերէր... ընդ միոյ հարիւր (Մարկ., Դ): Տան պատուղ... ընդ միոյ հարիւր (Ն. տ.): Մի ի ձէնջ հալածեաց զհազարս (Յեսու, ԻԳ): Կու գան ու կու տան հազար չեմ առնէր և բեղ չեմ ի տար (ՆՔԶԿ, 135):

Ավելի համախ քանակական և դասական թվականները բայի լրացման դեր կատարում են որևէ չափի միավորի հետ զուգակցված, և այդ բառի զեղչումով հրքեմն դիտվում են բայի լրացում:

Օրինակներ՝ Զանուշ գինին կարմիր որակ, Սովաւ ըմպես չորս կամ հնգակ, Թէ յաւելցուս վեց կամ եօթնեակ, Լինիս ալլոց ծաղր ու կատակ (ԱՄՄՂ, 136): Տասնուհինգ շատ է ապաշխարել, տաս ուտեմ և խմեմ, հինգ ապաշխարեմ (էՀՄԳԱ, 97): Այն մարդն, որ երկու խօսի, զմէկն քաղցր և զմէկն լեղի՝ Եղբայր է օձին ևղեր և զնորա անէծքն ընդունի (Ֆ, 509): Եւ թէ երկրորդ ամուսնանայ՝ իբր զերրորդ համարեալ է (ՄԳԴ, 92): Առաջի վաճառելովն Ե. յ. ր. դրամ ծախեցաւ... Երկրորդ վաճառելովս այլ Ե-ն յր դրամ վաճառեցաւ (ՆՄԺԱՎ, 272): Քեղի գիրկ ու ծոց անեմ, պազ հազար, մինչ որ լուսանայ (ՆՔԶԿ, 123): Վայ ասացէք հարիւր հազար, Սուգ հասաւ Հայոց խաւար (ԺԵՀԶԶԱ, 434): Մոցդ էլ մտնալ կամիմ, թէ հազար կանչես ֆրիաթ (ՆՔԶԿ, 199):

Արեւելահայերենում ևս քանակական և դասական թվականները նախ դառնում են բայի լրացում չափի միավորի զեղչումով:

Օրինակներ՝ Մեկ լալիս ևս դու՝ զարկից մահվան դեղին մատների, Հազար ու մեկ ծիծաղում մատների տակ կյանքի վառ (ՀՇՔԶ, 3, 112): Ում համար յոթ՝ հայոց համար դու հազար ևս պաշտելի (Ն. տ., 2, 211): Գնաց ետ բերեց, Թաթիկներին էլ դեռ մի երկու խփեց (ՀՄՏ, 251):

Այդ թվականները ևս կարող են դառնալ բայի լրացում՝ անմիջական լրացչայի զեղչումով:

Օրինակներ՝ Հինգ-հինգ, յոթ-յոթ, ինն-ինն շարվում են իրար ետևից (ՔՀՄԶ, 55): Հաշյուր հազար կստանա նա, ով այդ տանի ուշադրին (ԳՄԸԵ, 392): Մեկ ապրելով, տաս մեռնելով, Մեկ զարկելով, տաս զարկվելով, Թողին Սասնա զմրուխտ սարեր (ԳէՆԺ, 2, 39):

Արևիմտահայերենում ևս թվականները կարող են բայի լրացում դառնալ կա՛մ գոյականաբար հորժածվելով, կա՛մ անմիջական լրացյալի զեղչումով:

Օրինակներ՝ Առաջին լսելուս բան մը շիրցի խորհիլ (ԹԳԿ, 28), Առջի տեսնելուն կանգ առած էր այդ տիկնոջ քով (ԳԶԵԺ, 1, 275): Ամիրխաս աչքերը չորս բացած և ականջները տասընչորս, կը լսէր այդ ձայնը (ՌԶՅ, 183): Ամէն ոք կը ջանայ առաջին սկսողն ըլլալ այսինչ կամ այնինչ դործին, անծանօթ ճամբայ մը առաջին բացողը (ԱԶԵ, 229): Մեզ շարեցին չորս-չորս (ԱՅՄԶՄ, 77): Կը քայլեն տնոնք երկու, երեք-երեք (ՎՄՀԲ, 182): Հայրս առջի խանութպանը մնացած էր, հինգ վաստկելով, հարիւր փառք տալով Աստուծոյ (ԹԲԱԵ, 281): Դիշերապահը տասներկու կը վարնէր փողոցին հնչուն մայթին վրայ (ԳԶԵԺ, 1, 54): Տարակոյս չկայ, որ էթէ հինգ կանչէր՝ Բսան և հինգ պիտի ունենար իւր առջև (ՀՊԵԺ, 3, 8):

ԽԱԿՐԱՅԱԿԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայերենում մակբայը, ածականի նման, կարող է ստանալ լրացումներ: Այդ լրացումները միատեսակ չեն: Դրանց մի մասը ծառայում է մակբայի արտահայտած հատկանիշի աստիճանը կադմելուն: Դրաբարում այդ դերով հանդես են գալիս շափի և աստիճանի մի շարք մակբայներ (կարի, յոյժ, շատ, հուսկ, առաւել), դերանուններ (այնչափ, այդպէս), ածականներ (Բաջ, փոքր ինչ): Այս բառերը կարող են զրովել համարյա բոլոր տեսակի մակբայների վրա՝ կադմելով գերադրական, երբեմն էլ բազդատական աստիճան:

Օրինակներ՝ Այլ այնպէս կամեցաւ զի ոչ կարի վաղ առնիցէ, և ոչ յոյժ անագան (Եղև., 3, ԺԶ): Կարի խիստ դաշտացեալ են մեզ (ՂՓՊԶ, ԽԸ): Մարտիկալ դերիվարն իւր զկնի Գեղեհոնի այնչափ փութապէս, մինչ զի շատ քայլ և ոչ քայլ առաջի իւր (ՅՄՊՏ, 282 ա): Որ ապա յետոյ սակաւ մի անկաւ ի ձեռս Գաղկայ Արծրունոյ (Ղև., Պատմ., Է): Փոքր ինչ յառաջ իրազեկ լեալ թագաւորն... շուէ գնաց յՈւտի գաւառ (ՅԴՊԶ, 304): Յունաց հուսկ երբեմն յետոյ գտաւ զիր ի Կադմեայ յունեմնէ Փրինկիկոյ (ԲԱՊՏԱ, 1, Ա): Արժանի հաւատարմութեան առն զժամանակագրութիւնս շրջագալին յոյժ գեղեցկապէս (ՍՏՏՊ, 1, Ա): Հրաման տայր՝ նախ գնոսա... յաներևոյթ տեղի ինչ տանել, շատ ի կարաւանէն հետի (ՂՓՊԶ, ԽԸ): Զլեզու հայերէն խօսից Բաջ տեղեկաբար գիտէր (ն. տ., ԾԴ): Եկզ վահանայ այդպէս երազ՝ շատ բնզգէմ է բանիցն վրուայ (ն. տ., ԿԵ): Նա առաւել յորդորագոյն հնչէր և արտօսր ի վեր բերեալ հեղոյր (ԲԱՊՏԱ, 3, Դ): Յերկուս տեղիս կարի իմն յոյժ հաճեալ նուաճէ ակնակառոյց լինելով (ն. տ., 4, Զ): Դառնացոյց զիս բաւականն յոյժ (Հոտթ., Ա): Զարմացաւ, թէ այնչափ վաղ մեռաւ (Մարկ., ԺԵ): Իբրեւ կարի շատ ստիպեաց (Բ Մակ., Է):

Միջին հայերենում ևս շափի և աստիճանի, ձևի, ժամանակի, երբեմն և տեղի մակբայները կարող են ստանալ համեմատութեան այս կամ այն աստիճան ցոյց տվող լրացում՝ արտահայտված շափի և աստիճանի մակբայներով (կարի, խիստ, աւելի, առաւել, յոյժ և այլն):

Օրինակներ՝ Նա յոյժ մտերմաբար հողայր վասն Վասակայ (ՍՕՊՆՍ, 169): Զլինի, որ վասն խստասրտութեան խիստ յառաջ երթայ (ՍԳԴ, 32): Նա շտայ տուգանք ու թէ տայ՝ նա խիստ էշիկ (ն. տ., 70): Թէ չէ՝ դադէմ դայդ լիզուդ, որ աւելի շատ չի խօսիս (ՖԴ, 270): Զհուրն ինձ համար պատրաստել, որ զիս այրէ խիստ անխնայ (ն. տ., 285): Բայց թէ խիստ շատ գայ՝ բռնէ որ հիւանդն շատ չի վատուծի (ԱՕԲ, 358): Յոյժ նմանակի կերպարադրեալք են ամենեքեան (ՊԱԴ, 410): Կարի ճշդի պահանջեն (ՊԱԴ, 155): Ելաց յոյժ դառնագին (էՀՄԴԱ, 219):

Այստեղ երբեմն մակբայի լրացում դառնում են շափի երկու մակբայ:

Օրինակ՝ Սատանայ տրտմացաւ և կարի խիստ ի խոր խոցեցաւ (ՆՄԺԱՎ, 183):

Այս դեպքում երբեմն իրար մոտ դրված երկու մակբայները կարող են դիտվել զուգադրված համադաս անդամներ և ոչ լրացական հարաբերությունք կապված բառեր:

Օրինակներ՝ Շատ անշափ ուտէ (ԱՕԲ, 310): Մարվի և շատ ցուր խմէ մարդն խիստ անշափ (ն. տ., 319): Յոյժ շուտափոյր ճեպով յարդարեաց յամենայն որպիսութիւն կողմանցն այնոցիկ (ՊԱԴ, 24): Անկաւ հակառակութիւն ի մէջ եպիսկոպոսին և ժողովրդոցն յոյժ սաստիկ (ն. տ., 371): Կարի յաւէտ անողորմ հարին (ն. տ., 157): Որ և բազում ժամանակօք կանխաւ յառաջ դայս ասացին (ԿԵՏ, 225):

Մակբայի համեմատությունն այս կամ այն աստիճանը կարող է կազմվել ածականով, ցուցական դերանուններով:

Օրինակներ՝ Պատեհ համարեցաք բուն առաջ վասն թաղաւորաց դրել զիրաւունս (ՍԳԴ, 16): Բուն յառաջ հրամայեալ է ս. Սահակ (ն. տ., 28): Եթէ որ մշակ վարձէ ու առանց խնամոց այնչափ շատ հալածեցնէ ի բան (ՍԳԴ, 21): Նա զթագս ի զխոյս առին՝ հաւնց շուտով, որ ևս չմացայ (ՆԲՀԿ, 287):

Արեւելահայերենում ևս շափի և աստիճանի, ժամանակի, ձևի, տեղի մակբայների համեմատությունն աստիճանները կազմվում են առաջին հերթին շափի և աստիճանի մակբայներով, ինչպես՝ քիչ, շատ, ավելի, առաւել, շափագանց և այլն:

Օրինակներ՝ Մենք շատ էլ ևնոու չենք գնում (Շիրվ., 5, 188): Նրանք շափագանց շատ են սիրում ծաղիկներ և կոնֆետներ (ն. տ., 194): Երեքը դրանցից շարունակ սարի գոմերում էին լինում և տուն գալիս էին շատ սակալ (ՍԶ, 2, 80): Օ, շատ առաւել ղժնի դրանից Եվ հղկելի էր հազարապատիկ (Զ, 195): Շատ ավելի բարձր ու ամուր զգացումներով են կապված իրար (ԱՍԱ, 49): Նա այդ բոլորն անում էր

շատ համոզվեւ, շատ սրտանց (ՔԹՊ, 1, 369): Նրանք բարձրանում էին շատ դանդաղ (ն. ա., 559): Զարկերակը զարմանալիորեն արագ էր աշխատում (ՔԹՊ, 3, 420): Ախ, նրանք այնտեղ հաճախ, շատ հաճախ հույց էին մտնում լոկ լուսաբացին (ՊՍԱԶ, 176): Ոչ մի կերպ ավելի վաղ չկարողացա ազատվել (ԱՍԱ, 10): Վաղուց, շատ վաղուց էր մեռել մարդը (ՆԴ, 1, 76): Երեակայեցեք, այսօր մի քիչ ուշ վեր կացա, որովհետեւ դիշերը շատ ուշ տուն եկա (ՆԴ, 1, 248): Բոլորովին հանկարծ, կարծես մի դյութական գաժազանի շնորհիվ, մի քանի օրում ծառերը ծածկվեցին փոքրիկ սերնեկներով (ՄՄԵ, 120):

Մակրայի համեմատության աստիճանը կազմվում է նաև որոշ ածականների միջոցով:

Օրինակներ՝ Իսկ այգիների շուրջպարը կանաչ ձգվում էր անծայր ու անծայր հեռու (Զ, 226): Տասներկու տարի շարունակ նա տնընդհատ բնորոշվում էր բյուրոյի կազմում, Լրբեմն բացառակ միաձայն (ԱՍԱ, 449): Անհնարին արագ պետք է գործ հասցնենք մարգարանին (ԴԴՎ, 588): Փողոցում նա քայլում էր անսովոր արագ (ՍԶ, 2, 340): Սովառնում է նա տիկզերթի տարածության մեջ անսահման առաջ (ՎՓ, 3, 299):

Մակրայի համեմատության աստիճանն արտահայտվում է ամենից հաճախ դերանուն + մակրայ կապակցություններով:

Օրինակներ՝ Դիակեր, ևս այնքան վաղուց բնկերներ շունեի (ԱՍԱ, 35): Շատ քիչ տղամարդիկ իրենց փողերն այդքան շուտորեն կծախսեն կնոջ համար նվերներ գնելու (ԱՍԱ, 276): Քեզ, այդքան ուշ, ինչի՞ համար ազատեցին (ՊՍԱԶ, 214): Ինչու ևս մեր այս կարճատև երջանկությունը այդքան շուտ բնդհատում (ՔԹՊ, 3, 184): Մեր քսանամյա ծանոթության և այնքան հաճախ հանդիպումների ընթացքում Լրբեք չէր խոսել սիրո մասին (Շիրվ., 5, 305): Ուր ևս շտապում այսպես սրառչալ (ՍԶԶԲ, 7): Նա շատ դարձացած էր, թե ինչու է թագավորն այդպես անակնկալ կանչել իրեն (ն. ա., 183): Վարդենիների ճյուղերի վրա իջել էին գեղձնու ծաղկաթերթիկները, որոնք այդպես շփեղորեն զարդարել էին (ՔԹՊ, 3, 139): Ուրեմն, շատ բան դիտեր նա Գուրգենի մասին (ԱՍԱ, 510): Վա՛հ, էս մարդիկ ինչ վաղ են քնում (ԶԲ, 2, 167): Սկսեց հեկեկալ այնպես ուժգին, որ թվում էր, թե նրա մարմինը կտորկտոր է լինում (Շիրվ., 5, 59): Հետո այնպես շուտ սովորեց տեսակների գները և կշեռքի լեզուն, որ Մարտին ասելը շուտով կշռելը հանձնեց նրան (ՍԶ, 1, 436): Պատմում է այնպես մանրամասն, որ շատերը այդպես շեն կարող պատմել իրականում իրենց տեսածը (ԲՆՈՂ, 265): Դնում է և ոտքերը փոխում այնպես կախվալալ, կարծես ասում է կոխել գետինը (Բակ., 222):

Արեւմտահայերեանում եւ մակրայնէրի համեմատութեան աստիճան-
ները արտահայտուած են նախ շափի եւ աստիճանի մակբայներով, ինչ-
պէս՝ շատ, քիչ, քիչ մը, շափազանց, խիստ, աւելի, յոյժ, բոլորովին,
պակաս եւ այլն:

Օրինակներ՝ Իգական սեռն ալ արականին պէս վիճաբանութիւն
քիչ մը շատ կը սիրէ հոս (ՀՊԵԺ, 1, 160): Քիչ մը շափազանց պնդեր է
(ԵՕԵԺ, 1, 75): Առաջին անգամի համար շափազանց խիստ չվարուեցան
հետս (ԵՕԵԺ, 4, 580): Կը խնդրէ իւր բժիշկէն, որ քիչ մը նուազ դառն
դեղեր տայ իրեն (ՏԿՎԱ, 285): Նէնէթ աւելի մօտեցաւ, աւելի, քիչիկ
մը աւելի (ՇԵ, 1, 75): Միթէ քիչ մը քիչ հառաչած էր Աւետիս իր ան-
կողնին մէջ (Ն. տ., 183): Աղաւնի շատ աւելի բարկացաւ (Ն. տ., 60):
Քիչ մը առաջ պատ մը քաշեցիք առջիս (ԵՕԵԺ, 1, 35): Շատ վերջը
միայն ինք ալ փոխադարձ համակրութիւն մը դգաց ինծի համար (ԳՁԵԺ,
1, 230): Անցնելով նա մոռցուկ կ'ըլլայ շատ կանուխ (ՄՄԵԺ, 161):
Անիկա բացած է այդ խոպանը շատ առաջ (ՀՅԵ, 47): Լուրը գիւղին մէջ
շատ շատ տարածուեցաւ (ՀԵԱԳԱ, 258): Գրեթէ միշտ կ'երթար գիշերել
Լիսբոնի յարկաբաժինը (ՇԵ, 1, 184): Միւս օր ու միւս օրերը աւելի
ու աւելի կանուխ գացի հոն, աւելի մօտիկ նստելու համար այս հիւան-
դոտ սփինքսին (ՌՍԵ, 237): Շատ բացէն կ'երթայինք (ԵՕԵԺ, 4, 316):
Շատ վաւր հազիւ կը նշմարուէր գիւղին խանձարուրը (ՌՁՁ, 90): Քիչ
մը վերօք թխագոյն գօտի մը կ'երկնայ սպառնազին (Ն. տ., 290):
Քիչ մը լոմվի ու ետեւօք նստած է գետինը (ԼՇԸԵ, 223): Տաղնապի մէջ
ժամերը շատ կամաց կ'երթան (ՀՊԵԺ, 4, 72): Հիմակ աւելի դիւրաւ
կրնայի գննել բարեկամիս գէմքը (ԵԵ, 479): Գրեթէ բնագլաբար՝ մեր-
կացուցին իրենց գլուխները (ՀՅԵ, 206): Հովիւր կը քայէ քիչ մը բարձ-
րօրէն (ՎՇԵԶ, 221): Ժամ էր, որ Անդրանիկ Յէնէրճեան քիչ մը լրջա-
բար մտածէր իւր իսկական կարողութեան վրայ (ՏԿՎԱ, 39): Աւելի
ուզնօրէն Զարուհի կապուեցաւ Մարտիկեանին (ԶԵԵ, 109):

Այստեղ եւ մակրայի համեմատութեան աստիճանի կարող է կազմ-
վել ածականների միջոցով: Օրինակ՝ Անսովոր արագ ընթացքի մէջ էինք
(ԳՍԱՄԻԺ, 273):

Ավելի հաճախ համեմատութեան աստիճանները կազմվում են դե-
բանուններով:

Օրինակներ՝ Այս թերթին մէջ Օգոստոսն այնքան շուտ սկսաւ փոխել
իւր կարծիքները, որ ընթերցողն ալ ետեւէն չկրցաւ հասնել (Ն. տ., 250):
Առտուան ժամը 9 ու կէսին կ'անցնէինք Մեքքէի առջեւէն, թէեւ այնքան
հեռուանց, որ հազիւ ջամաքը տարտամօրէն կրնանք որոշել (Ն. տ.,
316): Այնքան հաստատապէս համոզուեր են, որ ամէնքն ալ իրմէ խոս-
տովանութիւն մը կրնան սպասել (ՏԿՎԱ, 321): Զանոնք կրկնած էր

այնքան շատ, որ այլևս իրմէ անշատած կը թուէին (ՇՇ, 1; 301): Այս-
հրէշին ծնանելուն վրայ չեմ դարձանար, բայց այնչափ վաղ՝ մէկնելուն
վրայ կը խորհիմ (ՀՊԵԺ, 4, 437): Այլշափ քերթօրէն մի խօսիր (ԵՕԵԺ,
1, 166): Իրօք այսքան դիւրաւ ձգտելիք բաժնուելիք մէկն էի ես (ԳԶԵԺ,
1, 145): Խեղճ տղան այդքան կանուխ կը սկսէր տառապանքը ճանշնալ
(ԱԶԵ, 119): Այլքան բարձրօրէն, ազնուօրէն, ամբողջականօրէն գրա-
կանութեան նուիրաբերուած կեանք մը քիչ կարելի է գտնել (ն. տ.,
389): Որքան ախար է, երբ քեզ կ'ուրանան այսքան կանուխ (ՎՄԶԲ,
205): Յետոյ դարձաւ նոյնքան լուռ (ՍԲՍ, 29): Անոր մասին որքան
հիմնովին տարբեր մտապատկեր մըն էր կազմեր (ՇՇ, 1, 184): Այլ-
պէս արագ քաղց միշտէն պարտէզին ծայրը (ՍՎԱ, 124): Ինչպէ՞ս կա-
րելի էր այսպէս սառնօրէն մեկնումի մասին խօսիլ առանց այլապիկու
(ՍԱԱՍ, 92):

Չափի և աստիճանի, ժամանակի, տեղի մակերայները կարող են
ստանալ նաեւ այլ ձևերով արտահայտուած լրացումները:

Այսպէս, գրաբարում գրանք ստանում են քան նախադրութեամբ և
հայցականով խնդիր, որը ցույց է տալիս համեմատութեան Լզր ծառա-
յող առարկան:

Օրինակներ՝ Նա քան զամենեւեւեան առաւել գիտէ՝ թէ մեզանչէ
(Իմաս., ԺԵ): Ի հերձազոյն քան զպարիսպն ընդ բազում տեղիս կըտ-
րեաց զքարինսն (ՄԽ, 2, 1Թ): Արտաքս քան զղուռն ճորայ Ելանեն (ն.
տ., Կ): Բորբոքեցէք առաւել քան զհնոցն Բարեկովնի (ն. տ., ՂԲ): Մի
առաւել քան զայս պատերազմոյ լսելեաց անցցէ (ՅԳՊԶ, 116): Մի
այլում ումեր փոյթ առնիչիք յառաջ քան զնա բմբռնել (ԲԱՊՏԱ, 2, Ա):
Այլ զօրաւոր և մտահարուստ ոմն հռետոր մեծ նախ քան զմեզ վերա-
դրեաց (ն. տ., 4, Գ): Վերագոյն քան զնա լրացոյց զկարգս եկեղեցւոյ
սրբոյ (ն. տ., 4, ԺԱ): Ընթացաւ վաղագոյն քան զՊետրոս (Յօվհ., Ի):

Նույն մակերայները կարող են ստանալ նաեւ զոյականի գործիակա-
նով գրված լրացում, որը ցույց է տալիս համեմատութեան չափը: Ընդ
որում սովորաբար գործիականն ունենում է չափ արտահայտող լրա-
ցում:

Օրինակներ՝ Քերրոն Խօրն ամալ յառաջագոյն շինեալ (Բիւք, ԺԳ):
Արայ սակաւ ամօք յառաջ քան զվախճանելին նինոսի խնամակալեաց
խրոց հայրենեացն (ՄԽ, 1, ԺԵ): Զօրն յունաց հեռագոյն ի նոցանէ
օրի միով (ՍԼԲ., Գ): Որ բազում ամօք յառաջ շինեալ էր (ՅԳՊԶ, 29):
Երթային աչն օր ի գեօզ մի, որում տնուն էր Ռեան, հենի ի նիւշապնոյ
որպէս հրասախօք վեցիւք (ՂՓՊԶ, ԾԵ):

Որոշ մակերայներ (մեկուսի, հենի, հեռագոյն և այլն) կարող են
ստանալ նաեւ բացառականով լրացում:

Օրինակներ՝ Առ տարաւ զնա մեկուսի ի հանապարհէն (Բուդ., 6, Է): Հրաման տալը՝ նախ զնոսա... յաներևոյթ տեղի ինչ տանել, շատ ի կարաւանէն հեռի (ՂՓՊՀ, ԽԸ): Զօրն յոնաց հեռագոյն ի հոցանէ օթիւ միով (Սեբ., Գ): Քանզի ոչ հեռի յողորմութենէ առ այս ցոյց բանի է իմանալի (ԳՆՄՈ, ԽԸ):

Միջին հայերէնում շատ է ընդլայնւում գոյականի տարբեր հոլովներով, նախադրութեամբ կառուցներով, մակրայով և նախադրութեամբ կառուցներով, հոլովածակներով և նախադրութեամբ կառուցներով լրացումների շրջանակը:

Այսպէս, շատ է գործածական մակրայ + Բան + հայցական կառույցը:

Օրինակներ՝ Իւր նոպայն Բան զաստուերկու պամ ալլ աւելի քաշէ (ՄՀԶՄ, 84): Քան զիս ալլ յառաջ էր ալլ քեզ գրած Հայրն ահաւոր (ՅԴ, 376): Եւ թէ արիւն և թարախն Բան զձեռնարկան յեակ դայ՝ գուշակէ որ խոցն ի վարի աղիքն է (ԱՕԲ, 76): Յամէն օր Բան զգարեջուրն յառաջ զայս մտպութս տուր (ն. տ., 289): Գրեթէ զհագար մարդ աւելի կայր յառաջ և յետոյ մեծ հայրապետին (ՊԱԴ, 425): Յայնժամ ստանտս աստէն բազում մեծութիւն, Քան զհայր քո առաւել թաղաւորութիւն (ԱԲ, 274): Քուռակն յառաջ երթայր Բան զմայրն (ՆՄԺԱՎ, 23): Քո բնկերին կրկին տամ Բան զոյդ (ն. տ., 260): Ով խուստն ի սիրտն առնու, Բանց իր օրն յառաջ մեռանի (ՆԲՀԿ, 254): Շատ կար Բան զԲեզ մանուկ, որ տեղէր զաղեղն ի գօտին (ն. տ., 258):

Գործածական է նաև մակրայ + չափի և աստիճանի մակրայ + Բան + հայցական կառույցը:

Օրինակներ՝ Եկին ալլ աղգ մի, որ կարի առաւել էին ճառօք Բան զառաջինսն (ԿԴՊՀ, 338): Սա բազմապատիկ առաւել Բան զնոսա, երկս և աշխատութիւնս կրեաց ի վերայ արտաքին գրոց (ՊԱԴ, 396):

Գործածական է մակրայ + լրացումով գործիական կառույցը:

Օրինակներ՝ Ամա միով յառաջ շահն առ ինքն էր կոշեալ զՄովսէս վարդապետն (ՊԱԴ, 233): Շինեաց Զամբր զՊաղտատ ի վերայ Տիգրիս գետոյ չորս ատուր հանապարհաւ հեռի ի Բարիլոնէ (ԿԴՊՀ, 74): Ինքն երեկ Բ ատուր յառաջ (ՄԱՊ, 39): Յորժամ եկի վանքս Բ տարով յառաջ մօրեկ Ճարախն զվաստակն կերաւ (ԺՀՀԶԶԱ, 657):

Գործ է ածվում նաև մակրայ + Բան + հայցական + լրացումով գործիական կառույցը:

Օրինակներ՝ Տուր զգարեջուրն առաւօտին՝ Յառաջ Բան զնոպայն հինգ պահով կամ վեց պահով (ՄՀԶՄ, 95): Պօղոս վարդապետն վոբր մի ժամանակաւ վաղագոյն եկեալ էր Բան զՄովսէս (ՊԱԴ, 291): Եօրն

ամաւ նախ քան զայս Շահի արմէն տիրեաց երկրին խլաթայ (ն. տ., 162):

Հանդիպում է նաև մակբայ+լրացումով հայցական կառույցը:

Օրինակներ՝ Թպտիրն այն է, որ մէկ քանի օր յառաջ սերկեկի շարապ խմես (ԱՕԲ, 66): Է օր յետև այս ջրիս փոխան մանուշկի և նօնֆարի ձէթ և իսպիտակ մոմ և քաֆուր զէտ մօրհամ արա (ն. տ., 283): Ամսումն նանապարհ հեռու յիշէին զանուն թագաւորին Լեւոնի (ՄՄՊՅ, 102):

Գործածվում է մակբայ+լրացումով հայցական+բացառական կառույցը: Օրինակ՝ Թաղեցին զնա ի դուռն սուրբ եկեղեցոյ իւրոյ՝ ի հիւսիսեան կողմն քաղաքին, իբրև նետընկէց մի հեռի ի պարսպէն (ՄՈԻԺ, 227):

Հեռի, հեռու, յստաջ մակբայներն ստանում են բացառականով լրացում:

Օրինակներ՝ Վախեմ թէ մեռանիմ ի քէն հեռի և անտես (ԳԱՏ, 156): Ի նոյն ժամանակաց ոչ հեռագոյնս ինչ կամեցաւ Իւանէ... սպանանել զԴեմետրէ (ՎԱՊՏ, 160): Ի նմանէ հեռագոյն շինէ զԲագարան տուն կոոց (ն. տ., 51): Այս բարի է, որ ի միմեանց հեռու կենամք (նՄԺԱՎ, 227): Յառաջ ի սոցանէ յիշենք զծաղիկն (ԳՔԲՄ, 34):

Ի քաջ մակբայը լրացում է ստանում հանդման բացառականով: Օրինակ՝ Զոմանս ըզձեռն կուպեցին, եւ շատք՝ մազէն ի քաջ քերին (ՀՀՄԲԲ, 483):

Ի փախ մակբայը լրացում է ստանում խոսափման բացառականով: Օրինակ՝ Խիստ այլ մի կենար դու յիսնէ ի փախ (ՄՀՔ, 214):

Նման ածականից կազմված նմանապէս մակբայը կարող է ստանալ ածականին բնորոշ լրացում տրականով: Օրինակ՝ Կամ թէ խելօքոտ ևս դու խիկար՝ նմանապէս Սողոմոնի (ԿԵՏ, 207):

Արեւելահայերենում մակբայի համեմատութեան աստիճանները եւ կարող են արտահայտվել մի շարք այլ միջոցներով:

Այսպէս, գործածական են մակբայ+կապ+կապի խնդիր կառույցները:

Օրինակներ՝ Նա այժմ անլի քան երբէք հիշեցնում էր զնշուհու (ԱՍԱ, 22): Նրան դիտողութուն էին անում շափից դուրս արագ խոսելու համար (ն. տ., 97): Նա գալիս է կույր-կույր, քամու պէս տաքերայնորեն (ՊՋԱԵ, 153):

Համեմատութեան աստիճանն արտահայտվում է նաև մակբայ+բացառական կառույցով:

Օրինակներ՝ Սովորականից կանուխ էր եկել (Շիրվ., 5, 377): Վտիտ տեսիւմ, թխադեմ ու ժամանակից շուտ սպիտակից մշտենք թեքվել

էր մօր վրա (ն. տ., 8): Աշխենը ամսից ավելի հիվանդ պատկած էր մօր տանը (ն. տ., 77): Մորթիկ է կյանքը այս մի, թուում է հոգմից արագ (2, 18): Զագին թողեց, փախավ անտառ, Իր ձագից էլ լեղապատառ. (ՀԾՔՀ, 2, 111): Իր ջութակից առավել դուր եկավ զգրարի գործիքը (ՌԱԱԱ, 250):

Ավելի շատ գործածվում են մակբայ + բացառական + մակբայ + այլ խոսքի մաս կառույցները:

Օրինակներ՝ Սրանք կանգնել էին քագունուց փոքր-ինչ ետ՝ հարգալիր հեռավորությամբ (ՍՀՀԲ, 538): Զանոյանի օրոք ժողով ատարվանից անհամեմատ ավելի շատ էր փող ստանում (ԱՍԱ, 174): Մենք հո մեղավոր չենք, որ նա մեզանից առնվազն մի տասն անգամ ավելի է վստահում (ն. տ., 328): Դասակը կայարանից երկու հարյուր քայլ վերև կտրեց երկաթգիծը (ՔԹՊ, 2, 161):

Շատ գործածական են լիակաշարով կամ լիակաշարի փոխարինող այլ բառով և չափի միավոր գոյականով լրացում ունեցող մակբայական կապակցությունները (լիակաշ + չափի միավոր + մակբայ կառույցները):

Օրինակներ՝ Հինգ, վեց տարի առաջ ինչպես Արամը, այնպես էլ ինքը դրում էր ոտանավորներ (ՔԹՊ, 1, 52): Այն բարդը, որի տակ նրանք նստեցին, հիսուն քայլ հազիվ հեռու լինել սայլուղուց (ՔԹՊ, 2, 626): Երկու օր հետո համարաբար նույն ձևով կստացվի մի ուրիշ հրաման (ԱՍԱ, Եվ, մի պահ հետո, հանկարծ ցած թափվեց (ՊՍԱ, 2, 21):

Այս դեպքում երբեմն լիակաշարով կամ նրան համարժեք բառը չի լինում, և մակբայն ստանում է միայն հայցականով չափ արտահայտող լրացում:

Օրինակներ՝ Քանի երկրակալ, քանի պետություն բարձրացել, տիրել, անցել են հերթով Եվ մահ տարածել քո ճանապարհին Դեռ ղարեւ առաջ Լենինյան դարից (2, 192): Աճապարում էր բոլոր առաջ հեռանալ բակից (ՔԹՊ, 2, 18): Ժամեր շարունակ մենակ ու մենիկ Պաղ ստեղծերին հաղորդում էր նա (ՊՍԱ, 2, 77): Հոգում անասելի ուժով բլթբլթում, եւ էր գալիս շարաքներ շարունակ կուտակված մաղձը (ԱՍԱ, 146):

Արեւմտահայերենում ևս մակբայների համեմատության տատիճանները կարող են կազմվել մի շարք միջոցներով:

Այսպես, սովորական է մակբայ + կապ (չափ, բան, մինչեւ, պէս) + կապի խնդիր կառույցը:

Օրինակներ՝ Երկու թաղն ալ զիրար կործանելու չափ յառաջ պիտի երթային (ՀՊԵԺ, 3, 161): Ոչ ոք իրեն չափ վայելչօրէն պիտի կա-

բենար պոռոտ, հարուստ այդ ցուցադրանքին արժանաւոր դերասանը հանդիսանալ (ԵՅ, 32): Ո՞վ առաւել քան զիս կրնայ սիրել զքեզ (ՄՏԵ, 46): Դալուստ ազան դրամատան բեռնակիրն արքեցնելու շափ կանուխ կու դար առաւօտները փակուիլ իւր վանդակին մէջ (ՏԿՎԱ, 279): Կէս ժամուան շափ վերջը վանահայրը դարձաւ վանք (ԼՇԸԵ, 154): Քնդի կը մնայ կարելի եղածին շափ շուտ մեկնիլ (ՏԶՎ, 144): Որ միեւնոյն ատեն ճամբորդական նօթերու, տեղական կեանքի մինչեւ մէկ աստիճան հաւանցի ուսումնասիրութեան, ազուր ու անառակ ազու թողած ու ծողոված տպաւորութիւններու փունջ մը պիտի բլլայ (ՕԶԵ, 147): Որ կ'անցնին վայրկեանի պէս արագ (ն. տ., 152):

Շատ գործածական է մակրայ + բացառական + չափի մակրայ կառույցը:

Օրինակներ՝ Այն թուականին պայտաւաճառները կօշկակարներէն շատ անլի դրամ կը վաստկէին (ՀՊԵԺ, 2, 150): Քու Մարտիկ աղայէյ հազարապատիկ տւելի կ'արժէ (ԵՕԵԺ, 1, 40): Կանուխ կը դառնար այն օրը Դարեգին իւր տուն, սովորականէն շատ կանուխ (ՏԿՎԱ, 117): Հիմա տարիները առաջուրնէ անլի արագ կ'ընթանային կարծես (ՄԹՄ, 164): Ինձմէ հազարապատիկ անլի հաճույքներ կրնային ունենալ (ԳՄԱՄԻԺ, 404): Կեանքը ժամանակէն շատ վաղ սպառեց մեզ (ն. տ., 475): Միտքը դրած էր օգնել անոր, անձայն, անտրտունջ, առաջուրնէ շատ անլի սրտանց (ԲԵԿԶ, 186): Առաջուրնէ, Բիշ մըն ալ անլի պիտի սիրես (ՇՇ, 1, 212):

Այս դեպքում կառույցը կարող է ունենալ նաեւ մակրայ + բացառական + հայցական + չափի մակրայ պատկերը:

Օրինակ՝ Հագիլ ինձմէ քանի մը տասնեակ քայլ անդին խճուղին է ու դետը (ԼՇԸԵ, 38):

Շատ գործածական են այն կառույցները, որոնցում մակրայի համեմատութեան ատարձանք կազմվում է գոյականի (կամ հոլովոյ ալ խոսքի մասերի) բացառականով:

Օրինակներ՝ Դուք կանայքդ նոր լաթերը ամուսիններէյ անլի կը սիրէք (ՀՊԵԺ, 1, 126): Չափէն անլի կ'աշխատէր (ն. տ., 2, 92): Արփարի ապաքինումը կը տեսէ ամիսէն անլի (ԵՕԵԺ, 4, 39): Միթէ կը կարծես թէ ես Բէնէ նուազ կը շարժարուիմ (ն. տ., 554): Չէ՞ր հրատար, որ իմէ շուտ պիտի ծերանամ (ՀՊԵԺ, 1, 71): Դատարու մէջ ամէնէն ուշ հասնողը արդարութիւնն է (ն. տ., 285): Անոր մէջ նշմարաւորնէ առաջ բաժանորդը կը փնտռէ (ն. տ., 2, 225): Հոն կը մեկնի սովորականէն կանուխ (ԵՕԵԺ, 1, 246): Այն տոտուն ժամը չորսին, սովորականէն ուշ եկաւ խմբագիրը (ԳԶԵԺ, 2, 112): Մինչ կը վաղէ ինձմէ

շուտ ճակատագիրս այնտեղ (ՎԹԾ, 184): Երեկոյին արեւն ու ձմեռ
գործը (ՀԵԿԳԱ, 70): Հանքերն երբեմն յանգեցնէն դիւրաւ կը գտնուին
(ՀՊԵԺ, 4, 497):

Արեւմտահայերէնում մակրայները կարող են ստանալ նաեւ այլ
կարգի լրացումներ (ոչ համեմատութեան աստիճան արտահայտող):

Այս դեպքում մակրայի լրացումներ կարող են գտնուիլ հոլովով
բառերի հաջցական հոլովածները (լրացումով կամ առանձին), բացա-
ռական, արական կամ գործիական հոլովածները, կապույնի կառույց-
ները, ոչ չափի և աստիճանի մակրայներ, հարցահարարական և այլ
տեսակի գերանուններ:

Այսպէս, շատ տարածված են մակրայի լրացումները չափի հա-
ցականով, որը սովորաբար թվական և չափի միավոր է լինում:

Օրինակներ՝ Ներսէս զրկուած էր քանի մը տարի առաջ պատ-
րիարքութեան գահուն վրայ բարձրանալէ (ՀՊԵԺ, 2, 220): Քա-
նի մը օր առաջ յիսունի չափ կառք տեսայ (ն. տ., 4, 277):
Երկու օր վերջը վանդակիս դռնակն ափ ափն (ն. տ., 5, 48): Նեմգար
հանրմ կէս ժամ ետք կու գայ (ԵՈԵԺ, 1, 140): Ներք ուր քու աշակերտդ
արեւեցեալ, տասնեկիկ զարեւ յետոյ պաշտ (ՍԸԾ, 236): Պաշտօն
քալեց, ամէն օր կառք մը անկի, իր երեսակայած երջանկութեան գիր-
կը (ՀՈԵ, 78): Կառք մը անկին գորշ սելերով ծածկուած հիւղակէն ծռլ
ծուխ մը կը բարձրանար (ն. տ., 96): Տուն դարձած էր վարժապետ
մի քանի ժամ յետոյ (ն. տ., 202): Երեւոյկն տարի վերջը, օր մըն ալ
տիկին Տատրակեան ամուսինէն նամակ մը առաւ (ՅՁԵ, 51): Կ'երթամ
պահ մը լիսուն տարի ետ (ՎՄԶԲ, 148):

Տրական, բացառական, գործիական հոլովներով լրացումներ են
ստանում տեղի և ձևի մակրայները:

Օրինակներ՝ Մարմինն համեմատօրէն խր խնկին խիստ ծանր
մեծնալուն՝ յիշեալ ճերմակեղէններն հինգ տարի յաջողեցաւ զործածել
(ՀՊԵԺ, 2, 297): Ու ով ըսաւ այդ կնոջ ով այդ պահուն մենակ, հոտ,
իր բեհեզին մէջ ճերմակ, ձեռքերն կուրծքին խաչացի, Հեկեկալով առ-
ջեւէս տանէր ստուերն իր գլխաւ (ԲՍԵ, 48): Միացէք, տաղեր, ուր աշ-
խարհ կաք, Հեռու իրարմէ ատենով, տեղով (ՎՅԵ, 332): Խղկնդ գաղա-
նի բրած ես այդ զոգութիւնը (ՀՊԵԺ, 4, 426): Հակառակ լոյսերէն և
ողջմտութենէ վարսախներով հեռու այս աշխատութեան, տեսակ մը
չարզանք կը պղպիսի այդ ծերունիին հանգէտ (ԵՈԵԺ, 4, 161): Կը գաղնմ
երգն իր էջերուն իր ստուերով գիրկընդխառն (ԲԲԱ, 103): Այդ վաղան-
ցուկ նշաններէն անկախօրէն, կեանքը իր մէջ կը թուի ունենալ յալի-
տենական նոյնութեան տոկոսն նկարագիր մը (ԱՀԳՃ, 227): Փոթորիկը
պայթեր էր արդէն մեզմէ, անկախաբար (ՁԵԵ, 224): Ինքը բարոյագէտ

մը չէ վերջապէս՝ հակադրօրէն կողկասահայ դրագէտներուն միծագոյն մագսին (ԱՀԳՃ, 231): Ներկան պէտք է զնահատել յարաբերաբար ան-
ցեալին (ԶԵՆ, 23):

Ժամանակի, տեղի, ձևի մակերայնները կարող են ստանալ այլ մակ-
երայներով լրացումներ:

Օրինակներ՝ Ատեն-ատեն կու դար նորէն Համբարձում ազան մեր
տունը միշտ կռճկուած, միշտ սակաւախօս, միշտ յամբաւալ (ԵՕԵԺ,
1, 517): Զոր պարտաւոր էի ամէն իրիկուն կրկնել իրեն, կերակուրէն
անմիջապէս առաջ (ԵՕԵԺ, 4, 9): Անմիջապէս յետոյ թաղին ծերերն ու
պառուները կը խորխափէին (ՌԶՑ, 246): Պիտի անշուշտ անվերջօ-
րէն գեռ երթայի Այսպէս հեռու, միշտ հեռու (ՎԹԵ, 262): Շոյկեց, զգուցեց,
սիրեց, հոռոտեց, հետզհետէ աւելի (ՇՇ, 1, 75):

Մակերայնները լրացումներ են ստանում կապային կառույցներով:

Օրինակներ՝ Ռազիաններուն հոծ թուփերը քմահաճ դրասանգումնե-
րով կ'արշաւէին ամէն կողմէ, մակարոյծ տուններու հետ խառնխառն
(ԵՆ, 314): Պիտի մեռնի այս աստուածն այս մարգուն հետ զիրկրկոյ-
խառն (ՎԹԵ, 334): Կ'անցնին ճայերու խումբերը, շարք-շարք, Ալափի
պէս շեշտ, հետի պէս արագ (ՍԲ, 292): Ու հիմա՝ քահանային աղօթիւն
հետ համբերաց՝ փոսին երկու դիհէն բահերով հողերուն տակ հեծեծող
դագաղը հեաղհետէ կը ծածկուէր (ԳԶԵԺ, 1, 189): Համբիկ, ծունկե-
րուն վրա գեռ կզկտիկ, այս անհաւատալի երեւոյթը կը դիտէր (ԵՆ,
224): Մեր ոտքերուն ներքեւ կը զգանք անոր ծածանքը գլուխէն մինչեւ
յետոյքը, կոհակին անձնատուր ու անոր լուսերանդ համբոյրներուն տակ
սաւառագին (ԼԲԸՆ, 126): Հաստատ քայլերով կ'ընթանային երկուքն
ալ, կամաց կամաց, անուշադիր իրենց շուրջը տիրող ընդհանուր սգու-
րութեան, այդ խաժամովին մէջ տարօրինապէս միայնակ (Ն. տ., 157):
Կառք մը կ'անցնի դագաղի պէս յամբերաց (ՊԴՏ, 30):

Այսպիսի լրացումներ կարող են ստանալ մակերայնները նաեւ արեւե-
լահայերէնում: Օրինակ՝ Շրջում են նրանք՝ ատամների մեջ սեղմած
պապիրոսներով և ազգային օրիորդների հետ քեանցով (ԳՄԵՍ, 393):

Մակերայնները կարող են ստանալ լրացումներ նաեւ հարցահարաբե-
րական և ցուցական գիրանուններով:

Օրինակներ՝ Ինչ փայլ, զիպուածն է նետած այսֆան հեռու իրմէ
դիւ (ԱՍԵ, 34): Բայց ժամերն ուրիշ յամբաւալէ կը սահին (ՍՏԵ, 135):
Ուշափ աւելի դիւրութեամբ պիտի սիրէինք այս դրական վաստակաւորը
(ԳԶԵԺ, 1, 403): Եւ ուրիշ հեռու կ'ապրիմ ակամայ իմ սրտիս մօտիկ
չքնաղ վալրերէն (ԼՇԸՆ, 33): Խոնջ պիտի ունենայ այդ ազան քեզի հետ
խօսելու այդպէս յանախ (Ն. տ., 337): Ինչպէս արագ կը սուրայ ժամա-
նակը (ԶԴԷ, 159): Նայեցաւ և զգաց մայրը, թէ իր սրտահատորները

որքան անտրտունչ, որքան յիսուսօրէն տառապէր էին (ՀԱՀԹ, 269)։ Ի՞նչ դանդաղ կը քալէ մարդկային միտքը (ԶՈԾԵՄ, 199)։ Ինքզինքը տեսաւ այսպէս մինակ (ՀՕԾ, 160)։ Այն ատեն պիտի տեսնես, թէ ամէնն ալ ինչ սրտանց պիտի աշխատին (ԶՈԾԵՄ, 109)։ Երբ այսպէս յոյկ կ'արշաւէր բանակը (ՄԾ, 101)։ Վարի յարկի տղան ամէն գիշէր այսպէս բրտօրէն կը գոցէ իր դուռը (ՇՇ, 1, 174)։ Պիսքիլիստը ինքզինքը կը ձգէ և կ'իջնայ խելայեղօրէն արշաւաստյր (ՕԶԾ, 186)։

Որոշ գրողներ երբեմն մակբայ են կազմում որոշիչ- որոշյալ բառակապակցությունների լրացյալ գոյականներից՝ ածանցումով կամ բարդացմամբ։ Այսպէս, մի բոլե-ից կազմում են մի բոլեաշափ։

Օրինակներ՝ Կէլնենք անմեռ Ողջ ազգովին Մասիսն ի վէր (ՀՇՔԶ, 3, 314)։ Որ գալիքով ծոռներիս՝ Ողջ ազգովին սրբանամ (ն. տ., 282)։ Ամենքը մի բոլեաշափ արձանացել էին ղզացումների շնչով (ՎՓ, 3, 156)։ Մերթ-մերթ մեկնումեկը մի փանի փայլաշափ առաջ էր սողում (ՎԱԾ, 2, 291)։

1. ԳԵՐԱՆՎԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հայերենում սոճասարակ գերանունները խիստ սահմանափակ շափուվ են լրացյալ դառնում: Բանն այն է, որ անձնական գերանունները սովորաբար դառնում են բացահայտյալ, իսկ բացահայտիչ-բացահայտյալ կառույցը բառակապակցություն չէ: Մյուս գերանուններից լրացում կարող են ստանալ ո՛ր, ո՛մն, ամենայն և մի քանիսը:

Գրաբարում լրացումներ ստանում են ո՛մն, ո՛ր անորոշ գերանունները: Սրանց լրացումները լինում են՝

1. Մասնական բացառականը:

Օրինակներ՝ Ոմանք ի նոցանէ ի հրոյ էութենէ ասեն զբնութիւն աշխարհիս (Եղն., 3, ԺԴ): Ո՞ր ի կախարդաց անցաւ և անդեւ և անմահ իցէ (Եղն., 1, ԻԲ): Ո ո՛ր յերկուց որդւոցն իմոց յառաջ առ իս հասցէ (Եղն., 2, Ա):

2. Դերանուններ:

Օրինակներ՝ Այնպէս ջանայ սատանայ՝ զի ամենայն ո՛ր ի բարութեան կալութենէ վրիպեցուցէ (Եղն., 1, ԻԵ): Եթէ իւրաքանչիւր ո՛ր ի նոցանէ իշուցանել կարէր զնա (Եղն., 3, Թ): Եթէ այլ ո՛ր ի նա հուպ դաչցէ ... ի վերայ յարձակի (Եղն., 1, ԺԶ): Եւ նմին զայլ ո՛ր վարդապետ ծածուկ հաշուել (Եղն., 1, ԺԱ):

3. Ածականը:

Օրինակներ՝ Հարուստ ո՛ր էր նա քան զշարիացն արարիչ (Եղն., 1, ԺԷ): Իջեալ անմարմինն՝ իրր զմարմնաւոր ո՛ր ռախածայն ասներ ի զրախտին (Եղն., 1, ԺԸ): Թէ կանխագէտ ինչ ո՛ր էր նա, ոչ զրդոէր զՀրեայսն (Եղն., 1, ԺԹ): Անմեղի ումեմ ոչ զեւք մեղանշել կարեն (Եղն., 1, ԻԲ):

4. Քվականը: Օրինակ՝ Զի ուր երկու ո՛ր ի միասին իցեն, հարկ է թէ իցէ ինչ որ գատանիցէ ի միջի (Եղն., 1, Ե):

5. Գոյականի ուղղական հոլովը: Օրինակ՝ Արդ զմին՝ Զրազաշտ ամն զԷլիսազործութեան զնէ (Եղն., 2, Թ):

Միշին հայերենում լրացումներ ստանում են անորոշ դերանուններից ու, ում, ոչ ու, մէկ, որոշյալ դերանուններից ամեն, ամենայն: Սրանք որոշիչ են ստանում մի շարք միջոցներով:

1. Գոյականի և հոլովվող բառի բացառականով:

Օրինակներ՝ Ուման յեղբարցն զնացեալ ազդեցին նմա ելանել անդի (ՊԱԴ, 265): Յարանց զործաւորաց ոչ ոք իմացաւ զայն (ն. տ., 327): Եւ թէ ձրիւնայ, որ կա ու յեղբարց, որ շատ լինի աշխատել (ՄԳԴ, 43): Ուման ի զօրաց Թագաւորին հպարտացան (ՆՄԺԱՎ, 1): Առաւ պարդօք խոստմամբ հաւանեցոյց զոմանս յիշխանացն (ՄՍՊՅ, 107): Ոչ ու կարէ քաղաւորաց Չեռն արկանել՝ մտնուլ ի սա (ՀՀԲԲ, 477): Թրոշնոց ամէնն ուտեն նոքա (ն. տ., 482): Մատենադարանէն զո՞րն յիշեմ (ն. տ., 445):

2. Գոյականի ուղղական հոլովով:

Օրինակներ՝ Եւ թէ ծառայ քո ի տաճկաց փախչի նա մի՛ մատներ դինք (ՄԳԴ, 66): Մարդ ու որ քրիստոնէ՛ զողնայ և տանի տնօրինաց ծախէ, նա անհնար է հին օրինաց՝ թէ ապրի (ն. տ., 68): Չկայ ամենեկին հրաման, որ եպիսկոպոս ու յայլոց թէմ հանդէս կամ ձեռնադրութիւն սոյնէ բնաւ (ն. տ., 24): Եւ վասն էջ ու անյիմաց ոմանց՝ հանեմ զհոգիս շուտով (ԿԾՏ, 169):

3. Հազվադեպ նաև տրականով: Օրինակ՝ նա արդար դատաստանաւ տայ զիրաքանչիւր գաւառս և զհայրենիս և զիշխանութիւնս ամենայն ումն երթողացն առ նա (ԿԳՊԶ, 344):

4. Ածականով:

Օրինակներ՝ Շատ ու խաբեցան աստէնս (ՖԴ, 348): Անդ օգնական զո՞ր չէր գտել (ն. տ., 408): Շատ ու դիպին կնոջ շարին (ն. տ., 549): Երբ մեղանշական ու իր բերածով ասէ զիր մեղանքն, նա ապաշխարութեամբ քաւել տան (ՄԳԴ, 77): Վասն անգէտ՝ անմիտ ոմանց զքեզ է՞ր տանջես շատ ցնորով (ն. տ., 174): Բան յաղագս շար ընկերաց և պատրաստ կալ մոլորեցուցիչ ոման՝ որք հակառակին բարութեան (ն. տ., 199):

5. Դերանուններով:

Օրինակներ՝ Վասն վարդապետին Մխիթարայ՝ թէ ուստի՞ էր, և կամ ո՞րպիսի ու (ԿԳՊԶ, 195): Հանապազ զայլ ու բամբասէ (ՆՄԺԱՎ, 152): Ոչ առ մի ու դնայ (ն. տ., 172): Մաքսաւորաց և արբեցողաց և այլոց այսպիսեաց մի լիցի երդումն (ՄԳԴ, 297):

6. Ռեւէ քվականով: Օրինակ՝ Հինգերորդ զոմն հաւես, զի նստեալ կայր ի վերայ բորբոքեալ հնոցի (ՆՄԺԱՎ, 285):

7. Նախադրութեամբ կառուցով: Օրինակ՝ Արեւ զայս արեմս ի ժուռ, բեր ցցուր զեւ Բեզ մէկ մի ալլ (ՆՔԶԿ, 152):

8. Ամենայն որոշյալ գերանունը կարող է ստանալ որոշիչ ցուցա-
դրան գերանվամբ: Օրինակ՝ Զայա ամենայն մտածելով՝ ոչ կարեւոր
խանութ (ՆՄԺԱՎ, 289):

Արեւելահայերենում լրացումներ կարող են ստանալ հարցական,
հարաբերական, անորոշ, որոշյալ, ժխտական, ցուցական գերանուննե-
րը: Լրացումները կարող են արտահայտվել հետևյալ ձևերով:

1. Հոլովվող բառերի բացառականով:

Օրինակներ՝ Արծիվն ու կաղնին էսպէս վիճեցին, թէ որն իրենցից
շատ կապրի (ՀԹ, 1, 127): Ով որ հայ ազգից մտել է իր մոտ (ն. ա.,
266): Էդ վեճի ժամանակ երկաթուղու դժի վրա աշխատող օտարակա-
ներից մինը ձորիցը դուրս եկավ (ն. ա., 344): Չեզանից ո՞վ ալյուր
կծախի (ն. ա.): Ով մեզանից կընի փոշման (ՀԹ, 2, 130): Ես չգտա
ոչ մեկին Երազներից իմ շքեղ (ՀԹ, 1, 136):

2. Հոլովվող բառերի սեռականով:

Օրինակներ՝ Մեկն էլ այն է հոգուս անթիվ տենչերի (ՀԹ, 1, 66):
Այժմ այլևս խոսելու ոչինչ չունենին (ՄԱՊՀԶ, 160):

3. Ածականով:

Օրինակներ՝ Չեզանկան ու չար ոչինչ չկար տղայի արտահայտու-
թյան մեջ (ԶԴԱՎ, 88): Զկա ոչ ոք ինձնից ումեղ (ՀԹ, 1, 245):

4. Դերբայով:

Օրինակներ՝ Իսկ բակամիջում կանգնած մյուսը ետ-ետ քաշվե-
լով, դնաց (ՎԽԴԼ, 83): Քանի որ ծեսը կատարում են այն ժամանակ,
երբ գյուղում օտար մարդ չկա, դրա համար էլ նշգրիտ ինչ շատ քշերը
գիտեն (Բակ., 260):

5. Յուղական դերանուններով:

Օրինակներ՝ Ինչու պատահեց էն ամենը, ինչ որ ինքը տեսավ (ՀԹ,
1, 315): Տվիկ է, որ դու այլ ամենը... Պարզես գալիքի ցնորքին անհաս
(Զ, 144): Պատահեցիր ուրիշ մեկին (ՀԹ, 1, 108):

6. Մակբայով: Օրինակ՝ Այժմ, երբ արդեն գիտի, որ մարդը չկա,
բոլորովին այլ բան է (ԲԱԱԱ, 310):

Արեւմտահայերենում անորոշ, որոշյալ, ցուցական, ժխտական մի
շարք գերանուններ կարող են որոշիչ ստանալ:

Անորոշ գերանուններից ամենից շատ լրացում ստանում են մէկը,
ոմանք, մէկ Բանի: Սրանց լրացում դառնում են ածականները, գերա-
նունները, գերբայները, գոյականները և այլն:

Օրինակներ՝ Յանցանքը իմա է որ առանկ վարճոց մէկը գործակա-
տարս րբեր եմ (ԵԵ, 131): Ինձի պէս մէկը չի կրնար ամուսնանալ

(ԳԱԱՓ, 76): Գիտէր թէ որքան անդարմանելի սխալ մը գործած էր ամուսին ընտրելով իրեն այնպիսի մէկն, որ հօր մը տարիքն ունէր (ԳԶԵԺ, 2, 63): Կարմիրն է սա մէկը (ԲՆԿԶ, 125): Մեծ եղբայրը, Բարի մէկը, չէր կրնար կարգաւ իր հոգին (Ն. տ., 54): Դարձեալ չգտայ այդ անունին մօտիկ մէկը (ՍՍԼՃ, 320): Գիւղացիք Ձիշօ Զաքարի գոմէշներու հետեւ յաճախ կը տեսնէին օտար մէկը (ՀԵԱԳԱ, 258): Կը կարծէի, որ հետաքրքրութիւն շարժող մէկը չեմ (ԵՕԵԺ, 1, 43): Մարդ ի՞նչ կը խօսի առաջին անգամ տեսած մէկուն հետ (Ն. տ., 45): Այժմ մեր ազգայիններէն ոմանք հանգանակութիւն մը կ'ընեն իրենց մէջ (ՀՊԵԺ, 4, 478): Հոն հաստատուած էին ուրիշ մէկ ֆանիներ (ԵՕԵԺ, 4, 126): Հերոսի թարմ վարկս չկրցաւ րնկերներէս մէկնումէկը մղել վեհանձն շարժումի մը (ԱՄՄՁՄ, 13): Զեր երգերէն ոմանք ալ սիրած եմ յանկարծուստ (ՎՇԵԶ, 39): Ուրիշ մը տանիքէն անկողինը վար կը ձգէր... անկի ուրիշ մը իր ձեռքին տակ ահիշը, մօղն ու տապակը բռնած էր (ՀԵԱԳԱ, 65): Հարսնետէրը ու բոլոր ուրիշներ... շատ ավելի անոր կը շուային պատիւը (ԲԲԱԵ, 85): Ես անոնց մէկ ֆանին որսալու յանդուգն մատնողութիւնը կ'ունենամ (Ն. տ., 163): Սպասելէն ուրիշ ճար չունինք (ՀՊԵԺ, 4, 168): Դուն կորսնցնելէն ուրիշ բան բրած չունիս (ԳԶԵԺ, 1, 283): Մեր շէնքին մէջ մանկապարտեզը յիշեցնող միակ արտաքին նշանը մեզմէ ոմանց արուած կտաւէ կարմիր զոգնոցներն էին (ԱՄՄՁՄ, 8):

Որոշյալ դերանուններից լրացումներ ստանում են ամէն մէկը, իւրաքանչիւր, բոլորը: Լրացումներն արտահայտվում են հոլովվող բառերի սեռական, բացառական հոլովներով, ցուցական դերանուններով:

Օրինակներ՝ Իր աչքը սեւեռելով կը տեսնէր իրեն տարեկից մանկութեան ընկերուհիներն՝ որոնց ամէն մէկը հիմա իրեն պէս երիտասարդ, առողջ ու զուարթ ամուսինով մը երջանիկ եղեր էր (ԳԶԵԺ, 2, 63): Ապշահար տեսած էի այն բոլորը, որոնք երեւան կուգային մեռնող գիւղի մը հոգեվարքին հետ (ԳՊՍՄ, 219): Օրն անոնց իւրաքանչիւրէն տասնական ահանջ կը կտրէինք (ՀՊԵԺ, 4, 410): Իմ նպատակս արկածներս պատմել է մինչեւ իրենց վերջը, չէ թէ անոնց ամէն մէկին դատ-զատ հետեւանքները (ՕՉԵ, 281): Մեզմէ իւրաքանչիւրը կ'ապրէր սպասումին անձկութիւնը (ԱՄՄՁՄ, 142):

Յուցական դերանուններից լրացումներ ստանում են ասոնք, անոնք, միւսը, ասչափ, այդպէս: Լրացումներն արտահայտվում են ածականներով, դերանուններով:

Օրինակներ՝ Ճիշդ այդպէս տղան կը պահէ իր քով եարի մէկ րնձան անհուն զգուսնքով (ԼՇԸԵ, 24): Ճիշդ այնպէս զգացինք, երբ առաջին անգամ Զօպան Լեւոն հսկայ ու երկաթաղոյն ապառաժները տեսանք (ՀԵԱԳԱ, 346): Ըստւ, թէ իր ծննդաբերութիւնը տեղի պիտի ունե-

նար Երշդ սաշափ: օր վերջ (ՇՇ, 1, 246): Լաւ դրամ շինեց, բայց կերցուց ամէն անոնց, որ հանդիպեցան իրեն (ԳՍԱՄԻՃ, 296): Պետրոսն էր ևս միւսը (ԲՆԿԶ, 35): Գինիին կարճ նոր ճգմուած նոնաշիւթին զոյնն է այս միւսը (ն. տ., 125): Վկայ նաեւ սա միսսները (ն. տ., 162): Բոլոր ասոնք չէին կրնար բացատրել շոգենաւին մէջ տիրող յուզումը (ԵԾԵԺ, 4, 315): Ուրեմն, բոլոր այս միտաները հիւանդ են (ն. տ., 327): Երբեք առիթ չփախցունէր հալածել ամէն անոնք, որ ազգային իրաւունքներուն դպչիլ կ'ուզէին (ՀՊԵԺ, 2, 60):

Ժխտական դերանուններէց լրացումներ են ստանում ոչինչ, ոչ ոք, ոչ մէկը: Լրացումներն արտահայտւում են ամականներով, մասնական բացառականով:

Օրինակներ՝ Մինչդեռ Քիւրաեան ոչինչ ունին գովեստից արժանի (ՀՊԵԺ, 4, 449): Ձեր նախադիւրեւն ոչ ոք այնքան արդիւնաւոր ըրած է իւր պաշտօնն (ն. տ., 5, 12): Ներք ծաղկող ծիւկրուն, ներմալ ոչինչ, ճերմակ ձիւն (ՌՍԵ, 85): Մեր բնչեղ վաճառականներէն ոչ ոք մտքէն անցուց օգնել այդ մեծ հիւանդին (ԱԶԵ, 372): Մէկ հոգիի արտօնելի չէ Մէկ ոչինչէ: Աւելի սաանիլ իրեն հէա (ՍԲ, 363): Ինչ որ պիտի պատմեմ՝ ոչինչ ունի իւր մէջ հոյակապ ու շփեղ (ԶԳԶ, 81): Ոչ ոք մեր բժիշկ գրողներէն յաջողած է կարծեմ համակրելի ոճ մը մէջտեղ դնել (ԳԶԵԺ, 1, 482): Ստիպուած էր համեմատաբար շատ ոչինչ գնով մը սրճարանը թողուլ (ԵԾԵԺ, 4, 474): Իրապէս անոնց ոչ մէկն է վաւերականը (ԹԲԱԵ, 183): Մարդ մը ներս մտաւ, որ դրեթէ ոչինչ ունէր մարդկային (ԵԵ, 36): Այս քաղցր մեկամաղձութիւնը ոչինչ ունի ժխտական և յուսահատական (ԱՀԳՃ, 250): Առաջին տեսքով ոչինչ ունէր նրապուրիչ (ԼՍԱՍ, 31):

Հաղվազեպ լրացում կարող են ունենալ հարցական-հարաբերական և նույնիսկ որոշ անձնական դերանուններ:

Օրինակներ՝ Գոյքերս աւղատուրելէն ետքը առաջին գործս եղաւ շրջանը ընել շոգենաւին յարկերուն, տեսնալու համար, թէ ծանօթ որո՞նք կային (ՕԶԵ, 143): Տղայ մ'իմծի կը գրէ՝ Ձեզ ճանչնալէս շատ առաջ Գանիներ ձեր տաղերէն զոց գիտէի (ՎԹԵ, 333): Երկուքէն որո՞նք խընդալ, որո՞նք ժպտիլ (ԳԱԱՓ, 41): Ամէն ձեռներէցութենէ զուրկ ինքը, մօրը կորուստէն յետոյ միայն ղզացէր էր, փայփայուած խտէլի մը փայլուն հեռանկարը կը փոխարկուի դառն մղձաւանջի (ԽԱՇՄԱ, 173): Հին դրացիներէն որո՞նք տակաւին հոն կ'ապրէին (ՍՊ, 378):

2. ԹՎԱԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ընդհանրապես հայերենում թվականը հազվագեղ է լրացումներ ստանում: Գրաբարում և միջին հայերենում թվականի բառակապակցություններ չեն դիտված:

Ժամանակակից հայերենում նկատելի է, որ խոշոր կյոթ թիվ ցույց տվող հարիւր, հազար, միլիոն և այլ բառեր կարող են գտանալ բանի, մի բանի դերանուններով որոշիչ:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ նրա համար ինչ նշանակություն ունի, եթե մեր կոլխոզում մի բանի հարյուր հեկտար կմնա առանց հերկելու ու ցանելու (ՍԽՀ, 605): Հայկ, բանի հազար անգամ ասել եմ, որ քեզ հասկացող, զնահատող չկա, չկա, չկա (ՔԹՈՀ, 773):

Քանակական թվականների հետ սերտ բառակապակցություն է կազմում տասնյակ բառը (տասնյակ հազար, —միլիոն): Այսպիսի կառույցները գործածվում են վաղ, ավելի առանցիկ (առանյակ հազարավոր, —միլիոնավոր և այլն):

Մի քանակական թվականը Էրբեմն կապակցվելով կլոր թիվ արտահայտող քանակականի հետ՝ մոտավոր թիվ է ցույց տալիս (մի երկու, մի հսկան, մի բառասուն և այլն):

Օրինակներ՝ Մի տասը լոպե անց նրանք արդեն նստել էին սեղանի մոտ (ՍԽՀ, 740): Մի երկուսի նժույգները խրխնջում էին կատաղությունից (ԴԴՎ, 14):

Արեւմտահայերենում նույնպես թվականը հազվագեղ է լրացումներ ստանում:

Այսպես, Երբեմն քանակական և դասական թվականները կաշող են ստանալ գոյականով, դերանվամբ, մակբայով և այլ կառույցներով լրացում:

Օրինակներ՝ Մազ-Թեփէ հինգերորդ կայարանն է Հայտարարաշալի կեղրտեղական կայարանէն (ՏԿՎԱ, 265): Հարիւր սաշալի հազար Ֆրանկ կորսնցուցած էի (ՕԶԵ, 263): Հայրը եղած էր... խաշնարած՝ բազմացնելու համար իր չափանալէս երեսուն ոչխարները (ՍՍԼՃ, 130): Շաբթը առնուազն երեք արծակ և մէկ ոտանաւոր բանաստեղծութիւն կը ստորադրէի (ԹԲԱԵ, 493): Ամէն մէկ նուագարանը Եօթն անգամ Եօթը եղանակ ունէր (ԼԶՅ, 220):

Հ Ա Մ Ա Ռ Ո Տ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

ԱԲ — Առաքել Բաղիշեցի, Երևան, 1971

ԱԳ. — «Աղաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց»

ԱԹԲ — Ա. Թերզյան, բանաստեղծություններ, Երևան, 1967

ԱՄՄՁՄ — Ա. Մառուկյան, Մանկություն շունեցող մարդիկ, Երևան, 1963

ԱՀԳՃ — Ա. Հարությունյան, Գիշերվան ճամփորդը, Երևան, 1968

ԱՄՀՄՀ — Ա. Մնացականյան, Հայ միջնադարյան հանելուկներ, Երևան, 1980

ԱՄՄՂ — Ա. Մարտիրոսյան, Մարտիրոս Ղրիմեցի, Երևան, 1969

ԱՇ — Աղավնի, Շիրակ, Երևան, 1954

ԱԶԵ — Ա. Չոպանյան, Երկեր, Երևան, 1966

ԱԶՊԳԿԳ — Ա. Չոպանյան, Պետրոս Դուրյանի կյանքն ու գործը, Երևան, 1965

ԱՍԱ — Ա. Ստեփանյան, Ամառնամուտ, Երևան, 1959

ԱՍԵ — Ա. Սևեմ, Երկեր, Երևան, 1966

ԱՍԾ — Ա. Սահինյան, Մարավ, 1, Երևան, 1959

ԱՍՀՄԶ — Ա. Սրապյան, Հայ միջնադարյան դրույցներ, Երևան, 1969

ԱՄՆԿ — Ա. Սրապեան (Չիլինկիւրեան), Նոր կեանք (քերթուածներ), Ուսթըր, Մէս., 1966

ԱՐՊ — Արաղի, Պատմվածքներ և վիպակներ, Երևան, 1953

ԱՕԲ — Ամիրգոճլաթ Ամասիացի, Օգոստ բժշկութեան, Երևան, 1940

Բակ. — Ա. Բակունց, Երկեր, Երևան, 1955

ԲԹԱ — Բ. Թոփալեան, Արեւադա, Երևան, 1968

ԲՀՍԶ — Բ. Հովսեփյան, Սերմնացանները չվերադարձան, Երևան, 1962

ԲԶ — Բժշկարան ձիոյ և առհասարակ դրաստնոյ, աշխատ. Բ. Չուգասրեղյանի, Երևան, 1980

ԲՆԿՀ — Բ. Նուրիկյան, Կարոտ հալրենի, Երևան, 1978

Բուղ. — «Փառասոսի Բուղանդացույ Պատմութիւն Հայոց»

ԳԱԱՓ — Գ. Աճեմյան, Անապահոյութեան փողոցներ, Պէյրութ, 1964

ԳԱՊՎ — Գ. Ագդարյան, Պատնէշի վրա, Երևան, 1979

ԳԱՍԿ — Գ. Ագդարյան, Սև և կարմիր, Երևան, 1979

ԳԱՏ — Գ. Աղթամարցի, Տաղեր, Երևան, 1963

ԳԲՈՆԼ — Գ. Բալասանյան, Ո՞վ հանգրեց լսւյսը, Երևան, 1981

- Գ.ԶԽԺ — Գ. Զոհրապ., Երկերի ժողովածու, 1—2, Երևան, 1962
- Գ.Է.ԵԺ — Գ. Էմին, Երկերի ժողովածու, Երևան, 1986
- Գ.Մ.ԼԶ — Գ. Մահարի, Լուսնյան ձայնը, Երևան, 1962
- Գ.Մ.Զ — Գ. Մահարի, Հնձաններ, Երևան, 1959
- Գ.Ն.ՄՈ — Գ. Նարեկացի, «Մատենանոցի ողբերգություն»
- Գ.Պ.ՍՄ — Գ. Պաղտիկեան, Սրտի մրմունջներ, Լոս Անճելես, 1978
- Գ.Ս.Ա.Մ.Ի.Զ — Գ. Սևան, Ամեն մարդ իր ճանապարհով, Երևան, 1979
- Գ.Ս.Բ — Գ. Սարյան, Բանաստեղծություններ, Երևան, 1958
- Գ.Ս.ԵԺ — Գ. Սարյան, Երկերի ժողովածու, 1—2, Երևան, 1961
- Գ.Ս.Լ.Է — Գ. Սարյան, Ընտիր էջեր, Երևան, 1965
- Գ.Ա.Թ — Գ. Սևունց, Թևհրան, Երևան, 1953
- Գ.Ս.Ս.Ծ.Ն.Մ — Գ. Սևան, Սև ծովը նային է միշտ, Պէլլուրթ, 1954
- Գ.Տ.Բ.Պ — Գրիգոր Տղա, Բանաստեղծություններ և պոեմներ, Երևան, 1972
- Գ.Ք.Բ.Մ — Գրիգորիս, Քննություն բնութեան մարդու և նորին ցաւոց, Երևան, 1962
- Դ.Գ — Դ. Դեմիրճյան, Երկերի ժողովածու, 1, Երևան, 1955
- Դ.Գ.Վ — Դ. Դեմիրճյան, Վարդանանք, Երևան, 1954
- Ե.Ե — Երուխան, Երկեր, Երևան, 1980
- Ե.զն. — Եզնկայ Կողբացու «Եղծ աղանդոց»
- Ե.զ. — Եղիշէ, «Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին»
- Ե.Պ.Բ — Ե. Պարսամյան, Քառուղիներ, Երևան, 1974
- Ե.Բ.Ժ.Շ — Ե. Քոչևան, Ժամանակ և շրջապատ, Պէլլուրթ, 1971
- Ե.Ո.Ե.Ժ — Ե. Օտյան, Երկերի ժողովածու, 1—6, Երևան, 1960—63
- Զ.Գ.Զ — Զ. Դաւիթբաբայան, Հասկաքաղ, Երևան, 1965
- Զ.Դ.Ա.Վ — Զ. Դարյան, Արծիւ Վասպուրականի, Երևան, 1965
- Զ.Դ.Մ.Ն — Զ. Դարյան, Սալաթ-նովա, 1—2, Երևան, 1960—63
- Զ.Ե.Ե — Զ. Եսայան, Երկեր, Երևան, 1959
- Զ.Ո.Ե.Ե.Մ — Զ. Որբունի, Եվ Եղև մարդ, Երևան, 1967
- Է.Զ.Մ.Գ.Ա. — Էջեր հայ միջնադարյան գեղարվեստական արձակից, Երևան, 1957
- Թ.Ա.Պ.Տ.Ա. — Թովմայի վարդապետի Արծրունույ, «Պատմութիւն տանն Արծրունեաց»
- Թ.Բ.Ա.Ե — Թլկաթինցի, Լ. Բաշալյան, Առանձար, Երկեր, Երևան, 1982
- Թ.Գ.Կ — Թլկաթինցի, Գլուղին կյանքը, Երևան, 1966
- Ժ.Գ.Զ.Զ.Զ — Ժ.Գ. դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Երևան, 1950
- Ժ.Ե.Զ.Զ.Ա. — Ժ.Ե. դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մաս Ա, Երևան, 1955
- Ժ.Ե.Զ.Զ.Ա. — Ժ.Ե. դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մասն Բ, Երևան, 1958

**ԺԵԼԶԶԳ — ԺԵ դարի հայերին ձեռագրերի հիշատակարաններ, մասն Գ.
Երևան, 1967**

Իս. — Ա. Իսահակյան, Երկեր, 1—4, Երևան, 1958—1959

ԼՐԸԵ — Լ. Բաշալյան, Ընտիր Երկեր, Երևան, 1962

ԼՇԸԵ — Լ. Շանթ, Ընտիր Երկեր, Երևան, 1968

ԽԱՇՄԱ — Խ. Ամիրջան, Շուք ծախող Ալին, Երևան, 1964

ԽԿ — Խաչատուր Կելառեցի, Երևան, 1958

Մ — Ալ. Մատուրյան, Բանաստեղծություններ, Երևան, 1958

ՄԵ — Մերինց, Երկեր, Երևան, 1957

ԿԳՊԶ — Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն Հայոց, Թիֆլիս, 1909

ԿԵՏ — Կոստանդին Երզնկացի, Տաղեր, Երևան, 1962

ԿՍԼ — Կ. Սիրալ, Լուսաբաց, Երևան, 1936

ԿՓԶ — Կ. Փոլատեան, Զրոյց, Գ հատոր, Պէյրուի, 1966

ՀԱՀԹ — Հ. Ասատրյան, Հովակիմի թոռները, Երևան, 1978

ՀԱՆՀ — Հ. Արամյան, Նեղոսի հովառում, Երևան, 1958

ՀԳՄՆ — Հ. Գանդրունի, Մեր Նաւը, Պէյրուի, 1969

ՀԵ — Հովհաննէս Երզնկացի, Երևան, 1958

ՀԵԱԳԱ — Համաստեղ, Երկեր (Գիւղը և Անձրեւ), Պէյրուի, 1966

ՀԹ — Հ. Թումանյան, Երկհատորյակ, Երևան, 1968

ՀԹՏ — Հովհաննէս Թլկուրանցի, Տաղեր, Երևան, 1960

ՀՀ — Հ. Հովհաննիսյան, Երկեր (միհատորյակ), Երևան, 1959

**ՀՀՄԲԲ — Հայ հին և միջնադարյան բանաստեղծության քրեստոմատիա,
Երևան, 1979**

**ՀՄԱԶԶ — Հ. Մկրտչյան, Անհայտ զինվորի հիշատակարանը, 1—3, Երևան,
1969—1980:**

ՀՄԿԼ — Հ. Մնձուրի, Կապույտ լույս, Երևան, 1968

ՀՄՀԵ — Հ. Մկրտչյան, Հայրենի երկրում, Երևան, 1963

ՀՆՄԱ — Հ. Նորունի, Մեղքի արահետներ, Երևան, 1978

ՀՇՔԶ — Հ. Շիրազ, Քնար Հայաստանի, Երևան, 1958

ՀՊԵԺ — Հ. Պարոնյան, Երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1962—1979

ՀՍԲ — Հովասափ Սեբաստացի, Բանաստեղծություններ, Երևան, 1964

ՀՍՀԵՄ — Հ. Սահյան, Հայաստանի երգերի մեջ, Երևան, 1962

ՀՍՄԱ — Հ. Սահյան, Մայրամուտից առաջ, Երևան, 1964

ՀՍԵԴԲ — Հ. Սահյան, Նաիրյան դալար բարդի, Երևան, 1958

ՀՔՄՏԶ — Հ. Քոչար, Մեծ տան զավակները, 1—2, Երևան, 1959

ՀՕԵ — Հ. Օշական, Երկեր, Երևան, 1979

ՂԱ — Ղ. Աղայան, Ընտիր Երկեր, Երևան, 1950

ՂՓԹ — «Թուղթ Ղաղարայ Փարպեցուց»

ՂՓՊԶ — «Ղաղարայ Փարպեցուց Պատմություն Հայոց»

ՄԱՈՀ — Մկրտիչ Արմեն, Ոսկի հնձան, Երևան, 1959

ՄԱՊ — Մաղաքիայ Աբեղայի Պատմություն վասն աղգին նեոողաց, ՍՊԲ, 1870

ՄԱՊ — Մկրտիչ Արմեն, Պատմվածքներ, Երևան, 1957

ՄԱՊԶ — Մխիթարայ Ալիբաբեյի Պատմություն Հայոց, Մոսկվա, 1861

ՄԱՊԶԶ — Մ. Արմեն, Պատվիրեցին հանձնել ձեզ, Երևան, 1964

ՄԳԱ — Առակք Մխիթարայ Գոշի, Վենետիկ, 1854

ՄԳԳ — Մ. Գոշ, Դատաստանագիրք, Երևան, 1975

ՄԶԵ — Մ. Զարիֆյան, Երգեր, Երևան, 1965

ՄԺ — Մանր ժամանակագրություններ, 2, Երևան, 1956

ՄԽ — «Մովսիսի խորենացու Պատմություն Հայոց»

ՄԿՊԱԱ — «Մովսիսի Կաղանկատուացու Պատմություն Աղուանից աշխարհի»

ՄՀԱԿՄ — Մ. Հակոբյան, Անհատ կորած մարդիկ, Երևան, 1964

ՄՀԶՄ — Մխիթարայ բժշկապետի Հերացու Զերմանց մխիթարություն, Վենետիկ, 1831

ՄՀԲ — Մարգարիտներ հայ քնարերգության, հ. 1, Երևան, 1971

ՄՄԵԺ — Մ. Մեծաբենց, Երկերի ժողովածու, Երևան, 1956

ՄՄԼ — Մ. Մարգարյան, Լիրիկա, Երևան, 1962

ՄՇԶ — Մ. Շաթիրյան, Զինվորներ, Երևան, 1955

ՄՈՒԿ — Մ. Ուսալեցի, Ժամանակագրություն, Վաղարշապատ, 1898

ՄՍԿԿՏ — Մ. Սարգսյան, Կյանքը կրակի տակ, Երևան, 1963

Մուր. — Մուրացյան, Երկերի ժողովածու, 1—7, Երևան, 1961—1965

ՅԴՊԶ — Յովհաննես կաթողիկոսի Դրասխանակերպացու Պատմություն Հայոց», Թիֆլիս, 1912

ՅՄՊՏ — Յովհան Մամիկոնյան, «Պատմություն Տարօնոյ», Երևան, 1941

ՅՆՍԳ — Յ. Նորունի, Սպիտակ դիրքը, Պէյրուի, 1967

ՅՊԴՆՄԱ — Յ. Պէրպէրեան, Դէպի նոր մարդու աշխարհ, Լոս Անճելէս, 1977

ՆԱՈ — Նոր-Ալյր, Ոլորտներում, Երևան, 1958

ՆԳ — Նար-Դոս, Երկերի ժողովածու, 1—3, Երևան, 1955

ՆԶՄ — Ն. Զարյան, Միահատորչակ, Երևան, 1959

ՆԶՊՊ — Ն. Զարյան, Պարոն Պետրոսն ու իր նախադրողները, Երևան, 1958

ՆԶՍԳ — Ն. Զարյան, Սեր և զրականություն, Երևան, 1960

ՆՄԺԱՎ — Ն. Մառ, Ժողովածուք առական Վարդանայ, մաս Բ, 1894

ՆՇԲԶ — Ն. Շնորհալի, Բանք չափու, Վենետիկ, 1830

ՆՇՈՆ — Ն. Շնորհալի, Ողբ Եղեախոյ, Երևան, 1973

ՆՔԶԿ — Նահապետ Քուչակ, Հայրենի կարգաւ, Երևան, 1957

ՇԹՆՃ — Շ. Թաթիկյան, նրա Հանապարհը, 1—2, Երևան, 1964—1965

- Շիրվ. — Շիրվանզադե, Երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1958—1962
- Շնլ — Շ. Նարդունի, Լուսամասեան, Փարիզ, 1966
- ՇՇ — Շ. Շահնուր, Երկեր, Երկու գրքով, 1, Երևան, 1982
- Չ — Ե. Չարենց, Երկեր, Երևան, 1954
- ՊԱԴ — Պատմութիւն Առաքեալ վարդապետի Դավրիժեցոյ, Վաղարշապատ, 1896
- ՊԱԼ — Պատմութիւն Արիստակեսի Լաստիվերցոյ, Երևան, 1963
- ՊԴՏ — Պ. Դուրյան, Տաղեր, Երևան, 1963
- ՊՄՏՀԳ — Պ. Պէտրեան, Պ. Մարգարեան, Ս. Տարօնցի, Հայ դրակաւութիւն, Ը տարի, Երևան, 1979
- ՊՍԱԶ — Պ. Սեակ, Անլուի զանգակատուն, Երևան, 1959
- ՊՍՄ — Պ. Սիմոնյան, Մարգեղություն, Երևան, 1981
- ՊՍՄԱՄ — Պ. Սեակ, Մարդը ափի մեջ, Երևան, 1963
- ՌԱԶ — Ռ. Աթայան, Զաւթոնք, Երևան, 1958
- ՌԱՌԵ — Ռ. Արամյան, Ռուբինյան եղբայրներ, Երևան, 1954
- ՌԶՅ — Ռ. Զարգարյան, Յաջգալույս, Երևան, 1959
- ՌՈԵ — Ռ. Որբերյան, Երկեր, Երևան, 1983
- ՌՍԵ — Ռ. Սեակ, Երկեր, Երևան, 1955
- ՍԱՊ — Ստ. Ալաջաշյան, Պարտություն, Երևան, 1957
- ՍԲ — Սփյուռքահայ բանաստեղծություն (ժողովածու), Երևան, 1981
- ՍԲԱ — Սարմէն, Բանաստեղծի աղբյուրը, Երևան, 1961
- ՍԳԴ — Դատաստանադիրք Սմբատ իշխանի (Դունգստաբլի), Էջմիածին, 1918
- ՍԼԲ. — «Սեբէոսի եպիսկոպոսի Պատմութիւն»
- ՍԶ — Ստ. Զորյան, Երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1960—1964
- ՍԶՀԲ — Ստ. Զորյան, Հայոց բերդը, Երևան, 1959
- ՍԸԵ — Սիւսանթո, Ընտիր Երկեր, Երևան, 1957
- ՍԺՍ — Ս. Թեկրյան, Սահանք, Երևան, 1982
- ՍԽՀ — Ս. Խանզադյան, Հողը, Երևան, 1957
- ՍԽՄՍ — Ս. Խանզադյան, Մխիթար Սպարապետ, Երևան, 1961
- ՍԿՔԴԲ — Ս. Կապուտիկյան, Քարավանները դեռ քայլում են, Երևան, 1964
- ՍՊ — Սփյուռքահայ պատմվածք, 1, Երևան, 1984
- ՍՍԼԸ — Ս. Սիմոնեան, Լեռ և Ճակատագիր, Պէյրուս, 1972
- ՍՍՊՅ — Սմբատայ Սպարապետի Պատմութիւն Յունաց, Մոսկուա, 1856
- ՍՎՄ — Ս. Վահագն, Մատանիներ, Պէյրուս, 1969
- ՍՏԲ — Ս. Տարոնցի, Բանաստեղծություններ, Երևան, 1954
- ՍՏԵ — Ս. Տյուսաբ, Երկեր, Երևան, 1959

ՍՏՏՊ — «Ստեփանոսի Տարօնեցույ Ասողկան «Պատմութիւն Տիեզերական», Պետերբուրգ, 1885

ՍՕՊՆՍ — Ստեփաննոս Օրբելեան, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Թիֆլիս, 1910

ՎԱԵ — Վ. Անանյան, Երկեր, 2, Երևան, 1984:

ՎԱՀԳ — Վ. Անանյան, Հովազաձորի գերիները, Երևան, 1956

ՎԱՌՊ — Վ. Անանյան, Որսորդական պատմվածքներ, 5, Երևան, 1959

ՎԱՊՏ — Վարդան Արեւելցի, Պատմութիւն տիեզերական, Մոսկուա, 1861

ՎԱՍԱ — Վ. Անանյան, Սկանի ափին, Երևան, 1961

ՎԹԵ — Վ. Թեքեյան, Երկեր, Երևան, 1958

ՎՀԳԼ — Վ. Խեչումյան, Գիրք լինելության, Երևան, 1966

ՎՀՀԾ — Վահե Հալկ, Հայրենի ծխան, Երևան, 1960

ՎՄՀԲ — Վ. Մաւեան, Հայու բեկորներ, Երևան, 1967

ՎՆԻՍ — Վ. Նորենց, Իմ աշխարհը, Երևան, 1958

ՎՇԵՀ — Վ. Շուշանյան, Երկիր հիշատակաց, Երևան, 1966

ՎՈԿ — Վահե-Վահյան, Ոսկի կամուրջ, Երևան, 1958

ՎՊԸԵ — Վ. Պետրոսյան, Ընտիր երկեր, 1, Երևան, 1983:

ՎՏ — Վ. Տերյան, Երկեր, 1—3, Երևան, 1960—1963

ՎՓ — Վ. Փափաղյան, Երկերի ժողովածու, 1—5, Երևան, 1958—1959

ՏԿՎԱ — Տ. Կամսարական, Վարժապետին աղջիկը, Երևան, 1956

ՏԶՎ — Տ. Զյուլյուրյան, Վանքը, Երևան, 1962

Բ — Բաֆֆի, Երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1955—1959

ՔԹՈՀ — Ք. Թափալցյան, Ոսկե հովիտ, Երևան, 1955

ՔԹՊ — Ք. Թափալցյան, Պատերազմ, 1—3, Երևան, 1955

ՕԶԵ — Օ. Զիֆթե-Սարաֆ, Երկեր, Երևան, 1981

ՈՓՑ — Օ. Փանիկյան, Յայգերգ, Երևան, 1958

ՖԴ — Ֆրիկ, Դիւան, Նյու Յորք, 1952

Ր Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Բառակապակցական կաղապարների դարդադրամը հայերենում

5

Գ լ ո լ խ ա ռ ա ջ ի ն

Գոյականի բառակապակցությունները	8
1. Գոյականի լրացումները ուղղական հոլովով	8
2. Գոյականի լրացումները սեռական հոլովով	13
3. Գոյականի լրացումները մյուս թեր հոլովներով	34
4. Գոյականի լրացումները նախդրավոր և նախադրությամբ կառույցներով	43
5. Գոյականի լրացումը ածականով	49
6. Գոյականի լրացումը թվականով	52
7. Գոյականի լրացումները դերանուններով	58
8. Գոյականի լրացումները գերբայներով	72
9. Գոյականի լրացումը մակբայով	80

Գ լ ո լ խ Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

Ածականի բառակապակցությունները	85
1. Ածականի լրացումները զոյականով	88
2. Ածականի լրացումները նախդրավոր կառույցներով	107
3. Ածականի լրացումները նախադրությամբ կառույցներով	110
4. Ածականի լրացումները մակբայով	116
5. Ածականի լրացումը ածականով	122
6. Ածականի լրացումը թվականով	124
7. Ածականի բառակապակցություններ՝ նախադասության կառուցվածքով՝ առանց ստորոգման	125

Գ լ ո լ խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Բայական բառակապակցություններ	127
I. Բայի լրացումները զոյականով	128
1. Բայի խնդրառությունը	128
2. Բայի լրացումները զոյականի թեր հոլովներով	173
Ա. Բայի լրացումները տրական հոլովով	173
Բ. Բայի լրացումները հայցական հոլովով	212
Գ. Բայի լրացումները բացառական հոլովով	248
Դ. Բայի լրացումները զործական հոլովով	281
Ե. Բայի լրացումները ներդոյական հոլովով	305

3. Բայի լրացումները սպասարկու բառերով	309
Ա. Բայի լրացումները նախադրութեամբ կառուցներով	312
Բ. Բայի լրացումները նախդրամոր կառույցներով	359
II. Բայի լրացումները մակրայով	435
III. Բայի լրացումները ածականով	447
IV. Բայի լրացումները դերբայներով	453
V. Բայի լրացումները դերանուններով	462
VI. Բայի լրացումները թվականով	466

Գ Լ Ս Ի Ս Հ Ո Ր Ր Ո Ր Պ

Արտերաշնչական բառակապակցություններ	468
------------------------------------	-----

Գ Լ Ս Ի Ս Ի Ն Պ Ե Ր Ր Պ

1. Դերանվան բառակապակցությունների մասին	480
2. Թվականի լրացումների մասին	485
Համառոտագրություններ	486

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ԲՈՅՅԱՆ

ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՅԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

Հրատ. խմբագիր Լ. Ս. Սարափյան

Գեղ. խմբագիր Հ. Ն. Գործակալան

Տեխ. խմբագիր Ա. Պ. Շանինյան

Սրբազրիչ Ռ. Ա. Մուրադյան, Գ. Ա. Կիրակոսյան

ИБ № 1634

Հանձնված է շարվածքի 5. 12. 1989 թ.: Ստորագրված է տպագրության 13. 07. 1990 թ.:
Չափը 60×90¹/₁₆ թուղթ N 1: Տառատեսակ «Գրքի սովորական» բարձր տպագրություն:
Տպագր. 31,0 մամուլ: Հրատ. հաշվարկ. 28,2 մամուլ: Տպաքանակ 1150:
Հրատ. № 7785: Պատվեր № 675: Գինը 5 ս. 90 կ.:

ՀԽՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24 գ. 1
Издательство АН Арм. ССР, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г
ՀԽՍՀ ԳԱ հրատարակչության տպարան, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24
Типография Издательства АН Арм. ССР, 375019,
Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24.

5h 904

A $\frac{11}{82265}$